JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus, Rodoljub Čolaković, Radivoj Davidović, Stane Dolanc, Veselin Đuranović, Aslan Fazlija, Slavko Janevski, Lazar Koliševski, Nandor Major, Petar Matić, Miha Marinko, dr Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurc, Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Mihajlo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin, dr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branislav Gligorijević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić, Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović, dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
mr Enes Milak

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 17.

Istraživanja, napomene, hronologij
i priprema za štampu

MEHMEDALIJA BOJIĆ

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM SEDAMNAESTI

1. OKTOBAR — 30. NOVEMBAR 1943.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1984.

PREDGOVOR

Ovaj tom *Sabranih djela* sadrži Titove radove koji su nastali od 1. oktobra do 30. novembra 1943, u vrijeme snažnog uspona narodnooslobodilačkog pokreta u svim krajevima zemlje, kada su jedinice NOV i POJ, ne ispuštajući strategijsku inicijativu poslije razoružavanja velikog broja italijanskih jedinica, zadavale teške udarce okupatorskim trupama i kvislinškim formacijama i kada se, kao rezultat dvoipogodišnjih napora i ogromnih žrtava, dovršavao proces izgradnje nove vlasti – obrazovanje zemaljskih antifašističkih vijeća pojedinih zemalja i održalo Drugo zasjedanje AVNOJ-a, na kome su postavljeni temelji državnog i društvenog uređenja nove Jugoslavije.

U to vrijeme armije antihitlerovske koalicije imale su na svim frontovima strategijsku inicijativu. Na sovjetsko-njemačkom frontu Crvena armija je bila u opštoj ofanzivi kroz Ukrajinu i Belorusiju, a anglo-američke snage su izvodile operacije u srednjoj Italiji (na liniji rijeka Biferno – Volturno) s namjerom da prodru u Rim.

Pošto su jedinice NOVJ u danima kapitulacije Italije i poslije postigle velike uspjehe i zaplijenile ogromne količine italijanskog naoružanja, njemačka Vrhovna komanda je, očekujući iskrcavanje savezničkih armija na jadransku obalu Jugoslavije, hitno usmjerila (u drugoj polovini septembra i u oktobru) na jugoslovensko ratište nove značajne snage (koje su prethodno bile namijenjene sovjetsko-njemačkom frontu i frontu u Italiji) radi posijedanja Slovenačkog primorja, Istre, Gorskog kotara i centralnog dijela Slovenije, u krajeve koje je bio zahvatio opšti narodni ustanak, a preko kojih su se njemačke snage na istoku povezivale s onima u Italiji.

Zbog značaja jugoslovenskog ratišta odnosno »jugoistočnog prostora kao pozicije odlučujuće za rat«, njemačka Vrhovna komanda je bila primorana da na tlu Jugoslavije tada drži 19 svojih divizija, dok ih je na italijanskom frontu bilo svega 8. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je svojom aktivnošću postala svojevrsna strategijska spona između dvaju savezničkih frontova. Ona je onemogućavala njemačku Vrhovnu komandu da organizuje čvršću odbranu jadranske obale, a ujedno je ugrožavala bok njemačkog fronta u Italiji i pozadinu njemačkih snaga u Grčkoj i Albaniji. Narodnooslobodilačka vojska je u ovom periodu imala 8 korpusnih štabova, 26 divizija, više od 10

samostalnih brigada, 108 partizanskih odreda i više desetina manjih jedinica – ukupno oko 300 000 boraca. Ona je bila najjača oružana snaga protiv njemačkih trupa na jugoistoku Evrope. Vezivala je za sebe oko 400 000 okupatorskih (19 njemačkih, 7 bugarskih i 2 mađarske divizije) i preko 250 000 kvislinških vojnika.

Slobodne teritorije su obuhvatale više od polovine cjelokupnog prostora Jugoslavije. Bile su veličine preko 130 000 km² sa preko 5 000 000 stanovnika. Na njima je postojala gotovo potpuno izgrađena organizacija nove vlasti, počev od seoskih, opštinskih, sreskih, okružnih, oblasnih i pokrajinskih narodnooslobodilačkih odbora do zemaljskih antifašističkih vijeća.

Iz Titovih radova koji se objavljuju i u ovom tomu mogu se sagledati njegovo raznovrsno stvaralaštvo i aktivnost u svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ, generalnog sekretara KPJ i vođe revolucije; može se videti kako je svojom mišlju i djelom uticao na procese i tok revolucionarnih zbivanja, na jačanje i izgrađivanje oružanih snaga revolucije, na dograđivanje i proširivanje sistema nove, narodne vlasti, na vojnu i političku strategiju i kako je vodio borbu za međunarodno priznanje Narodnooslobodilačke vojske i narodnooslobodilačkog pokreta u ovom periodu narodnooslobodilačke borbe.

Kao vrhovni komandant NOV i POJ Tito je pažljivo pratio, izučavao i usmjeravao gotovo sve značajnije operacije jedinica NOVJ. On je lično, poslije konsultovanja s pojedinim članovima Vrhovnog štaba i Politbiroa CK KPJ, donosio odluke i radio na planovima za izvođenje vojnostrategijskih operacija. Tito je tada, zbog nastojanja zapadnih saveznika da izoluju Srbiju i u njoj ojačaju Dražu Mihailovića radi budućih svojih kombinacija prema Jugoslaviji, najveću pažnju usredsredio na Srbiju, koja je od prvih dana okupacije za rukovodstvo NOP-a imala prvorazredni politički i vojni značaj. Stvorivši snažnu vojsku, Tito je početkom oktobra 1943, na sastanku Vrhovnog štaba, ocijenio da je došao trenutak da se težište ratnih dejstava prenese na istok – u Srbiju, u kojoj su jedinice NOV i POJ u veoma teškim uslovima vodile borbu protiv njemačkih i bugarskih okupatora i kvislinških i kolaboracionističkih formacija Nedića, Ljotića, Mihailovića i albanskih fašista. Zato je Tito tada orijentisao k Srbiji 2. korpus NOVJ iz Crne Gore, 3. korpus NOVJ iz istočne Bosne i 5. krajišku udarnu diviziju (koju je poslao iz zapadne Bosne) sa zadatkom da stvore operativnu osnovicu za prenošenje dejstava u Srbiju. Za tu svrhu formirao je – od 1. proleterske i 6. ličke udarne divizije i 13. proleterske NOU brigade »Rade Končar« – i 1. proleterski korpus. Prvih dana oktobra Tito je obavijestio Štab 2. korpusa u Crnoj Gori o svom planu usmeravanja jedinica istoku, a malo kasnije mu je naredio da hitno i odlučno usmjeri operacije korpusa prema Srbiji, naglasivši mu: »To je najvažnija strateško-politička zadaća sadašnjice – da se onemogući Draža . . . Skoro ću doći i ja sa dvije divizije . . .«.

U duhu priprema za prenošenje težišta dejstava u Srbiju, Tito je, pored grupe rukovodilaca koje je tamo uputio (još krajem avgusta), poslao 9. oktobra Glavnom štabu NOV i PO Srbije podrobno uputstvo za rad. Postupajući po Titovim direktivama, Glavni štab Srbije formirao je dvije brigade. Uskoro su, od ranije postojećih devet NOP odreda i velikog broja novih boraca, formirane nove brigade. Na terenu je djelovala široka mreža narodnooslobodilačkih odbora, partijskih i masovnih antifašističkih organizacija, koje su imale snažnu podršku u narodu.

Uspon narodnooslobodilačkog pokreta u Srbiji naišao je na žestoku reakciju i okupatora i Mihailovićevog četničkog pokreta. Otkrivši pripreme Vrhovnog štaba NOV i POJ i koncentraciju dva korpusa NOVJ prema Srbiji – »tom najvažnijem objektu za odbranu Balkana«, kako se Hitler u jednom svom naređenju tada izrazio – njemačke komande su po nalogu svoje Vrhovne komande prihvatile saradnju ponuđenu od Draže Mihailovića i u novembru sklopile s njegovim komandantima desetinu sporazuma o zajedničkim operacijama protiv jedinica NOVJ kako bi ih spriječile da prodru u Srbiju.

Osim toga, radi odbrane svojih pozicija u Srbiji, njemačke visoke komande su u oktobru i novembru preduzele veći broj vojnih i političkih mjera. Vrhovni komandant Jugoistoka general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks u svom izvještaju od 1. novembra pisao je Hitleru da je *Tito najopasniji neprijatelj* na Jugoistoku i da će »ako se u predstojećim mjesecima ne uspije da se odlučno oslabe njegove snage . . . doći do organskog spajanja svih komunističkih ustanika na cjelokupnom području Jugoistoka« i da će »odbrana jadranske obale od napada spolja biti neizvodljiva«.

Poslije takve procjene i izrade operativnih planova, fon Vajks je početkom novembra obavijestio Hitlera da ima namjeru da zbog situacije u Jugoslaviji »povede borbu protiv Tita u velikom stilu, angažovanjem svih raspoloživih snaga«. Ali kako je NOVJ u to vrijeme imala gotovo svuda inicijativu i predstavljala snagu kojoj Nijemci nisu bili kadri da zadaju odlučujući strategijski udarac, komandant Jugoistoka je, kao i komandant 2. oklopne armije general Lotar Rendulic, bio primoran da mijenja svoje operativne planove, da primjeni taktiku koncentracije snaga samo na neka područja i da pokuša da jedinice NOVJ tuče po dijelovima ili da ih bar za kraće vrijeme neutrališe. Zato su njemačke komande tada i malo kasnije, nakon dovođenja novih snaga, izvele više krupnih, ali odvojenih, operacija širom Jugoslavije. Najveći uspjeh koji su tada njemačke trupe postigle bio je taj da je ostvarenje Titovog strategijskog plana prenošenju težišta operacija u Srbiju bilo spriječeno i odgođeno za proleće 1944. godine.

U oktobru i novembru vođene su na tlu Slovenije, Hrvatske, Bosne,

Hercegovine, Crne Gore i Sandžaka takve operacije s njemačkim trupama koje po razmjerama, složenosti i trajanju nisu zaostajale za operacijama na nekim savezničkim ratištima. Borbe krupnih razmjera posebno su tada vođene u Sloveniji, Istri i Gorskom kotaru, gdje su njemačke trupe izvodile operaciju »Wolkenbruhc«, u Dalmaciji – gdje su vođene skoro tromjesečne borbe radi odbrane odnosno zauzimanja obalskog područja i komunikacija u njihovom zaleđu, te u Crnoj Gori, gdje su njemačke trupe, uz podršku četničkih formacija i albanskih fašista, izvodile operaciju pod nazivom »Balkanski klanac« radi sprječavanja prodora jedinica NOVJ u Srbiju, odbacivanja jedinica 2. korpusa od komunikacija i razoružavanja divizije »Venecija«. U svim tim operacijama njemačkim trupama je pošlo za rukom da postignu samo djelimične i kratkotrajne uspjehe.

Na ostalim područjima Jugoslavije u to vrijeme su jedinice NOVJ bile u opštoj ofanzivi. Značajne uspjehe postigle su jedinice NOV između Save i Drave, na Kordunu, u Lici i Baniji. U Bosni i Hercegovini jedinice NOV su u oktobru oslobodile Tuzlu, Livno i blizu desetak drugih gradova. Sarajevo su jedinice NOV bile gotovo potpuno okružile i pripremale se za napad na ovaj grad. Najveći dio teritorija Bosne i Hercegovine je bio oslobođen. Okupator je držao jedino komunikacije u dolinama Bosne, Une, Neretve i donjeg toka Vrbasa koje su bile stalno izložene neprekidnim napadima. U Vojvodini je Srem i dalje bio žarište NOB-a. Od ljudstva iz toga kraja formirane su dvije nove brigade dok su još ranije tri brigade dejstvovale u istočnoj Bosni, u sastavu 16. vojvođanske divizije. U jesen te godine oživjele su borbe NOP odreda u Banatu i Bačkoj. Na Kosovu su Glavni štab i oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju ulagali velike napore da bi formirali što više jedinica na toj teritoriji. Na Šari je uspješno dejstvovao Šarplaninski NOP odred, a u Metohiji je dejstvovala partizanska četa »Emin Duraku«. Na oblasnom partijskom savjetovanju na Šari (od 4. do 6. novembra) Oblasni komitet Partije preimenovan je u Pokrajinski komitet, a formirani su oblasni komiteti za Kosovo i za Metohiju. U Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini stvorene su nove divizije, brigade i NOP odredi i prostrane slobodne teritorije. U Makedoniji je u oktobru i novembru sa slobodnih teritorija dejstvovalo sedam NOP odreda i osam samostalnih bataljona. Tu je u novembru formirana i 1. makedonsko-kosovska brigada.

Tada su u sastavu Narodnooslobodilačke vojske dejstvovale i jedinice stranih narodnosti. Najkrupnije su bile italijanske antifašističke jedinice – brigade i bataljoni. Tito i članovi Vrhovnog štaba i CK KPJ koji su bili delegirani u pojedinim krajevima – u Makedoniji, Crnoj Gori i Sloveniji – činili su velike napore da se ostvari saradnja s oslobodilačkim pokretima u susjednim zemljama i da im se pruži politička i vojnička pomoć. O Titovim ocjenama i nastojanjima da se djeluje u tom pravcu u ovom tomu ima više dokumenata i podataka.

O borbama i uspjesima jedinica NOV i POJ Tito je gotovo svakodnevno slao radiograme Georgi Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«. Depeša takvog karaktera u ovom tomu ima 62.

Pored velikog broja direktiva i naređenja operativne prirode (ima ih 63) koje je Tito slao štabovima divizija i korpusa, u ovom tomu se nalazi i osam naredbi raznovrsnog karaktera. Među tim naredbama posebno su značajne one koje se odnose na formiranje novih i reorganizaciju postojećih korpusa, formiranje *Prve vazduhoplovne baze NOVJ* i *Štaba Mornarice NOVJ*, te *Naredba o organizaciji ekonomske službe u jedinicama NOV i POJ.*

Tito je u to vrijeme veoma često slao direktive, naređenja i obavještenja (uglavnom radio-vezama) glavnim štabovima Hrvatske, Slovenije i Srbije, a preko 2. korpusa i Glavnom štabu Makedonije, odnosno delegatu CK KPJ i Vrhovnog štaba. Krajem oktobra 1943. uspostavljena je nakon dugog vremena i direktna radio-veza između Vrhovnog štaba i Glavnog štaba Srbije, a u novembru i s delegatom Vrhovnog štaba u Makedoniji – Svetozarom Vukmanovićem Tempom. Te depeše – ima ih 41 – raznovrsne su po svom sadržaju i imaju posebnu vrijednost za izučavanje tog perioda Titove aktivnosti i narodnooslobodilačkog rata uopšte.

U ovom tomu se nalazi i više depeša i pisama koje je Tito upućivao Centralnom komitetu KP Hrvatske, Pokrajinskom komitetu za Bosnu i Hercegovinu, delegatima CK KPJ i Vrhovnog štaba u Makedoniji – Svetozaru Vukmanoviću Tempu i u Crnoj Gori – Ivanu Milutinoviću. Među tim dokumentima nalaze se i Titovo direktivno pismo (od 9. oktobra) Vukmanoviću kojim se još jednom upozorava da ne treba stvarati tzv. Balkanski štab od predstavnika Jugoslavije, Grčke, Albanije i Bugarske, već samo ukazivati pomoć narodnooslobodilačkim pokretima tih zemalja.

Radeći neprekidno na razvijanju oružanih snaga revolucije Tito je redovno pratio i rad Oficirske škole NOVJ i Partijske škole pri CK KPJ. Pošto je završen prvi kurs, on je na svečanosti povodom predaje diploma slušaocima održao govor (21. oktobra) a slušaocima prvog kursa Partijske škole održao nekoliko dana kasnije predavanje o nastanku i razvoju KPJ između dva rata.

U ovom tomu se nalazi i 19 depeša koje je Tito preko Georgi Dimitrova slao Moskvi. Iz njih se mogu vidjeti stavovi rukovodstva NOP-a prema pojedinim pitanjima koja su se tada odnosila na Jugoslaviju na unutrašnjem i međunarodnom planu. Ovdje ćemo upozoriti na sadržaj samo nekih od tih depeša. Pošto je saznao preko Šterju Atanasova – Georgijeva, koji se kao predstavnik Dimitrova kod Tita već drugi mjesec nalazio u Jugoslaviji, da će se u Moskvi održati sastanak ministara inostranih poslova tri vodeće sile

antihitlerovske koalicije, te pretpostavljajući da će na njemu biti razmatran i problem odnosa NOP-a, Saveznika i jugoslovenske kraljevske vlade u izbjeglištvu, i to mimo konsultovanja rukovodstva NOP-a, kao što se to i do tada radilo – Tito je upoznao anglo-američku vojnu misiju s gledištem rukovodstva NOP-a o osnovnim pitanjima budućnosti Jugoslavije, dok je vladi SSSR-a 2. oktobra poslao poruku da Vrhovni štab NOV i POJ i AVNOJ ne priznaju ni jugoslovensku vladu ni kralja u inostranstvu i da neće dozvoliti njegov povratak u Jugoslaviju pošto ogromna većina naroda želi demokratsku republiku koja se oslanja na narodnooslobodilačke odbore. Premda Titove poruke zvanično nisu razmatrane na Moskovskoj konferenciji (19–30. oktobra), one su snažno djelovale, jer su njima raspršene iluzije o izmirenju NOP-a i Draže Mihailovića.

U sklopu nastojanja zapadnih saveznika da se miješaju u unutrašnje stvari Jugoslavije, šef anglo-američke misije je u oktobru pokušao da sazna kakav bi bio stav Vrhovnog štaba prema eventualnom iskrcavanju savezničkih trupa u Jugoslaviji, bar s manjim snagama, na što je od Tita dobio kategoričan odgovor da bi to bilo necjelishodno i da se nešto takvo bez saglasnosti rukovodstva NOP-a ne bi dopustilo. Koliko je tada Tito bio čvrsto riješen da spriječi miješanje zapadnih saveznika u unutrašnje stvari Jugoslavije, pokazuje i depeša – upozorenja koje je 12. oktobra, preko G. Dimitrova, poslao vladi SSSR-a, u kojoj je, pored ostalog, naveo: »Mi nećemo dozvoliti ovo iskrcavanje bez naše saglasnosti i spremni smo da se suprotstavimo silom«.

Kada je predsjednik SAD F. Ruzvelt 6. oktobra predao četiri bombardera jugoslovenskoj kraljevskoj avijaciji, Tito je sutradan oštro protestvovao naloživši Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« da objavi poruku u kojoj je konstatovao: »Poklanjanje aviona od strane Ruzvelta jugoslovenskim emigrantima i nama neprijateljskim krugovima – to je miješanje Amerike u naše unutrašnje stvari . . .«

U vrijeme priprema i izrade nacrta dokumenata za Drugo zasijedanje AVNOJ-a, sa Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« čule su se povremene vijesti koje nisu bile u duhu stavova i politike Vrhovnog štaba i CK KPJ, pa je Tito, pošto je pretpostavljao da se to radi po nečijoj sugestiji, 19. novembra poslao redakciji »Slobodne Jugoslavije« depešom oštro upozorenje: ». . . Treba prekinuti emitovanje nekontrolisanih komentara kako mi ne bismo bili primorani da takve nepravilnosti demantujemo . . . Osim toga, u emisijama se ponekad ne daju adekvatno neki naši dokumenti. Ne slažemo se da se bez našeg odobrenja ispravljaju dokumenti CK KPJ ili Vrhovnog štaba. Mi odgovaramo za naše publikacije i znamo šta je za nas korisno, a šta nije«.

Tito je u borbi za međunarodno priznanje NOP-a odlučno reagovao ne samo kada se u inostranstvu neistinito prikazivalo pravo stanje u Jugoslaviji već i onda kada su se prećutkivali borba naroda Jugoslavije i njihov doprinos pobjedi antihitlerovske koalicije. Tako je i u to vrijeme, saznavši za novembarske parole Centralnog komiteta SKP(b) koje su objavljene povodom 26. godišnjice oktobarske revolucije, Tito poslao 30. oktobra Dimitrovu radiogram s pitanjem: »Zašto se u parolama CK SKP(b) nijednom riječju ne spominje borba jugoslovenskog naroda, narodne vojske i partizana. Saveznici u Italiji, koji imaju protiv sebe trostruko manje njemačkih divizija nego mi, u parolama se spominju. Objavljivanje parola CK SKP(b) bez pominjanja Jugoslavije neće biti korisno već obrnuto . . .«

U Titovoj prepisci s Moskvom odnosno s Georgi Dimitrovom ima i drugih značajnih radiograma. Jedan od njih sadrži šire Titovo objašnjenje (od 18. oktobra) o poimeničnom sastavu Politbiroa CK KPJ i o organizacionoj strukturi foruma KPJ, kao i podatke da je u borbama protiv okupatora poginulo nekoliko hiljada članova Partije i rukovodilaca, te da KPJ ima preko 20 000 članova. Među depešama koje je Tito uputio Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« u Prilozima ovog toma nalazi se *Saopštenje Osvobodilne fronte Slovenije* od 29. oktobra povodom netačnog pisanja nekih inostranih listova o karakteru Osvobodilne fronte, u kojem se ističe da je OF sastavni dio oslobodilačkog pokreta naroda Jugoslavije s AVNOJ-em na čelu i da su slovenačke jedinice NOV sastavni dio Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije; zatim *Izjava Glavnog štaba NOV i POJ za Srbiju*, u kojoj se »protestuje pred javnošću savezničkih zemalja protiv užasnih zverstava nad mirnim stanovništvom Srbije od strane četnika Draže Mihailovića«.

U jesen 1943. događaji su se na unutrašnjem i međunarodnom planu razvijali takvom brzinom da je vrhovno rukovodstvo NOP-a moralo neprekidno djelovati kako bi pravovremeno reagovalo na raznovrsne probleme značajne za sudbinu Jugoslavije. Uslijed miješanja zapadnih saveznika u unutrašnje poslove Jugoslavije i oklijevanja vlade SSSR-a da pošalje svoje predstavnike u Vrhovni štab i odlučno podrži NOP kod Saveznika (Šterju Atanasov – Georgijev je u svojoj depeši od 14. novembra Dimitrovu, a koja se donosi u Prilozima – konstatovao: »Ovdje stvara uznemirenje to što se moskovski radio ne izjašnjava po pitanju emigrantske vlade i velikosrpske klike oko kralja. U tom smislu zaostaje za londonskom radio-stanicom, pa i Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«), Tito je nastojao da se Drugo zasijedanje AVNOJ-a održi što prije i da donese takve odluke preko kojih vlade sila antihitlerovske koalicije ne bi mogle lako preći. Stoga je početkom novembra Tito sazvao zajedničku sjednicu Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba na kojoj je razmatrana unutrašnja i međunarodna situacija i sačinjen prijedlog Izvršnom odboru AVNOJ-a da

hitno sazove predstavnike iz cijele zemlje na drugo plenarno zasijedanje. Kako je Tito ocijenio tadašnju situaciju vidi se iz njegove depeše od 5. novembra koju je poslao dr Ivanu Ribaru i drugim članovima AVNOJ-a koji su se nalazili u Hrvatskoj i Sloveniji, a koja se objavljuje u ovom tomu.

Ocijenivši da je – s obzirom na snagu Narodnooslobodilačke vojske i političku situaciju u zemlji i inostranstvu – nastupio pravi trenutak, Tito je početkom novembra donio, kako je to ocijenio Edvard Kardelj, jednu od najkrupnijih odluka u ratu: da se stvori Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije odnosno privremena vlada. Takođe na Titovu inicijativu, vrhovno rukovodstvo tada je odlučilo da AVNOJ preraste iz političkog predstavničkog tijela u vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo naroda Jugoslavije. Pošto je rukovodstvo ocijenilo da »situacija ne dozvoljava ni najmanje odlaganja . . . da se još do plenuma obrazuje privremena vlada«, Tito je 5. i 7. novembra poslao Izvršnom odboru AVNOJ-a i predlog poimeničnog sastava članova te vlade. Čim se Izvršni odbor AVNOJ-a saglasio o obrazovanju privremene vlade i potrebi sazivanja skupštine AVNOJ-a, Tito je javio preko radio-stanice Vrhovnog štaba NOV i POJ svim centralnim i pokrajinskim komitetima Partije da organizuju prebacivanje delegata koji budu izabrani na zemaljskim antifašističkim vijećima do Vrhovnog štaba.

U međuvremenu, dok su zemaljska i pokrajinska vijeća održavala zasijedanja, zauzimala stavove o bitnim pitanjima daljeg toka narodnooslobodilačke borbe i revolucije i birala na njima sastav svojih delegacija, Tito je s Edvardom Kardeljom, Aleksandrom Rankovićem, Milovanom Đilasom, Sretenom Žujovićem, Ivom Lolom Ribarom, Mošom Pijade, dr Ivanom Ribarom i Borisom Kidričem, svakodnevno radio na pripremama osnovnih dokumenata koje je na zasijedanju trebalo donijeti. Svjesni ogromne odgovornosti za sudbinu Jugoslavije, oni su tražili takva rješenja kojima bi na najbolji način bili formulisani projekti odluka za postavljanje temelja nove Jugoslavije.

Za sve vrijeme priprema za Drugo zasijedanje AVNOJ-a Tito je boravio u Jajcu. Ono je tada predstavljalo središte odakle se rukovodilo cijelim NOP-om Jugoslavije. Tu su se nalazili još Izvršni odbor AVNOJ-a (od sredine novembra) Centralni komitet SKOJ-a, rukovodstvo USAOJ-a i AFŽ-a i prva novinska agencija Tanjug, koja je upravo u to vrijeme počela s radom. Tu su, pored tih ustanova, bili smješteni oficirska i partijska škola, štabovi 1. proleterskog korpusa i 10. krajiške divizije i dijelovi njihovih jedinica, narodnooslobodilački odbori raznih nivoa, zatim Kazalište narodnog oslobođenja i mnogi istaknuti naučni radnici, književnici, glumci, muzičari, slikari i drugi.

Kada su bile završene sve pripreme i nacrti dokumenata koje je trebalo donijeti, a delegati počeli stizati u okolinu Jajca na plenarno zasijedanje AVNOJ-a, Tito je upoznao predstavnika Dimitrova Šterju Atanasova – Georgijeva o tim pripremama. Georgijev je napisao i poslao 26. novembra radiogram Dimitrovu u kome ga je obavijestio da će se plenum AVNOJ-a održati 28. novembra, kada će se izvršiti njegova reorganizacija u privremeni zakonodavni organ naroda Jugoslavije i stvoriti nacionalni komitet kao privremena izvršna vlast; da su održane skupštine nacionalnih antifašističkih vijeća i izabrani delegati za plenum AVNOJ-a; da su izabrani delegati i u Makedoniji, među kojima Dmitar Vlahov i Vlado Pop-Tomov (a bili su još Lazar Koliševski, Mara Aceva, Mihailo Apostolski, Bane Andrejev i Metodije Andonov); da je već stiglo 200 delegata iz raznih krajeva zemlje, te zamolio da im Sveslovenski komitet pošalje svoj pozdrav navodeći da bi »To mnogo doprinijelo još većem širenju oslobodilačke borbe u Jugoslaviji i na Balkanu«. Telegram su zajednički potpisali Georgijev i Tito, pa ga stoga objavljujemo u Prilozima.

Drugo zasijedanje AVNOJ-a održano je u prisustvu 142 delegata noću 29/30. novembra u Jajcu. Ono je održano upravo u vrijeme kada su »velika trojica« – Staljin, Ruzvelt i Čerčil – održavali konferenciju u Teheranu, na kojoj će se razmotriti i pitanje Jugoslavije i donijeti odluka »da partizani u Jugoslaviji treba da budu potpomognuti ratnim materijalom i snabdijevanjem do najvećeg mogućeg stepena«.

Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a Tito je podnio referat *Razvitak narodnooslobodilačke borbe u vezi s međunarodnim događajima.* Pošto je data politička ocjena NOB-a, donijeta je *Deklaracija* i, na osnovu nje, niz odluka ustavnog karaktera, opštejugoslovenskog značaja, a koje se donose, budući da je na njihovom oblikovanju lično radio i Tito – u Prilozima (odluke da se AVNOJ konstituiše u vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo naroda i države Jugoslavije kao cjeline i da se ustanovi Nacionalni komitet vlasti za vrijeme NOR-a; da se Jugoslavija izgradi na demokratskom i federativnom principu kao zajednica ravnopravnih naroda; da se izbjegličkoj jugoslovenskoj vladi oduzmu sva prava zakonite vlade Jugoslavije i zabrani povratak u zemlju kralju Petru II Karađorđeviću; da se svi međunarodni ugovori i obaveze koje su u inostranstvu sklopile izbjegličke »vlade« pregledaju radi njihovog poništenja ili ponovnog sklapanja odnosno odobrenja, kao i da se ne priznaju međunarodni ugovori i obaveze koje bi ubuduće u inostranstvu eventualno sklopila izbjeglička vlada).

Titu kao vrhovnom komandantu NOV i POJ i vođi revolucije predstavnici svih naroda Jugoslavije na ovom zasijedanju odali su najviša priznanja. Na predlog slovenačke delegacije, Predsjedništvo AVNOJ-a donijelo je odluku da se Titu dodijeli u znak priznanja

zvanje maršala Jugoslavije. Ono je, zatim u zoru 30. novembra, imenovalo i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, u kojem je Tito bio predsjednik i povjerenik za narodnu odbranu.

Odlukama Drugog zasijedanja AVNOJ-a, kao rezultatom dvoipogodišnjih napora i ogromnih žrtava svih naroda i narodnosti Jugoslavije i ostvarenih vojnih i političkih pobjeda, postavljeni su temelji nove, socijalističke Jugoslavije. Te odluke su u stvari značile definitivnu pobjedu političke strategije koju je KPJ s Titom na čelu postavila još 1941. godine, pa i ranije. Prerastanjem AVNOJ-a u vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo naroda i države Jugoslavije kao cjeline i obrazovanjem Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao privremenog organa vrhovne narodne vlasti, uz postojanje snažne Narodnooslobodilačke vojske, koja je izrasla u dominantnu snagu na jugoslovenskom ratištu, stvoreni su svi uslovi da se u daljoj etapi rata uzme kurs ka konačnom oslobođenju zemlje i izdejstvuje međunarodno priznanje tekovina narodnooslobodilačkog rata i revolucije.

Mehmedalija Bojić

JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA
1. oktobar – 30. novembar 1943.

GLAVNOM ŠTABU [NOV I PO] HRVATSKE

Deklaracija o pripojenju anektiranih krajeva Hrvatskoj uglavnom je dobro sastavljena[1]. Nije pravilno ono mjesto gdje se govori o autonomiji talijanske manjine. Ako se tu radi o kulturnoj, onda je to trebalo reći, a za polit[ičku] nema ovdje mjesta, jer je ta manjina raštrkana. Treba reći da se garantuju puna sloboda i ravnopravnost talijanske manjine.

Nepravilno je proglašavanje ništetnosti svih ugovora samo sa strane ZAVNOH-a i samo s njegovim potpisom. Proklamaciju je morao potpisati i AVNOJ, a predsjedništvo ZAVNOH-a da supotpiše. Inače to neće imati važnosti pred stranim silama i znači separatizam protiv kojeg su svi saveznici. Odgovorite hitno.

1. oktobar 1943. — Tito
[Jajce]

A–VII Fond NOR, kut. 14, reg. br. 32–6.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«[2]]

Na teritoriji Istre opšti narodni ustanak[3]. Na cijeloj teritoriji vode se žestoke borbe s Nijemcima[4].

Prilikom razoružavanja Talijana kod Višnjana, naletjela je jedna njemačka kolona[5]. Mase skoro golorukog naroda prihvatile su borbu. U toj borbi bilo je ubijeno 65 Nijemaca, a 14 zarobljeno. Mi smo imali 60 mrtvih, većinom onih koji su još bili nenaoružani.

U borbi kod Žminja ubijena 2 i zarobljeno 19 Nijemaca.

Riječko-kastavski partizanski odred odbio tenkovsku kolonu koja je pokušala da se probije iz Trsta u Rijeku. Zaplijenjen jedan ispravni tenk i zarobljeno 8 Nijemaca[6].

Kod Labina ubijeno 8 Nijemaca i zaplijenjen jedan ispravan kamion. Za vrijeme ove borbe talijanski fašisti su pucali u leđa našim jedinicama i zbog toga smo mi imali 42 ubijena.

Kod Jadreške ubijeno je 25 [njemačkih] vojnika i oficira i 4 zarobljena.

Na teritoriji Istre do sada su organizovane tri brigade NOV Jugoslavije[7]. Jedna brigada dobila je ime istarskog narodnog heroja Vladimira Gortana, koga su talijanski fašisti 1924. god[ine] zvjerski ubili[8].

Borbe na sektoru Splita u toku 20 dana ubrajaju se u najupornije borbe. Neprijatelj je pretrpio vrlo velike gubitke u ljudstvu i tehnici. Ovdje su uništene desetine neprijateljskih tenkova i jedan neprijateljski avion. Mi smo izgubili 4 tenka. U borbama se naročito istakla Deveta dalmatinska divizija i Treća brigada Prve [proleterske] divizije. Dvadesetog septembra [1943] razbijena je neprijateljska kolona kod Hrvaca i odbačena nazad u Sinj[9]. Neprijatelj imao velike gubitke, naročito od naše teške artiljerije, koja je ovdje vrlo uspješno dejstvovala.

Borbe na rijeci Cetini nastavljaju se.

Naše jedinice Druge [proleterske] divizije poslije upornih borbi zauzele su 30. septembra grad Prijepolje u Sandžaku. Zaplijenjeno je mnogo ratnog materijala.

1. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, red. br. 1943/277. *Prevod s ruskog*

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Namjeravamo, čim budu slobodne, poslati na vaš sektor još jednu ili dvije divizije[10]. Ovo održati u najvećoj tajnosti.

Preduzmite sve da se onemogući četnička mobilizacija.

II

Naši na primorju uništili jedno jako četničko uporište, koje su im dali Talijani i gdje su im Englezi podmornicama slali materijal. Naši su iskrcali jedan desant od jedne brigade i uz pomoć naše ratne mornarice nakon dva dana borbe likvidirali Lošinj[11].

Zarobljeno 258 četnika i 6 oficira i ogroman ratni materijal.

[1. oktobar 1943]
[Jajce]

Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4-23.

[ŠTABU PRVE PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE]

I

Javite hitno gdje može doći kod vas engleski general koji je kod našeg štaba i kojim putem da krene[12].

II

Brod s materijalom će doći u Podgoru[13]. Pripremite sve da se materijal izvuče i u toku jedne noći iskrca.

III

Livno, Kupres i Duvno moraju biti u najkraćem roku zauzeti jer su od velike važnosti za nas. Javite hitno koliko vam je vremena potrebno za pripreme[14]. Povežite se s Dalmatincima radi zajedničke akcije.

IV

Postupak vašeg štaba za osudu je. Zašto putem depeše ne dajete stanje i raspored vaših jedinica, namjeravane akcije itd. Tražim da nas svakodnevno informišete o svemu.

1. oktobar [1943], 10,50 [časova]. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 706, reg. br. 1-15.

[ŠTABU PRVE PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE]

I

Naređujem da napad na Livno i Kupres odložite za 3[treći] noću, jer će Englezi vjerovatno bombardovati ova mjesta, a oni to mogu tek 3[trećeg] po danu. Javite hitno kako je s pripremama[15].

1. oktobar [1943], 18,20. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 706, reg. br. 1/233-15.

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

I

Javite najhitnije gdje možete stalno primati materijal iz engleskih aviona. Mislimo oko Kolašina jer bi to politički djelovalo[16]. Osim toga bilo bi dobro da primite jednu englesku misiju jer bi to koristilo kod naroda, koji zna samo za misiju kod Draže [Mihailovića][17].

II

Kod nas je engleski general s cijelim štabom kao predstavnik [Henrija Mejtlanda] Vilsona u našem štabu i šef svih misija.

III

Vaše postupke prema Serdaru [Stevanu][18] ne odobravamo, iako se to zbivalo u šali. Vi ste dužni odnositi se najpažljivije prema ljudima iz tih misija, inače činite nama neugodnosti i krnjite ugled naših štabova.

Stvari se razvijaju dosta dobro, ali tražimo od vas da vaš postupak bude čim korektniji jer nam to može samo koristiti.

[1. oktobar 1943] Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4-24-9.

[GEORGI DIMITROVU][19]

U vezi s pripremama za konferenciju predstavnika SSSR-a, Engleske i Amerike vrlo je vjerovatno da će biti postavljeno i pitanje Jugoslavije.

U vezi s tim, molimo da upoznate vladu SSSR-a sa slijedećim: antifašističko vijeće Jugoslavije, Hrvatske i Slovenije i Vrhovni štab NOV i POJ ovlastili su me da izjavim slijedeće:

1) Mi ne priznajemo ni jugoslovensku vladu ni kralja u inostranstvu zato što oni dvije i po godine, čak i sada, podržavaju saradnika okupatora – izdajnika Dražu Mihailovića, i zato snose svu odgovornost za to izdajstvo pred narodima Jugoslavije.

2) Mi nećemo dozvoliti njihov povratak u Jugoslaviju jer bi to značilo građanski rat.

3) Govorimo u ime ogromne većine naroda da on želi demokratsku republiku koja se oslanja na narodnooslobodilačke odbore.

4) Jedina legitimna vlast naroda sada jesu narodnooslobodilački odbori na čelu s antifašističkim vijećima.

Istu ovakvu izjavu daćemo engleskoj misiji pri našem štabu[20]

Engleski general već nam je dao do znanja da engleska vlada neće mnogo insistirati za kralja i vladu u inostranstvu.

2. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/280. *Prevod s ruskog*

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Signali za engleske avione.

Devet vatri rasporeÐenih pedeset metara jedna od druge u obliku četvorokuta, pa tri vatre horizontalno i po tri vatre vertikalno.

Avioni će dati morzeov znak slova »L«. Vi ćete odgovoriti morzeovim znakom slovo »O« s električnom žaruljom.

Hitno saopštite mjesto i šta vam je najpotrebnije[21].

[2. oktobar 1943]
[Jajce]

Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4/25-9.

[ŠTABU PRVOG BOSANSKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG UDARNOG KORPUSA]

Iz izvještaja XVI i XVII div[izije] saznajemo da se P[okrajinski] [komitet] Bosne miješa u vojno-operativna pitanja div[izija], da se diskutovalo o napadu ili nenapadu na Bijeljinu itd[22].

U vezi s tim saopštavamo:

P[okrajinski] [komitet] nema prava da se miješa u vojna pitanja, jer je to stvar viših štabova, odnosno Vrhovnog štaba. Ne dozvolite diskusije o vojnim pitanjima sa mjesnim partorganizacijama.

Sva naređenja za akcije davaće viši štabovi, odnoso V[rhovni] š[tab], s kojim štabovi moraju stajati u stalnoj vezi i dobivaće operativne (planove) zadatke.

Štab XVII div[izije] je pogriješio što se upuštao u diskusije s PK Bosne u vezi s napadom na Bijeljinu, a nije obavijestio ovaj štab. Zbog toga daje vojničku opomenu čitavom štabu. XVI div[iziji] stavlja do znanja da će ubuduće najstrože kažnjavati za takve greške.

PK Bosne i Herceg[ovine] snosi odgovornost pred svojim višim forumom, a isto tako i posljedice za tu grešku.

2. oktobar [1943] Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408, reg. br. 2/5-8/I.

[GEORGIJU DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Za vrijeme borbi kod Splita naša Prva srpska brigada* zatvarala je komunikacije na pravcu Imotskog i odbila sve napade neprijatelja. U tim borbama ova brigada je uništila 4 teška tenka, 10 teretnih vozila i 3 motocikla i ubila 150 Nijemaca. U borbi kod Kistanja Sjevernodalmatinska divizija ubila je 165 Nijemaca i mnogo više ranila. Zaplijenjeni su 4 teška vozila, 10 000 litara benzina, nekoliko mitraljeza itd.

Prilikom zauzimanja otoka Lošinj za vrijeme iskrcavanja otvorena je jaka vatra obalskih baterija na naše ratne brodove, ali je naša artiljerija s brodova jakom vatrom primorala baterije da ućute, pri čemu su se naročito istakli brodovi »Lav« i »Partizan« 1, 2 i 3. Na otoku naše jedinice zaplijenile su nekoliko teških obalskih topova i 4 haubice, 2 500 litara nafte i jedan brod s 80 000 litara nafte, na otvorenom moru, na kome su pokušali da pobjegnu Mihailovićevi četnici. Zaplijenjena je ogromna količina ratnog materijala, kao oružje i drugo, jer se ovdje stvarala neka baza.**

U srednjoj Bosni neprijatelj snažno bombarduje sela razbješnjen zbog toga što omladina masovno stupa u našu vojsku, naročito na Lijevče-polju. Četnici Draže Mihailovića ovdje su dobili na raspolaganje 7 aviona za borbu protiv nas.[23]

Uz pomoć tih njemačkih aviona četnici Draže Mihailovića 29. septembra napali su na Kotor-Varoš, ali su bili razbijeni i odbačeni u Banjaluku svojim gospodarima.

Jedna izvidnica Jedanaeste divizije oslobodila je 10 partizana koje su četnici zarobili u našim bolnicama za vrijeme pete ofanzive. Oni su vodili partizane Nijemcima u Derventu.

Jedinice Prvog bosanskog korpusa napali su grad Tuzlu. Naše jedinice već u centru grada vode borbe.

2. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/278. *Prevod s ruskog*

* Riječ je o 1. proleterskoj NOU brigadi.
** O napadu na Lošinj vid. i nap. 11.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Hitno
Vanredan izvještaj

Jedinice našeg Prvog bosanskog korpusa pod komandom General-majora Koste Nađa, poslije 63 časovnih upornih borbi, zauzele su grad Tuzlu, najveći i utvrđeni grad u istočnoj Bosni.[24] Zaplijenjena je ogromna količina ratnog materijala i ima mnogo zarobljenika. Sve se to prebrojava.

Jedinice Drugog korpusa pod komandom generala Peka Dapčevića zauzele su grad Bijelo Polje u Sandžaku.[25]

3. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/281. *Prevod s ruskog*

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Jedinice naše Prve divizije pod komandom generala Koče Popovića zauzele su grad Livno 3. oktobra [1943]. Zaplijenjena je velika količina artiljerijske municije, mina za minobacače, minobacač, jedna ispravna oklopna kola, 18 teških mitraljeza itd. Materijal se još prebrojava. Uništena su jedna oklopna kola i ubijeno je mnogo ustaša.[26] Osim Livna, zauzeto nekoliko desetina ustaški nastrojenih i naoružanih naselja u okolini.

Velika bitka za grad Tuzlu pripremala se opkoljavanjem grada s dvije strane. Prije deset dana jedinice šesnaeste vojvođanske divizije zauzele dobro utvrđeno mjesto Caparde.[27]

Jedinice Prvog bosanskog korpusa i to: Druga krajiška brigada, Šesta istočnobosanska brigada, Majevačka brigada i Treća (novoformirana) muslimanska brigada otpočele su operacije za Tuzlu na prostoru od Doboja do Tuzle. Zauzeti su mjesto Gračanica[28] i svi garnizoni u rudničkom basenu, kao na primjer: Lukavac, Bukinja i Kreka,[29] a naročito je značajno zauzimanje najvećih rudnika soli. Željeznička pruga od Doboja do Tuzle sa svim postrojenjima potpuno je uništena. Samo kod Doboja ubijeno je 80 legionara i Nijemaca. Poslije toga počeo je napad na grad Tuzlu, i tek poslije 63-časovne borbe mi smo zauzeli grad.

Na našu stranu prešao je pukovnik Sulejman Filipović s 10 oficira još prije borbi za Tuzlu. Materijal i zarobljenici još se prebrojavaju.

U Crnoj Gori Vasojevićki partizanski bataljon poslije teške borbe zarobio je 115 talijanskih vojnika. Ubijeno 20 Talijana i Mihailovićevih četnika, koji ovdje imaju uticaja na Talijane i saradnju s Nijemcima. Ovaj bataljon je zaplijenio: 20 puškomitraljeza, 2 teška mitraljeza, 2 minobacača, 10 000 metaka, jedan dio arhive Mihailovićeve Vrhovne komande i drugo.[30]

Prilikom zauzimanja Kolašina[31] zaplijenjeno: 6 teških mitraljeza i 6 puškomitraljeza, 6 minobacača, 300 000 metaka, 1 700 mina, 1 200 artiljerijskih granata, 300 ručnih granata, mnogo pušaka, mazgi, namirnica itd. Ubijeno je 40 Talijana i četnika. Ubijen je i četnički komandant major Sekula Vlahović.

Na pruzi Ogulin – Karlovac – Zagreb vode se veoma žestoke borbe.[32] Nijemci daju jak otpor. Kod Ogulina neka mjesta prelazila

su 4 puta iz ruke u ruku. Naši borci ovdje uništili su jedan teški tenk. Do sada smo zauzeli mjesta: Sv[eti] Petar, Dubrave i Generalski Stol.[33]

Jedinice zagrebačke [II] operativne zone s uspjehom vode operacije kod Varaždinskih Toplica.[34]

4. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/283. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU PRVE PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE]

I

Desetu krajišku (brigadu) odmah uputite u Bugojno, a Šestu vratite II korpusu.[35]

II

Rezerve oružja uputite odmah u Bugojno za X diviziju.

III

Hitno likvidirajte Kupres.[36] Prvu diviziju smjestite na sektor Bugojno – Kupres, a IX krajišku oslobodite.[37]

IV

Vaš i dalmatinski štab* hitno neka dođu na sastanak.[38] Dalm[atinci] neka prime sektor Duvno – Livno, Glamoč – [Bosansko] Grahovo.

4. oktobar [1943], 10,50 Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 706, reg. br. 1/231-15.

---

* Odnosi se na Štab 9. dalmatinske NOU divizije.

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

I

Bez našeg znanja ne vršite raspored kadrova kao što traži Milutin [Ivan Milutinović].[39] Sve se to može nama javiti i od nas tražiti.

Koča [Popović] zauzeo Livno napadamo Kupres.

II

Kosta [Nađ] zauzeo Tuzlu i sve garnizone do Doboja. Ogroman plijen i broj zarobljenika.

4. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4/25-9.

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Rezultat borbe kod Tuzle: zarobljeno: 2136 vojnika, jedan general, 30 viših i nižih oficira. Ubijeno 500 njemačkih vojnika i oficira, ranjeno 400.

Zaplijenjeno: 2000 pušaka, 21 top, od kojih 8 merzera 150 mm, 2 haubice 120 mm, 6 haubica 100 mm, 4 brdska topa, 1 protivtenkovski top, 160 puškomitraljeza, 30 teških mitraljeza, 5 minobacača, 20 vagona topovske i artiljerijske municije i ogromna količina raznog drugog materijala i namirnica.

Jedinice Prve divizije 4. oktobra zauzele su poznato mjesto utvrđenje Kupres.[40] To je bilo pravo gnijezdo ustaških razbojnika. Pavelić je ovo zvjerinje mjesto odlikovao.

Prva srpska [proleterska] brigada kod Tomislav-Grada [Duvno] razbila je ustašku kolonu od 1800 ljudi koja je bježala iz Livna.[41] Ubijeno je 70 ustaša, uništena dvoja oklopna kola i drugo.

Na sektoru Sušaka vode se veoma žestoke borbe. Nijemci su bacili jednu diviziju u borbu da bi izbacili naše jedinice s dominirajućih položaja iznad grada.[42] Oni sad nastupaju od Grobničkog polja i hoće da zađu s boka našim jedinicama i da zauzmu grad Bakar.

Na sektoru Ogulin – Karlovac – Zagreb takođe se vode vrlo žestoke borbe. Naše jedinice lome otpor Nijemaca i ustaša i produžavaju nastupanje.[43]

Poslije upornih borbi Sedma banijska divizija zauzela je i digla u vazduh najveći željeznički most – Globornički kod [sela] Dubrave.[44] Ubijeno je 250 i zarobljeno 200 ustaša. Zaplijenjeno: 300 pušaka, 4 teška mitraljeza i 7 puškomitraljeza, 5 minobacača i drugo. Ova divizija produžava napad na Karlovac i Dugu Resu.

Blokiranim njemačkim jedinicama u Ogulinu[45] Nijemci avionima bacaju benzin za tenkove, koji većinom pada nama u ruke.

Brigada »Braća Radić« likvidirala je neprijateljski garnizon u Varaždinskim Toplicama. Ubijeno 25, a zarobljeno 100 njemačkih vojnika i 62 domobrana. Zaplijenjeno: 160 pušaka, 9 teških mitraljeza, 2 minobacača itd. Jedinice Dvanaeste divizije Drugog hrvatskog korpusa i brigada »Braća Radić« zauzeli poslije 8-časovne borbe grad Ludbreg.[46] Zarobljeno 400 vojnika i zaplijenjeno mnogo trofeja, koji se još prebrojavaju. Ove jedinice nastavljaju napad na Varaždin.

Sjevernodalmatinska divizija na sektoru Benkovac – Zadar, lomeći otpor Nijemaca,[47] produžava nastupanje u pravcu Zadra.

Moslavačka brigada zauzela je mjesto i željezničku stanicu Vrbovec.[48] Željeznička pruga Koprivnica – Zagreb sada je skoro sva u našim rukama i ne radi već 3 nedjelje. Zarobljeno je 54 vojnika, zaplijenjena 3 puškomitraljeza, na stanici zaplijenjena 3 vagona putera spremljena za Nijemce, 6 vagona sala i masti.

Jedinice Desete* kozarske brigade zauzele mjesto [Petkovac] na željezničkoj pruzi Prijedor – Novi.[49] Ubijeno je nekoliko desetina neprijateljskih vojnika i zarobljeno 70 vojnika i oficira. Zaplijenjeno: 60 pušaka, 3 puškomitraljeza, 1 minobacač i drugo.

Jedna druga jedinica ove brigade napala je mjesto Dobrljin,[50] prodrla u grad i zarobila 29 vojnika, zaplijenila 2 puškomitraljeza, 60 000 metaka, 26 pušaka, 100 ručnih granata i drugo, a zatim pod pritiskom neprijatelja povukla se iz grada.

Kod Bosanskog Petrovca naša jedinica je zarobila jednu četničku bandu, a druga, koja broji 52 čovjeka, sama se predala.

Partizanski odred »Plavi Jadran« kod Zadra uništio je 40 teretnih vozila. Nijemci su pretrpjeli velike gubitke.

Na željezničkoj pruzi Osijek – Našice naše jedinice su uništile jedan oklopni voz.[51] Ubijeni su komandant 2. ustaškog zdruga [brigade] potpukovnik Ante Milić [dr Ilik], 2 ustaška oficira i 6 podofocira. Plijen: 2 puškomitraljeza, 2 automata, nekoliko desetina pušaka, 50 000 metaka i drugo.

Drugi hrvatski korpus odbio sve napade 187. njemačke divizije i 2. ustaškog zdruga, koji su htjeli da unište Diljski partizanski odred i da obezbijede željezničku prugu Našice – Đakovo – Brod.[52] Uništeni 3 teška tenka, 2 oklopna kola s granatama. Ubijeno 150 Nijemaca – vojnika i 3 oficira, 70 ustaša. Zaplijenjeno: 2 njemačke zastave, 2 topa, 3 mitraljeza, 2 radio-stanice i drugo.

5. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/284. *Prevod s ruskog*

* U originalu depeše omaškom napisano Desete, a treba Jedanaeste.

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

1. Za komandanta I korpusa[53] Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se general-major Koča Popović.

Za političkog komesara I korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se Mijalko Todorović.

2. Za komandanta II korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se general-major Peko Dapčević.

Za političkog komesara II korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se Mitar Bakić.

Za načelnika štaba II korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se pukovnik Rudolf Primorac.

3. Za komandanta III korpusa[54] Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se general-major Kosta Nađ.

Za političkog komesara III korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se Vlado Popović.

Za načelnika štaba III korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se pukovnik Jovan Vukotić.

4. Za komandanta IV korpusa[55] Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se pukovnik Ivan Rukavina.

Za političkog komesara IV korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se Veco Holjevac.

5. Za komandanta V korpusa[56] Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se pukovnik Slavko Rodić.

Za političkog komesara V korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se Veljo Stojnić.

Za načelnika štaba V korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se Milorad Mijatović.

6. Za komandanta VI korpusa[57] Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se pukovnik Petar Ilić [Drapšin].

Za političkog komesara VI korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se Stevo [Vlado] Janić.

7. Za komandanta VII korpusa[58] Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se potpukovnik Rajko Tanasković.

Za političkog komesara VII korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se dr Jože Brilej.

8. Za vršioca dužnosti komandanta VIII korpusa[59] Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se pukovnik Pavle Ilić.

Za političkog komesara VIII korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se Ivo Kukoč.

Za načelnika štaba VIII korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije postavlja se potpukovnik Maks Baće.

5. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant NOV i POJ
Tito

»Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«
br. 33, od oktobra 1943.

[ŠTABU PRVOG BOSANSKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG UDARNOG KORPUSA]

Čestitamo na zauzeću Tuzle. Šaljite podrobnosti. Vršite najintenzivniju mobilizaciju. Koča [Popović] zauzeo Livno.

5. oktobar [1943] Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/6–8/I.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Nastavljaju se vrlo žestoke borbe na sektoru Ogulin – Karlovac – Zagreb. Kod Ogulina zauzeta sva spoljna utvrđenja. Željeznička pruga od Karlovca do Zagreba uništena. Nijemci su imali 380 mrtvih i 180 ranjenih vojnika i oficira na tom sektoru 4. oktobra.

Na sektoru Sušaka borba se sve više rasplamsava. Na nekim sektorima, kao na primjer Gradac – Cernik, naše jedinice su pošle u protivnapad i odbacile neprijatelja.[60]

Na sektoru Gospića naše jedinice su poslije dvodnevnih borbi zauzele Karlobag, Perušić, Lički Osik i Budak.[61] Ustaše su satjerane u Gospić. Razbijena 3 bataljona ustaša. Ubijeno 5 ustaških oficira, 160 ustaša. Zarobljeno 120 ustaša i 138 domobrana. Oslobođeno iz ustaških ruku 80 naših i 950 zarobljenih Talijana. Zaplijenjeno: 2 topa, 4 minobacača, velika količina puškomitraljeza i teških mitraljeza, municije i drugo. Sada je očišćena cijela obala Podgorskog kanala. Osim toga, potpuno držimo u rukama obalu od Bakra do Novigrada, a u sjevernoj Dalmaciji cijelu obalu osim Zadra. Južno od Splita držimo cijelu obalu koju smo ranije zauzeli.

Ostrva su i dalje sva u našim rukama, kao i veliko ostrvo Cres na Kvarneru, o čemu još nismo javljali.

Na sektoru Sinj – Trilj vode se žestoke borbe s Nijemcima[62].

U istočnoj Bosni jedna jedinica naše šesnaeste divizije i Majevički partizanski odred ponovo su zauzeli grad Bijeljinu[63] i opet zaplijenili mnogo ratnog materijala: 37 puškomitraljeza i teških mitraljeza, 8 minobacača, 400 pušaka, 4 vagona metaka, granata i mina i nekoliko vagona namirnica, jednu radio-stanicu, nekoliko teretnih vozila i drugo. Ubijeno je 75 Nijemaca i ustaša, a zarobljeno 267 vojnika i oficira. Ovdje je i muslimanska milicija protiv naše vojske.

Poslije 36-časovne borbe jedna jedinica Drugog hrvatskog korpusa zauzela u Slavoniji Čačince.[64] Uništeni su stanica i dva oklopna voza. Željeznička pruga porušena.

U Crnoj Gori naše jedinice razbile su čenike D. Mihailovića koji su pokušali da napadnu Kolašin. Četnici su imali vrlo velike gubitke. U posljednjim borbama naročito se istakla Četvrta crnogorska brigada.

U srednjoj Bosni jedna naša jedinica razbila je kod Razboja jednu njemačku i četničku kolonu.[65] Neprijatelj je imao znatne gubitke. Zaplijenjeni trofeji.

Jedinice Prvog bosanskog korpusa na sektoru Doboja vode uporne borbe s Nijemcima, koji pokušavaju da prodru u Tuzlu.[66]

Jedinice Treće vojvođanske brigade u Sremu na pruzi Inđija – Ruma minirale voz. Uništena 22 natovarena vagona i lokomotiva.[67]

Jedan sremski partizanski odred zauzeo Slankamen na Dunavu. Razoružan garnizon i zaplijenjeno 67 pušaka, 7000 metaka i drugo.[68]

Bačko-baranjski partizanski odred u septembru imao 7 akcija na željezničke pruge i uništio 40 vagona i 7 lokomotiva. Dvadeset drugog septembra zapalio je fabriku jute u Palanci. Izgorelo 610 vagona kudelje. Dvadeset trećeg septembra zapalili fabriku jute u Baču. Izgorelo 34 vagona kudelje. Ubijeno desetak Nijemaca i zapaljeni trofeji. Uništena i stanica Filipov.

Prvi sremski partizanski odred uništio kod Vrdnika magacin s ratnim materijalom i oslobodio prinudno mobilisane. Većina oslobođenih stupila u naše redove. Dalje, ovaj odred kod Čortanovaca zarobio 70 domobrana s oružjem, zaplijenio 4000 metaka i drugo.[69]

6. oktobar 1943.
[Jajce]

Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/285.

Prevod s ruskog

* Tj. Filipovo, a od 1947. godine Bački Gračac.

[GEORGI DIMITROVU][70]

Englezi nisu od partizana saznali za spuštanje padobranaca.[71] nego od svojih špijuna među stanovništvom, jer je ovdje nemoguće spustiti se tako da stanovništvo ne sazna. Vaši ljudi nemaju kontakta s Englezima. Mene engleski predstavnik ništa nije pitao o Rusima, a preko drugih ljudi mi smo rekli da su to došli naši jugoslovenski dobrovoljci iz Španije.

Smatram da se zbog toga ne treba uznemiravati.

Englezi su toliko drski da spuštaju padobrance na našu teritoriju i bez našeg odobrenja.

7. oktobar 1943.
[Jajce]

Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
reg. br. 1943/287.

Prevod s ruskog

[GEORGI DIMITROVU]

Za novac sakupljen u Americi[72] treba kupovati zimske šinjele, obuću itd, za našu vojsku. Prenesite da naši odbori u Americi izdejstvuju kod Ruzvelta odobrenje da se taj materijal hitno pošalje brodom u Jugoslaviju i da se preda samo nama.

Poklanjanje aviona od strane Ruzvelta jugoslovenskim emigrantima i nama neprijateljskim krugovima – to je miješanje Amerike u naše unutrašnje stvari.[73]

Kod nas u Jugoslaviji postoji samo jedna narodna vojska, koja ratuje na strani Saveznika protiv Nijemaca i normalno bi bilo dati pomoć toj vojsci, a ne onima koji sarađuju s okupatorima.

7. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/288. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU PRVE PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE]

Prva brigada neka dođe u Bugojno sa štabom divizije, a jedan bataljon da uputi u Jajce. Treća brig[ada] neka dođe u rejon Kupresa.[74]

7. oktobar [1943], 6,30 Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 706, reg. br. 1/235-15.

NAREDBA
VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZ[ANSKIH] ODREDA JUGOSLAVIJE

I

Odlukom Vrhovnog štaba formira se VIII korpus Narodnooslobodilačke vojske. U sastavu ovog korpusa ulaze: IX, XIX, XX i XXVI divizija Narodnooslobodilačke vojske i svi partizanski odredi na teritoriji Dalmacije i dalmatinskih ostrva.

Ovom odlukom rasformira se IV operativna zona Hrvatske.

II

Štab VIII korpusa sačinjavaju:
vršilac dužnosti komandanta pukovnik Pavle Ilić;
politički komesar drug Ivo Kukoč;
načelnik Štaba drug Maks Baće.

Da bi štab pravilno funkcionisao odrediti i ostale potrebne organe.

III

U sastav IX divizije ulaze: I, III i IV dalmatinska brigada.

U sastav XIX divizije ulaze: V, VI i VII dalmatinska brigada.

U sastav XX divizije ulaze: VIII, IX i X dalmatinska brigada.

U sastav XXVI divizije ulaze: XI, XII i XIII dalmatinska brigada.

IV

Štab IX divizije sačinjavaju:
komandant major Ante Banina, polit[ički] komesar Edo Santini, načelnik Štaba kapetan Momčilo Poleksić.

Štab XIX divizije sačinjavaju:
komandant potpukovnik Milan Kuprešanin, polit[ički] komesar Babić [Petar], načelnik Štaba Ante Biočić.

Štab XX divizije sačinjavaju: komandant Velimir Knežević, politički komesar Živko Živković, načelnik Staba Frane Biočić.

Štab XXVI divizije sačinjavaju: komandant Niko Martinović, politički komesar Vojin Popović, načelnik Štaba Stanko Parmač.

Divizijske štabove popuniti pomoćnim osobljem da mogu pravilno funkcionisati.

Raspored izvršiti odmah.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

7. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant
NOV i POJ
Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 10 A, reg. br. 1-1.

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Na sektoru Sušak, na sektoru Karlovac – Zagreb, na sektoru Istre, na sektoru Doboj – Tuzla i na sektoru Imotski nastavljaju se vrlo žestoke borbe. U Istri Nijemci su bacili velika pojačanja u tenkovima i živoj sili i otpočeli ofanzivu za čišćenje Istre.[75] Ovaj sektor je za njih vrlo opasan jer se nalazi na krilu njihovog fronta u Italiji.

Na sektoru Doboj – Tuzla Nijemci su bacili takođe krupna pojačanja i pokušavaju nastupanje u pravcu Tuzle.[76] U Tuzli prešlo na našu stranu 74 oficira, među kojima 3 pukovnika, nekoliko potpukovnika i majora. U Tuzli je oslobođeno 400 zatvorenika (talaca). Broj nađenih topova u Tuzli do sada je 25. Zaplijenjeno je, pored toga, još: 4 radio-stanice, 3500 uniformi, 1500 pari obuće, 50 vagona konzervi, šećera, masti, brašna, pirinča i drugo.

Na sektoru Gospić naše jedinice[77] ubile 298 i ranile 230 ustaša. Zaplijenjeno: jedan top, 5 minobacača, 38 teških mitraljeza i puškomitraljeza, mnogo municije i drugo.

Kod Kupresa naše jedinice su ubile oko 120 ustaša i zaplijenile veliku količinu namirnica. U Livnu je zaplijenjeno nekoliko vagona razne municije.

U napadu na Ludbreg, koji su zauzele naše jedinice,[78] ubijeno je preko 100 neprijateljskih vojnika i 400 zarobljeno. Zaplijenjeno: 610 pušaka, 21 lakih i teških mitraljeza, 3 minobacača, 50 000 metaka, 500 [kilograma] eksploziva i drugo.

Naše jedinice su zauzele Prozor.[79]

8. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, 1943/289. *Prevod s ruskog*

RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

Odajem zahvalnost i priznanje borcima, komandantima i politkomesarima Druge krajiške, Šeste istočnobosanske, Treće muslimanske i Majevičke brigade za izvanrednu hrabrost i primjerno izvršenje zadataka u borbi za zauzimanje grada Tuzle i u likvidaciji neprijateljskih garnizona na sektoru Spreče. Zauzimanje ovog važnog grada biće zapisano u historiju našeg oslobodilačkog rata kao jedan od najslavnijih podviga i ponos je naše vojske.

8. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant
NOV i POJ
Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/289.

Prevod s ruskog

RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

Hitno

Molimo hitno demantujte saopštenje Radio-Londona da je u Livnu zarobljeno 2200 vojnika, 29 topova itd. To je zaplijenjeno u Tuzli, a ne u Livnu. Takve greške ne smiju se činiti.

8. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/290

Prevod s ruskog

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBOD[ILAČKE] VOJSKE I POJ

1. Poslije izvršene reorganizacije, za štab Mostarskog bataljona[80] postavljaju se:

za komandanta Mile Lacmanović Španac,
za politkomesara Enver Ćemalović,
za zamjenika komandanta Milan Mićović,
za vršioca dužnosti zamjenika politkomesara Refik Šećibović.

Da bi štab bataljona pravilno funkcionisao odrediti ostale pomoćne organe.

2. Zadatak je Mostarskog bataljona:

a) Popuna bataljona mobilisanjem ljudstva s mostarskog područja i iz oblasti gornje Neretve. S prerastanjem bataljona namjeravamo formirati Mostarsku brigadu na tom za nas vrlo važnom sektoru.[81]

b) S prirastanjem i vojno-političkim učvršćivanjem bataljona otpočeti partizanske akcije u dolini rijeke Neretve, povezujući se sa susjednim partizanskim jedinicama.

c) Održavati stalno vezu s Mostarom, izvlačiti borce i razviti obavještajnu službu.

3. Bataljon će stajati neposredno pod komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, u kom cilju svakog 1. i 15. u mjesecu podnositi detaljan izvještaj o stanju i radu bataljona, vojno-političkoj situaciji svojeg sektora, eventualne zahtjeve, predloge itd.

4. Štab I proleterske divizije NOV daće 10 pušaka i 3 puškomitraljeza s odgovarajućom municijom za Mostarski bataljon.

5. Ova naredba stupa odmah na snagu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

8. oktobar 1943. Vrhovni komandant
[Jajce]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ,
reg. br. 3750/X, 1-1 (43).

[ŠTABU PRVOG BOSANSKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG UDARNOG KORPUSA]

Srbova [GŠ NOV i PO] stanica neka hitno javi svoj radio talas.[82] Ostalo ugovoreno.

Vaš naziv je Treći korpus N[arodnooslobodilačke] vojske. Ima ih osam. Prvi je Kočin [Popović] [a Drugi je] Pekov [Dapčević].

8. oktobar [1943]. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/6–8/I.

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Vaš naziv: Drugi korpus N[arodno]o[slobodilačke] vojske. Ima ih osam. Prvi* Kočin [Popović].

8. oktobar 1943.
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4–26–9.

* Odnosi se na 1. proleterski korpus NOVJ.

[DELEGATU CENTRALNOG KOMITETA KPJ I VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ SVETOZARU VUKMANOVIĆU TEMPU]

Druže Tempo,[83]

Koristim priliku da ti napišem o nekim stvarima o kojima nije bilo moguće do sada da ti pišem.

1. Drugovi koji dolaze tamo[84] i koji su upućeni od Djede* razgovaraće opširno s tobom o svim pitanjima saradnje između nas i ostalih susjednih zemalja na Balkanu. Nastoj da na bilo koji način pomogneš drugovima na povezivanju s njihovim ljudima iz njihove zemlje. Treba svakako izbjeći da se bilo koji od njih šalje na teren a da pri tom ne bude sve preduzeto što je potrebno radi sigurnosti njihovoga puta i opstanka na terenu. Ako već imate stvorene veze s tamošnjim ljudima, onda treba najprije poslati nekoga od vaših, koji će uspostaviti vezu između ovih koji dolaze odavde i onih drugova u zemlji.

2. I preko Beograda i preko Crne Gore saznao sam o nekim stvarima, doduše prilično nejasno, ali ipak toliko da mogu stvoriti zaključak o čemu se radi. Naime, osvrnuću se ovdje na pitanje stvaranja tzv. Balkanskog štaba,[85] za koje si se ti tako oduševio. Svako stvaranje u sadašnjoj situaciji nekog zajedničkog štaba bilo bi pogrešno, pa dapače i štetno. Ja ne znam od koga je potekla ta ideja.[86] No ipak se bojim da to nije nekim indirektnim putem protureno od naših saveznika. Mi imamo naš Vrhovni štab za cijelu Jugoslaviju koji može da pruži u svakom pogledu pomoć kako bugarskim tako i grčkim partizanskim odredima. Ovo je narodnooslobodilačka borba jugoslovenskih naroda, grčkog naroda, a to treba da bude i bugarskog naroda. Prema tome, u okviru svojih nacionalnih granica moraju da postoje rukovodeći vojni centri, koji mogu sarađivati na savezničkoj osnovi, bilo putem vojnih predstavnika ili političkih predstavnika, radi koordinacije operacija i prenošenja iskustava iz te borbe. Jugoslavija u svakom pogledu zauzima rukovodeću ulogu na Balkanu kako po svojoj vojnoj moći Narodnooslobodilačke vojske tako i po iskustvu stvaranja narodne vlasti preko narodnooslobodilačkih odbora i antifašističkih vijeća. Prema tome, i

---

* Pseudonim za Izvršni komitet Komunističke internacionale, a poslije njenog raspuštanja (15. 5. 1943) za Georgi Dimitrova.

po našem mišljenju, a isto tako i po mišljenju Djede, mi treba da budemo centar za balkanske zemlje kako u vojničkom tako i u političkom pogledu. Kao što rekoh, mi imamo veliku vojsku od 22 divizije, a Organizacija novih divizija još je u toku. Naša vojska raspolaže dobrim naoružanjem, a naročito u posljednje vrijeme, kada smo oduzeli oružje od 9 talijanskih divizija. I, razumije se, naša vojna snaga i sve jači polet narodnog ustanka u svim zemljama Jugoslavije mogu igrati odlučujuću ulogu u narodnooslobodilačkom pokretu u svim zemljama na Balkanu. Drugovi koji dolaze tamo moći će vam detaljnije o tome govoriti.

3. Nama izgleda da su naši grčki drugovi suviše daleko pošli. Prepustili su rukovođenje partizanskim odredima raznim nesigurnim oficirima, koji su omogućili da cio narodnooslobodilački pokret u Grčkoj padne pod potpun uticaj Engleza. Ovo se nikako nije smjelo dogoditi, jer će plodove ove teške i krvave borbe u Grčkoj pobrati oni koji to ne zaslužuju, a ne sam narod.

I mi imamo engleske misije u našim štabovima. Kod našeg Vrhovnog štaba nalazi se engleski general sa čitavim štabom engleskih oficira, ali mi nikako ne dopuštamo da se oni mješaju u bilo kakve naše stvari unutrašnje, pa i vojne stvari, već se samo nalaze kod nas u svojstvu oficira za vezu, za primanje naših narudžbi materijala i koordinaciju operacija sa saveznicima. Razumije se da se oni s tom ulogom ne mogu pomiriti. Oni imaju raznih drugih zadataka koje nam nisu saopštili, ali koje mi znamo i zato smo na oprezu. Oni su došli k nama poslije likvidacije [pokreta] Draže Mihailovića u Crnoj Gori,[87] jer su se konačno ipak ubijedili da jedinu realnu snagu u Jugoslaviji predstavlja naša Narodnooslobodilačka vojska. Razumije se da oni još uvijek održavaju vezu s Dražom Mihailovićem i znamo da su tamo poslali jednoga generala,[88] što je svakako apsurd, ali je dosledno politici Engleske. No u svakom slučaju dolazak predstavnika Engleske vojske kod našeg štaba i priznanje naše Narodnooslobodilačke vojske kao ratujuće sile imali su veliki politički značaj ne samo u našoj zemlji već i u inostranstvu.

Do sada je pomoć koju su nam avionima prenosili vrlo neznatno u odnosu prema našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci i njezinim potrebama, ali mi sve odlučnije tražimo da ta pomoć bude u oružju i u drugim rat[nim] potrebama što veća.

Meni je ovdašnji engleski predstavnik tražio da dozvolim spuštanje jedne njihove misije u Makedoniju kod našeg partizanskog štaba. Ja sam to do sada odbijao, ali mi je on neki dan saopštio da se jedna njihova misija spustila u Albaniju i da je jedan član njihove misije krenuo u Makedoniju. U vezi s time upozoravamo vas na sljedeće: ovoga člana engleske misije primite, tražite od njega materijalnu pomoć u oružju i rat[nom] materijalu, a mi ćemo nastojati da se iz onoga plana koji je stvoren za ovaj mjesec za razne

krajeve Jugoslavije jedan dobar dio uputi vama. Budite oprezni iako morate da se najkorektnije odnosite prema njemu kao članu jedne savezničke armije. Ne odavati mu nikakvih vojničkih tajni, već samo ono opšte što je nužno da znaju kao saveznici. Količinu odreda i brojčano njihovo stanje možete mu dati približno, ali nikako sasma tačno.

4. Ja sam prije nekog vremena poslao u Srbiju oko 10 iskusnih vojnih rukovodilaca radi organizacije regularnih vojnih jedinica od postojećih partizanskih odreda: brigada, divizija itd. Isto tako pristupite i vi tome pitanju, a potrebne vojne rukovodioce i organizatore dobićete od II korpusa, koji se sada nalazi na tromeđi Sandžaka, Metohije i Crne Gore. Tamo ja mislim koncentrisati 2 korpusa radi operacija u doglednoj budućnosti u pravcu Makedonije i Srbije.

Situacija kod nas: četnici Draže Mihailovića su uglavnom likvidirani na svim područjima osim Srbije. Poslije kapitulacije Italije u Dalmaciji i Sloveniji buknuo je opšti narodni ustanak i oružjem koje smo oduzeli Talijanima naoružano je do sada oko 80.000 novih boraca. Do sada imamo 8 korpusa i mnogobojne partizanske odrede, jer mi osim regularne vojske još uvek držimo manje partizanske odrede na terenu radi prikupljanja novog ljudstva i vršenja diverzantskih akcija.

Politička situacija je takođe više nego povoljna za nas skoro u svim dijelovima zemlje. U partiji radićevaca[89] došlo je do jake diferencijacije i veći dio njihovih pristalica već je prišao u front narodnog oslobođenja, a isto tako sve više i više stupaju u našu Narodnooslobodilačku vojsku.[90]. U redovima ustaša sve je veća demoralizacija. Domobranske jedinice se raspadaju ili prelaze na našu stranu. To je unutar naše zemlje, a u inostranstvu posljednja izbjeglička vlada sve se više hvata za nas, počeli su nas hvaliti preko radija, a u isto vrijeme preko reakcionarne američke štampe i radija nastoje da nam podmetnu klipove i šire razne netačne glasine. Ali, uprkos svemu, istina o našoj borbi prodrla je u najšire krugove svjetske javnosti, kako o našim uspjesima na bojnom polju tako i o našem uticaju u zemlji, a jugoslovenskim reakcionarima i njihovoj braći iz inostranstva ne preostaje ništa drugo nego da se ljute i da nam još na bilo koji način napakoste.

Vaša zadaća u Makedoniji jeste da stvorite što čvršće veze s Bugarskom i Grčkom, a naročito s Bugarskom, da nas tamo događaji ne bi pretekli i neko drugi preuzeo inicijativu u svoje ruke, što ne bi bilo u interesu ni bugarskog naroda ni nas. O tome ćete podrobnije razgovarati s drugovima koji dolaze.

Konačno vam šaljemo uslove za radio-vezu, jer je potrebno da smo s vama na taj način povezani u sadašnjoj situaciji, kada se

događaji vanredno brzo razvijaju. Napišite nam podroban izvještaj o vašim vojnim formacijama, o vašim akcijama itd.[91]

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

9. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant
NOV i POJ

A–CK SKJ, Fond CK KPJ,
reg. br. 2020.

GLAVNOM ŠTABU [NOV I PO] ZA SRBIJU

Mi smo vam već poslali uputstva[92] preko drugova komandanata[93] za stvaranje jedinica regularne Narodnooslobodilačke vojske. Nadam se da su ovi drugovi već stigli kod vas. Preko njih smo poslali i radio-stanicu za vezu s nama, tako da jednom već možemo biti u kontaktu i da mi možemo biti u toku događaja u Srbiji.[94] Ova pisma vam šaljemo sada drugim putem, i to preko Sandžaka.[95] Sada će biti mogućnost veća za povezivanje s vama. Tamo se nalaze sada naše krupne jedinice, među kojima je i II srpska brigada, a vjerovatno će biti skoro i I brigada, koje ulaze u I i II korpus Narodnooslobodilačke vojske. Uvjeren sam da će prisustvo ovih krupnih jedinica imati jakog upliva, i to pozitivnog, na tok razvitka narodnooslobodilačke borbe u Srbiji. To će se još više pojačavati što se više približavaju ove jedinice teritoriji Srbije.

U vezi s tim postavljam pred vas jedan zadatak, i to veoma važan, a taj je da vršite mobilizaciju ljudstva za I i II proletersku srpsku brigadu koje su u toku godine i pol dana izgubile veliki broj svojih boraca u borbi, a isto tako veliki broj su dale za rukovodioce, političke i vojne, mnogobrojnim brigadama u Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj, pa i Sloveniji. Sada u tim brigadama ima najmanje Srba i zato je potrebno da se one ponovo popune borcima iz Srbije. Iz tih brigada vi ćete moći da dobijete znatan broj rukovodilaca političkih i vojnih, i to veoma iskusnih, za vaše nove jedinice Narodnooslobodilačke vojske. Baš iz tih razloga je još potrebnije da pošaljete što više boraca u ove brigade, koje su prava škola za izgradnju novih kadrova.

U vezi s događajima koji se vanredno brzo razvijaju upozoravam vas da preduzmete slijedeće:

1. Obratite najveću pažnju komunikaciji Skoplje – Niš – Beograd da se ista ruši i onemogućava Nijemcima za prevoz trupa i materijala, a pri povlačenju da meterijal izvlače.

2. S obzirom na mogućnost povlačenja Nijemaca s Balkana uslijed sve bržeg napredovanja Crvene armije, uslijed savezničkog napredovanja u Italiji i uslijed sve jačih udaraca Narodnooslobodilačke vojske u Hrvatskoj i Bosni, potrebno je preduzeti sve mjere da Švabe ne izvuku ratni materijal iz naše zemlje. Potrebno je da vi izvršite izvjesnu koncentraciju snaga na najpogodnijem mjestu, da bi s

tim snagama mogli razoružati Nijemce ili Bugare, isto kao što smo mi uspjeli da razoružamo Talijane u Dalmaciji i Sloveniji.

Sa četnicima Draže Mihailovića odnosno s njihovim vođama ne može biti nikakvog sporazuma niti saradnje, već ako žele pojedinačno ili u grupama da se uvrste u redove naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, onda ih treba primiti. Dražu Mihailovića treba i dalje raskrinkavati kao narodnog izdajnika, koji spada u isti red s Nedićem, i ne nasjedati nikakvim smicalicama jugoslovenske vlade u Kairu, koja želi da se na bilo koji način prilijepi uz nas i spase svoju situaciju. Kao što vidite, preko londonskog radija i inostrane štampe počeli su da nas naveliko hvale, jer se više ne mogu zatajiti činjenice pred međunarodnom javnošću o ogromnim uspjesima naše Narodnooslobodilačke vojske. Englezi su našu Narodnooslobodilačku vojsku priznali i jedna njihova vojna misija na čelu s generalom nalazi se kod našeg štaba kao misija za vezu za primanje vojnog materijala za nas i za koordinaciju operacija. Dolazak te misije imao je uglavnom dosta velike političke koristi za nas, iako imamo dosta s njima muke, jer izgleda da imaju i druge zadatke osim ovih koje sam ja ovdje naveo. U slučaju da se takve misije spuste kod vas budite vrlo oprezni i ne dozvoljavajte da saznaju vaše vojne tajne. Za vas je to tim opasnije što oni imaju svoje misije i kod Draže Mihailovića i prema tome prvenstveno pomažu njega u Srbiji.[96] Englezi stalno tvrde da oni pomažu Dražu Mihailovića u Srbiji zbog toga što on tamo predstavlja glavnu i realnu silu u borbi protiv okupatora. Ta se tvrdnja nije mogla uspješno pobijati zbog toga što mi nismo imali redovne telegrafske veze s vama da bismo dobijali od vas izvještaje o akcijama i objavljivali ih preko »Slobodne Jugoslavije«; dalje, što nismo mogli dobijati razne materijale iz Srbije koje bismo iskoristili protiv Draže Mihailovića radi njegovog raskrinkavanja. Sve to sada treba da se uredi i vi treba da dokažete da ste vi realna snaga u borbi protiv okupatora na strani Saveznika, a da su Draža Mihailović i njegovi četnici obična prevarantska izdajnička klika, koja još donekle uspijeva pomoću jugoslovenskih reakcionarnih krugova u inostranstvu zavaravati svjetsku javnost.

Draža Mihailović i njegovi pokrovitelji u inostranstvu trljaju ruke što mi ne možemo obavještavati inostranstvo o vašim akcijama i nadaju se na taj način zadržati podršku savezničkih krugova i osigurati svoje pozicije u Srbiji. Mi se sada pripremamo da s oružjem u ruci razbijemo te njihove iluzije i da dokažemo cijelom svijetu da se Srbija niukoliko ne razlikuje od ostalih pokrajina u Jugoslaviji u pogledu borbe protiv okupatora, u pogledu težnje za istinskom slobodom i u pogledu mržnje prema svim izdajnicima nad srpskim narodom.

Budite uvjereni, drugovi, da smo ovdje skovali moćnu armiju koja je spremna da vam pomogne u borbi za oslobođenje srpskog

naroda, kao i da onemogući planove raznih reakcionarnih i izdajničkih klika da ponovo zajašu na grbaču naroda u Srbiji.

Nastojte da nam pošaljete što prije iscrpan izvještaj i, čim uspostavimo radio-vezu, da nas iscrpno informišete.[97]

Situacija kod nas: Kao što čujete iz emisija »Slobodne Jugoslavije«, narodni ustanak u Sloveniji i Dalmaciji potpuno je primio svenarodni oblik. U Dalmaciji smo, tako reći za nekoliko dana, formirali 4 divizije s po 4000 boraca. U Sloveniji, gdje je razoružano 6 talijanskih divizija i dobivena ogromna količina raznoga oružja, izvršena je opšta mobilizacija, koja je potpuno uspjela, tako da je u Sloveniji naoružano sve od 17 do 60 godina. Plava i Bela garda[98] potpuno su likvidirane: 2000 ih je prišlo k nama, toliko je likvidirano, a jedan mali dio je prišao Nijemcima. I u Hrvatskoj, Slavoniji, Zagorju, i u Sremu i u istočnoj Bosni situacija je za nas odlična. Narod u masama stupa u našu vojsku, a kod neprijatelja sve veća demoralizacija i sve veća malaksalost.[99] Kao što vidite, red je sada na Srbiju da pođe tim putem.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

9. oktobar 1943. Vrhovni komandant NOV i POJ
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ,
reg. br. 6920/IV, 1-7 (43).

[ŠTABU] II KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE[100]

Drugovima Peku [Dapčeviću] i Mitru [Bakiću]

Upućujem na vaš sektor jednu od najboljih krajiških divizija[101] pod komandom Milutina Morače. Ova divizija, koja spada u sastav I korpusa druga Koče [Popovića], biće privremeno pod vašom komandom i treba da zaposjedne Sandžak, tj teritoriju Pljevlja – Prijepolje itd. do dolaska I divizije u doglednoj budućnosti. Razumije se da pojedine brigade te divizije treba da koristite u operativnim akcijama, a u slučaju potrebe i cijelu diviziju pri razoružavanju talijanskih jedinica oko Berana i na teritoriji Sandžaka.[102]

Vaša zadaća za sada jeste:

1. Raščistiti potpuno sa četnicima.
2. Razoružati potpuno Talijane ili ih pridobiti za zajedničku borbu protiv Nijemaca pod našom komandom.
3. Vršiti mobilizaciju na cijeloj teritoriji koja stoji pod vašom kontrolom.
4. Stvarati narodnooslobodilačke odbore i učvršćivati našu narodnu vlast.

Sa štabom V divizije šaljem jednog talijanskog potpukovnika.[103] koji pripada Brigadi »Garibaldi«[104], a koja je pod našom komandom odnosno pod komandom I [proleterske] divizije. Taj potpukovnik ima našu punomoć i punomoć talijanskog pukovnika pri našem štabu za okupljanje, iz raznih mjesta Jugoslavije, talijanskih vojnika i oficira — dobrovoljaca u Brigadu »Garibaldi«, a onda i formiranje divizije »Garibaldi«.[105] Prema tome, ovaj potpukovnik treba da vam pomogne bilo pri razoružavanju talijanskih vojnika, bilo pri formiranju novih bataljona Brigade »Garibaldi«, koji privremeno ostaju pod vašom komandom i na vašem terenu. Razoružane talijanske vojnike ne smijete svlačiti, već im ostaviti njihova odijela i obuću. Njih okupljati u logor ili ih upotrebljavati na raznim radovima. Podvlačim da snosite svu odgovornost za postupak vaših podređenih organa prema talijanskim razoružanim vojnicima. Neka taj postupak bude dostojan naše Narodnooslobodilačke vojske. One Talijane, fašiste, koji su izvršili zločine treba staviti pred sud i suditi im.

Moj plan jeste: koncentrisati I korpus i vaš II korpus na sektoru Sandžaka i Metohije i, kada za to bude momenat sazreo, krenuti u pravcu Srbije i Makedonije. Do toga vremena, naglašavam još jednom,

preduzmite sve da učvrstite vlast i organizujete jedinice koje će ostati na terenu i koje će moći da osiguraju bezbjednost oslobođene teritorije.

Sa štabom V divizije dolaze kod vas i 3 druga[106] od Djede, koje ćete vi sa *sigurnom* pratnjom uputiti dalje prema Makedoniji, jer je njihov dolazak tamo od vrlo velike važnosti. Opominjem vas da držite njihov dolazak tamo u najvećoj tajnosti, a pravac njihovog daljeg pokreta ne smije uopšte niko da znade sem onih koji će ih sprovoditi. Naročito treba paziti da to ne saznaju naši saveznici koji su ovdje.

Što se tiče naših saveznika Engleza i Amerikanaca obećali su nam svašta, a u stvari ne daju skoro ništa osim raznih misija. U slučaju da kod vas dođe njihova misija,[107] postupajte s njima najkorektnije, ali vas upozoravam da dobro pazite na njih, jer, izgleda, njima i jeste glavni cilj i zadatak da saznaju ono i što bi trebali i što ne bi smjeli. U takvim stvarima budite neumoljivi i pazite dobro na svakog ko dolazi s njima u doticaj, jer njihov metod i jeste da pojedine ljude kupe. Ali mi moramo što-šta i da trpimo, jer je ipak dolazak té misije kod našega štaba bio od velikog značaja za brže popularisanje naše borbe u inostranstvu. Preokret u našu korist u Londonu pokazuje da je bilo od velikog političkog značaja za nas što su te misije došle ovamo, iako je materijalna pomoć do sada ravna nuli. K nama je došao za šefa svih misija pri našim štabovima u Jugoslaviji, sa kreditovanim pismom vrhovnog komandanta, jedan general-major sa čitavim štabom raznih viših oficira.[108] Iako je najavljen kao viši oficir za vezu pri našem štabu za dostavljanje njihovoj komandi naših zahtjeva i primanje materijala, ipak se po svemu vidi da on ima zadatak bolje upoznati snagu naše vojske, naš politički uticaj u narodu i oblik naše narodne vlasti.

Situacija u ostalim krajevima naše zemlje

Kao što čujete iz emisija »Slobodne Jugoslavije«, narodni ustanak u Sloveniji i Dalmaciji potpuno je primio svenarodni oblik. U Dalmaciji smo formirali 4 divizije s po 4000 boraca. U Sloveniji, gdje je razoružano 6 talijanskih divizija i dobivena ogromna količina raznoga oružja, izvršena je opšta mobilizacija koju je naredio Izvršni odbor Osvobodilne fronte Slovenije. Ta je mobilizacija potpuno uspjela i naoružano je sve od 17 do 60 [godina]. Po cijeloj Sloveniji vode se žestoke borbe i s uspjehom po našu vojsku. Plava i Bela garda su potpuno likvidirane: 2000 ih je stupilo u naše redove, skoro toliko ih je likvidirano, a jedan mali ostatak je otišao Nijemcima. Kao što vidite, Slovenija stoji dobro i to će svakako imati jak uticaj i na ostale krajeve Jugoslavije.

I u Hrvatskoj, Slavoniji, Zagrebu itd., i u Sremu i istočnoj Bosni situacija je za nas odlična. Narod u masama stupa u našu vojsku, a kod neprijatelja sve veća demoralizacija i sve veća malaksalost. Kao što

vidite, red je sada na Srbiju, pa bogami, i na Crnu Goru da pođe tim putem. Razumije se da to ne može da ide samo od sebe, već pomoću naše jake oružane sile i zato se mi sada spremamo na vaš sektor.

U prilogu šaljemo pismo za Albaniju.[109] koje vi po svaku cijenu dostavite albanskim drugovima. Povežite se tješnje s njima i pomognite im savjetima i drugim, da ih kojekakvi agenti albanskih Draža[110] ne prevare i da ih Englezi ne strpaju pod svoj uticaj, kao što su to učinili s grčkim partizanima. Čini mi se da je i ona stvar o obrazovanju zajedničkog balkanskog štaba indirektno ubačena od naših saveznika.[111] I tu je, izgleda, nasjeo i naš Tempo [Svetozar Vukmanović], pa i čiča Milutin [Ivan Milutinović] se jako oduševio za tu ideju. Drugovi koji tamo dolaze objasniće vam usmeno u čemu je ta opasnost.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant NOV i POJ

P. S. — Vaš korpus zove se ipak II korpus Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, a druga Koče — I korpus NOVJ zato što su to zaista naše najstarije jedinice.

Drug Primorac [Rudolf] je dobio čin pukovnika.[112]

U novembru biće nova unapređenja i ujedno pripremamo pitanje činova polit[ičkih] komesara i njihovih znakova. Prema tome, najprije napravite spiskove i karakteristike svih polit[ičkih] komesara i partijskih radnika koji su imali ma kakav čin u jugoslovenskoj vojsci, a zatim i ostalih polit[ičkih] komesara. (No svejedno Mitar [Bakić] neka ne sprema znake za generalski čin)[113]

Isto tako pošaljite karakteristike i za domobranske oficire.[114]

Sve ove karakteristike uzmite od jedinica na cijelom vašem sektoru.

9. oktobar 1943.
[Jajce]

Drug[arski] pozdrav
Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ,
reg. br. 6919/IV, 1–5 (43).

POHVALA

Izražavam svoju zahvalnost i priznanje VI bosanskoj brigadi, koja se naročito istakla pri odbrani grada Tuzle za vrijeme prvog pokušaja Nijemaca da zauzmu ovaj grad*, kao i komandantu VI bosanske brigade Milošu Zekiću. Borci, komandiri i politkomesari VI bosanske brigade, koji su za vrijeme V neprijateljske ofanzive pokazali primjerno junaštvo i izdržljivost, pokazali su svojim podvizima kod Tuzle da su zauzeli jedno od prvih mjesta u redovima naše Narodnooslobodilačke vojske.

9. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant NOV i POJ
Tito

»Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«, br. 33, od oktobra 1943.

---

* O pokušaju njemačkih trupa da preko Doboja i Lukavca prodru u Tuzlu više vid. u nap. 76.

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

Naše jedinice 9. oktobra vodile su uporne borbe na sektoru Tuzla – Doboj, na sektoru Sušak – Bakar, na sektoru Ogulin – Karlovac – Zagreb, na sektoru Imotski, na sektoru Šibenik – Zadar i na sektoru Kolašin – Berane.

Kod Tuzle, poslije trodnevnih upornih borbi, Nijemci, koji su svim silama pokušavali da ponovo zauzmu grad, bili su kod Kiseljaka razbijeni i sada se u panici povlače u pravcu Doboja.

Ovdje su se opet istakli izuzetnom hrabrošću Šesta istočnobosanska brigada i njen hrabri komandant Miloš Zekić.

Za vrijeme borbe pred samim gradom, stotine radnika i građana uzeli oružje i pošli u borbu, u redove naših jedinica. Naročito su se istakli radnici rudnika Kreke.

Na sektoru Ogulin – Zagreb 8. oktobra [1943] ubijeno je preko 300 Nijemaca i ustaša i 255 zarobljeno.

Kod Šibenika jedinice Sjevernodalmatinske divizije zaplijenile su njemački teretni voz od 40 vagona natovarenih ratnim materijalom.

Kninski partizanski odred kod Knina ubio 32 Nijemca i zaplijenio jedan kamion i 26 konja i oslobodio 80 talijanskih vojnika koje su tjerali u Njemačku.

Kod Imotskog odbačena jedna ustaško-njemačka kolona uz velike gubitke.

U sjevernom Primorju kod Sušaka Nijemci su bacili u borbu veliki broj teških tenkova protiv kojih mi nemamo efikasnog oružja. Njemački tenkovi su uspjeli da se probiju do Crikvenice i Plase. Osim toga, Nijemci ovdje nastupaju s krupnim jedinicama.

U Crnoj Gori jedinice Peka Dapčevića zauzele su Mateševo, između Kolašina i Berana.

10. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, 1943/292. *Prevod s ruskog*

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Najhitnije

Bez odobrenja Vrh[ovnog] štaba nikakve zahtjeve i obavještenja vojničkog i političkog karaktera ne davati engleskim misijama. Naše ljude s kojima oni često dolaze u vezu kontrolisati. Misije koje su stigle bez našeg odobrenja uhapsiti i čekati našu odluku. Datum i prijem ma i najmanje pošiljke odmah nam javite.[115]

Javite nam ako postoje s tim misijama kakvi ugovori za koje mi nismo znali niti dali odobrenje.

II

Peta krajiška divizija jačine tri hiljade boraca pošla je desetog [oktobra] s linije Fojnica, G[ornji] Vakuf preko Kalinovika, Goražda i Foče za Pljevlja, gdje će stići oko dvadesetoga.[116]

Organizujte im svečan doček.

10. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4/27-9.

POHVALA

Izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima i političkim komesarima IV crnogorske brigade, koji su i ovog puta pokazali izvanrednu požrtvovanost u žestokim i krvavim višednevnim borbama pri oslobođenju i odbrani grada Kolašina, gdje se neprijatelj borio na život i smrt. Zajedno s našim starim i prekaljenim borcima istakao se svojom požrtvovanošću II bataljon 83. regimente tal[ijanske] divizije »Venecija«, čijim primjerom su pošli mnogi talijanski vojnici, koji se rame uz rame s našom NO vojskom bore protiv fašizma.

10. oktobar 1943. — Vrhovni komandant NOV i POJ
[Jajce] — Tito

»Bilten« Vrhovnog štaba NOV i POJ«, br. 33, od oktobra 1943.

[GEORGI DIMITROVU]

Povjerljivo

Dajemo nekoliko informacija.

Mi organizujemo brigadu »Garibaldi«. U Splitu je formiran jedan bataljon skoro isključivo od karabinjera – dobrovoljaca, sa sopstvenim oficirima, među kojima su i dva potpukovnika. Ovaj bataljon se već dobro borio protiv Nijemaca i ustaša. Za sada se nalazi u sastavu naše Prve divizije.

Potpukovnicima smo dali ovlašćenje da sakupljaju dobrovoljce iz talijanskih jedinica za formiranje brigade »Garibaldi«, a poslije i divizije.[117]

Pri Dapčevićevom korpusu takođe se nalazi jedan bataljon iz divizije »Venecija«, koji se već istakao u borbi pod našom komandom.[118] Takvih manjih talijanskih jedinica ima u Sloveniji, Hrvatskoj itd. Od svih ovih jedinica mi smo formirali jednu veliku jedinicu s talijanskim oficirima i pod našom komandom. Potrebni su nam samo politički radnici Talijani, i zato treba što prije da dođe od vas neko od talijanskih drugova.[119]

Sada sam primio depešu iz Slovenije o tome da su u njihov Štab došla dva oficira za vezu s nama iz štaba partizanske komande u sjevernoj Italiji, gdje ima 20 000 boraca pod komandom generala Melhiora Domenika i generala Ravela. Mi smo se saglasili da damo u njihov štab naše oficire za vezu.[120] Ove talijanske jedinice u sjevernoj Italiji imaju vezu s francuskim partizanima.

Ovdje se događaji razvijaju brzo i mora se brzo dejstvovati.

11 oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/293. *Prevod s ruskog*

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Hitno!

Treća krajiška [proleterska] brigada Prve proleterske divizije i jedna jedinica Devete brigade Desete divizije 11. oktobra napale najvažniji industrijski centar u Jugoslaviji – Zenicu. Do sada su uništene sve fabrike, visoke peći, rudnici, električna centrala, žand[armerijska] stanica i drugo. Ulične borbe se nastavljaju.*

12. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/295. *Prevod s ruskog*

* O ishodu napada na Zenicu više vid. na str. 62.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

U Crnoj Gori jedinice Drugog korpusa produžavajući nastupanje zauzele mjesto Mateševo.[121] Ubijeno i ranjeno 200 neprijateljskih vojnika. Na našu stranu prešlo 80 četnika i 3 oficira. Sada se vodi borba kod Berana.

Jedinice četvrte krajiške brigade uništile na sektoru Visoko – Ilidža dva vojna voza.[122] Uništeni 2 lokomotive i 36 vagona. Ubijeno 24 i zarobljeno 27 Nijemaca. Zaplijenjeno mnogo materijala.

Na sektoru Sušak – Kraljevica – Plase borba se nastavlja.

Nijemci se povukli iz Crikvenice i Kraljevice, gdje su prodrli 10. oktobra s teškim tenkovima.

U istočnoj Bosni jedinice Trećeg korpusa Koste Nađa zauzele industrijsko mjesto Živinice, blizu Tuzle.[123] [Uništene] fabrike drvne industrije koje su radile isključivo za Nijemce. Neprijatelj ovdje imao vrlo velike gubitke.

Na sektorima Gospić i Karlovac bez promjena.

12. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/295. *Prevod s ruskog*

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Jedna jedinica Jedanaeste kozarske brigade porušila 2 kilometra pruge kod Bosanskog Novog i dva željeznička mosta. Dalje, druga jedinica ove brigade porušila kod Prijedora 4 kilometra željezničke pruge i jedan most dug 15 metara.[124]

Drugi bataljon ove brigade zarobio jednu grupu od 22 Mihailovićeva četnika u Grmeču.*

12. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/295. *Prevod s ruskog*

* Pomenuti četnici nisu zarobljeni u Grmeču, već u Petrovom Gaju (kod Marićke).

[GEORGI DIMITROVU]

1.

Dat je predlog u Sloveniji, Hrvatskoj i u AVNOJ-u da na slijedećoj sjednici ja budem izabran za predsjednika Izvršnog vijeća AVNOJ-a, pored komandovanja vojskom[125]. Ja se s tim ne slažem i smatram da je to nepravilno. Molim vašu podršku da bih ubjedio bar drugove[126]. U inostranstvu se to, mislim, ne bi lijepo primilo.

2.

Engleski general [F. Maklejn] nedavno mi je rekao da drug Staljin traži otvaranje drugog fronta na Zapadu i da Saveznici to moraju da prihvate [jer je] Crvena armija mnogo učinila i za Saveznike. On me je istovremeno pitao šta ja mislim o iskrcavanju Saveznika u Jugoslaviji, bar s manjim snagama. Ja sam odgovorio da to smatram necjelishodnim i dao sam mu strategijsko objašnjenje teškoća te kampanje. On je vjerovatno shvatio da mi smatramo nepoželjnim to iskrcavanje. Ali oni ipak svojom djelatnošću pokazuju da misle iskrcati svoje jedinice. Mi nećemo dozvoliti ovo iskrcavanje bez naše saglasnosti i spremni smo da se suprotstavimo silom. Molimo vaše mišljenje.[127].

12. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond, CK KPJ–KI, reg. br. 1943/296. *Prevod s ruskog*

[GEORGI DIMITROVU]

Mi imamo nekoliko aerodroma koji se sada pripremaju za spuštanje aviona, ali nemamo benzina. Zasad treba spuštati padobrance[128].

Dajemo koordinate: Kupres, između Livna i Donjeg Vakufa. Tu je veliko polje.

Kod nas je sada vrlo ružno vrijeme i biće potrebno na dan polijetanja paliti vatre nekoliko puta dnevno.

Ako bude ljudi za Makedoniju, Bugarsku ili za Balkan uopšte – njih treba spustiti u Sandžak da bi se skratio put.

12. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/297. *Prevod s ruskog*

POHVALA

Izražavam svoju zahvalnost i pohvalu borcima, komandirima i politkomesarima novostvorene Splitske brigade IX divizije, brigade splitskih radnika, koji su se istakli u odbrani svog rođenog grada Splita i koji su izdržali mnogobrojne njemačke napade i petnaestodnevna jaka njemačka bombardovanja ne napuštajući svoja mjesta na položajima*. Držanje i borbenost splitskih radnika i boraca IX dalmatinske divizije služiće za primjer svim novim borcima naše Narodnooslobodilačke vojske.

12. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant NOV i POJ
Tito

»Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«, br. 33 od oktobra 1943.

* Njemačke trupe su zauzele Split 27. septembra 1943.

[RADIO-STANICI] »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

Ne razumijemo kako vam se mogu desiti takve greške u emisijama »Slobodne Jugoslavije« kao na primjer: 13. oktobra objavljeno je da je kod Tuzle prešlo na našu stranu 74 Talijana, 3 pukovnika, nekoliko potpukovnika itd. To su bila 74 domobranska oficira [NDH], a ne talijanska. Molimo hitno ispravite[129].

13. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/299. *Prevod s ruskog*

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Jedinice Pete kozarske brigade na sektoru Banjaluke ubile 78 vicu. Neprijateljske jedinice razbijene i razbježale se.

Tako je oslobođen veliki dio Crne Gore i Sandžaka[130].

Jedinice Pete kozarske brigade na sektoru Banjaluke ubile 78 Nijemaca i četnika, među kojima i četničkog komandanta Simu Vukovića. Zarobljeno 17 četnika i 3 Nijemca.

U Slavoniji kod Prandanovaca naše jedinice uništile jedan oklopni voz.[131] Na pruzi Zagreb – Beograd uništen jedan voz. Uništene 2 lokomotive i 16 vagona sa žitom i 8 topova.

Kod Sladojevaca i Pčelića srušena niz brdo 2 voza.

13. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/300. *Prevod s ruskog*

[GEORGI DIMITROVU]

Javite u Ameriku našim jugoslovenskim organizacijama da za prikupljeni novac kupe vojničku odjeću, obuću i rublje za zimu — za našu vojsku i da to pošalju direktno nama avionima ili brodovima.[132]

13. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/302 *Prevod s ruskog*

[GEORGI DIMITROVU]

Mi imamo neke molbe za vas,[133] i to slijedeće:

1) Može li se kod vas odštampati oko 30 000 partijskih knjižica na slovenačkom, hrvatskom i srpskom jeziku?

2) Može li se kod vas poručiti 100 000 vojničkih kapa od sukna, boje jugoslovenske vojne uniforme?

3) Izrada nekoliko desetina uniformi za naše generale i pukovnike?

4) Medikamenti: zavoji, specijalna vata i drugo?

5) Pokretne radio-stanice za unutrašnje veze?

6) Protivavionski topovi za odbranu gradova?

7) Automati za specijalne jedinice?

8) Obuća, tople jakne i drugo?

Vojska je sad mnogo narasla, a Englezi šalju smiješnu količinu i to onda kad spuštaju špijune. Sve što su oni do sada poslali nije dovoljno da se dva bataljona obuku i naoružaju.

13. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/302. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU PRVE PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE]

Travnik ćemo napasti.[134] Koča [Popović] je naredio i I brig[adi] da pošalje neke jedinice za pojačanje.[135] Treba da učestvuje i vaša III brig[ada];[136] IX [brigada][137] neka drži zasjede prema Sarajevu i Zenici. Sporazumijte se o svemu s Kočom. Travnik ako se napadne mora biti zauzet.[138]

13. oktobar [1943], 17,00 Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 706, reg. br. 1–15.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Poslije 26-časovnih upornih borbi u gradu Zenici naše jedinice uništile sva najvažnija fabrička postrojenja i još 8 lokomotiva. Svega uništeno 35 lokomotiva i 150 vagona. Ovdje su uništeni osim rudnika, livnice i električne centrale koje su snabdijevale električnom energijom Vareš i druga mjesta i velike radionice gdje se vršila popravka lokomotiva. Pošto su zauzele skoro cio grad osim zatvora, naše jedinice se povukle iz grada bez pritiska, izvršivši potpuno svoj zadatak. Grad su branile njemačke jedinice i ustaše.[139] Neprijatelj pretrpeo velike gubitke u mrtvim i ranjenim.

Jedinice ovih brigada[140] koje su zauzele Zenicu uništile železničku stanicu Bila, žandarmerijsku stanicu i jedan voz u Lašvi. Ubijeno 10 i zarobljeno 20 žandarma, zaplijenjeno 18 pušaka, 12 000 metaka, 200 pari uniformi, 1 teški mitraljez. Ove iste jedinice srušile železnički most dug 50 metara, nekoliko manjih mostova i 2 km železničke pruge na istom sektoru. Zaplijenjeno: 2 teška mitraljeza i 1 puškomitraljez, 20 pušaka i drugo.

Jedinice Pete kozarske i Dvanaeste brigade Jedanaeste divizije zauzele Gojakovac.[141] Uništena 3 oklopna vozila na pruzi Doboj – Teslić. Zarobljeno 25 domobrana i zaplijenjeni trofeji.

Na sektoru Imotski jedinice Prve dalmatinske brigade razbile jednu njemačku kolonu, zauzele Posušje i odbacile Nijemce u Imotski.[142] Neprijatelj je prilikom bjekstva zapalio 25 zgrada s ratnim materijalom i namirnicama. Naše jedinice zauzele Studence.[143] Na sektoru Sinj i na sektoru Split – Trogir svi napadi Nijemaca odbijeni. Zaplijenjeni trofeji.

14. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/303. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU PRVE PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE]

Koča [Popović] predviđa napad noću 15-og.[144] Prema tome se upravljajte. Koča s I brig[adom] biće do mraka 14-og. u Rankovićima. Povežite se da dobijete zadatak. Ne smijete dopustiti dolazak pojačanja u Travnik.[145] Mišljenja smo da IX aktivno založite ka Busovači i Zenici, takođe angažujte neprij[atelja]. Porušite mostove na cesti Dubravica – Travnik i postavite dubinske zasjede.

14. oktobar [1943], 6,30 Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 706, reg. br. 1/241–15.

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA N[ARODNO]O[SLOBODILAČKE] VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

1. Pri Vrhovnom štabu formira se I vazduhoplovna baza.[146]

Za komandanta I vazduhoplovne baze određuje se pukovnik Mile Pavičić.

Za političkog komesara I vazduhoplovne baze određuje se drug Sava Kerković.

Za pravilno funkcionisanje službe Štab baze će odrediti potrebno pomoćno osoblje.

2. Zadatak je vazduhoplovne baze:

a) da pronalazi i uređuje potrebna uzletišta,

b) da organizuje prihvat i obuku stručnog vazduhoplovnog osoblja.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

14. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant
Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ, reg. br. 4936/IV, 1–17 (43).

ŠTABU TREĆEG KORPUSA NOVJ ZA POLITIČKOG KOMESARA SEDAMNAESTE NOU DIVIZIJE

Kada [Branko Petričević][147]. Izvještaj podnosiš istovremeno politkomu korpusa i CK-u. P[okrajinski] k[omitet KPJ][148] ne daje naređenje partorg[anizaciji] u vojsci, već samo direktive političkog i organizacionog karaktera. U izvanrednoj situaciji može saopštiti odluku s obavezom na njeno sprovođenje. Rukovodstvo pripada div[izijskom] komitetu, ali je nužno njegovo povezivanje s najvišim part[ijskim] forumima na terenu gdje se nalazi div[izija].

Radi koordinacije rada, razmjene iskustava, materijala itd. PK može intervenisati po pitanju pravilnog sprovođenja linije ako su vojne jedinice stvorene na njegovom terenu, uticati na pravilan razvoj i politiku kadrova, pomoći da se oni pravilno rasporede, da se zajednički oživi part[ijski] rad u vojsci i pozadini.

PK se ne smije miješati u vojno-operativne planove ni preko partorganizacija, ali može razrađivati i izvlačiti pouke iz sprovedenih akcija div[izija], može postojeće politodjele[149] po potrebi prebaciti u novoformirane brig[ade], ali to sprovodi preko zainteresovanih štabova. Ne slažemo se s povlačenjem Goranovim [Maksimović] iz politodjela.

S gornjim upoznati PK i politkoma XVI div[izije].

14. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/7-8/12.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Povežite nas sa Srbom*. To je vrlo važno, a imate li vi vezu s njim? Prenesite nam njegove izvještaje.[150]

14. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/7-8/1.

* Odnosi se na Glavni štab NOV i PO za Srbiju.

[GEORGI DIMITROVU]

Hitno!

Iz sjeverne Italije Nijemci su bacili protiv nas 2 motorizovane divizije i već 12 dana naše jedinice vodile su borbu s tim divizijama u Istri, kod Sušaka i Karlovca.* Ove divizije upućuju se na istočni front. Jedna od njih je 54. motorizovana divizija.[151] – Saveznici rđavo ratuju u Italiji.

15. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ. Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/305. *Prevod s ruskog*

---

* O ofanzivi njemačkih trupa na Istru i duž komunikacije Zagreb – Karlovac – Ogulin više vid. u nap. 43 i 75.

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Čekajte engleske avione u Pljevljima od 17. do 19. [oktobra].[152] Znaci kao i prije.*

Javite položaj u Crnoj Gori i rezultate mobilizacije.[153] Gdje je divizija »Taurinense«?[154]

15. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond, NOR, kut. 731, reg. br. 4/27–9.

---

* O ugovorenim signalima vid. str. 10.

NAREDBA

I

Po odluci Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, a na predlog V korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, dodjeljuje se naziv narodnog heroja drugarici *Mariji Bursać,* borcu-bombašu III bataljona X krajiške brigade. Drugarica Marija bila je primjer junaštva u svim borbama i na kraju je dala svoj život za slobodu svoga naroda jurišajući na rovove neprijatelja kod s[ela] Prkosa.[155]

15. oktobar 1943. Vrhovni komandant NOV i POJ
[Jajce] Tito

»Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«,
br. 33, od oktobra 1943.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Borba u Dalmaciji

Nijemci i ustaše ponovo su pokušali da izvrše desant na otoke Hvar, Mljet i Zlarin i na poluotok Pelješac, ali su svuda bili odbijeni uz velike gubitke. Na sektoru Sinj naše jedinice su nanijele velike gubitke jednoj njemačkoj motorizovanoj koloni koja se kretala u pravcu Imotskog.[156] Na sektoru Split – Trogir naše jedinice s uspjehom odbijaju sve napade Nijemaca da bi se probile prema gradu Trogiru koji mi čvrsto držimo.

Na sektoru Sušak – Ogulin jedna njemačka motorizovana divizija s preko 100 teških tenkova probila se do Ogulina iz Sušaka, poslije 20-todnevnih upornih borbi. Ta divizija dovedena je iz Italije.[157] Nijemci svakodnevno dovlače iz Italije nove i nove snage.[158] Veliki broj tih jedinica upućen na istočni front.

U srednjoj Bosni jedna jedinica Treće krajiške brigade 14. oktobra ponovo je razbila kod Viteza jednu njemačku kolonu. Neprijatelj je imao nekoliko desetina mrtvih. Zaplijenjeni jedan top i 2 kamiona.

Jedinice Pete divizije zauzele su i uništile željezničke stanice Bradinu i Podorošac, blizu Konjica.[159]

Uništeno nekoliko manjih željezničkih mostova, 600 metara pruge, 4 lokomotive. Zaplijenjena 2 teška mitraljeza, 7 bicikla i drugo. Zarobljena 33 domobrana.

16. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/309. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Izvršite čim prije napad na Vareš.[160] Spremali napad na Travnik, ali je došlo pojačanje iz Zenice i Doboja.* Zenicu smo porušili.**

16. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/7–8/1.

* O pokušaju 1. proleterske i 10. krajiške NOU divizije da oslobode Travnik vid. nap. 138.
** O napadu 3. proleterske (krajiške) NOU brigade na Zenicu (noću 10/11. oktobra 1943) više vid. na str. 62.

[ŠTABU PRVE PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE]

I

Zajednički zadatak svih jedinica pod vašom komandom jeste zatvaranje pravca od Travnika k oslobođenoj teritoriji.[161]

II

Sedma brigada zatvara pravac Travnik – Turbe ka D[onjem] Vakufu i Jajcu. *Prva* brigada rezerva na pravcu Turbe – D. Vakuf, s tri bataljona na pravcu Ponor* – Skakavci, jednim u Jajcu i jednim i »Garibaldijem« oko D. Vakufa. *Treća* kontroliše pravac od Travnika k Bugojnu i G. Vakufu, s dva bat[aljona] u izvorišnom dijelu rijeke Rijeka i dva između Bugojna i Kalina. *Deveta* djeluje partizanski na komunikaciju od Travnika do rijeke Bosne i na prugu.

III

Dva tenka poslati u Bugojno, gdje će biti vaš štab.

17. oktobar [1943], 6,30. Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 706, reg. br. 1/247 – 15.

* Pogrešno napisano; treba: Komar.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Naše jedinice su 15. oktobra napale grad Travnik. Borba je trajala cijelu noć. Naša artiljerija otvorila je jaku artiljerijsku vatru na neprijateljske položaje. Bila su zauzeta sva utvrđenja oko grada, ali mi smo sutradan naredili prekid borbe i povlačenje iz grada, jer je neprijatelj poslao u pomoć veliko pojačanje u motorizovanim njemačkim jedinicama. Borba se poslije nastavila s kolonom od 350 kamiona vojnika i tenkova na liniji Travnik – Sarajevo. Neprijatelj je imao ogromne gubitke.

U Crnoj Gori njemačke jedinice i četnici Draže Mihailovića na sektoru Cetinja izvršili su napad na diviziju »Taurinense« i na našu Petu crnogorsku brigadu.[162] Nijemci i četnici imali su velike gubitke.

U Dalmaciji kod mjesta Stona na Pelješcu naše jedinice vode ofanzivne borbe.[163]

Na sektoru Sinj – Split – Trogir vode se borbe s krupnim njemačkim jedinicama.[164]

Jedinice naše Sedamnaeste divizije izvršile su diverziju na željezničku prugu Doboj – Maglaj i porušile je na nekoliko mjesta. Jedinice Jedanaeste divizije u srednjoj Bosni uništile su 3 teretna voza na pruzi Derventa – Doboj. Uništene i 2 željezničke stanice, 3 lokomotive, 40 vagona. Zarobljeno 50 vojnika s oružjem, jedan vagon bakra za Njemačku i drugo.

U Sandžaku jedinice Drugog korpusa Peka Dapčevića zauzele su grad Novu Varoš, a u Hercegovini jedinice Desete brigade Treće divizije zauzele grad Bileće[165] i u toj borbi ubile 200 Nijemaca i četnika D. Mihailovića.

U Slavoniji naše jedinice su napale grad Pakrac, ali nisu uspjele da ga zauzmu jer je neprijatelj dobio veliko pojačanje.[166] Zaplijenjeno: 2 puškomitraljeza, puške, 3 kamiona i drugo. Uništeno 250 vagona goriva i građevinskog materijala, jedan tenk, 8 parnih mašina, pilana i drugo. Neprijatelj je imao preko 100 mrtvih. Naši gubici su znatni.

Banijski partizanski odred 13. oktobra uništio jedan voz na pruzi Sisak – Sunja, a drugi voz uništen na pruzi Sunja – Kostajnica,

Jedinice podgrmečkog odreda uništile su na pruzi Prijedor – Sanski Most vojni teretni voz. Ubijeno 20 Nijemaca, zarobljeno osoblje.

17. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK–KPJ–KI, reg. br. 1943/310. *Prevod s ruskog*

[GEORGI DIMITROVU]

Nijemci koncentrišu u zapadnoj Bosni krupne snage.[167] U Banjaluku došla 151. njemačka divizija; dalje, došla je 2. oklopna armija s istočnog fronta.[168] Nijemci pripremaju napad na našu oslobođenu teritoriju. Ovamo će doći u tom cilju 10 njemačkih divizija.

17. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/310. *Prevod s ruskog*

NAREDBA O ORGANIZACIJI EKONOMSKE SLUŽBE U NARODNOOSLOBODILAČKOJ VOJSCI I PARTIZANSKIM ODREDIMA JUGOSLAVIJE[169]

1) Ekonomska služba u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije organizovana je ovako:

pri Vrhovnom štabu NOV i POJ – ekonomsko odjeljenje.
pri glavnim štabovima – ekonomsko odjeljenje.
pri štabovima armija, korpusa i divizija — intendanture.
pri štabovima brigada, odreda i bataljona – intendanti.
pri komandama četa, vojnih škola, bolnica, komandama područja i mjesta – ekonomi.

2) Ekonomsko odjeljenje vrhovnog štaba NOV i POJ najviše je ekonomsko tijelo u NOV i POJ. Ono preko štabova, jedinica i ustanova izdaje naredbe, direktive i instrukcije kojima se regulišu svi poslovi i radnje oko snabdijevanja NOV i POJ svim životnim potrebama; ljudskom i stočnom hranom, odjećom, obućom, ličnom, logorskom i postelinom spremom, ogrjevom, osvjetljenjem, kancelarijskim materijalom, garnizonom spremom i novcem.

Ovo odjeljenje sastoji se od tri odsjeka: opšteg, materijalnog i novčanog.

a. *Opšti odsjek.* Ovaj odsjek rukovodi svim poslovima oko organizacije ekonomske službe u NOV i POJ, oko stvaranja i vaspitanja kadrova, vodi evidenciju o ekonomskim organima, vrši rasporede itd.

b. *Materijalni odsjek.* Ovaj odsjek rukovodi svim poslovima oko snabdijevanja NOV i POJ ljudskom i stočnom hranom, odjećom, obućom, ličnom, logorskom i posteljnom spremom, ogrjevom, osvjetljenjem, kancelarijskim materijalom, garnizonom spremom, itd.

v. *Novčani odsjek.* Ovaj odsjek rukovodi svim poslovima oko snabdijevanja NOV i POJ novcem.

Na čelu Odjeljenja stoji načelnik, koji za rad Odjeljenja odgovara Vrhovnom štabu NOV i POJ i njega po svim poslovima pomaže pomoćnik. Na čelu svakoga odsjeka stoji šef, koji za rad istog odgovara načelniku.

Pod ovo odjeljenje potpadaju i ove ustanove: glavna intendantska slagališta, zavodi za izradu vojne odjeće i glavni marveni depoi.

3) Ekonomska odjeljenja glavnih štabova organizovana su na isti način kao Ekonomsko odjeljenje Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Nadležnost ovih odjeljenja prostire se na teritoriju koja je pod neposrednom kontrolom dotičnog štaba, na kojoj ista odjeljenja po naredbama, direktivama i instrukcijama Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ organizuju, rukovode i kontrolišu sve poslove iz nadležnosti ekonomske službe.

4) Intendantura armije organizovana je ovako:

načelnik i njegov pomoćnik,
potreban broj intendanata i osoblja,
blagajna,
auto-kolona,
vozarski bataljon,
pekarsko, mesarsko i zanatlijsko odjeljenje,
armijsko intendantsko slagalište i
armijski marveni depo.

Intendantura armije organizuje, rukovodi i kontroliše sve poslove oko ishrane i snabdijevanja po ekonomskoj grani svih jedinica, ustanova i komandi u organskom sastavu armije, a po naredbama, instrukcijama i direktivama Ekonomskog odjeljenja Glavnog štaba odnosno Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Intendantske jedinice i ustanove u sastavu armijske intendanture služe prema svome zadatku za potrebe onih jedinica i ustanova koje su van organskog sastava korpusa i neposredno su pod komandom armijskog štaba. Po potrebi ove jedinice ili ustanove djelimično ili u potpunosti pridodaju se korpusnim intendanturama.

5) Intendantura korpusa organizovana je ovako:

načelnik i njegov pomoćnik,
potreban broj intendanata i osoblja,
blagajna,
auto-kolona,
vozarski bataljon,
pekarsko, mesarsko i zanatlijsko odjeljenje,
korpusno intendantsko slagalište,
korpusni marveni depo.

Intendantura korpusa organizuje, rukovodi i kontroliše sve poslove oko ishrane i ostalog snabdijevanja po ekonomskoj grani svih jedinica, ustanova i komandi u sastavu korpusa, a po direktivama, naredbama i instrukcijama armijske intendanture.

Intendantske jedinice i ustanove u sastavu korpusne intendanture služe prema svome zadatku za potrebe onih jedinica i ustanova koje su van organskog sastava divizija i neposredno su pod komandom

štaba korpusa. Po potrebi mogu se ove jedinice i ustanove djelimično ili u potpunosti pridodati divizijskim intendanturama.

6) Intendantura divizije organizovana je ovako:

načelnik i njegov pomoćnik,
potreban broj intendanata i osoblja,
blagajna,
laka auto-kolona,
vozarski bataljon,
pekarsko, mesarsko i zanatlijsko odjeljenje,
divizijski marveni depo i
divizijsko intendantsko slagalište.

Intendantura divizije organizuje i rukovodi svim poslovima oko ishrane i ostalog snabdijevanja svih jedinica i ustanova u sastavu divizije svim životnim potrebama.

7) Intendantura brigade organizovana je ovako:

intendant s potrebnim brojem ljudstva,
1 do 2 laka automobila,
vozarska četa,
pekarsko, mesarsko i zanatlijsko odjeljenje.

Intendantura brigade stara se oko ishrane i snabdijevanja ljudstva u sastavu brigade. Intendantura brigade izvršni je organ u službi ishrane i snabdijevanja, tj. na osnovu naredaba i propisa divizijske intendanture organizuje sve poslove oko ishrane i snabdijevanja brigade.

U slučaju da neki dio brigade bude detašovan, onda se s istim odvaja i odgovarajući broj osoblja iz pekarskog, mesarskog i zanatlijskog odjeljenja.

8) Intendantura odreda organizovana je na isti način kao intendantura bataljona.

Ova intendantura stara se o ishrani i snabdijevanju odreda.

9) Intendantura bataljona organizovana je ovako:

Intendant s potrebnim brojem ljudstva i prenosnih sredstava,

Po potrebi može se iz odjeljenja koja su u sastavu brigadne intendanture pridodati potreban broj ljudstva ovaj intendanturi.

10) Ekonomati četa, vojnih škola i bolnica organizovani su prema prilikama i brojnome stanju.

Ekonomati se uvijek snabdijevaju, i to:

četni iz intendanture bataljona ili one jedinice u čijem se sastavu nalazi,

vojnih škola i bolnica iz ekonomata komandi područja ili mjesta ili iz intendantskih slagališta onih komandi u čijem su sastavu.

Ovi ekonomati su izvršni organi u službi snabdijevanja i nikada se samostalno ne snabdijevaju.

11) Ekonomati pri komandama područja i mjesta organizovani su prema prilikama na dotičnoj teritoriji, a načelno imaju u svome sastavu:

magacine ljudske i stočne hrane, ogrjeva, osvjetljenja, kancelarijskog materijala, garnizone spremne itd.,

radionice za opravku odjeće i obuće.

Dužnost ovih ekonomata:

a) da na svojoj teritoriji prikupljaju sve potrebe za vojsku, a na načine kako bude propisano od strane intendanture one jedinice na čijoj se teritoriji nalazi dotična komanda;

b) da sve prikupljene potrebe čuvaju i smještaju po magacinima i izdaju za potrebe prolaznih i posadnih jedinica, bolnica, mobilisanih radnika na vojnim radovima itd.

c) da se stara o mlinovima, pekarnicama, klaonicama, valjaonicama i svima drugim ustanovama po ekonomskoj grani;

d) da organizuje radionice za izradu i popravku vojne opreme itd.

12) Svi štabovi, jedinice, ustanove i komande pristupiće postepenom prelazu na organizaciju po ovoj naredbi, tako da do 1. decembra ove godine ekonomska služba bude organizovana po istoj.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

17. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant NOV i POJ
Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 13, reg. br. 17/10–4.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Jedna jedinica Osamnaeste* dalmatinske divizije zauzela otok Šipan, ispred samog Dubrovnika.[170] Zaplijenjeno: neprijateljski brod »Kupari«, 2 putnička motorna broda i 2 ribarske lađe s posadom, 6 vagona namirnica, 75 000 metaka, jedan mitraljez, puške i drugo. Zarobljeno 11 Nijemaca. Borba za poluostrvo Pelješac nastavlja se kod Stona.[171] Na sektoru Sinj – Imotski naše jedinice napale njemačku motorizovanu kolonu i nanijele joj velike gubitke.[172] Zaplijenjen jedan kamion sa sanitetskim materijalom. Jedna druga jedinica napala njemačku kolonu kod Zrmanje. Ubijeno 20 Nijemaca i mnogo ranjeno. Uništena 3 kamiona i jedan motocikl.

U Lici borbe lokalnog karaktera. Na putu Gračac – Bruvno ubijeno 20 Nijemaca i više ranjeno.[173] Zaplijenjen jedan motocikl i zapaljen jedan kamion.

Nijemci nekoliko puta bombardovali avionima »štuka« grad Senj i skoro sasvim ga porušili i spalili. Među građanstvom ima mnogo žrtava. Na sektoru Ogulin – Modruš jedna naša jedinica napala njemačku kolonu. Uništena 2 kamiona s vojnicima.

Kod Varaždina u jednoj borbi ubijeno 169 njemačkih vojnika i oficira, srušen jedan most kod Bednje.[174] Kod Pakraca uništen jedan avion. Na ostalim mjestima bez promjena.

18. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/311. *Prevod s ruskog*

* Greška; treba da piše Dvadeset i šesta.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Drugi korpus – *Peko* [Dapčević]

Jedinice Drugog korpusa vode uporne borbe blizu albanske granice kod Čakora, Murina i Sjekirice s njemačkim jedinicama i albanskim satelitima – begovskim klikama.[175]

Jedna druga jedinica naše vojske vodi borbu kod Vjetarnika s njemačkim jedinicama i četnicima Draže Mihailovića.[176] Uništena 3 tenka i ubijeno nekoliko vojnika. Četnici poslije kapitulacije Italije u svim krajevima takođe otvoreno sarađuju s Nijemcima kao nekad s Talijanima.

U Lici naše jedinice vode borbe s krupnim motorizovanim i oklopnim jedinicama kod Jezerana i Drežnice.[177] Na sektoru Donjeg Lapca naše jedinice uništile 25 kamiona, ubile i ranile 70 Nijemaca i zaplijenile 2 motocikla.[178] U Dalmaciji naše pomorske jedinice potopile jedan mali brod. Poginulo 15 Nijemaca. Kod Zemunika ubijeno 20 Nijemaca i mnogo ranjeno; uništena 4 kamiona i 2 motocikla.[179]

U Vojvodini uništen voz kod Mitrovice. Uništeni lokomotiva i 10 vagona. Na pruzi Vinkovci – Brčko partizani uništili vojni voz. Zaplijenjeno mnogo materijala. Kod Bosuta i Tovarnika uništeni most i jedan voz. Uništena lokomotiva i 6 vagona. Uništen brzi voz kod Banovaca s njemačkim oficirima i vojnicima. Uništeni lokomotiva i 8 vagona, poginulo mnogo Nijemaca. Kod Šida uništen vojni teretni voz.[180]

18. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
reg. br. 1943/312

Prevod s ruskog

[GEORGI DIMITROVU]

Ovih dana na našu stranu prešao istaknuti muslimanski [političar] Ismet Bektašević, bivši član Glavnog odbora muslimanske partije JMO[181] i komandant milicije u istočnoj Bosni.[182] Dalje, na našu stranu prešao istaknuti muslimanski [političar] i veliki župan župe »Pliva i Rama« iz Travnika Sudžuk [Muhamed]. Iz Zagreba došao na oslobođenu teritoriju poznati hrvatski vajar Augustinčić [Antun]. U posljednje vrijeme na slobodnu teritoriju došao veliki broj najistaknutijih ljudi, među kojima su iz Beograda došli: direktor lista »Politika« Vladislav Ribnikar, slikar Kun [Đorđe Andrejević], dalje, poznati beogradski glumac Nikola Popović, jedna grupa viših željezničkih službenika itd.

18. oktobra 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/312. *Prevod s ruskog*

[GEORGI DIMITROVU][183]

Sastav C[entralnog] k[omiteta] je onaj koji je izabran na Petoj konferenciji KPJ 1940. godine.[184]

U Politbirou su: Valter [Josip Broz Tito], Bevc [Edvard Kardelj], Leka [Aleksandar Ranković], Đilas [Milovan], Milutinović [Ivan], Leskošek [Franc], Ivo Ribar i novokoptirani 1942. god. – Sreten Žujović [Švarc]. Član politbiroa CK KPJ Rade Končar poginuo je herojskom smrću od okupatora.[185]

Sekretar CK KPJ je Valter. Prije godinu dana postavili smo za orgsekretara druga Leku.

U Sloveniji postoji CK KP Slovenije, a takođe i politbiro. U Hrvatskoj takođe je CK KPJ Hrvatske. U Srbiji je Pokrajinski komitet, u Bosni i Hercegovini, u Crnoj Gori i Vojvodini isto, a u Makedoniji je izabran CK KP Makedonije u sastavu KPJ.

U borbama protiv okupatora, na frontu i u gradovima, poginulo nekoliko hiljada najboljih članova Partije i rukovodilaca. Mi sada imamo preko 20 000 članova Partije; to je većinom mladi kadar, ali izrastao u borbama. Mi stalno držimo partijske kurseve za rukovodioce, ne samo više kurseve pri CK KPJ, pri CK Slovenije, CK Hrvatske i pri pokrajinskim komitetima, nego i pri okružnim komitetima.

Kod nas veoma brzo izrastaju mladi kadrovi. Partija i njeni rukovodioci uživaju kod svih slojeva naroda, pa i kod pristalica građanskih partija, takvu popularnost kakvu nikad nisu mogli da zamisle.

18. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
reg. br. 1943/313.

Prevod s ruskog

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Za komandanta Mornarice Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije postavlja se potpukovnik Černi Josip.

Za zamenika komandanta Mornarice Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije postavlja se potpukovnik Manola Srećko.

Za političkog komesara Mornarice Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije postavlja se drug Petar Radović.

Za načelnika štaba Mornarice Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije postavlja se kapetan Mardešić Uroš.

Da bi pravilno funkcionisao, Štab Mornarice organizovaće ostale pomoćne službe.[186]

18. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant NOV i POJ
Tito

»Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«, br. 33, oktobar 1943.

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Hitno

Jedna jedinica Petog korpusa pod komandom pukovnika Slavka Rodića poslije upornih borbi zauzela rudnik gvozdene rude Ljubiju u Bosanskoj krajini. Uništen bataljon legionara, 200 vojnika zarobljeno. Zaplijenjeno: 3 topa, 2 minobacača, 300 pušaka i mnogo municije.[187]

Rudnici sa svim objektima potpuno uništeni. Po bogatstvu rudom ovi rudnici su na prvom mjestu u Jugoslaviji, a na drugom mjestu u Evropi. Nijemci su do sada uporno branili ove rudnike i žrtvovali već nekoliko svojih jedinica.

Jedanaesta krajiška brigada Petog korpusa pod komandom Miloša Šiljegovića poslije upornih borbi zauzela Bosansku Dubicu.[188] Ubijeno 108 neprijateljskih vojnika i oficira, a 120 zarobljeno. Sedamdeset žandarma i ustaša izgorjelo u jednoj utvrđenoj kući. Zaplijenjeno 200 pušaka, 6 puškomitraljeza i 3 teška mitraljeza, 2 minobacača i velika količina municije. Srušen most na rijeci Uni.

19. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/315. *Prevod s ruskog*

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Jedinice Drugog korpusa vode uporne borbe s Nijemcima i Albancima na pravcu Rožaj i na pravcu Lijeva Rijeka – Vjetarnik s jednom njemačko-talijansko-četničkom kolonom.[189] Neprijatelj trpi vrlo velike gubitke.

U Hrvatskoj se vode uporne borbe na sektoru Karlovac – Žumberak, gdje njemačko-ustaške kolone ponovo pokušavaju nastupanje.[190] Na Žumberku prešao na našu stranu pilot Josip Klukučić s avionom tipa »Bihar Jungman«.

Na ostalim frontovima borbe lokalnog karaktera.

Ovih dana londonski radio javio da je engleska flota otvorila vatru na Nijemce na otoku Mljetu. Mi izvještavamo da na otoku Mljetu nema Nijemaca i da je on potpuno u našim rukama od prvih dana kapitulacije Italije. Ta paljba po našim baterijama bila je greška.

20. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/316. *Prevod s ruskog*

[JOSIPU KOPINIČU]

S Košutićem [Augustom] mi ne možemo voditi nikakve pregovore. S ostalima – može. S oficirima domobranstva mi smo spremni voditi pregovore nezavisno od političkih partija, kao s vojskom koja je dosad bila naš neprijatelj i sada želi da pređe na našu stranu, ili da preda oružje.[191]

Pregovore će voditi delegat Vrhovnog štaba i neka oni pošalju delegate na oslobođenu teritoriju.

20. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/317. *Prevod s ruskog*

NAREDBA

Po odluci Vrhovnog štaba, a na predlog Glavnog štaba Slovenije, dodjeljuje se naziv narodnog heroja drugu *Semiču Stanku* [Daki],[192] koji je kroz dvije i po godine Narodnooslobodilačke borbe ispoljio vanrednu hrabrost i preziranje smrti u svim borbama protiv okupatora.

20. oktobar 1943. — Vrhovni komandant NOV i POJ
[Jajce] — Tito

»Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«, br. 33, od oktobra 1943.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Na sektoru gornjeg toka rijeke Vrbasa naše jedinice srušile jedan neprijateljski avion. Zarobljen ranjeni ustaški pukovnik-pilot.

21. oktobar 1943. Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/319. *Prevod s ruskog*

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Niste trebali da se zakačite s Albancima,[193] već ste vaše operacije morali uperiti prema Srbiji.[194] To je najvažnija strateško-politička zadaća sadašnjice da se onemogući Draža [Mihailović]. Treba raditi hitno u tom pravcu zbog vanjskopolitičkih razloga.

II

Peta divizija je već na Drini. Skoro ću doći i ja s još dvije divizije.[195] Dotle morate vi hitno raditi.[196] Narediću i Vojvođanskoj [diviziji] da pređe u Srbiju, a i Kosti [Nađu] da vas podupre kod Višegrada.[197] Javite vaše mjere u tom pravcu.[198]

III

Drugovi odozgo putuju s V divizijom.[199] Bataljon možete povući.[200] Peta divizija nosi stanicu za Hercegovačku.[201]

IV

Četnici pod komandom Račića zauzeli Višegrad i Rogaticu.[202]

Peta divizija stigla u Foču i danas smo joj izdali naređenje da odmah krene u pravcu Goražda i Rogatice, zauzme Višegrad i čeka dalja narjeđenja.[203]

V

Prema tome, uputite i vi dvije brigade da odmah krenu u pravcu Priboja i Rudoga da zauzmu ta mjesta.[204] Ovdje neka se odmah povežu s V div[izijom], s kojom će onda preduzeti dalje operacije.

VI

Pošaljite kamion i pratnju u Metaljku da poveze drugove koji su došli odozgo.[205]

21. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4/28 i 4/29–9.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Izdali smo naređenje V div[iziji] da odmah krene od Foče prema Rogatici, da zajedno sa vama očisti to mjesto i zauzme Višegrad.[206] Poslije vi ćete držati ta mjesta jer će ove jedinice operirati dalje u Srbiji. Potpuno treba razbiti tu četničku grupu.[207]

Imate li vezu sa Srbom?[208]

21. oktobar [1943]. Tito

[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/7 i 2/8-8/I.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Javite nekoliko luka gdje možete primiti materijal koji treba da stigne za nekoliko dana.[209] Organizujte odmah evakuaciju.

21. oktobar 1943.
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4–1/1.

[GOVOR SLUŠAOCIMA PRVOG KURSA OFICIRSKE ŠKOLE NOVJ][210]

Drugovi komandiri i komandanti!

Osjećam veliko zadovoljstvo i ponos što mogu, danas i ovdje, da pozdravim oficire – apsolvente naše prve vojne škole[211] – i to oficire koji su već prošli kroz teške i velike bitke, koji su na bojnom polju stekli dragocjeno iskustvo, a ovdje, u vojnoj školi, dobili prvo potrebno teoretsko znanje, kako bi spojeno i međusobno oplođeno iskustvo i znanje mogli još bolje upotrijebiti na dobrobit našeg naroda, u borbi za konačno oslobođenje svih naroda Jugoslavije.

Kao što se naša Narodnooslobodilačka vojska rađala iz malih, neznatnih partizanskih odreda i grupa, tako se rađala i naša vojna škola,[212] kroz koju prolaze i kroz koju će prolaziti najbolji sinovi našeg naroda, koji su svojom krvlju i svojom borbom stekli pravo na to.

Ovo je bio jedan kratki kurs – početak. I vaša sadašnja borba, i ovaj kurs i ponovna škola – sve se to kod nas sliva u jedno, sve je to jedna škola, iz koje će izrasti novi rukovodioci jedne istinski narodne vojske – narodni oficiri.

Mi imamo pred sobom još teških zadataka. Neprijatelj je još jak. Fašistička zvijer, iako u agoniji, nastojaće da nam zada muke, da nam zada još jada, da nam napakosti. Isto tako, sateliti i unutrašnji neprijatelji našeg naroda, zajedno s fašističkom zvijeri, nastojaće da nam stanu na put u sprovođenju najvećih naših ideala koji su se rodili u ovoj teškoj i krvavoj borbi. Ali to da mi danas održavamo ovo veče kao završetak jednog školskog perioda,[213] to što naša vojska kroz teške i krvave borbe nije nikada bila ni pobijeđena, a kamoli uništena – daje nam dovoljno jasnu perspektivu: pobjeda će biti zaista naša!

Situacija u našoj zemlji i na međunarodnoj areni takva je da se mi moramo spremiti za još odlučniju, još veću i težu borbu. Ali danas niko ne treba da dvoji i ne može dvojiti da mi idemo sigurnom pobjedničkom svršetku. Na međunarodnom terenu — borba Crvene armije, njene slavne pobjede na Istočnom frontu, zatim pobjede naših saveznika u Italiji, zatim pobjede naše Narodnooslobodilačke vojske, koje se svakim danom sve više gomilaju — potvrđuju da smo mi na domaku bliske pobjede.

Mi ćemo, kao što rekoh, u našoj zemlji imati još teških borbi s unutrašnjim neprijateljem. Njemački fašizam nastoji okupiti sve ono

što je najreakcionarnije u našoj zemlji. Ustaše Pavelića, četnici Nedića i Draže Mihailovića – sve se to ujedinilo s Nijemcima u jedinstveni front protiv nas. Ali ni to nas neće moći spriječiti na našem putu k pobjedi. A vi, kao što ste u dosadašnjim borbama bili nemilosrdni prema svim neprijateljima, ostanite i u budućnosti nemilosrdni prema svima onima koji stanu na put ovoj velikoj oslobodilačkoj borbi kakve nije bilo u historiji našeg naroda.

Četnici Draže Mihailovića sa svojim pokroviteljima u inostranstvu pokušavaju — uprkos tome što je već jasno kakvu su ulogu do sada odigrali – da unesu pometnju u naše redove, da unesu zabunu u inostranstvo. Dugo vrijeme mi smo morali ne samo razbijati neprijateljske bunkere, ne samo osvajati prelaze preko planinskih rijeka, nego i probijati čvrsti oklop, koji je bio stvoren oko granica naše zemlje, oko granica Jugoslavije. Taj oklop sprječavao je da istina o našoj borbi prodre na međunarodnu arenu. I kao što smo razbili bunkere i oslobodili nove gradove, tako smo probili i ovaj oklop i istina o našoj zemlji provalila je kao bujica na međunarodnu arenu, pred poštenu svjetsku javnost.

Danas čitav svijet zna ko je vodio borbu u Jugoslaviji. Zna naše žrtve i naša herojstva, kojima nema primjera u historiji našeg naroda. Čitav napredni svijet ponosi se ovom našom borbom. Naša borba u Jugoslaviji postala je simbol borbe, oslobodilačke borbe svih potlačenih naroda u Evropi. I to je ono što nas napaja ponosom — mi smo vojnici, komandiri i komandanti slavne Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije! Ponosite se, drugovi, tim zvanjem koje ste stekli, zaista zaslužno stekli, u redovima naše Narodnooslobodilačke vojske.

Istina o nama prodrla je u svijet i ona će definitivno onemogućiti sve one spletke koje se još stvaraju u inostranstvu da bi se onemogućilo da plodove ove borbe oberemo mi, koji smo tu borbu vodili. Te spletke neće uspjeti zato što naš narod rukama svojih najboljih sinova čvrsto drži oružje koje je izvojevao svojom krvlju. Neće uspjeti jer mi imamo jednog velikog saveznika – Sovjetski Savez, koji zna našu borbu od prvih dana, koji se ponosi nema kao svojim saveznikom. One neće uspjeti zbog toga što u međunarodnom svijetu pošteni napredni slojevi radnika, seljaka i inteligencije već danas znaju za našu borbu, znaju da smo mi doprinjeli mnogo i mnogo za konačnu pobjedu nad fašističkim zvjerima, nad fašističkim imperijalističkim osvajačima. I baš to što smo mi pred čitavim svijetom stekli glas istinske narodne vojske, što smo oprali ljagu s lica naših naroda, što smo mi oprali onu sramotu koja je zadesila narode Jugoslavije u aprilu 1941. godine – sve nam to omogućava i nameće dužnost da pred čitavim svijetom i pred našim narodom dokažemo još više nego što smo dosad dokazali da je povjerenje koje danas uživamo bilo zaista zasluženo i opravdano.

Vi kao narodni oficiri naše Narodnooslobodilačke vojske imate pred sobom veliki zadatak. Vi taj zadatak treba da rješavate u

svakodnevnim krvavim borbama, u pobjedonosnom pohodu protiv posljednjih fašističkih utvrđenja i utvrđenja njihovih kvislingovskih[214] trabanata. To je zadatak današnjice. Ali vi ćete imati i velikih zadataka sutrašnjice kada naš narod jednim dijelom bude odložio oružje da se svim snagama baci na izgradnju naše napaćene i porušene zemlje. Tada ćete vi biti rukovodioci jedne narodne armije, koja će bditi nad tekovinama što će ih sticati naš narod, izgrađujući bolju i srećniju budućnost. Vi ste oni na koje će narod položiti sigurnost naše zemlje, kao što ste danas oni koji postiču naše vojnike da zajedno sijete bratstvo i slogu među narodima Jugoslavije, da onemogućite bratsku mržnju i međusobno istrebljivanje, da spriječite povratak onog mračnog starog, prošlog što je ugnjetavalo naše narode, da osigurate pobjedu i da na čelu naše pobjedničke armije, armije naroda Jugoslavije je izvojujete pobjedu!

Drugovi, ja sam prije naglasio da je ova škola početak, koji se rađa isto onako kao što se rađala naša armija. Vi ste prošli jedan kratki kurs. Nadam se da će doći vrijeme kada će biti stvoreni uslovi da vi, koji ste željni znanja – ja znam, čuo sam da ste željni znanja teorije! — da ćete moći proći i dugotrajnu vojnu školu, kako biste dostojno reprezentovali oficire naše Narodnooslobodilačke vojske, oficire koji su zaista izrasli iz najdubljeg korijena samog naroda. Uvjeren sam da ćete vi teorijsko znanje koje ste ovdje stekli primjeniti vrlo sigurno u praksi, jer vi praksu imate. Vi ste praksu stekli kroz tešku i krvavu borbu. Stečeno teorijsko znanje kombinujte s praksom, i vi ćete moći dati još više za uspjeh narodnooslobodilačke borbe. Želim vam, drugovi, mnogo uspjeha u našoj borbi, na čelu jedinica gdje ćete stajati!

Živjela naša Narodnooslobodilačka vojska! *(»Živjela!«)*

Živio naš veliki saveznik Sovjetski Savez! *(»Živio!«)*

Živjeli naši saveznici Engleska i Amerika! *(»Živjeli!«)*

Smrt fašizmu! *(Gromoglasno: »Sloboda narodu!«. Oduševljeno pljeskanje i povici: »Živio naš vrhovni komandant!«, »Živio drug Tito!« Cijela sala odzvanja poklikom: »Živio!«).*

21. oktobar 1943.
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 10 A, reg. br. 4–1.

[OPROŠTAJNI GOVOR OFICIRIMA PRVOG KURSA OFICIRSKE ŠKOLE NOVJ][215]

Drugovi oficiri Narodnooslobodilačke vojske,

Čestitam vam na vašim uspjesima koje ste postigli u ovoj školi. Uvjeren sam da ćete od sada, kao i do sada, izvršiti sve zadatke koje pred vas bude postavio Vrhovni štab, pa bilo to gdje bilo: u Krajini, u istočnoj Bosni, Dalmaciji ili Sloveniji, u Makedoniji ili u Srbiji; da ćete otići svuda kuda vas pošalje Vrhovni štab, jer su pred nama još teške borbe i mi te borbe moramo dovesti do pobjedničkog završetka, mi moramo izvojevati svim narodima Jugoslavije slobodu i bolju i srećniju budućnost.

Želim vam još jedared mnogo uspjeha u daljoj borbi.

Smrt fašizmu!

[21. oktobar 1943].
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 10 A, reg. br. 4–1.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Na sektoru Andrijevica naše jedinice Drugog korpusa vode upornu borbu s Nijemcima i albanskim jedinicama pod komandom njemačkih oficira.[216] Ubijeno 250 neprijateljskih vojnika i oficira.

Jedinice naše Šesnaeste vojvođanske divizije napale na utvrđeni grad Brčko. Do sada zauzeto veliko naseljeno mesto Gunja, sva spoljna utvrđenja grada Brčko i most preko rijeke Save. Sada se borba vodi u gradu, koji brani 5000 neprijateljskih vojnika.[217]

U Slavoniji na pruzi Virovitica – Barč uništen jedan voz. Kod Čačinaca uništena 2 željeznička mosta, kod Zdenčaca 2 željeznička mosta i kod Faldovca* jedan željeznički most.[218]

U Sandžaku kod Priboja naše jedinice razbile četničke bande Mihailovića.

22. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/321. *Prevod s ruskog*

* Na karti 1:100 000 ovo mjesto nije naznačeno.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Hitno!

Četvrta divizija Petog bosanskog korpusa kojim komanduje pukovnik Slavko Rodić zauzela dobro utvrđeni grad Sanski Most.[219] Zarobljeno 850 neprijateljskih vojnika i 15 oficira. Ubijeno 70 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno 830 pušaka, 40 puškomitraljeza, 5 topova, 6 minobacača, 2 vagona municije, 4 radio-stanice, jedan automobil i mnogo drugog materijala. Dalje, ove jedinice zauzele utvrđeni gradić Kozarac i likvidirale sve garnizone oko grada Prijedora i opkolile ovaj grad. U ovoj operaciji zarobljeno 1100 vojnika i 28 oficira, ubijeno 100 neprijateljskih vojnika i oficira. Zaplijenjeno 1500 pušaka, 8 topova, 16 minobacača, 66 puškomitraljeza i 8 teških mitraljeza, oko 3 vagona municije i mnogo drugog materijala.

22. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/322. *Prevod s ruskog*

GLAVNOM ŠTABU [NOV I PO] ZA HRVATSKU

5. XI 1943*

U cilju što uspješnije borbe protiv zaraze pjegavog tifusa naređujem:

1. Da se, pored organizacionih mjera predviđenih u Statutu sanitetske službe NOV i POJ,[220] na prostoriji koju zaposijedaju jedinice toga štaba odmah pristupi organizaciji dezifenkcionih stanica, koje će, postavljene na svim komunikacionim čvorovima, vršiti neprekidno uništavanje ušiju i liječenje šuge kod svih trupa na prolazu kao i kod mjesnog stanovništva.

2. Da šef Sanitetskog odsjeka Vrhovng štaba razradi detaljna uputstva referentima saniteta u duhu ovog naređenja.[221]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

22. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant
NOV i POJ
Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 109 C, reg. br. 22–2.

* Datum je utisnut štambiljem i označava dan prijema dokumenta u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Slovenci javljaju da je počela ofanziva na njih.[222] Pravite čim jači pritisak na prugu Karlovac – Ogulin.[223] Uskladite vašu taktiku sa Slovencima, jer se njima mora obezbijediti, u slučaju šireg razmaha nepr[ijateljske] ofanzive, odstupanje na vašu oslobođenu teritoriju.[224]

22. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR-a, kut. 119/2, reg. br. 4–2/1

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Odgovorite na pitanja:

1) Koje su talijanske jedinice razoružali Nijemci,[225] a koje naša vojska?[226]

2) Koje se talij[anske] divizije bore na strani Nijemaca,[227] a koje na našoj strani?[228]

3) Koje su talijanske jedinice prešle na stranu četnika Mihailovića?[229]

4) Kuda se kreću njemačke snage?[230]

22. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4–1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Koliko imate letećeg osoblja: pilota, izviđača i mehaničara? Šta imate od upotrebljivih vazdušnih sredstava, gdje imate letilišta i (koje su) njihove dimenzije?[231]

22. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4/2–1.

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

I

Poslali radio-stanice za Radovana [Vukanovića] i Hercegovce.[232] Neka ih prihvate. Javite kada da ih slušamo.

II

Koje su jedinice talijanske razoružali Nijemci,[233] a koje mi?[234] Koje se tal[ijanske] jedinice bore na strani Nijemaca,[235] a koje na našoj?[236] Koje su tal[ijanske] jedinice prešle na stranu Dražinih četnika?[237]

III

Signali neka ostanu stari: devet vatara u tri reda po tri. Avion daje slovo L, a vi slovo O.

22. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731,
reg. br. 4/29-9.

KOMANDANTU BRITANSKE OSME ARMIJE GOSPODINU GENERALU MONTGOMERIJU

Povodom godišnjice slavne bitke i velike pobjede kod El Alamejna,[238] primite, gospodine generale, zajedno s Vašim oficirima i vojnicima Vaše junačke Osme armije, moje najsrdačnije čestitke.

U ime Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije izražavam svoju radost što su Vaše pobjede u Africi omogućile da su danas naša bojišta protiv zajedničkog nam neprijatelja udaljena svega 200 kilometara i da se svakog dana sve više slivaju u jedan neprekidni front svih savezničkih armija u borbi protiv najvećeg neprijatelja čovječanstva – njemačkog osvajačkog fašizma.

Uvjeren sam da će naše bratstvo po oružju, zapečaćeno krvlju najboljih sinova Velike Britanije i Jugoslavije, ne samo pridonijeti skoroj pobjedi nad omraženim njemačkim fašizmom nego da će izazvati i puno razumijevanje kod Vas, Vaših vojnika i čitavog britanskog naroda za stremljenja kojima su prožeti narodi Jugoslavije.

U ime tih težnja oni su prolili more dragocjene krvi svojih najboljih sinova. To su težnje: nova slobodna i istinski demokratska federativna Jugoslavija, iskovana na bratstvu i ravnopravnosti svih njenih naroda.

Primite izraze mog dubokog poštovanja[239]

23. oktobra 1943.

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda
Jugoslavije

Tito

Maršal Montgomery, »Memoari«,
Zagreb 1967, str. 171.
Bilten agencije »Nova Jugoslavija«,
br. 1 od 10. novembra 1943.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Na sektoru Brčko vode se veoma žestoke borbe. Nijemci su doveli iz Srbije 20 000 vojnika i bacili ih kao pojačanje garnizonu u gradu Brčko. Pod snažnim pritiskom neprijateljskih tenkova, avijacije i zbog njihove brojne nadmoćnosti – naše jedinice Šesnaeste divizije odstupile su na desnu obalu rijeke Save i napustile svoje položaje kod grada.

U Dalmaciji na sektoru Sinj kod Vrgorca odbijeni su napadi njemačko-ustaških jedinica. Kod Mosora naše jedinice poslije dvodnevnih borbi odbile su neprijateljske napade i prisilile [protivnike] na povlačenje. Ubijeno nekoliko desetina Nijemaca i mnogo ranjeno. Uništen jedan tenk i jedan kamion.

U Crnoj Gori na sektoru Andrijevice Nijemci i albanski sateliti preduzeli ofanzivu protiv naših jedinica. Poslije upornih borbi naše jedinice se povukle iz Andrijevice.

23. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/323. *Prevod s ruskog*

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Hitno!

Poslije 12-časovnih upornih borbi jedinice Sedamnaeste divizije pod komandom pukovnika Gliga Mandića zauzele posljednji veliki industrijski centar u Bosni grad Vareš, [Vareš] Majdan i sve stanice do Breze.[240] Zaplijenjen ratni materijal i namirnice. Zarobljeno 500 njemačkih vojnika i domobrana. Ubijeno i ranjeno mnogo njemačkih vojnika i oficira. Sedamnaesta divizija u sastavu je Trećeg korpusa kojim komanduje general-major Kosta Nađ.

23. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/324. *Prevod s ruskog*

[GEORGI DIMITROVU]

Čekamo avion 24, 25. i 26. oktobra kod Kupresa. Signali isti kao posljednji put kod Bugojna: slovo Z, 12 vatri. Signali sa svjetiljkom A. Vrijeme vedro, stabilno.

23. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/325. *Prevod s ruskog*

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Za proslavu Oktobra[241] dostavite nam predlog za unapređenje zaslužnih boraca i oficira.

24. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR,
kut. 731, reg. br. 4–30/9.

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ

1) Za komandanta mornarice postavlja se potpukovnik Černi Josip.

Za pomoćnika komandanta postavlja se Srećko Manola.

Za načelnika štaba postavlja se Uroš Mardešić, kapetan.

2) U operativnom i organizacionom pogledu štab Mornarice potpada pod štab VIII korpusa NO vojske.

3) Ova naredba odmah stupa na snagu, a moju raniju naredbu stavljam van snage.*

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

24. oktobar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant
Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 10 A, reg. br. 3/2–1.

* Vid. str. 84.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

U Crnoj Gori njemačke jedinice uz pomoć talijanskih fašista i četnika Draže Mihailovića napadaju Mateševo.[242] Ubijeno i ranjeno u toj borbi 300 neprijateljskih vojnika i oficira. Na sektoru Andrijevice borba još traje.

Šesta brigada Prvog bosanskog korpusa uništila na sektoru Doboj – Maglaj 4 neprijateljska tenka i porušila 3 kilometra pruge.[243]

U Vojvodini – Srem Nijemci preduzeli ofanzivu.[244] Banditske bande generala Vlasova[245] vrše užasan teror: pljačkaju, ubijaju, pale sela i siluju žene, čak i djecu od 12 godina.

U Lici kod Vaganca naše jedinice razbile jedan bataljon 383. puka 373. legionarske divizije.[246] Na bojnom polju Nijemci ostavili 40 mrtvih vojnika i 2 oficira.

U Hrvatskom zagorju jedinice Dvadeset osme divizije i brigada »Braća Radić« zauzele grad Ivanec.[247] Zarobljeno 165 domobrana i žandarma. Na putu Sv. Ivan Zelina – Varaždin ubijena 24 Nijemca. Srušen, takođe, željeznički most kod Božjakovine.

U Slavoniji kod Katalene uništena željeznička stanica, 2 voza od 2 lokomotive i 50 vagona.[248] Zarobljena 42 njemačka vojnika i jedan pukovnik. Zaplijenjeno: 1 mitraljez, jedna radio-stanica, puške i drugi materijal,

Na pruzi Zagreb – Beograd uništeno 5 lokomotiva, 34 vagona i 2 željeznička mosta.

Na Žumberku bataljon »Kljuka« napao Goli Vrh kod Desineca.[249] Zarobljena 34 Nijemca, zaplijenjena 2 teška mitraljeza, 2 minobacača, mnogo pušaka, municije i drugo.

25. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/328. *Prevod s ruskog*

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

U Sandžaku Nijemci nastavljaju nastupanje s velikim snagama i pomoću velikog broja tenkova u pravcu Berana i Kolašina. Naše jedinice daju žilav otpor, ali Nijemci se probijaju komunikacijama pomoću tenkova.

U Crnoj Gori jedinice Pete brigade zarobile poznatog izdajnika i saradnika okupatora generala [Blaža] Đukanovića i 30 drugih oficira. Dalje, u borbi su ubijeni i poznati izdajnik Bajo Stanišić i 20 drugih oficira. Zaplijenjeno mnogo materijala.[250]

Kod Bistrice naše jedinice uništile jedan nedićevski odred. Ubijeno 65 nedićevaca, zaplijenjena komora, 7 puškomitraljeza i drugo. Ubijen četnički komandant brigade. Kod Priboja uništeno 30 Nedićevih bandita. Ovdje se bore protiv nas nedićevci, četnici Đ. Mihailovića, Nijemci i talijanski crnokošuljaši.[251]

Jedinice Dvadeset šeste divizije potpuno razbile jedan neprijateljski desant koji je u noći uoči 21. oktobra uspio da se iskrca na ostrvo Brač.[252]

Jedinice naše Devetnaeste divizije razbile u sjevernoj Dalmaciji kod Benkovca jednu njemačku kolonu.[253] Poslije dvodnevnih borbi ubijeno 330 njemačkih vojnika i oficira. Naše jedinice uporno drže sve položaje na ovom sektoru. Na sektoru Imotski već 6 dana vodi se borba s njemačko-ustaškim jedinicama kod Posušja.[254] Neprijateljska avijacija vrlo aktivna. Dvadeset prvog oktobra bombardovala našu bolnicu. Ubijeno 12, a ranjeno ponovo 7 naših ranjenika.

Jedinice Devetnaeste divizije na putu Knin – Otrić poslije 10-časovnih upornih borbi razbile Nijemce.[255] Ubijeno i ranjeno 150 friceva [Nijemaca]. Zaplijenjen ratni materijal, između ostalog i 2 mitraljeza i jedan minobacač.

Na mađarskoj granici naše jedinice minirale most na komunikaciji Koprivnica – Đekeneš na rijeci Duboka.[256]

U Lici se nastavljaju borbe s tenkovima i motorizovanim kolonama Nijemaca.

U srednjoj Bosni jedinice Jedanaeste divizije na pruzi Derventa – Doboj uništile željezničku stanicu Kotorsko i jedan voz minirale.[257] Uništeno 30 vagona i lokomotiva. Razbijena četa domobrana. Zarobljeno 80 vojnika i jedan oficir, zaplijenjeno 6 puškomitraljeza, puške i drugo.

U Varešu zaplijenjena 32 vagona namirnica, 500 pušaka, 4 topa, 3 minobacača, jedan protivavionski mitraljez, 3 teška i 13 puškomitraljeza, mnogo municije i drugo.

25. oktobar 1943.
[Jajce]

Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
reg. br. 1943/329.

Prevod s ruskog

PANORAMA JAJCA IZ 1943. GODINE

JOSIP MAŽAR ŠOŠA, JOSIP BROZ TITO, TODOR VUJASINOVIĆ I VLADISLAV RIBNIKAR U JAJCU OKTOBRA 1943. GODINE

TITO ZA RADNIM STOLOM UOČI DRUGOG ZASJEDANJA AVNOJ-a U JAJCU

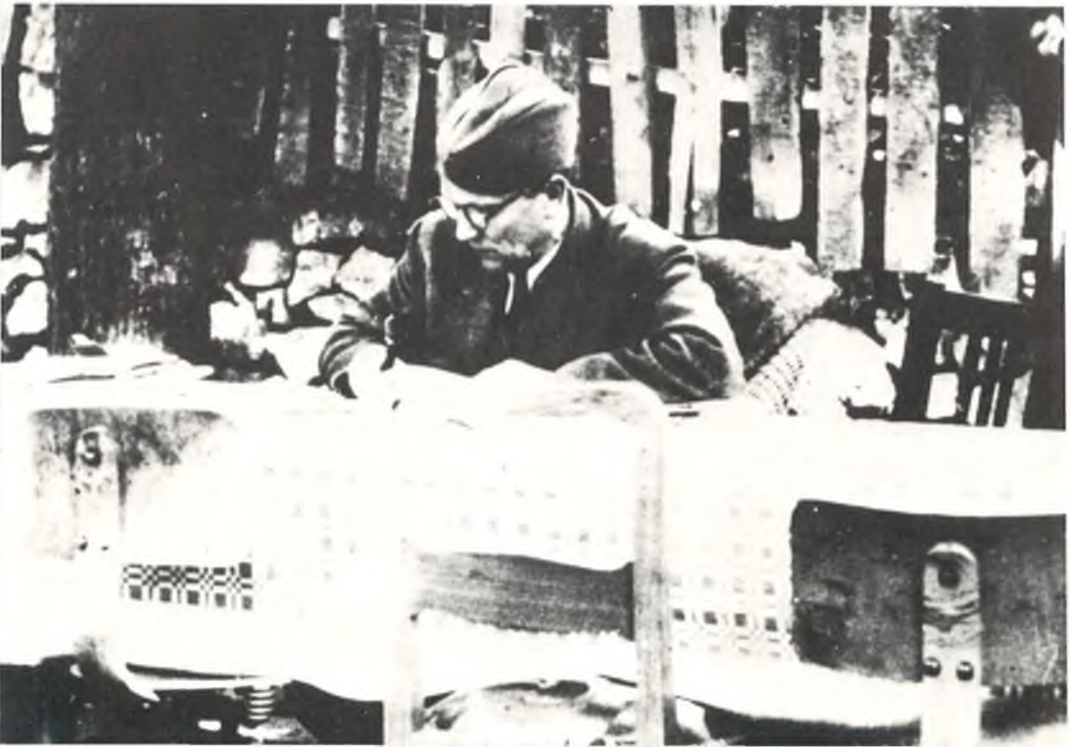

TITO GOVORI NA DRUGOM ZASJEDANJU AVNOJ-a U JAJCU 29. NOVEMBRA 1943.

TITO SA VIJEĆNICIMA DRUGOG ZASJEDANJA AVNOJ-a U JAJCU

VIJEĆNICI I GOSTI (PREDSTAVNICI SAVEZNIČKE VOJNE MISIJE NA BALKONU) NA DRUGOM ZASJEDANJU AVNOJ-a.

KIPAR ANTUN AUGUSTINČIĆ IZVAJAO JE PRVU BISTU JOSIPA BROZA TITA U JAJCU NOVEMBRA 1943 GODINE.

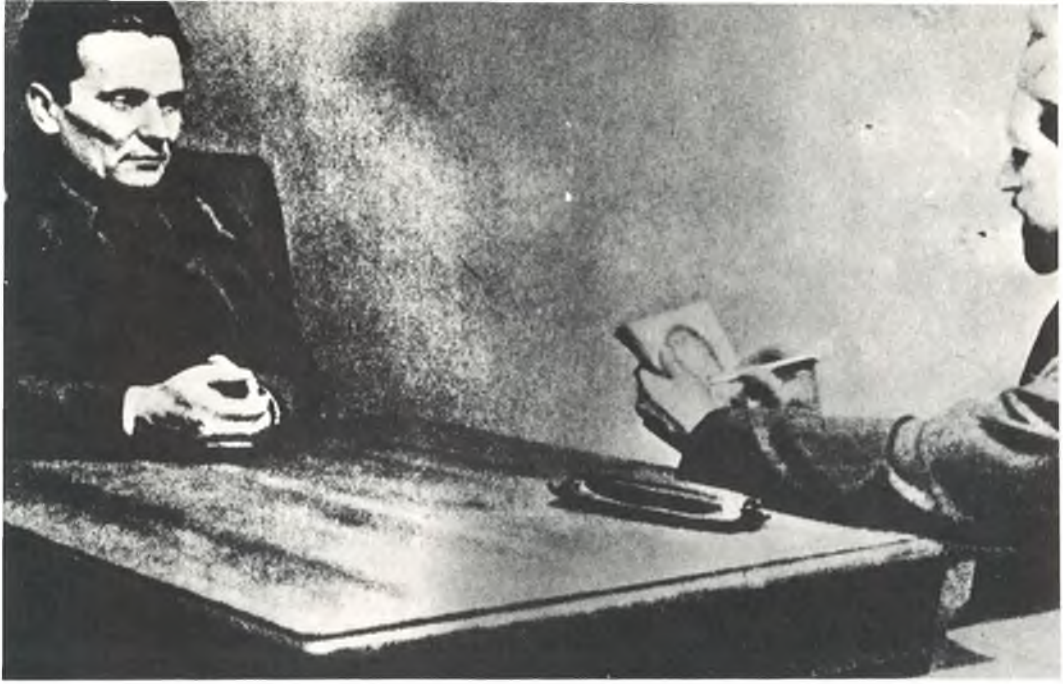

SLIKAR BOŽIDAR JAKAC RADI PORTRET TITA, NOVEMBRA 1943. GODINE

NAREDBA

Po odluci Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, a na predlog Glavnog štaba za Vojvodinu, dodjeljuje se naziv narodnog heroja drugovima: Paunkoviću Stanku, metalskom radniku iz Srbije, Čmeliku Janku, seljaku iz Stare Pazove, Ćirpanoviću [Ćirpanov] Radivoju, radniku iz Novog Sada, Palkovljeviću Bošku, đaku, i drugarici Marinković Sonji, studentkinji iz Surduka, koji su se odlikovali izvanrednom požrtvovanošću i bili primjer držanja jednog narodnog junaka i dali svoje živote za slobodu svoga naroda.*

25. oktobar 1943.

Vrhovni komandant NOV i POJ
Tito

»Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«, br. 33, od oktobra 1943.

* O pomenutim narodnim herojima više vid. u imenskom registru ove knjige.

[ŠTABOVIMA] II [I III] KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE I V KRAJIŠKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE DIVIZIJE]

SITUACIJA:

1. Peko [Dapčević] vodi kod Kosatice žestoke borbe sa četnicima i nedićevcima.[258] Nijemci prodrli u Kolašin i Berane i mobilišu Muslimane protiv nas.
2. U Priboju se nalazi engleski pukovnik [Spenser] Bejli[259] sa dva talijanska bataljona i nešto četnika.[260]
3. Kosta [Nađ] zauzeo Rogaticu od četnika.

II

NAREĐUJEM:

1. Kosta da produži ka Višegradu[261] i poveže se sa V div[izijom] koja je u predjelu Rudog.
2. Peta divizija da zauzme Rudo i Priboj i sadejstvuje dubljim obuhvatom Peku. Potrebne snage uputiti za napad na Višegrad i povezati se s Kostom.

III

3. Peko da izdrži dok se ne ispolji dejstvo V divizije i Koste i pređe zatim u energičan napad.
4. Koordinacija rada vršiće se preko nas, zato vam otvaramo još po dvije veze.[262]

25. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4/31–9.

ZA TEMPA [SVETOZARA VUKMANOVIĆA]

Djeda* pita ko je Sergej,[263] član CK Bugarske. Ko njega poznaje? Javi ukratko stanje i akcije naših jedinica u Makedoniji.[264]

25. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4/32-9.

---

* Pseudonim za Kominternu do njenog raspuštanja (15. maja 1943), a zatim za Georgi Dimitrova.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Naše jedinice vode uporne borbe na Žumberku, gdje Nijemci već nekoliko dana napadaju.[265] U jednoj borbi 22. oktobra ovdje ubijeno 120 Nijemaca, ustaša i Vlasovih bandita. Uništena dvoja oklopna kola. Zaplijenjeni jedan minobacač, mitraljez, puške, municija i drugo.

U Slavoniji Brodska brigada i Diljski partizanski odred upali u grad Brod, uništili protivavionski divizion za odbranu vojnih objekata u Brodu.[266] Uništeno 14 protivavionskih topova i 2 protivavionska mitraljeza. Zaplijenjena 4 teška mitraljeza i 3 puškomitraljeza, nekoliko desetina pušaka itd. Dva oficira, 5 podoficira i 37 vojnika domobrana prešli na našu stranu.

Noću 21. oktobra jedinice šestog slavonskog korpusa rušile željezničku prugu Zagreb – Beograd. Porušeno 60 km pruge na 130 mjesta, porušena 2 mosta, 20 manjih mostova, 200 telegrafskih stubova itd. Uništena željeznička stanica Sibinj. Uništena 2 teretna voza, 60 vagona i 4 lokomotive. Ubijeno preko 100 Nijemaca koji su uporno branili mostove. Ove iste jedinice napale njemačku kolonu. U borbi ubijeno oko 190 njemačkih vojnika i oficira. Kod Karlovca, kod mjesta Barilović, jedan bataljon Sedme divizije u borbi s jednom njemačkom kolonom ubio preko 50 Nijemaca i mnogo ranio.

U Gorskom kotaru njemačke tenkovske jedinice koje su došle iz Italije pokušavaju da prodru na našu oslobođenu teritoriju. U Primorju njemačka avijacija 20. oktobra bombardovala grad Novi. Bilo je žrtava. A na Kordunu bombardovan Slunj. U Lici se vode borbe kod Kamenskog i Pirovišta i kod Drežnika s njemačkim jedinicama. Ovdje ubijeno 47 njemačkih vojnika i oficira i mnogo ranjeno.

U Baniji naše jedinice napale bez uspjeha Brđane, Blinjski Kut i Majur. Porušeno 10 km željezničke pruge Sisak – Kostajnica.

U Dalmaciji borbe lokalnog karaktera. Noću 23. oktobra Nijemci ponovo pokušali da izvrše desant na ostrvo Brač. Iskrcane neprijateljske snage bile su uništene. Na poluostrvo Pelješac Nijemci uspjeli da izvrše desant.[267] Vode se borbe.

U Zagorju naše partizanske jedinice prešle mađarsku granicu i sada se vode borbe u Međumurju.

U Bosanskoj krajini Drvarsko-petrovački partizanski odred vodio borbe s Nijemcima i tada su ubijena 42 Nijemca, zarobljen jedan njemački oficir, jedan podoficir – Poljak, jedan mađarski vojnik i 2 legionara. Uništena komora od 34 konjskih kola, 3 kola zaplijenjena, zaplijenjeno oružje. Kozarski partizanski odred napao Nijemce kod Svodne. Ubijeno 36 vojnika i oficira, zaplijenjena 2 mitraljeza, nekoliko desetina pušaka i drugo.

Jedanaesta kozarska brigada zauzela Piskavicu, Omarsku i Bistricu. Uništeni svi bunkeri. Jedan neprijateljski bataljon potpuno istrijebljen. Zaplijenjeno: 1 top, 4 minobacača, 19 automata, 200 pušaka, radio-stanica, velika količina municije i drugo.

U istočnoj Bosni jedinice Dvadeset sedme divizije zauzele grad Rogaticu.[268] Ubijeno 100 i više od toga ranjeno neprijateljskih vojnika i oficira. Zaplijenjena 2 minobacača s mnogo mina, 3 teška mitraljeza, mnogo artiljerijskih granata, preko 100 pušaka i sva neprijateljska komora. U toj borbi naročito su se istakle jedinice Dvadeset sedme divizije – Drugi bataljon Druge krajiške brigade.

Romanijski partizanski odred ubio 33, ranio 11, a 57 četnika i domobrana zarobio, među kojima i jednog oficira. Zaplijenjeni trofeji. Na pruzi Sarajevo – Višegrad ovaj odred uništio jedan voz. Zarobljeno 150 domobrana, zaplijenjeno 150 pušaka i drugo.

U borbi za Vareš naročito se istakla Petnaesta majevička brigada pod komandom Ratka Vujovića.

U Crnoj Gori jedinice naše Pete crnogorske brigade u borbi kod Ostroga uništile četnički odred Baja Stanišića i Đukanovića. Ubijeni su: Bajo Stanišić, general Đukanović, major Janko Tomović, kapetan Rade [Radoje] Ćetković i još 40 bandita – izdajnika. Njemačke jedinice koje su došle u pomoć svojim saveznicima – četnicima imale su istu sudbinu. Ubijeno 40 njemačkih vojnika, ranjeno 70, a 80 Nijemaca zarobljeno. Od četnika i Nijemaca zaplijenjeno: 1 top, 4 minobacača, 2 puškomitraljeza, 120000 metaka, 3 kamiona i jedan auto, 2 zastave i drugo. Ovdje su takođe ubijeni poznati izdajnici Đorđe Becić-kapetan, Boško Banović i drugi.

26. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, 1943/330. *Prevod s ruskog*

CENTRALNOM KOMITETU SKP [b][269] – DRUGU STALJINU

U ime Komunističke partije Jugoslavije, koja se nalazi na čelu herojske borbe svojih naroda protiv fašističkih zavojevača, šaljemo Vam tople pozdrave povodom 26. godišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije.

U ove velike dane teške borbe protiv fašističkih zavojevača narodi Jugoslavije svjesni su velikih dostignuća oktobarske socijalističke revolucije, onih dostignuća koja sada koristi čitavo napredno čovječanstvo.

Naša Partija se ponosi time što su učenje i iskustvo velike partije Lenjina – Staljina postali i njena svojina i učinili je sposobnom da rukovodi najtežom borbom naroda Jugoslavije za svoju slobodu i nezavisnost.

Sada, kada se teškim iskušenjima i krvlju najboljih sinova naroda SSSR-a i naših naroda stvara neraskidiva veza, mi komunisti Jugoslavije učinićemo sve da bi KPJ bila dostojna svoga učitelja. Narodi Jugoslavije časno će ispuniti svoj dug u zajedničkoj borbi protiv fašističkih imperijalista i njihovih saradnika.

26. oktobar 1943.
[Jajce]

Centralni komitet
Komunističke partije
Jugoslavije

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, 1943/392.

Prevod s ruskog

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU« VRHOVNOM KOMANDANTU, MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA DRUGU STALJINU!

U ime boraca, komandanata i politkomesara Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije šaljem povodom proslave 26. godišnjice oktobarske socijalističke revolucije Vama, druže Staljine, herojskoj Crvenoj armiji i cijelom sovjetskom narodu naše tople pozdrave.

Svi naši borci znaju da je nepobjediva Crvena armija jedno od najvećih dostignuća velike oktobarske revolucije, da ta armija sada spasava čovječanstvo i zato oni gaje veliku ljubav prema Crvenoj armiji i ponose se njenim pobjedama nad zajedničkim neprijateljem, ponose se što su saveznici Crvene armije, kojom komandujete Vi, druže Staljine, u borbi protiv zvjerskih fašističkih osvajača.

Živjela 26. godišnjica velike oktobarske revolucije!

Živjela nepobjediva Crvena armija!

Živio organizator pobjeda Crvene armije drug Staljin!

26. oktobar 1943.
[Jajce]

Komandant NOV i POJ
Tito

A–CK SKJ. Fond CK KPJ–KI. 1943/398.

Prevod s ruskog

GLAVNOM ŠTABU [NOV I PO] ZA HRVATSKU

Da li će biti moguće s obzirom na vojni položaj održati plenum AVNOJ-a i da li će AVNOJ moći ostati u Hrvatskoj. Kakve su mogućnosti putovanja u Sloveniju.[270]

26. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4–6/1.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Roćku [Čolakoviću]. P[okrajinski] k[omitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu] neka odmah pređe u srednju Bosnu.[271] Predajte sve veze Oblasnom kom[itetu]. Prodiskutujte njegove zadatke i napravite plan rada. Isto važi i za P[okrajinski] k[omitet] omladine.[272] Štampariju ostavite tamo. Ponesite po nekoliko primjeraka od vaših izdanja.

Neka s vama pođu: Toša [Vujasinović], [Vojislav] dr Kecmanović, pop Sava Savić, puk[ovnik] Sulejman Filipović, Mitar Mitrašević i još nekoliko uticajnih Srba, Hrvata i Muslimana za plenum AVNOJ-a.[273] Neka dođe Mošina [Pijade] drugarica.[274]

26. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/8–8/I.

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Direktiva* se odnosi na vas, a poslana je i Kosti [Nadu] i Morači [Milutinu]. Povežite se sa Petom divizijom, vi je iskoristite prelaskom u kontranapad.[275]

Prenesite plan (radio-) veze za Tempa [Svetozara Vukmanovića]. Tempo zove prvi na talasu 61 m sa znakom FOT. Mi odgovaramo na 60 m sa znakom LZO. Vrijeme rada: sedam, jedanaest i 15.15 časova. Vrijeme staro. Poziv 10 minuta.[276]

Javite otkad da slušamo Radovana [Vukanovića] i Hercegovce.[277] Da li ste dobili novu šifru? Pređite na nju.

26. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 391 A, reg. br. 4/32-9.

---

* Direktiv vid. na str. 114.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Avione dobro maskirati kod Udbine i svakih 8 dana staviti u pokret po 15 minuta.[278] Kod njih staviti po jednog pilota i mehaničara, a sve ostale uputiti u VŠ.[279] U slučaju hladnoće ispustiti ulje iz motora. Pripremite pribor za grijanje ulja i filtriranje benzina.

26. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4–6–1.

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Sve pilote i vazduhoplovne mehaničare prikupite i uputite u Livno.

26. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR,
kut. 371, reg. br. 4/34–9.

OSVRT NA DVA PERIODA IZ RAZVITKA KPJ[280]

Drugovi i drugarice,

Ja vas pozdravljam s uvjerenjem da ste vi do danas, za ovo kratko vrijeme otkako ste ovdje, stekli potrebno znanje, jer znam vašu želju za učenjem, koje će vam biti od ogromne koristi.

Ja sam došao na prijedlog drugova da kažem nekoliko riječi o našoj Partiji. Ja vas unaprijed upozoravam da neću govoriti o historiji naše Partije.

Naša Partija ima dva osnovna perioda u svom razvitku i to: od 1927. do 1929. i od 1937. do 1940. godine. Razumije se, bilo je pokušaja kod nas da se dâ historija naše Partije.[281] No vi sami znate da historija jedne partije, a naročito partije kao što je naša, Komunistička partija, ne može biti data na brzu ruku i samo od onih koji su vidjeli jedan period njenog razvitka. Historijat naše Partije moći će biti dat onda kada sve te periode sakupimo, kada se dobro prostudiraju razni materijali, kad u tome budu učestvovali ljudi koji su radili u tim periodima.

Ja ću govoriti samo o ova dva perioda. Ja znam da vas to interesuje, većina od vas ste mladi partijci, ljudi koji su se iskovali u ovoj teškoj narodnooslobodilačkoj borbi. Ja znam da vas interesuje kako je postajala i nastala naša Partija, koja je odigrala jednu od najslavnijih uloga u historiji svih naroda Jugoslavije. Znam da ste čuli o postanku Komunističke partije Jugoslavije i da vas interesuje njen razvitak.

Ja bih htio da podvučem ova dva perioda, jer sam u njima učestvovao.

Period od 1927. do 1929. godine je vrlo značajan za razvitak naše Partije. U tom periodu, 1927. godine nastaje jedan pokušaj od strane članstva Partije, odozdo, da se naša Partija postavi na zdrave noge, da se ozdravi.[282] Vi znate da je našu Partiju rastrzalo frakcionaštvo, da je kroz čitav niz godina cvjetala frakcionaška borba u našoj Partiji. Čuli ste sigurno kako je nastala naša Partija. Socijaldemokratija u Jugoslaviji proglasila je sebe za komunističku partiju a socijaldemokratski funkcioneri postali su sada funkcioneri Komunističke partije.[283] Tako je naša Partija dobila esnafski balast koji nosi socijaldemokratija. Sav taj balast kočio je razvitak naše Partije. Ja o tome postanku naše Partije neću govoriti.

Godine 1927. došle su sve te partijske trzavice jasnije do izražaja. Članstvo je vidjelo, a u prvom redu zagrebačka organizacija, u toj organizaciji, a i u drugim, članstvo je osjećalo da nešto ne valja. Na Aprilskom plenumu i Decembarskom plenumu 1927. godine došle su do izražaja sve suprotnosti koje su postojale između ljevice i desnice, između lijeve i desne frakcije.[284] Svaka je sebe smatrala pravovjernom, a obje su griješile, mada više desna. A članstvo Partije je osjećalo da griješe obje frakcije.

Šta je izašlo na javu, šta su mogli da vide članovi Partije, po čemu su mogli najbolje da ocijene frakcionašku rabotu i jedne i druge frakcije? Baš po pitanju koje je najvažnije za radničku klasu, po pitanju sindikalnog pokreta. Vi znate da smo mi imali Nezavisne sindikate,[285] da su oni bili glavni stub naše Partije, da je naša Partija pridavala veliku važnost sindikatima, a na žalost skoro nikakvu važnost seljaštvu i to se nama ljuto osvetilo. Mi smo imali organizacije u gradovima, oslanjali smo se na radništvo i to na njegov najsvjesniji dio, na industrijsko radništvo. Dakle, po pitanju sindikata došla je do izražaja ta borba. Na sindikalnom kongresu došla je na vidjelo ta trulost.[286]

Desna frakcija je pokazala svoje provokatorsko lice. Na kožarskom kongresu u Beogradu desni su otvoreno provocirali naše delegate iz Zagreba.[287] Oni su vikali: »Ko vas je poslao ovamo?« Ili drugim riječima: vas su poslali komunisti. Znate šta je to značilo pred beogradskom policijom. Već tada se vidjelo da je desnica u službi, direktno ili indirektno, velikosrpske klike. Došlo je uskoro* do otcjepljenja zagrebačkih sindikata od beogradskih sindikata.[288]

U Zagrebu je utjecaj u sindikatima imala lijeva frakcija. S lijevom frakcijom je išlo uglavnom sve što je pošteno, jer je ona primala sve odluke Kominterne, ali ona nije nikad znala, često a ni htjela, sprovoditi u djelo te odluke. Videći da ljevica na riječima prihvata odluke Kominterne, članovi Partije, po zdravom instinktu, išli su ogromnom većinom za ljevicom. Ljevica je imala, naročito u omladini, u Zagrebu i jednim dijelom u Beogradu, utjecaj. U Beogradu je desnica imala utjecaja na čelu sa Simom Markovićem, a u Zagrebu ljevica s Đurom Cvijićem.[289]

Došlo je uskoro do cijepanja sindikata. Odluke po sindikalnom pitanju, po pitanju Ujedinjenja ujedinjenih sindikata i Nezavisnih sindikata, bile su linija Partije, koja treba da se sprovodi, ali je desnica tu liniju sabotirala.[290] Članstvo, videći da nikada neće doći do ozdravljenja na taj način što bi se složile vođe i ljevice i desnice, vidjelo je da je potrebno nešto drugo, da je potrebno liječenje na taj način što će sve vođe skinuti s rukovodstva. Članstvo Partije je preduzelo najenergičnije mjere i na svojim konferencijama, naročito

* U originalu teksta pogrešno napisano »uskoro« umjesto »skoro«.

u Zagrebu – moram podvući da je zagrebačka organizacija odigrala tu svoju ulogu – ono je podiglo glas protiv obiju frakcija, ono je tražilo u pismu Kominterni da KI interveniše i da se frakcijskim borbama učini kraj.[291] Na tim konferencijama osuđene su obje frakcije.

Kominterna je posredovala i 1928. godine došlo je do izmjena u rukovodstvu.[292] Godine 1928. bio je kongres Partije.[293] Na njemu je došlo do izvjesnog sporazuma između pojedinih vođa ljevice i desnice, ali je na rukovodstvo došao veći broj novih ljudi, iako se, po mom mišljenju, pogriješilo što se i tu proveo kompromis. Sima Marković je dao izjavu o odstupanju od svojih gledišta, ali to je bila jedna od mnogih izjava samo da bi ostao u rukovodstvu, samo da bi mogao da nastavi svoj razorni rad.[294]

Baš 1928. godine bili su vrlo značajni događaji u Jugoslaviji. Vi se sjećate da je došlo do ubistva Stjepana Radića, da je došlo do teških sukoba u Hrvatskoj i da je tu naša Partija pokušala da stane na čelo masa i da povede hrvatske mase u borbu protiv velikosrpske hegemonije.[295] U to vrijeme već su došli u našu zemlju novi rukovodeći ljudi, koje je Kominterna odredila.[296] Ali poslije ubistva Stjepana Radića, kao rezultat je došla reakcija. Ljudi koji su se borili protiv obiju frakcija bili su onemogućeni, bili su neoprezni i pali u policiji.[297] Oni nisu mogli učestvovati u donošenju odluka na septembarskom kongresu 1928. god.* Rukovodstvo koje je došlo garantiralo je da će doći novi dani u našoj Partiji. Došao je za organizacionog sekretara jedan od najboljih radničkih boraca naše Partije Đura Đaković, čovjek čist, neokaljan frakcijskim borbama, koji je bio protivfrakcijskih borbi.[298] On je doša na čelo i sve partijske organizacije s oduševljenjem su pozdravljale to rješenje da on dođe na vodstvo Partije.

Dolazak šestojanuarske vojne diktature slistio je s lica zemlje mnoge naše rukovodeće kadrove, a među prvim poginuo je herojskom smrću drug Đuro Đaković.[299] Tako je Partija izgubila opet onoga koji je trebalo da je povede jednim zdravim komunističkim putem. Vojno-[fašistička] diktatura zatekla je našu Partiju nepripremljenu. Konsolidacija Partije nije mogla biti izvršena od jula 1928. godine do januara 1929. godine, kada je nastala diktatura.[300] I zbog toga je nepripremljena Partija primila tu borbu s vojnom diktaturom na jedan način koji je bio skroz nepravilan. Naša Partija nije imala korijena u širokim narodnim masama. Ona je bila avangarda u većim mjestima: Zagrebu, Beogradu, Ljubljani i još nekim mjestima. Ona je imala oslonac u radničkoj klasi. Imala je dobar broj ljudi koji su bili spremni da daju u svakom momentu svoj život i oni su ga dali. Partija je stupila u borbu protiv diktature samo na taj način što je bacila u borbu svoj aktiv. Partija je tada brojala oko 2000 članova u cijeloj

* Misli se na IV kongres KPJ, koji je održan od 5. do 16. novembra, a ne septembra 1928.

zemlji. Partijski aktiv prvih mjeseci izginuo je ili je našao svoj završetak na robiji. Partija je bila obezglavljena. Ljudi koji su bili na rukovodstvu povukli su se u inostranstvo i od tada je rukovodstvo naše Partije živjelo u inostranstvu.[301]

Buržoazija je u Jugoslaviji mogla tako lako da likvidira Komunističku partiju, tj. njenu djelatnost zbog toga što Komunistička partija još nije imala korijena u masama. Zapamtite, drugovi, samo na taj način da je ona imala korijena u masama, u selima, nikakva diktatura nju ne bi mogla uništiti. Naši su partijski aktivi jurišali na nebo. Oni su ušli u jednu borbu koja je graničila s očajanjem i to je skupo stalo našu Partiju.

Od tada, od 1929. godine došao je košmarski period vojno-[fašističke] diktature. Kadrovi obezglavljeni, veći dio na robiji. Oni ostali koji su bili napolju nisu mogli ispoljiti nikakvu aktivnost, a vođe, ukoliko su ostali živi, prešli su u inostranstvo, ali su najbolji poginuli.[302]

Od 1929. do 1935. godine reći ću ukratko kako je bilo. Naše rukovodstvo živjelo je u inostranstvu, u Beču. Mijenjalo se svaki čas. Centralni komitet je promijenio nekoliko garnitura. Bili su na rukovodstvu razni ljudi, kao što je bio Martinović, pa Filip Filipović, pa Đura Cvijić, pa Gorkić itd.[303] Nastala je jedna bjesomučna frakcijska borba za rukovodeće mjesto u našoj Partiji u inostranstvu. Na tok razvitka tu nisu ništa mogli da utiču naši partijski kadrovi, ni oni na robiji ni oni napolju. Kominterna se nekoliko puta umiješala, mijenjala ta rukovodstva,[304] ali nije mogla od onoga što je bilo u emigraciji stvoriti zdravo jezgro.

Godine 1936. kada je počeo španjolski rat, Kominterna je obrazovala novi Centralni komitet, ona je utjecala da se obrazuje novi CK na čelu s Gorkićem i ljudima koji nisu bili okaljani frakcijskim borbama do tada, osim Gorkića.[305] Drug Dimitrov je na jednoj sjednici KI na kojoj sam podnosio izvještaj o stanju u Jugoslaviji i organizacionom pitanju naše Partije, izjavio da on smatra jedino pravilnim da rukovodstvo KPJ bude u zemlji.[306] Razumije se, ja sam sa oduševljenjem primio prijedlog druga Dimitrova i bilo je riješeno da CK bude u zemlji jer je iskustvo pokazalo da CK ne može iz inostranstva da rukovodi partijskom organizacijom u zemlji.

Baš zbog toga što je naše rukovodstvo bilo u inostranstvu Kominterna ranije nikada nije imala pravu sliku o događajima u Jugoslaviji. Ljudi koji su sjedeli u Beču i drugim gradovima pisali su, nemajući šta drugo, napamet i lagali Kominternu i, razumije se, kako kaže narodna poslovica: u svakoj laži su kratke noge, pa i ovdje Kominterna je vidjela da se tu laže i ugled naše Partije opao je strašno; u izvještajima se pričalo o nečemu čega uopće nije bilo i takav odnos naših rukovodećih partijskih ljudi prema Kominterni nama je strahovito srozao autoritet i ugled pred Kominternom i drugim sekcijama. Bilo je vrijeme kad se kod svih drugih sekcija

Kominterne smatralo da u Jugoslaviji ne može doći do ozdravljenja, da je to sve zaraženo frakcionaštvom. Razumije se dobijajući sliku na osnovu onoga što se događalo u inostranstvu i na osnovu onoga što je naše rukovodstvo serviralo.

Odluka Kominterne 1936. godine da se rukovodstvo preseli u zemlju ima ogroman historijski značaj za razvitak naše Partije, i tu počinje drugi period naše Partije. Rukovodstvo na čelu s Gorkićem u kojem sam bio i ja – ja sam bio i prije u rukovodstvu – i još nekoliko drugova, dobili smo dužnost da odemo u zemlju i da se preseli cijelo rukovodstvo. Ja sam dobio zadatak da odmah odem u zemlju.[307]

Tada je došlo do španskog građanskog rata i naša Partija je imala zadatak, kao i druge sekcije, da doprinese što više za pomoć španskom narodu. Naša Partija s mladim poletnim kadrom bez iskustva, bez teoretskog i naročito političkog znanja, daje sve od sebe da tu borbu podupre i daje veliki broj svojih boraca.[308] Ali je naše rukovodstvo i dalje ostalo u inostranstvu, samo su pojedini članovi s vremena na vrijeme dolazili u zemlju i to je moglo opet postati fatalno za našu Partiju.[309] U to vrijeme dogodile su se mnoge stvari, koje su dokazale da u našoj Partiji, pa i u rukovodećim forumima, sjede ljudi koji su tuđi radničkom pokretu, ne samo Komunističkoj partiji nego i radničkom pokretu, koji su eksponenti naših neprijatelja, buržoaske klase; Gorkić i čitav niz ljudi bili su otkriveni kao agenti neprijatelja radničke klase i pozvani na odgovornost.[310] Naša Partija je ostala bez CK. No to je bila sreća za našu Partiju, jer je u najvažnijem periodu nastalo čišćenje i samo zahvaljujući tome naša Partija je uspjela da dočeka zdrava događaje koji su kasnije naišli – rat, napad na našu zemlju i da organizuju narodnooslobodilačku borbu.[311]

Godine 1937. kada su uhapšen Gorkić i ostali neprijatelji naše radničke klase nastalo je opšte čišćenje naše Partije. Kominterna se oslonila na ono što je bilo zdravo u našoj Partiji. Mi smo tada formirali rukovodstvo u zemlji od novih ljudi, od ljudi koji nisu bili zaraženi frakcijskim borbama, mladih ljudi, koji su imali za jedini cilj pred sobom interese Partije i radničke klase i borbu protiv neprijatelja radničke klase.[312] Takvi su ljudi došli na čelo naše Partije i otada, od 1937. godine, počinje ozdravljenje naše Partije. To čišćenje nije išlo tako glatko kao šta ja ovdje izlažem. Ja to izlažem u krupnim crtama. Čišćenje je išlo teško. U inostranstvu je bilo ostataka frakcionaštva, naročito u Parizu, gdje je bilo sjedište CK.[313]

U zemlji je bilo mnogo ostataka frakcionaštva. Imamo za primjer slučaj Petka Miletića u Mitrovici, na robiji.[314] Ti ostaci frakcionaštva napinjali su sve svoje snage da onemoguće razvitak i čišćenje naše Partije i njeno ozdravljenje. Teško je predstaviti koliko je to težak proces, s koliko se muka rađalo novo partijsko rukovodstvo, koliko je borbe bilo potrebno dok se to postiglo. U Parizu su razni Kusovci, u Španiji razne grupice htjeli da i dalje unose razdor u Partiju.[315] Petko Miletić je bio jedan od tih ostataka. On je

od Gorkića i njemu sličnih bio na vrlo vješt način proglašen za jednog od najvećih heroja, a bio je najobičnija varalica.[316] Teško je bilo sprovesti to čišćenje, ali nam je blagodareći članstvu i njegovoj želji za čišćenjem Partije, to uspjelo. Kominterna nam je kao i uvijek pomogla u velikoj mjeri. Razni ostaci frakcionaštva bili su isključeni iz Partije.[317] I oni koji su bili u inostranstvu i oni koji su bili u zemlji i oni tamo na robiji.

Onda počinje snažan polet naše Partije. Otuda se iskivalo i iskovalo jedinstvo naše Partije, koje sada vidite i sami. Vama je pomalo čudno kada se govori o frakcionaštvu, jer ne znate šta je to, jer toga sada nema. A to je bila strašna bolest. Iskovalo se jedinstvo i naša Partija je porasla za vrlo kratko vrijeme od 2000 članova na 7000. U takvom stanju, ozdravljeni, mi smo dočekali velike događaje koji su kasnije došli i da nije došlo do toga ozdravljenja u Jugoslaviji ne bi došlo do narodnooslobodilačke borbe, kao što nije došlo u mnogim zemljama. Ne bi naša Partija stajala na onom stepenu na kojem sada stoji.

Prema tome, treba da vam bude pred očima uvijek jedno i ono što ste učili iz SKP (b)[318] to se odnosi i na našu Partiju: jedinstvo Partije jeste prva i najvažnija garancija za uspjehe Partije, za njenu avangardnu ulogu u radničkoj klasi.

Naša Partija je, da se osvrnemo natrag, nastala od jedne socijaldemokratske partije. Mnogi će kazati: pa njemačka partija je nastala iz socijaldemokratije, isto tako i ruska partija. To je tačno. Ali drugačije se razvijala Socijaldemokratska partija u Njemačkoj. To je partija sa svojom velikom historijom. A kod nas je Socijaldemokratska partija okupljala ne industrijski proletarijat, nego esnafske zanatlijske radnike. Tu je bilo raznih gledišta s ogromnim sitnoburžoaskim balastom. Vođi kao što su bili profesor Sima Marković i razni advokati, nisu imali ništa zajedničkog s radničkom klasom nego to što su naučili napamet neke stvari iz marksizma-lenjinizma i to ih nisu upotrebili na korist razvitka naše Partije, nego su filozofirali i čak ih pobijali. Uzmimo slučaj Sime Semića, koji je čak počeo i diskutovati s drugom Staljinom.[319] Naša Partija nije imala ono najosnovnije, ono jezgro koje čini komunističku partiju komunističkom partijom. Zato se naša Komunistička partija, koja je brojala 60 000 članova, raspala kao kula od karata i ostala uska, sektaška, dok nije došao period ozdravljenja.[320]

Period od 1927. do 1929. godine ima taj značaj što se onda pokušalo odozdo da se Partija ozdravi. Period od 1937. do 1940. bio je period definitivnog obračuna sa svim elementima koji su tuđi našoj Partiji.

Ja neću ulaziti u pojedine slučajeve, ali ipak je potrebno da se da nekoliko primjera takvih ljudi koji su bili na rukovodećim položajima.

Evo na primjer, 1928. godine, kada je stvoreno ono rukovodstvo posle IV kongresa na čelu s Đurom Đakovićem i Martinovićem. U tom je rukovodstvu, kao što vidite, bio jedan od najboljih predstavnika radničke klase Jugoslavije. Od prvih dana počela je borba da se podmetne noga ovom našem borcu, Đuri Đakoviću, i da se on diskredituje. Da nije Đura pao od neprijatelja, od neprijateljskih bajoneta, on bi vjerovatno zaglavio i na drugi način. Njemu su lično članovi CK podmetali nogu.[321] Kasnije, kada su naši partijski kadrovi dolazili u zemlju, ljudi sa Lenjinske škole i KUNMZ-a, padali su već na granici, jer mnogi ljudi koji su bili u službi neprijatelja nisu htjeli da oni dođu u zemlju.[322] Postojala je opšta nesigurnost u našoj Partiji, nepovjerenje svakoga prema svakome. Niko nije bio siguran ko je špijun, a ko nije. Razumije se da kod ovakvog stanja naše Partije nije moglo biti ni riječi o ozdravljenju dok su takvi ljudi bili na rukovodećim mjestima. A oni su vrlo vješto krili svoja špijunska djela.

Prilikom čišćenja trockističkih elemenata u Rusiji bilo je i takvih s kojima su, na žalost, bili vrlo usko povezani i naši »predstavnici« Jugoslavije, iz naše Komunističke partije. Tu se naša Partija kompromitovala, preko tih ljudi, pred SKP (b) i ruskim narodom.[323] To je bila najveća mrlja koja je stajala na našoj Partiji.

Ja vam mogu otvoreno reći da je u periodu od 1937. do 1940, kad je počelo čišćenje u našoj Partiji, takođe izgledalo u prvom momentu da i ovoga puta neće moći doći do potpunog ozdravljenja. U našoj Partiji je bio veliki broj – mislim u odnosu na članstvo – ljudi koji nisu bili svjesno neprijatelji Partije, svjesno, ali objektivno oni su bili neprijatelji. Uzmimo primjer naših drugova na robiji u Mitrovici. Nekoliko stotina ljudi koji su bili na robiji od pet do petnaest godina, koji su bili strahovito premlaćivani, koji su dali sve od sebe, ti ljudi, koji su sve to podnosili s najvećim strpljenjem i upornošću, na robiji su pali pod utjecaj jedne grupice ljudi koji su umjeli na neki način da ih opsjene i privežu uz sebe. I baš zbog toga je izgledalo da u našoj zemlji neće biti lako likvidirati ostatke frakcionaštva, da će se ono nastaviti.

To nije bio lak posao. Na primjer, za Petka se govorilo da je na policiji mučen i da se herojski držao.[324] To je čovjek koji je uživao renome junaka. On je okupljao ljude oko sebe i oni su išli slijepo za njim. Razumije se, mi nismo mogli tu prelomiti preko koljena i sve te ljude isključiti, jer to je bio aktiv Partije. Bilo je tu ljudi koji su prošli Lenjinsku školu i KUNMZ, bilo je ljudi koji su imali veliko iskustvo, to su bili kadrovi koji su značili budućnost naše Partije. To je bila velika teškoća kod raščišćavanja na robiji. Tamo su drugovi, kao što znate, zatvoreni po sobama i tamo je nastala strašna međusobna borba. Klasni neprijatelj je punom parom radio, podstrekavao je to, nadajući se da će Mitrovica postati rasadnik za frakcijske borbe napolju, kad se ti ljudi vrate. Predstavite sebi da je to bila velika

opasnost. Pomislite da je četiri do pet stotina ljudi došlo s robije, međusobno zakrvljenih, frakcijski zadojenih, i onda rasturenih po cijeloj zemlji, po organizacijama da bi tu borbu nastavili. Neprijatelj bi likovao, naša Partija bi dobila strahovit udarac.

Mi smo postupili energično i oprezno. Prvo pismo koje je upućeno partijskom članstvu na robiji bilo je upućeno, čini mi se, u maju 1937. godine, kad je Gorkić bio uhapšen.[325] Frakcionaši su imali svoje uporište u Parizu i drugim mjestima. Inostranstvo je radilo. Slati su članci o Mitrovici za »Rundschau« i kad sam ja protestovao u »Rundschau« oni su mi rekli da su mislili da je mjerodavno ono što dolazi s robije.[326] Poslije prvog pisma CK da se spriječi svaka frakcijska borba, da se ujedine oko rukovodstva naše Partije, koje još ima povjerenja od Kominterne, našao se izvjestan broj ljudi koji su poslije dugotrajnih i teških diskusija na robiji uspjeli malo-pomalo da se otrgnu od te frakcijske grupe i pridu ponovo Partiji. Na taj način, poslije teških borbi, uspjelo je izolovati tu najopasniju igru Petka Miletića, koja je bila na robiji, uspjelo se stvoriti jedinstvo.[327] I ti naši partijski kadrovi koji su bili na robiji, teoretski prilično uzdignuti – jer je bilo prilika za učenje – odigrali su kasnije i još uvijek igraju jednu od historijskih uloga u našoj Partiji. Na tim kadrovima, za koje je postojala opasnost da će pasti u frakcionaško blato, gradila je naša Partija svoje temelje, i to su kadrovi koji danas sačinjavaju jezgro naše Partije. Mnogi od njih dali su svoje živote, mnogi od njih su danas na rukovodećim mjestima samo na taj način što se uspjelo na vrijeme da im se otvore oči i ukaže pravilan put. I to je velika sreća. Veliki plus za našu Partiju.

Dakle, period od 1937. do 1940. godine jeste historijski period, jeste preokret u našoj Partiji. Naša Partija je bila u Kominterni na posljednjem mjestu baš zbog tih frakcijskih borbi u vrhovima, zbog besprincipijelnih frakcijskih borbi. Ona je bila na posljednjem mjestu zbog toga što je imala u svojim redovima mnogo špijuna. Ona je bila na posljednjem mjestu zbog toga što je preko tih špijuna učinila mnogo zla i ruskom narodu. Ja vam kažem ovdje otvoreno da sam 1938. godine dao riječ drugu Dimitrovu da će naša Partija oprati ljagu sa svojeg imena pred Kominternom, i ja mislim da sam održao tu riječ i da je naša Partija oprala tu ljagu u ovoj narodnooslobodilačkoj borbi.[328]

Šta možemo ovdje zaključiti?

Možemo zaključiti jedno. Da u partiji kao što je komunistička partija jesu prvo i najvažnije jedinstvo i monolitnost. Svako frakcionaštvo i grupisanje jesu velika opasnost. Ne bi naša Partija u ovim teškim i krvavim borbama postigla takve uspjehe da nisu u njoj vladali monolitnost i jedinstvo. Partija je avangarda radničke klase i ona mora to ispoljiti u prvom redu svojom cjelovitošću, svojom monolitnošću i svojim jedinstvom. I to je jedinstvo postignuto.

Ja vam stavljam na srce da vi čuvate to jedinstvo naše Partije, da ne dozvolite da se i u najmanjoj mjeri pojavi neko grupisanje ili frakcionašenje. Moram vam ukazati da nije sigurno da će na sve vjekove vladati to jedinstvo ako se ne bude budan prema takvim pojavama, koje treba iz korijena iščupati. To je zalog pravilnog razvitka i boljševizacije jedne partije kao što je komunistička partija. Neka vam bude osnovno u vašem radu kao partijskih rukovodilaca: čuvati jedinstvo i monolitnost naše Partije.

Drugo što je važno što vidimo u ta dva perioda naše Partije. Dok u prvom periodu vidimo pokušaje ozdravljenja naše Partije, ipak je učinjen čitav niz grešaka pri naletu vojne diktature. Partija je slala u boj samo svoje kadrove. Nisu dovoljni herojstvo u Partiji i spremnost njenih članova da poginu. Najvažnije je to da naša Partija uhvati korijena u masama, da ona među seljaštvom ima svoje uporište i svoj korijen, a to treba svojim pravilnim radom postignuti, ne fraziranjem, nego u svakodnevnom životu i borbi. Ja mislim da je naša Partija u toku ove dvije i po godine borbe umjela da se poveže s masama. Za to je dokaz da smo mi tu, naša narodnooslobodilačka vojska, za to je dokaz da smo se održali u najtežim okolnostima. Dakle, povezati se s masama, sliti se sa svakodnevnim životom najširih slojeva i masa, čuvati se sektašenja i fraziranja i uvijek na vrijeme ocijeniti kakve će se mjere u ovom ili onom slučaju preduzeti i kakvi će se zaključci donijeti u ovom ili onom slučaju. Ne držati se ukočeno dogme, nego dijalektički posmatrati razvitak naročito danas, kada toliki sudbonosni događaji izbijaju. Ovo što vi ovdje dobijate teoretski treba da znate da primjenite u praksi.

Ja se nadam, drugovi, da će ovaj partijski kurs i vama partijskim rukovodiocima i vama komandirima pomoći pri daljem rukovođenju našom vojskom i u daljem pridobijanju širokih masa, koje još nisu u našim redovima, ali koje nisu nama neprijateljske, kojima treba prići i kojima treba znati i povesti.

Ja sam vam ukratko ovo izložio jer nisam mislio da govorim o historiji naše Partije. Samo sam kratko ukazao na ta dva perioda želeći da vi ono što ovdje naučite iskoristite na korist radničke klase i na korist čitavog našeg naroda i svih naroda Jugoslavije.

Naša borba će biti još teška. Mi imamo još mnogo neprijatelja. Neprijatelj je lukav i rafiniran, treba biti elastičan, ne krut. Treba znati odnositi se, treba znati postupati prema onima koji nisu u našim redovima. Treba da znamo da primjenimo ono što smo naučili kako je najkorisnije našem narodu.

Prvo je i osnovno danas narodnooslobodilačka borba, oslobođenje naših naroda, a drugo, razumije se, u toku daljeg razvitka ćemo vidjeti. Potrebno je da vi dalje sebe izgrađujete, da koristite svaku priliku da čitate što više, da neprekidno čitate. Učiti, učiti i učiti to je dužnost svakog komunista. Stati na tome što ste ovdje naučili bilo bi

vrlo slabo. Događaji se brzo razvijaju i vrijeme nas može pregaziti. Treba znati primjeniti teoriju.

Želim vam uspjeha u daljnjem radu i borbi.*

[27. oktobra 1943.] Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 72, reg. br. 10-1.

* Poslije predavanja Tito je odgovorio na nekoliko pitanja slušalaca, koja ovdje donosimo prema zabilješci Milisava Mise Lukića, jednog od slušalaca:

»Odgovori druga Tita na pitanja slušalaca:

Greške Petka Miletića. Neprincipijelna težnja da zajaše u rukovodstvo, zatim ultralevičarstvo. Poznat je njegov sektaški levi stav po pitanju Narodnog fronta u Francuskoj. Do sukoba na robiji došlo je zbog ovih i drugih razmimoilaženja.

Gorkić je hteo da raspusti partijske organizacije i da ih spusti na nivo masovne široke organizacije. Poznata je Gorkićeva afera sa španskim dobrovoljcima. Ova akcija je u Crnoj Gori [bila] toliko legalizovana da su se ljudi sa brda na brdo dovikivali: 'Čoče, oćemo li u Španiju!'«

Drašković je ubijen kao odgovor na teror »Obznane«.

Razgovor sa slušaocima drug Tito je završio rečima: »Frakcionaštvo je teren na kome cvetaju izdajstvo i špijunaža u Partiji.«

ŠTABU VIII KORPUSA N[ARODNO]O[SLOBODILAČKE] VOJSKE [JUGOSLAVIJE]

1) Naredili smo da se svi piloti i mehaničari prikupe u Livnu u štabu I vazduhoplovne baze. Stupite u vezu sa štabom baze i uredite detalje oko prihvata i smještaja toga ljudstva. Ishranu i snabdijevanje ljudstva vršiće vaš štab preko štaba I vazduhoplovne baze.

2) Za neletačko osoblje uputite u štab baze 40 ljudi, koji mogu biti i neborci, ali moraju biti snabdjeveni puškama radi samog obezbjeđenja baze.

3) Pilota Pedišića [Vlada] uputite u štab Vazd[uhoplovne] baze. Isto tako u sastav baze uputite inžinjera – kapetana Bukalova [Svetozar].[329] Praktično ga vi možete iskorišćavati kao i do sada, tj. dokle god baza ne bude imala potrebu za njim.

4) U sastav ove baze uputite sve pilote i mehaničare, pa i one koji pripadaju Štabu mornarice.

27. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 7–A, reg. br. 54–1.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Jedinice naše Prve šumadijske brigade[330] u Srbiji razbile su jednu njemačku kolonu između Lazarevca i Aranđelovca, kod sela Darosave, koja je pošla da pljačka seljake.[331] Ubijeno i ranjeno nekoliko desetina Nijemaca. Zaplijenjeno 7 ispravnih kamiona, 2 puškomitraljeza, puške, municija i drugo.

Jedinice naše Pete divizije zauzele su varošicu Rudo.[332] Borbe se vode i kod Priboja. Nedićevci i Mihailovićevi četnici daju jak otpor.[333]

Šesnaesta vojvođanska divizija nastavlja žestoke borbe kod grada Brčkog s njemačkim i bjelogardističkim jedinicama Vlasova*. Ovdje je bila razbijena njemačka kolona koja je pokušavala nastupanje kod Gračanice. Ubijeno 150 Nijemaca. Takođe je odbačena nazad jedna druga kolona koja je iz Brčkog pokušala nastupanje u pravcu Bijeljine, a jedna prilikom prebacivanja preko Save kod Rače. Uništena 2 motorna oklopna čamca, 1 kamion i uništeno 120 neprijateljskih vojnika.

Tri bataljona legionara razbijena kod Prijedora, koji su pokušavali da se probiju u pravcu Sanskog Mosta.[334] Jedinice četvrte divizije Petog korpusa razbile u blizini Ljubije jednu neprijateljsku kolonu koja je pokušavala da zauzme rudnik Ljubiju. Ubijeno 200 njemačkih vojnika i oficira i zarobljeno 11. Zaplijenjena 2 minobacača, 2 teška mitraljeza, mnogo municije i drugo. U ovoj borbi naročito se istakao mitraljezac Marko Zarić, koji je iz svog mitraljeza ubio 36 Nijemaca.

U Dalmaciji se nastavljaju odbrambene borbe. Na ostrvu Braču potpuno uništen drugi neprijateljski desant. Na poluostrvu Pelješcu Nijemci izvršili desant u pozadinu naših jedinica koje se bore kod Stona. Naše jedinice preduzele protivnapad. Dvadeset savezničkih aviona 26. oktobra pomagalo naše operacije i bombardovalo neprijateljske položaje kod Stona [i] luka: Metković, Split, Knin, Šibenik i grad Sinj.

Na putu Drniš – Knin naše jedinice uništile 4 kamiona s vojnicima.[335] Neprijatelj imao puna dva kamiona mrtvih i ranjenih.

Jedinice Devete dalmatinske divizije svakodnevno vode borbe s neprijateljskim jedinicama kod Posušja.

---

* Vid. nap. 245.

U Crnoj Gori naše jedinice vode defanzivne borbe. Kod Berana ubijeno 166 hitlerovaca.[336] Svega do sada na ovom sektoru ubijeno posljednjih dana oko 1000 Nijemaca.

Na ostalim frontovima bez promjena.

U borbi kod Sanskog Mosta i Ljubije istakle se: Šesta, Osma i Trinaesta krajiška brigada, a naročito Treći bataljon Trinaeste brigade na čelu s komandantom Nikolom Bokanom i Prvi i Treći bataljon Šeste brigade s komandantom bataljona Ercegom [Rade].

27. oktobar 1943 Tito
Jajce.]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/331. *Prevod s ruskog*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Slažemo se i potpuno je pravilno da pošaljete jednu brigadu u Bosnu, a jednu na Žumberak.[337] Ovaj pokrijk.*

S Nijemcima ne može biti drugih razgovora osim o razmijeni zarobljenika.[338] Jednog od prvih u razmjeni tražite Mihu Marinka koji je sada negdje u Njem[ačkoj],[339] i druga Metoda [Antona Dolinšeka], koji je optuživan kao Dolinšek, a nalazi se u Begunjama u Sloveniji.[340]

27. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4/8-1.

---

* Riječi »Ovaj pokrijk« su iz originala. Vjerovatno je greška nastala prilikom primopredaje depeše.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Pošaljite jedno lice vaše intendanture na otok Vis za prijem hrane, naoružanja i odjeće.

Javite da piloti i avijatičari pješke i avionima dođu na slobodnu teritoriju.* Spuštanje aviona: Krbavsko polje i Glamoč. Spriječite odlazak avijatičara u Italiju.

27. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4/7-1.

---

* Riječ je o pilotima i avijatičarima koji su bili simpatizeri NOP-a, nalazili se u vazduhoplovstvu NDH ili kod svojih kuća.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Sve pilote i vazduhoplovne mehaničare prikupite i uputite u Livno.

Morača [Milutin] zauzeo Rudo. Borbe se vode oko Priboja, Morača neće moći trenutno pomoći vašu akciju na Višegrad.[341] Porušite most na Limu.

27. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/8-8/I.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

I

Postavite za zamjenika komesara Treće sandžačke [brigade] Šćepanovića [Jefta]. U politodjel Pete crnogorske [brigade] Boška Đuričkovića, Božidara Brajevića i Nikolu Darčevića. Za Treću sandžačku Ljubičića Radoja, a drugog i trećeg [člana] predložite [vi][342]. Javite sastav četvrte[343] i Desete brigade[344] kao i ostale promjene.

II

Proglas C[entralnog] k[omiteta] poslaćemo radiogramom.[345] Umnožite u 20 tisuća primjeraka i šaljite na sve strane.

Da li ste dobili materijal po Petoj [krajiškoj] div[iziji][346]?

Slažemo se da Radovan Radović bude zamjenik komesara IV [proleterske], a Tihomir Janić Druge dalm[atinske brigade]. Ko je komesar Druge prol[eterske] briga[ade]?

III

Antifašističko vijeće izaberite za Crnu Goru i Boku.[347] Za Sandžak treba izabrati posebno.[348]

27. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731.
reg. br. 4-35-9.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

U Srbiji se vode borbe sa četnicima Draže Mihailovića i Nedićevom vojskom. Od 21. do 25. oktobra vodile se borbe sa četnicima Draže Mihailovića kod Progorevca i Trbušnice, gdje je ubijeno 24 četnika i više ranjeno, među njima i jedan komandant bataljona. Jedanaestog oktobra Kosmajski [NOP] odred u selu Lisoviću vodio borbu s četnicima. D. Mihailovića i nedićevskim žandarima, gdje je ubijeno 7, a zarobljeno 12. Zaplijenjeno 14 pušaka i drugi ratni materijal. U Guberevcu 23. oktobra pobijeno 30 četnika i žandarma i više ranjeno.[349] Zaplijenjeno 26 pušaka i jedan teški mitraljez. Srpski partizani s uspjehom ruše okupatorima pruge i uništavaju transport. Na pruzi Beograd – Požarevac – Smederevo zapaljena željezn[ička] stanica Dražanj i druge. Na sektoru Ravan — Bijelo Brdo jedinice Pete divizije vode žestoke borbe sa četnicima Draže Mihailovića i nedićevcima. U borbi naše jedinice nanijele im velike gubitke, 25 četnika zarobljeno. Zaplijenjen jedan puškomitraljez, puške i municija, 30 000 metaka za američke automate, arhiva Zlatiborske četn[ičke] brigade i tri vagona brašna.

Borba i dalje traje. Putem Priboj – Bijelo Brdo kreću se Talijani na položaj. Priboj brane talijanski fašisti i četnici Draže Mihailovića.[350]

U Makedoniji se sve više širi narodnooslobodilački pokret. Prema posljednjim izvještajima, naše i albanske jedinice zauzele Debar na makedonsko-albanskoj granici.[351] Dva dana vodila se borba s velikoalbanskim fašistima i oni su zarobljeni. Kičevo, koje je takođe bilo u rukama naših jedinica, poslije sedmodnevnih borbi s albanskim fašistima i Nijemcima partizani napustili.[352]

Glavni štab Makedonije poslao je slijedeću depešu vrhovnom komandantu drugu Titu: »U ime jednica NO vojske Makedonije pozdravljamo našeg vrhovnog komandanta. Mi smo uvjereni da ćemo se pod Vašim rukovodstvom i uz Vašu pomoć izboriti za oslobođenje makedonskog naroda i da će poslije toga Makedonija biti stvarno slobodna i ravnopravna u jednoj slobodnoj i narodnoj Jugoslaviji. Komandant Glavnog štaba Makedonije Apostolski, generalštabni major bivše jugoslovenske vojske«.

U Hrvatskoj 26. oktobra odbijen napad ustaša i legionara iz Siska u pravcu Jošavice, iz Hrastovice u pravcu Jabukovca, i iz Gline u pravcu Gajske Poljane.[353]

Na pruzi Križevci – Suho Polje 25. oktobra uništen blindirani voz. Zarobljeno 12 ustaša i Nijemca. Zaplijenjen jedan puškomitraljez, 20 pušaka. Uništena 1 lokomotiva i 16 vagona. Dvadeset petog oktobra odbijen napad manje njemačke kolone iz Ogulina i ustaša iz Karlovca u pravcu Tušilovića i Jasike.[354] Kod Bjelovara razoružano 40 domobrana.[355] Zaplijenjen jedan puškomitraljez, 40 pušaka, 10 granata. Naše jedinice porušile 1800 metara pruge Sesvete – Dugo Selo. Kalnički odred vodi borbu oko Križevaca.

Pozivate se, svi vi avijatičari bivšeg jugoslovenskog vazduhoplovstva koji se sada nalazite u Pavelićevoj vojsci tzv. NDH, ili ma gdje se sada nalazili, da se javite što je moguće prije VŠ-u NOV i POJ preko najbližih partizanskih jedinica, i to:

piloti svih zvanja i kategorija,

inženjeri, tehničari i mehaničari vazduhoplovstva,

stručnjaci raznih pomoćnih službi vazduhoplovstva, kao: meteorolozi, radio-telegrafisti, radio-tehničari, fotografi itd.

Javljajte se i odmah smjelo stupajte u redove vazduhoplovstva NOV i PO Jugoslavije!

Ne kolebajte se više, jer će poslije biti kasno![356]

28. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/334. *Prevod s ruskog*

ŠTABU II KORP[USA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Rukovoditi i objediniti operacije na sektoru Uvca.[357] Kod Bijelog Brda Morača [Milutin] vodi žestoke borbe. Razvukao je snage, pa se sa jednom brig[adom] morao za nešto povući.[358]

Najhitnije

II

Četnici prebacuju snage od Priboja k Bijelom Brdu, gdje se nalaze Draža i Englezi.[359] Brz obuhvat sjeverno od Priboja bi bio vaš najbolji potez.[360]. Javite raspored viših snaga.[361]

28. oktobar 1943. Tito
[Jajce],

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4/36-9.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Mornaričke oficire i mornaričko osoblje uputite u Livno,[362] također sve vazduhoplovno osoblje. Avione zadržite na vašoj bazi.*

28. oktobar 1943.
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4/8-1.

---

* O vrstama aviona i aerodromima kojima je tada raspolagao Glavni štab NOV i PO za Hrvatsku vid. u nap. 231.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Pošaljite neku vašu jedinicu iz Rogatice prema Višegradu da sadejstvuje Prvoj krajiškoj.[363] Oni* vode borbu kod Bijelog Brda i Priboja. Tamo je Draža s Englezima.

Svi oficiri koji dobrovoljno pređu k nama imaju svoj prijašnji čin.[364]

28. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/9-8.

* Odnosi se na 4 i 10. krajišku NOU brigadu 5. NOU divizije.

GLAVNOM ŠTABU [NOV I PO] ZA HRVATSKU

Naredite da avion »Storh«[365] s pilotom odmah preleti na teren kod Bugojna.[366] Prelet izvršiti na što manjoj visini. Sa sobom ponijeti 91 l[itru] benzina i ča-nj* avionskog ulja.

28. oktobar [19]43. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4–8/1.

* Riječ je iz originala dokumenta. Vjerovatno je pogrešno šifrovana.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Javite raspored jedinica na pravcu Višegrada.

U Tuzli zarobljeni dr Josip Matijaš iz Gradiške je bandit.[367] Uhvatite ga i dajte podatke.

Javite najhitnije šta ste uradili u vezi s pokretom prema Višegradu.[368] Treba da poduprete borbu naše V div[izije] na sektoru Višegrad – Bijelo Brdo – Priboj, Zauzeti Višegrad, jer I krajiška mora se angažovati više prema Priboju. Na tom je sektoru Draža [Mihailović] s jakim snagama svojih četnika i nedićevaca.[369] Tamo bi trebalo da prevezete nešto teške artiljerije, koje kod tamošnjih jed[inica] nema.

29. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/9–8/I.

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Morača [Milutin] predlaže da Peko [Dapčević] zauzme Priboj tenkovima i da pošalje kamione za evakuaciju namirnica.[370] Vaša brigada ima broj šest.[371]

Zašto se ne povežete i ne uskladite operacije?

II

Tempo [Svetozar Vukmanović] neka šalje materijal o akcijama. Njegovu depešu od 28. ov[og] mj[eseca] ne možemo dešifrovati[372] jer nije šifra koju smo mu dali.[373] Javite mu.

29. oktobar 1943. T.
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4/36-9.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Parole CK SKP[b] ne objavljivati dok vam mi ne javimo.*

30. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4–10/1.

---

* Vid. str. 162.

[GEORGI DIMITROVU]

Vrlo hitno!

Sve nas je vrlo neprijatno pogodilo to da se u parolama CK SKP[b] nijednom riječju ne spominje borba jugoslovenskih naroda, narodne vojske i partizana. Još 1941 godine, kad smo mi tek bili počeli, spominjala se u parolama naša borba. U čemu je stvar sada? Saveznici u Italiji, koji imaju protiv sebe trostruko manje njemačkih divizija nego mi, u parolama se spominju. Objavljivanje parola CK SKP[b] bez pominjanja Jugoslavije za našu borbu neće biti korisno, već obrnuto. Zar se ne može to ispraviti? Molimo hitno nam to objasnite. Molimo da nam dozvolite da objavimo odgovarajuću parolu.[374]

30. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/338. *Prevod s ruskog*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Naredite Končarevoj brigadi[375] da u brigadi [. . .]* a ubrza pokret ovamo zajedno sa Slovencima.[376] Ako Slovenci nisu uputili obećanih 600 boraca, onda neka dođe 16. slov[enačka] brigada.[377] Isto tako uputite 6. ličku div[iziju] čim prije ako ste joj našli zamjenu.[378]

30. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4/10–1.

* U toku primopredaje depeše na tom mjestu je vjerovatno ispuštena neka riječ.

ŠTABU II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

I

Slušajte našu stanicu, koja će otvorenim tekstom dati proglas C[entralnog] k[omiteta KPJ]* na talasu 4786 k[ilo] h[erca], a sa poz[ivnim] znakom VVV dne fbm^{k} 31. X [1943] u 11 sati. Poziv pet minuta. Vi odgovarate na poziv NRDVA sa znakom CZS.

II

Hitno prenesite Tempu [Svetozaru Vukmanoviću] da nas i on sluša u isto vrijeme, a da odgovara na VVV znakom NPB, na talasu kojim radi s nama. Da li ste dobili šifru za njega i vas? Pošaljite mu je. A vi predite na novu.

30. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4–37–9.

* Proglas o kojem je riječ vid. na str. 162.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Slušajte našu stanicu, koja će otvorenim tekstom dati proglas CK KPJ na talasu od 4786 kc s pozivnim znakom VVVDFBM (VVVCBM) 31. ov[og] m[jeseca] u 11 časova. Poziv pet min[uta]. Odgovarati NR 04 znakom FKL svoj talas.

30. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/10-8/I.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

U septembru u Srbiji su se vodile žestoke borbe sa četnicima Mihailovića i s Nijemcima. Četničke bande, koje su dan prije primile od Nijemaca u selu Beloševci 32 laka mitraljeza i 2 kamiona municije, napale su naš bataljon u selu Orašac 11. septembra. Borba je trajala cio dan.[379] Ubijeno je 70 i ranjeno 70 čet[ničkih] bandita. Zaplijenjeno je prilično materijala. Na našoj strani 5 mrtvih boraca. Tom prilikom četnici su zapalili 26 kuća u selu i vršili druga nasilja.

Osmog oktobra na drumu Kragujevac – Beograd srpski partizani napali su jednu njemačku kolonu.[380] Tom prilikom je istrijebljeno više Njemaca, među njima i Eugen Lidl, [njemački] inspektor rudnika za Balkan. Petnaestog oktobra Prva šumadijska brigada upala je u Lazarevac, gdje je ubila nekoliko žandarma i narodnih izdajnika.

Jedinice Pete divizije zajedno s jedinicama Druge divizije zauzele su Priboj. Četnici Draže Mihailovića i Nedićeva vojska pretrpjeli velike gubitke. Naše jedinice zadobile su veliki plijen.

U istočnoj Bosni neprijatelj vrši jak pritisak na naše snage na Romaniji.

U centralnoj Bosni Dvanaesta udarna brigada likvidirala je želj[ezničku] stanicu Rudanku.[381] Zaplijenjen 1 teški mitraljez. Uništeno 7 i zarobljeno 7 neprijateljskih vojnika.

U Crnoj Gori se nastavljaju borbe s Njemcima, koji trpe velike gubitke. Poslije žestoke borbe naše jedinice su ponovo zauzele Berane.[382]

U Dalmaciji se i dalje vode žestoke borbe na Pelješcu, odakle su Nijemci počeli ofanzivu na naše otoke. Naše jedinice pošle su u kontranapade i zadaju neprijatelju velike gubitke.[383] Polazeći iz Šibenika Nijemci su napravili manju ofanzivu na Primorje sjeverne Dalmacije.[384]

Pruga Split – Sinj ne saobraća uopšte. Pri oslobođenju Splita uništene su sve lokomotive. Neprijatelj u Sinju već trpi glad.

U Međumurju hrvatski partizani su spalili 60 cisterni benzina.

U Zagorju 28. oktobra odbijen napad na slobodnu teritoriju iz Križevaca prema Ludbregu. Neprijatelj koji je krenuo iz Varaždina prema Ludbregu i Varaždinskim Toplicama razbijen. Takođe je odbijen napad Nijemaca na Zlatar. Uništena 2 tenka. Naše jedinice porušile prugu Zagreb – Križevci i Zagreb – Varaždin.[385] U rukama

hrvatskih jedinica [NOVJ] nalaze se još gradovi Ludbreg, Varaždinske Toplice, Ivanec, Novi Mafor, Zlatar i drugi.

Dvadeset devetog oktobra u Baniji odbijen napad neprijatelja iz Kostajnice u pravcu Borojevića, s gubicima po neprijatelja.

U Lici su 29. oktobra naša 2 bataljona napala jednu neprijateljsku kolonu na cesti Lapac – Kruge, gdje je istrijebljeno 50 Nijemaca, spaljen jedan kamion, a tri oštećena.[386]

31. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/339. *Prevod s turskog*

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Hitno

Jedinice Drugog korpusa pod komandom Peka Dapčevića zauzele su grad Berane. Trofeji su ogromni. U naše ruke palo je, pored ostalog, i 90 topova i teških minobacača. Divizija »Venecija«* sasvim prešla na našu stranu.[387]

U gradu Zenici između ostalog uništeno i 26 lokomotiva i 150 vagona.[388]

Na sektoru Bakar, na sektoru Karlovac i na drugim frontovima – borbe lokalnog karaktera i bez promjena.

Jedinice naše Osme krajiške brigade napale na komunikaciji Vrtoče – Bihać jednu njemačku kolonu.[389] Ubijeno 48 Nijemaca i mnogo ranjeno.

Ista brigada 10. oktobra vodila borbu. Kod Vrtoča 9. oktobra ubijeno 60 Nijemaca. Zaplijenjeno: jedan protivtenkovski top, 15 pušaka, 3 puškomitraljeza i jedan teški mitraljez. Noću 5. oktobra jedan bataljon ove brigade porušio 5 kilometara željezničke pruge Krupa – Bihać. Jedan bataljon Podgrmečkog partizanskog odreda uništio 6. oktobra jedan voz kod rudnika Ljubije i žičaru kojom se prevozi ruda. Dalje, 7. oktobra ovaj partizanski odred uništio teretni voz na stanici Brezičani.

31 oktobar 1943.
[Jajce]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ- KI. reg. br. 1943/340. *Prevod s ruskog*

---

* Riječ »Venecija« je u originalu precrtana.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Odmah uputite 19. div[iziju] na grahovski sektor protiv Đujića. Plan upotrebe idjkti* će vam 8 korpus.[390] Ubuduće upotrebu dalm[atinskih] snaga vršite preko 8. korpusa. On će obezbijediti radio-vezu s div[izijama].

[31. oktobar 1943.] Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4/10–1.

---

* Nejasno u originalu depeše; vjerovatno treba da piše: javiti.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Prva krajiška [brigada] zauzela Višegrad. Druga krajiška neka zaposjedne i drži položaje prema Užicu i Bajinoj Bašti.[391]

Naredio sam da se poruše svi želj[eznički] mostovi na srpskoj strani i na Limu. Isto tako i vi porušite sve mostobrane na višegradskoj pruzi.

Dobili smo izvještaje da su u Sarajevu koncentrisane krupne njemač[ke] snage s ofanzivnom namjerom – oko 3 do 4 div[izije], među kojima i muslimanska SS-div[izija], koja broji 20 000. Provjerite te vijesti.[392]. Porušite čim jače drumove prema Sarajevu i utvrdite Crvene Stijene.

Iz Slavonije se danas prebacuje 13. hrv[atska]* brig[ada] na Motajicu, koja će zajedno s vašom 11. brig[adom]** koordinirati operacije u centralnoj Bosni.

31. oktobar [1943]. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/10–8/1.

* Pogrešno; treba da piše: 12. hrvatska brigada.
** Pogrešno; umjesto brig[adom] treba da piše: divizijom.

GLAVNOM ŠTABU [NOV i PO] ZA HRVATSKU

Tražite u razmjenu za zarobljene Nijemce Esada Čengića iz zatvora u Sarajevu i Dutku Konjhodžić uhapšenu u avgustu u Zagrebu.*

31. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4–10–1.

* O pregovorima sa njemačkim komandama u vezi s razmjenom zarobljenika više vid. na str. 138 i 189.

GLAVNOM ŠTABU [NOV I PO] ZA HRVATSKU

Uputite nahitnije brigadu »Rade Končar« zajedno sa Slovencima.[393] Andrija [Hebrang] nije mogao proći, jer su u Grahovu [Bosanskom] četnici.[394] Naredili smo da se taj teren pročisti.

31. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4–10–1.

NARODIMA JUGOSLAVIJE[395]

Radnici, seljaci, građani!

Borci, podoficiri, oficiri i politkomesari Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije!

Sedmog novembra navršava se 26 godina od kada se u velikoj oktobarskoj socijalističkoj revoluciji rodio Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika.

Nikada još nije godišnjica velike oktobarske revolucije bila u tolikoj mjeri praznik čitavog naprednog i slobodoljubivog čovječanstva kao ove godine. Nikad još nije čedo te velike revolucije, Sovjetski Savez, bilo tako blisko svijesti i srcima beskrajnih miliona narodnih masa čitavog svijeta kao sada. U teškoj i krvavoj borbi protiv fašističkih barbara čitavo slobodoljubivo čovječanstvo osjeća plodove velike oktobarske revolucije i koristi se njima. Sovjetskom Savezu čovječanstvo duguje zahvalnost što je bila slomljena moć fašističkih armija. Sovjetski Savez, prožet herojskim duhom oktobarskih dana 1917. godine i velike stvaralačke periode izgradnje socijalizma, spasao je čovječanstvo od barbarske tiranije njegovog najvećg neprijatelja — fašističkog imperijalizma. Unutarnja snaga Sovjetskog Saveza, iz koje su izrasle nepobjediva Crvena armija i nesalomljiva pobjednička volja sovjetskih naroda, plod je velike oktobarske revolucije.

I narodi Jugoslavije su više nego ikada na praznik dvadesetšestogodišnjice velikog oktobra srcem i borbenom voljom ujedinjenih sa sovjetskim narodima. U danima najtežeg ropstva, najvećih patnji i nejednake krvave oslobodilačke borbe protiv nadmoćnih fašističkih okupatora, narodi Jugoslavije nisu izgubili vjeru u svoju pobjedu znajući da su na njihovoj strani nepobjediva Crvena armija i podrška i pomoć bratskih sovjetskih naroda. Zato je praznik 26. godišnjice velike oktobarske revolucije za nas istovremeno dan zahvalnosti naših naroda bratskim narodima SSSR-a i naše čvrste volje da rame uz rame s njima još odlučnije nastavimo borbu za potpuno uništenje fašističke nemani.

Narodi Jugoslavije!

Crvena armija zadala je Hitlerovim armijama smrtni udarac i goni ih prema zapadu. Engleske i američke trupe u Italiji nadiru prema sjeveru. U Jugoslaviji rasplamsao se opšti narodni ustanak i

pobjednička Narodnooslobodilačka vojska zauzima gradove i sve važnije industrijske centre, šireći oslobođenu teritoriju. U Njemačkoj i Hitlerovim vazalnim zemljama iščezavaju u narodnim masama posljednji ostaci vjere u pobjedu fašizma. Otpor ugnjetenih evropskih naroda pretvara se u opšti požar oslobodilačkog rata protiv hitlerovskih ugnjetača Evrope. Bliži se dan konačne pobjede nad fašističkim osvajačima. Sazreli su svi uslovi da se uspostavljanjem drugog fronta u Evropi fašistička neman u najbliže vrijeme dotuče i tako dokrajče velike patnje i žrtve kojima su podvrgnuti ugnjeteni narodi Evrope.

Hitler prikuplja svoje posljednje snage, ali one ne mogu zaustaviti pobjedonosno nadiranje Crvene armije na zapad, ne mogu spriječiti strahovito bombardovanje Njemačke od strane savezničke avijacije ni slomiti sve snažniji otpor ugnjetenih naroda Evrope. On više ne ratuje za pobjedu, nego samo zbog toga da otegne rat, da što duže odgodi dan svoje konačne propasti.

U tim zločinačkim namjerama Hitlera pomažu izvjesne reakcionarne klike i društveni krugovi koji ne žele potpuno uništenje fašizma, nego žele da pokušaju da postignu kompromis s raznim fašističkim i reakcionarnim klikama u fašističkim zemljama. Te klike pokušavaju da utiču u smislu odugovlačenja rata i odgađanja otvaranja drugog fronta i na politiku Engleske i Amerike. To su one iste klike koje su godinama pothranjivale i podržavale razne fašističke režime, a prije svega samog Hitlera. Sve žešći oružani otpor ugnjetenih naroda Evrope protiv okupatora i njihovih reakcionarnih pomagača, sve veća demokratska aktivnost engleskih i američkih narodnih masa — najbolji su odgovor na reakcionarne namjere tih klika. U tome je jamstvo da će ujedinjene snage slobodoljubivog čovječanstva u najkraće vrijeme zadati fašizmu i njegovim uporištima uništavajuće udarce.

U velikoj borbi protiv barbarskog neprijatelja čovječanstva, kulture i napretka, narodi Jugoslavije su s čašću i slavom ispunili svoju dužnost. Oni zato s pravom traže od Saveznika da se što prije otvori drugi front, čime bi bile ušteđene mnoge žrtve naših naroda i čitavog slobodoljubivog čovječanstva.

Radnici, seljaci, građani!

Neprijatelji naših naroda doživljuju poraz za porazom i u našoj zemlji. Slavom ovjenčane čete naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije pronijele su slavu naših naroda po čitavom svijetu. Krupni uspjesi naše oslobodilačke borbe učvrstili su međunarodni položaj Jugoslavije i njezinih naroda u tolikoj mjeri da ih niko više ne može omesti da ostvare sva nacionalna i demokratska prava. U vatri krvavih bojeva i u nadljudskim patnjama narodnih

masa kuje se nova zajednica naroda Jugoslavije, nova Jugoslavija, izgrađena na ravnopravnosti i bratstvu njenih naroda. Zato nova Jugoslavija postaje žarište otpora ne samo svih južnoslovenskih naroda nego i ostalih naroda Balkanskog poluostrva; ona je postala primjer za sve potlačene narode Evrope. Stvaraju se uslovi za ostvarenje davnog sna najboljih sinova južnoslovenskih naroda: bratske federativne zajednice južnoslovenskih naroda od Trsta do Crnog mora.

Ogromne žrtve koje daju naši narodi nisu uzaludne. One obezbjeđuju budućnost naših naroda, obezbjeđuju im dostojno mjesto u krugu drugih naroda. Narodi Jugoslavije mogu s ponosom tvrditi da su sve pobjede izvojevali svojim sopstvenim rukama, sopstvenim oružjem otetim od neprijatelja.

Svi ti uspjesi zadali su smrtni udarac svim neprijateljima, izdajnicima i klevetnicima naše borbe. Pokazalo se da je oružana narodnooslobodilačka borba, kojoj je od prvog dana stala na čelo Komunistička partija Jugoslavije, jedini mogući put k pobjedi, k slobodi i nezavisnosti naše zemlje. Pokazalo se da je tim putem krenula ogromna većina našeg naroda. Narodne mase Jugoslavije s gnušanjem i prezirom su se odvratile od Nedića, Pavelića, Rupnika i drugih sličnih otvorenih okupatorskih slugu. Do kraja su prezrele podlu i izdajničku kliku Draže Mihailovića, koja je počela svoj protunarodni rad opomenama da još nije vrijeme za oružanu borbu, s jedne strane, a s druge strane, već dvije godine vodi oružanu borbu na strani okupatora, protiv Narodnooslobodilačke vojske i naroda, služeći Paveliću, Nediću i Rupniku i pretvarajući se u izdajničkog sluginog slugu. Zajedno s tom bandom razgolitila se pred našim narodima i reakcionarna velikosrpska izbjeglička klika u Londonu, skupa s njenim hrvatskim i slovenačkim pomagačima, koja nije ustuknula ni pred kakvim sredstvima samo da bi pomogla ugušivanju narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji i da bi spriječila pomoć međunarodnih slobodoljubivih snaga našim narodima. Raskrinkala se potpuno politika reakcionarnih klika oko Mačeka, slovenačke »sredine« itd. koje su svojom taktikom — taktikom čekanja — uzalud pokušavale da istrgnu oružje iz ruku demokratskih masa. Ta taktika svršila je u otvorenoj izdajničkoj saradnji tih klika i s okupatorima i s velikosrpskom klikom u Londonu.

Sve te špekulacije doživljuju potpuni slom. U redove narodnooslobodilačkog pokreta svrstala se ogromna većina narodnih masa Jugoslavije. Narodi Jugoslavije ne priznaju pravo londonskim izbjeglicama i raznim drugim reakcionarnim klikama u samoj zemlji da govore u njihovo ime. Narodi Jugoslavije takođe više ne mogu da pređu preko činjenice da su kralj i monarhija postali centar oko koga se okupljaju sve one klike koje spremaju i organizuju bratoubilački rat i beskonačne zločine protiv naroda Jugoslavije i protiv demokratske volje narodnih masa naše zemlje.

Narodne mase Jugoslavije, koje su prolile toliko krvi i dale tolike žrtve za oslobođenje svoje domovine, s pravom traže da se nikada više ne povrati ono staro što je dovelo do sadašnje katastrofe, da se nikada više ne vrate londonska protunarodna izbjeglička gospoda. Budućnost naših naroda mora biti i biće takva kakvu će htjeti demokratska volja narodnih masa, koje su svojom krvlju izvojevale sadašnje pobjede i dostojno mjesto Jugoslavije u svijetu. Narode Jugoslavije može danas predstavljati i predstavlja ih jedino Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije i organi koji iz njega proizlaze, jer je ono izraslo iz krvave oslobodilačke borbe naših naroda, pa je zato i najpozvanije da bude i nosilac suvereniteta i istinske narodne vlasti tih naroda.

Tu svoju volju naši narodi manifestovali su u borbi. Oni s pravom traže od Saveznika i svih prijatelja naših naroda da ta volja bude priznata i poštovana.

Radnici, seljaci, građani!

Borba još nije dovršena. Okupator je još toliko jak da na pojedinim područjima može da bijesni sa svojim zločinima. Njegovi unutarnji izdajnički pomagači i razne reakcionarne klike nisu odustali od podmuklih namjera protiv naših naroda i protiv demokratskih težnja narodnih masa. Londonska izbjeglička protunarodna klika još pokušava, pomoću raznih međunarodnih reakcionarnih elemenata i sve tješnjeg povezivanja s okupatorima, da otme narodima Jugoslavije plodove njihove narodnooslobodilačke borbe. Ali svi ti posljednji napori približavaju se kraju. Oni postaju posljednji trzaj smrtno ranjene zvijeri.

U najvećoj mjeri zavisi od nas samih kada će naša domovina biti oslobođena. Potrebno je ujediniti sve snage da se što prije postigne konačna i potpuna pobjeda. Sve ljudske sile i sva materijalna sredstva naših naroda moraju danas biti u službi svete borbe za oslobođenje naše domovine. Stupajte u Narodnooslobodilačku vojsku i partizanske odrede Jugoslavije. Podupirite svim sredstvima naš Front. Okupljajte se u redove Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta.

Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci!

Samo zajedničkim naporima postigli ste velike uspjehe u svojoj herojskoj borbi za slobodu i nezavisnost. Ujedinite u posljednjim borbama još više svoje snage. Čvrsto držite oružje, ostvarite njima sva svoja nacionalna demokratska prava. Kujte odlučno, vatrom svog oružja, novu demokratsku Jugoslaviju ravnopravnih naroda, kolijevku i bratsku zajednicu Južnih Slovena.

Borci, podoficiri, oficiri i politkomesari NOV i PO Jugoslavije!

Najdragocjeniji plod narodnooslobodilačke borbe jeste naša slavna Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije. K vama, borcima naše narodne vojske, obraćaju se sve nade naših naroda. Opravdajte to veliko povjerenje naroda time što ćete još smjelije tući neprijatelja. Neka vam dvadesetšestogodišnjica velike oktobarske revolucije dade još više podstreka da svojim heroizmom i svojim pojačanim udarcima po neprijatelju približite čas oslobođenja naših naroda i u još većoj mjeri pomognete našim junačkim suborcima na istočnom frontu – našoj nepobjedivoj, voljenoj Crvenoj armiji. Postanite majstori oružja kojim rukujete. Podižite disciplinu naše vojske. Žestoko uništavajte neprijatelja. Oslobađajte našu zemlju od mrskih okupatora.

Narodi Jugoslavije!

Naprijed u borbu za potpuno oslobođenje naše zemlje! Ujedinimo još čvršće sve naše snage za posljednji smrtni udarac fašističkim osvajačima.

Živjela dvadesetšestogodišnjica velike oktobarske socijalističke revolucije!
Živio Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, nepobjedivi zaštitnik malih i ugnjetenih naroda!
Živjela slavna Crvena armija, koja nosi smrt i uništenje neprijateljima naših naroda i čitavog slobodoljubivog čovječanstva!
Živjelo bratstvo slovenskih naroda na čelu s velikim ruskim narodom!
Živio Staljin, mudri vođa i strateg borbe slobodoljubivog čovječanstva protiv fašizma, neprijatelja slobode i napretka svih slobodoljubivih naroda!
Živio pobjednički anglo-sovjetsko-američki savez!
Živjelo bratstvo i sloga naroda Jugoslavije u borbi protiv fašističkih okupatora, u borbi za bolju i srećniju budućnost!
Živjela slobodna, narodna, demokratska, federativna Jugoslavija!
Živjela naša slavna, nepobjediva Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije, čedo naših naroda, jamstvo njihove srećnije budućnosti!
Živjelo Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije!
Živo Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije!
Živjela Komunistička partija Jugoslavije!

Sve za front. Sve za pobjedu!
Smrt njemačkim okupatorima i njihovim pomagačima!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[1] novembra 1943.
[Jajce]

Centralni komitet
Komunističke partije
Jugoslavije

A–CK SKJ, Fond CK KPJ,
reg. br. 5164.

[ŠTABU] II KORPUS[A NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Potvrđujem sastav Glavnog štaba za Sandžak.[396] Potvrđujemo imenovanje Vujadina Popovića za kom[andanta] V brig[ade].[397]

Neka Tempo [Svetozar Vukmanović] preko vas javi šifru kojom radi s nama. Hitno mu pošaljite šifru za njega koju je donijela V div[izija].[398] Da li ste vi dobili novu šifru?

Od Moše [Momira] Boškovića preuzimite sav naš novac koji smo ranije sakrili negdje kod Radojinje.[399]

1. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4–38–9.

[ŠTABU] II KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE

Javite nam mjesta koja treba bombardovati.[400]

Radovanova [Vukanović] stanica treba da posluži za sektor Podgorica, Nikšić, Kotor.[401] Ustpostavite tu vezu.

1. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731,
reg. br. 4–38–9.

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

U Srbiji se svakodnevno vode žestoke borbe. Priliv novih boraca u našu Narodnooslobodilačku vojsku i partizanske odrede u Srbiji sve je veći.

Srpski borci uspješno se bore protiv okupatora, nedićevaca i izdajnika-četnika Draže Mihailovića.[402]

Poslije trodnevnih borbi jedinice Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni zauzele su Sokolac.[403] Razbijeni Nijemci i ustaše povukli su se prema Mokrom, gdje ih je sačekala Šesta bosanska brigada. U borbi sa četnicima pobijeno još 100 četnika. Na sektoru Kolašin – Vjetarnik jedinice Drugog korpusa tako su razbile Nijemce prilikom ponovnog zauzimanja Kolašina[404] da još i danas lutaju po šumama neki izgubljeni.

Zetski odred zauzeo je Bioče.

U Slavoniji je likvidirano neprijateljsko uporište Kravica,[405] kod Osijeka, gdje je zarobljeno oko 186 kulturbundovaca*. U toj borbi naši borci su zaplijenili 6 puškomitraljeza, 18 pušaka, 660 uniformi, 500 ćebadi i više od 100 pari cipela i rublje. Također je likvidirano utvrđenje Brezovac kod Bjelovara. Tada je zaplijenjen 1 puškomitraljez i nekoliko pušaka.

U Zagorju naše jedinice vode uspješne borbe.

Tridesetog oktobra razoružani su ustaše u Klanjcu i Nijemci u Luki. Također je porušena pruga [Veliko] Trgovišće – Zabok i Križevci – Bjelovar.[406]

1. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/345. *Prevod s ruskog*

---

* Odnosi se na pripadnike njemačke nacionalnosti koji su bili naoružani i uvršteni u pomoćne formacije njemačkih trupa – pretežno u tzv. feldžandarmeriju.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Javite koja mjesta treba bombardovati.[407]

U [Bosanskom] Grahovu i okolici ima 2500 četnika Đujića, zato pošaljite odmah Šestu diviziju ovamo da ona uz put uništi četnike, a 19. dalm[atinska] divizija da uzme njene položaje dok ne dođu Slovenci.[408]

Petra Erdeljca uzimite kod vas. Englezi otpuštaju sve naše zemljake i zamjenjuju ih Englezima.[409]

Javite nam raspored vaših jedinica i daljnje namjere ofanzivnog karaktera.[410]

1. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4–1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Engleski general otputovao juče na more i dalje za Kairo.[411] Želio je da se sastane s majorom Hanterom,[412] ali je zbog [Bosanskog] Grahova put nesiguran.[413] Ako je moguće prebacite ga na Vis,[414] možda će general biti tamo neko vrijeme.

1. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4-1.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Molimo da objavite preko radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«:

»Mihailo* i Alimpije** treba odmah s glavnim snagama da krenu u susret Vuku«.[415]

2. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI. reg. br. 1943/347. *Prevod s ruskog*

* Odnosi se na Blagoja Neškovića, političkog sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju.

** Odnosi se na Predraga Markovića, komandanta 1. južnomoravske NO brigade, koja je početkom novembra 1943. dejstvovala na teritoriji Toplice i Jablanice.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Javite nam mjesta nepr[ijateljskih] koncentracija koje trebamo bombardovati.[416]

2. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/10–8/1.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Naše jedinice Petog i jedinice Drugog korpusa nastavljaju nastupanje u Srbiji i u Crnoj Gori. U Sarajevu Nijemci koncentrišu nekoliko divizija radi pripremanja nove velike ofanzive na našu oslobođenu teritoriju. Sada je u našim rukama sva istočna, srednja i zapadna Bosna osim gradova: Sarajevo, Banjaluka, Doboj, Derventa, Travnik i Zenica.*

U srednjoj Bosni je 1. novembra [1943] na pruzi Teslić – Doboj uništen jedan oklopni voz.[417] Tom prilikom je zarobljeno 17 domobranskih vojnika s oružjem.

Jedinice III bos[anskog] korpusa zauzele su Mokro na Romaniji. Neprijatelj je, pretrpivši velike gubitke, potjeran u Sarajevo.[418] U isto vrijeme svi pokušaji neprijatelja da izvrši prodor iz Sarajeva protiv naših jedinica odbijeni su i razbijeni.

Na Kordunu su osujećeni svi ofanzivni pokušaji neprijatelja. Tako je 31. oktobra odbijen napad ustaša iz Karlovca prema Vukmaniću i Tušiloviću i napad Nijemaca iz Ogulina prema Modrušu.[419] Tom prilikom oštećena su 2 neprijateljska tenka i nanijeti veliki gubici neprijatelju.

Trideset prvog Nijemci su pokušali prodor od Gračaca prema Riđici. Na cesti Bruvno – Gračac ubijeno 47 Nijemaca i uništeno 6 kamiona.[420] Cesta Gračac – Obrovac izbačena iz prometa za nekoliko dana. Kod Srba naše jedinice su primorale jedan njemački avion da se spusti i tom prilikom su zarobile 6 članova posade. Trideset prvog oktobra između Bihaća i Nebljusa naše jedinice napale su jednu njem[ačku] motorizovanu kolonu i zaplijenile 3 kamiona, dok su ubijena 24 fašista.[421]

Prvog novembra na Papuku u Slavoniji oboren je jedan njemački transportni avion »Junkers«, kojom prilikom je poginulo 28 putnika i 6 njemačkih oficira. Zaplijenjena su 4 mitraljeza s municijom.

Preduzeti kontranapadi protiv Nijemaca na poluotoku Pelješcu potpuno su uspjeli. Naše jedinice gone potučenog neprijatelja u pravcu Kune i Potomlja, koji za sobom ostavlja plijen i mrtve.[422]

---

* Tekst samo ovog pasusa u originalu dokumenta napisan je na ruskom jeziku, dok je ostali tekst napisan na srpskohrvatskom jeziku.

SS-bataljon iz Sinja, koji je 27. oktobra vršio ispad prema Muću imao je gubitke od 74 mrtvih vojnika.[423]

Svi dosadašnji ofanzivni pokušaji neprijatelja iz Brčkog su osujećeni. Neprijatelj je pretrpio ogromne gubitke. Uništen 1 tenk.

U Slavoniji 30. oktobra ponovo je likvidirano neprijateljsko uporište Čačinci na pruzi Osijek – Koprivnica. Naše jedinice su istrijebile preko 140 kulturbundovaca i zaplijenile 3 mitraljeza, 12 puškomitraljeza, preko 100 pušaka i mnogo ratne spreme.

Ofanzivni pokušaji neprijatelja u pravcu Posušja u Dalmaciji zaustavljeni. Četvrta brigada zauzela je Proložac, 5 km zapadno od Imotskog, gdje je zaplijenila dosta municije i hrane.[424] Tom prilikom je porušila i most, a zatim se povukla.

Na sektoru naše XX divizije neprijatelj je poduzeo ofanzivu jačim snagama 27. oktobra i teži da očisti komunikaciju Drniš – Perković – Muć – Klis. Naše jedinice daju žestok otpor Nijemcima i nanose im velike gubitke.[425]

Na Pelješcu naše jedinice su prešle u protivnapad i istjerale neprijatelja s položaja Vitare – Baba – Bijela – Ploče – Veliki Rat.

Dvadeset sedmog oktobra potopljen je jedan neprijateljski brod između Brača i Šolte.

2. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A CK SKJ. Fond CK KPJ–KI.
1943/346.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Zaslužili ste ukor zbog odugovlačenja i neizvršenja naredbe da najhitnije uputite brigadu Končar.[426] Za 6 dana brig[ada] mora biti ovdje, [427] 6. ličku [diviziju] odmah zamijeniti drugim jedinicama.[428] S Končarevom su došle 2 slovenske brigade i njih zadržite pod svojom komandom.[429] To bi bila zamjena za ličku. Javite hitno šta ste poduzeli po tom pitanju.[430]

3. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 1/9/2,
reg. br. 4/1.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

U Hercegovini se vode žestoke borbe s Nijemcima. Neprijatelj je prodro do Korita. U ovim borbama ubijeno 100 Nijemaca s nekoliko oficira, 55 mazgi i konja sa spremom. Zaplijenjeno: 4 teška bacača s 200 granata, 6 mitraljeza, 1 radio-stanica, kompletni hiruški instrumenti itd. Žestoke borbe se vode i dalje. Samo za tri dana oko Korita naše jedinice su uništile preko 250 fašista i zaplijenile mnogo oružja i municije.[431]

Svi pokušaji neprijatelja da zauzme Crvene Stijene u istočnoj Bosni odbijeni su.[432] Neprijatelj je uz velike gubitke odbačen u Sarajevo. Dvadeset sedma divizija odbila je pokušaje Nijemaca da prodru u Trnovo. Ista divizija zauzela je Kijevo kod Sarajeva i uništila 2 tenka.

U Slavoniji u Hrvatskoj Nijemci vrše češće ispade iz garnizona u pravcu oslobođene teritorije. Dijelovi našeg Bilogorskog odreda srušili su na pruzi Bjelovar – Grubišno Polje jednu vojnu kompoziciju, kojom prilikom su oštećeni 2 lokomotive i nekoliko vagona. Neprijatelj je imao 80 mrtvih i 29 zarobljenih. Naši dijelovi zaplijenili su izvjestan ratni materijal.

U Dalmaciji se i dalje koncentrišu velike neprijateljske snage i pokušavaju da ovladaju obalom i otocima.[433] Takođe su se vodile borbe na pravcu Duvna. Neprijatelj je imao 28 mrtvih i više ranjenih i vraćen je na polazne položaje. U borbama kod otoka Ugljana neprijatelj je imao 80 izbačenih iz stroja. Svi ispadi i ofanzivni pokušaji neprijatelja u Dalmaciji praćeni su velikom pljačkom, paljenjem i ubijanjem mirnog stanovništva.

Na ostalim sektorima vode se borbe lokalnog karaktera.

3. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1943/348.

[GEORGI DIMITROVU]

Na znanje! *Povjerljivo*

Jedna naša delegacija koja je bila u Italiji i Kairu uspostavila je vezu s Amerikancima;[434] s njom je došao jedan američki major[435] u naš štab, bez znanja Engleza, i dovezao na našim trgovačkim brodovima nekoliko hiljada tona ratnog materijala, odjeće, namirnica i drugo. Mi smo s Amerikancima napravili sporazum da nam Saveznici svakog mjeseca šalju oko 1500 [tona] raznog materijala. Amerikanac je rekao da ovaj materijal već odavno čeka da bude transportovan nama, ali su Englezi pravili smetnje govoreći da treba davati podjednako Draži Mihailoviću kao i nama.

Primijetili smo da stvarno između Amerikanaca i Engleza postoje mnoge protivrečnosti i trvenja. Mi ćemo to iskoristiti.

Naša delegacija u Italiji zapazila je da Englezi i dalje drže u koncentracionim logorima naše jugoslovenske patriote i zarobljene partizane koje su tamo bacili fašisti, i čak su postavili četnike kao stražu. Ja sam uložio oštar protest protiv toga. Englezi puštaju jugoslovenske reakcionarne oficire u logore da primoravaju zatvorenike da stupe u nekakvu jugoslovensku legiju. Zatvorenici su tražili plebiscit da bi se izjasnili ko je za partizane a ko za četnike. Za četnike se izjasnilo 130, koji su i prije bili četnici, 1800 se izjasnili za partizane i tražili da ih puste u Jugoslaviju u našu vojsku.[436] To je primjer iz jednog logora u Bariju, a takvih logora ima mnogo.

Mi smo tražili ne samo vojne brodove nego i sve trgovačke brodove koje su oteli Talijani. Neke trgovačke brodove mi smo već dobili na osnovu sporazuma s Amerikancima i ti brodovi prenose naš materijal pod našom zastavom.

3. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1943/350. *Prevod s ruskog*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Misiju Talijana staviti u pritvor i dobro s njom postupati do daljeg naređenja.[437]

3. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4 13/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Misiju Talijana s Lošinja uputite za GŠ Hrvatske pod dobrom stražom, jer mi je taj slučaj sumnjiv. Zašto bi Amerikanci doveli misiju za sjevernu Italiju na Lošinj odakle nema nikakve mogućnosti da se tamo prebaci? Izgleda mi da su to njemački špijuni. Čuvajte ih dobro.

4. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2,
reg. br. 4 15/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Kapetan Čolanović predao je zarobljenički materijal, sva dokumenta, jednu svesku i tabakeru komandi mjesta Vrbovsko. Pošaljite nam to.

Za materijal ćete na otoku saznati šta je za vas dodijeljeno.[438]

Narodu na Cresu i Lošinju pomoći će se na taj način što ćemo dati nešto od namirnica koje sam tražio od Amerikanaca i koje su već obećane.[439]

4. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4-1.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Razoružajte sve fašiste u div[iziji] »Venecija«.[440] Ako bude otpora rasformirajte diviziju i stvorite brigadu Garibaldi.[441] Za komandante postavite poštene antifašiste, a naše komesare. U brigadi[442] koja je kod nas stvorena od samih karabinjera postavljeni su naši komesari koje su oni sami tražili.

Slažemo se da major Veljko Žižić bude kom[andant] VI crnog[orske] brig[ade],[443] a zamjenik da bude major Voja Todorović, komesar da bude Jovan Đurović.

4. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4-39/9.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Vaš 4. korpus treba da sačinjavaju 8, 3* i 7. divizija. Vašu 8. i 3. diviziju upotrebite kao odbranu slobodne teritorije Like, ali s ofanzivnim operacijama. Sedmu div[iziju] upotrebite kao taktičku rezervu u slučaju nekog neprijateljskog pokušaja na vašu teritoriju. Umjesto 6 ličke [divizije] za sada imate dvije slovenačke brigade koje upotrebite na sektoru Korduna i oko Karlovca.[444]

Šestu [ličku] div[iziju] najhitnije pošaljite.[445] Izgleda da vi nikako ne možete razumjeti da je sada glavna Srbija[446] i da se sada tamo mora riješiti pitanje uređenja Jugoslavije uopće, a londonske izbjegličke vlade i kralja napose.[447] Tome sada treba potčiniti sve lokalne interese.

4. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut 119/2, reg. br. 4-1.

* Omaškom u originalu napisano 3. umjesto 13. divizija.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Tražili smo bombardovanje Sarajeva.* Generala Radla nemojte još mijenjati, ali vidite što daju.[448]. Ispitajte sada snage neprijatelja u Sarajevu i njihove namjere.[449]

4. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/11-8/1.

* O bombardovanju Sarajeva vid. nap. 416.

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Ovo prevesti i odmah poslati.*

Makedonsko-albanske jedinice pod komandom majora Apostolskog i kosovske jedinice pod komandom Blagoja Komnenovića zauzele su 1. novembra na juriš grad Kičevo po drugi put.[450] Zarobljen jedan njem[ački] pukovnik i 20 vojnika i oficira. Ratni plijen veliki.

Kumanovski [i] Vranjski odred razrušili su krajem oktobra želj[ezničku] prugu Kumanovo – Vranje na nekoliko mjesta u dužini od nekoliko kilometara i digli u zrak nekoliko mostova. Ovom prilikom Gl[avni] štab Makedonije demantuje vijesti Radio-Londona da su to učinili četnici izdajnika Draže Mihailovića. Naprotiv, oni su pucali u leđa mak[edonskim] partizanima.

U Sloveniji se nastavljaju teške odbrambene borbe protiv njem[ačkih] tenkovskih motorizovanih snaga, koje su započele ofanzivu u pravcima: Žumberak – Novo Mesto, Delnice – Brod na Kupi – Kočevje, Delnice – Gerovo, Ljubljana – Novo Mesto. Ove njem[ačke] snage dovučene su iz Italije. Slovenačke jedinice daju i dalje herojski otpor pritisku neprijatelja, a u isto vrijeme vode ofanzivne operacije protiv Njemaca u Gorenjskoj, Štajerskoj i Primorju.

Jedinice II korpusa ponovo su zauzele Andrijevicu[451] i tako ponovo ovladale velikim dijelom Crne Gore.

Drugog novembra na pruzi Bihać – [Bosanski] Novi jedinice V korpusa digle su u zrak 31 vagon s njem[ačkim] kamionima.[452]. Poginulo 200 Nijemaca. Jedna njem[ačka] kolona prodrla je u Ljubiju, ali je istog dana izvršen kontranapad, te je zauzeta Ljubija i nanijeti teški gubitci neprijatelju.[453]

Na granici Sandžaka i Srbije vode se uspješne ofanzivne operacije naših jedinica. Srpsko stanovništvo već stupa u jedinice naše NO vojske.[454]

4. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
reg. br. 1943/351.

* Ovu rečenicu je Tito svojeručno dopisao na originalu radiograma.

[IZVRŠNOM ODBORU ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE I CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE][455]

U vezi s događajima u svijetu i našoj zemlji i pokušajem jug[oslovenske] izbjegličke vlade i kralja da na prevaran način iskoriste sporazum u Moskvi[456] i dođu u zemlju, potrebno je najhitnije sazvati plenum AVNOJ-a za donošenje važnih odluka. Pošto situacija ne dozvoljava ni najmanje odlaganje predlažemo da se još do plenuma obrazuje privremena vlada koja će se za sada zvati Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, a koju bi onda plenum samo potvrdio.[457]

Predsjednik Nac[ionalnog] kom[iteta] i povjerenik za narodnu odbranu Tito; potpredsjednici: Edvard Kardelj, Vladislav Ribnikar i Božidar Magovac: povjerenik za spoljne poslove dr Josip Smodlaka, za unutrašnje poslove Vlada Zečević, za prosvjetu Edvard Kocbek, za narodnu privredu Ivan Milutinović, za finansije Dušan Sernec, za saobraćaj Sreten Žujović, povjerenik za narodno zdravlje dr Zlatan Sremec, za obnovu zemlje Todor Vujasinović, za socijalnu politiku Mile Peruničić, za sudstvo dr Zoran Polič, za ishranu Frane Frol, za građevine Rade Pribićević, za šume i rude Sulejman Filipović.[458]

AVNOJ će biti najviše zakonodavno i političko tijelo, a imaće prezidijumom od* članova s predsjednikom dr Ribarom i potpredsjednicima Mošom Pijade, Antunom Augustinčićem i Jožetom Rusom. Molimo vas hitno šaljite vaše mišljenje odnosno pristanak.[459].

5. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4/1.

---

* U depeši koju je primio Glavni štab NOV i PO Hrvatske od Vrhovnog štaba NOV i POJ, nedostaje broj, ali se iz drugih dokumenata koji se nalaze u arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu vidi da je to broj 50.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Šestu div[iziju] uputite preko Grahova, Livna, Kupresa za Bugojno. Javite koliko ima 6. div[izija] brigada. Ako ima četiri, svaka po 1000 boraca, onda možete jednu zadržati.[460]

5. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2. reg. br. 4-1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

S Nijemcima uredite razmjenu, ali za pukovnika tražite više lica.[461] Zarobljene avijatičare nemojte još mijenjati. Zadržite kontakt za razgovore o postupku sa zarobljenicima. Naš stav je: sva civilna lica koja oni hapse smatramo kao zarobljenike, a ne kao taoce.

Anton Dolinšek Metod nalazi se u Sloveniji u Begunjama, a Miha [Marinko] negdje u Njemačkoj, kuda je doveden iz Italije gdje je bio u Kastelfranku zatvoren. Treba pismeno utvrditi s Nijemcima to da će oni poštovati međunarodna pravila o zarobljenicima i ranjenicima i kazati im da su to već prekršili time što su ubijali naše ranjenike u Crnoj Gori.[462]

5. novembar 1943.
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4-1.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Naše jedinice su vodile ofanzivne operacije u Crnoj Gori, u Dalmaciji na sektoru Imotski – Pelješac i na sektoru Sušak, kod Klane i u Lici.*

Naše jedinice u Lici napale su jednu mot[orizovanu] njem[ačku] kolonu na cesti Medak – Lovinac.[463] Istrijebljeno 150 fašista i uništena 4 kamiona, 2 tenka i 15 kamiona oštećeni.

Na Kordunu je 2. novembra odbijen ispad Nijemaca s tenkovima iz Ogulina prema Carevom Polju.[464]

U Hrvatskom primorju prisiljen je da se spusti na Lošinj jedan njem[ački] hidroavion bombarder. Zarobljeni su 2 člana posade i 1 mitraljez s municijom.

Naše jedinice između 2. i 3. novembra zauzele su grad Visoko kod Sarajeva, ali uslijed intervencije Nijemaca sa svih strana morale su da ga napuste. Takođe su vođene jednodnevne žestoke borbe s Nijemcima koji su prodirali od Sarajeva prema Kiseljaku; Nijemci su imali gubitke od 50 mrtvih i ranjenih. [465]

Snage Kozarskog odreda na pruzi [Bosanski] Novi – Kostajnica izbacile su iz šina voz i uništile 60 Nijemaca.[466] Zarobljeni su 2 njem[ačka] oficira i nekoliko vojnika.

Sve treba dati na pregled.* *

5. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
reg. br. 1943/352.

* Ovu rečenicu je Tito naknadno dopisao na originalu na ruskom jeziku.
* * Ovu rečenicu je Tito naknadno dopisao na srpskohrvatskom jeziku.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Javite Tempu [Svetozaru Vukmanoviću]: Dajte hitno podatke o komandantu Apostolskom*. Njegovo pravo ime i prezime i karakteristike radi unapređenja. Neka predstavnik Bugarske partije javi šta je preduzeto u Bugarskoj za razvijanje partizanskog pokreta, i šta je preduzeto da se pozovu za pomaganje narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji.[467]

6. novembar 1943.
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731,
reg. br. 4-41/9.

---

* Mihailo Apostolski je tada bio komandant Glavnog štaba NOV i PO za Makedoniju.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Javite hitno da li su otišli drugovi koji su došli odozgo, kada i kojim putem. Ovo pita Djeda* a takođe pita zašto se ne javljaju.[468]

6. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731,
reg. br. 4-41/9.

* Odnosi se na Georgi Dimitrova, koji je do raspuštanja Kominterne (15. maja 1943) bio njen generalni sekretar.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Avion nije jučer stigao. Vidite hitno šta je na stvari. Mi ćemo sa svoje strane također povesti istragu.[469]

7. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4-12/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Naši avioni imaće odozdo crvenu petokraku zvijezdu, a na krilima jug[oslovensku] zastavu sa zvijezdom na bijelom polju. Nad slob[odnom] teritorijom letjeće nisko*. Objasnite to borcima.

7. novembar 1943.
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 119/2,
reg. br. 4-1.

* Isto takvo obavještenje upućeno je prethodnog dana i ostalim glavnim štabovima NOV i PO i štabovima korpusa NOVJ.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

Makedonske i albanske jedinice poslije uporne borbe s jedinicama njemačke divizije napustile su Debar.

Hrvatske i slovenske snage očistile su od neprijatelja sav teren od Fužina do Ogulina osim Vrbovskog, za koga se sada vode borbe.[470] U borbama na sektoru Petrinja – Glina s jedinicama njemačke divizije »Nordland« i domobranima naše jedinice istrijebile su preko 300 fašista.[471] Zarobljena su 44 Nijemca i 22 domobrana. U tim borbama zaplijenjeno je 12 bacača sa 110 mina, 9 lakih mitraljeza, 11 šmajsera, 85 pušaka i dosta municije, 2 radio-stanice, 4 kamiona, 1 automobil i uništeno 12 kamiona.

Četrnaesta udarna brigada[472] vodila je borbe kod Kladara u centralnoj Bosni s drugim eskadronom I kozačke divizije. Neprijatelj je izvukao 2 kamiona mrtvih. Minirana je pruga kod Kotorskog i srušen je jedan teretni voz. Dvadeset i sedmog oktobra naše jedinice napale su 2 eskadrona Čerkeza kod Bukovice. U krvavoj borbi ubijeno je 50 Čerkeza i svi konji eskadrona. Zaplijenjeno je nešto rat[nog] materijala. Nekoliko Čerkeza-kozaka predalo se našim jedinicama.

Na ostalim frontovima vode se borbe lokalnog karaktera.

7. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
reg. br. 1943/354.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

S obzirom na vanjski svijet mislimo da za vanjske poslove bude Smodlaka [Josip], jer je poznat kao nekomunista, a Bakarić [Vladimir] da bude njegov podsekretar, jer je to p[odsekreta]r jedan od najvažnijih resora. Za unutrašnje poslove nećemo dati Crnog [Sretena Žujovića], kako smo riješili ranije, već popa Vladu Zečevića. To je zato da se gospoda vani i unutra manje plaše.

7. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2,
reg. br. 4-16/1.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

*Naše jedinice vode ofanzivne operacije u Lici, Dalmaciji, u srednjoj Bosni, Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji itd.

U Sloveniji naše jedinice vode odbrambene bojeve.

Deseta brigada V divizije izvela je akciju na Palisad i Čajetinu.[473] Bugari su imali 60 mrtvih i mnogo ranjenih. Naše jedinice [imale] 3 mrtva i 11 ranjenih boraca.

Nijemci i albanski fašisti napali su Debar. Albanski partizani [albanskog partizanskog bataljona »Hadži Lješa«], koji se bore zajedno sa makedonskim jedinicama NO vojske, odbili su sve napade.

Četvrtog novembra naše jedinice očistile su selo Pazarište kraj Gospića[474] i zarobile 20 ustaša i 30 ustašama naklonjenih i naoružanih civila.

Istoga dana na Kordunu kod Košare ubijeno je 12 njemačkih i ustaških podoficira i spaljena 2 kamiona.[475]

U Slavoniji naša 2 odreda vode borbu s dijelovima generala Vlasova — u Podravini i Posavini.

Dvanaesta brigada XI divizije likvidirala je želj[ezničku] stanicu Kotorsko, i Tešanj u centralnoj Bosni. Zarobljeno 26 domobrana i zaplijenjeno toliko pušaka i 1 teški mitraljez. Srušen je voj[ni] voz s 35 vagona i 2 lokomotive i to 25 vagona s kamionima i motociklima i 2 vagona brašna. Istrijebljeno 10 vojnika i zaplijenjeno 6 [puškomitraljeza] »Šaraca« i 2 strojnice.[476]

Tešanjski odred likvidirao je na D[ebelom] brdu nepr[ijatelj]sku] posadu.[477] Zarobljeno 30 domobrana i zaplijenjeno 30 pušaka i 2 puškomitraljeza.

Kod Klašnica naša V brigada razbila je četu alpinske diverzione grupe koja je došla iz Beča.[478] Uništeno 10 Nijemaca i 5 četnika Draže Mihailovića. Zaplijenjeno: 2 p[uškomitraljeza], 3 strojnice, dosta pušaka i dr[ugog] materijala.

Na komunikaciji Kiseljak – Busovača jedinice VII brigade zaplijenile su teretni kamion s 126 litara gasa.

8. novembar 1943. [Jajce] Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1943/355.

* Prve dvije rečenice je Tito naknadno dopisao u originalu dokumenta na ruskom jeziku.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

U vašem pravcu kreću neke snage iz Šumadije.[479] Budite im na pomoći ako ustreba. Javite to Drugoj diviziji.

9. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4-41/9.

[DELEGATU VRHOVNOG ŠTABA I CENTRALNOG KOMITETA KPJ] ZA MAKEDONIJU

Nepravilno je još postavljati pitanje ujedinjenja Makedonije već samo oslobođenje i samoopredjeljenje naroda poslije pobjede nad Hitlerom i kvislinzima.[480] Federacija balkanskih naroda postavlja se sada za nas kao agitaciona parola.

Nepravilno je sada postavljati i u Metohiji priključenje Albaniji,[481] jer to znači jahati na repu albanske reakcije i slabiti front svih snaga Metohije u borbi protiv Hitlera kao glavnog neprijatelja na Balkanu. Držite se Atlantske povelje[482] i sporazuma u Moskvi.[483]

9. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4-42/9.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

Naše jedinice u Makedoniji, Dalmaciji, Crnoj Gori i Hercegovini, ist[očnoj] Bosni vode ofanzivne bojeve s neprijateljem. U Sloveniji se nastavljaju žestoke bitke s Nijemcima.

Naše jedinice u Srbiji nastavljaju borbe s okupatorom, nedićevcima i četnicima D. Mihailovića. Naše snage potpuno su razbile kod s[ela] Baćevca jednu posavsku brigadu Mihailovićevih[484] četnika. Istrijebljeno je 28 čet[ničkih] izdajnika, među njima i čuveni zlikovac zv[ani] Brica i jedan čet[nički] komandant. Zarobljeno 25 i više ranjeno. Plijen: 2 p[uško]mitr[aljeza], 25 pušaka.

U Srbiji u užičkom kraju vode se žestoke borbe sa okupatorom i bandama Nedića i Mihailovića. Jedinice II korpusa očistile su uporište Ljubiš.[485] Ubijeno je i ranjeno preko 60 Bugara. Zaplijenjeno: 2 teška bacača, 2 mitraljeza i čitava komora okupatora.

Naše vojvođanske jedinice uspješno vode borbu protiv neprijatelja u Vojvodini i u ist[očnoj] Bosni. Prva voj[ođanska] brigada potopila je oklopnu lađu s ljudstvom i materijalom na rijeci Savi. Jedna lađa je oštećena, a jedna zaplijenjena s 2000 sanduka butera, većom količinom brašna, šećera i dr[ugih] namirnica. Lađe su prenosile vojsku i materijal za Brčko. Jedinice iste brigade razbile i satjerale u Brčko motorizovanu kolonu od 1000 ustaša i 6 tenkova, koja je iz Brčkog pošla u pomoć napadnutim lađama. Vojvođ[anske] brigade II i III imale su uspješne bojeve s okupatorom i Mihailovićevim četnicima na planini Majevici. Peta brigada porušila je most kod Zvornika u ist[očnoj] Bosni.

U G[orskom] kotaru odbijen napad neprijatelja na sektoru Ogulin – Musulinski Potok i nanijeti mu veliki gubici. Na cesti Mrkopalj – Jasenak vođene su borbe i uništen je i tenk.[486]

Na Kordunu 6. novembra vođene su borbe s ustašama između Bjelaja i Duge Rese.[487] U Lici naše jedinice odbijaju sve njemačke napade iz raznih pravaca. Šestog novembra odbijen napad iz Ličkog Petrovog sela u pravcu Priboja. Napadnuta je njem[ačka] kolona kod Raduča na cesti Medak – Gračac.[488] Ubijeno je 56 Nijemaca, spaljeno 20 kamiona. Odbijen je ispad ustaša iz Bilaja kod Gospića.

Šestog novembra dvije njem[ačke] kolone počele su nadirati od Gračaca i Lapca u pravcu Srba. Uz put pale i pljačkaju stanovništvo.

Za »Slobodnu Jugoslaviju«*

9. novembar 1943.
[Jajce] Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/356.

---

* Riječi »Za Slobodnu Jugoslaviju« je Tito naknadno dopisao mastilom.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

U posljednje vrijeme njemački i ustaški avioni raznose razna falsifikovana naređenja s Titovim potpisom i pečatom Vrhovnog štaba, koja imaju za cilj da zaplaše hrvatski narod, a naročito pristalice HSS-a. Ovi »dokumenti« su sastavljeni tako glupo i neubedljivo da se odmah može uočiti da se njima želi da se lažno predstavi cilj naše borbe.

Drugo, ovih dana Nijemci su kod Banjaluke spustili dva padobranca na molbu četničkih vođa, da bi ovi to iskoristili u svojoj propagandi da su, tobože, Saveznici poslali svoje oficire i da Saveznici odobravaju saradnju četnika i Nijemaca protiv narodne vojske.

10. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/359.

Prevod s ruskog

[GEORGI DIMITROVU]

Slučaj njemačkog obavještajca Ota dobro nam je poznat.[489] U našem štabu nema njegovog agenta, već postoji naš oficir koji je imao zadatak da ponešto sazna od njemačkog agenta. Nama je pitanje jasno i ne treba se zbog toga uznemiravati. Naša kontraobavještajna služba dobila je slične podatke.[490] Ali ima jedan drugi slučaj koji mi sada provjeravamo. Nijemci hoće da nas odvedu na pogrešan pravac.[491]

10. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/360. *Prevod s ruskog*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO ZA HRVATSKU]

Prema sporazumu s Englezima smatrajte sastavnim dijelom engleske delegacije kod vas engl[eske] oficire koji su se spustili kod vas prije našeg odobrenja.

10. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4-18/1.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Ako u borbi sa četnicima zarobite kojeg engleskog vojnika ili oficira koji pripada eng[leskoj] misiji dobro s njima postupajte i držite ih kod vaših štabova dok ih ne uputite k nama radi odašiljanja iz zemlje. Imamo u tome obaveze prema Saveznicima i pazite da se ne dogodi kakva pogreška.[492]

11. novembar 1943.
[Jajce]

Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4-42/9.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

Naše jedinice vode ofanzivne operacije u Slavoniji, Zagorju, Vojvodini, Srbiji, Makedoniji, u Bosni. U Sloveniji se produžavaju odbrambeni bojevi naših herojskih slovenačkih jedinica. U Dalmaciji neprijatelj je preduzeo ofanzivu u više pravaca kako bi zagospodario Primorjem i otocima. Na Pelješcu je takođe prešao u protivnapad protiv naših jedinica.

Naše hrvatske jedinice zauzele su 7. novembra gradove Koprivnicu i Viroviticu.[493] Zauzećem ova dva želj[eznička] čvora u Podravini presječena je veza Zagreb – Mađarska i veza Osijek – Varaždin. Pošto je pruga Zagreb – Varaždin ranije presječena, saobraćaj na ovom sektoru sasvim je onemogućen za Nijemce koji su u posljednje vrijeme prebacivali preko Podravine velike snage s ital[ijanskog] ratišta na Istočni front. U Koprivnici snage II op[erativne] zone zarobile su 400 neprijateljskih vojnika. U Virovitici cijela domobranska posada od 500 ljudi s natporučnikom Urbanom, 12 oficira i 22 podoficira predala se našem VI korpusu. Naše jedinice zaplijenile su: 8 teških mitraljeza, 12 puškomitraljeza, 500 pušaka, pola miliona metaka, 3 bacača, 300 mina, 2 radio-stanice, 500 pari odijela, obuće i dr.

Na granici Sandžaka i Srbije kod Jadovnika jedna četa III sandžačke brigade i 2 bataljona Talijana razbili su Nijemce i miliciju i zaplijenili 2500 metaka, 8 sanduka bombi, 1 bacač i drugu ratnu opremu.[494] Nijemci su pretrpjeli velike gubitke.

U Hercegovini se vode uspješne borbe protiv Nijemaca i četnika Draže Mihailovića. Od 19 do 21. oktobra naša X herc[egovačka] brigada u borbama s neprijateljem nanijela je slijedeće gubitke: 1463 mrtvih i ranjenih vojnika i 15 oficira. Od toga Nijemaca: 540 mrtvih vojnika i 10 oficira, 530 ranjenih i 45 zarobljenih vojnika i 5 oficira. Naši borci zaplijenili su 504 puške, 66 mašinki, 7 bacača, 5 topova, 60 konja, 2 radio-stanice, 90 700 metaka, 640 raznih granata.

U istočnoj Bosni vode se žestoki bojevi s okupatorima i Mihailovićevim četnicima. Kod sela Žljeba razbijena je Srebrenička četnička brigada.[495] Poslije toga svi na silu mobilisani četnici prešli su na našu stranu. Nijemci i ustaše su još jednom pokušali ofanzivu s

velikim snagama od Brčkog prema Tuzli i Bijeljini i prodrli 6–10 km od Brčkog. U toku jednog dana uništen je 1 tenk i ubijen veliki broj Njemaca. Žestoki bojevi se nastavljaju.[406]

11. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/362.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

U Makedoniji naše jedinice vode ofanzivne bojeve. U Sloveniji se i dalje vode ofanzivni bojevi protiv Nijemaca. U istočnoj Bosni Nijemci su započeli s velikim snagama ofanzivu iz Doboja, Brčkog i Rače u pravcu Tuzle.[497] Naše snage nanose velike gubitke Nijemcima.

Naše jedinice koje se bore u Srbiji napale su dvije njem[ačke] čete u Mokroj Gori.[498] Poslije kraće borbe Nijemci su pobjegli za Užice. Naši borci osvojili su Šargan i ubili 15 Nijemaca. Zaplijenjeni 1 kamion i druga sprema.

U Crnoj Gori naše jedinice vode borbu s okupatorom i četnicima Draže Mihailovića, koji imaju njemačke uniforme. Mihailovićevi četnici razbijeni su i u Kučima.[499] Ubijeno je 20 izdajnika i zaplijenjeni 1 teški mitraljez, 1 teški bacač i 1 radio-stanica.

U centralnoj Bosni na sektoru Derventa – Doboj jedinice V brigade XI divizije vode uspješne bojeve s okupatorom i četničkim banditima. Uništene su želj[ezničke] stanice Dažnica i Šešlije, iskidana pruga, uništeni 1 lokomotiva, 2 vagona i 1 top. Zarobljeno 27 četnika koji su čuvali prugu. Jedinice iste brigade u dvije noćne akcije pohvatale su 85 četnika bandita Malića. Takođe je uhvaćen razbojnik podporučnik Pejić, čet[nički] komandant Draže Mihailovića. Ovom prilikom zaplijenjeno je 70 karabina. U selu Velika Sočanica zarobljeno 35 Mihailovićevih četnika s oružjem. Za poslednja tri dana u ovom kraju zarobljeno je ukupno 195 Mihailovićevih četnika. Mnogi bivši četnici stupili su u naše redove.

Skoro u cijeloj Hrvatskoj vode se ofanzivni bojevi naših jedinica i uspješni kontranapadi protiv neprijatelja.[500] Po oslobođenju grada Koprivnice odbijena je svaka intervencija neprijatelja od Varaždina i Križevaca s znatnim gubicima po neprijatelja. U Gorskom kotaru odbijeni 6. i 7. novembra napadi njem[ačkih] mot[orizovanih] i oklopnih kolona. Uništen 1 tenk s posadom. Naše jedinice zauzele su Slanu kod Otoke. Na Kordunu [i] kod Cazina razbijena je ustaška banda. Ubijeno 35 i zarobljeno 73. Takođe je odbijen napad ustaša od Gospića prema Budaku u Lici. U borbi kod Otoke neprijatelj je imao 48 mrtvih i 73 ranjenih. Napadnuta je mot[orizovana] kolona između Dvora i Kostajnice i ubijeno 20 Nijemaca. Slavonska omladinska brigada [»Joža Vlahović«] napala je ustaše u Lekeniku i nanijela velike gubitke neprijatelju. Naše dalmatinske jedinice vode

uspješne bojeve duž cijele Dalmacije nasuprot sve jačim napadima Nijemaca u svim pravcima. Oslobođena je Vrlika i zarobljeno 50 Mihailovićevih četnika, dok je 15 ubijeno. Kapetan Mijović, komandant D. Mihailovića, odmah je tražio intervenciju Nijemaca iz Drniša i Sinja. Vode se žestoke borbe u Cetinjskoj dolini. Na Pelješcu Nijemci su imali oko 500 izbačenih iz stroja, a naše jedinice 44 mrtva i preko 100 ranjenih.

U Vojvodini gdje nema naših snaga Nijemci pale sela, pljačkaju i ubijaju stanovništvo i to najviše poslije naših akcija na pruzi. Međutim, to nije zaplašilo narod u Sremu i on se i dalje uspješno bori protiv okupatora.

13. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/365.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Od Saveznika dobijamo veće količine materijala, ali ga ne izvlačimo jer su nam Nijemci presjekli put.[501]

Sovjetska delegacija nije još došla, ali je bio avion.[502]

14. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/11-8/I.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Neka Milutin [Ivan Milutinović] najhitnije krene ovamo s delegacijom od 10 do 15 vijećnika s punomoćjem za Crnu Goru i Boku.[503] Neka budu mlađi ljudi da mogu da izdrže put. Plenum će se održati oko 25. [novembra]. Idite s jakom pratnjom preko Boraka za Bugojno.

14. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731,
reg. br. 4-43/9.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Čokaliji [Uglješi Daniloviću][504]. Kreni odmah u Bugojno s delagatima za Zem[aljsko] vijeće za Bosnu i Hercegovinu[505] koje možeš prikupiti odmah, a ponesi imena onih koje ćeš zastupati i svih delagata.[506] Javi odmah radiogramom. Mostarski bataljon se nalazi na liniji [od] Glavatičeva k Borcima.

Prenijeti Hercegovcima sa ddd.*

14. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4/43-9.

* Oznaka u radiogramu: poslati hitno (prije svih); Štab 2. korpusa bio je tada u radio vezi sa štabom 10 hercegovačke NOU brigade u istočnoj Hercegovini gdje se nalazio i Danilović. M.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

U Srbiji, Sandžaku, Crnoj Gori i Makedoniji vode se ofanzivne operacije naših jedinica.

Velika borba koja se vodi već 7 dana između naših jedinica XVI divizije i nadmoćnih njemačkih, ustaških i bjelogardejskih snaga na prilazima ka Tuzli poprima sve krvaviji karakter. Nijemci upotrebljavaju mnogobrojne avione i tenkove. Uprkos svemu trpe velike gubitke. Samo u toku 11. oktobra imali su preko 200 mrtvih. Informacija njem[ačke] Vrhovne komande od 14. novembra da su njem[ačke] prethodnice ušle u Tuzlu jeste lažna, iako nije isključeno da naše tehnički i brojčano mnogo slabije jedinice neće morati da je napuste.[507] Trpeći već mjesecima poraze na svim frontovima, Nijemci su se požurili da objave bar jedan uspjeh, ali i ovaj lažan.

Velika ofanziva Nijemaca u Sloveniji potpuno je krahirala.[508] Naše jedinice su na mnogim mjestima potukle Nijemce i zadobile priličan plijen. Slov[enačke] snage N[arodno] O[slobodilačke] V[ojske] otpočele su svoju ofanzivu protiv Nijemaca.[509]

Naše jedinice u Hercegovini oslobodile su Nevesinje, Zimlje i Bišinu, Nijemci i četnici Draže Mihailovića potučeni su do nogu. Između ostalih zarobljeno 6 poznatih bandita – »vojvoda« Draže Mihailovića.

U Dalmaciji njemačka ofanziva u toku. Vode se žestoke borbe. Nijemci iz Drniša i Knina koji su na zathev četnika napali Vrliku potučeni, kao i ustaška kolona koja je pošla iz Sinja. Zarobljen plijen. Neprijatelj iz Omiša prodro do Baške Vode. Mosorski bataljon i IX brigada vode borbe s kolonom Nijemaca iz Lovreča i Klisa. U 6-dnevnim borbama uništena 2 tenka i izbačeno 200 Nijemaca iz stroja. Kod Posušja vode se svakodnevne borbe. Nijemci izvršili desant na otok Krk i prodrli u Crikvenicu. Borbe na Krku i obali u toku.[510]

Na glavnoj pruzi Zagreb – Beograd naše jedinice minirale transportni voz i uništile lokomotivu i 40 vagona, od toga 2 vagona nafte i nekoliko vagona sa sijenom i namirnicama.

Jedinice XI divizije vode borbu s Nijemcima, ustašama i Mihailovićevim četnicima u Lijevču polju. Nijemci vrše represalije i vješaju seljake duž ceste.

14. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/366.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Pandža [Muhamed] je gestapovski agent i dobio je od Gestapoa radio-stanicu. Tobože se odmetnuo u šumu da organizira muslimanske jedinice. Čuvajte ga dobro do daljeg naređenja.[511]

14. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 8/I.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Javite preko doktora* naše obavještajne službe u Zagrebu[512] poziv avijatičarima r-b a i-e u k e** da sa što više aviona i stručnog osoblja prelijeću na naše aerodrome kod Otočca i Udbine, Glamoča i Pljevalja. Ovaj poziv upućuje im drug Pirc [Franjo][513]

15. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 118/2. reg. br. 4-1.

---

* Omaškom napisano doktora; treba da piše direktora.

** Tako piše u prijemnoj depeši; vjerovatno treba da glasi: avijatičarima u NDH [Nezavisna Država Hrvatska].

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Preduzmite mjere za razbijanje Nijemaca kod Tuzle.[514] Držite ne manje [nego] jednu dobru div[iziju] na Romaniji radi sadejstva pri našem eventualnom napadu na grad S[arajevo].[515] Saopštite vaše mišljenje o tom pogledu i koliko bi snaga trebalo.[516]

15. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 408 A,
reg. br. 2/11-8/I.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Saveznici snažno bombardovali Mostar, Metković i Banjaluku. Urgirali smo i za Sarajevo. Jučer došao jedan hrv[atski] bombarder sa 7 pilota.[517]

15. novembar 1943.
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A,
reg. br. 2/11-8/I.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Čudi me da Ivan traži od vas podatke o organizaciji i strukturi, to nije njegova stvar, jer te podatke dajemo mi i nemamo tajni pred Djedom. On ima druge zadatke, a ne da se vrti tamo kod vas.[518]

15. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4-23/1.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

U Srbiji naše jedinice postižu sve veće uspjehe u borbi protiv okupatora i izdajnika srpskog naroda. Prva šumadijska brigada uništila je rudnik uglja u Junkovcima kod Lazarevca kapaciteta preko 30 vagona dnevno. Ovaj rudnik davao je ugalj za elek[tričnu] centralu Vreoci, koja snabdijeva strujom beogradsku radio-stanicu i vodovod kao i Rakovicu, Kijevo, Obrenovac, Kragujevac, Kraljevo i Čačak. Zaplijenjeno mnogo materijala i uništeno oko 20 četnika Draže Mihailovića koji su pokušali da spriječe ovu akciju protiv okupatora.

Dijelovi Kosmajskog [NOP] odreda u s[elu] Drugovcu kod Smedereva u borbi s velikom grupom četnika D. Mihailovića ubili su 30 bandita, 40 ranili i 29 zarobili.[519] Isti odred u drugoj borbi sa četnicima izdajnika Mihailovića uništili su njegovog komandanta odreda zloglasnog petokolonaša Ostojića.

U Crnoj Gori 10. novembra [1943] jedan ital[ijanski] bataljon »Aosta« vodio borbu s Nijemcima i četnicima D. Mihailovića u Bjelopavlićima i nanio velike gubitke neprijatelju.[520]

U Koprivnici naše jedinice zaplijenile su 4 bacača, 20 mitraljeza, 2398 pušaka, 30 000 metaka, 4 radio-stanice, 7 vagona šećera, 20 vagona papira i još 200 vagona sa lokomotivama. Plijen se još prebrojava.[521]

Jače njem[ačke] snage zajedno s albanskim fašistima napadaju naše jedinice u Sandžaku s pravca Sjenice. Stalno dobijaju velika pojačanja. Do sada neprijatelj ima 100 mrtvih i ranjenih.

U Hercegovini naše jedinice vode ofanzivne bojeve s Nijemcima i Mihailovićevim četnicima oko Nevesinja. Pokušaj Nijemaca da prodru u Bileće odbijen. Neprijatelju naneseni veliki gubici i zaplijenjen 1 mitraljez.

U istočnoj Bosni vode se ogorčene borbe s Nijemcima i ustašama. Neprijatelj je od Doboja prodro sa 7 tenkova u Tuzlu.[522] Domaći četnici oko Romanije, Goražda, Rogatice, Vlasenice, Olova, Majevice itd. odlaze od svojih vođa koji sarađuju s Nijemcima i prilaze NOV.

U Dalmaciji je ofanziva Nijemaca u toku. Uspjeli su zauzeti Trogir i otoke Mali i Veliki Drvenik.[523] Neprijatelj vrši koncentraciju u Bakru, Kraljevici i Rijeci s ofan[zivnim] namjerama prema Krku i Cresu.

U zapadnoj Bosni naše snage dočekale su veću grupu Nijemaca kod Kadine Vode.[524] Nijemci imali 60 izbačenih iz stroja. Zaplijenjeno: 3 »šarca«, 1 bacač, puške i municija. Naše jedinice napale su prugu Krupa – Bos[anski] Novi, porušile je na 6 mjesta i jedan most.[525] Odbijen pokušaj Nijemaca da prodru do Sanskog Mosta.[526] Tom prilikom ubijeno je 50 Nijemaca, 15 četnika D. Mihailovića, mnogo ranjeno i uništena 2 tenka.

U centralnoj Bosni naše jedinice napale su komunikaciju Kiseljak – Busovača. Naneseni su gubici neprijatelju i zadobijen plijen. Takođe je napadnuta pruga Kakanj – Lašva i uništen jedan voz.[527]

15. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/368.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Hanter neka krene hitno za Glamoč.[528] General će biti ovdje do 20. ov[og] m[jeseca].[529] Američke misije moraju ovdje tražiti dozvolu. Mi smo dali dozvolu za svega dvojicu koji idu za Austriju.[530] Za interniranu misiju[531] [od] Tal[ijana] i Engl[eza] nismo ništa službeno dobili.

16. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2,
reg. br. 4-24/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Tražite hitno preko eng[leske] misije sadejstvo savezničke flote i avijacije kod Krka, Lošinja i Cresa.[532] Engleska i tal[ijanska] grupa neka ostanu kod vas dok ne dobijemo službeno od Engleza da su to njihovi ljudi.*

16. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2,
reg. br. 4-1.

* O kojoj se grupi radi vid. i nap. 531.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Štab Hercegovačke divizije sastavljen je ovako: komandant Vlado Šegrt, politkomesar Dragiša Ivanović, načelnik Rade Hamović, jer ukidamo zamjenika, a on može i zamjenjivati Šegrta ako treba. Štab X hercegovačke brigade: komandant Nikola Ljubibratić, komesar Čedo Kapor, zamjenik Slobodan Šakota. Štab II herc[egovačke] brigade: komandant Obren Ivković, politkom Špiro Srzentić. Štab III herc[egovačke] brigade: komandant Danilo Komnenović, politkom Đoko Novosel, zamjenik Frane Novak.[533]

Operativni štab za partizanske odrede se ne stvara.[534] Kako ste smjeli predložiti Petra Radevića?[535]

16. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731, reg. br. 4-44/9.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Vi i Hercegovci dajte podatke o jačini garnizona na primorskom pojasu od Metkovića do Ulcinja.[536] Koliko su snage neprijatelja na sektoru Nikšić – Podgorica – Ulcinj – Herceg-Novi.[537] Dajte mišljenje o mogućnosti otvaranja kanala za snabdijevanje od Dubrovnika preko Trebinja ka unutrašnjosti.[538]

16. novembar 1943.
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 731,
reg. br. 4-44/9.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE I CENTRALNOM KOMITETU KP HRVATSKE]

Andriji [Hebrangu]. Poslije izvršene zamjene Dutku Konjhodžić uputiti K[otorskom] k[omitetu] Dugo Selo drugu Miki da je uputi kod druga Cicerja[539] te da tamo ostane na oporavku do daljega. Ili je skloniti u tom kraju.

Erdeljca možete primiti u Partiju pošto Dapčević [Peko] i svi ostali imaju o njemu dobro mišljenje.[540]

16. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4-24/1.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU]

U Dalmaciji 16 o[vog] m[jeseca] jedinice VIII dalmatinskog korpusa preduzele su na više mjesta kontraofanzivne operacije i već prvog dana postigle znatne uspjehe na sektoru Posušje – Imotski i na sektoru Zadvarje.[541] Na Pelješcu naše snage i dalje drže stare položaje i uspješno odbijaju sve neprijateljske napade.[542] Vijest o evakuaciji naših trupa s Pelješca bila je saopštena greškom.

Na sektoru Sarajevo – Travnik Nijemci su poduzeli sa krupnijim snagama 15. o[vog] m[jeseca] ofanzivne operacije u pravcu naše oslobođene teritorije. Naše jedinice su 16. ov[og] m[jeseca] prešle u kontranapad i odbacile neprijatelja u Travnik. Bojevi se nastavljaju.[543]

Na sektoru Tuzla – Brčko i dalje se vode žestoke borbe; iako su njemačke trupe, poslije šestodnevnih upornih bojeva, uspjele prodrijeti do Tuzle, one nisu postigle nikakav uspjeh pri pokušaju nadiranja prema Bijeljini i Gračanici.[544] Na ovom sektoru neprijatelj je imao 300 ubijenih i više ranjenih. Uništeno je 11 neprij[ateljskih] tenkova. a 2 su oštećena.

U Hrvatskom primorju vode se žestoke borbe na otocima Krku i Cresu s neprij[ateljskom] pomorskom pješadijom koja se uspjela iskrcati.[545] Na obali Primorja neprijatelj je pokušao nadiranje u pravcu Jasenka i Senja, ali je odbijen.

Naši partizanski odredi uspješno dejstvuju u Banatu, gdje su kod Kovina i Šukice razoružali žandarmeriju.[546] Samo posljednjih dana stupilo je u Banatu oko 180 novih boraca.

17. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/372.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO] SLOVENIJE

Neka pođu još 4 člana ovamo na plenum koje ste vi predložili.[547]

Protiv vas se opet sprema ofanziva većeg opsega.[548] U tu svrhu koncentrišu se nepr[ijateljske] snage u Celju, Žumberku, Trstu, Fijumi [Rijeci], Gorici, Udinama, Puli i Ogulinu. Tražimo da nam hitno javite šta mislite preduzeti sa vaše strane. Ja smatram da će ovog puta biti i čišćenje i da morate na vrijeme preduzeti potrebne mjere. Vi bi trebali stvoriti 3 grupe. Jedna bi operisala ofanzivno u pravcu Štajerske sa ciljem da se spoji s hrvatskim snagama u Zagorju. Druga bi operisala prema Karavankama i Austriji, a treća, najjača i s teškim naoružanjem: topovima i tenkovima, morala bi već sada, ne čekajući nepr[ijateljsku] ofanzivu, preduzeti hitno pokret prema Lici i Kordunu. Pravac možemo dati u sporazumu s Hrvatima. Upozoravam vas da vi u slučaju jače neprijateljske ofanzive niste u stanju spasti teško oružje kao što su haubice, tenkovi i drugi teški topovi.

Pošaljite najhitnije nekoga u Gl[avni] štab Hrvatske da se dogovorite o koordinaciji operacija vaše 3. grupe.[549]

18. novembar 1943. Tito
[Jajce]

GL[AVNOM] ŠTABU HRV[ATSKE]

Dobili smo obavještenje da Nijemci ponovo spremaju još veću ofanzivu na Sloveniju da bi uništili slovenačku nar[odno] osl[obodilačku] vojsku i osigurali sebi zaleđe fronta u Italiji.

U tu svrhu oni koncentrišu svoju vojsku u Gorici, Udinama, Trstu, Puli, Rijeci, Ogulinu, Žumberku i Celju. Mi smo Slovence na to upozorili i dali upute.

Jedan član njihovog štaba trebao bi doći kod vas da se dogovorite o zajedničkoj operaciji s njihovom najvećom grupom, koja, po mome mišljenju, treba sa svim teškim naoružanjem da se osloni na vašu teritoriju, zbog čega je potrebno razbiti obruč Ogulin – Karlovac ili Ogulin – Delnice.[550] Javite vaše mišljenje.[551]

18. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A VII, Fond NOR, kut. 14, reg. br. 37–6.

[ŠTABU] II KORPUSA [NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Povežite nas s Hercegovcima* i Radovanom [Vukanovićem].** Što je uzrok da nas ne zovu? Imate li vezu sa njima?[552]

Peruničić[553] neka dođe, a nije vjerovatno da će stići na vrijeme za plenum. Zašto već niste hitno krenuli?[554] U Foči su Kostine [Nađ[snage. Zarobljeni koji žele[555] [neka idu] u jedinice Peka [Dapčević].

18. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, Fond NOR, kut. 731,
reg. br. 4-45/9.

---

* Odnosi se na Štab 29. hercegovačke divizije NOVJ.
** Radovan Vukanović je tada bio komandant 3. udarne divizije NOVJ.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Nijemcima treba dati na znanje da oni u zadnje vrijeme vješaju nedužne seljanke duž želj[ezničke] pruge[556] i da ćemo jednako postupiti s njima ako ne prestanu. Tekst sporazuma može potpisati neko od G[lavnog] š[taba] H[rvatske] u ime V[rhovnog] š[taba].[557]

Engleska misija za Austriju sastaće se kod vas. Uputite je za Sloveniju.[558]

18. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4 1.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Za političkog komesara 27. div[izije] postavlja se Pavle Goranin, a Brkić [Hasan] u pratnji Dizdara [Nijaza Dizdarevića] neka krene odmah ovamo.[559] Za sekretara Oblasnog [komiteta KPJ] postavlja se Aco.[560] Ratko Perić kad ozdravi da preuzme dužnost komandanta Majevičke brigade.[561]

18. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/11–8/I.

[RADIO-STANICI] »SLOB[ODNA] JUGOSLAVIJA«

U Srbiji se vode borbe između naših jedinica i Nijemaca, Bugara i Mihailovićevih četnika, šesnaestog novembra Nijemci i Bugari izvršili su napad na naše jedinice od Kremne. Poslije žestoke borbe neprijatelj je odbijen s gubicima od 30 mrtvih i mnogo ranjenih.[562] Četnici D. Mihailovića pod zaštitom Bugara vrše mobilizaciju i konfiskaciju hrane za Bugare i Nijemce u užičkom kraju. Jednu takvu grupu četnika D. Mihailovića razbile su naše jedinice kod sela Šljivovice, uništile i zarobile nekoliko bandita i zaplijenile cijelu arhivu Zlatiborske čet[ničke] brigade, 2 bugarska mitraljeza, 1 »šarac«, 30 000 metaka i drugi materijal.

Naše hrvatske jedinice osvojile su Cazin[563] i odbile njem[ačku] intervenciju iz Bihaća. Zarobljeno je preko 300 domobrana. Zaplijenjeno: 4 haubice, 6 puškomitraljeza, preko 200 pušaka i drugi materijal koji se prebrojava. Borbe sa Nijemcima u toku. – Na pruzi Osijek – Varaždin uništeno kod Koprivnice 300 vagona, a u Vukosavljevcima 1 oklopni voz, 7 vagona i sve skretnice. U Slavoniji naše jedinice su porušile mostove na pruzi Suho Polje – Banova Jaruga i Lipik – Poljana. Na pruzi Beograd – Zagreb porušena 2 želj[eznička] i 5 kolskih mostova i na 13 mjesta presječena pruga. Trinaestog novembra odbijen napad neprijatelja iz Varaždina prema Ludbregu i neprijatelj natjeran na povlačenje s gubicima od preko 100 mrtvih i ranjenih.[564]

U Hercegovini se vode žestoke borbe oko Trebinja, Ljubinja i Nevesinja. Naše jedinice su uništile 67 Nijemaca i 2 oficira i zaplijenile 78 pušaka i 5 mitraljeza.

Otpočela je ofanziva naših jedinica u Sloveniji.[565] Uspješno se ruše mostovi i ceste. Izvršen je napad na Novo Mesto. Borbe za ovaj grad su u toku. Naši djelovi su zauzeli željezničku stanicu i još neka uporišta.

U istočnoj Bosni gotovo potpuno je uništena pruga Višegrad – Sarajevo. Porušeni su mostovi u Podgrabu, Prači, most na Limu, u Višegradu i 20 kilometara pruge. Dijelovi naših jedinica ušli su u Foču i zarobili 150 Talijana s 27 oficira i jednim pukovnikom Zaplijenjeno: 15 puškomitraljeza, 100 pušaka, 9 strojnica. Talijani žele da se borbe u tal[ijanskim] jedinicama [NOVJ] u Crnoj Gori

protiv Nijemaca. Na Majevici četnici Draže Mihailovića predaju se našim jedinicama.

Na pruzi Doboj – Derventa u centralnoj Bosni jedinice V brigade spalile su njemačku kompoziciju s 2 lokomotive i 23 vagona puna materijala, koji se prevozi za ofanzivu na istočnu Bosnu. Osamnaesta hvatska brigada je na putu za Motajicu ubila 60 Nijemaca i zaplijenila 3 šmajsera i 20 pušaka.

U zapadnoj Bosni naše jedinice vode uspješne borbe s Nijemcima i ustašama. Likvidirano je poslije dvodnevne borbe neprij[atelj-sko] uporište Čardak kod Bosanske Krupe i ubijeno 150 ustaških krvoloka.[566] U borbi se istakao politkom VIII brigade Avdo Ćuk, koji je herojski poginuo. Na ovom sektoru predalo se 60 domobrana s oružjem. Snage XIII brigade ušle u Bronzani Majdan kod Banjaluke. Na pruzi Prijedor – Ljubija srušen ljubijski most i likvidirana posada. a na pruzi Prijedor – Banjaluka jedan neprijateljski transport.

18. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/373.

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Povjerljivo

U emisijama »Slobodne Jugoslavije« često se daju komentari u kojima ima krupnih političkih grešaka i koji našoj borbi ne koriste, nego štete. U Jugoslaviji narod ovu radio-stanicu smatra radio-stanicom Vrhovnog štaba i zato se emisije smatraju kao zvaničan stav ovoga štaba. Treba prekinuti s emitovanjem nekontrolisanih komentara da mi ne bismo bili prinuđeni da demantujemo takve nepravilnosti. Osamnaestog novembra spiker kaže: »A kakva prava ima hitlerovska Njemačka da pljačka Hrvatsku i da naše hrvatske krajeve — Istru, Sušak, Rijeku i Trst uvodi u svoju administraciju?« To je krupna greška i vrijeđa Slovence.

Osim toga, u emisijama se ponekad ne daju tekstualno neki naši dokumenti. Ne slažemo se da se bez našeg odobrenja ispravljaju dokumenti CK KPJ ili Vrhovnog štaba. Mi odgovaramo za svoje publikacije i znamo šta je za nas korisno, a šta nije.

Nama se čini da naši drugovi tamo još uvijek žive nekoliko godina iza događaja, da mnogo zaostaju za događajima kod nas i da ne shvataju ono što se ovdje događa.

19. novembra 1943. Tito
[Jajce]

A CK SKJ, fond CK KPJ KI, reg. br. 1943/376. *Prevod s ruskog*

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

Naše trupe u Dalmaciji na sektoru Sinj – Makarska i Imotski vode uporne borbe s njem[ačkim] snagama. Na ostrvima u Hrvatskom primorju – Cres, Krk i Lošinj naše jedinice produžavaju ogorčenu borbu s njem[ačkim] desantima.[567] U istočnoj Bosni na sektoru Tuzla – Brčko nastavljaju se bojevi s njem[ačkim] i ustaškim jedinicama koje pokušavaju da prodru prema Gračanici i Bijeljini.

U Sandžaku jake snage Nijemaca i Albanaca napadaju od pravca Sjenice. Vode se teški odbrambeni bojevi.[568] Neprijatelj je imao do sada 400 mrtvih i ranjenih.

Naše jedinice u Crnoj Gori u jednodnevnim borbama razbile su u Kučima Nijemce, Albance i četnike D. Mihailovića.[569]

U Hrvatskom primorju odbijen je napad Nijemaca od Novog prema Ledenicama i Bribiru.[570]

U borbama u okolini Cazina na Kordunu ubijeno 40, a zarobljeno 35 [vojnika] i 3 oficira.

U Lici se vode žestoke borbe s ustašama, koji nastupaju u nekoliko kolona protiv naših jedinica. U toku su borbe na liniji M[ali] i V[eliki] Kraj – Debela Glava i Vršić.[571]

Na Žumberku kod [sela] Plešivice došla je Tjelesna bojna poglavnika Pavelića da proslavi Martinje*. Tamo je poklala seljacima sve guske i kokoši. Ali naše snage su ih ovdje dobro razbile i nanijeli im gubitke.[572] Plijen: 2 mitraljeza, 3 motocikla i 3 kamiona.

U Pokuplju iz fabrike kože kod Karlovca partizani su zaplijenili veliku količinu materijala za cipele koji je bio namijenjen okupatoru.

19. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A CK SKJ, Fond CK KPJ KI.
reg. br. 1943/377.

* Martinje – dan rimokatoličkog blaženog Martina, se proslavlja svakog 11. novembra.

GOSPODINU GENERALU VILSONU[573]

Gospodine generale,

Da bih poremetio njemačke planove namjeravam izvesti krupnije operacije na širem prostranstvu.[574] Jedna od tih operacija imala bi za cilj oslobođenje dužeg primorskog pojasa, čime bi bilo omogućeno brže snabdijevanje naše vojske ratnim materijalom od Vas.

Za stvaranje ove polazne primorske baze potrebno bi bilo odgovarajuće sadejstvo Vaše avijacije, mornarice i tenkova, koji bi se iskrcali pošto mi oslobodimo obalu. Operacije bi otpočele krajem ovog mjeseca.[575]

Primite, gospodine generale, izraz mog dubokog poštovanja.

20. novembar 1943. Vrhovni komandant NOV i POJ
[Jajce] Tito

A–VII, Fond NOR, kut. 9 A, reg. br. 27-2.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Omladino Jugoslavije!

Dvadeset osmog decembra navršava se godina dana od I kongresa Antifašističke omladine naše domovine.[576]

U toku ove godine omladina Jugoslavije, u teškim ali slavnim borbama časno je išla putem izvršavanja borbenih zadataka koje joj je postavio njen I kongres. Za ovo vrijeme, zahvaljujući veličanstvenim pobjedama Crvene armije, zahvaljujući uspjesima naših angloameričkih saveznika i borbi naše Narodnooslobodilačke vojske, dogodile su se velike promjene u svijetu i u našoj zemlji. Dogodio se korjeniti prijelom u ratu: hitlerovska Njemačka i njeni vazali nalaze se pred neposrednom katastrofom i vrijeme kada za slobodoljubive narode već sviće zora velike pobjede.

U ovim trenucima, na pragu žestokih i odlučnih bitaka, i omladina Jugoslavije je pozvana da kaže svoju riječ. Došlo je vrijeme da se ponovo izvrši smotra sopstvenih borbenih snaga i ratnih napora, da se još šire i jedinstvenije mobilišu snage mladog pokoljenja kako bi se što prije završio ovaj rat i zadao smrtonosni udarac hitlerovskom čudovištu. Došlo je vrijeme da i mi mladi kažemo svoju riječ o svojoj sutrašnjici, o glavnim pitanjima budućnosti naše domovine, za koju smo mi zajedno sa svojim očevima davali i dajemo sve svoje snage, svu svoju krv, živote najboljih među nama.

U tom cilju Zemaljski odbor Ujedinjenog saveza antifašističke omladine saziva II kongres Antifašističke omladine Jugoslavije,[577] koji se održava na oslobođenoj teritoriji naše domovine.

Omladino Srbije, Hrvatske, Slovenije, Crne Gore, Makedonije, Bosne i Hercegovine, Vojvodine — spremaj se već sada za taj veliki dan! Omladinske organizacije! Radom u pozadini i u borbi spremajte se za vašu borbenu smotru! Omladino okupiranih krajeva naše zemlje uključi se u ove pripreme! Birajte i već sada šaljite na oslobođenu teritoriju svoje delegate!

Živio II kongres omladine!

20. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/380. *Prevod s ruskog*

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

U Srbiji naše jedinice uspješno se bore protiv neprijatelja i ruše saobraćaj. Čačanski partiz[anski] odred uništio je željezničke stanice u Busovinici i Nakučanima. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez i velika količina novca.

U Sandžaku se produžavaju borbe s okupatorom, koji pokušava da prodre na oslobođenu teritoriju. Od Brodareva i Prijepolja odbijeni su Nijemci i Albanci. Neprijatelj je imao do sada 600 izbačenih iz stroja. Teški bojevi su u toku.

Poslije 19 dana žestokih i krvavih bojeva razbijena je ofanziva neprijatelja od Brčkog i s velikim gubicima neprijatelj je potjeran u grad Brčko. Naše jedinice produžavaju bojeve u istočnoj Bosni. Na Majevici ubijeno je u borbi 50 četnika D. Mihailovića, a ranjeno 70. Zaplijenjeno 2 puškomitr[aljeza] i 60 pušaka.

U Dalmaciji naše jedinice odbijaju uporne napade Nijemaca s tenkovima od 15. novembra. Žilave borbe se vode na liniji Studenci – Lovreč – Čista.[578] Nijemci trpe velike gubitke. Kolona od Imotskog odbijena.[579] Spaljena 4 kamiona i uništeno mnogo fašista. Naše jedinice su zauzele Studence i Trilj, ali su žestokim kontranapadom Nijemci uspjeli da povrate ova mjesta.[580] Borbe se nastavljaju.

20. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/378.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Čika Ristu [Stefanovića] zamijeniti mlađim drugom i dati mu privremeno odgovarajući posao jer ćemo ga mi zaposliti. Nije nam jasno zašto baš Lalu postaviti za pomoćnika ref[erenta] saniteta. Za greške iz četvrte ofanzive, nedisciplinovanost i neizvršavanje naređenja saopštite joj partijsku kaznu strogi ukor.

Dr Đura [Mešterović] je postavljen za upravnika naše bolnice u Italiji. Neka ga zamijeni dr Levi [Solomon].

Sekretar Oblasnog je Cvijetin Mijatović. Potrebno je da Brkića [Hasana] od . . .*

20. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A,
reg. br. 2/11-8/1.

* Tačkice su iz originala radio-depeše. Dalji tekst nije pronađen.

ZA VOKŠINA [JOSIPA KOPINIĆA]

Grupa Popova »fijatima« neka se spusti na naš aerodrom kod Glamoča.[581] Tamo je sve spremno. Osim toga, spuštanje se može izvršiti na naš aerodrom u Livnu, u Lici. Dalje, kod grada Pljevalja u Sandžaku. Ovih dana kod nas se spustio u Livnu [avion] »dornije«.[582]

21. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/381. *Prevod s ruskog*

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

U Dalmaciji na sektoru Imotski – Sinj Nijemci su bacili krupna pojačanja i ponovo prodrli do Aržana. Naše jedinice pružaju ogorčen otpor, tako da neka mjesta po 2–3 puta prelaze iz ruke u ruku.

U zapadnoj i istočnoj Bosni vode se bojevi lokalnog ofanzivnog karaktera naših jedinica.

U selu Kremna kod Užica jedinice I brigade V divizije s jednim bataljonom tal[ijanske] brigade »Venecija« razbile su bugarske snage i uništile jedan bugarski bataljon. Uništeno je preko 100 bugarskih okupatora: zarobljeno 68 Bugara, 2 oficira i 10 podoficira. Zaplijenjeno: 2 topa, 5 »šaraca«, 3 teška mitraljeza, 3 puškomitraljeza, 4 bacača, 150 pušaka, 60 sanduka puščane municije, 20 sanduka bacačke municije, 200 granata, 140 konja, 30 vojnih kola, 2 kamiona i mnogo druge spreme.

U Sandžaku se nastavljaju žestoke borbe. Na sektoru Prijepolja[583] naše jedinice se bore protiv grenadirskih trupa. Samo jedna naša brigada uništila je preko 300 Nijemaca i Albanaca.

Naše makedonske jedinice vode velike borbe s njemačkim jakim snagama koje nadiru iz Albanije prema Skoplju. Borbe su žestoke naročito na sektoru Debar.[584] Neprijatelj trpi ogromne gubitke. Partizani su zaplijenili veliku količinu ratnog materijala.

Pohvaljujem komandira 1 čete III bataljona I brigade V divizije poručnika Surlu Branka, koji se naročito istakao sa svojom četom u borbi kod Kremne u užičkom kraju.

21. novembar 1943. Vrhovni komandant NOV i POJ
[Jajce] Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/382.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

Njemačka vrhovna komanda dovlači nova pojačanja i koncentriše velike snage u Sarajevu, Mostaru, Imotskom i Banjaluci u cilju ponovne ofanzive na našu slobodnu teritoriju u Bosni i Hercegovini. Ovoga puta namjera neprijatelja je da počne s velikom ofanzivom na više mjesta u isto vrijeme.[585] U vezi sa svim tim Nijemci čine nečuveni teror nad stanovništvom uzduž željezničkih pruga. Tako su prije nekoliko dana iz Zenice odveli 28 talaca-seljaka, većinom Muslimana i objesili ih na telegrafske stubove uzduž željezničke pruge.[586] Nekoliko dana poslije toga pohvatali su desetak mirnih građana i objesili ih isto tako o stubove kod željezničke stanice Busovača. Takva zvjerstva čine Nijemci po svim krajevima Jugoslavije, a naročito u Sremu, Slavoniji i drugim mjestima. Sve se to čini zbog njemačkog bijesa kao osveta za rušenje pruga od strane partizana.

U Srbiji se nastavljaju borbe s neprijateljem. Poslije razbijanja bugarskih snaga kod Kremne,[587] neprijatelj je doveo jaka pojačanja iz Užica protiv naših jedinica. U žestokim jednodnevnim bojevima Nijemci i Bugari su imali preko 180 mrtvih i ranjenih.

U Sandžaku Nijemci dobijaju stalno pojačanja od Sjenice. Teške borbe se vode na prilazima Prijepolja.[588] Neprijatelj trpi ogromne gubitke.

Naše hrvatske jedinice vodile su uspješne bojeve oko Gline. Na cesti Petrinja Glina jedan naš bataljon napao je motorizovanu njemačku kolonu, nanio neprijatelju velike gubitke i spalio 7 kamiona. Sutradan kod Gline spaljena su još 2 kamiona.[589] U Lici su ustaše vršili posljednjih dana ispade iz Gospića u nekoliko pravaca prema okolnim mjestima. Ovom prilikom omladina se držala junački i uhvatila nekoliko ustaša. U Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju vode se neprestano borbe s neprijateljem. Šesnaestog novembra odbijen napad oklopne kolone Nijemaca iz Novog prema Senju.

U Dalmaciji se vode i dalje teški odbrambeni bojevi. Osamnaestog novembra neprijatelj stigao pred Aržano.[590] U žestokim bojevi-

ma i to samo s jednom brigadom Nijemci su imali preko 40 mrtvih i 70 ranjenih. Nijemci stalno dobijaju pojačanja. U Imotski su stigle nove jedinice s teškim oružjem.[591]

22. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/384.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

S Lošinja omogućite da se prebace u Italiju u pozadinu Nijemaca slijedeći Talijani: Valentini Omolino, Kamilo de le Done i Frederiko Stampolia.[592]

Članovi misije[593] s Lošinja mogu se vidjeti sa misijom kod vas.[594] Kažite im što se desilo s onima na Lošinju.[595]

22. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4-1.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Ofanzivne operacije u Sloveniji dobro napreduju.[596] U žestokim borbama oslobođena je cijela Bela krajina zajedno s gradovima Črnomelj i Metlika. Nijemci su imali velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Na primorskom sektoru su takođe uspješnim ofanzivnim operacijama oslobođeni gradovi Tolmin i Kobarid. Na dolenjskom sektoru se borbe nastavljaju.

U Hrvatskom primorju uslijed stalnog uznemiravanja [od strane] naših jedinica Nijemci su natjerani da napuste Novi i Bribir.[597] Nastavljaju se borbe k Crikvenici i Hreljinu.[598] Između Petrinje i Gline 21. novembra ubijeno je preko 100 Nijemaca i uništena 2 kamiona.

U Srbiji se nastavljaju borbe s okupatorima. U vrlo oštroj borbi odbijen je napad na Šargan.[599] Naša artiljerija uništila je 2 neprijateljska topa s posadom.

U Sandžaku se i dalje vrše velike koncentracije Nijemaca u Sjenici.

Neprijatelj svakodnevno vrši pritisak na naše snage na sektoru Mokro, Ozren.[600] Svaki put je odbijen uz velike gubitke. Iz Tuzle su Nijemci pokušali da prodru prema Živinicama, ali su takođe odbijeni uz velike njihove gubitke.[601]

U Hercegovini se vode teške borbe oko Trebinja i Nevesinja. Zauzeta je Fazlagića Kula.[602] Ustašama su nanijeti veliki gubici.

U borbama na Crnom vrhu u centralnoj Bosni gdje su naše jedinice razbile njemačko-četničku koncentraciju, intervenisao je jedan bataljon njem[ačke] »Tigar«-divizije iz Banjaluke.[603] I četnici D. Mihailovića i Nijemci imali su dosta velike gubitke i natjerani su u rijeku Vrbas.

23. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/385.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Hitno!

Prijepolje je stalno u našim rukama i 23. novembra pogrešno je bilo javljeno da Nijemci iz Prijepolja pokušavaju da nastupaju na našu oslobođenu teritoriju. Treba savjesno davati emisije.

23. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/385. *Prevod s ruskog*

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Naši dijelovi u Srbiji razrušili su prugu u Ugrinovcima i tukli se s Nijemcima. Neprijatelj je imao nekoliko mrtvih i ranjenih.

Ofanzivno djelovanje neprijatelja u istočnoj Bosni od Sarajeva k Romaniji potpuno je krahiralo. Neprijatelj je odbačen u Sarajevo uz velike gubitke.

Jedinice V brigade kod Johovca u centralnoj Bosni srušile su vojni voz i uništile lokomotivu i 16 vagona ratnog materijala za Primorje. Ubijeno je nekoliko Nijemaca i zaplijenjeno dosta materijala. Naše jedinice u isto vrijeme vodile su borbu sa Čerkezima* i četnicima D. Mihailovića, koji su osiguravali prugu Derventa – Doboj.

Jedinice Kozarskog [NOP] odreda na pruzi Prijedor – B[osanski] Novi u zapadnoj Bosni uništile su voz s 10 vagona i uništile mnogo fašista i zarobile 22. Zaplijenjen sav ratni materijal. Takođe je uništen i jedan blindirani voz s 4 vagona. Dvadeset prvog novembra neprijatelj uspio s jačim snagama i s nekoliko tenkova da se probije u Ljubiju, ali poslije 3 časa borbe jedinice VI brigade primorale su ga da se u neredu i uz velike gubitke povuče.

U Hrvatskom primorju vode se borbe oko Crikvenice.

24. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/387.

---

* Naziv za trupe generala Vlasova koje su formirali Nijemci od zarobljenika izdajnika iz SSSR-a za borbu protiv jedinica NOVJ.

ZA »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

Naše jedinice u Sandžaku vode teške borbe sa njem[ačkim] i albanskim snagama, koje svim silama nastoje da ponovo zauzmu gradove Prijepolje i Bijelo Polje. Naše jedinice nanose neprijatelju velike gubitke.

Na ostalim sektorima fronta vode se bojevi lokalnog karaktera.

U poslednjim borbama kod Kremne u Srbiji svi bugarski vojnici koje su zarobile naše jedinice stupili su dobrovoljno u Narodnooslobodilačku vojsku. Čitava jedna bugarska četa već se bori rame uz rame s našim borcima protiv fašističkih okupatora.

U Vojvodini se i dalje vode borbe protiv okupatora i pored velikog terora Nijemaca. Partizani u Banatu bore se zajedno s rumunskim partizanima, zajedno prekopavaju drumove, ruše mostove i kidaju saobraćaj. Tako su usred dana banatski i rumunski partizani razoružali žandarmeriju u Palanci i Vračev Gaju.

Naše hercegovačke jedinice potpuno su razbile napade Nijemaca i četnika Draže Mihailovića od Nevesinja i Bileće. Na bojnom polju ostalo preko 200 mrtvih fašista.

Na cesti Petrinja – Glina, kod Prekope u Hrvatskoj napadnuta je jedna njemačka kolona i ubijeno 50 Nijemaca, a nekoliko zarobljeno. Plijen: 3 teška i 3 laka mitraljeza.

Naša baterija s Mljeta potopila je jedan neprijateljski brod, a drugi oštetila. Iz Trstenika prebjegao je k nama jedan motorni brod.

25. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/389.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Naše šumadijske jedinice u Srbiji zauzele su mjesto Kosjerić.[604] U ovim bojevima Nijemci i četnici D. Mihailovića borili su se zajedno protiv naših jedinica.[605]

U Makedoniji se vode žestoki bojevi između naših jedinica i njemačke divizije koja nadire iz Albanije.[606] Do sada je uništeno preko 80 fašista, jedan voz, 7 kamiona, veliki dio komore i 2 topa.

Nijemci i četnici Draže Mihailovića napali su dijelove naše V brigade u Crnoj Gori u Bjelopavlićima.[607] Naše jedinice razbile su neprijatelja, koji je imao 52 mrtva i veći broj ranjenih vojnika. Zaplijenjen i 1 laki i 1 teški mitraljez i 1 motocikl.

U Hercegovini se vode žestoki bojevi s Nijemcima koji se koncentrišu u Nevesinju.[608] Razbijene ustaše u posljednjim borbama kod Fazlagića Kule II hercegovačka brigada progoni k Stocu. Zaplijenjeno je dosta oružja i municije.

Na pruzi Prijedor – Bosanski Novi u zapadnoj Bosni dignut je u zrak još jedan blindirani neprijateljski voz i uništeno 25 fašista. Na pruzi Kostajnica – Bosanski Novi izbačen iz šina neprijateljski voz s trupama i materijalom.[609] U borbi s neprijateljem koja je trajala 2 časa ubijeno je 150 Nijemaca i 50 zarobljeno. U borbi s četnicima D. Mihailovića koji sarađuju s Nijemcima na sektoru Manjače i Sanskog Mosta za posljednjih 5 dana uništeno je preko 25 četnika – izdajnika.

26. novembar 1943. Tito
[Jajce]

Vrhovni komandant NOV i POJ Tito pohvalio je 24. novembra grupu Podgrmečkog odreda na čelu s poručnikom Dušanom Kenjalom, koja je za posljednjih 6 dana srušila 2 blindirana neprijateljska voza na pruzi Prijedor – Bosanski Novi, štab Kozarskog odreda, kao i drugove Malbašića Stevana, Radulović Nevenku, Šerga Miću, Pilipovića Peru, Jelisavca Todu, koji su pokazali naročito veliku borbenost i odlučnost u akciji na pruzi Kostajnica – Bosanski Novi.*

Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/390.

* Tekst radiograma naknadno je otkucan na mašini.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

S VIII div[izijom]* zauzmite položaje prema Sarajevu i Palama, jer namjeravamo preduhitriti Nijemce, koji se koncentrišu u Travniku, Busovači, Zenici itd. za napad na nas, našom ofanzivom prema Travniku i Sarajevu s ovog terena.[610] Imamo VI ličku diviziju i brigadu »Konačar« u sastavu I korpusa. Angažovat ćemo XI diviziju na pruzi.[611] Sarajevo je meni Vilson obećao bombardovati čim bude pogodno vrijeme, a i ostala mjesta.[612]

27. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/12–8/1.

* U originalu pogrešno napisano; umjesto »VIII divizijom« treba da piše »sa XVII divizijom«.

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE][613]

Napadamo Travnik.[614] Položaj treba da drži XVII div[izija]. Potrebno je da jače demonstrira prema Sarajevu.[615]

28. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/12-8/1.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNU JUGOSLAVIJU«

Naša I brigada u Makedoniji[616] vodila je borbe s Bugarima i žandarima u blizini mjesta Kruševa. Zarobljeno je preko 10 bugarskih vojnika i zaplijenjeni 1 teški mitraljez, dosta municije i pušaka.

U Sandžaku se vode ogorčene borbe između naših jedinica i Nijemaca, s kojima su sarađivali milicija i četnici Draže Mihailovića. Teški bojevi vode se oko Prijepolja i Brodareva. Neprijatelj je uspio da zauzme Novu Varoš, koju su odmah zatim naše krajiške jedinice ponovo povratile.[617]

U istočnoj Bosni XVII divizija vodi žestoke borbe s Nijemcima koji pokušavaju da zauzmu Crvene Stijene na Romaniji. Svi napadi neprijatelja do sada su odbijeni i Nijemcima naneseni gubici od 250 mrtvih i ranjenih.

Neprijatelj je u dva navrata pokušao da prodre iz Travnika na oslobođenu teritoriju u centralnoj Bosni. Dvadeset i drugog novembra neprijatelj je izvršio ispad na liniji Kasapovići – Rankovići, a 24 novembra u selu Đaković.[618] Oba puta neprijatelj je posilije višečasovne borbe u paničnom bjekstvu natjeran natrag u Travnik.

Ramski partizanski odred koji se bori na granici Bosne i Hercegovine izvršio je posljednjih dana dvije akcije na pruzi Sarajevo – Mostar. Željeznička stanica Bradina potpuno je uništena, kao i nekoliko stotina metara pruge. Osim toga, [te] naše jedinice su uništile 2 lokomotive i 12 vagona.[619] Na ovoj pruzi još nema saobraćaja. Intervencija neprijatelja i njegov pokušaj da prodre na oslobođenu teritoriju potpuno su onemogućeni.

Naše jedinice u Podravini porušile su 20 kilometara pruge Virovitica – Đurđevac.[620] Zajedno s Nijemcima i ustašama bore se četnici Draže Mihailovića, koji pale sela u Podravini.

U borbi kod [Nove] Bukovice u Slavoniji oštećena su 2 neprijateljska tenka, ubijeno preko 30 neprijateljskih vojnika i nekoliko zarobljeno.[621] Zaplijenjeno 2 puškomitraljeza i oko 20 pušaka.

Banijske jedinice zauzele su Hrastovicu kod Petrinje i porušile most na Petrinjčici.[622] U ovim borbama zarobljeno je 37 Nijemaca i 26 domobrana, dok je 20 Nijemaca ubijeno. Plijen: 2 bacača, 2 mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 60 pušaka, 30 000 metaka. Sada se

vode borbe na sektoru Glina – Petrinja i za sam grad Glinu.[623] Sva pojačanja neprijatelja odbijena su.

U Hrvatskom zagorju naše jedinice razoružale su neprijateljsko uporište Vinicu. Zarobljeno je 12 žandarma i zaplijenjeno nešto pušaka i municije.

Turopoljske jedinice porušile su mostove na cesti i pruzi Zagreb – Beograd.

U Hrvatskom primorju naše jedinice vode borbu s Nijemcima u Crikvenici.[624]

U sjevernoj Dalmaciji neprijatelj je zauzeo otok Ugljan.[625]

28. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/393.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

U Crnoj Gori vode se borbe s Nijemcima i četnicima Draže Mihailovića u Bjelopavlićima. Neprijatelj trpi velike gubitke.

U Sandžaku je neprijatelj prešao u defanzivu na sektoru Prijepolje – Sjenica.[626] Bugarski vojnici nisu htjeli da se bore protiv naše Narodnooslobodilačke vojske i zbog toga su njemački okupatori morali da razoružaju cijeli jedan bataljon Bugara.[627] Na sektoru Nova Varoš naše jedinice potpuno su razbile četnike D. Mihailovića i potjerale ih preko Uvca.[628] Prilikom ove posljednje ofanzive Nijemaca u Sandžaku četnici su bili stalno s Nijemcima imajući svog predstavnika kod njemačke komande u Sjenici. Naši borci oslobodili su od četničkog ropstva nekoliko zarobljenih vojnika crvenoarmejaca.

U centralnoj Bosni napadnuta je pruga Derventa – Doboj[629] i odbijeno pojačanje neprijatelja, te uništen 1 kamion i ubijeno oko 15 Čerkeza.*

Osječki partizanski odred sačekao kod Podgorača u Slavoniji neprijatelja i spalio 6 kamiona. Isti odred uništio je jedan most kod Jelisavca na pruzi Našice – Osijek.[630] Diljski [NOP] odred sačekao neprijateljsku kolonu u selu Kondrić i tom prilikom ubijeno je nekoliko fašista, a nekoliko ranjeno.[631] Zaplijenjen je i izvjestan ratni materijal.

Zbog pritiska naših snaga u Gorskom kotaru Nijemci su se povukli iz Gomirja k Ogulinu.

U Dalmaciji vrši se koncentracija neprijatelja u Metkoviću. Mosećki [NOP] odred je 27. novembra u zasjedi na cesti Drniš – Split zarobio nekoliko neprijateljskih vojnika i zaplijenio 2 mitraljeza, 3 bicikla i 6500 kg namirnica.

29. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/394.

---

* Odnosi se na vojnike iz kvislinških formacija generala Vlasova (vid. nap. 245).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Dozvolili smo engleskoj misiji da Kairo pošalje jednog oficira koji će primati i otpravljati engleske zarobljenike iz Slovenije preko vas za Italiju. Mi smo dali dozvolu da šalju čoveka u Zagreb.

29. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut 119/2, reg. br. 4-37/1.

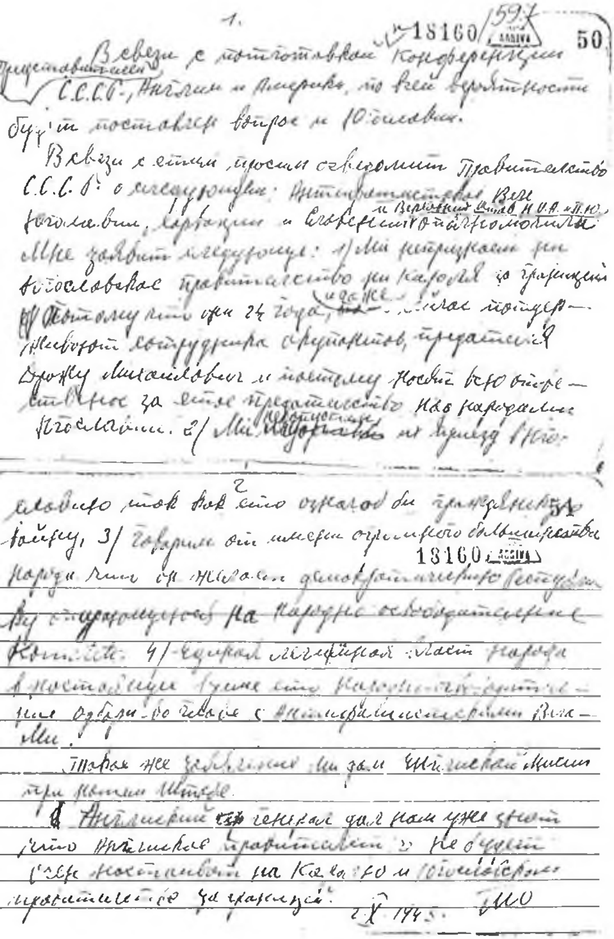

1.

18160/597 50

В связи с подготовкой Конференции представителей С.С.С.Р., Англии и Америки, по всей вероятности будет поставлен вопрос и Югославии.

В связи с этим, просим осведомить Правительство С.С.С.Р. о следующем: Антифашистское Вече Югославии, Хорватии и Словении и Верховный штаб Н.О.А. и П.О.Ю. имеет заявить следующее: 1/ Мы не признаем ни югославское правительство ни короля за границей потому что они 2½ года, даже сейчас поддерживают сотрудника оккупантов, предателя Дражу Михайловича и поэтому несут всю ответственность за это предательство над народами Югославии. 2/ Мы недопустимо [illegible] приезд короля в Югославию так как это означало бы гражданскую войну. 3/ Говорим от имени огромного большинства народа что мы желаем демократическую [illegible] на народно освободительные комитеты. 4/ Единой легитимной властью народа в настоящее время это Национально-освободительные органы во главе с Антифашистским Вечем.

Такое же заявление мы дали Английской миссии при нашем штабе.

Английский генерал дал нам уже знать что Английское правительство не будет больше настаивать на Каиро и Югославском правительстве за границей.

2.X.1943. Тито

FAKSIMIL TITOVOG RADIOGRAMA OD 2. OKTOBRA 1943. GEORGI DIMITROVU KOJIM MOLI DA VLADI SSSR-a URUČI TITOVU IZJAVU (NOTU) U VEZI SA PRIPREMAMA MINISTARA INOSTRANIH POSLOVA SSSR-a, V. BRITANIJE I SAD ZA KONFERENCIJU U MOSKVI

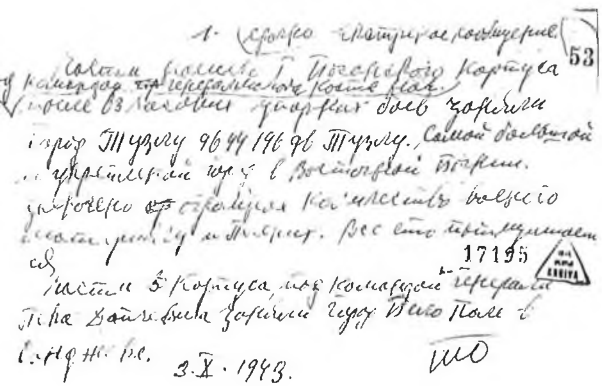

1. [illegible] 53

Части [illegible] Корпуса [illegible] взяли город Тузлу [illegible] Тузлу. Самый большой и укрепленный город в Восточной Боснии. [illegible] Все это [illegible]

17195

Части 5 Корпуса под командой генерала Пека Дапчевича заняли город Бело Поле и [illegible]

3.X.1943. Тито

FAKSIMIL TITOVOG RADIOGRAMA RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA« O OSLOBOĐENJU TUZLE I BIJELOG POLJA

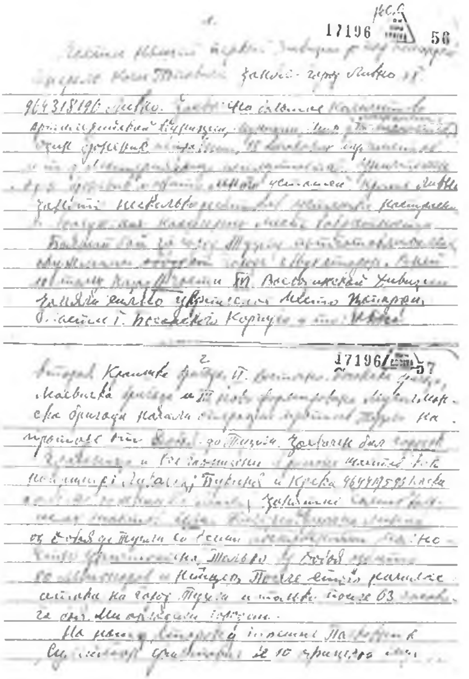
17196 56

17196/ 57

FAKSIMIL PRVE I DRUGE STRANE TITOVOG RADIOGRAMA GEORGI DIMITROVU I RADIO--STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA« O BORBAMA JEDINICA NOVJ U BOSNI

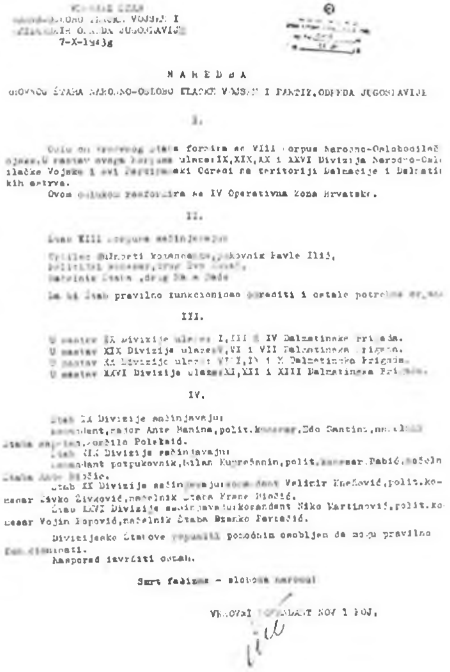
[illegible] ŠTAB
[illegible] VOJSKE I
[illegible] ODREDA JUGOSLAVIJE
7-X-1943g

N A R E D B A

[illegible] ŠTABA NARODNO-OSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZ.ODREDA JUGOSLAVIJE

I.

[illegible] formira se VIII korpus Narodno-Oslobodilačke Vojske. U sastav ovoga korpusa ulaze: IX, XIX, XX i XXVI Divizija Narodno-Oslobodilačke Vojske i svi Partizanski Odredi na teritoriji Dalmacije i Dalmatinskih ostrva.

Ovom odlukom [illegible] se IV Operativna Zona Hrvatske.

II.

[illegible] VIII korpusa sačinjavaju:

[illegible] pukovnik Pavle Ilić,
[illegible]
[illegible]

Da bi štab pravilno funkcionisao [illegible] i ostale potrebne [illegible]

III.

U sastav IX Divizije ulaze: I, III i IV Dalmatinska brigada.
U sastav XIX Divizije ulaze: V, VI i VII Dalmatinska brigada.
U sastav XX Divizije ulaze: VIII, IX i X Dalmatinska brigada.
U sastav XXVI Divizije ulaze: XI, XII i XIII Dalmatinska brigada.

IV.

Štab IX Divizije sačinjavaju:
komandant, major Ante Banina, polit. komesar, Edo Santini, načelnik štaba [illegible] Polešaić.
Štab XIX Divizije sačinjavaju:
komandant potpukovnik, Milan Kuprešanin, polit. komesar Pabić, načelnik štaba [illegible].
Štab XX Divizije sačinjavaju: komandant Velimir Knežević, polit. komesar Živko Živković, načelnik štaba Frane [illegible].
Štab XXVI Divizije sačinjavaju: komandant Niko Martinović, polit. komesar Vojin Popović, načelnik štaba Branko Pertašić.

Divizijske štabove [illegible] potrebnim osobljem da mogu pravilno funkcionisati.
Raspored izvršiti odmah.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ,

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ OD 7. OKTOBRA 1943. O FORMIRANJU VIII KORPUSA NOVJ

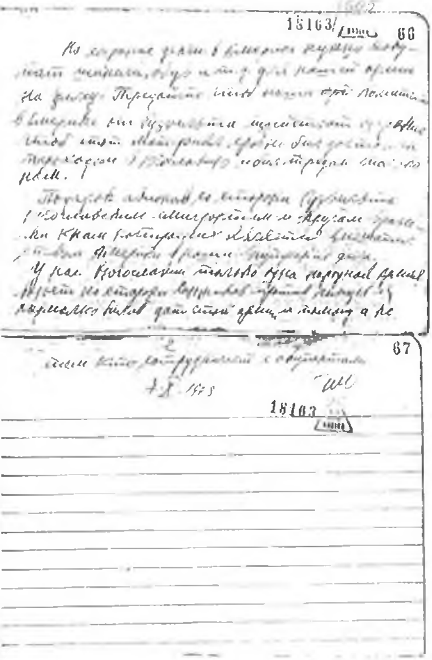

FAKSIMIL TITOVOG RADIOGRAMA GEORGI DIMITROVU O MIJEŠANJU VLADE SAD U UNUTRAŠNJE POSLOVE JUGOSLAVIJE.

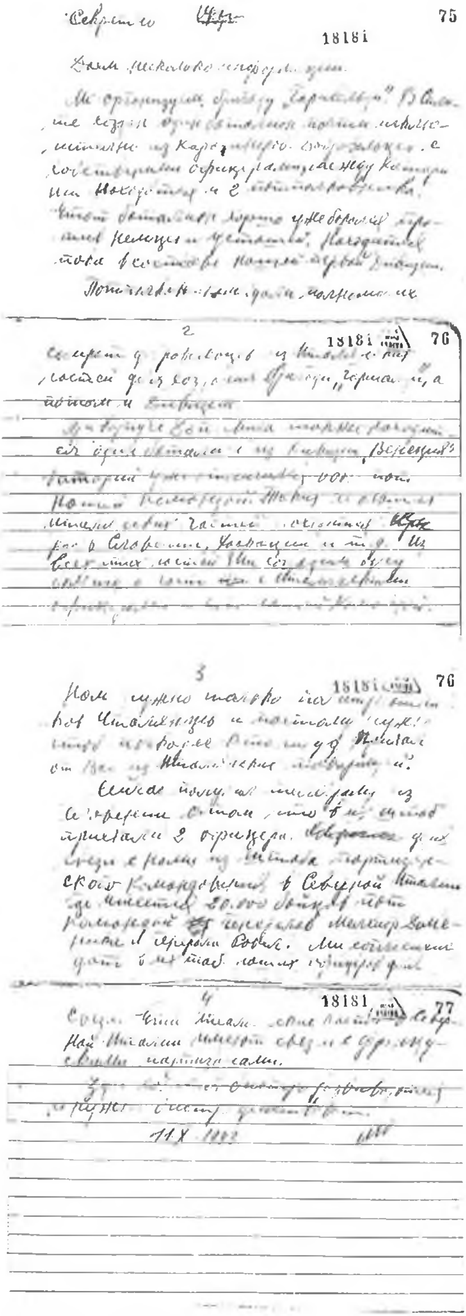

FAKSIMIL TITOVOG RADIOGRAMA GEORGI DIMITROVU O FORMIRANJU ITALIJANSKIH JEDINICA U SASTAVU NOVJ

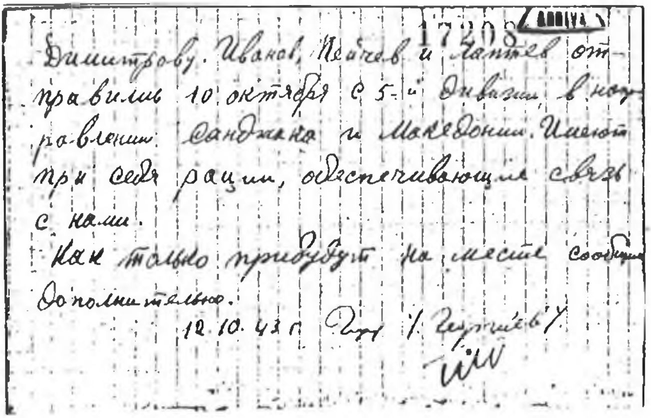

17208

Димитрову. Иванов, Пейчев и Чанков от-правились 10 октября с 5-й дивизией в направлении Санджака и Македонии. Имеют при себе рации, обеспечивающие связь с нами.

Как только прибудут на место сообщим дополнительно.

12.10.43 г. Тито / Георгиев /

[illegible]

FAKSIMIL DEPEŠE KOJU SU POSLALI VIKTOR ŠTERJU ATANASOV (GEORGIJEV) I JOSIP BROZ TITO GEORGI DIMITROVU O UPUĆIVANJU IZ VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ BUGARSKIH RUKOVODILACA U PRAVCU MAKEDONIJE

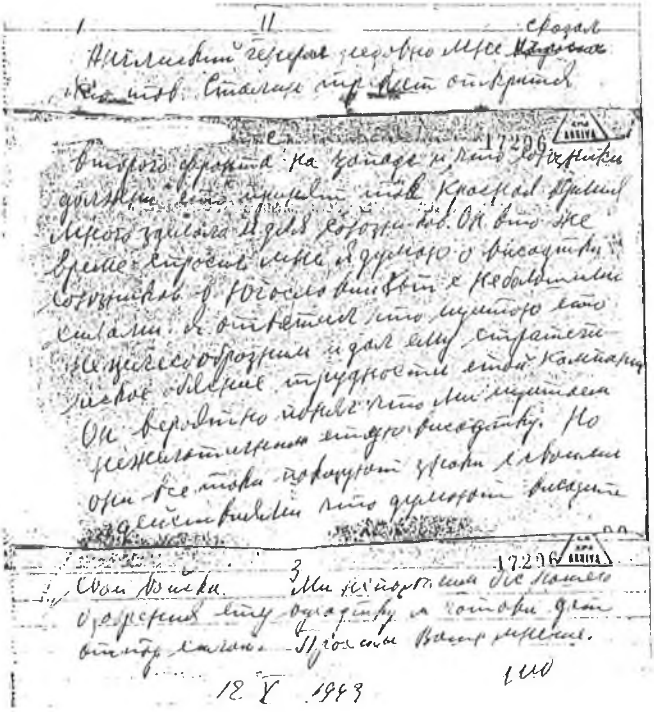

1 II

Английский генерал недавно мне [illegible] сказал [illegible] Сталина [illegible] открытия

17206

второго фронта на западе и что союзники должны [illegible] Красной Армии. [illegible] для союзников. Он в то же время спросил меня, я думаю о высадке союзников в Югославии [illegible] небольшими силами. Я ответил что [illegible] считаю нецелесообразным и дал ему стратегические [illegible] трудности этой кампании. Он вероятно понял что мы [illegible] высадку. Но [illegible] что думают [illegible]

17206

3

[illegible] Мы [illegible] это [illegible] Просим Ваше мнение.

12. X. 1943

[illegible]

FAKSIMIL DRUGE I TREĆE STRANE TITOVOG RADIOGRAMA GEORGI DIMITROVU DA NEĆE DOZVOLITI ISKRCAVANJE SAVEZNIČKIH JEDINICA NA TERITORIJU JUGOSLAVIJE

1.

1656 / 75

Очень срочно! 18173

Деду. Нас всех чрезвычайно неприятно
задело то, что в лозунгах ЦК ВКП(б),
ни одним словом не упомянута борьба
Югославского народа, Народной армии и
Партизанов. Даже 1941 года, когда мы только
начали, вспоминалось в лозунгах нашу борьбу. В чем
дело сейчас? Для союзников в Италии, которые
имеют против себя втрое меньше немецких дивизий чем мы в лозунгах говорится.
Отдельное лозунгов ЦК ВКП(б) без
упоминания Югославии для нашей борьбы не
будет пользы, а наоборот. Неужели нельзя это

18173 76

исправить? Просим срочно Вам это объяснить.
Просим разрешения нам отдельно составить лозунги.

30.X.1943 ТИТО

FAKSIMIL TITOVE DEPEŠE GEORGI DIMITROVU KOJOM TRAŽI OBJAŠNJENJE ZAŠTO SE U PAROLAMA CK SKP(b) NE POMINJE BORBA NARODA JUGOSLAVIJE I NJIHOVE NOVJ

Prevesti i netreba dati imena na ...

U Srbiji se vode svakodnevne žestoke borbe.Priliv novih boraca u
Narodno-Oslobodilačku Vojsku i partizanske odrede u Srbiji je sve veći
ski borci uspešno se bore protiv okupatora, Nedićevaca kao i četničkih
xxxxxxxxx izdajnika Draže Mihajlovića.

18132

Poslije trodnevnih borbi jedinice Nar. -Oslob.Vojske u Istočnoj
...i zauzele su Sokolac 964319396 Sokolac.Razbijeni ... je otstupi
na Mokrom gde ga je dočekala VI Bosanska Brigada.U borbama sa četnicima
...ijebljeno je još 100 četnika.

U Crnoj gori vode se velike borbe sa Njemcima xxxxxxxxxx.Na sekto
...lašin-Vjeternik964220296,Vjeternik jedinice II Korpusa tako su razbili
...nce pri ponovnom zauzimanju Kolašina da ih još danas izgubljene nalaze
...umama.Zetski Odred xxxxx zauzeo je Bioče 964220596 Bioče.

U Slavoniji je likvidirano neprijateljsko uporište Kravice96451959
...rica kod Osijeka gde je z robljeno 186 kulturbundovaca.U svim borbama
... borci su zaplijenili 5 puškomitraljeza,81 pušku,660 uniformi,500 ćebet
...še stotina pari cipela i veša.Takodje je likvidirano uporište Brezovac
...517396 Brezovac kod Bjelovara.Tom prilikom je zaplijenjen 1.puškomitralj
...koliko pušaka.

U Zagorju naša Vojska vodi uspješne bojeve.30.X.razoružane su usta
...anjcu964616996 Klanjcu i Njemci u Luki964616996 Luki.Isto tako porušena
pruga Trgovište-Zabok964516396 Zabok.i Križevci -Bjelovar964517396 Kri-
...i -Bjelovar.

7.XI.1943. TITO

FAKSIMIL TITOVOG RADIOGRAMA RADIO--STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA« OD 1. NOVEMBRA 1943.

17245/ 8

Ми заметили что действительно между Американцами и Англичанами есть многие противоречия и трения. Ми используем это.

Наша делегация в Италии заметила что Англичане и дальше держат в Концлагерах наших югославских патриотов и многих партизан которых туда бросили Фашисти, и даже поставили четников как охрану. Я уложил резкой протест против этого. Англичане пускают югославских реакционых офицеров в лагера чтоб заставить заключенных вступить в рокую югославскую легию. Заключенци требовали плебисцит

3

17245/ 8

чтоб выяснитс кто за партизане а кто за четнике. За четнике выяснилос 120 которие были четники и раньше, а 1.800 выяснилос за партизоне и требовали что их пустит в Югославию в нашу Армию. Это пример из одного лагера в Бари, а таких лагеров много.

Ми потребовали не только военые судна но и все торговые судна которые ограбили Италянци. Некоторые торговые судна ми уже получили в свези с соглашением с Американцем и эти судна переносят нам материял при нашей знамене

3.XI-1943 Тито

FAKSIMIL DRUGE I TREĆE STRANE TITOVOG RADIOGRAMA GEORGI DIMITROVU O DRŽANJU ENGLEZA PREMA JUGOSLOVENSKIM ZATVORENICIMA U ITALIJI I O ZAHTJE DA SE JUGOSLAVIJI VRATE SVI VOJNI I TRGOVAČKI BRODOVI

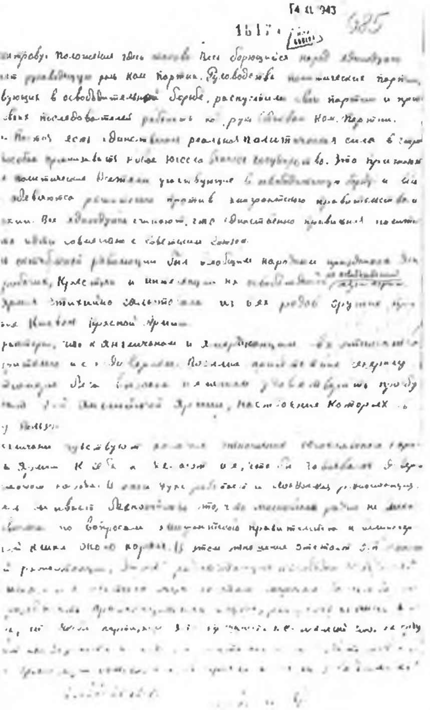

FAKSIMIL DEPEŠE VIKTORA ŠTERJU ATANASOVA (GEORGIJEVA) OD 14. NOVEMBRA 1943. GEORGI DIMITROVU O SITUACIJI U JUGOSLAVIJI

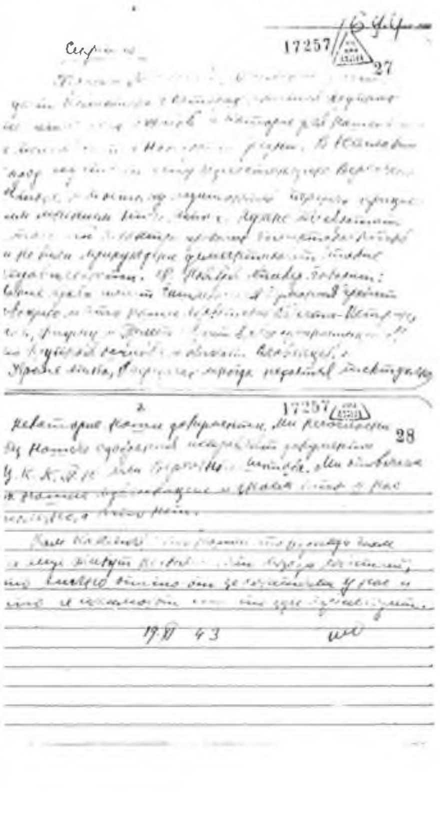

FAKSIMIL TITOVOG RADIOGRAMA GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSALVIJA« U KOME SE ZABRANJUJE ISPRAVLJANJE DOKUMENATA CK KPJ I VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ

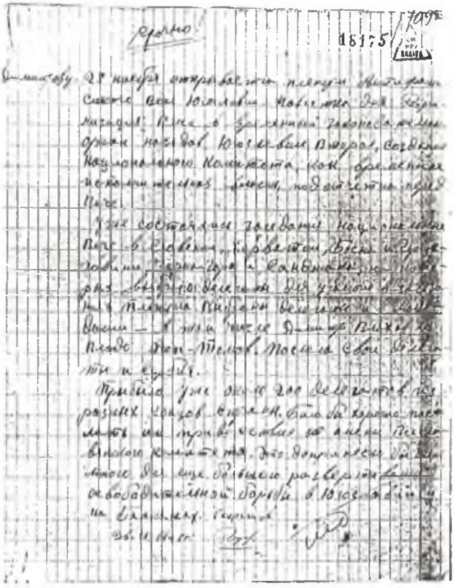

FAKSIMIL DEPEŠE KOJU JE POSLAO VIKTOR ŠTERJU ATANASOV (GEORGIJEV), A TITO SUPOTPISAO, GEORGI DIMITROVU O DATUMU ODRŽAVANJA I SADRŽAJU DNEVNOG REDA DRUGOG ZASJEDANJA AVNOJ-a

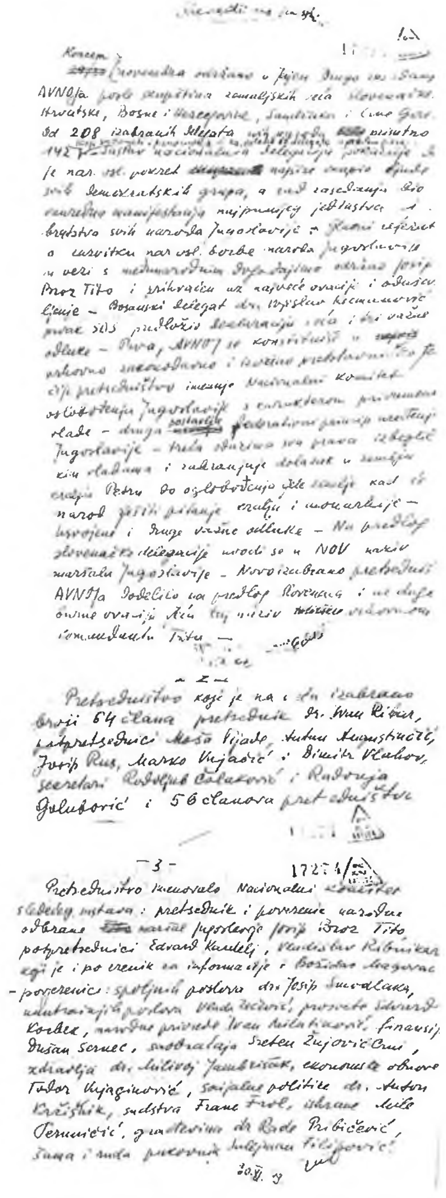

FAKSIMIL DEPEŠE KOJU JE NAPISAO MOŠA PIJAI A TITO UPUTIO GEORGI DIMITROVU O ODRŽAN DRUGOM ZASJEDANJU AVNOJ-a I NJEGOVIM ODLUKAMA

[ŠTABU TREĆEG KORPUSA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE]

Slažemo se da Đoko Ivanović bude šef ekonomskog [odsjeka] vašeg korpusa.

Pandžu [Muhameda] iskoristite za pridobijanje Muslimana, ali pazite da vam ne pobjegne jer je sve vrijeme bio agent Gestapoa.* Imamo dosta materijala protiv njega. Postupajte s njim dobro i ne držite ga u zatvoru, podvlačim – pazite na njega.

29. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 2/12-8/I.

* O M. Pandži više vid. u nap. 511.

RAZVITAK OSLOBODILAČKE BORBE NARODA JUGOSLAVIJE U VEZI S MEĐUNARODNIM DOGAĐAJIMA

Izvještaj na Drugom zasijedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije[632]

I

Naša narodnooslobodilačka borba može se podijeliti u četiri etape svog razvitka, i to:

Prvo, na kapitulaciju Jugoslavije i početak narodnog ustanka, koji je u svom začetku primio oblike formiranja mnogobrojnih partizanskih odreda za borbu protiv okupatora.[633]

Drugo, prerastanje partizanskih odreda u regularne vojne jedinice, bataljone, brigade i divizije i stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.[634]

Treće, prerastanje narodnooslobodilačkih odbora[635] u pravu narodnu vlast i stvaranje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije,[636] i

Četvrto, na etapu u kojoj se sada nalazimo, a to je – pretvaranje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije iz općepolitičkog tijela u najviše zakonodavno tijelo i stvaranje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao privremene narodne vlade.

Prva etapa. – Uzroci onako brze kapitulacije Jugoslavije i porobljavanja naše zemlje od strane njemačkih, talijanskih, mađarskih i bugarskih osvajača danas su već sasvim jasni većini našeg naroda. Dvadesetogodišnje ugnjetavanje naroda Jugoslavije [kao što su Hrvati, Makedonci, Slovenci i drugi] od šake velikosprskih hegemonista: dalje, nečuvena korupcija vladajućih krugova unutar zemlje i njihovo povezivanje u inostranstvu s najreakcionarnijim krugovima – a naročito njemačkim i talijanskim – u cilju održavanja na vlasti; zatim nečuveno izdajstvo i špijunaža u našoj vojsci, a naročito u Generalštabu, – sve su to bili uzroci katastrofalnog i sramotnog poraza Jugoslovenskih armija u ratu. Taj je poraz imao katastrofalne posljedice za narode Jugoslavije. Kralj i vlada, zajedno s grupom ljudi koji su bili odgovorni za takvu sudbinu naše zemlje, pobjegli su u inostranstvo. Jugoslavija je bila raskomadana i postala je plijen takvih osvajačkih pljačkaša kakvih malo poznaje historija.[637] U zemlji su nastali nečuven teror i istrebljivanje ne samo najnaprednijih ljudi, nego istrebljivanje čitavog srpskog stanovništva u Hrvatskoj, Bosni i

Hercegovini, Vojvodini, slovenačkog stanovništva u Sloveniji itd. Njemački i talijanski osvajači doveli su u Hrvatskoj na vlast krvave ustaške zvijeri, a u Srbiji najogavnijeg izdajnika Nedića,[638] pomoću kojih su počeli izvršavati svoj pakleni plan istrebljivanja Slovena na Balkanu. U toj teškoj, sa sigurnošću mogu reći najtežoj situaciji u historiji naših naroda, našla se jedna jedina organizacija u našoj zemlji koja se dvadeset godina nalazila tako reći izvan zakona i bila progonjena od svih vlastodržaca u Jugoslaviji i koja je sada sve iskustvo i organizatorske sposobnosti, sve svoje oprobane borce stavila u službu svog porobljenog naroda. Jedino je Komunistička partija bila ta koja je povela narod na oružani ustanak, koja nije klonula duhom, već je visoko digla zastavu oslobodilačke borbe i koja je do danas u toj borbi zajedno sa svojim narodom istrajala. *(Burno odobravanje. Povici: »Živjela Komunistička partija!«.)*

Počeli su se stvarati partizanski odredi, najprije u Srbiji, Bosni i Hercegovini, a onda je buknuo opći narodni ustanak u julu u Crnoj Gori, zatim širenje partizanskog pokreta u Hrvatskoj, Sloveniji itd.[639] Sve je to pokazalo da je naša zemlja, iako porobljena, ostala nepokorena, i da su naši narodi spremni prinijeti i najveće žrtve za svoje oslobođenje. Maleni, skoro goloruki partizanski odredi počeli su brzo rasti i razvijati se u krupne jedinice, koje su otimale kod neprijatelja oružje, zadavale neprijatelju sve jače i jače udarce i pokazale da se ne mogu uništiti uprkos svim njemačkim, talijanskim i ostalim osvajačkim snagama koje su bile upućivane u borbu za ugušivanje partizanskog pokreta u raznim krajevima zemlje. *(Burno odobravanje. Aplauz.)*

Odolijevajući tako svim navalama neprijatelja i pretvarajući se sve više u krupne partizanske jedinice, odlukom Vrhovnog štaba, u jesen 1942. godine partizanski odredi formirani su u regularne vojne jedinice, tj. stvorena je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. *(Burno odobravanje. Aplauz.)*

Nastaje druga etapa u narodnooslobodilačkoj borbi. Stvorene su brigade, divizije i korpusi, oslobođena su čitava područja od neprijatelja i njihovih ustaških i četničkih slugu. Naša mlada Narodnooslobodilačka vojska pokazala je odmah na početku da je sposobna da riješi i najteže zadatke. Oslobođeni su mnogobrojni gradovi, na primjer: Livno, Glamoč, Mrkonjić-grad, Jajce, Ključ, Bihać, Krupa, Slunj itd. Stvaranjem Narodnooslobodilačke vojske nastao je novi polet ustanka u krajevima gdje je do tada vladalo relativno zatišje.

U tom razdoblju narodnooslobodilačka borba dobija sve stabilniji oblik, a samim tim i povjerenje sve širih narodnih masa u svim krajevima Jugoslavije.

Narodnooslobodilački odbori koji su se do tada stvarali na oslobođenoj teritoriji počeli su se stvarati i na poluoslobođenoj, pa čak i na okupiranoj teritoriji, jer je ta nova klica narodne vlasti u narodu postojala sve popularnija i narod se prema njoj odnosio sa sve većim

povjerenjem. Dok su u početku narodnooslobodilački odbori bili stvarani više kao pomoćni organi partizanskih odreda u vođenju oslobodilačkog rata, u vrijeme stvaranja Narodnooslobodilačke vojske ti se odbori pretvaraju u jedinu i pravu narodnu vlast. *(Aplauz.)* Pred njih su se sada postavljali i mnogi drugi zadaci osim pomaganja partizanskih jedinica i Narodnooslobodilačke vojske. Nastaje treća etapa, koja je nužno nametnula stvaranje jednog jedinstvenog općepolitičkog narodnog tijela, koje će biti centralni organ i koje će ujediniti sve te i stvarati nove narodnooslobodilačke odbore.

Sazvana je historijska skupština Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Bihaću. Na toj su skupštini donesene velike i važne odluke. Stvoren je prvi put poslije okupacije naše zemlje jedan centralni politički organ od predstavnika svih naroda Jugoslavije. Prvi put se sastalo jedno narodno predstavništvo, koje je poniklo iz samog naroda i to u najtežim časovima njegove historije, pred kojim je Vrhovni štab mogao da odgovara za svoj dotadašnji rad.

Stvaranje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije jeste jedna od najvećih tekovina naše narodnooslobodilačke borbe do tog vremena. Položeni su temelji na kojima se gradi jedno novo, pravednije uređenje u zemljama Jugoslavije, položeni su temelji na kojima se stvara istinsko bratstvo i ravnopravnost svih naroda Jugoslavije, temelji jedne prave, istinski demokratske, narodne vladavine. *(Burno odobravanje. Aplauz.)* Stvaranjem zemaljskog antifašističkog vijeća Hrvatske, a još prije toga stvaranjem slovenačke Osvobodilne fronte i njenog izvršnog organa, počeli su se sprovoditi u praksi principi ravnopravnosti naroda Jugoslavije, počele su se ostvarivati vjekovne težnje pojedinih naroda Jugoslavije da sami sobom upravljaju. *(Odobravanje. Aplauz.)*

U toku godine dana, otkako je osnovano Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, dogodile su se velike promjene ne samo u našoj zemlji već i u čitavom svijetu. Mi smo, naročito u toku ove godine dana, morali voditi teške i krvave borbe s okupatorom. Pred našu Narodnooslobodilačku vojsku bili su postavljeni veliki, ali časni zadaci. U razdoblju od šest mjeseci, od januara pa sve do jula 1943. godine, mi smo prebrodili dvije velike neprijateljske ofanzive – četvrtu i petu, koje su bile preduzete s ciljem da unište našu Narodnooslobodilačku vojsku i ponovo okupiraju našu oslobođenu teritoriju.[640] To su bila teška iskušenja za našu Narodnooslobodilačku vojsku. Izdržali smo ogromne napore, u kojima su sinovi naših naroda pokazali takva nečuvena junaštva i samoodricanja kojima će se vjekovima ponositi pokoljenja naših naroda. Bez obzira na ogromnu brojčanu i tehničku nadmoćnost neprijatelja, on nije uspio da uništi jezgro naše Narodnooslobodilačke vojske. *(Poklici: »Živjela naša vojska!«)* Naprotiv, on je pretrpio ogromne gubitke, a mi smo tom teškom i krvavom borbom stekli pred čitavim naprednim svijetom velike simpatije i divljenje – s jedne strane, a s druge, – prvi put su

Saveznici počeli priznavati našu Narodnooslobodilačku vojsku time što su poslali u Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije svoju vojnu misiju. *(Aplauz.)* U toku tih velikih borbi, naročito u toku pete ofanzive, mi smo pretrpjeli teške gubitke.[641] Pale su hiljade najboljih sinova naših naroda. Među njima nalaze se članovi Izvršnog odbora Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije: Nurija Pozderac, Veselin Masleša, Sima Milošević i nekoliko članova AVNOJ-a. To su teški i nenadoknadivi gubici. Odajmo počast svim slavnim sinovima našeg naroda koji su dali svoje dragocjene živote za bolju i srećniju budućnost naroda Jugoslavije. *(Prisutni ustaju i ćutanjem odaju počast palim borcima. Poklici: »Slava im!«)*

Trebalo je proliti potoke dragocjene narodne krvi, trebalo je da desetine hiljada najboljih sinova naših naroda polože svoje živote u toku dvogodišnje nejednake borbe s neprijateljem da bi na kraju istina o stvarnom položaju u Jugoslaviji prokrčila sebi put pred svjetskom javnošću. Možda nikada nijedan mali narod nije tako skupo došao do toga da uvjeri svjetsku javnost da je krv koja je prolivena u Jugoslaviji – njegova krv, a ne onih sramnih izdajnika čije poglavice uživaju gostoprimstvo u savezničkim zemljama.

Jedna nečuvena prevara čitave poštene svjetske javnosti raskrinkana je u periodu ove godine dana. Izdajnička londonska vlada preko dvije godine varala je čitav svijet time što je govorila da borbu u Jugoslaviji vodi njen ministar Draža Mihailović. Da bi ironija bila još veća, četničke bande, na čelu s tim ministrom-izdajnikom, vodile su kroz čitavo to vrijeme i još danas vode borbu protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda na strani okupatora. Ali tim pokvarenjacima ništa nije smetalo da u isto vrijeme prikazuju uspjehe Narodnooslobodilačke vojske kao svoje. *(Povici negodovanja, komešanja među delegatima.)* Za vrijeme četvrte ofanzive izdajnik Draža Mihailović *(Povici: »Dolje izdajnici!«)* napravio je sporazum s Nijemcima, Talijanima i ustašama da zajedno zadaju smrtni udarac našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci. Mnogobrojni dokumenti koji su nam pali u ruke za vrijeme naše ofanzive protiv četnika Draže Mihailovića jasno otkrivaju taj pakleni plan i nečuvenu izdaju tih narodnih izroda. Kao što je već našoj javnosti poznato, za vrijeme naših velikih i slavnih borbi na rijeci Neretvi i kod Gornjeg Vakufa Draža Mihailović je mobilizirao u Srbiji, Sandžaku, Crnoj Gori, Hercegovini i istočnoj Bosni oko 18 000 ljudi i doveo ih na Neretvu da bi nam tu zabili nož u leđa. Naše slavom ovjenčane I, II, III i VII divizija i jedinice IX dalmatinske divizije ne samo što su na rijeci Neretvi razbile Nijemce, ustaše i Talijane već su prešle i u odlučnu ofanzivu protiv četnika Draže Mihailovića goneći ga od Neretve do Kolašina, gdje su mu zadale konačan udarac i likvidirale njegove četnike kao neku ozbiljnu vojničku snagu.[642]

Sve su to činjenice koje izdajnička izbjeglička londonska vlada nije mogla zataškavati pred svjetskom javnošću. Tako je prevara bila konačno otkrivena.

Uslijed događaja izvan naše zemlje, tj. uslijed pobjeda slavne Crvene armije na Istočnom frontu i razbijanja elitnih Hitlerovih armija *(Povici: Živjela nepobjediva Crvena armija!«)*, stvoreni su bili uslovi za iskrcavanje Saveznika na Siciliju i na kraju u Italiju i za kapitulaciju glavnog Hitlerovog partnera – fašističke Italije. Ovdje moram da naglasim da je kod izbacivanja Italije iz stroja veliku ulogu odigrala i naša Narodnooslobodilačka vojska, koja je u toku čitavog ovog rata prikivala uz sebe 16–20 talijanskih divizija. Još do kapitulacije Italije jedinice naše Narodnooslobodilačke vojske, prešavši ponovo u ofanzivu poslije pete ofanzive neprijatelja, oslobodile su skoro cijelu istočnu Bosnu, veći dio centralne Bosne i Bosansku krajinu.[643] *(Burno odobravanje. Aplauz.)*

Kapitulacijom Italije i razoružanjem deset talijanskih divizija u našoj zemlji naša je Narodnooslobodilačka vojska došla ne samo do velikog naoružanja već je i sama narasla najmanje za 80 000 novih boraca i oslobodila nove velike predjele u Dalmaciji, Sloveniji itd. na taj su način stvoreni uslovi za nove pobjedničke operacije jedinica Narodnooslobodilačke vojske – s jedne strane, a s druge – naša Narodnooslobodilačka vojska stekla je kod Saveznika glas ozbiljnog vojničkog faktora, s kojim danas računaju ne samo Saveznici kao sa svojim saveznikom nego i fašistički osvajači kao s protivnikom koji veže uz sebe veliki broj njihovih divizija. *(Burno odobravanje. Aplauz.)* Poslije kapitulacije Italije došlo je do neviđenog poleta narodnog ustanka u Sloveniji, Dalmaciji, pa i u ostaloj Hrvatskoj. Tako danas nema više nijedne oblasti u Jugoslaviji gdje se nije rasplamsao plamen narodnog ustanka. *(Aplauz.)* Do 1 novembra ove godine oslobođeni su ogromni novi prostori naše zemlje. Oslobođen je veliki dio Dalmacije s ostrvima, veliki dio Hrvatskog primorja, veliki dio Slovenije, Bosanske krajine, čitava Istočna Bosna, veliki dio centralne Bosne, čitav Sandžak, veliki dio Crne Gore i jedan dio Hercegovine.

Nekoliko naših divizija već je prešlo granicu između Sandžaka i Srbije. *(Aplauz.)* Počelo je ponovno oslobađanje srpskog naroda od njemačkih i bugarskih osvajača, Nedićeve vojske i četnički bandi Draže Mihailovića. Jedna od vrlo značajnih činjenica jeste da su naše partizanske snage u Makedoniji u poslednje vrijeme postigle znatne uspjehe i već po drugi put zauzele Kičevo, Debar i tako stvorile uslove za još jače razvijanje partizanskog pokreta u Makedoniji. Partizanski pokret u Makedoniji usko je povezan s partizanskim pokretom u Albaniji i Grčkoj i u isto vrijeme javlja se kao ozbiljna podrška u razvijanju partizanskog pokreta i u samoj Bugarskoj. *(Aplauz.)*

Jedan od najljepših uspjeha našeg narodnog ustanka, uspjeh od velikog historijskog značaja, jeste oslobođenje Istre i Slovenačkog primorja poslije kapitulacije Italije. *(Burno odobravanje. Aplauz.)* Dvadesetogodišnje ropstvo slovenačkog i hrvatskog naroda nije moglo, uprkos svim naporima fašista, oduzeti našoj porobljenoj braći njihovo nacionalno obilježje i oslabiti njihove težnje za sjedinjavanjem sa svojom braćom i ostalim narodima Jugoslavije.

Kao što se već iz naprijed izloženog vidi, situacija se u Jugoslaviji i u svijetu, naročito posljednje godine, potpuno izmijenila. Zahvaljujući pobjedama Crvene amrije, Hitlerova ratna mašina stoji pred katastrofom, a pobjeda nad ovim najvećim neprijateljem čovječanstva više nije daleko. U toku ove godine dana raspao se fašistički blok. Italija je izbačena iz stroja. Kod Hitlerovih satelita vladaju još veća zabuna i raspadanje. Odnosi između Saveznika – Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike postaju sve čvršći *(aplauz)*, što je naročito došlo do izraza na Moskovskoj konferenciji predstavnika triju velikih savezničkih sila.[644] Sve ove činjenice imaju ogromno značenje i za našu narodnooslobodilačku borbu. Vjera u blisku pobjedu i konačno oslobođenje naših naroda ispod okupatorskog jarma zahvata sve šire slojeve naroda Jugoslavije, što se izražava u masovnom prilivu novih boraca u našu Narodnooslobodilačku vojsku, što se izražava u pristupanju našoj narodnooslobodilačkoj borbi mnogih istaknutih političkih, kulturnih i javnih radnika u svim zemljama Jugoslavije. Sve to utiče, s druge strane, na sve brže raspadanje marionetskih državnih aparata Pavelića[645] i Nedića, i na taj način na slabljenje okupatorskih pozicija u našoj zemlji. *(Aplauz.)*

Ali jedna stvar se nije izmijenila ni u toku posljednje godine dana, uprkos svim činjenicama koje smo naprijed naveli. To je politika izdajničke vlade, koja se sada nalazi u Kairu[646] i koja, na žalost, još uvijek važi pred našim saveznicima kao legitimni predstavnik naroda Jugoslavije. Nemam namjeru da u ovom kratkom izvještaju ulazim podrobnije u to zašto je to tako, zašto Saveznici trpe tu vladu, koja nema nikakva oslonca u našem narodu, jer preko svog ministra Draže Mihailovića sarađuje s okupatorom već dvije i po godine protiv naše Narodnooslobodilačke vojske, odnosno protiv naroda Jugoslavije; zašto trpe vladu koja je izrazito reakcionarna i velikosrpska, što se naročito vidi iz njenog sastava, jer u njoj učestvuju takvi ljudi kao što je poznati šestojanuarac Pera Živković[647] i drugi. Ali jedno mogu kazati: nema nijednog borca u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima koji ne bi osjetio bol u srcu, koji ne bi osjetio ogorčenje svaki put kada pomisli da ta vlada, koja ima na duši toliko zločina i kojoj je mjesto na listi ratnih krivaca, još uvijek sjedi i uživa gostoprimstvo kod naših saveznika. *(Burno odobravanje. Aplauz.)* Nama je vrlo dobro poznato da ta vlada čini sve što može da se na bilo koji način prokrijumčari u našu zemlju (to isto vrjedi i za kralja) prije no što narod rekne svoju odlučnu riječ o

njihovoj sudbini.[648] Mi znamo i to da postoje u inostranstvu izvjesni reakcionarni krugovi koji podupiru tu vladu i kralja u njihovim nastojanjima. Ali mi znamo i to da ogromna većina naprednih demokratskih elemenata u savezničkim zemljama iskreno želi da naš narod sam odluči o svojoj sudbini i stvori takvo državno uređenje kakvo nađe za potrebno. *(Povici: »Tako je!« Burno odobravanje. Aplauz.)*

Nas su klevetali i još uvijek klevetaju sa svih strana, ali po jedinstvenom planu. Svi okupatori, njihovi kvislinzi – prodane izdajice, ustaše, nedićevci, četnici Draže Mihailovića u zemlji i njihovi gospodari u inostranstvu – govorili su i govore da je naša narodnooslobodilačka borba u Jugoslaviji čisto komunistička stvar: boljševizacija zemlje, pokušaji komunista da uzmu vlast, ukidanje privatne svojine, uništenje crkve i vjere, uništenje kulture itd. Ove su klevete stare i otrcane. One su potekle iz Gebelsove[649] kuhinje i sada su postale glajhšaltovana hrana kojom Gebelsovi istomišljenici hrane stanovništvo »nove Evrope«, a pokušavaju je eksportirati i izvan Evrope. Ali u te laži malo ko još vjeruje, a najmanje narodi Jugoslavije. Naša borba za opstanak suviše je krvava i teška, mnogo i premnogo su naši narodi u toku ove tri godine prepatili da bi ih takvim otrcanim klevetama iko mogao skrenuti s puta ove velike i slavne borbe za nezavisnost, za bolju i srećniju budućnost. Prošla su ona vremena kada je šaka reakcionara pripisivala, ponekad s uspjehom, komunistima Jugoslavije takve i slične stvari da bi ih izolirala od naroda. Kroz ovu veliku oslobodilačku borbu narodi Jugoslavije uvjerili su se da su komunisti najvjerniji sinovi svog naroda, uvijek spremni na najveće žrtve za njegovu sreću. *(Odobravanje. Aplauz. Povici: »Živjela Komunistička partija!«)*

U vezi sa svim tim, a naročito s razvitkom sveopćeg narodnog ustanka, u vezi s oslobađanjem sve većih teritorija, u vezi sa sve većim zadaćama koje se postavljaju pred naše narode i u vezi s razvojem događaja u inostranstvu, potrebno je blagovremeno poduzeti sve mjere za dalje uspješno razvijanje narodnooslobodilačke borbe; potrebno je poduzeti sve mjere da bi naši narodi osigurali sebi takvo državno uređenje koje bi se zasnivalo na bratstvu i ravnopravnosti svih naroda Jugoslavije i koje bi garantiralo istinsku slobodu i demokratiju svim slojevima društva. *(Burno, dugotrajno odobravanje. Povici: »Tako je!«)* Kroz dvadeset i tri godine monarhija se potpuno kompromitovala kod naroda. Ona nije bila nosilac demokratskih načela, već diktature najreakcionarnije klike. Monarhija nije bila spona za bratstvo naroda Jugoslavije i temelj za stvaranje snažne državne narodne zajednice. Monarhija je bila nosilac velikosrpske hegemonije i ugnjetavanja drugih naroda. *(Burno odobravanje. Povici: »Tako je!«)* Pokojni kralj Aleksandar 1929. godine raspustio je parlament i uveo vojnu diktaturu. Uveo je režim terora i nasilja. Kralj Petar II postao je već od početka centar oko koga se okupljala

sva ona reakcija koja je upropastila našu zemlju. Štaviše, on je sve vrijeme podržavao i još uvijek podržava najsramnijeg izdajnika Dražu Mihailovića i njegove vojvode. O tome ima na stotine i hiljade dokaza i to znaju svi naši narodi. U vezi s tim, samo republikanski demokratski oblik vladavine može spriječiti da se našim narodima ne dese nikad više slične nesreće.[650] *(Dugotrajno burno odobravanje.)*

Takva je situacija u četvrtoj etapi razvitka naše narodnooslobodilačke borbe. I, dosljedno tome, našem narodnom predstavništvu nameće se dužnost da preduzme sve potrebno i opravda povjerenje ogromne većine slobodoljubivih naroda Jugoslavije. U ovoj, četvrtoj etapi, u vezi s unutrašnjim i vanjskim događajima, nameće se potreba stvaranja takvih narodnih organa, političkih i zakonodavnih, kao i izvršnih, koji iz njih proističu, a koji će biti kadri da savladaju sve teškoće u ovoj situaciji i koji će dostojno reprezentirati narode Jugoslavije kako u samoj zemlji tako i izvan nje, koji će biti sposobni spriječiti svaki pokušaj, došao on bilo s koje strane, koji bi išao za tim da onemogući ostvarenje težnja za koje je naš narod prolio toliko krvi u ovoj velikoj oslobodilačkoj borbi. Danas je potrebno da Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije postane zaista najviše zakonodavno i izvršno tijelo naroda Jugoslavije. Danas je već došlo vrijeme da se stvori jedan izvršni organ u formi jedne privremene vlade, koji će biti sposoban da rukovodi svim poslovima koje mora da vrši jedna prava narodna vlada.[651] *(Burno odobravanje. Delegati ustaju, sva se dvorana prolama od poklika i aplauza.)*

Mi danas imamo Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, koje je stvoreno prije godinu dana. U tom Antifašističkom vijeću zastupljeni su svi slojevi društva. Prvi put u svojoj historiji naši narodi šalju u taj svoj organ predstavnike koji su iznikli iz njihove sredine, koje oni slobodno biraju i u koje oni imaju zaista puno povjerenje.

Razumije se, tako krupan korak jednog naroda, kao što je stvaranje njegovog najvišeg izvršnog organa, u konkretnom slučaju stvaranje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, može u prvom momentu naići i na eventualne smetnje i na nerazumijevanje čak i kod naših saveznika u inostranstvu. A to naročito zbog toga što u inostranstvu postoji još neka tobožnja vlada. Ali u toku ove dvije godine i devet mjeseci teške i krvave borbe za svoju slobodu i nezavisnost, narodi Jugoslavije stekli su pravo da sami odlučuju o svojoj sudbini, a to pravo stoji potpuno u skladu s Atlantskom poveljom.[652] *(Burno odobravanje, Aplauz.)* Mi smo uvjereni da naši saveznici neće krivo shvatiti ovaj historijski korak naših naroda, već naprotiv, da će Saveznici i sami sve učiniti da našem narodu pruže moralnu i materijalnu pomoć i potporu i preko predstavništva koje je narod sam u zemlji izabrao. *(Aplauz).*

II

A sada nekoliko riječi o našoj slavnoj Narodnooslobodilačkoj vojsci. Mogu smjelo tvrditi da je stvaranje narodne vojske pod onakvim uvjetima pod kakvima se stvarala naša jedinstven primjer u historiji. Od golorukih partizanskih odreda, bez ikakvih tvoraca oružja i municije, bez magazina i raznih vojnih rezervi namirnica, bez ičije pomoći bilo s koje strane, stvorena je armija od blizu četvrt miliona,[653] ali ne u mirnom periodu, već u periodu najstrašnije i najkrvavije borbe koju su ikada narodi Jugoslavije vodili. To je tekovina kojom se narodi Jugoslavije mogu ponositi i kojom će se ponositi buduća njihova pokoljenja.[654] *(Burno odobravanje. Aplauz.)*

Stvaranje naše Narodnooslobodilačke vojske, i to pod takvim uvjetima, bilo je veoma težak posao. Mi nismo imali vojnih akademija i škola, mi nismo imali oficirskih kadrova.[655] Sve se to stvaralo i rađalo u procesu same borbe. Prvog maja 1943. godine Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije izdao je dekret o uvođenju oficirskih i podoficirskih činova u našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci.[656] *(Aplauz.)* Seljaci i radnici, studenti i ostala narodna inteligencija, koji su rasli i razvijali se u narodnooslobodilačkoj borbi, postali su oficiri naše narodne armije. To su najbolji sinovi naših naroda koje su istakli iz svoje sredine sami borci. Takvim svojim oficirima i podoficirima mogu biti ponosni narodi Jugoslavije.

Ovo što mi sada ovdje vršimo krupan je događaj i u odnosu na inostranstvo, u odnosu na naše saveznike, jer time naši narodi, preko svoga predstavništva, jasno i odlučno izražavaju svoju volju. *(Aplauz.)* Ali je potrebno napomenuti i to da su svi oni oficiri bivše jugoslovenske vojske koji su od samog početka stupili u naše redove, iako u malom broju, zauzeli dostojno mjesto u našoj vojsci.[657] Razumije se da bi taj broj bio veći da veliki broj jugoslovenskih oficira nije dopao njemačkog ropstva, čime im je onemogućeno da učestvuju u narodnooslobodilačkoj borbi. Vrhovni štab unapredio je i proizveo preko 5000 oficira. I ja, u ime Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, ovdje molim ovo visoko narodno predstavništvo za potvrdu dekreta od 1. maja 1943. godine i dekreta od 1. novembra 1943. godine o proizvođenju i unapređenju oficira Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. *(Burno odobravanje.)*

Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije donio je dekret o uvođenju ordena, i to: 1. Ordena narodnog heroja, 2. – Ordena partizanske zvijezde prvog stepena, 3. – Ordena partizanske zvijezde drugog stepena, 4. Ordena partizanske zvijezde trećeg stepena, 5. Ordena narodnog oslobođenja, 6. Ordena za hrabrost, 7. Medalje za hrabrost, 8. Ordena bratstva i jedinstva. Ja molim visoko narodno predstavništvo da potvrdi dekret Vrhovnog štaba o uvođenju ordena u Narodnooslobodilačkoj vojsci od 15. avgusta 1943. godine.[658] *(Aplauz.)*

Organizacija naše Narodnooslobodilačke vojske još nije završena. Mi smo do danas formirali osam armijskih korpusa, koji imaju sav potreban vojnički i politički kadar. Ali priliv novih boraca je svakim danom sve veći. Stvaraju se nove brigade i divizije, stvaraće se i novi korpusi. Dosad je stvaranje naše Narodnooslobodilačke vojske bilo uglavnom na dobrovoljnoj bazi. Ali odsada, pošto će naši narodi imati svoj izvršni organ – Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, dužnost tog izvršnog organa biće i to da izda dekret o općoj vojnoj obavezi svih građana ove zemlje od 18 do 50 godina. *(Burno odobravanje, Poklici: »Tako je!«)* Razumije se, pri tome će i dalje ostati pravo svakog građanina da dobrovoljno stupi u našu vojsku i izvan ovog doba života. Uisto vrijeme Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije moraće dati izjavu o svim onim vojnicima i oficirima koji bi se i nadalje nalazili na strani Nijemaca bilo u hrvatskoj vojsci[659] ili i kojim drugim jedinicama.

U vezi s konferencijom triju velikih savezničkih sila u Moskvi postalo je aktuelno da se naše narodno predstavništvo izjasni o mnogim važnim pitanjima koja interesiraju naše narode, kao: a) pitanje ratnih zločinaca;[660] b) pitanje brodova, ratnih i trgovačkih, koje je Italija pri okupaciji naše zemlje oduzela našem narodu; c) pitanje naših interniraca u Italiji i u drugim zemljama; d) pitanje opljačkane narodne imovine od strane talijanskih okupatora i vraćanje iste našem narodu. Sve su to važna i hitna pitanja, koja treba da se što prije riješe.

Kao što je naprijed spomenuto, u maju 1943. godine došla je u Vrhovni štab delegacija engleske Vrhovne komande u Kairu. Već nekoliko dana prije toga spustila se jedna slična delegacija kod Glavnog štaba Hrvatske. Te su delegacije imale zadatak da uspostave kontakt s Narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije da pripreme teren za dolazak jedne glavne delegacije pri Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskiih odreda Jugoslavije, na čelu s jednim engleskim generalom. Vrhovni štab dao je pristanak da jedna takva delegacija dođe. I u septembru ove godine u naš štab došla je engleska vojna misija od nekoliko viših oficira, s brigadirom F. Maklejnom na čelu, koji je imao punomoć Vilsona, vrhovnog komandanta Vilsona[661] navedena je svrha te delegacije, i to – uspostavljanje što tješnjih odnosa između naše Narodnooslobodilačke vojske i engleskih snaga, organizacija slanja ratnog materijala našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci i koordinacija vojnih operacija. *(Aplauz.)*

Saveznici su nam već od jula počeli slati izvjestan ratni materijal pomoću aviona, ali u neznatnoj količini, što je bilo i razumljivo, pošto su avioni bili jedino sredstvo transporta. Oslobođenjem dalmatinske obale i otoka pružila se mogućnost primanja većih količina materijala za našu vojsku i, zaista, Saveznici su nam poslali brodovima veću količinu ratnog materijala i namirnica. U izgledu je da ćemo morskim

putem dobiti još veće količine ratnog materijala, koji nam je potreban za vođenje rata. Razumije se, nama je danas potrebno i teško savremeno naoružanje, kao što su tenkovi i avioni. U tom pravcu Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije poduzeo je izvjesne korake kod Saveznika. *(Aplauz.)*

Pošto je Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije uspostavio kontakt sa Saveznicima, oni se sve češće obraćaju njemu i u pitanjima koja nisu više čisto vojničke prirode, već su politička pitanja, koja spadaju u kompetenciju vlade. S druge strane, Vrhovni štab odnosno vrhovni komadant također je uputio Saveznicima izvjesne zahtjeve i molbe koje u normalnim prilikama, pri postojanju vlade, spadaju u njenu kompetenciju. Vrhovni štab je već uputio u Italiju jednu delegaciju[662] radi primanja ratnog materijala, radi organizacije i primanja naših zarobljenika i interniraca i njihovog repatriranja u domovinu. Dalje je Vrhovni štab već postavio pred Saveznike zahtjev da se vrate ratni i trgovački brodovi koje je Italija otela našem narodu. Također je postavio pitanje naših interniraca i zarobljenika. Postavio je pitanje isporučivanja našoj vojsci teškog savremenog naoružanja – tenkova, avijacije i dr., kao i stvaranja pomorske i avionske baze u Italiji. U vezi sa svim tim, Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, uz pristanak engleske Vrhovne komande u Kairu, uputio je jednu svoju delegaciju, koja će tamo, na licu mjesta, pokušati da riješi sva ta pitanja.[663]

Iz svega toga vidi se koliko je potrebno i važno formiranje privremene vlade, koja bi mogla većinu tih pitanja rješavati i u inostranstvu istupati kao jedini legitimni i pravi predstavnik naroda Jugoslavije.

Vrhovni štab je uspio uspostaviti kontakt sa Saveznicima, tj. s Engleskom i Amerikom, čiji se vojni predstavnici nalaze kod nas, dok se sada radi na tome da dođu i predstavnici Sovjetskog Saveza.[664] *(Burno odobravanje. Poklici: »Živio Sovjetski Savez!«)* Želja je svih naših naroda, kao i naše vojske, da se što prije uspostavi veza s ovom velikom bratskom državom, u koju narodi Jugoslavije imaju najveće povjerenje kao u svog najvećeg zaštitnika.

Borba naših naroda i sjajni uspjesi koje su oni postigli na bojnom polju pomoću svoje slavne Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda stvorili su nam pred čitavim naprednim svijetom velike simpatije, stvorili su sve uvjete da naši narodi ostvare svoje težnje – slobodu, istinski demokratsku, federativnu Jugoslaviju. *(Dugotrajno i burno odobravanje. Delegati ustaju. Ovacije drugu Titu. Poklici: »Živeo naš vođa drug Tito«, »Živjelo bratstvo svih naroda Jugoslavije!«, »Živjela naša slavna vojska!«*

Jajce, 29. novembra 1943.

»Odluke Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije«, izd. AVNOJ-a decembra 1943.

(A–CK SKJ, reg. br. 19221).

[GOVOR ODRŽAN NA II ZASIJEDANJU AVNOJ-a PRILIKOM DODJELE ZVANJA MARŠALA JUGOSLAVIJE][665]

Drugovi i drugarice, ja moram ovdje da izrazim ne samo neobičnu radost nego i ogromno zadovoljstvo koje me prožima kad pomislim da je ova borba koju smo mi vodili i kojoj sam ja bio na čelu donijela takve rezultate koji se danas tako jednodušno priznaju. To je najveća čast ne samo za mene nego i za cijelu našu vojsku. Ovaj čin koji ste mi danas dali obavezuje me da učinim sve što je u mojoj moći da to vaše povjerenje koje ste mi izrazili bude zaista opravdano. Uvjeravam vas da ću na čelu naše junačke, nepobjedive Narodnooslobodilačke vojske ići od pobjede ka pobjedi i da će naši udarci biti još teži i još žešći nego što su bili dosad. Uvjeravam vas da ćemo učiniti sve da naš narod bude skoro slobodan, da skoro održimo još veličanstveniji zbor u našem Beogradu nego što je bio ovaj današnji.

Smrt fašizmu! *(Uzvici: »Sloboda narodu!« – Buran i dugotrajan aplauz).*

[30. novembar 1943. u Jajcu]

Prvo i Drugo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, izdanje Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ,
Beograd, 1953, str. 239.

[GEORGI DIMITROVU I RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«][666]

Prevesti na ruski*

Koncem novembra održano u Jajcu Drugo zasedanje AVNOJ-a posle skupština zemaljskih veća Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Sandžaka i Crne Gore. Od 208 izabranih delegata svih naroda prisutno 142, koji su doneli i punomoćja i za ostalih 66 delegata s pravom glasa.[667] Sastav nacionalnih delegacija pokazuje da je narodnooslobodilački pokret najšire okupio ljude svih demokratskih grupa, a rad zasedanja bio vanredna manifestacija najpunijeg jedinstva i bratstva svih naroda Jugoslavije. Glavni referat o razvitku narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije u vezi s međunarodnim događajima održao je Josip Broz Tito i prihvaćen uz najveće ovacije i oduševljenje. Bosanski delegat dr Vojislav Kecmanović, prvak SDS [Samostalne demokratske stranke] predložio je Deklaraciju veća i tri važne odluke. Prva, AVNOJ se konstituiše u vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko telo, čije Predsedništvo imenuje Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije s karakterom privremene vlade; druga, postavlja federativni princip uređenja Jugoslavije; treća, oduzima sva prava izbegličkim vladama i zabranjuje dolazak u zemlju kralju Petru do oslobođenja cele zemlje kad će narod rešiti pitanje kralja i monarhije. Usvojene su i druge važne odluke. Na predlog slovenačke delegacije uvodi se u NOV naziv maršala Jugoslavije. Novoizabrano Predsedništvo AVNOJ-a dodelilo je na predlog Slovenaca i uz duge burne ovacije Veća taj naziv vrhovnom komandatu Titu.[668]

Predsedništvo koje je na Veću izabrano broji 64 člana; presednik dr Ivan Ribar, potpredsednici Moša Pijade, Antun Augustinčić, Josip Rus, Marko Vujačić i Dimitar Vlahov.

Sekretari Rodoljub Čolaković i Radonja Golubović i 56 članova Predsedništva.[669]

Predsedništvo je imenovalo Nacionalni komitet sledećeg sastava: predsednik i poverenik za narodnu odbranu maršal Jugoslavije Josip Broz Tito, potpredsednici Edvard Kardelj, Vladislav Ribnikar, koji je i poverenik za informacije, i Božidar Magovac; poverenici:

* Riječi »prevesti na ruski« je dopisao na originalu Josip Broz Tito.

spoljnih poslova dr Josip Smodlaka, unutrašnjih poslova Vlada Zečević, prosvete Edvard Kocbek, narodne privrede Ivan Milutinović, finansija Dušan Sernec, saobraćaja Sreten Žujović Crni, zdravlja dr Milivoj Jambrišak, ekonomske obnove Todor Vujasinović, socijalne politike dr Anton Kržišnik, sudstva Frane Frol, ishrane Mile Peruničić, građevina dr Rade Pribićević, šuma i ruda pukovnik Sulejman Filipović.

30. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/395.

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

U Srbiji naše jedinice nastavljaju bojeve s okupatorima i četnicima D. Mihailovića. U selu Kruševici, blizu Kolubare, I šumadijska brigada vodila je borbe 10. novembra s Mihailovićevim četnicima i Nedićevim žandarima. Ubijeno je i zarobljeno 38 bandita i mnogo više ranjeno. Čačanski odred razrušio željezničku stanicu Ugrinovci i vodio borbe sa četnicima i žandarmima, kojima su naneseni veliki gubici.

U Makedoniji vode se uporne borbe s neprijateljem. Nijemci su dobili jaka pojačanja u oblasti Gostivara. Naše jedinice poslije višednevnih žestokih borbi povukle su se, nanijevši neprijatelju velike gubitke.[670]

U istočnoj Bosni neprijatelj vrši jak pritisak na Crvene Stijene i pl[aninu] Ozren. Naše jedinice odbijaju sve napade.[671] Preko 100 neprij[ateljskih] vojnika izbačeno je iz stroja. Ubijen jedan komandant njemačke kolone.

U Dalmaciji Nijemci i ustaše u više kolona nastupaju protiv naših jedinica. Do sada su svi napadi odbijeni i to na pravcu Grabovica, na pravcu Posušje – Duvno, na pravcu Imotski – Zadvarje kao i kolona koja je povraćena u Trilj.[672] Naše jedinice morale su da napuste Pelješac zbog mnogo nadmoćnijih snaga neprijatelja.

30. novembar 1943. Tito
[Jajce]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
reg. br. 1943/399.

PRILOZI

[GEORGI] DIMITROVU

Ivanov, Pejčev i Lapčev pošli su 10. oktobra s V [krajiškom] divizijom prema Sandžaku i Makedoniji. Kod sebe imaju pokretne radio-stanice koje im obezbjeđuju vezu s nama.*

Čim stignu na mjesto, javićemo naknadno.

12. oktobar 1943. Georgijev [Šterju Atanasov]
[Jajce] Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/294.

Prevod s ruskog

* O dolasku pomenutih bugarskih rukovodilaca iz Moskve (18. septembra 1943) u Vrhovni štab NOV i POJ vid. nap. 71.

[IZJAVA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ I ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE]*

U Jugoslaviji postoji samo jedna oružana snaga koja vodi već dvije godine borbu protiv okupatora, a to je Narodnooslobodilačka vojska. S druge strane, ministar jugoslovenske vlade Draža Mihailović zauzima neprijateljski stav prema Narodnooslobodilačkoj vojsci i surađuje s okupatorom, i do danas nije praktično pokazao da je on na čelu svojih četnika pružio ma kakvu pomoć Saveznicima u borbi protiv okupatora. On to nije do danas pokazao, a i danas s njima otvoreno surađuje. Pošto je Amerika predala avione predstavnicima vlade koja nema nikakve veze s našom oslobodilačkom borbom, nama je taj čin nerazumljiv i smatramo da se ovaj akt protivi principima izraženim u Atlantskoj povelji.

[Oktobra 1943, Jajce.]

»Prvo i Drugo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije«, Beograd, Prezidijum Narodne skupštine FNRJ, 1953, str. 134.

* Ovu izjavu je objavila Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« 18. oktobra 1943.

ZA [RADIO-STANICU] »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

Veliki broj željezničara učestvuje aktivno u borbi ili kao borci u redovima jedinica, ili svjesnom sabotažom na samoj željezničkoj pruzi; ali, takođe veliki broj željezničara ostao je, zbog neodlučnosti, da služi u saobraćaju i samim tim da objektivno pomaže okupatora, koga iz duše mrzi, protiv svog naroda i svoje Narodnooslobodilačke vojske.

Danas, pod snažnim udarom Crvene armije, Saveznika i naše Narodnooslobodilačke vojske, položaj okupatora iz osnova se promijenio. Na svim frontovima, pa i kod nas, on se bezuspješno brani. Blizu je čas kada će švapske horde biti tučene i konačno istrerane iz naše zemlje. Okupatorske iscrpene i prorijeđene jedinice moraju se sada prebacivati s jednog kraja naše zemlje na drugi, pokušavajući uzalud da uguše ustanak, koji se širi u svim krajevima, pri čemu se oni služe željezničkim prugama na kojima vi radite.

U cijeloj zemlji naša NOVJ vodi žestoke i odlučujuće borbe protiv fašističkih pljačkaških trupa, koje se, zaplašene i razjarene, bacaju s jednog kraja zemlje na drugi, i koje vi prevozite.

I zato danas više ne može biti kolebanja za one koji vole slobodu svoju i svoga naroda, a najmanje za vas, željezničari! Ne smijete čekati nijednog momenta, jer sutra za vas može biti kasno.

Mi željezničari koji se nalazimo u redovima Narodnooslobodilačke vojske pozivamo vas da sabotirate naređenja neprijatelja, da izazivate katastrofe vojnih vozova i isto i da napuštate službu u saobraćaju i stupate u redove NOV i da tako u ovim sudbonosnim danima date svoj doprinos za pobjedu naše vojske nad mrskim okupatorom.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Svetozar Savićević, sekretar Sindikata željezničara; Voja Ljujić, član rukovodstva Sindikata željezničara; Branko Medić, sekretar Centralnog vijeća organizacije željez. činovnika; Miloš Stojanović, predsjednik Oblasnog vijeća organizacije željezn. činovnika; Dragutin Buha, zamjenik predsjednika Oblasnog vijeća organizacije željezničkih činovnika; Vladimir Janić, predsjednik filijale Saveza hrvatskih željezničara u Sisku; Bogdan Dimić, sekretar filijale Saveza hrvatske filijale željezničara u Sisku; Vojislav Jeremić, arhitekta; Jung Mirko

[Sardelić]; Živojin Anđelković; Ljubiša Veselinović; Blagoje Bogavac; Dragoslav Cekić; Vuksan Ljumović; Đorđe Savićević; Ratimir Jović.

24. oktobar 1943. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/328. *Prevod s ruskog*

RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

Izvršni odbor OF Slovenije[673] moli da se objavi slijedeće saopštenje[674]:

Povodom članaka nekih inostranih listova, koji pogrešno i štetno prikazuju karakter Osvobodilne fronte slovenačkog naroda i njen odnos prema opštem oslobodilačkom pokretu naroda Jugoslavije, izjavljujemo:

1. OF je jedini svenarodni pokret slovenačkog naroda, koji je već odavno prerastao formu isključivo partijske koalicije. U Sloveniji nema nikakvih grupa koje bi se borile protiv okupatora, a koje nisu uključene u OF. Istovremeno OF je sastavni dio jedinstvenog oslobodilačkog pokreta naroda Jugoslavije na čelu s Antifašističkim vijećem narodnog oslobođenja Jugoslavije koji jedino ima pravo da predstavlja sve narode Jugoslavije.

2. Slovenačke jedinice NOV na čelu sa svojim Glavnim štabom Slovenije su sastavni dio Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Ovim jedinicama rukovode isključivo Vrhovni štab i vrhovni komandant Tito. Nema nikakvih grupa Narodnooslobodilačke vojske u Sloveniji koje bi ma u kom pogledu imale drukčiji karakter od ostalih jedinica jedinstvene NOV Jugoslavije.

3. Tvrđenja koja proturaju neprijatelji naše borbe, a dalje ih šire neobaviješteni ljudi u inostranstvu o tome da je narodnooslobodilački pokret u Sloveniji (OF i NOV Slovenije) drukčijeg političkog i organizacionog karaktera nego u ostalim krajevima Jugoslavije – to tvrđenje ima samo taj cilj da šteti narodnooslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije i njegovom jedinstvu i da šteti samom slovenačkom narodu i jedinstvu njegovog oslobodilačkog pokreta.

Živjela ujedinjena i slobodna Slovenija u slobodnoj, istinski demokratskoj federativnoj Jugoslaviji!

Tito

29. oktobar 1943.

Predsjednik
Josip Vidmar
Sekretar Boris Kidrič

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/336.

Prevod s ruskog

[ZA VALTERA I] ZA GEORGIJEVA[675]

1) Molimo odmah dajte zadatak predstavniku bugarske Kompartije u Makedoniji Sergeju [Bojan Blgarjanov], da nam javi preko vas šta preduzima Partija za širenje partizanskog pokreta protiv Nijemaca u Bugarskoj i Makedoniji, za povlačenje bugarske vojske iz Jugoslavije[676] i za podršku borbe . . .*

2) Dalje, informacije o stanju u Partiji i o . . . vojnog fronta. Da li se slušaju i kako koriste emisije radija »Hristo Botev« u Bugarskoj i Makedoniji, kao i »Narodnog glasa« na talasima zvaničnih radio-stanica Sofija i Skoplje.

3) Dajemo zadatak Georgijevu [Šterju Atanasov] da uz vašu pomoć organizuje kanal za vezu s Makedonijom za davanje i primanje infomracija i za eventualno prebacivanje ljudi. Smatramo da je veoma važno i neophodno uspostavljanje čvrste veze između CK KPJ i CK KPB . . .

4) *Za Georgijeva.* Javite gde se sada nalaze Ivanov, Lapčev i Pejčev.[677] Kako se oni dalje kreću. Imate li stalnu vezu s njima. Da li oni imaju pokretnu radio-stanicu pomoću koje bi mogli da rade s nama . . .

5) Vaše operativne izvještaje treba da dajete malo kraće; u njima da dajete najvažnije podatke, tako se i njihovo prenošenje znatno ubrzava, jer će biti manje zadržavanja prilikom obrade . . .

U svakom telegramu nedostaje posljednja rečenica.**

1. za podršku borbe jedinica Narodnooslobodilačke vojske u Makedoniji.

3. u CK Bugarske partije za koordinaciju zajedničkih dejstava i za sprovođenje koordinirane političke linije i praktične borbe protiv njemačkih okupatora i njihovih bugarskih, srpskih i hrvatskih satelita, naročito u Makedoniji.

4. da rade s nama iz svoje zemlje. Ako nemaju takvu stanicu, tražite od Tita, ukoliko prebacivanja odavde mogu za neko vrijeme da se odlože.

5. Kako kod vas, tako i kod nas.

3. novembar 1943. [Djeda]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 17247/667. *Prevod s ruskog*

* Tačkice su u originalu depeše.

** Ova rečenica je u originalu dokumenta napisana na srpskohrvatskom jeziku. Sav dalji tekst – pod tačkama 1, 3, 4, i 5 – je ponovo napisan na ruskom jeziku.

GOSPODINU GENERALU TITU, VRHOVNOM KOMANDANTU PARTIZANSKIH SNAGA JUGOSLAVIJE

Zahvaljujem Vam, generale, na Vašoj ljubaznoj poruci sa čestitkama i drugarstvom.[678] S velikim zadovoljstvom čujem o Vašim neprekidnim uspjesima u borbi protiv ugnjetača Vaše zemlje i našeg zajedničkog neprijatelja. Nacisti će ispaštati nedjela koja su počinili nad slobodoljubivim narodima Evrope. Sada na obje strane Jadrana primaju teške osvetničke udarce. Želim Vam sreću u Vašim borbama i pozdravljam hrabrost jugoslovenskih vojnika koji se bore za zajedničku stvar slobode.

5. novembar 1943.

B. L. Montgomeri, general,
Osma armija

A-VII, Fond NOR, kut. 2091,
reg. br. 19/1-1.

GEORGIJEVU, LIČNO ZA VALTERA [JOSIP BROZ TITO]

Dobili smo informacije da njemačka obavještajna služba ima u Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije svoga agenta – oficira toga štaba. Vezu s tim agentom održava šef centra njemačke obavještajne službe Ott direktor aluminijumske firme »Hansa Leichtmetall« u Mostaru, koji radi pod rukovodstvom generala Gleza. Ott ima nadimke: Doktor Bauks i »R« i »513«. Javljamo ovo radi znanja i preduzimanja odgovarajućih mjera s vaše strane.[679]

9. novembar 1943. Dimitrov

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 17250/678.

Prevod s ruskog

[VALTERU I GEORGIJEVU OD DIMITROVA]

Nijemci pokušavaju da saznaju mjesto gdje se nalazi Vrhovni štab i da pomoću padobranaca unište Štab i Tita.[680] Posljednji podaci po ovom pitanju govore da Nijemci pokušavaju to da saznaju pomoću engleskih oficira koji se nalaze pri Vrhovnom štabu. [Djeda].

11. novembar [1943]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 17251/679.

Prevod s ruskog

[GEORGI] DIMITROVU

Ovdje je situacija ovakva: sav narod koji se bori jednodušno priznaje rukovodeću ulogu Kom[unističke] partije. Rukovodstva političkih partija koja učestvuju u oslobodilačkoj borbi raspustila su svoje partije i pozvala svoje pristalice da rade pod rukovodstvom Kom[unističke] partije.

Kom[unistička] partija je jedina realna politička snaga u zemlji sposobna da organizuje novu jugoslovensku državu. To priznaju svi. Svi politički radnici koji učestvuju u oslobodilačkoj borbi i sav narod izjašnjavaju se odlučno protiv emigrantske vlade i monarhije. Svi jednodušno smatraju da jedino pravilna politika jeste ići zajedno sa Sovjetskim Savezom.

Dan oktobarske revolucije bio je opštenarodni praznik za sve radnike, seljake i inteligenciju na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji. Cijela vojska stihijno je pozdravila iz svih rodova oružja zauzimanje Kijeva od strane Crvene armije.[681]

Karakteristično je da se prema Englezima i Amerikancima svi odnose sa sumnjom i nepovjerenjem. Upućivanje čestitke generalu Montgomeriju došlo je zbog želje da se izađe u susret molbi vojnika 8. engleske armije, koji su nama naklonjeni.

Englezi osjećaju hladno držanje jugoslovenskog naroda i vojske prema njima i čine sve da bi stekli povjerenje naroda. U tom smislu djeluje i londonska radio-stanica. Ovdje stvara uznemirenje to što se moskovski radio ne izjašnjava o pitanju emigrantske vlade i velikosrpske klike oko kralja. U tom smislu zaostaje za londonskom radio-stanicom čak i radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«. Izjašnjavanje Sovjetskog Saveza po ovim pitanjima pomoglo bi da se lakše raskrinkaju provokativni glasovi koje širi neprijatelj da su partizani tobože trockisti i da ih Sovjetski Savez ne priznaje.[682] Okupatori i četnici su pokušali čak da stvore lažne organizacije Kompartije u Crnoj Gori prije njenog oslobođenja.

14. novembar 1943.
[Jajce]

Georgijev
[Šterju Atanasov]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 18174/685.

Prevod s ruskog

[RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

Glavni štab NOV i PO Srbije protestuje pred javnošću savezničkih zemalja protiv užasnih zverstava nad mirnim stanovništvom Srbije od strane četnika Draže Mihailovića. Ceo svet zna za strašna stradanja srpskog naroda pod Nemcima, Nedićem i bugarskim okupatorima, ali da zverstva i nasilja koja vrše Mihailovićevi četnici ne zaostaju po svojoj svireposti [to ne zna].

U Šumadiji za poslednjih 30 dana Mihailovićevi četnici su u selu Banja [kod Orašca] zaklali osam mnogih čestitih patriota i poznatog starog protojereja Jeremiju Isakovića i zapalili nekoliko kuća. U selu Orašcu zapalili su ceo zaselak Gajevi i zaklali desetinu ljudi. U selu Vukosavcima odsekli su glavu Radisavu Pantiću i zaklali 8 drugih domaćina. U selu Trnavi zaklali su sledeća lica: starog čika-Ljubu Tomića, Leposavu Jelenić i njenu 16-godišnju kćer, B[ratislava] Živanovića, M[ilovana] Pavlovića, učitelja i nekoliko drugih seljaka. U selu Rajkovac zaklali su Darinku Radović i njene dve kćeri – jednu od 14 i drugu od 18 godina. U selu Venčane zaklali su 17 ljudi – žena, muškaraca i dece i zapalili 20 kuća.

Sva ova zverstva učinjena su pod komandom oficira D. Mihailovića Nikole Kalabića, komandanta takozvane kraljeve garde. To je samo jedan deo svih onih zverstava koja je počinio taj zločinac.

16. novembar 1943.
[Jajce]

Tito
Glavni štab NOV i POJ
za Srbiju

A–CK SKJ, fond CK KPJ–KI, reg. br. 1943/369.

Prevod s ruskog

[GEORGI] DIMITROVU[683]

Hitno!

Dvadeset i osmog novembra počinje plenum Antifašističkog vijeća Jugoslavije. Dnevni red: Reorganizacija Vijeća u privremeni zakonodavni organ naroda Jugoslavije. Drugo, stvaranje Nacionalnog komiteta kao privremene izvršne vlasti koja je podređena Vijeću.

Već su održane skupštine nacionalnih [antifašističkih] vijeća u Sloveniji,[684] Hrvatskoj,[685] Bosni i Hercegovini,[686] Crnoj Gori[687] i Sandžaku,[688] na kojima su izabrani delegati za učešće na sjednicama plenuma. Izabrani su delegati i u Makedoniji, među njima Dmitar Vlahov i Vlado Pop-Tomov.[689] Poslala je svoje delegate i Srbija.[690]

Došlo je već oko 200 delegata iz raznih krajeva zemlje. Bilo bi dobro poslati im pozdrav u ime Sveslovenskog komiteta.[691] To bi mnogo doprinijelo još većem širenju oslobodilačke borbe u Jugoslaviji i na Balkanu.

26. novembar 1943. — Tito
[Jajce] — Georgijev

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1943/391. — *Prevod s ruskog*

DEKLARACIJA[692] DRUGOG ZASEDANJA ANTIFAŠISTIČKOG VEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE

Cop 1983/11 ... 1287
17325/2...

U toku dve i po godine neprekidne narodnooslobodilačke borbe protiv okupatora i njegovih pomagača narodi Jugoslavije postigli su krupne i odlučujuće uspehe kako u unutrašnjopolitičkom tako i u spoljnopolitičkom pogledu. Posle svakog neprijateljskog pokušaja da razbije našu Narodnooslobodilačku vojsku naša se vojna sila povećavala, iznutra učvršćivala i vojno-stručno podizala. Što se neprijatelj više trudio da uguši oslobodilački pokret naših naroda to su se čvršće narodne mase zbijale u tom pokretu oko Vrhovnog štaba i proslavljenog narodnog vođe druga Tita, oko Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i oko nacionalnih političkih predstavnika pojedinih naroda Jugoslavije. Stalno se povećavala naša oslobođena teritorija, rasle su naše materijalne rezerve i povećavali izvori za snabdevanje za našu Narodnooslobodilačku vojsku i stanovništvo.

Uporedo s tim razvijali su se organi narodne vlasti i razni privredni i upravni organi u službi te vlasti.

Priznanje krupnih uspeha naše narodnooslobodilačke borbe u inostranstvu, s jedne strane, a s druge strane potpuno razotkrivanje izdajničke uloge izbegličke jugoslovenske »vlade« postavili su pred rukovodeće organe našeg narodnooslobodilačkog pokreta potpuno nove zadatke. Nastala je potreba da se svi ti uspesi sistematski učvrste i iskoriste za dalje uspešno vođenje naše narodnooslobodilačke borbe.

U vezi s tim činjenicama Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije na svom Drugom zasedanju održanom 29. novembra 1943. godine

KONSTATUJE:

I

1. Dve i po godine naše narodnooslobodilačke borbe dokazale su čitavom svetu da su narodne mase Jugoslavije odlučno krenule putem oružanog otpora protiv okupatora, putem koji je našim narodima pokazala Komunistička partija Jugoslavije i kojim su zajedno s njom išle sve istinske rodoljubive snage i političke grupe naših naroda. Ogromna većina narodnih masa Jugoslavije svrstala se u narodnooslobodilačke redove i aktivno poduprla svoju Narodnooslobodilačku vojsku. Zajedno s tim masama aktivno su učestvovali u

Narodnooslobodilačkom pokretu i njegovim organima svi rodoljubivi pošteni funkcioneri iz svih političkih partija i grupa i domoljubivih organizacija. Sve to podjednako vredi za sve narode Jugoslavije. Svojom aktivnošću u narodnooslobodilačkom pokretu narodne mase Jugoslavije su otvoreno i glasno izrazile svoj protest protiv izdajnika, reakcionara i špekulanata u zemlji i inostranstvu, koji su se nasiljem i prevarom držali na vlasti u staroj Jugoslaviji, pa sada ponovo pokušavaju – opirući se na najreakcionarnije krugove – da se dočepaju vlasti pomoću izdaje, prevare i špekulacije. Ali svi ti pokušaji ne mogu sakriti činjenicu da je u toku narodnooslobodilačke borbe stvoren potpuno nov odnos političkih snaga u našoj zemlji, te da mora takođe i u njenoj upravi i državnom vođstvu taj novi odnos snaga biti na odgovarajući način izražen.

2. Jedan od najvažnijih izvora snaga naše narodnooslobodilačke borbe jeste činjenica da su jedinstveni narodnooslobodilački pokret naroda Jugoslavije i njegova Narodnooslobodilačka vojska izrasli iz oslobodilačkih pokreta svih naših naroda. Narodima Jugoslavije za njihovu borbu protiv okupatora nisu bili potrebni prethodni sporazumi o ravnopravnosti itd. Oni su se latili oružja, počeli oslobađati svoju zemlju i time sebi ne samo stekli nego i osigurali pravo na samoodređenje, uključujući pravo na otcepljenje ili ujedinjenje s drugim narodima. Sve snage koje učestvuju u narodnooslobodilačkom pokretu od prvog dana priznaju našim narodima sva ta prava. I baš zbog toga narodi Jugoslavije još su se tešnje povezali u zajedničkoj borbi. Kroz dve i po godine herojske borbe protiv okupatora i njegovih pomagača u narodnim masama Jugoslavije skršeni su ostaci velikosrpske hegemonističke politike, razbijeni su pokušaji da se u naše narode ubace međusobna mržnja i nesloga, a istovremeno su poraženi i ostaci reakcionarnog separatizma. Time su stvoreni ne samo materijalni i opštepolitički nego i svi moralni uslovi za stvaranje buduće bratske, demokratske, federativne zajednice naših naroda, nove Jugoslavije, izgrađene na ravnopravnosti njenih naroda. I zbog toga upravo danas, kada stoje pred konačnim isterivanjem okupatora iz svoje zemlje, narodi Jugoslavije opravdano zahtevaju da se uspostavi takvo državno vođstvo koje će i po svom sastavu i po svom programu biti jemstvo da će svim narodima Jugoslavije u federativnoj Jugoslaviji biti i stvarno osigurana istinska ravnopravnost.

3. Uspesi naše narodnooslobodilačke borbe proneli su slavu naših naroda po čitavom svetu, razbili su lažne predstave koje su posejali neprijatelji naših naroda i snažno učvrstili međunarodne političke pozicije Jugoslavije i njenih naroda. Veliki udeo naših naroda u opštoj borbi protiv fašističkih osvajača danas je već priznat od svih snaga antihitlerovskog bloka. Ali to nije dovoljno. Narodi Jugoslavije s pravom traže od Saveznika i svih svojih prijatelja da bude priznata ne samo njihova borba protiv okupatora nego i njihova slobodna demokratska volja. Narodi Jugoslavije s pravom traže da

bude ukinuta potpora koja se u inostranstvu donekle još daje izdajničkoj, izbegličkoj jugoslovenskoj »vladi« i kliki oko nje. U isto vreme narodi Jugoslavije s pravom zahtevaju da organi njihove narodne vlasti, iznikli iz dosadašnje borbe, budu u inostranstvu priznati i poštovani.

4. Dok su narodi Jugoslavije dve i po godine svojom krvlju natapali tlo svoje domovine da bi je oslobodili od mrskog osvajača, reakcionarna izbeglička klika u inostranstvu, koja se naziva »jugoslovenskom vladom«, uradila je sve što je mogla da bi istrgla oružje iz ruku naših naroda. Lažima i klevetama zavaravala je inostranstvo, pokušavala da sakrije pravu volju naroda Jugoslavije, pokušavala da spreči svaku pomoć slobodoljubivih zemalja našim narodima. Lažima i klevetama pokušavala je da skrene naše narode s puta borbenog jedinstva, bratske saradnje i sloge, s puta stvaranja nove, bratske, njihove zajednice. Pomoću svojih agenata, u prvom redu Draže Mihailovića, ta je vlada sistematski organizovala bratoubilački rat u svim zemljama Jugoslavije u isto vreme dok je klevetnički za to bacala odgovornost na narodnooslobodilački pokret. Ona nosi svu odgovornost za pokolje i zločine koje su vršile i još vrše četničke bande, koje službeno nose ime »Jugoslovenska vojska u otadžbini«. U isto vreme je radila na tome da zavadi narode Jugoslavije, da ih nahuška na međusobno klanje. U tom izdajničkom poslu takozvana vojska te »vlade« – četnici Mihailovića – na život i smrt se povezala s okupatorima i postala najjače uporište fašističkih osvajača u borbi protiv naših naroda. Ta »vlada« bila je u procesu stalnog raspadanja. U sadašnjem njenom sastavu ostali su najzagrižljiviji velikosrpski elementi na čelu s Dražom Mihailovićem i Petrom Živkovićem, iako on formalno nije član vlade. To je vlada otvorenog bratoubilačkog rata i šovinističkog terora, vlada službe fašističkim okupatorima, vlada izrazito antidemokratska, koja svesno radi na razbijanju i cepanju Jugoslavije. Zbog toga narodi Jugoslavije s pravom postavljaju zahtev da se takvoj jugoslovenskoj »vladi« u inostranstvu i formalno oduzme pravo da ih predstavlja.

5. Uporedo s vladom nosi odgovornost za izdajničku politiku, uperenu protiv osnovnih interesa naroda Jugoslavije, i reakcionarna protivnarodna monarhistička klika. U ime kralja Petra i monarhije velikosrpske i druge reakcionarne klike organizovale su i vršile najpodlije zločine protiv vlastitih naroda. Kralj Petar je kroz dve i po godine zalagao svoj autoritet da bi podupro izdajnički zločinački rad izdajnika. Desio se jedinstven primer izdajstva u istoriji: kralj je vrhovni komandant izdajničkih četničkih bandi Mihailovića, koje su sastavni deo okupatorske vojske s kojom se naši narodi biju na život i smrt. Pošto su propali svi protivnarodni poduhvati reakcionarnih izdajničkih elemenata, kralj i monarhija ostali su poslednje utočište, centar svih protivnarodnih snaga. Pod zastavom kralja i monarhije vrše se najgnusnija izdajstva i najstrašniji zločini protiv naših naroda.

Potrebno je, prema tome, što narodi Jugoslavije traže, da se i u pogledu kralja i monarhije preduzmu mere koje odgovaraju njihovom odnosu prema narodnooslobodilačkoj borbi.

II

Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, u ime svih naroda Jugoslavije, koje ono predstavlja kao njihovo vrhovno zakonodavno predstavničko telo, izražava topla osećanja prijateljstva, koja narodi Jugoslavije gaje prema narodima Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, kao i osećanja divljenja i priznanja za herojsku borbu i slavne pobede Crvene armije na istočnom bojištu i savezničkih suvozemnih, pomorskih i vazduhoplovnih snaga, nad fašističkim osvajačem.

Narodi Jugoslavije cene sve znakove koji pokazuju da se u savezničkim zemljama danas sve pravilnije ocenjuju borba koju naši narodi vode dve i po godine i uloga koja joj pripada u zajedničkoj borbi slobodoljubivih naroda protiv fašističke kuge.

Narodi Jugoslavije prihvatili su sa zahvalnošću prvu pomoć u ratnom materijalu, opremi i hrani koja im je ukazana od strane Saveznika. Oni s radošću pozdravljaju uspostavljanje direktnih veza između Glavnog štaba savezničkih oružanih snaga Srednjeg istoka i Vrhovnog štaba NOV i POJ, koje su omogućile početak bratske vojničke saradnje između snaga Narodnooslobodilačke vojske i savezničkih oružanih snaga.

Narodi Jugoslavije s radošću prihvataju i pozdravljaju odluke Moskovske konferencije predstavnika vlada SSSR-a, Velike Britanije i SAD, koje svima narodima osiguravaju pravo da sami po slobodno izraženoj volji reše pitanje svog unutrašnjeg državnog uređenja. Te odluke od najveće su važnosti i za narode Jugoslavije, koji su svojom upornom oslobodilačkom borbom pokazali svoju volju i spremnost da svoju zajedničku domovinu sami izgrade na novim temeljima istinske demokratije i ravnopravnosti naroda.

Narodi Jugoslavije će produžiti i još više pojačati svoju borbu za konačnu i punu pobedu nad fašističkim osvajačima i odgovoriće svojoj dužnosti, koju osećaju prema zajedničkoj stvari za koju se bore svi slobodoljubivi narodi sveta. Zato oni očekuju da će njihovi napori i prilog koji oni svojom borbom i žrtvama daju toj zajedničkoj stvari biti do kraja pravilno cenjeni, te da će savezničke vlade, u interesu zajedničke stvari, svojim daljim odlukama olakšati narodima Jugoslavije da do kraja ispune veliku dužnost koju su na sebe dobrovoljno preuzeli.

III

S obzirom na sve te činjenice, Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, kao najviše i jedino pravo predstavništvo volje svih naroda Jugoslavije

ODLUČUJE:

1. da se Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije konstituiše u vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko telo Jugoslavije kao vrhovni predstavnik suvereniteta naroda i države Jugoslavije kao celine i da se uspostavi Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije kao organ sa svim obeležjima narodne vlade, preko kojega će Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije ostvarivati svoju izvršnu funkciju;

2. da se izdajničkoj jugoslovenskoj izbegličkoj »vladi« oduzmu sva prava zakonite vlade Jugoslavije, a napose da predstavlja narode Jugoslavije ma gde i ma pred kim;

3. da se pregledaju svi međunarodni ugovori i obaveze koje su u inostranstvu u ime Jugoslavije sklopile izbegličke »vlade« u cilju njihovog poništenja ili ponovnog sklapanja, odnosno odobrenja i da se ne priznaju međunarodni ugovori i obaveze koje bi ubuduće u inostranstvu eventualno sklopila izbeglička takozvana »vlada«;

4. da se Jugoslavija izgradi na demokratskom federativnom principu kao državna zajednica ravnopravnih naroda;

5. da se svi ti zaključci formulišu u posebnim odlukama AVNOJ-a.

Dne 29. novembra 1943.
u Jajcu

Antifašističko veće
narodnog oslobođenja Jugoslavije

Sekretar
Rodoljub Čolaković, s.r.

Predsednik
dr Ivan Ribar, s. r.

Drugo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, izd. Predsedništva AVNOJ-a, 1943, str. 18–23.

ODLUKA DRUGOG ZASEDANJA ANTIFAŠISTIČKOG VEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE

o vrhovnom zakonodavnom i izvršnom narodnom predstavničkom telu Jugoslavije i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije kao privremenim organima vrhovne narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme narodnooslobodilačkog rata

1.

U skladu sa čvrstom voljom naroda Jugoslavije da se iz njihove sloge i jedinstva u borbi protiv okupatora izgradi nova, na nacionalnom bratstvu i ravnopravnosti zasnovana Jugoslavija kao zajednička domovina svih njenih naroda, i zahvaljujući uspesima jedinstvene narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, koja je pod rukovodstvom Vrhovnog štaba u samoj borbi ujedinila sve narodnooslobodilačke pokrete naroda Jugoslavije, Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije razvilo se — u vreme oslobodilačkog rata — u vrhovnog predstavnika suvereniteta naroda i države Jugoslavije kao celine.

2.

Odgovarajući toj činjenici i stepenu razvitka narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji u skladu s principima federativnog uređenja bratske, na demokratskoj osnovi i nacionalnoj ravnopravnosti izgrađene Jugoslavije, Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije konstituiše se u vrhovno zakonodavno i izvršno narodno predstavničko telo Jugoslavije za vreme narodnooslobodilačkog rata.

3.

Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije bira svoje predsedništvo koje se sastoji od predsednika, 5 potpredsednika, 2 sekretara i najmanje 40 članova.

4.

Predsedništvo Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije predstavnik je, u ime Veća, narodnog i državnog suvereniteta Jugoslavije i vrši sve njegove funkcije, zakonodavne i izvršne, u vremenu između zasedanja Veća, kome odgovara za svoj rad.

5.

Predsedništvo Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije imenuje Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije.

6.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije je najviši izvršni i naredbodavni organ narodne vlasti u Jugoslaviji, preko koga AVNOJ ostvaruje svoju izvršnu funkciju.

7.

Nacionalni komitet ima sva obeležja narodne vlade. Za svoj rad Nacionalni komitet odgovara Antifašističkom veću narodnog oslobođenja Jugoslavije.

8.

Nacionalni komitet sastoji se od predsednika, 3 potpredsednika i odgovarajućeg broja poverenika.

9.

Ova odluka stupa odmah na snagu.

Dne 29. novembra 1943.
u Jajcu

Antifašističko veće
narodnog oslobođenja Jugoslavije

Sekretar
Rodoljub Čolaković, s. r.

Predsednik
dr Ivan Ribar, s. r.

A-VII, Fond NOR, kut. 853, reg. br. 6-6 (original umnožen na šapirografu).

ODLUKA
DRUGOG ZASEDANJA ANTIFAŠISTIČKOG VEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE

o oduzimanju prava zakonite vlade Jugoslavije takozvanoj jugoslovenskoj vladi u inostranstvu i o zabrani povratka u zemlju kralju Petru II Karađorđeviću

S obzirom na to da su se sve izbegličke takozvane »jugoslovenske vlade« za sve vreme teške oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije držale neprijateljski prema toj oslobodilačkoj borbi i prema narodnooslobodilačkom pokretu u zemlji;

S obzirom na to da su, zloupotrebljavajući gostoprimstvo savezničkih vlada, neprekidno proturale laži i klevete protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, protiv organa narodne vlasti u oslobođenim delovima zemlje, kao i protiv narodnooslobodilačkog pokreta uopšte;

s obzirom na to da su preko svojih agenata u zemlji, a u prvom redu preko svog »ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva« i »načelnika Vrhovne komande« Draže Mihailovića, sistematski u zemlji organizovale bratoubilački rat u cilju ugušivanja narodnog ustanka; da su preko njega i njemu potčinjenih komandanata sklapale sporazume i saveze s nemačkim, talijanskim i bugarskim okupatorima i njihovim slugama Pavelićem, Nedićem i Rupnikom u cilju uništenja narodnooslobodilačke vojne sile, idući dotle da je njihova takozvana »jugoslovenska vojska u otadžbini«, pod vrhovnom komandom Draže Mihailovića, za sve vreme vodila operacije s Nemcima, Talijanima, Bugarima, ustašama, Nedićevom »srpskom stražom« i slovenačkom »belom gardom« protiv narodnooslobodilačkih snaga i oslobođenih teritorija Jugoslavije, čime je istovremeno radila na štetu interesa zajedničke borbe Saveznika;

s obzirom na to da su preko tih istih svojih agenata u zemlji i svoje takozvane »jugoslovenske vojske u otadžbini« organizovale sistematsko masovno istrebljivanje Muslimana, Hrvata i srpskih rodoljuba u cilju da fizičkim istrebljivanjem ovih stvore uslove za osnivanje Velike Srbije, čime su direktno pomogle Hitlerovu politiku istrebljenja naših naroda i navukle na sebe odgovornost za masovna zverstva i zločine počinjene nad našim narodima;

s obzirom na to da je kralj Petar II Karađorđević davao poverenje takvim »vladama« i njenom »ministru vojske, mornarice i

vazduhoplovstva« Draži Mihailoviću, koga je unapredio u armijskog generala i učinio ga načelnikom Vrhovne komande, iako mu je bio poznat njihov izdajnički rad, da je davao unapređenja i odlikovanja izdajnicima i zločincima, koji su u službi okupatora krivi za mnogobrojne zločine i izdajstva protiv svog naroda; da je, s druge strane, lišio čina one oficire bivše jugoslovenske vojske koji su od prvog dana ustanka bili u redovima narodnih boraca i mnogi pali herojskom smrću, kao i s obzirom na to da su pod zastavom kralja i monarhije vršena i da se još vrše gnusna izdajstva i strašni zločini protiv svih naroda Jugoslavije

Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, izražavajući volju i težnju svih naroda Jugoslavije, donosi sledeću odluku:

1. Takozvanoj jugoslovenskoj vladi u inostranstvu oduzimaju se sva prava zakonite vlade Jugoslavije, a napose pravo da pred stranim državama zastupa narode Jugoslavije. To vredi i za svaku drugu »vladu« koja bi ubuduće bila stvorena u zemlji ili izvan zemlje, a mimo volje naroda Jugoslavije, koja se danas izražava jedino u Antifašističkom veću narodnog oslobođenja Jugoslavije.

2. Kralju Petru II Karađorđeviću zabranjuje se povratak u zemlju, s tim da će pitanje kralja i monarhije rešiti sam narod svojom vlastitom voljom posle oslobođenja čitave zemlje.

3. Nalaže se Predsedništvu Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije da, u svrhu poništenja i ponovnog sklapanja odnosno odobrenja, pregleda međunarodne ugovore i obaveze koje je u inostranstvu u ime Jugoslavije sklopila izbeglička »jugoslovenska vlada«.

4. Međunarodni ugovori i obaveze, koje bi ubuduće u inostranstvu sklopila u ime Jugoslavije ili njenih naroda izbeglička takozvana jugoslovenska vlada, neće se priznati.

5. Ova odluka stupa odmah na snagu.

29 novembra 1943.
u Jajcu

Antifašističko veće
narodnog oslobođenja Jugoslavije

Sekretar
Rodoljub Čolaković, s. r.

Predsednik
dr Ivan Ribar, s. r.

A–VII, Fond NOR. kut. 723,
reg. br. 30/8 (prepis originala).

ODLUKA
O IZGRADNJI JUGOSLAVIJE NA FEDERATIVNOM PRINCIPU

Na osnovu prava svakog naroda na samoopredeljenje, uključujući pravo na otcepljenje ili na ujedinjenje s drugim narodima, i u skladu s istinskom voljom svih naroda Jugoslavije, osvedočenom u toku trogodišnje zajedničke narodnooslobodilačke borbe, koja je skovala nerazdruživo bratstvo naroda Jugoslavije, Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije donosi sledeću

ODLUKU

1. Narodi Jugoslavije nikada nisu priznali i ne priznaju raskomadavanje Jugoslavije sa strane fašističkih imperijalista i dokazali su u zajedničkoj oružanoj borbi svoju čvrstu volju da ostanu i dalje ujedinjeni u Jugoslaviji.

2. Da bi se ostvario princip suverenosti naroda Jugoslavije, da bi Jugoslavija predstavljala istinsku domovinu svih svojih naroda i da nikada više ne bi postala domenom bilo koje hegemonističke klike, Jugoslavija se izgrađuje i izgradiće se na federativnom principu, koji će obezbediti punu ravnopravnost Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, odnosno naroda Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine.

3. U skladu s takvom federativnom izgradnjom Jugoslavije, koja se temelji na najpunijim demokratskim pravima, jeste činjenica da već sada, u vreme narodnooslobodilačkog rata, osnovne organe narodne vlasti kod pojedinih naroda Jugoslavije predstavljaju narodnooslobodilački odbori i zemaljska antifašistička veća narodnog oslobođenja (Glavni narodnooslobodilački odbor Srbije, Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Hrvatske, Slovenački narodnooslobodilački odbor, Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Sandžaka, inicijativni organi za Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Makedonije) i da je Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko telo naroda Jugoslavije i vrhovni predstavnik suvereniteta naroda i države Jugoslavije kao celine.

4. Nacionalnim manjinama u Jugoslaviji obezbediće se sva nacionalna prava.

5. Ova odluka stupa odmah na snagu.

Br. 3.
Dne 29. novembra 1943.
u Jajcu

Antifašističko veće
narodnog oslobođenja Jugoslavije

Sekretar
Rodoljub Čolaković, s. r.

Predsednik
dr Ivan Ribar, s. r.

Prvo i Drugo zasedanje AVNOJ-a, izd. Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ. Beograd, 1953, str. 227-228.

ODLUKA O PRIZNANJU I ZAHVALNOSTI NARODNOOSLOBODILAČKOJ VOJSCI

Drugo plenarno zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije izražava svoje priznanje i narodnu zahvalnost Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda za

IZGRADNJU I ORGANIZACIJU
NAŠE NARODNE VOJSKE I ZA
USPEŠNO RUKOVOĐENJE OPERACIJAMA

u borbi protiv neprijatelja našeg naroda. Narodnooslobodilačka vojska je najveličanstvenija tekovina naše narodnooslobodilačke borbe. Drugo plenarno zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije izražava duboku zahvalnost Vrhovnom štabu zbog njegovog obilnog i svestranog političkog rada na okupljanju svih patriotskih snaga naše zemlje, podizanju ugleda naše zemlje pred inostranstvom i radu oko izgradnje istinske, demokratske narodne vlasti.

Istovremeno, Drugo plenarno zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije izražava najdublju zahvalnost i divljenje naših naroda vrhovnom komandantu drugu Titu za njegov vojni i politički rad u borbi za oslobođenje naših naroda.

Drugo plenarno zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije s punim pravom veruje da će naše najviše vojničko rukovodstvo na čelu s vrhovnim komandantom drugom Titom i ubuduće voditi našu slavnu Narodnooslobodilačku vojsku iz pobede u pobedu, sve do konačnog isterivanja okupatora iz naše zemlje i uništenja svih njegovih pomagača.

Br. 4.
Dne 29. novembra 1943.
u Jajcu

Antifašističko veće
narodnog oslobođenja Jugoslavije

Sekretar
Rodoljub Čolaković, s. r.

Predsednik
dr Ivan Ribar, s. r.

Prvo i Drugo zasedanje AVNOJ-a, izd. Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, Beograd, 1953, str. 229.

ODLUKA O ODOBRAVANJU ODLUKA, NAREDABA I IZJAVA IZVRŠNOG ODBORA ANTIFAŠISTIČKOG VEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE I VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, na svom Drugom zasedanju od 29 novembra, donosi sledeću odluku:

1.

Odobrava se rad Izvršnog odbora Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije u periodu između Prvog i Drugog zasedanja Veća.

2.

Odobravaju se i potvrđuju sve odluke i naredbe koje je Vrhovni štab NOV i POJ objavio u toku svoga dosadašnjeg rada.

3.

Odobravaju se i potvrđuju sve zajedničke odluke i izjave Izvršnog odbora Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Br. 6.
Dne 29. novembra 1943.
u Jajcu

Antifašističko veće
narodnog oslobođenja Jugoslavije

Sekretar
Rodoljub Čolaković, s. r.

Predsednik
dr Ivan Ribar, s. r.

Prvo i Drugo zasedanje AVNOJ-a, izd. Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, Beograd, 1953, str. 231-232.

PREDSEDNIŠTVO ANTIFAŠISTIČKOG VEĆA
NARODNOG OSLOBOĐENJA
JUGOSLAVIJE

ODLUKA

U cilju da oda zasluženo priznanje drugu Josipu Brozu-Titu, vrhovnom komandantu, za genijalno rukovođenje operacijama Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i za sposobnost i istrajnost koje je pokazao u njenom stvaranju i njenom vojničkom i političkom podizanju na njen sadašnji stepen, a na osnovu odluke Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 29. novembra 1943. o uvođenju u Narodnooslobodilačkoj vojsci naziva maršala Jugoslavije i prihvatajući predlog plenuma Drugog zasedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije

Predsedništvo Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije

REŠAVA

da se drugu *Josipu Brozu-Titu,* vrhovnom komandantu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, dodeli naziv *maršal Jugoslavije.*

30. novembra 1943.
u Jajcu

Antifašističko veće
narodnog oslobođenja Jugoslavije

Sekretar — Predsednik
Rodoljub Čolaković, s.r. — dr. Ivan Ribar, s.r.

A–VII, Fond NOR, kut. 706, reg. br. 3/1–3 (prepis originala).

[ZAPIS RAZGOVORA S VIJEĆNICIMA AVNOJ-a IZ HRVATSKE][693]

Ja sam u svom referatu* naglasio da će Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije izdati dekret o općoj vojnoj obavezi svih građana ove zemlje od 18 do 50 godina. Isto tako, moraće se dati jedna izjava o svim onim vojnicima i oficirima koji bi se i dalje nalazili na strani Nijemaca bilo u hrvatskoj vojsci** bilo u kojim drugim jedinicama.

Drug Tito je zatim rekao:

Poznato mi je stanje u Hrvatskoj. Situacija u Hrvatskoj je takva da se domobranstvo bori protiv naše vojske, doduše loše, ali se ipak bori. S domobranstvom stanoviti reakcionarci iz Mačekove klike vode špekulaciju. Sramota je voditi takvu politiku, jer ovo su historijski dani, u svijetu se odigrava džinovska borba koja je obuhvatila čitavi svijet. Zato nema nikakvog opravdanja ostati u domobranstvu. Moraćemo domobrane od sada smatrati otvorenim izdajnicima, nešto slično četnicima, jer su na strani okupatora i želi se da budu rezerva reakcije. Tim više nema mjesta špekulaciji jer se rat ne vodi za stranačke interese, već za čistu, pravu slovensku Hrvatsku.

Govreći o položaju i zadacima u Hrvatskoj, drug Tito je naglasio:

Za Hrvatsku su preko potrebne jednodušnost i sloga, sloga unutar naših redova. Ako tko zbog ličnih interesa unosi smutnju treba ga ukloniti. Ne trebamo nepoštenih, pa makar nam i koristili. Danas nema razloga za nepovjerenje prema nama komunistima. Oni koji misle da komunisti u ovoj borbi imaju neke posebne interese, da špekuliraju, moraju znati da komunisti ne mogu ginuti za neke sitne i špekulantske stvari. Komunisti se ne smiju gledati kroz prizmu sektaša. Nigdje ne stoji da se mora početi od 1917. godine,[694] borba se počela voditi od 1941. U prah i pepeo padaju teorije o nasilju i krvi revolucije. Razumljivo je da je u SSSR-u bilo krvavo, bilo je barikada, ali tada se tamo rušio srednjovjekovni mrak. Naprotiv, priključenje Estonije, Litve, Letonije i Bjelorusije primjeri su gdje su dobrovoljci radnici, seljaci, srednji slojevi, inteligencija, pristupili SSSR-u,[695] jer su tamo vidjeli život sreće i blagostanja. Fakat da

---

* Vid. str. 258.

** Odnosi se na vojnike koji su bili u sastavu domobranstva NDH.

SSSR nosi glavni teret rata i da će glavni udarac Njemačkoj zadati Crvena armija garantuje i našem narodu da će moći u slobodi slobodno da uredi svoju domovinu i zemlju kako on želi. U omjeru prema džinovskim naporima Crvena armije Saveznici i mi s našim borbama činimo srazmjerno malo.

U narodnooslobodilačkoj borbi Hrvatska igra važnu ulogu, jer su Hrvati i Hrvatska bili nosioci borbe protiv velikosrpske reakcije. Ali Hrvatska i Hrvati mogu odigrati još značajniju ulogu ukoliko se jedinstveni Hrvati ujedine u jedinstvenoj borbi svih Hrvata i Srba na teritoriji Hrvatske, u borbi za slobodnu, demokratsku, federalnu Hrvatsku u sklopu slobodne, demokratske, federativne Jugoslavije. Baš zbog toga potrebno je likvidirati unutrašnje neprijatelje, jer su oni opasniji od okupatora.

Naša narodnooslobodilačka borba prošla je kroz najveće teškoće i kroz najveće ofanzive. Ofanziva, ukoliko ju i poduzme neprijatelj, ne može više imati onih razmjera koje su imale ranije ofanzive. Borba koju naši narodi vode posledni je boj. U toj borbi moramo sami biti uporni, jer upornost je jača od tenkova i aviona.

Zatim je drug Tito iznio niz primjera upornosti koju je on sprovodio prilikom velikih neprijateljskih ofanziva na naš centralni oslobođeni teritorij i prilikom raskrinkavanja izbjegličke jugoslovenske vlade u Londonu. Ta upornost danas žanje plodove.

Govoreći o zvjerstvima koje okupator vrši drug Tito je rekao da će se, ako se s tim zvjerstvima nastavi, sa strane NOV-a poduzeti represalije i kao što okupator vješa nevini narod po telegrafštanglama, da će isto tako biti vješani i njemački oficiri koji izvršavaju gnusne zločine i nasilja.

U pogledu ratnih zarobljenika i interniraca koji se nalaze u Italiji, drug Tito je rekao da su emisari jugoslovenske izbjegličke vlade pokušavali iste pridobiti za stvar te vlade, ali da su ratni zarobljenici i internirci izjavili da žele da se bore pod vrhovnim zapovjedništvom naše Narodnooslobodilačke vojske.[696]

Sada se radi na tome da im se omoguće povratak u domovinu i stupanje u redove naše narodne vojske.

U vezi sa zahtevom AVNOJ-a da se našoj NOV izađe u susret u pitanju liferovanja ratnog materijala, drug Tito je rekao da će se ratni materijal dobijati od Saveznika u velikim količinama, samo da je potrebno osigurati istovar i prijem robe. U pogledu aviona, da se od Saveznika traže avionske baze u Italiji, da su jugoslovenski piloti koji su ranije uspjeli pobjeći iz Jugoslavije prilikom sloma poslali izjavu priznavanja Vrhovnog štaba i svoju želju da se pod rukovodstvom Vrhovnog štaba s avionima koje budu primili bore u svojoj domovini.

Gledajući na razvoj događaja Tito je rekao:

Ma kako velika opasnost prijetila, ne trebamo se ničega bojati kada je narod svjestan da se bori za sebe. Svijest kod naroda treba postići upornim dokazivanjem, upornost je jača od tenkova i aviona.

Tu je Tito spomenuo primjer upornosti pri prodoru istine u svjetskoj javnosti o nama gdje smo prodrli vrlo naporno tek poslije dvije godine.

[Jajce, 30. novembar 1943.]

Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a,
izdanje Prezidijuma Narodne skupštine
FNRJ,
Beograd, 1953, str. 257–259.

NAPOMENE

[1] Proklamaciju o priključenju Hrvatskoj onih hrvatskih krajeva koji su nepravedno dodijeljeni Italiji mirovnim ugovorom poslije prvog svjetskog rata, kao i onih hrvatskih krajeva koje je fašistička Italija anektirala u toku drugog svjetskog rata, objavilo je Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) 20. septembra 1943. Tekst Proklamacije glasi:
»HRVATSKOM NARODU
ODLUKA O PRIKLJUČENJU ISTRE, RIJEKE, ZADRA I OSTALIH OKUPIRANIH KRAJEVA HRVATSKOJ

Narod Istre, Hrva[atskog] primorja, Dalmacije i svih jadranskih otoka u zajednici s junačkom Narodnooslobodilačkom vojskom Hrvatske oslobodio je svoje krajeve ispod jarma talijanskih tlačitelja. Vlast u tim krajevima prešla je u ruke *narodnooslobodilačkih odbora* — jedinih organa demokratske narodne vlasti koju naš narod priznaje.

Na osnovu tih činjenica, kao i na osnovu načela o samoodređenju naroda što su ga proklamirali naši veliki saveznici *Sovjetski Savez, Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države,* Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske donijelo je slijedeće *zaključke:*

1. Proglašuju se *ništetnim* svi ugovori, paktovi i konvencije koje su razne velikosrpske vlade sklopile s Italijom kojima su hrvatski krajevi *Istra, Rijeka, Zadar, Lošinj, Cres, Lastovo i ostali kvarnerski otoci* predani Italiji.
2. Proglašuju se *ništetnim* svi ugovori, paktovi i konvencije sklopljeni između izdajnika hrvatskog naroda *Pavelića* i talijanske vlade kojima su dijelovi *Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, Dalmacije i dalmatinski otoci* predani Italiji.
3. Svi spomenuti hrvatski krajevi, tj. Istra, Rijeka, Zadar, anektirani dijelovi Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, Dalmacije i svi jadranski otoci (uključivši ovamo i Lastovo, Cres, Lošinj i druge), priključuju se matici zemlji – Hrvatskoj, a preko nje novoj demokratskoj, bratskoj zajednici naroda Jugoslavije, za koju se naši narodi bore.
4. Talijanskoj nacionalnoj manjini koja obitava u ovim krajevima zajamčuje se autonomija.
5. O gornjoj odluci obavještavaju se vlade savezničkih zemalja: Saveza Socijalističkih Sovjetskih Republika, Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država, kao i čitava svjetska javnost.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!
20. rujna 1943.

Zemaljsko antifašističko vijeće
narodnog oslobođenja Hrvatske«

[2] Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« je formirana 11. novembra 1941. u Ufi, SSSR. Radila je u sistemu radio-stanica Kominterne. Od aprila 1942. do januara 1945, kada je prestala s emitovanjem vijesti, nalazila se u Moskvi. Stanica je emitovala vijesti na srpskohrvatskom i slovenačkom, a od polovine 1944. i na makedonskom jeziku. Za narode porobljene Evrope davala je emisije od 1943. na više jezika. Stanica je do kraja 1942. davala vijesti jedanput, poslije dva puta dnevno. Redakcija je sastavljala izvještaje na osnovu primljenih Titovih depeša i Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, agencijskih vijesti, savezničkih listova i drugih izvora. U teškim situacijama, kada su

štabovi jedinica ostajali bez veza, stanica je preuzimala i ulogu transmisije, prenoseći starješinama i partijskim forumima direktive i naređenja Vrhovnog štaba NOV i POJ i naloge CK KPJ. Na čelu stanice bio je Veljko Vlahović.

[3] U Istri, gdje je fašistička italijanska vlast preko dvadeset godina sprovodila sistematsku denacionalizaciju progoneći Hrvate i Slovence, čim se čulo za kapitulaciju Italije došlo je do masovnog narodnog ustanka. Za nekoliko dana oslobođena su gotovo sva sela i gradovi sem Trsta, Pule i Rijeke, u koje su ušli Nijemci. Oko 10 000 ustanika pod rukovodstvom organizacija Komunističke partije razoružalo je oko 9000 vojnika iz 23. italijanskog armijskog korpusa i iz 5. i 11. korpusa koji su se povlačili preko Istre u Italiju. Uporedo s razoružavanjem italijanskih vojnika, u Istri su od dobrovoljaca formirane nove jedinice – brigade i odredi: 23. septembra formirana je u blizini Trsta Garibaldinska udarna brigada »Trieste«, 24. septembra je formirana 1. istarska brigada »Vladimir Gortan«, 25. septembra 2. istarska NO brigada, a 28. septembra formirana je kod Dekana Slovenačka istarska NO brigada; 22. septembra je formiran Sušačko (riječko) – kastavski NOP odred, jačine dva bataljona (pridodat mu je i italijanski partizanski bataljon »Garibaldi«, jačine oko 800 boraca), zatim, 1. NOP odred »Učka«, Istarski NOP odred (slovenački), Pazinsko-porečki i 2. NOP odred »Pulski«. Da bi se što bolje organizovale novoformirane jedinice i prenijelo im se iskustvo jedinica NOV iz drugih krajeva, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je u Istru poslao jedan bataljon 13. NOU divizije i oko 70 vojnih rukovodilaca. Za rukovođenje jedinicama obrazovan je 23. septembra Operativni štab za Istru; 25. septembra obrazovan je i Pokrajinski narodnooslobodilački odbor koji rukovodi narodnooslobodilačkim odborima i drugim organima narodne vlasti. Okružni narodnooslobodilački odbor za Istru je 13. septembra objavio da se »Istra priključuje matici zemlji i proglašuje ujedinjenje s ostalom našom hrvatskom braćom«. To je 20. septembra potvrdio i ZAVNOH. Četiri dana ranije, 16. septembra, i Vrhovni plenum Osvobodilne fronte Slovenačkog naroda priključio je Slovenačko primorje »slobodnoj ujedinjenoj Sloveniji u demokratskoj Jugoslaviji«.

[4] Zbog velikog uspona NOP-a poslije kapitulacije Italije u Slovenačkom primorju, Istri, Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Ljubljanskoj pokrajini (Notranjskoj i Dolenjskoj) Nijemci su, ubrzo, po Hitlerovom naređenju, radi obezbjeđenja komunikacija koje povezuju sjevernu Italiju s Balkanom i Panonskom nizijom i sprječavanja eventualnog iskrcavanja Saveznika u sjevernom Jadranu, preduzeli s 2. oklopnim SS-korpusom (1. SS-oklopno-grenadirska divizija »Adolf Hitler«, 44. i 71. pješadijska i 162. turkestanska divizija) iz Grupe armija »B« u sjevernoj Italiji, i dijelovima 24. oklopne divizije »Herman Gering« (koji su dovedeni s italijanskog fronta) ofanzivu pod nazivom »Provala oblaka« (Wolkenbruch).

U prvoj ofanzivi (22. septembra do 2. oktobra) trebalo je slomiti otpor jedinica NOV u Slovenačkom primorju, u drugoj (2–14. oktobra) razbiti jedinice NOV u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru i posjesti obalski pojas od Trsta do Crikvenice, i u trećoj fazi (15. oktobra do 12. novembra) razbiti jedinice NOV u Ljubljanskoj pokrajini. U prvom dijelu ove ofanzive koja je zahvatila Kras, Vipavsku dolinu, Trnovsku i Banjšku visoravan njemačke snage su, poslije snažnog otpora, potisle jedinice NOV s goričkog fronta i iz Vipavske doline k Trnovskom gozdu. Poslije grupisanja glavnine snaga u širem prostoru Trsta i zatvaranja pravaca koji vode iz Istre na sjever i sjeveroistok, dijelovi SS divizija »Adolf Hitler«, 44. i 71. pješadijske i 24. tenkovske preduzeli su 2. oktobra ofanzivu pravcem Trst – Poreč – Rovinj – Pula, Trst – Pazin a s nekoliko uporednih kolona preko Čičarije u Pivku, Brkine i ka Rijeci. Istovremeno su njemačke trupe iz garnizona u Puli nastupale k Labinu, a iz Rijeke prema Učki i Labinu. Na svim pravcima su istarske jedinice NOV i PO, premda su bile malobrojnije i neiskusne u borbama, pružale snažan otpor njemačkim trupama. U ovom dijelu ofanzive njemačke trupe su razbile nekoliko brigada, posjele slobodnu teritoriju, popalile mnoga sela i pobile veliki broj civilnih stanovnika.

[5] Odnosi se na borbu koja je kod Višnjana, u Istri, vođena 12. septembra 1943.

[6] Riječko-kastavski NOP odred vodio je pomenutu borbu i uništio jedan njemački tenk 23. i 24. septembra kod Skalnice, a zarobio je 8 njemačkih vojnika 24. septembra 1943. u Matulju.

[7] O novoformiranim jedinicama NOVJ u Istri vid. nap. 3

[8] Vladmira Gortana je 16. oktobra 1929. osudio na smrt Specijalni fašistički sud za zaštitu države u Puli zato što je s grupom hrvatskih narodnih revolucionara 24. marta te godine pucnjavom iz oružja iznad povorke seljaka sprječavao birače iz okoline Pazina da na plebiscitu glasaju za fašistički režim. Strijeljan je u Puli 17. oktobra 1929.

[9] Kod sela Hrvace borbu je tada vodila 10. krajiška NOU brigada 4. krajiške NOU divizije.

[10] U vezi s ovim obavještenjem Tito je 10. oktobra 1943. poslao iz rejona Gornjeg Vakufa, preko Ivan-sedla, Kalinovika i Foče u pravcu Sandžaka 5. krajišku NOU diviziju. Na taj sektor je upućena i 27. divizija NOVJ sa zadatkom da napadnu i oslobode Višegrad, Rudo i Priboj radi stvaranja operativne osnovice za prodor u Srbiju.

[11] Ostrvo Lošinj, na kojem se nalazilo oko 400 četnika, 25. i 26. septembra 1943. napali su dijelovi 1. brigade 13. NOU divizije, u sadejstvu s jedinicama Komande mornarice za Hrvatsko primorje i Istru.

[12] Odnosi se na šefa savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu NO i POJ brigadnog generala Ficroja Maklejna, koji je, uz saglasnost Vrhovnog štaba NOV i POJ, početkom oktobra 1943. otišao preko Glamoča u Dalmaciju da organizuje prebacivanje, morskim putem, savezničke materijalne pomoći jedinicama NOVJ (o dolasku F. Maklejna u Vrhovni štab NOV i POJ, septembra 1943, vid. u 16. tomu).

[13] Priredivač nije mogao ustanoviti o kojem se savezničkom brodu radilo i da li je tih dana stigao u Podgoru.

[14] U Livnu i Duvnu su se nalazili 5. ustaški zdrug i tri krstareća oružnička (žandarmerijska) odjela, a u Kupresu jedna domobranska doknadna bojna. Štab 1. proleterske udarne divizije obavijestio je Tita depešom, istoga dana poslije podne, da će se napad na Livno i Duvno izvršiti najkasnije za dva dana (o ishodu napada vid. na str. 14 i nap. 40 i 41),

[15] Štab 1. proleterske udarne divizije obavijestio je 2. oktobra ujutro Tita da će, u vezi s njegovim naređenjem, odložiti napad na Livno i Duvno, a da će napad na Kupres uslijediti poslije oslobođenja Livna.

[16] Štab 2. korpusa NOVJ obavjestio je 2. oktobra 1943. Vrhovni štab da u rejonu Kolašina nema pogodnog mjesta za spuštanje aviona, ali da ima već pripremljen aerodrom 2 kilometara južno od Pljevalja – na terenu između manastira Sv. Ilije, sela Duratovića i komunikacije Pljevlja – selo Gakovići. Međutim, iako je Vrhovni štab NOV i POJ nekoliko puta javljao Štabu 2. korpusa da bude spreman za prihvatanje savezničke pomoći, ona uopšte nije stigla jedinicama toga korpusa u toku oktobra 1943. godine.

[17] Pri Štabu 2. korpusa NOVJ tada se nalazila britanska osmatračka grupa sa Stevanom Serdarom na čelu (vid. nap. 18). Nijedna druga saveznička grupa nije stigla u Štab 2. korpusa NOVJ do 31. decembra 1943.

[18] Stevan Serdar je bio šef engleske misije pri Štabu 2. proleterske udarne divizije, a zatim pri Štabu 2. korpusa NOVJ. Zadatak grupe je bio da organizuje prihvat anglo-američke vojne pomoći za jedinice toga štaba S. Serdara, Đuru Diklića i Petra Simičića je spustio noću 20/21. aprila 1943. britanski avion na planinu Javornik, kod sela Šekovića. Sva trojica su živjela kao jugoslovenski iseljenici – ekonomski emigranti u Kanadi. Bili su članovi Komunističke partije Kanade, a učestvovali su kao dobrovoljci i u građanskom ratu u Španiji. Pošto su simpatisali NOP Jugoslavije, oni su se prijavili kao dobrovoljci u britansku vojsku pod uslovom da budu poslati u Jugoslaviju.

[19] Poslije raspuštanja Kominterne, 15. maja 1943, nije prestao da funkcioniše i sav njen aparat. Tito je preko svoje radio-stanice i dalje, sve do dolaska vojne misije SSSR-a u Vrhovni štab NOV i POJ 22. februara 1944, slao depeše Georgi Dimitrovu, koji je bio, sve do njenog raspuštanja, sekretar Izvršnog komiteta Kominterne, a preko njega vladi SSSR-a i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«.

[20] Tito je poslao ovu izjavu vladama SSSR-a i Velike Britanije čim je saznao od Šterju Atanasova – Georgijeva (predstavnika G. Dimitrova kod Tita od 18. septembra 1943) da će se u Moskvi održati sastanak ministara inostranih poslova triju vodećih sila antihitlerovske koalicije, jer je pretpostavljao da će se razmatrati i problem odnosa narodnooslobodilačkog pokreta, Saveznika i kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu i to bez konsultovanja s Vrhovnim štabom NOV i POJ i AVNOJ-em, kao što se to i do tada radilo. Konferencija je održana od 19. do 30. oktobra 1943. (o odlukama Moskovske konferencije vid. u nap. 456).

[21] Štab 2. korpusa NOVJ odgovorio je Titu istoga dana: »Vaše znake za engleske avione primili smo. Sad ih upućujemo u Pljevlja. Neka dođe svakako engleska misija. Neka Englezi pošalju talijanske topove 45 kroz 17 i upaljače s košuljicama, jer mi imamo 1200 granata bez upaljača i košuljica. Neka pošalju dvije radio-stanice. Čekaćemo. Peko«. (A–VII, Fond NOR, kut. 391 A, reg. br. 5/7–9.)

[22] Bijeljinu su, poslije teške dvodnevne borbe, 24. septembra 1943. oslobodile jedinice 16. vojvođanske NOU divizije i Majevički NOP odred, a neprijateljsku posadu su sačinjavali dijelovi domobranskog 8. lovačkog puka i više stotina Nijemaca i ustaša. Tada su zaplijenjene veće količine razne ratne opreme i namirnica, a zarobljeno 278 neprijateljskih vojnika; 78 ih je poginulo, dok se ostatak probio preko Drine u Srbiju. Prije napada na Bijeljinu, neki članovi Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu su bili mišljenja da se zbog brojne nadmoćnosti neprijateljskog garnizona napad odgodi.

[23] Njemačka komanda iz Banje Luke je tada, s pomenutim brojem aviona, vršila bombardovanja sela u srednjoj Bosni na zahtjeve Komande Bosansko-krajiškog četničkog korpusa, čiji je komandant bio Uroš Drenović. Nijemci su tada avio-dejstvima podržali i napade četničkih formacija na jedinice NOVJ.

[24] Tuzlu su, poslije teških trodnevnih borbi protiv njemačkih, domobranskih i ustaških jedinica — jačine oko jedne divizije, 2. oktobra 1943. oslobodile jedinice 2. krajiške, 6. istočnobosanske, 16. (3) muslimanske NOU brigade i Ozrenskog, Majevičkog i Trebavskog NOP odreda. Tom prilikom zarobljeno je 2174 vojnika i oficira, a ubijeno 655. Zaplijenjeno je: 1910 pušaka, 102 puškomitraljeza, 24 mitraljeza, 6 minobacača, 25 topova, kao i veća količina drugog ratnog materijala, opreme i namirnica (o tome vid. na str. 14 i 18).

[25] Bijelo Polje su oslobodile noću 29/30. septembra 1943. jedinice 2. proleterske udarne divizije.

[26] O jačini neprijateljske posade i pripremama za napad na Livno vid. nap. 14.

[27] Caparde su oslobodile jedinice 1. i 2. vojvođanske NO brigade noću 14/15. septembra 1943.

[28] Gračanicu su oslobodile jedinice 2. krajiške NOU brigade 24. septembra 1943.

[29] Lukavac je oslobođen 30. septembra, a Bukinje i Kreka 29. septembra 1943.

[30] Vasojevićki partizanski udarni bataljon napao je iz zasjede i razbio italijansko-četničku kolonu 1. oktobra 1943. u rejonu Žekova glava — Troglav (kod Kolašina).

[31] Kolašin je, poslije 14-časovne borbe protiv 2. bataljona 83. puka italijanske divizije »Venecija« i oko 30 četnika, 27. septembra 1943. oslobodila 4. proleterska (crnogorska) NOU brigada. Tom prilikom italijanski bataljon je stupio u redove NOVJ.

[32] Na željezničkoj pruzi Ogulin – Karlovac – Zagreb borbe su tada vodile jedinice 8. kordunaške i 7. banijske NOU divizije i Karlovačkog NOP odreda.

[33] Mjesto Sveti Petar, kod Ogulina, oslobodila je 4. brigada 13. primirsko-goranske NOU divizije 30. septembra, a Gornje Dubrave i Generalski Stol jedinice 7. banijske NOU divizije 2. oktobra 1943.

[34] Varaždinske Toplice je oslobodila 29. septembra 1943. Narodnooslobodilačka brigada »Braća Radić«, koja je zatim sa 17. i 21. slavonskom brigadom 10. NOU divizije vodila borbe za oslobođenje drugih mjesta u tome kraju.

[35] Obje pomenute brigade su u toku septembra i početkom oktobra 1943. dejstvovale na području Dalmacije i zapadne Bosne. One su se poslije oslobođenja Livna, 3. oktobra, nalazile u Livanjskom polju. Deseta krajiška NOU brigada, koja se do tada nalazila u sastavu 10. NOU divizije, upućena je u sastav 5. krajiške NOU divizije, dok je 6. krajiška NOU brigada 4. krajiške NOU divizije upućena u rejon Sanskog Mosta.

[36] Pošto je ustaško-domobranska posada u panici napustila Kupres, u to mjesto su 4. oktobra 1943. ušle jedinice 6. krajiške NOU brigade.

[37] Deveta krajiška NOU brigada je tada upućena k Prozoru i Rami da smijeni dijelove 5. krajiške NOU divizije koja se pripremala za pokret u pravcu Sandžaka.

[38] Odnosi se na sastanak Vrhovnog štaba NOV i POJ koji je, vjerovatno, održan 5. oktobra 1943. u Jajcu. Zapisnik s toga sastanka nije sačuvan. Prema nekim podacima, na njemu su razmatrani vojnopolitička situacija u zemlji, stavovi saveznika prema Srbiji i izbjegličkoj vladi i mogućnost iskrcavanja njihovih snaga na jugoslovensku jadransku obalu; zatim, formiranje novih korpusa, postavljenje kadra za sve štabove korpusa i formiranje Prve vazduhoplovne baze. Tada je odlučeno da se 5. krajiška NOU divizija hitno uputi iz zapadne Bosne u Sandžak, da se glavnina snaga 3. bosanskog NOU korpusa usmjeri prema jugoistočnoj Bosni i Sandžaku, da 2. korpus NOVJ, zajedno s 3. korpusom, stvori operativnu osnovicu za prenošenje težišta dejstva u Srbiju, a 1. proleterski korpus pripremi za pokret u Srbiju s kojim je trebalo da tamo ode i J. B. Tito. Tada su, vjerovatno, razmatrani i stavovi — direktive koje je trebalo poslati delegatu Vrhovnog štaba NOV i POJ u Makedoniji Svetozaru Vukmanoviću Tempu (vid. str. 36) i Glavnom štabu NOV i PO Srbije (vid. str. 40).

[39] Delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ i CK KPJ Ivan Milutinović je 29. septembra 1943. tražio od Tita ovlašćenje da može raspoređivati kadrove na upražnjena mjesta u jedinicama 2. korpusa NOVJ i u partijskim forumima na području Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak i Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu.

[40] U Kupres su, poslije paničnog bjekstva ustaško-domobaranske posade, 4. oktobra ušli jedan bataljon 1. proleterske divizije i jedan bataljon 4. krajiške NOU divizije.

---

[41] Prva proleterska NOU brigada je razbila jedinice V djelatnog ustaškog zdruga 2. oktobra 1943.

[42] U rejonu Sušaka napadale su jedinice 71. divizije 2. SS-oklopnog korpusa »Hauzer«, a položaje branili dijelovi 13. NOU divizije i 1. i 2. primorsko-goranskog NOP odreda.

[43] Na ustaško-domobranska uporišta i njemačku SS-grupu Mühlenkamp, na sektoru Zagreb – Karlovac, napadale su jedinice 13. proleterske brigade »Rade Končar«, te 4. i 15. belokranjska brigada 15. slovenačke divizije, a na sektoru Karlovac – Ogulin jedinice 4. NOU korpusa i 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

[44] Globornički most je porušila 3. brigada 7. banijske NOU divizije 30. septembra 1943.

[45] U Ogulinu se od 14. septembra 1943. nalazio 13. SS-policijski puk, a napadali su ga dijelovi 8. kordunaške i 13. primorskogoranske NOU divizije sve do 5. oktobra 1943, kada su u grad prodrle jake njemačko-ustaške snage s pravca Karlovca.

[46] Ludbreg je oslobođen 3. oktobra 1943.

[47] Na pravcu Benkovac – Zadar položaje su tada držali dijelovi njemačke 114. lovačke divizije.

[48] Vrbovec su napale i oslobodile noću 26/27. septembra 1943. jedinice 2. brigade (moslavačke) 2. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

[49] Petkovac su oslobodili dijelovi 11. kozarske NOU brigade 24. septembra 1943.

[50] Dobrljin su tada napali i oslobodili 1. i 4. bataljon 11. kozarske NOU brigade.

[51] Napad na oklopni voz su izvele jedinice Diljskog NOP odreda i jedna diverzantska grupa 25. septembra 1943. kod mjesta Prandanovci, na pruzi Osijek – Našice.

[52] Neprijateljska operacija sa ciljem unišenja Diljskog NOP odreda, na Dilj-planini kod Slavonskog Broda, izvedena je od 27. do 29. septembra 1943. Poslije uspješnog otpora ovaj odred se je, sa svim ustanovama Diljskog vojnog područja, prebacio 29. septembra u Gradac, a zatim u Orahovicu, da bi se 1. oktobra ponovo vratio na Dilj-planinu.

[53] Odnosi se na 1. proleterski udarni korpus NOVJ, koji je formiran 5. oktobra 1943. Do sredine novembra 1943. imao je pod svojom komandom samo 1. proletersku udarnu diviziju, a tada su u njegov sastav ušle i 6. lička NOU divizija i 13. proleterska brigada »Rade Končar«.

[54] Do 5. oktobra 1943. ovaj korpus je nosio naziv 1. bosanski NOU korpus.

[55] Ovaj korpus je dobio taj redni broj 5. oktobra 1943, a dotle je imao naziv 1. hrvatski NOU korpus.

[56] Ovaj korpus je ranije imao naziv 2. bosanski NOU korpus.

[57] Do 5. oktobra 1943. taj korpus je imao naziv 2. hrvatski NOU korpus.

[58] Sedmi korpus NOVJ je, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, formiran 3. oktobra 1943. Dejstvovao je na teritoriji Dolenjske i Notranjske, a u njegovom sastavu su bile 14. 15. i 18. (slovenačka) divizija NOVJ.

[59] Osmi (dalmatinski) korpus NOVJ je formiran 7. oktobra 1943. (o tome vid. str. 28).

[60] Odnosi se na borbe koje su vodile jedinice 3. brigade 13. primorsko-goranske NOU divizije 3. i 4. oktobra 1943.

[61] Karlobag su oslobodile 1. i 2. brigada 13. primorsko-goranske NOU divizije 3 oktobra, a Perušić, Lički Osik i Budak su oslobodile jedinice 6. ličke NOU divizije 4. i 5. oktobra 1943.

[62] Na sektoru Sinj – Trilj borbe s njemačkim trupama su tada vodile jedinice 9. dalmatinske NOU divizije.

[63] Odnosi se na oslobođenje Bijeljine 24. septembra 1943.

[64] Čačince je oslobodila 18. brigada 12. slavonske NOU divizije 2. oktobra 1943.

[65] Kod sela Razboja, kod Bosanske Gradiške, dejstvovala je tada 5. krajiška NOU brigada 11. krajiške NOU divizije. Ona je 24. septembra 1943. u tome selu napala žandarmerijsku stanicu i zarobila 54 žandarma.

[66] O pokušajima njemačke borbene grupe »Fišer« da se iz Doboja probije u Tuzlu više vid. u nap. 76.

[67] Ovu akciju su izvele jedinice 3. vojvođanske NOU brigade kod sela Putinaca 12. septembra 1943.

[68] Slankamen su oslobodile jedinice 1. sremskog NOP odreda.

[69] Prvi sremski NOP odred izveo je pomenutu akciju u selu Vrdniku (kod Rume) 13. septembra, a u selu Ćortanovcima 14. septembra 1943.

[70] Tito je ovu depešu uputio G. Dimitrovu kao odgovor na njegov radiogram od 6. oktobra 1943. u kome je stajalo: »Poznato nam je da su vaši partizani razglasili da su naši ljudi došli k vama. O tome su saznali Englezi koji su došli u vašu zemlju. Ako Englezi traže kontakt s našim ljudima – to [ne] dozvoliti. Naši ljudi imaju svoje zadatke i oni, pored vas, ne treba da stupaju u vezu sa svakim«. (A–CK SKJ, Fond CK KPJ – KI, reg. br. 18161/603.)

[71] Odnosi se na grupu rukovodilaca Bugarske radničke partije koju je G. Dimitrov iz Moskve poslao da se preko Jugoslavije – vezama KPJ i jedinica NOVJ – prebaci u Bugarsku, sa zadatkom da oživi i postakne borbu bugarskog naroda protiv fašističkog poretka. Grupu su sačinjavali Blagoj Ivanov, Pejčev, Lapčev i Šterju Atanasov. Svi su se spustili padobranima 18. septembra kod Bugojna. Prva trojica su 10. oktobra 1943. upućeni iz Vrhovnog štaba NOV i POJ s 5. krajiškom NOU divizijom iz zapadne Bosne, preko Ivan-planine u istočnu Bosnu i Sandžak (gdje su stigli krajem oktobra). Odatle ih je Štab 2. korpusa NOVJ prebacio na Kosovo. Ali su oni tu ubrzo upali u vrtlog ofanzivnih operacija koje su izvodile njemačke i albanske kvislinške trupe protiv jedinica NOVJ, tako da su se tek krajem maja 1944. prebacili u Makedoniju, a zatim u Bugarsku. Š. Atanasov je kao predstavnik G. Dimitrova ostao kod Tita u Jajcu. Krajem februara 1944. i on je, vezama KPJ i NOVJ, pošao u Bugarsku.

[72] Georgi Dimitrov je 2. oktobra 1943. radiogramom zatražio od Tita mišljenje šta da odgovori raznim jugoslovenskim organizacijama u Americi, koje su pitale šta bi trebalo nabaviti za novac koji su prikupile kao pomoć Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.

[73] Vlada SAD je sve do Teheranske konferencije (početkom decembra 1943) pomagala moralno, materijalno i politički jedino četnički pokret D. Mihailovića. Premda je bila informisana o Mihailovićevoj saradnji sa silama Osovine, vlada SAD je, uprkos tome, da bi sačuvala predratni društveni poredak u Jugoslaviji, javno manifestovala svoje opredjeljenje. U tom cilju je predsjednik Ruzvelt 6. oktobra 1943, uz veliku pompu, predao četiri bombardera jugoslovenskoj kraljevskoj avijaciji. Zbog predaje tih aviona emigrantskoj jugoslovenskoj vladi Vrhovni štab NOV i POJ i AVNOJ su objavili 18. oktobra 1943. protestnu notu (vid. str. 276).

[74] Sutradan, 8. oktobra 1943, 3. proleterska (krajiška) brigada je, po Titovom naređenju, upućena iz rejona Kupresa k Zenici sa zadatkom da u sadejstvu s 9. krajiškom brigadom 10. NOU divizije napadne Zenicu, kako bi angažovanjem okupatorskih i kvislinških snaga s toga sektora olakšala jedinicama 3. bosanskog NOU korpusa odbranu Tuzle.

[75] Njemačka operacija za gušenje ustanka, uništenje novoformiranih partizanskih jedinica i organizovanje Istre za odbranu od eventualnog savezničkog iskrcavanja otpočela je, po naređenju njemačke Vrhovne komande, 2. oktobra 1943. iz Trsta, Hrpelja, Rijeke i Pule koncentričnim napadom dijelova njemačke SS oklopno-grenadirske divizije »Tjelesna garda« – »Adolf Hitler«, zatim oklopne divizije »Herman Gering« i njemačkih 44. i 71. (obnovljenih) pješadijskih divizija. U sedmodnevnim borbama Nijemci su razbili 1. i 2. istarsku brigadu i NOP odrede »Učku«, Pulski i Pazinsko-porečki, nanijevši im gubitke od preko 2000 mrtvih i zaposjeli Istru. O njemačkoj operaciji »Wolkenbruch« vid. nap. 4.

[76] Još dok su jedinice 1. bosanskog NOU korpusa vodile završne borbe za oslobođenje Tuzle (vid. nap. 24), njemačka borbena grupa »Fišer« je sa pravca Doboja uporno pokušavala da se probije u Tuzlu. Njoj je pošlo za rukom da 1. oktobra zauzme Gračanicu, slijedećeg dana Lukavac, a 3. oktobra da se probije gotovo do grada Tuzle. Na prilazima Tuzle vođene su veoma oštre borbe do 7. oktobra, kada su jedinice 17. NOU divizije i 2. krajiške i 1. vojvođanske NOU brigade razbile neprijatelja i prinudile ga da se u neredu povuče k Doboju, zaplijenivši mu pri tom gotovo svu motorizaciju i komoru. U tim borbama veliku pomoć jedinicama NOV je pružilo stanovništvo Tuzle, a posebno radnici i omladina.

[77] Na sektoru Gospića tada su dejstvovale 13. primorsko-goranska i 6. lička divizija NOVJ.

[78] Ludbreg je 3. oktobra 1943. oslobodila 17. NOU brigada 10 divizije NOVJ pošto je slomila otpor 2. bataljona 2. regrutnog puka i čete njemačkih vojnika.

[79] U Prozor su 6. oktobra 1943. ušli jedan bataljon 5. krajiške NOU divizije i Ramski NOP odred, pošto su prisilili dijelove SS-divizije »Princ Eugen« da napuste to mjesto i povuku se u Ramu.

[80] U završnoj etapi bitke na Sutjesci, juna 1943. Mostarski bataljon 10. hercegovačke brigade 3. NOU divizije pretrpjevši velike gubitke 13. juna, preko Suhe probio se za Volujak. Odatle je prema odluci Štaba 3. NOU divizije, razdijeljen na grupe, otišao jednim dijelom k Mostaru, a drugim u pravcu Hercegovine, ali su obje grupe bile razbijene. Dijelu boraca je pošlo za rukom da se infiltrira u grad Mostar. Poslije oporavka oni su, uz pomoć Mjesnog komiteta KPJ za Mostar, u Podveležu formirali Mostarsku partizansku četu, koja se zatim prebacila u rejon Prozora i tamo povezala s partijskom organizacijom na terenu, popunila novim borcima i ubrzo prerasla u novi Mostarski bataljon. On je reorganizovan početkom oktobra 1943, kada se, po Titovom naređenju, prebacio iz okoline Prozora u oblast gornje Neretve i dejstvovao na prostoru od Konjica i Bradine do Kalinovika i Trnova. Odatle je održavao veze s Ramskim NOP odredom, 10. hercegovačkom NOU brigadom, Mjesnim komitetom KPJ za Mostar i Štabom 2. korpusa NOVJ.

[81] Pošto je savladao u jesen 1943. gotovo sve neprijateljske postaje i željezničke stanice na pruzi Sarajevo – Konjic, Mostarski bataljon u martu 1944. prerastao u Mostarski NOP odred. Od njega i jednog bataljona 10. hercegovačke NOU brigade formirana je maja 1944. 13. hercegovačka NOU brigada.

[82] O uspostavljanju radio-veze između Vrhovnog štaba NOV i POJ i Glavnog štaba NOV i PO Srbije više vidi u nap. 94 i 150.

[83] Tito je poslao novembra 1942. iz Bosanske krajine Svetozara Vukmanovića Tempa, koji je do tada bio delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ u istočnoj Bosni, u Makedoniju da kao delegat Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ prenese stečena iskustva NOR-a i revolucije Glavnom štabu NOV i PO Makedonije i uspostavi veze s oslobodilačkim pokretima susjednih zemalja – Albanije, Grčke i Bugarske. Tempo je stigao u Makedoniju krajem februara 1943. No pošto nisu dobro funkcionisale ilegalne kurirske veze, a takođe nisu postojale ni radio-veze između Vrhovnog štaba i Glavnog štaba Makedonije sve do novembra te godine, Vrhovni štab nije bio šire upoznat s njegovim djelovanjem i situacijom u tom kraju zemlje. Prva obavještenja o njegovom radu Tito je dobio preko radio-veze 2. korpusa NOVJ 14. septembra 1943, kada mu je politički komesar toga korpusa Mitar Bakić dostavio radiogram slijedećeg sadržaja:

»Vrhovnom štabu. Izvod iz pisma Tempova br. 1 od 22.VI [1943]. Albanija. Postignut sporazum za stvaranje balkanskog štaba, po sporazumu CKA[lbanije], CKG[rčke] i Tempa. CKB[ugarske] nije prisustvovao, ali dao pristanak.

U Makedoniji P[artija] očišćena od frakcionaša i sabotera. Obrazovan CKM[akedonije] u sastavu KPJ. Dobri rezultati u P[artiji] i narodu. Partizanski odred broji 400–500 boraca. G[lavni] š[tab] obrazovan. Nedostaju voj[ni] i pol[itički] kadrovi.

Na Kosovu i u Metohiji slabo. Šiptari protiv Srba i pod uticajem albanskih nacionalista. Obrazovan zajednički G[lavni] š[tab]. Ukupno partizana 200, od toga 80 Šiptara. Kadrovi nedostaju. Ob[lasni] k[omitet] pao. 3 člana Biroa ubijena. CK-a u A[lbaniji] se ne izjašnjava po pitanju Kosova i Metohije. Dajte vaše mišljenje.

Bugarima dao šifru koju Alb[anci] imaju. Tražiće vas u 23,30 sati po novom vremenu.

Izvod iz pisma br. 2 od 12.VII. Albanija.

Održan sastanak između mene i GŠ Grčke i Albanije. Odlučeno da se formira G[lavni] š[tab] za Balkan.

Za 12.VIII. zakazan novi sastanak, gdje treba da dođu Bugari.

Slušajte me na šifru koju ste poslali po Zetinu.

Javite preko Slob[odne] Jug[oslavije] da ste primili pismo br. 1 i 2 i da ćete me slušati preko vaše stanice. Slušajte na talasima 65 u 24 časa po novom vremenu. Mitar«. (A-VII, Fond NOR, kut. 394, reg. br. 8/2.)

[84] Odnosi se na rukovodioce Bugarske radničke partije koji su iz Moskve preko Jugoslavije išli za Bugarsku (o tome više vid. u nap. 71).

[85] Za ideju o stvaranju Balkanskog štaba Tito je prvi put saznao iz depeše koju mu je poslao Štab 2. proleterske udarne divizije 6. septembra 1943. Tekst te depeše, koja je u stvari poslata na zahtjev delegata CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ u Crnoj Gori Ivana Milutinovića, glasi:

»Vrhovnom štabu. Milutin [Ivan Milutinović] predlaže:

1) Da se održi sastanak članova CK KP Jugoslavije, Bugarske, Grčke i Albanije i izda proglas.

2) Dati predlog za zajednički proglas Balkanskog štaba, koji treba osnovati kao i ko od nas treba da uđe u taj štab. Peko [Dapčević]«. (A–VII, Fond NOR, kut. 394, reg. br. 8/2.)

[86] U svom izvještaju od 8. avgusta 1943. Centralnom komitetu KPJ o stanju u Makedoniji, na Kosovu, u jugoistočnoj Srbiji, Albaniji i Grčkoj, (a koji izvještaj Tito u prvoj polovini oktobra još nije bio primio) Tempo je o zamisli stvaranja tzv. Balkanskog štaba, između ostalog, naveo slijedeće:

»... Boraveći u Skoplju stupio sam u kontakt sa CK KP Bugarske. Njima sam izložio plan za zajedničku saradnju i za eventualno stvaranje Balkanskog štaba. Za zajedničku saradnju predložio sam im da iskoriste našu teritoriju kod Vranjskog odreda, da tu formiraju svoje čete i da odatle deluju u pravcu Trna i Sofije. Isto tako predložio sam im da formiraju partizanske čete u Makedoniji pod Bugarskom i da se povežu sa našim četama oko Štipa, te zajednički deluju. Isto tako ukazao sam im na naše mišljenje da je zaista potrebno da oni jedanput uđu u borbu. Bilo je burnih diskusija (...). Na kraju oni su se složili sa mojim predlozima o zajedničkoj saradnji, ali do sada još uvek nisu ništa učinili. Pristali su na učešće u Balkanskom štabu i poslali svoga delegata koji još uvek sedi u Skoplju i tu čeka na vezu (...).

S Glavnim štabom Albanije sastao sam se i njima predložio vojničku i političku saradnju na granicama, kao i pristupanje Balkanskom štabu. Oni su se sa svim mojim predlozima složili (...)

S Glavnim štabom Grčke narodnooslobodilačke vojske sastao sam se i njima takođe predložio zajedničku saradnju na granicama, kao i učešće u Balkanskom štabu. Naše čete su na zahtev Grka prešle na teren Lerina i Kosturskog (...).

Održana je konferencija u Albaniji između mene i delegata grčke i albanske partije na kojoj su doneseni zaključci koje vam u prepisu šaljem (na francuskom). Ovi zaključci sastavljeni su samo zato da bi se svi centralni komiteti upoznali sa svim problemima koji se postavljaju pred sve balkanske partije. Grčki delegat nije imao nikakvih ovlašćenja, nego je samo bio poslan da uspostavi vezu sa K[omunističkom] i[nternacionalom]. Mi smo bili došli do Skadra na putu do vas, ali nismo mogli prodreti zbog pete nemačke ofanzive.

U međuvremenu stigao je u kostursku oblast opunomoćeni delegat CKG Partije i Glavnog štaba grčke NOV. Zato smo hitno otputovali u Grčku. Održali smo

konferenciju i na toj konferenciji doneli konkretne zaključke, koje vam u prepisu šaljem. Mi smo stajali na stanovištu da se ostvari Balkanski štab na način da delegati glavnih štabova balkanskih NOV-i budu na okupu, a da budu u vezi sa svojim štabovima preko radio-stanica. Dalje smo predvideli da u Balkanski štab uđu najugledniji predstavnici vojnički i politički iz svih balkanskih zemalja, koji su se istakli u današnjoj narodnooslobodilačkoj borbi. Na zahtev grčkog delegata da se u Balkanski štab imenuju četiri komandanta iz sve četiri balkanske zemlje radi manifestiranja jednakosti balkanskih zemalja, ja sam pristao. Pri ovome imao sam u vidu da bi reakcionarni elementi, naročito iz Albanije i Bugarske, podigli veliku kampanju protiv partizana dotičnih zemalja koji bi priznali »srpsku« komandu ako bi se odredio jedan komandant. Mi smo predvideli da se sve pripreme oko povezivanja izvrše do 10. avgusta. I evo svi su izvršili sve pripreme osim mene. Ja nikako da uhvatim vezu s vama. Preko dva meseca zovem vas preko radio-stanice na talasima koje ste poslali [Popović] Milu (27, 47 i 67 metara), ali uzalud (. . .)« (A–CK SKJ, Fond CK KPJ, reg.br. 1962/V, 1-42 (43).

[87] Riječ je o razbijanju glavnine četničkih snaga u bici na Neretvi februara i marta 1943. i uništenju njihovih ostataka u aprilu i maju — prije bitke na Sutjesci, kao i o uspjesima koje su postigle jedinice Glavnog štaba NOV i PO Crne Gore poslije kapitulacije Italije – septembra 1943. (o tome više vid. u 14, 15. i 16. tomu).

[88] Gotovo istovremeno kada je britanska vlada poslala u Vrhovni štab NOV i POJ generala Maklejna, ona je krajem septembra 1943. uputila i u Štab D. Mihailovića vojnu misiju istoga ranga, s generalom C. D. Armstrongom na čelu.

[89] Odnosi se na pristalice Hrvatske seljačke stranke (HSS).

[90] U jesen 1943. u Hrvatskoj su postojale mnogobrojne prostrane slobodne teritorije s kojih je dejstvovala impozantna snaga NOV i PO: tri korpusa, jedanaest divizija, četrdeset brigada, trideset i tri partizanska odreda i veliki broj samostalnih manjih jedinica i vojno-pozadinskih ustanova, s ukupno preko 100 000 boraca. Na oslobođenim teritorijama dejstvovalo je tada 4596 lokalnih (mjesnih i opštinskih) i viših (kotarskih, okružnih i oblasnih) narodnooslobodilačkih odbora, a Centralni komitet KP Hrvatske je rukovodio čitavom mrežom organizacija KP preko tri oblasna komiteta (za Dalmaciju, Slavoniju i Zagrebačku oblast), 23. okružna, 111 kotarskih i 24 gradska komiteta.

[91] Kapitulacija Italije imala je snažan uticaj i na razvoj NOB-a u Makedoniji. Partizanski odredi i samostalne čete i bataljoni su u zapadnom dijelu ove pokrajine uspjeli prvih dana da razoružaju manje dijelove italijanskih trupa i dođu do ratnog materijala. Između ostalog, zaplijenjena je i jedna radio-stanica velikog dometa, pomoću koje je prvi put uspostavljena neposredna radio-veza najprije sa Štabom 2. korpusa NOVJ, a u novembru i veza između glavnog štaba NOV i PO Makedonije i Vrhovnog štaba NOV i POJ. Od novopridošlog ljudstva ubrzo su formirane nove brojne jedinice i stvorena slobodna teritorija znatnog prostranstva. U septembru i oktobru samo na teritorije zapadne Makedonije djestvovalo je šest samostalnih bataljona i devet partizanskih odreda, te četa »Garibaldi« koja je formirana od italijanskih vojnika koji su dobrovoljno pristupili jedinicama NOVJ. Početkom novembra je formirana i prva brigada, a malo poslije toga još nekoliko brigada, koje su izvodile akcije po čitavoj teritoriji Makedonije. Početkom oktobra Glavni štab NOV i PO Makedonije izdao je manifest u kojem su izloženi cilj i karakter oružane borbe makedonskog naroda – u kojem je ukazano na perspektivu stvaranja slobodne i ravnopravne Makedonije kao federalne jedinice u zajednici naroda nove Jugoslavije. Programske postavke Manifesta su potvrđene odlukama Drugog zasijedanja AVNOJ-a i Prvog zasijedanja ASNOM-a: Makedonija je proklamovana kao slobodna i ravnopravna federalna jedinica u zajednici naroda nove Jugoslavije.

[92] Odnosi se na uputstva koja je Tito poslao 28. avgusta 1943 (Vid. 16. tom).

[93] Tito je uputio iz Vrhovnog štaba krajem avgusta 1943. u Glavni štab NOV i PO Srbije za više vojne rukovodioce Ratka Sofijanića, Nikolu Ljubičića i Sava

Drljevića. S njima su pošli kao politički rukovodioci: Srba Josipović, Savo Radojević, Milosav Milosavljević i Ljubinka Milosavljević. Oni su se početkom septembra 1943. preko Srema prebacili u Srbiju.

[94] Veza između vrhovnog štaba NOV i POJ i Glavnog štaba NOV i PO Srbije održavana je pomoću kurira koji su ilegalnim kanalima prenosili poštu od Beograda preko Zemuna i Zagreba ili preko Srema i istočne Bosne sve do kraja oktobra 1943. godine kada je uspostavljena i radio-veza (o tome više vid. u nap. 150)

[95] Poštu za Glavni štab NOV i PO Srbije Tito je tada poslao po Štabu 5. krajiške NOU divizije koja je 10. oktobra otišla iz zapadne Bosne u Sandžak.

[96] Britanci su svoju politiku prema Jugoslaviji u jesen 1943. vodili na dva kolosjeka. Pošto su sa rukovodstvom NOP-a uspostavili vojne veze i priznavali značaj NOVJ i njen doprinos u okviru antihitlerovske koalicije, oni su ipak sve glasnije osporavali da NOP ima značajan uticaj u istočnim dijelovima Jugoslavije – istočno od linije Drina – Sutjeska – Trebišnjica. Tu novu koncepciju su najprije lansirali preko D. Mihailovića, odnosno jugoslovenske vlade u izbjeglištvu. U tome smislu je u prvoj polovini oktobra 1943. radio-stanica »Demokratska Jugoslavija« nastojala da stvori utisak kako istočno od Drine NOP nema nikakvog uticaja, a što je trebalo da dovede zapadne saveznike do zaključka o podijeljenosti Jugoslavije na dvije odvojene teritorije: one pod komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ i one pod komandom D. Mihailovića. Ta radio-stanica je uskoro zatim emitovala »Apel slobodnom svijetu« koji je izdao »nacionalni komitet«, odnosno D. Mihailović, u kojem su ponovljene neistine o četničkoj borbi, o slavnim zastavama i slično. Kralj Petar je 20. oktobra podržao »Apel«, izjavivši »da je njegova prva briga da poseti jugoslovenske trupe u Egiptu i Palestini, gde se uvežbavaju za povratak u zemlju«, te da »njegov povratak u Beograd nije daleko«. Podršku kralju Petru i D. Mihailoviću je tih dana dao i britanski poslanik na jugoslovenskom dvoru R. S. Stivenson. Na sastanku s ratnim dopisnicima akreditovanim pri savezničkoj Vrhovnoj komandi, on je naveo da prihvata tumačenje Mihailovićeve radio-stanice »Demokratska Jugoslavija« o odvojenim teritorijama, te da je »najveća briga Velike Britanije kako izbjeći opasnost od građanskog rata u Jugoslaviji«, podvukavši »da Mihailović sigurno drži u rukama celu Srbiju, jedan deo Bosne i Hercegovine i Crne Gore, dopirući do Jadrana u Dalmaciji, pa i do Slovenije . . .«, te da »se može reći danas da nema nijednog čoveka u Srbiji, pa čak ni među onima koji danas služe okupatoru i njegovim pomagačima, koji nije fanatično odan Mihailoviću«. (A–VII, Fond EV, kut. 268, reg. br. 36/7).

[97] Čim je uspostavljena radio-veza (vid. nap. 94). Glavni štab NOV i PO Srbije dostavio je više informacija o situaciji u toj pokrajini. Izvršavajući ranije dobijene Titove direktive, GŠ Srbije 5. oktobra 1943. na planini Rudniku formirao od dijelova 1. šumadijskog i Kosmajskog NOP odreda i 1. šumadijskog udarnog bataljona 1. šumadijsku NOU brigadu, a 10. oktobra na terenu južne Srbije 1. južnomoravsku NOU brigadu. U jesen 1943. na teritoriji uže Srbije dejstvovalo je još devet partizanskih odreda. Sva nastojanja njemačkih i bugarskih okupatora, četnika D. Mihailovića, nedićevaca i ljotićevaca da ih unište doživjela su neuspjeh. Zahvaljujući podršci naroda i sve većem prilivu novih boraca, uskoro su od tih odreda formirane nove brigade, a na oslobođenim i neoslobođenim teritorijama su obrazovani mnogobrojni narodnooslobodilački odbori, partijske i masovne političke antifašističke organizacije.

[98] Bela garda je bio naziv za kvislinšku vojnu i političku organizaciju jednog dijela slovenačke buržoazije u vrijeme II svjetskog rata. Njeni idejni tvorci su bili dr Marko Natlačen i ljubljanski biskup dr Grigorij Rožman. Marta 1942, po nalogu dr Mihe Kreka, predstavnika slovenačke buržoazije u jugoslovenskoj izbjegličkoj vladi, u Ljubljani je formirana politička organizacija Slovenska zveza koja je objedinila rad već ranije obrazovane klerofašističke organizacije *Katolička akcija*, studentske klerofašističke grupe *Straža*, kao i još nekih ekstremističkih terorističkih grupa koje su stvorene u toku 1941. za borbu protiv NOP-a. Sve te grupe su se 1942. vojnički objedinile u *Belu gardu* ili *Redovnu jugoslovensku vojsku*, i potčinile Mihailovićevoj

Komandi slovenije s majorem Karlom Novakom na čelu. Osnovni joj je bio zadatak da uz pomoć okupatora i podršku jugoslovenske izbjegličke vlade vodi borbu protiv jedinica NOP-a u Sloveniji. Kako se Bela garda brzo razgolitila kao zločinačka i fašistička organizacija, K. Novak je po nalogu emigrantske vlade i D. Mihailovića počeo u proljeće 1943. da iz Bele garde povlači svoje ljude radi formiranja posebnih četničkih jedinica, koje bi tajno sarađivale s okupatorom. Narod je brzo prozreo taj manevar i nove četničke grupe nazvao *Plavom gardom* (belogardisti koji su samo promjenili boju). Početkom septembra 1943. Centralni ili Dolenjski četnički odred imao je oko 170 ljudi, dok su tri četnička odreda u Polhograjskim Dolomitima imala svaki po dvadesetak ljudi. Bela garda je tada imala oko 6000 ljudi. Poslije kapitulacije Italije, jedinice NOV i PO Slovenije su, 10. septembra, zarobile najveći dio Centralnog četničkog odreda u Grčaricama, a narednih nekoliko dana zarobljena je ili u borbama uništena i glavnina belogardejskih snaga. Oko 2000 belogardista se priključilo Nijemcima, koji su 24. septembra od njih, ostataka Plave garde i deklasiranih elemenata, obrazovali za borbu protiv NOV Slovenije slovensko domobranstvo.

[99] Kako su tada Nijemci ocjenjivali vojno-političku situaciju u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj vidi se iz izvještaja komandanta 15. brdskog korpusa od 1. oktobra 1943. koji je poslao komandantu 2. oklopne armije, a u kojem, između ostalog, piše:

»[. . .] Politička situacija se još više zaoštrila ne samo političkim i vojnim položajem u Italiji i Sovjetskom Savezu nego i porastom partizanske aktivnosti u zemlji. Čitava teritorija, s izuzetkom većih gradova, smatra se partizanskom teritorijom (. . .).

S lošom privrednom politikom i ustaškim kursom, vlada je izgubila svaku podršku ne samo pravoslavnog i muslimanskog već i vlastitog hrvatskog stanovništva. *Stvarna vlast i državni autoritet* ne postoje više. Komunisti nesmetano ubiraju porez u poljoprivrednim rejonima u obliku predaje žitarica. Oni sprovode i analfabetske tečajeve. Na svom području, koje obuhvata čitavu zapadnu i centralnu Bosnu, oni su uspostavili *vlastitu upravu narodnooslobodilačkih odbora.* Praktički, na *prostranom području* postoje *danas,* kako u ravničarskim rejonima tako i u gradovima, *sovjetska država* (sve podvučeno u originalu, prim. red.).

[. . .] Prijeti opasnost da komunistički ustanički pokret definitivno preuzme vlast u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i stvori jugoslovensku sovjetsku republiku [. . .]«. (A–VII, mikroteka, Gen. Kdo. A. K. Vor. W. Nr. 136/43 geb. H. Qu., den 1. oktober 1943).

[100] Tito je ovo naređenje poslao Štabu 2. korpusa NOVJ po Štabu 5. krajiške NOU divizije.

[101] Odnosi se na 5. krajišku NOU diviziju, koja je pošla iz zapadne Bosne u Sandžak 10. oktobra 1943. Nju je Tito tamo uputio na predlog Štaba 2. korpusa NOVJ koji mu je 28. septembra 1943. depešom naveo razloge za to:

»Hitno je potrebno da se u Sandžak prebaci jedna divizija iz razloga:

1) Da mi razbijemo četničku mobilizaciju i ugušimo njihovu aktivnost u Crnoj Gori jer će inače naše snage biti male s obzirom na to što Italijani pomažu četnike.

2) Da divizija koja dođe u Sandžak bude na vratima Srbije jer Dražu (Mihailovića) pomaže Nedić u punoj mjeri te bi Draža mogao upasti u Srbiju prije nas.

3) Zbog prisutnosti engleskog generala koji povezuje četnike s italijanskim komandama i time sprečava povezivanje Italijana s nama.

4) Raspoloženje italijanskih vojnika i dijela oficira je za nas i mi ćemo preduzeti sve da se s njima povežemo.

5) Englez Bejli izdao je letak s Lukačevićem u kome prijeti Muslimanima ako ne pređu kod četnika.

6) Englezi i četnici su uprli sve snage da mobilišu Sandžak, Crnu Goru i Hercegovinu da bi prihvatili iskrcavanje Engleza. Agituju kod naroda i Talijana da će se na Crnogorskom primorju iskrcati Englezi za koji dan. Peko«. (A–VII, Fond NOR, kut. 731)

[102] Pva krajiška NOU brigada 5. krajiške NOU divizije zarobila je 26. oktobra 1943. u Dobrunu 200 italijanskih vojnika koji su se bili priključili četnicima. Tom prilikom brigada je zaplijenila nekoliko vagona municije i životnih namirnica. Četvrta i 10. krajiška NOU brigada ove divizije zauzele su 29. oktobra 1943. Priboj u kojem se nalazilo oko 2000 italijanskih vojnika iz divizije »Venecija«. Tu su zaplijenjeni italijanski magacini hrane, municije, odjeće i obuće.

[103] Sa Štabom 5. krajiške NOU divizije tada nije upućen nijedan italijanski oficir u Sandžak i Crnu Goru. Vjerovatno je trebalo da ide potpukovnik Luiđi Venerandi, ali se prilikom polaska divizije (10. oktobra 1943) od toga odustalo, jer su jedinice 2. korpusa NOVJ uspješno razoružavale italijanske trupe u Crnoj Gori i Sandžaku:

[104] U to vrijeme nije postojala brigada, već samo bataljon »Garibaldi«, koji je uključen u sastav 1. proleterske NOU brigade. Tada je pri 3. proleterskoj (krajiškoj) brigadi 1. proleterske udarne divizije formiran i antifašistički bataljon »Mateoti«. U Vrhovnom štabu se tada razmatralo obrazovanje od ovih bataljona i drugih italijanskih jedinica posebne brigade pod nazivom »Garibaldi«, ali se od toga, vjerovatno uslijed nailaska njemačke ofanzive, odustalo.

[105] Divizija »Garibaldi« je formirana 2. decembra 1943. u Crnoj Gori, u sastavu 2. korpusa NOVJ, od italijanskih vojnika bivših okupacionih divizija »Venecija« i »Taurinense« (ali bez bataljona »Garibaldi« iz 1. proleterske brigade).

[106] Riječ je o rukovodiocima Bugarske radničke partije (komunista) Ivanovu, Pejčevu i Lapčevu. O njihovom putu iz zapadne Bosne u Sandžak i Makedoniju (više vid. u nap. 71).

[107] Prva saveznička vojna misija (major Hanter s još četiri člana) stigla je u Štab 2. korpusa NOVJ 31. decembra 1943.

[108] Odnosi se na britanskog brigadnog generala F. Maklejna (o njegovom dolasku u Vrhovni štab više vid. u 16. tomu). Uz britanskog brigadnog generala F. Maklejna u savezničkoj vojnoj misiji su, između ostalih, bili: pukovnik Vivijen Strit, major F. V. Dikin, američki major Lin Fariš, Antoni Hanter, Vilijem Džons, kapetan Melvin O. Benson, iz američkog Ureda za strategijsku službu, vazduhoplovni poručnik Kenit Sejers i drugi.

[109] Priređivač nije pronašao kopiju pomenutog pisma.

[110] Riječ je o eventualnoj pojavi kvislinga u Albaniji sličnih Dragoljubu Mihailoviću koji je otvoreno sarađivao s okupatorima, a kojega su podržavali zapadni saveznici.

[111] O Titovom reagovanju na stvaranje tzv. Balkanskog štaba više vid. na str. 36.

[112] Rudolf Primorac je tada bio načelnik Štaba 2. korpusa NOVJ.

[113] Mitar Bakić je tada bio politički komesar 2. korpusa NOVJ.

[114] Odnosi se na oficire iz bivših domobranskih jedinica Nezavisne Države Hrvatske koji su dobrovoljno prešli na stranu NOVJ i imali u jedinicama određene funkcije.

[115] Komandant 2. korpusa NOVJ obavijestio je 2. oktobra 1943. depešom Vrhovni štab NOV i POJ da »očekuje materijal i englesku misiju 3, 4. i 5. oktobra 1943. na aerodromu kod Pljevalja«. I kasnije je Štab 2. korpusa u više navrata obavještavao Vrhovni štab da očekuje englesku vojnu misiju. Međutim, sve do 31. decembra 1943. nije stigla u Štab 2. korpusa NOVJ nijedna saveznička vojna misija. Takođe jedinicama ovog korpusa nije u to vrijeme upućena nikakva materijalna pomoć, sem što je 30. novembra 1943. kod Pljevalja 12 italijanskih transportnih aviona, u pratnji 20 lovaca, spustilo nešto municije i razne robe za italijanske jedinice

koje su bile u sastavu ovog korpusa. Tom prilikom jedan se avion spustio na aerodrom i poveo 8 ranjenika — Italijana.

[116] O upućivanju 5. krajiške NOU divizije iz zapadne Bosne i njenom stizanju u Sandžak vid. nap. 10. i 38.

[117] U Splitu je 13. septembra 1943. formiran od dobrovoljaca italijanskih antifašista — pretežno od bivših karabinjera divizije »Bergamo«, italijanski bataljon »Garibaldi«, jačine 350 boraca, naoružanih pretežno lakim pješadijskim naoružanjem, s isključivo italijanskim komandnim kadrom u koji su spadali i potpukovnici Luiđi Venerandi i Atilio Venosta. Odlukom Vrhovnog štaba NOV i POJ uključen je u sastav 1. proleterske brigade kao njen 5. bataljon. U septembru 1943. je pri 3. proleterskoj (krajiškoj) brigadi 1. proleterske udarne divizije formiran antifašistički proleterski bataljon »Mateoti«. U Vrhovnom štabu se poslije toga razmatralo obrazovanje od ovih bataljona i drugih italijanskih jedinica posebne brigade pod nazivom »Garibaldi«, ali se od toga odustalo. Međutim, kasnije je, 2. decembra 1943, formirana u Crnoj Gori divizija »Garibaldi« u sastavu 2. korpusa NOVJ, od italijanskih vojnika bivših okupacionih jedinica iz divizija »Venecija« i »Taurinense« (ali bez bataljona »Garibaldi« iz 1. proleterske brigade).

[118] Odnosi se na 2. bataljon 83. puka. Inače, u stastavu 2. korpusa NOVJ postojala je još od kraja septembra 1943. italijanska 1. partizanska brigada »Aosta«, jačine oko 800 boraca, koji su prešli na stranu NOVJ iz alpinske divizije »Taurinense«. Na stranu NOVJ prešla je 10. oktobra i glavnina italijanske divizije »Venecija«, od koje je Štab 2. korpusa ubrzo formirao pet partizanskih brigada sve sa nazivom »Venecija«.

[119] Priređivač nije mogao ustanoviti da li je iko od italijanskih političkih radnika stigao iz SSSR-a u Vrhovni štab NOVJ i POJ premda je takvih nagovještaja bilo u depešama koje je slao G. Dimitrov Titu.

[120] Priređivač nije mogao ustanoviti imena italijanskih oficira koji su stigli iz sjeverne Italije u Glavni štab NOV i PO za Sloveniju, niti kada su upućeni oficiri za vezu NOVJ u Štab italijanskih partizana u sjevernoj Italiji.

[121] Mateševo su oslobodile jedinice 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade 11. oktobra 1943.

[122] Jedinice 4. krajiške NOU brigade 5. krajiške NOU divizije su uništile pomenuta dva voza 1. oktobra 1943.

[123] Živinice su oslobodile 5. oktobra 1943. jedinice 2. krajiške NOU brigade.

[124] Akciju na pomenute željezničke objekte izvršile su jedinice 11. kozarske NOU brigade noću 2/3. oktobra 1943.

[125] O predlogu iz Slovenije, Hrvatske i AVNOJ-a da Tito bude i predsjednik AVNOJ-a i vrhovni komandant NOV i POJ obavijestili su Tita članovi Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba Edvard Kardelj i Sreten Žujović još 7. septembra 1943 (oni su tada bili s Izvršnim odborom AVNOJ-a u Hrvatskoj) depešom u kojoj su naveli, pored ostalog, i ovo: »c) Za predsjednika AVNOJ-a mora se izabrati Tito. Tito bi na taj način bio ne samo vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske, već istaknut i kao narodni vođa« (o tome više vid. u 16. tomu).

[126] Georgi Dimitrov je 16. oktobra 1943. pružio Titu traženu podršku, obavijestivši ga radiogramom: »Predlog Vijeća Slovenije i Hrvatske o izboru Tita za predsjednika Izvršnog odbora AVNOJ-a s tim da ostane na dužnosti komandanta vojske nije cjelishodan. Taj predlog treba povući«. (A–CK SKJ, Fond CK KPJ – JI, reg. br. 17213–625).

[127] Priređivač nije pronašao odgovor G. Dimitrova na ovu, drugu, Titovu depešu.

[128] Tito je ovim radiogramom odgovorio G. Dimitrovu na njegovu depešu od 9. oktobra 1943. koja je sadržala slijedeće:

»Između 17. i 22. oktobra možda ćemo vam prebaciti ljude i materijal. Javite može li se izvršiti slijetanje (pomoću) oktanskog benzina ili je bolje baciti padobranima«. (A–CK SKJ, Fond CK KPJ – KI, reg. br. 17201/608). Međutim, premda je ovom depešom bilo najavljeno spuštanje »ljudi i materijala«, do toga nije došlo sve do 24. februara 1944, kada je stigla prva sovjetska vojna misija u Vrhovni štab NOV i POJ.

[129] Naknadnim pregledom teksta depeše koja je poslata radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« ustanovljeno je da je greška nastala u šifrantskom odjeljenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, te zbog toga nije data posebna ispravka. Ali je radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« u narednim emisijama ipak davala ispravljeni tekst o zarobljenim oficirima u Tuzli.

[130] Pošto je 2. korpus NOVJ u septembru i prvoj polovini oktobra 1943. oslobodio više gradova u sjevernoj Crnoj Gori i Sandžaku i razbio novoformirane snage D. Mihailovića, na koje su se oslanjale i neke italijanske jedinice, 10. oktobra prešla je na stranu NOVJ i glavnina italijanske divizije »Venecija«. Od njenih pripadnika formirano je odmah u sastavu 2. korpusa NOVJ pet italijanskih partizanskih brigada, svaka pod nazivom »Venecija«. Razbijanjem glavnine četničkih snaga učvršćena je i narodna vlast. Narod je masovno pristupao jedinicama NOVJ. Formirane su mnogobrojne antifašističke organizacije i nove jedinice. Kao rezultat toga ubrzo su obrazovana i najviša zakonodavna i izvršna tijela ovih pokrajina – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke, kao i Zemaljsko vijeće Sandžaka.

[131] Kod Prandanovca, na željezničkoj pruzi Osijek – Našice, oklopni voz je uništio Diljski NOP odred 25. septembra 1943.

[132] To je bio Titov odgovor na depešu koju je primio od G. Dimitrova 2. oktobra 1943, a koja glasi:

»No 40. Stižu pitanja od raznih jugoslovenskih organizacija iz Amerike šta da se radi s novcem koji je prikupljen za pomoć Narodnooslobodilačkoj vojsci i sada je konzerviran. Objasnite da li postoji mogućnost i kako bi bilo zgodno poslati tu pomoć, kao i šta treba nabaviti za sakupljeni novac. »(A–CK SKJ, Fond CK KPJ – KI, reg. br. 17193/596).

[133] Priređivač nije mogao ustanoviti da li je G. Dimitrov u jesen 1943. odgovorio na ovu Titovu molbu.

[134] Neprijateljsku posadu u Travniku su tada sačinjavali dijelovi njemačke 369. pješadijske divizije, 2. i 3. sklop Zagrebačkog domobranskog konjičkog puka i oko 500 ustaša odbjeglih iz Kupresa. Pored većeg broja mitraljeza, posada je imala sedam brdskih i protivavionskih topova jedan oklopni voz. Grad je bio dobro utvrđen i opasan bunkerima i minskim poljima.

[135] Prva proleterska NOU brigada se toga dana nalazila u rejonu Bugojna. Ona je 14. oktobra izvršila pokret i postavila se u rejonu sela Rankovića, na komunikaciji Travnik – Gornji Vakuf. Odatle je, kao južna kolona, dejstvovala opštim pravcem preko brda Vilenice u pravcu Travnika.

[136] Treća proleterska (krajiška) NOU brigada se nalazila toga dana u dolini rijeke Lašve, u visini sela Mošunj i Večeriske. Ona je imala zadatak, prema dobivenoj zapovijesti za napad na Travnik, da s dva bataljona napada duž komunikacije Vitez — Travnik, kao istočna kolona, a s druga dva bataljona da obezbeđuje pravce koji od Han-Kumpanije i Zenice vode k Travniku.

[137] Riječ je o 9. krajiškoj NOU brigadi 10. krajiške NOU divizije.

[138] Napad na Travnik izvršile su jedinice 1. proleterske i 10. krajiške NOU divizije, koje su bile ojačane tenkovima i artiljerijom, noću 15/16. oktobra 1943.

Poslije oštre sedmočasovne borbe savladana je spoljna odbrana grada, ali se zbog pristizanja većih pojačanja iz Sarajeva i Zenice odustalo od daljih napada.

[139] U Zenicu je prodrla 3. proleterska (krajiška) NOU brigada noću 10/11. oktobra 1943. Njenom napadu na Zenicu sadejstvovala je 9. krajiška NOU brigada napadom uz rijeku Lašvu i rušenjem komunikacije Lašva – Busovača. Neprijateljsku posadu u Zenici tada su sačinjavali dvije čete njemačke 369. pješadijske divizije, dijelovi domobranskog 17. željezničko-stražarskog bataljona, i veći broj žandarma i ustaša.

[140] Riječ je o 3. proleterskoj (krajiškoj) i 9. krajiškoj NOU brigadi.

[141] Selo Gojakovac je oslobođeno 8. oktobra 1943, kada je razbijen jači četnički otpor.

[142] Njemačku kolonu koja je pokušala da se iz Imotskog probije u pravcu Duvna razbili su 1. i 5. bataljon 1. dalmatinske NOU brigade 9. dalmatinske NOU Divizije 12. oktobra 1943, kada su oslobodili i Posušje.

[143] Studence su oslobodile jedinice 3. dalmatinske brigade 9. dalmatinske NOU divizije 13. oktobra 1943.

[144] Odnosi se na napad jedinica 1. proleterske udarne divizije na Travnik.

[145] Uočivši pripreme jedinica NOVJ za napad na Travnik, neprijatelju je pošlo za rukom da, uoči samog napada, pojača garnizon dijelovima 369. divizije koji su imali nekoliko tenkova i topova i tako poremetili plan napada (o tome vid. nap. 134. i 138).

[146] Prva vazduhoplovna baza NOVJ dislocirana je u Livnu. Radi njene popune, Tito je naredio glavnim štabovima i štabovima korpusa NOVJ da Štabu baze upute sve avijatičare iz svojih jedinica. Sem toga ljudstva, upućivano je i vazduhoplovno osoblje koje je iz kvislinških jedinica, a naročito iz domobranstva NDH, prelazilo u redove NOV i POJ. Zahvaljujući tome, Baza je krajem novembra 1943. imala oko 200 pilota, izviđača, mehaničara, radio-telegrafista i metereologa. U njoj su bili formirani stručni kursevi, a piloti su vršili i trenažne letove na avionu FL-3 (na tom je avionu, krajem oktobra 1943, prebjegao iz domobranstva na oslobođenu teritoriju vazduhoplovni pukovnik Franjo Pirc).

[147] Branko Petričević Kađa je tada bio politički komesar 17. istočnobosanske NOU divizije.

[148] Riječ je o Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu.

[149] Politodjeli su bili partijsko-politički organi Centralnog komiteta KPJ. Postojali su pri brigadama (od sredine 1942) i pri divizijama (od kraja 1943). Njihov sastav uglavnom bio je od tri člana: rukovodilac, odgovoran i za partijsko-politički rad, i dva člana odgovorna za političko-prosvjetni rad i za rad sa SKOJ-em. Zadaci su im bili da pružaju pomoć organizacijama KPJ i SKOJ-a i političko-prosvjetna djelatnost u vojnim jedinicama i narodu. Politodjele je postavljao Centralni komitet KPJ, ili, s njegovom saglasnošću, nacionalni (pokrajinski) komiteti.

[150] Radio-veza između Vrhovnog štaba i Glavnog štaba NOV i PO Srbije održavala se tada posredno, preko radio-stanice Štaba 3. korpusa NOVJ koji se nalazio u istočnoj Bosni. Pošto je primio Titovu depešu, Štab 3. korpusa NOVJ je 15. i 16. oktobra 1943. radiogramom obavijestio Vrhovni štab da radio-stanica GŠ NOV i PO Srbije radi na 4995 KCS, da GŠ NOV i PO Srbije i sam traži da što prije uspostavi radio-vezu s Vrhovnim štabom, da izvještava da je situacija u Srbiji teška, da D. Mihailović vrši mobilizaciju, te da bi kao pomoć u Srbiju trebalo uputiti najmanje dvije divizije NOVJ. Sem toga, GŠ Srbije javio je da je naređeno partizanskim snagama u Šumadiji da usmjere dejstva k zapadnoj Srbiji, a da se glavnina partizanskih snaga u Srbiji nalazi na Jastrepcu, Pasjači i Kopaoniku. Štab 3. korpusa je 21. oktobra javio

Vrhovnom štabu da se GŠ Srbije nalazi na Kosmaju i da njemačke snage, u jačini oko 20 000 ljudi, kreću prema Šapcu.

151 Tada u Istri nije nastupala 54. motorizovana, već obnovljena 44. pješadijska divizija (prethodno je bila uništena pod Staljingradom). Ova divizija je obnovljena u Francuskoj; u junu je dobila počasni tradicionalni bečki naziv »Reichsgrenadirdivision Hoch-und Deutschmeister«; u avgustu 1943. prebačena je u sjevernu Italiju, a u prvoj polovini oktobra u Sloveniju.

152 Premda je bilo organizovano čekanje aviona, najavljeni engleski avioni u oktobru nisu dolazili, niti su jedinicama 2. korpusa NOVJ dostavili pomoć, izuzev što je sredinom toga mjeseca 30 savezničkih aviona bombardovalo Podgoricu (sada Titograd), kojom prilikom je poginulo oko 100 građana i 150–200 njemačkih vojnika, a na aerodromu zapaljeno 6 njemačkih aviona.

153 Situacija u Crnoj Gori bila je tada povoljna. Jedinice 2. korpusa NOVJ razbile su u gornjem toku rijeke Tare i u Limskoj dolini brojčano i organizaciono najjače četničke snage u Crnoj Gori i Sandžaku; samo je neznantan dio ovih snaga uspio da pobjegne u njemačke garnizone u dolini rijeke Zete i donjeg toka rijeke Morače. Poslije toga su nastali povoljni uslovi za mobilizaciju novih boraca i popunu jedinica 2. korpusa, ali za formiranje novih brigada je nedostajalo naoružanje.

154 Italijanska alpinska divizija »Taurinense« u vrijeme kapitulacije Italije nije se predala Nijemcima, a nije pristupila ni jedinicama NOVJ. Nju su Nijemci razbili u teškim borbama od 3. do 7. oktobra 1943, kada su zarobili veći broj njenog ljudstva, zaplijenili joj teško naoružanje i na Crkvicama strijeljali sve zarobljene njene oficire. Samo je dijelovima te divizije pošlo za rukom da se izvuku prema Grahovu i Bijeloj Gori, gdje su ih prihvatili 5. crnogorska NOU brigada i Lovćenski NOP odred. Od njih je Štab 3. NOU divizije, u Gornjem Polju, formirao italijansku partizansku brigadu »Aosta«, jačine četiri bataljona, sa ukupno 800 boraca. Dio ljudstva je upućen Štabu 2. korpusa NOVJ.

155 Marija Bursać je teško ranjena prilikom juriša na njemačke bunkere kod sela Prkosa, između Vrtoča i Kulen-Vakufa, 19. septembra 1943. Poslije nekoliko dana podlegla je ranama. M. Bursać je prva žena koja je dobila zvanje narodnog heroja Jugoslavije.

156 Odnosi se na borbe koje su vodile jedinice 1. i 3. dalmatinske brigade 9. dalmatinske NOU divizije 13. oktobra 1943.

157 Na sektoru Sušak – Ogulin tada su nastupale jedinice njemačke 71. pješadijske divizije.

158 O njemačkim snagama koje su dovedene iz Italije i vršile operaciju »Wolkenbruch« u Istri, Gorskom kotaru i dijelu Slovenije vid. nap. 4.

159 Željezničke stanice Bradinu i Podorošac su napale i uništile jedinice 5. krajiške NOU divizije 13. oktobra 1943.

160 U vezi s tim Titovim naređenjem, jednice 17. NOU divizije su napale Vareš noću 20/21. oktobra 1943. Poslije 12-časovne borbe protiv domobranskog 6. gorskog zdruga, mjesne milicije i nešto Nijemaca (ukupno oko 2000 vojnika), mjesto je s okolinom oslobođeno. Tada je izbačeno iz stroja oko 500 neprijateljskih vojnika, uništene su visoke peći u željezari, razorena željeznička pruga do Breze i zaplijenjene veće količine ratnog materijala.

161 Odnosi se na slobodnu teritoriju koja se protezala zapadno od linije Gornji Vakuf, Jajce ka Bosanskoj krajini i Dalmaciji.

162 O ishodu napada njemačkih jedinica na italijansku diviziju »Taurinense« i 5. crnogorsku NOU brigadu vid. u nap. 154.

163 Kod Stona, na poluotoku Pelješac, borbe je tada vodila 3. južnodalmatinska NO brigada 26. dalmatinske NOU divizije.

[164] Na sektoru Sinj – Split – Trogir tada su vodile borbe jedinice 20. dalmatinske divizije s jedinicama njemačke 114. lovačke divizije.

[165] Bileću su oslobodile 17. oktobra 1943. jedinice 10. hercegovačke NOU brigade.

[166] Napad na Pakrac izvršile su jedinice 12. slavonske NOU divizije, Posavski NOP odred, Čehoslovačka NO brigada i Posavski udarni bataljon 12. oktobra 1943, a neprijateljsku posadu su činile jedna bojna 4. gorskog zdruga, jedna satnija ustaša, jedna satnija željezničke bojne i oko 130 naoružanih civila, ustaša i žandarma. Uslijed pristiglih pojačanja napad je poslije 39-časovne borbe obustavljen.

[167] Očekujući iskrcavanje anglo-američkih trupa na dalmatinsku obalu, Nijemci su pridavali Bosni još značajniju ulogu u opštem planu za odbranu Balkana. Da bi obezbijedilo važne komunikacije u dolini Bosne i Une, njemačko komandovanje je angažovalo 369. i 373. diviziju 15. brdskog korpusa, 1. ustašku i 5. lovačku brigadu u istočnoj Bosni, 4. lovačku i dijelove 1. i 2. lovačke brigade u srednjoj Bosni, 3. brdsku brigadu i 5. ustašku brigadu u zapadnoj Bosni, dok je 2. brdsku brigadu angažovalo na komunikaciji Sarajevo – Jablanica.

[168] U prvoj polovini oktobra 1943. u Banjoj Luci je bilo sjedište njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa. U nju je, radi priprema i rukovođenja operacijama protiv jedinica NOVJ U Dalmaciji, došao načelnik Štaba 2. oklopne armije, čije je sjedište bilo u Vrnjačkoj Banji. U zapadnoj Bosni je tada bila njemačka 373. legionarska divizija.

[169] Ekonomska služba (pozadinske jedinice i ustanove) se razvijala u NOR-u od prvih dana ustanka. U četama su postojali ekonomi, a u bataljonima i odredima intendanti s potrebnim ljudstvom i materijalnim sredstvima. Na oslobođenoj teritoriji organizovane su ambulante, bolnice i radionice. Statutom proleterskih brigada propisano je da svaka proleterska brigada ima komoru i sanitet, a bataljoni bojnu komoru. Komora je mogla biti kolska, konjska (tovarna) ili motorizovana. Januara 1942. pri Vrhovnom štabu je formirana Glavna intendantura i određen način snabdijevanja jedinica. Organizovanjem organa vojne vlasti na oslobođenoj teritoriji u toku 1942 — komandi mjesta i vojnih područja — proširuje se i učvršćuje teritorijalna pozadinska organizacija. Ovi organi, s osloncem na organe narodne vlasti, dobijaju ulogu pozadinskih organa NOV i POJ, prikupljaju mjesna sredstva i čuvaju ih u svojim skladištima, organizuju radionice, ambulante, stočne farme, materijalno-tehničko i sanitetsko-veterinarsko obezbjeđenje jedinica na svojoj teritoriji, održavaju komunikacije, organizuju saobraćaj, održavaju red i bezbijednost. Formiranjem divizija i korpusa (krajem 1942. i u 1943) proširuje se pozadinska organizacija jedinica. U pozadini se organizuju skladišta, radionice, bolnice i komore za nošenje materijalnih rezervi. Titovom naredbom od 8. januara 1943. predviđeno je formiranje odsjeka za vojne vlasti u pozadini u sastavu Vrhovnog štaba NOV i POJ i Glavnih štabova pokrajina, a ovom naredbom je ustanovljena *ekonomska služba* sa organima u svim jedinicama. Krajem 1943. obrazovani su i odsjeci za naoružanje.

[170] Na otok Šipan su se iskrcali 14. oktobra 1943. dijelovi 13. dalmatinske brigade 26. divizije NOVJ s otoka Mljeta.

[171] Borbe s njemačkim trupama kod Stona je vodila 13. dalmatinska NO brigada.

[172] Odnosi se na borbe koje su vodile jedinice 9. dalmatinske NOU divizije s njemačkim trupama 13. oktobra 1943.

[173] Odnosi se na borbu koju su vodile jedinice 1. ličke NOU brigade 6. ličke NOU divizije 15. oktobra 1943.

[174] Kod Varaždina su vodile borbu s njemačkim trupama jedinice 17. NO brigade i Narodnooslobodilačka brigada »Braća Radić« 15. oktobra 1943. One su srušile i most na rijeci Bednji, na putu Zagreb – Varaždin.

[175] Odnosi se na borbu od 18. oktobra 1943, kada su dijelovi njemačke 297. pješadijske divizije, s oko 4000 balista, sa prevoja Čakora, od sela Murina, poslije žestokih borbi odbacili 2. dalmatinsku NOU brigadu 2. proleterske udarne divizije k Andrijevici i zauzeli planinu Sjekiricu (o njemačkim nastojanjima da odbace jedinice 2. korpusa NOVJ od komunikacija Peć – Podgorica vid. i u nap. 189, 193, i 198).

[176] U rejonu Vjetarnika je Zetski NOP odred 16. oktobra vodio borbu protiv dijelova njemačke 118. lovačke divizije koji su nastupali od Podgorice (sada Titograd) k Mateševu. Poslije dvodnevne borbe njemačke jedinice su izbile u selo Jablan, gdje su ih zadržali dijelovi 4. proleterske (crnogorske) brigade 3. NOU divizije.

[177] Odnosi se na borbu od 16. oktobra 1943. kada su u sela Jasenak, Drežnicu i Brinje prodrli iz Mrkopalja i Ogulina dijelovi njemačkog 901. motorizovanog puka, a položaje branili dijelovi 8. i 13. NOU divizije.

[178] Napade na njemačke kolone kod Donjeg Lapca vršila je 1. NOU brigada 6. ličke NOU divizije 15. oktobra 1943.

[179] Odnosi se na napad 7. NO brigade 19. dalmatinske divizije od 17. oktobra 1943. na auto-kolonu njemačke 114. lovačke divizije.

[180] U Sremu su u oktobru 1943. diverzantska dejstva izvodili 1. i 2. NOP odredi.

[181] Jugoslovenska muslimanska organizacija (JMO) je bila politička stranka Muslimana. Pod vodstvom Mehmeda Spahe vodila je politiku kolebanja između služenja kraljevskom režimu i stupanja u savez s opozicionim strankama. Poslije aprilskog rata 1941. dio vodstva ove stranke s Džaferom Kulenovićem na čelu podržao je ustaški režim i služio okupatoru. Ali u isto vrijeme niz uglednih prvaka iz JMO, pod uticajem KPJ, osudio je zlodjela ustaških vlasti NDH. Razvojem oružane borbe NOP je sve više pridobijao i pristalica ove stranke. Tako je na Prvom zasijedanju AVNOJ-a za podpredsjednika Izvršnog odbora AVNOJ-a izabran Nurija Pozderac, senator i član JMO iz Cazina.

[182] O prelasku Ismeta Bektaševića na stranu NOP-a Tita je depešom obavijestio 15. oktobra 1943. komandant 3. korpusa NOVJ Kosta Nađ, navodeći ovo: »Muslimanska legija (milicija) skoro u svim krajevima stavlja se pod našu komandu. Ismet Bektašević, kom[andant] legije u srebrničkom srezu, bivši poslanik i član Gl[avnog] odbora JMO, prešao na našu stranu. Velika oskudica u kadrovima«. (A-VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 1/11-8/I.)

[183] Ovu depešu je Tito uputio G. Dimitrovu, jer je ovaj 16. oktobra 1943. tražio da mu se hitno javi:
»1) Koji su sada sekretari CK Komunističke partije Jugoslavije.
2) Kakav je personalni sastav sekretarijata i politbiroa CK.
3) Kako je organizovano partijsko rukovodstvo u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji«. (A-CK SKJ, Fond CK KPJ – KI, reg. br. 17214/624)

[184] Peta zemaljska konferencija KPJ održana je u Zagrebu od 19. do 23. oktobra 1940. Prisustvovalo je 105 delegata koje je izabralo oko 8000 članova KPJ. Konferencijom je rukovodio generalni sekretar J. B. Tito. Podnijeti su izvještaji o organizacionom pitanju i politički referat, zatim referati o sindikatima, o agrarno-seljačkom pitanju, o nacionalnom pitanju, o omladini, o agitaciji i propagandi, o radu među ženama, o djelatnosti u vojsci, o tehnici i konspiraciji i o narodnoj pomoći. Konferencija je analizirala dotadašnji rad Partije, dala ocjenu spoljne i unutrašnje vojno-političke situacije, zauzela čvrst stav u pogledu ostvarenja potpunog jedinstva i ravnopravnosti svih naroda Jugoslavije, ukazala na opasnost agresije fašističkih država i donijela zaključke o svim važnijim pitanjima života i rada KPJ. Izabran je nov Centralni komitet od 29 članova i Politbiro od 7 članova s generalnim sekretarom KPJ J. B. Titom na čelu.

[185] R. Končar je bio i politički sekretar CK KP Hrvatske. On je oktobra 1941. otišao u Dalmaciju da pruži pomoć u organizovanju partijskih odreda i njihovom

povezivanju s bosanskim i hercegovačkim NOP odredima. Talijanska policija je 17. novembra 1941. upala u njegov stan u Splitu i pri pokušaju bjekstva je teško ranjen i uhvaćen. Od italijanskog fašističkog vojnog suda u Šibeniku osuđen je na smrt i strijeljan na Šubićevcu zajedno s 25 drugova.

[186] Štab Mornarice NOV i POJ odmah je pristupio oformljenju jedinica i pomoćnih službi Ratne mornarice. Tada su formirane: Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru, Komanda mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i Obalska komanda za srednju Dalmaciju. U južnoj Dalmaciji obrazovana je Južnodalmatinska flotila i potčinjena Štabu 13. dalmatinske NO brigade. Radi lakšeg rukovođenja, Štab mornarice je obalu od Soče do Bojane prvobitno podijelio na četiri, a sredinom novembra na šest pomorskih obalskih sektora. Ovi sektori su bili različitog sastava, zavisno od raspoloživih sredstava. Oni su imali flotilu naoružanih brodova (uglavnom većih ribarskih motornih brodova, prosječne nosivosti 70–90 tona, brzine 8–9 čvorova), otočke partizanske odrede (kasnije bataljone mornaričke pješadije), obalsku artiljeriju, osmatračke stanice i minerske jedinice, a od naoružanja brodovi su imali obično 1 top 40 mm, 2–4 protivavionska topa 20 mm, do 4 mitraljeza 8 mm, a neki su imali i po jednu protivtenkovsku pušku i 1–2 minobacača. U trenutku formiranja Ratna mornarica je imala 10 naoružanih brodova, 30 motornih čamaca, blizu 200 motornih jedrenjaka, nekoliko parobroda, obalskih baterija i ostrvskih partizanskih odreda, a brojno stanje iznosilo joj je oko 3000. Iako su bile male, mornaričke jedinice su vršile vrlo opsežne zadatke: održavale vezu s obalom i ostrvima, pratile konvoje, često prebacivale trupe i materijal, ranjenike i ugroženo stanovništvo, osigurale oslobođene otoke i obezbjeđivale pomorske desante (o dejstvima i formiranju mornaričkih jedinica NOV i POJ krajem 1942. i početkom 1943. vid. u 13. tomu).

[187] Rudnik gvožđa Ljubiju, kod Prijedora, zauzeli su jedinice 8. krajiške NOU brigade i Podgrmečki NOP odred noću 14/15. oktobra 1943.

[188] Bosansku Dubicu je oslobodila 11. krajiška brigada noću 12/13. oktobra 1943.

[189] Pošto su jedinice Glavnog štaba NOV i PO Crne Gore u drugoj polovini septembra i početkom oktobra 1943. oslobodile veći dio Crne Gore i Sandžaka, Štab 2. oklopne armije je naredio komandantu 21. njemačkog brdskog armijskog korpusa da, u cilju opkoljavanja i razoružavanja italijanske partizanske divizije »Venecija« u rejonu Berana, te odbacivanja 2. korpusa NOVJ od komunikacije Peć – Podgorica, izvede operaciju »Balkanski klanac« (»Balkanschlucht«). Ona je otpočela 15. oktobra nastupanjem njemačke 118. lovačke divizije (ojačane izvjesnim brojem italijanskih fašista) iz Podgorice ka Kolašinu i njemačke 297. divizije (ojačane s oko 4000 balista, italijanskih fašista i pripadnika četničkog »Istočnog fronta«) iz Peći, preko Čakora i Murina, te Rožaja, ka Andrijevici i Beranama (sada Ivangrad). Poslije višednevnih borbi njemačke trupe su, uz podršku tenkova i Mihailovićevog četničkog korpusa — pošto su divizije »Venecija« i jedna brigada »Taurinense« prebačene iz doline Lima u rejon Pljevalja i ka Prijepolju, a glavnina 2. proleterske divizije usmjerena ka Priboju — 22. oktobra zauzele Kolašin, a slijedećeg dana su ušle u Andrijevicu i Berane. Njemački poduhvat je samo djelimično uspio, jer su jedinice 2. korpusa NOVJ krajem oktobra (pošto je 118. lovačka divizija prebačena u srednju Dalmaciju radi izvođenja operacije protiv 8. dalmatinskog korpusa NOVJ i angažovanje na »čišćenju bosanskog prostora«) ponovo oslobodile Kolašin, Mateševo, Berane i Andrijevicu.

[190] Tada je (21. oktobra) na slobodnu teritoriju Žumberka otpočeo, u sklopu operacije »Wolkenbruch«, napad njemačkih SS-motorizovanih divizija »Viking« i »Herman Gering« iz Karlovca, sela Draganića i Jastrebarskog i dijelova njemačke SS-oklopne divizije »Adolf Hitler« i 162. pješadijske turkestarske divizije iz Novog Mesta i Metlike. Poslije trodnevnih borbi kod sela Okića, Svete Jane, Pribića, Relića i Baroni-Sela, 13. proleterska brigada »Rade Končar« vještim manevrom se prebacila uz manje gubitke u Turopolje, a zatim preko rijeke Kupe na Kordun.

[191] Inž. August Košutić je kao bliski saradnik Vladimira Mačeka i kao član rukovodstva Hrvatske seljačke stranke bio protiv saradnje s NOP-om u 1943. Delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ i CK KPJ Ivan Krajačić Stevo, koji je radio na obavještajnim poslovima u okupiranom Zagrebu do septembra 1943, u više navrata je pokušavao da s njim, preko dr Zlatana Sremeca, uspostavi vezu, ali Košutić to nije prihvatio. Početkom 1944. Košutić je pokušao da uspostavi vezu s predstavnicima NOP-a, ali je zbog reakcionarnog držanja njegova ponuda odbijena. Došao je na slobodnu teritoriju, poslije sporazuma Tito – Šubašić, krajem 1944.

Poslije kapitulacije Italije više domobranskih oficira je izražavalo želju da s jedinicama pređu na stranu NOVJ, ali do organizovanih sastanaka i pregovora o tome, koliko je do sada poznato, u jesen 1943. nije došlo, sem u slučaju Huske Miljkovića, koji je poslije pregovora doveo iz Cazinske krajine početkom 1944. u sastav 4. korpusa NOVJ oko 2200 ljudi. Pregovore o njegovom prelasku na stranu NOVJ vodio je Ivan Krajačić s još nekoliko drugova.

[192] Semič Stanko Daki je u 1943. godini bio komandant brigade »Tone Tomšič« i zamjenik komandanta 15. (slovenačke) NOU divizije.

[193] Riječ je o albanskim kvislinškim snagama s Kosova. To je bio Titov odgovor na radiogram Štaba 2. korpusa NOVJ od 17. oktobra 1943, a čiji je tekst glasio:

»Vodimo borbe s vojskom albanskih begova na prostoriji Murina – Sjekirica – Čakor. Neprijatelj je potisnut. Još nemamo tačne podatke dokle su došle naše jedinice.

Nijemci organizuju Albance i Muslimane protiv nas.« (A-VII, Fond NOR, kut. 391A, reg. br. 5/15-9.)

Poslije dva dana, 19. oktobra, Štab 2. korpusa je obavijestio Tita:

»Vodimo teške bojeve s Nijemcima i Arnautima na pravcima Murina i Rožaja, a na pravcu Lijeva Rijeka – Vjetarnik s jednom motorizovanom njemačko-talijansko-četničkom kolonom. Neprijatelj trpi velike gubitke«. (A-VII, Fond NOR, kut. 391 A, reg. br. 5/16-9.)

Primivši Titovo upozorenje, Štab 2. korpusa mu je 21. oktobra poslao depešu u kojoj je naveo razloge iz kojih vodi borbu i protiv kvislinških albanskih jedinica:

»Vrhovnom štabu. Mi nismo napali Albance, već oni nas zajedno s Njemcima na pravcu Andrijevice. Čak smo ih pokušali neutralisati i vodili s njima razgovore. To je begovska i fašistička vojska Albanije s njemačkim oficirima. Peko«. (A-VII, Fond NOR, kut. 391 A, reg. br. 5/20-9.)

[194] Prema dobijenim naređenjima iz Vrhovnog štaba NOV i POJ, Štab 2. korpusa je imao zadatak da na teritoriji Crne Gore i Sandžaka što prije stvori operacijsku osnovicu odakle bi se, kao i s teritorije istočne Bosne, usmjerila dejstva krupnijih snaga NOVJ u pravcu Srbije i Makedonije (o tome vid. i str. 4, 43, 114 i 175).

[195] Tito je tada imao u planu da krene u Srbiju s 1. proleterskim korpusom NOVJ, odnosno s 1. proleterskom i 6. ličkom NOU divizijom.

[196] Titovu direktivu za rad 2. korpusa NOVJ vid. na str. 43.

[197] Titovo naređenje Štabu 3. NOU korpusa da usmjeri svoja dejstva u pravcu jugoistočne Bosne vid. na str. 91.

[198] Poslije uspješno izvedenog manevra – izvlačenja jedinica 2. korpusa NOVJ ispod udara njemačkih snaga u operaciji »Balkanski klanac« (o tome vid. nap. 189), Štab toga korpusa je usmjerio 2. proletersku diviziju u pravcu sjevernog dijela Sandžaka, gdje je, u sadejstvu s 5. krajiškom NOU divizijom do kraja oktobra 1943. razbila četničke snage iz Srbije i Sandžaka i odbacila ih k Zlatiboru, Javoru i Goliji.

[199] Odnosi se na grupu rukovodilaca Bugarske radničke partije (komunista) vid. nap. 71.

[200] Odnosi se na bataljon 10. hercegovačke NOU brigade, koji je, po Titovom naređenju, Štab 3. NOU divizije bio uputio u pravcu Neretve radi prihvata

rukovodilaca Bugarske radničke partije (komunista), a koji su 10. oktobra otišli iz Vrhovnog štaba s 5. krajiškom divizijom u Sandžak.

[201] Deseta hercegovačka NOU brigada je tada samostalno dejstvovala u Hercegovini. Vrhovni štab NOV i POJ je želeo da s njom ima direktnu radio-vezu kako bi joj mogao davati operativne zadatke.

[202] Pošto su se ustaše povukle, Dragoslav Račić je, sa svojim Cerskim korpusom, bez otpora 6. oktobra ušao u Višegrad, a ubrzo i u Rogaticu, Goražde i Olovo. On je tada, uz pomoć četnika iz istočne Bosne, izvršio masovne pokolje i pljačku muslimanskog stanovništva.

[203] Peta krajiška NOU divizija je, uz sadejstvo dijelova 3. bosanskog NOU korpusa, forsirala Drinu i 25. oktobra oslobodila Rudo, a sutradan Višegrad i Dobrun.

[204] Štab 2. korpusa NOVJ poslao je u pomenutom pravcu 2. proletersku udarnu diviziju, koja se 28. oktobra 1943. u već oslobođenom Priboju povezala s 5. krajiškom NOU divizijom.

[205] O kojim je drugovima riječ vid. u nap. 199.

[206] Priređivač nije uspio da pronađe pomenuto Titovo naređenje.

[207] Odnosi se na Cerski četnički korpus, kojim je komandovao Dragoslav Račić (vid. nap. 202). Protiv njega je Štab 3. korpusa NOVJ uputio 2. krajišku i 17. majevičku NOU brigadu i o tome istog dana izvijestio Vrhovni štab NOV i POJ.

[208] Odnosi se na Glavni štab NOV i PO za Srbiju. Štab 3. korpusa NOVJ izvijestio je 22. oktobra 1943. Vrhovni štab da ima radio-vezu s Glavnim štabom Srbije i da će Vrhovnom štabu prenositi sve njegove izvještaje.

[209] U oktobru 1943. jedinice Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i Jugoslovenske ratne mornarice su držale cijelu jadransku obalu, s otocima, od Istre do ušća Neretve, izuzev Splita, Šibenika i Zadra, koje su, poslije žestokih borbi, zauzele 114. lovačka i SS-dobrovoljačka brdska divizija »Princ Eugen«. GŠ NOV i PO Hrvatske je, u depešama od 22. i 23. oktobra, obavijestio Vrhovni štab da za pristajanje brodova s materijalom dolaze u obzir luke: Senj (za brodove do 2000 tona), Novi (za brodove do 600 tona), Karlobag (za brodove do 500 tona), Jablanac i Sveti Juraj (za brodove do 300 tona), odakle bi se evakuacija vršila kamionima. Materijal koji su Saveznici poslali iz Italije uskoro je s Visa upućivan u luke Senj, Karlobag i Starigrad, a odatle jedinicama GŠ Hrvatske.

[210] Tito je održao ovaj govor 21. oktobra 1943. slušaocima prvog kursa Oficirske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ u Jajcu. Govor je zabilježen stenografski i prvi put je štampan u posebnoj brošuri u Bosni.

[211] Prvi kurs Oficirske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ održan je od 15. septembra do 17. oktobra 1943. u Jajcu. Pohađao ga je 141 slušalac; 87 slušalaca završilo je s dobrim, 23 slušalaca s vrlo dobrim i 13 slušalaca s odličnim uspjehom.

[212] Prva vojna škola u narodnooslobodilačkom ratu bila je formirana već 20. februara 1942. pod nazivom Partizanska oficirska škola Glavnog štaba Hrvatske. Imala je dva tečaja: niži – za vodnike i komandire i političke komesare četa, i viši – za komandante bataljona i brigada. Tečajevi su radili u Korenici (sada Titova Korenica) i Donjem Lapcu. Kako je ta škola brzo stekla određena iskustva i imala nastavni kadar, razrađen program i metod rada, po naređenju vrhovnog komandanta NOV i POJ, ona je 4. novembra 1942. preformirana u Vojnu školu Vrhovnog štaba NOV i POJ. U njen sastav ušla je i Škola za vojne rukovodioce Operativnog štaba za Bosansku krajinu (formirana 29. avgusta 1942). U njenom sastavu radila su tri tečaja: viši — za komandante bataljona, brigada i divizija, niži – za vodnike i komandire četa i tečaj za omladinske rukovodioce. Viši tečaj trajao je 21. a niži 30 dana. Izučavani su taktika, naoružanje, topografija, fortifikacija, služba veze, nastava gađanja i politička nastava. Početkom tzv. četvrte neprijateljske ofanzive (20. januara 1943) ta škola je prestala s

radom, a obnovljena je 15. septembra 1943. u Jajcu pod nazivom Oficirska škola Vrhovnog štaba NOV i POJ.

213 Riječ je o svečanosti povodom predaje diploma slušaocima prvog kursa Oficirske škole Vrhovnog štaba. Svečanosti su prisustvovali, pored članova Vrhovnog štaba NOV i POJ, stalnog sastava Oficirske škole i slušalaca, još i delegati savezničke vojne misije akreditovane pri Vrhovnom štabu, kao i predstavnici masovnih antifašističkih organizacija.

214 Pojam kvisling (sinonim pete kolone nastao pred drugi svjetski rat za organizacije, grupe i pojedince koji unutar svoje zemlje rade za neprijatelja propagandom, špijunažom, sabotažama, diverzijama i drugim akcijama) potiče od imena norveškog oficira i političara Vidkuna Kvislinga (Quisling), koji je uoči drugog svjetskog rata osnovao fašističku partiju, stavio se u službu okupatora poslije agresije nacističke Njemačke na njegovu zemlju aprila 1940. i postao predsjednik marionetske norveške vlade. Po V. Kvislingu, ličnosti koje su se u okupiranim krajevima Evrope stavile u službu okupatora nazvane su »kvislinzima«, a organizacije »kvislinške«.

215 Održavši govor (vidi prethodni dokumenat), Tito je slušaocima uručio diplome, a prvoj trojici u rangu i automate s ugraviranom posvetom – dar od Vrhovnog komandanta NOV i POJ. Njemu se u ime svih slušalaca, zahvalio major Uroš Kukolj, koji je bio prvi u rangu. Na završetku svečanosti Tito je, opraštajući se s oficirima, održao kraći govor koji objavljujemo.

216 Tada su njemačke trupe u Crnoj Gori izvodile operaciju »Balkanski klanac« (Balkanschlucht). Prema planu komande njemačke 2. oklopne armije za ovladivanje zaleđem jadranske obale, komandant 21. brdskog korpusa planirao je tu operaciju protiv glavnih snaga 2. korpusa NOVJ i italijanske partizanske divizije »Venecija« u dolinama Lima i Tare. U ovoj operaciji Nijemci su angažovali 118. lovačku diviziju s pravca Podgorice i 297. diviziju s pravca Peći, zatim oko 4000 albanskih balista, oko dva italijanska fašistička puka jačine devet bataljona (koji su im prišli poslije kapitulacije Italije) i četničke grupe četničkog »Istočnog fronta«. Operacija je počela 15. oktobra 1943. Neprijatelju je pošlo za rukom da zauzme Kolašin 22. oktobra, Andrijevicu 23. oktobra i Berane, ali osnovni cilj – da snage 2. korpusa odbaci iz dolina Lima i Tare i zarobi diviziju »Venecija« nije postigao. Operacija je završena 25. oktobra, nakon čega je 118. divizija prebačena u Dalmaciju, a na njeno mjesto je u Crnu Goru došla 181. divizija, koja je zaposijela Crnogorsko primorje sa zaleđem, a snage 2. korpusa do kraja oktobra ponovo su oslobodile Kolašin, Berane i Andrijevicu.

217 Jedinice 16. vojvođanske NOU divizije su vršile napade na Brčko od 19. do 23. oktobra 1943. One su oslobodile, prije toga, mjesto Gunju odakle su natjerale u bjekstvo u pravcu Brčkog domobransku 3. bojnu 5. lovačke pukovnije, Garnizon u Brčkom su sačinjavali domobranska 5. i 8. lovačka pukovnija, 7. topnički sklop (divizion), 2. pionirska bojna, Domdo (domobranska dobrovoljačka) bojna Brčko, više ustaša i njemačke poljske žandarmerije. Premda su jedinice 16. divizije prodrle u grad i nanijele neprijatelju značajne gubitke, one su se, uslijed prodora novih neprijateljskih snaga u grad, morale povući u okolinu grada, odakle su vršile napad na grad sve do kraja oktobra (vid. o tome i str. 105 i 136).

218 Diverziju na voz i željezničke mostove kod pomenutih mjesta izvršio je u prvoj polovini oktobra 1943. Prvi diverzantski bataljon 6. korpusa NOVJ.

219 Sanski Most je oslobođen noću 20/21. oktobra 1943. Neprijateljsku posadu je sačinjavala 3. pukovnija domobranske 3. brdske brigade.

220 Statut sanitetske službe NOV i POJ, u kome su izloženi zadaci i organizacija saniteta u jedinicama NOV i POJ, Vrhovni štab je izdao 10. novembra 1942. godine (vidi tom *12*).

221 Šef Sanitetskog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ pukovnik dr Gojko Nikoliš je, u vezi s tim Titovim naređenjem, 23. oktobra 1943. poslao šire uputstvo referentu saniteta GŠ NOV i PO Hrvatske o načinu formiranja dezinfekcijskih stanica.

222 Tito je poslao ovu depešu Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske pošto je dobio 22. oktobra 1943. od Glavnog štaba NOV i PO Slovenije obavještenje da su Nijemci počeli novu ofanzivu na oslobođenu teritoriju Slovenije. To se u stvari odnosilo na njemačku operaciju »Wolkenbruch III« koja je izvođena od 15. oktobra do 12. novembra s ciljem da se razbije 7 (slovenački) korpus NOVJ, uništi Glavni štab NOV i PO Slovenije i ponovo okupira oslobođene teritorije u Notranjskoj i Dolenjskoj. Njemačke snage koje su bile angažovane u ovoj operaciji bile su u početku prikupljene ovako: glavnina snaga oklopne SS-divizije »Adolf Hitler«, koja je bila ojačana dijelovima 162. turkestanske divizije i s oko 1200 slovenačkih domobrana, u Krškom polju; u rejonu Karlovca su bili dijelovi oklopne divizije »Herman Gering« i SS-divizije »Viking«; u rejonu Delnica i Ogulina dijelovi 71. pješadijske divizije, ojačanih 901. motorizovanim i 14. SS-policijskim pukom, te u Ilirskoj Bistrici i Rakeku dijelovi 44. pješadijske divizije. S te koncentracijske prostorije operacija je otpočela 15. oktobra 1943. napadom njemačkih snaga s pravca Krškog polja k Novom Mestu i, dalje, u pravcu Metlike, dok su snage iz rejona Karlovca 21. oktobra otpočele ofanzivu na Žumberak (vidi nap. 190) s namjerom da prodru u Belu krajinu. Glavnina njemačkih snaga iz rejona Ogulina, Vrbovskog, Delnica i Mrzle Vodice otpočele su nastupanje takođe 21. oktobra i poslije višednevnih oštrih borbi ušle 24. oktobra u Kočevje. Poslije toga je njemačko komandovanje usmjerilo dejstva jedinica u pravcu Žuberka i k Trebnju. I na drugim sektorima su jedinice 7. korpusa NOVJ vodile veoma žestoke borbe. No zahvaljujući brojnoj i tehničkoj nadmoćnosti svojih pretežno oklopnih jedinica, Nijemcima je krajem oktobra 1943. pošlo za rukom da privremeno zaposjednu Notranjsku i Dolenjsku, ali nisu postigli nijedan drugi postavljeni cilj.

223 Da bi pomogao slovenačkim jedinicama, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 18. oktobra usmerio 13. NOU diviziju na komunikaciju Ogulin – Sušak, dok je 8. (kordunaška) NOU divizija odranije dejstvovala glavninom snaga na sektoru Karlovac – Ogulin, a 13. proleterska brigada »Rade Končar« na Zumberku.

224 U vrijeme izvođenja pomenute njemačke ofanzive našlo se u velikoj opasnosti oko 1000 ranjenika 7. korpusa NOVJ. Oni su ipak uz velike napore prebačeni s Kočevskog roga na Žumberak, a odatle, pod zaštitom 13. proleterske brigade »Rade Končar« i 15. brigade 15. (slovenačke) NOU divizije, na Kordun.

225 Na teritoriji Hrvatske jedino je SS-diviziji »Princ Eugen« pošlo za rukom da u južnoj Dalmaciji razoruža italijanske divizije »Marke« (u Dubrovniku) i »Mesinu« (u dolini Neretve), 114. lovačkoj diviziji da razoruža 25. puk divizije »Bergamo« u Sinju, te u sjevernoj Dalmaciji diviziju »Zara« (u Kninu, Zadru i Šibeniku). Sem toga, Nijemci su zajedno s ustašama razoružali oko 500 italijanskih vojnika u Zagrebu i manje dijelove divizije »Lombardija« u Karlovcu.

226 Jedinice GŠ NOV i PO Hrvatske su, uz masovnu podršku naroda, razoružale: u Istri – dijelove 5, 11. i 23. italijanskog armijskog korpusa koji su se iz Gorskog kotara i s ostrva sjevernog Jadrana povlačili preko Istre za Italiju, te veći broj posadnih jedinica – ukupno oko 10 000 vojnika; u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru razoružane su divizije »Murđe«, »Čelere«, »Mačerata« i 14. obalska brigada 5. armijskog korpusa; u Dalmaciji – razoružani su divizije »Bergamo« (sem 25. pješadijskog puka), dijelovi 18. armijskog korpusa, 17. obalska brigada, nekoliko manjih garnizona u sjevernoj Dalmaciji, te u srednjoj Dalmaciji garnizoni u Solinu, Kaštelama, Trogiru i na ostrvima Braču, Hvaru, Korčuli, Visu, Lastovu i Mljetu.

227 S teritorije Hrvatske Nijemcima se nije priključila nijedna veća italijanska jedinica sem fašističkih formacija: u Istri – legije »crnih košulja« iz sastava italijanskih divizija koje su se tu zatekle; u Hrvatskom primorju i u Gorskom kotaru – bataljoni »crnih košulja«; u Dalmaciji – legije »crnih košulja« iz divizije »Bergamo«, »Marke« i »Mesina«.

228 Jedinicama NOVJ su tada prišle slijedeće italijanske jedinice: u Istri – italijanski bataljon »Garibaldi« (jačine 800 boraca); u sjevernoj Dalmaciji – bataljon

»Gofredo Mameli«; u srednjoj Dalmaciji jedan bataljon iz divizije »Bergamo«, koji je ušao u sastav 1. proleterske brigade kao njen 6. bataljon »Garibaldi«.

229 Na stranu četnika D. Mihailovića nije prešla nijedna italijanska jedinica u Hrvatskoj.

230 GŠ NOV i PO Hrvatske je, u vezi s tim Titovim naređenjem, 24. oktobra 1943. obavijestio VŠ NOV i POJ da se njemačke snage kreću pravcem Istra Sušak Ogulin, a odatle u pravcu Slovenije (vidi nap. 222).

231 U vezi s tim Titovim pitanjima, GŠ NOV i PO Hrvatske je 24. oktobra 1943. poslao nekoliko depeša izvještavajući da od ljudstva u svojoj aerobazi ima sedam pilota, jednog izviđača, jednog bombarder-strelca, četiri mehaničara i jednog radio-telegrafistu; da od avio-sredstava ima jedan izviđački avion tipa »Roda-Fizeler«, koji se nalazi kod Udbine, i jedan školski dvosjed tipa »Bizer Jungman«, koji se nalazi u Žumberku; da od uređaja za osvjetljavanje ima jedan komplet za osvjetljavanje aerodroma pri noćnom uzlijetanju i slijetanju; da od pogonskog goriva i maziva ima 23 bureta avionskog benzina, dva bureta ulja i dvije kante masti; da od naoružanja ima 128 avionskih bombi težine 2 kilograma, kao i izvjestan broj drugih – različitog kalibra; da od pogodnih letilišta, gdje se mogu spuštati bombarderi, ima jedno na Krbavskom polju, sjeverno od Udbine (za teške bombardere), te nekoliko njih na istom polju kod Korenice i kod Otočca, za lake bombardere.

232 Odnosi se na 3. NOU diviziju, čiji je komandant tada bio R. Vukanović, i 10. hercegovačku NOU brigadu. Njima je Tito poslao radio-stanice po 5. krajiškoj NOU diviziji koja je 10. oktobra otišla iz zapadne Bosne za Sandžak.

233 Nijemci su (118. lovačka i 297. divizija, te dijelovi SS-brdske divizije »Princ Eugen«) u Sandžaku i Crnoj Gori razoružali slijedeće italijanske jedinice: diviziju »Ferara« u Crnogorskom primorju, glavninu snaga divizije »Taurinense« kod Nikšića, dijelove pješadijske divizije »Emilija« u Boki Kotorskoj, te dva bataljona iz divizije »Venecija« koji su se nalazili u Priboju.

234 Jedinice 2. korpusa NOVJ su razoružale dva bataljona iz sastava divizije »Taurinense« i izvjestan broj vojnika iz divizije »Ferara«.

235 Na stranu Nijemaca dobrovoljno su prešle samo legije »crnih košulja« iz gotovo svih italijanskih divizija koje su se nalazile na teritoriji Crne Gore u trenutku kapitulacije Italije.

236 Prvih dana poslije kapitulacije Italije na stranu NOVJ u Crnoj Gori su prešli samo manji dijelovi alpinske divizije »Taurinense«. Od njih i dvaju razoružanih bataljona te divizije, krajem septembra je formirana 1. italijanska partizanska brigada »Aosta« jačine oko 800 boraca. Od preostalih boraca upućenih u Štab 2. korpusa NOVJ, 19. oktobra je formirana brigada »Taurinense«. Poslije razbijanja četnika u gornjem toku Tare i u dolini Lima, na stranu NOVJ je, 10. oktobra prešla i glavnina divizije »Venecija«. Od nje je Štab 2. korpusa formirao pet partizanskih brigada sve sa nazivom »Venecija«. Prva, Druga, Treća, Četvrta i Peta partizanska brigada »Venecija«), koje su, malo kasnije, reorganizovane u tri italijanske partizanske brigade i zajedno s brigadom »Aosta« ušle u sastav italijanske partizanske divizije »Garibaldi«.

237 Na stranu četnika D. Mihailovića je, poslije kapitulacije Italije, u Crnoj Gori prešla divizija »Venecija«, sem legije »crnih košulja«, koja je prišla Nijemcima (o daljoj sudbini te divizije vidi u nap. 236.).

238 Bitka kod El Alamejna (70 km zapadno od Aleksandrije) koja se odigrala krajem oktobra i početkom novembra 1942, bila je jedna od odlučujućih bitaka za sjevernu Afriku. U njoj je britanska 8. armija (jačine oko 150 000 vojnika) pod komandom generala Montgomerija nanijela osovinskim snagama (jačine oko 100 000 vojnika) težak poraz. Jedinice sila Osovine su u periodu od 23. oktobra, kada je otpočela bitka, do 11. novembra 1942, kada su britanske snage prešle egipatsko-libijsku granicu, izgubile 59 000 vojnika, 500 tenkova, 1000 topova i 300 aviona.

239 Odgovor generala Montgomerija Titu vid, na str. 104.

240 Vareš i željezničke stanice do Breze su napadnuti i oslobođene noću 20/21. oktobra 1943. Neprijateljsku posadu su sačinjavali domobranska 6. brdska pukovnija, manji dijelovi Nijemaca i mjesna milicija.

241 Odnosi se na oktobarsku revoluciju od 1917, koja je bila prva pobjedonosna proleterska revolucija u kojoj je radnička klasa Rusije zajedno sa siromašnim seljaštvom, predvođena Boljševičkom partijom i Lenjinom, srušila vlast buržoazije i spahija i stvorila novu, socijalističku državu. Rješavajuće borbe za pobjedu ustanka i revolucije vođene su u Petrogradu, najznačajnijem centru u zemlji, 6. i 7. novembra (24. i 25. oktobra). U razvitku ljudskog društva oktobarska socijalistička revolucija je otvorila novu epohu, epohu socijalizma, a ugnjetenim i eksploatisanim ljudima cijelog svijeta otkrila nove puteve borbe za njihovo oslobođenje.

242 Mateševo kod Kolašina, napadale su i zauzele 20. oktobra 1943. jedinice njemačke 118. lovačke divizije koje su nastupale s pravca sela Bioča, a branile su ga dijelovi 2. proleterske udarne divizije.

242 Pomenute diverzije izvršila je 6. istočnobosanska brigada noću 15. i 16. oktobra 1943.

244 U namjeri da unište jedinice NOVJ i uguše narodnooslobodilački pokret u Sremu, njemačke trupe su u oktobru 1943. izvele tri zamašne operacije »čišćenja«. Pošto su 8. oktobra prokrstarili istočnim Sremom, njemačke policijske snage i dijelovi njihove 173. rezervne i 1. kozačke divizije su, s linije Ilok – Petrovaradin – Sremski Karlovci – Irig – Vrdnik – Ležimir, uz sadejstvo artiljerije, tenkova i avijacije (ukupno oko 28 000 vojnika) otpočeli 13. oktobra koncentrična dejstva protiv dijelova 1. sremskog NOP odreda na Fruškoj gori. Ali njima nije pošlo za rukom da razbiju odred, jer se on vještim manevrisanjem izvukao ispod udara. Od 17. oktobra neprijatelj je masovno ubijao, hapsio, zlostavljao i pljačkao stanovništvo fruškogorskih sela, kojom prilikom je potpuno porušio sela Rakovac i Ledince. Nastavljajući dalje operacije »čišćenja«, njemačka 1. kozačka divizija, dijelovi 173. divizije i policijske jedinice su od 21. do 27. oktobra preduzeli »čišćenje« terena između rijeka Bosuta i Save. Da bi izbjegli da ih okruže nadmoćnije neprijateljske snage, 2. i 4. vojvođanska brigada i dio 2. sremskog NOP odreda su se zajedno s Glavnim štabom NOV i PO za Vojvodinu pod borbom prebacili kod Sremske Rače preko Save u istočnu Bosnu, dok se glavnina 2. sremskog NOP odreda sa dijelom snaga 1. NOP odreda probila u zapadni dio Fruške gore. Nemogavši uništiti jedinice NOVJ, neprijatelj je i ovdje masovno vršio teror nad stanovništvom i potpuno spalio selo Jamenu, gdje je strijeljao 30 staraca.

245 Odnosi se na generala Vlasova, koji se na sovjetsko-njemačkom frontu predao Nijemcima i uz njihovu pomoć formirao od zarobljenika crvenoarmejaca koji su prešli na stranu Nijemaca kvislinške tzv. kozačke jedinice. Dio tih jedinica je poslije obuke u Njemačkoj poslat 1943. u Jugoslaviju da se bori protiv jedinica NOV i POJ. U tzv. operacijama čišćenja teritorija od jedinica NOVJ vršili su masovne zločine protiv civilnog stanovništva.

246 Pomenuti njemački bataljon su razbile jedinice 3. NOU brigade 8. kordunaške NOU divizije 19. oktobra 1943.

247 Ivanec, kod Varaždina, oslobođen je 17. oktobra 1943.

248 Napad na željezničku stanicu i putnički voz kod Katalene, na pruzi Kloštar – Bjelovar, izvršio je 2. bataljon Bilogorskog NOP odreda 7. oktobra 1943.

249 Napad na Goli Vrh, kod Desineca, izvršile su jedinice 13. proleterske NOU brigade »Rade Končar« noću 17/18. oktobra 1943.

250 Peta crnogorska NOU brigada zarobila je pomenute četničke oficire, Štab četničkih snaga Crne Gore, Sandžaka i Boke s njegovim komandantom Blažom Đukanovićem i komandantom Južnog fronta Bajom Stanišićem 18. oktobra 1943. u manastiru Ostrogu, pošto je prethodno u petodnevnim borbama (od 14. oktobra)

razbila Zetski četnički odred i onemogućila intervenciju njemačkih snaga iz Nikšića i Danilovgrada (o tome vid. i str. 117).

251 Kod Bistrice i Priboja su borbe vodile s pomenutim neprijateljskim snagama jedinice 2. proleterske udarne divizije koje su još 17. oktobra prodrle od Pljevalja i Prijepolja k Priboju i Štitkovu i blokirale Priboj. Da bi spriječili prodiranje 2. proleterske divizije u Srbiju, njemačke komande su, u nedostatku svojih snaga, u sjeveroistočnom dijelu Sandžaka koncentrisale Požeški, Limski, 1. i 2. Mileševski, Javorski i Zlatiborski korpus, Cajničku i Fočansku brigadu i dijelove Kalinovačke brigade. Ove četničke snage su 23. oktobra prešle Uvac i sutradan sa Zlatibora i od Priboja prodrle k Bistrici i Limu. Dvadeset petog oktobra je 2. proleterska divizija odbacila Javorski korpus i dijelove 1. ravnogorskog korpusa na Golo brdo i razbila 2. mileševski korpus na Bitoviku, dok se Požeški korpus povukao k Priboju. Za to vrijeme je 1. krajiška brigada 5. krajiške NOU divizije napala Višegrad, a 4. i 10. brigada su nastupale obalama Lima prema Rudom i Priboju.

252 Na ostrvo Brač, kod Milne, iskrcala se četa ustaša 2. prometne brigade iz Makarske noću 22/23. oktobra. Brzom intervencijom 12. dalmatinske NO brigade 26. dalmatinske divizije ustaše su razbijene i prinuđene da se povuku u Split uz gubitke od 40 mrtvih i 15 zarobljenih.

253 Njemačku kolonu iz sastava 114. lovačke divizije razbile su kod Benkovca 23. oktobra 1943. jedinice 7. dalmatinske NO brigade.

254 Kod Posušja su tada borbe vodile jedinice 9. dalmatinske divizije.

255 Odnosi se na borbu koju su vodile jedinice 3. dalmatinske NO brigade 17. oktobra 1943.

256 Diverziju na most na rijeci Duboka, na željezničkoj pruzi Koprivnica – Đekeneš, izvršio je noću 18. oktobra 1943. Diverzantski bataljon Diverzantske sekcije inženjerijskog odsjeka Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

257 Kotorsko su napale i oslobodile jedinice 12. brigade 11. NOU divizije 12. oktobra 1943, a voz su uništile noću 12/13. oktobra jedinice 1. bataljona 5. kozarske NOU brigade.

258 O borbama jedinica 2. korpusa NOVJ protiv njemačko-kvislinških snaga u tzv. operaciji »Balkanski klanac« vid. nap. 189.

259 Britanski pukovnik Bil Spenser Bejli se u svojstvu šefa britanske vojne misije 25. decembra 1942. spustio padobranom u štab D. Mihailovića, gdje je ostao do proljeća 1944, kada su sve britanske vojne misije napustile četničke štabove.

260 O borbama za oslobođenje Priboja vid. i nap. 251 i 333.

261 O oslobođenju Višegrada vid. nap. 363.

262 Titove direktive za rad vid. na str. 114, 140, 146, 148, 154 i 159.

263 Sergej je bio pseudonim Bojana Blgarjanova, koji je za sve vrijeme rata kao delegat BRP(k) živio u Makedoniji. On je, vodeći nacionalističku velikoburgarsku politiku, svojim nepravilnim radom nanio velike štete razvoju oružane borbe i NOP-a u Makedoniji.

264 S. Vukmanović Tempo je 25. oktobra 1943. radiogramom izvijestio Tita: »Nalazimo se oko Kičeva s dva udarna makedonska, dva kosovska i jednim albanskim bataljonom. Pripremamo se za ofanzivu i to – put prema pruzi Skoplje – Veles. Debar se nalazi u rukama naših i albanskih partizana. U toku dvodnevnih borbi razbili smo velikoalbansku reakciju u rejonu Debar – Piškopeja. Kičevo smo držali u našim rukama, ali pod pritiskom velikoalbanske reakcije i Nemaca morali smo ga napustiti. Borbe su trajale sedam dana. Tempo.« (A-VII, Fond NOR, k. 731, reg. br. 4/33-9.)

U to vrijeme na teritoriji Makedonije dejstvovalo je devet partizanskih bataljona: Kičevsko-debarski, Drugi »Tomin«, Omladinski debarski, Malesijski bataljon, Prvi bataljon »Strašo Pindžur« i Drugi bataljon (oba iz 3. operativne zone), bataljon »Mirče Acev«; pored tih makedonskih bataljona, u Makedoniji su tada dejstovali i 1. kosovsko-metohijski »Ramiz Sadik« i 2. kosovsko-metohijski bataljon »Boris Vukmirović«. Na teritoriji Makedonije tada je dejstvovalo i nekoliko NOP odreda, koji su, u pogledu organskog sastava, bili niži od pomenutih bataljona; među njima najznačajniji su bili: Kičevski, Mavrovski, Skopsko-kumanovski, »Drimkol«, »Slavej«, »Goce Delčev« i »Damjan Gruev«.

265 Na Žumberku su tada dejstvovale 13. proleterska NOU brigada »Rade Končar« i 4. i 15. slovenačka NOU brigada i Žumberačko-pokupski NOP odred.

266 Pomenuta akcija je izvedena noću 19/20. oktobra 1943.

267 Desant na poluotok Pelješac izvršili su 23. oktobra dijelovi njemačke SS-brdske divizije »Princ Eugen« s pravca Ploča i Metkovića, a s pravca Stona dijelovi 118. lovačke divizije i SS-divizije »Princ Eugen«. Nijemcima je poslije trodnevnih borbi protiv 13. dalmatinske brigade 26. dalmatinske divizije pošlo za rukom da obrazuju mostobran i odbace brigadu u pravcu sela Trpanj. Da bi spriječio dalje nastupanje Nijemaca, Štab 8. korpusa NOVJ je u vremenu od 26. do 28. oktobra, iz Podgore prebacio na Peljećac 1. dalmatinsku NOU brigadu 9. dalmatinske NOU divizije. Žestoke borbe su vođene sve do 9. novembra, kada se 13. brigada prebacila na ostrvo Korčulu, a 1. damatinska brigada u Podgoru.

268 Rogaticu su oslobodile jedinice 2. krajiške NOU brigade 21. oktobra 1943.

269 Svesavezna komunistička partija (boljševika) – Komunistička partija Sovjetskog Saveza; postoji od 1898. kada je osnovana na I kongresu u Minsku pod nazivom Ruska socijaldemokratska radnička partija (RSDRP), koja se na II kongresu 1903. u Londonu pocijepala na dva dijela: na revolucionarnu većinu (boljševici) i oportunističku manjinu (menjševici). Definitivan rascjep je izvršen 1912, kada su se boljševici izdvojili i formirali samostalnu partiju (na VI partijskoj konferenciji u Pragu, pod nazivom RSDRP boljševika). Partija je na svom VI kongresu 1918. promijenila naziv u KP Rusije (RKP(b), koji je 1922. izmijenjen i Svesaveznu komunističku partiju (boljševika), a od XIX kongresa (1952) naziva se Komunistička partija Sovjetskog Saveza (KPSS).

270 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je istoga dana poslao Titu slijedeći odgovor: »Situacija kod nas dosta nejasna. Vjerujemo ipak da će se plenum AVNOJ-a održati. O ostanku (AVNOJ-a u Hrvatskoj) ne možemo još ništa reći. U Sloveniju se sada ne može putovati«.

Tito je, dok je boravio u Petrovom polju (avgusta 1943), ispitivao mogućnost da Centralni komitet KPJ i Vrhovni štab NOV i POJ pređu na oslobođenu teritoriju Hrvatske, gdje je, po njegovoj sugestiji, već bio otišao Izvršni odbor AVNOJ-a. Ovaj odbor je, na Titov prijedlog, imao zadatak da, pored ostalog, izvrši određene pripreme za novo zasijedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Prema prvobitnoj zamisli, ono je trebalo da se održi u Otočcu. Ali je Tito kasnije, zbog udaljenosti toga mjesta za delegate iz južnih krajeva zemlje i iz razloga bezbijednosti, odustao od te svoje namjere, pa su CK KPJ i Vrhovni štab NOV i POJ i dalje ostali u Jajcu.

271 Sjedište Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu je od prvih dana ustanka 1941. bilo u istočnoj Bosni. Od novembra 1943. ono se nalazilo u Jajcu, a zatim u Ribniku, kod Ključa.

272 Odnosi se na Pokrajinski komitet SKOJ-a, čiji je sekretar tada bio Mile Perković.

273 Pored pomenutih lica, delegati II zasijedanja AVNOJ-a i I zasijedanja ZAVNOBiH-a iz istočne Bosne bili su: Rodoljub Čolaković Roćko, Avdo Humo, Hasan Brkić, Pašaga Mandžić, Ante Kamenjašević, Jure Begić, Bogomir Brajković,

Aleksandar Preka, Mile Perković, Pero Đukanović. Jedan dio njih je 1. novembra 1943. krenuo iz Tuzle i preko Gradačca, Modriče, planine Vučjaka, Prnjavora i Maslovara, poslije 10 dana hoda, stigao u Jajce, dok je nekolicina krenula kasnije, te nije prisustvovala zasijedanju ovih tijela.

[274] Odnosi se na Lepu Pijade.

[275] Štab 2. korpusa NOVJ je 27. oktobra obavijestio Tita da je uhvatio vezu s 5. krajiškom NOU divizijom i da će glavnu aktivnost ispoljiti na desnoj obali Lima. Nekoliko dana kasnije Štab korpusa je depešom izvijestio da je 2. proletersku diviziju usmjerio na sektor Prijepolje, Priboj, Nova Varoš i da je naredio da direktno sadejstvuje s 5. krajiškom NOU divizijom.

[276] U vezi s tim naređenjem Štab 2. korpusa je 2. novembra obavijesto Tita da je Svetozaru Vukmanoviću Tempu poslao šifre za radio-vezu s Vrhovnim štabom NOV i POJ, ali da Tempo još nije potvrdio njen prijem.

[277] Štab 2. korpusa NOVJ je 31. oktobra 1943. odgovorio Titu da će Štab 10. hercegovačke NOU Brigade otpočeti da radi sa svojom šifrom 5. novembra 1943, a da se radio-stanica namijenjena Štabu 3. NOU divizije još nalazi kod Štaba 5. krajiške NOU divizije.

[278] O tipovima aviona koje je imao Glavni štab NOV i PO Hrvatske vidi u nap. 231.

[279] Vrhovni komandant NOV i POJ je tada izdao svim jedinicama naređenje da iz svog sastava izdvoje ljudstvo koje je ranije služilo u vazduhoplovstvu i uputi ga u Prvu vazduhoplovnu bazu, koja se nalazila u Livnu.

[280] Tito je ovo predavanje održao na završetku rada partijskog kursa pri CK KPJ, koji je radio od 24. septembra do 27. oktobra 1943. u Jajcu. Polaznici kursa bili su partijski kadrovi i vojnopolitički rukovodioci iz vojnih jedinica, društveno-političkih organizacija i radnici s oslobođene teritorije Bosne i Hercegovine, Dalmacije i srednje Hrvatske; ukupno je bilo 32 polaznika. Osim Tita koji je ovo završno predavanje održao 27. oktobra, predavači, a ujedno i rukovodioci kursa, bili su Jovan Marinović i Krsto Popivoda. Titovo izlaganje je stenografisao Zoran Žujović, koji je bio i slušalac ovoga kursa.

Tekst predavanja Tito je autorizovao početkom 1979. godine zajedno s ostalim tekstovima ovoga toma, a ovdje se objavljuje prvi put. Na kraju predavanja Tito je odgovorio na nekoliko pitanja slušalaca, o čemu su sačuvane bilješke Milisava Mise Lukića, takođe jednog od slušalaca ovoga kursa, koje donosimo u fusnoti na kraju teksta (M. Lukić je u skraćenom obliku zabilježio u svom »Dnevniku« cijelo Titovo predavanje, vid. Grebići, Čačak, 1972, str. 267–270).

[281] *Istorija KPJ* napisana je na robiji kao kolektivno djelo autora robijaša (u redakciji Moše Pijade, Jovana Veselinova, Mesuda Mujkića i drugih) na osnovu njihovih vlastitih sjećanja i oskudne literature; ona obuhvata vrijeme od stvaranja prvih radničkih organizacija u zemljama Jugoslavije do 1934, odnosno do IV zemaljske konferencije KPJ.

[282] Tito ima u vidu da je u toku 1927. godine u KPJ nastalo snažno antifrakcijsko raspoloženje, kroz koje se izražavao zahtjev za osudu obiju frakcija i za uspostavljanje jedinstvene Partije. To raspoloženje se ispoljilo na plenumu CK KPJ (održanom krajem novembra i početkom decembra 1927), a naročito je došlo do izražaja na VIII partijskoj konferenciji zagrebačkih komunista 25/26. februara 1928. Delegati na toj konferenciji su sa 29. glasova protiv osudili i desnu i lijevu frakciju, izabrali antifrakcijsko rukovodstvo s Josipom Brozom na čelu i tražili da radnici »svojom rukom zavedu red u Partiji«.

[283] *Komunistička partija Jugoslavije* je stvorena objedinjavanjem socijalističkih i socijaldemokratskih partija, organizacija i grupa, koje su tada postojale u zemljama Jugoslavije i koje su se prethodno izjasnile za vlast radničke klase (za diktaturu proletarijata) i za Komunističku internacionalu. Njeno stvaranje je izvršeno na Kongresu ujedinjenja održanom 20–23. aprila 1919. u Beogradu.

284 Frakcije – ljevica i desnica – u KPJ nastale su već u prvim godinama njenog prelaska u ilegalnost (poslije 1921). U početku su frakcijske borbe u KPJ imale svoje opravdanje, jer su se vodile oko pojedinih principijelnih pitanja programske orijentacije, organizacione izgradnje ili praktičnih pitanja partijske politike, na čemu je naročito insistirala partijska ljevica; ali poslije III kongresa KPJ (održanog u maju 1926. u Beču) uslijed ispoljenog oportunizma u partijskom vrhu i frakcijske borbe su se izrodile u besprincipijelna i grupaška razračunavanja slabeći akcionu sposobnost Partije, vodeći gubitku njenog ugleda u klasi i narodu. Otuda ni *Aprilski plenum CK KPJ* (održan 26. ili 27. aprila 1927) ni *Novembarsko-decembarski plenum* (27. novembra – 1. decembra 1927), nisu bili u stanju da prevladaju frakcionaštvo i obezbijede jedinstveno rukovodstvo.

285 *Nezavisni sindikati Jugoslavije* osnovani su u septembru 1921. na inicijativu centralnog rukovodstva KPJ kao revolucionarna klasna organizacija proletarijata. Oni su 6. januara 1929. potpali pod udar Zakona o zaštiti javne bezbijednosti i poretka u državi, pa su, kvalifikovane kao subverzivne, njihove organizacije od 9. do 12. januara 1929. raspuštene, a imovina i arhive zaplijenjene.

286 Tito vjerovatno misli na *I kongres Nezavisnih sindikata* koji je održan od 12 do 16. juna 1927. u Beogradu. Iako je prilikom izbora Izvršnog odbora Nezavisnih sindikata u avgustu 1925. bila osuđena grupa rukovodećih funkcionera, u njima su i dalje imale odlučujući uticaj pristalice desnice, što se ispoljilo i na kongresu 1927. Stoga su na tom kongresu vođene frakcijske rasprave, a slabost se izrazila i u broju sindikalnog članstva, koje je opalo od 30 000 u toku 1923. na 21 000 u vrijeme kongresa; opadala je uloga sindikata i u vođenju štrajkačkih i tarifnih akcija.

287 *Kongres Saveza radnika kožarsko-prerađivačke industrije obrta Jugoslavije (SRKPI i OJ)*, održan je od 5. do 7. juna 1927. u Beogradu. U to vrijeme Broz je bio oblasni sekretar SRMI i OJ, a od septembra 1927. i sekretar Centralne uprave SRKP i OJ.

288 Do zaoštrenih odnosa između zagrebačkog Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća i beogradskog Pododbora SR KPI i OJ, koji su prijetili rascjepom sindikata, došlo je u vrijeme održavanja III kongresa SRKPI i OJ u junu 1927, što se bilo prenijelo i na taj kongres, kao i na I kongres Nezavisnih sindikata održan deset dana kasnije. Opasnost od rascjepa bila je utoliko veća što je to, u suštini, bio pokušaj prenošenja frakcijskih borbi iz Partije u sindikate, pri čemu su tada desničari, koji su dominirali u partijskom i sindikalnom rukovodstvu u Beogradu, počeli partijsko i sindikalno rukovodstvo u Zagrebu, gdje su dominirali ljevičari, da optužuju i za skretanja na nacionalnoj osnovi. Protiv cjepačke politike desničara u upravi beogradskog Pododbora najprije su istupili beogradski krojački radnici koji su na svojoj skupštini održanoj 29. maja 1927. izabrali novu upravu. Ali kako taj Pododbor nije priznao tu skupštinu sporovi su se nastavili još nekoliko mjeseci, ali su protiv njih u sve većoj mjeri počeli da istupaju i beogradski i zagrebački organizovani radnici. Od posebnog značaja bila je rezolucija Mjesnog sindikalnog vijeća u Beogradu od 1. septembra 1927, »kojom je ono ustalo protiv kampanje koja je povedena protiv nezavisnog sindikalnog pokreta u Zagrebu«. Ovakav stav beogradskog proleterijata, o čemu je referisao Josip Broz, pozdravljen je na plenarnoj sjednici zagrebačkog Mjesnog radničko-sindikalnog vijeća održanoj 17. oktobra iste godine, kojim se »na dijelu sprovodi bratstvo srpskog i hrvatskog proletarijata u borbi protiv buržoazije i reformizma« (vid. tom 1, str. 135–136).

289 *Desnica*, okupljena *oko Sime Markovića* (Ljubomir Radovanović, Lazar Stefanović, Života Milojković, Mihailo Todorović, Dragomir Marjanović i drugi) obrazovala se već početkom 1921, u vrijeme velikih rasprava u KPJ o uzrocima njenog poraza, kada su se počele i ocrtavati razlike između desničara i ljevičara u koncepcijama o daljem putu KPJ. Desnica je sticala svoje pristalice mahom iz redova partijske i sindikalne birokratije i to uglavnom u Beogradu i pojedince u Sloveniji i Hrvatskoj (posebno u Osijeku), a ubrzo su preuzeli rukovodstvo i u sindikalnoj centrali. *Ljevica u KPJ* pojavila se još 1920. (Đuro Cvijić, Vladimir Ćopić, Rajko Jovanović, Triša Kaclerović, Kosta Novaković, Moša Pijade i drugi) i nametnula je raspravu o uzrocima

poraza orijentišući se u novim uslovima na izgradnju ilegalnih partijskih organizacija. Dok su u početku doprinosili izgradnji KPJ na komunističkim načelima, u toku 1924, suprotstavljajući se pokušaju desničara da odvoje sindikate od Partije, i ljevičari su se organizovali u frakcije nalazeći svoje pristalice najviše u Hrvatskoj i Dalmaciji i djelom u Beogradu, medu mlađim partijskim kadrovima i među omladinom.

290 Tito ima u vidu odluke III konferencije KPJ (od januara 1924) na kojoj su stavovi desničara bili poraženi svim spornim pitanjima partijske strategije i taktike i načelima organizacione izgradnje, uključivši i sindikalnu politiku. Međutim, tada dolazi do odstupanja iz KPJ 35 desničara sa Ž. Milojkovićem na čelu, čime je »desnica tu liniju sabotirala« (tj. izgradnju jedinstvenih sindikata). Detaljnije o frakcionaškim borbama između desnice i ljevice u KPJ u to vrijeme vid. u 1. tomu.

291 Antifrakcijska aktivnost u KPJ, koja je intenzivnije počela u toku 1927. godine, najjasnije se izrazila na Mjesnoj konferenciji zagrebačkih komunista održanoj noću između 25. i 26. februara 1928, na kojoj su, na Titovu inicijativu, osuđene i desnica i ljevica i zahtijevano jedinstveno, nefrakcijsko rukovodstvo za cijelu Partiju. Pod pismom koje je sa te konferencije upućeno Kominterni, Tito ima u vidu *Direktive delegatu Zagrebačke organizacije za Savjetovanje* (vid. tom 1, str. 83–87).

292 Ima se u vidu Otvoreno pismo Izvršnog komiteta Komunističke internacionale od 13. aprila 1928. kojim su pozvani jugoslovenski komunisti, u prvom redu komunisti radnici, u borbu protiv frakcionaštva i koterijaštva u KPJ i s lijeve i s desne strane. U pismu su osuđene kao neprincipijelne obje frakcije – i desnica i ljevica, i ujedno je imenovano novo rukovodstvo s Filipom Filipovićem na čelu da radi na stvaranju jedinstva Partije u duhu stavova Kominterne. Jedino je odato priznanje Mjesnoj organizaciji KPJ u Zagrebu, koja je, po ocjeni Kominterne, pokazala da »KPJ ima zdravo članstvo, koje zna da čvrstom radničkom rukom zavede poredak u Partiji.« (Vid: *istorijski arhiv KPJ,* tom II, Beograd 1950, str. 452).

293 *IV kongres KPJ* održan je u Drezdenu od 5. do 16. novembra 1928.

294 Pod *Izjavom se podrazumijeva Pismo – apel članovima otcijepljene organizacije grada X,* tj. Beograda, u kome je S. Marković izvršio samokritiku i pozvao komuniste u Beogradu koji su pod uticajem desnice bili odbili da prihvate *Otvoreno pismo* KI i u stvari se bili otcijepili od KPJ, da se vrate u Partiju, tj. da prihvate odluke IV kongresa KPJ i rade na uspostavljanju jedinstva u njenim redovima.

295 Dvadesetog juna 1928, u toku parlamentarne debate, u Narodnoj skupštini u Beogradu je došlo do zločinačkog atentata, u kome je vladin poslanik, član Radikalne stranke Puniša Račić ubio Đuru Basaričeka, Ivana Granđu i Pavla Radića, a smrtno ranio Stjepana Radića, prvaka HSS i predsjednika SDK.

296 Nakon donošenja Otvorenog pisma rukovodstvo Kominterne je odredilo grupu jugoslovenskih komunista koji su se u to vrijeme nalazili u SSSR da pođu u zemlju sa zadatkom da rade na njegovom sprovođenju, tj. da likvidiraju frakcionaštvo u KPJ i pripreme njen IV kongres. Osim F. Filipovića (vid. nap. 292) u toj grupi bili su još Đuro Đaković, Roman Filipčev, Jovan Farković, Jovan Mališić (Martinović), Paja Marganović, Marko Mašanović, Stevan Panjković, Žika Pecarski, Malina Pop-Jovanova i Vladimir Sakun.

297 Pored Josipa Broza, koji je bio uhapšen 4. avgusta 1928, od istaknutijih boraca protiv frakcionaštva u KPJ bili su u toku te iste godine uhapšeni još Radomir Vujović i Andrija Hebrang.

298 *Đuro Đaković* je na IV kongresu najprije bio izabran za političkog sekretara CK KPJ, a nakon odlaska u Moskvu da bi podnio izvještaj rukovodstvu Kominterne o IV kongresu, postao je organizacioni sekretar CK. Više o Đ. Đakoviću vid. u 4. tomu, str. 125–129.

299 Oštrica represivnih organa apsolutističke diktature kralja Aleksandra, koja je uvedena 6. januara 1929 (otuda naziv i *šestojanuarska)* bila je usmerena protiv revolucionarnog i nacionalno-oslobodilačkih pokreta, a naročito protiv KPJ. – *Đuro*

Đaković je uhapšen i ubijen 25. aprila 1929, na jugoslovensko-austrijskoj granici pri insceniranju njegovog tobožnjeg bjekstva, a zajedno s njime ubijen je i Nikola Hećimović, sekretar CK CPJ. Osim njih u policijskim zatvorima ili u sukobu s policijom u toku 1929. godine ubijeni su Paja Marganović, član CK KPJ, zatim Bracan Bracanović, Janko Mišić, Mijo i Slavko Oreški i mnogi drugi istaknuti komunisti.

[300] Misli se na period od formiranja novog rukovodstva KPJ (vid. nap. 292 i 196).

[301] U oktobru 1929. obrazovano je tzv. dvojno rukovodstvo: Politbiro sa zadatkom da djeluje u zemlji i Zagranični biro za rad u inostranstvu i za održavanje veza s organizacijama u zemlji. Politbiro je poslije Zagreba jedno vrijeme bio u Sloveniji, ali je i on početkom maja 1930. prešao u inostranstvo.

[302] Pored rukovodećih komunista, koji su poginuli već 1929. (vid. nap. 299), u prvim godinama diktature ubijeni su još i: Marko Mašanović, Rista Samardžić i Božo Vidas Vuk, članovi CK KPJ, zatim Pero Popović Aga, Josip Kolumbo i Josip Debeljak, članovi CK SKOJ-a i mnogi drugi.

[303] *Milan Martinović* (pravo ime Jovan Mališić) bio je sekretar CK KPJ od kraja novembra 1928. do avgusta 1930, kada je imenovana tzv. Centralna rukovodeća instanca s *Filipom Filipovićem* na čelu; on je rukovodio s KPJ do aprila 1932, a u julu te godine imenovano je Privremeno rukovodstvo KPJ s *Milanom Gorkićem* (pravo ime Josip Čizinski) na čelu. *Đuka Cvijić* bio je sekretar CK KPJ od početka 1928. pa do donošenja Otvorenog pisma KI i imenovanja novog rukovodstva (vid. nap. 292).

[304] Sve promjene rukovodstva KPJ o kojima se govori u prethodnoj napomeni izvršene su uz direktnu intervenciju rukovodstva Kominterne. Đ. Cvijić je kao predstavnik lijeve frakcije smijenjen na Savjetovanju održanom u Moskvi od 7. do 13. aprila 1928, na kome je i donijeto Otvoreno pismo; Martinović je smijenjen zbog frakcionaštva, a Filipović je opozvan s motivacijom da je dozvolio frakcionaške borbe, u kojima se osobito isticao Anton Mavrak.

[305] U jesen 1936. imenovano je novo rukovodstvo KPJ, u kome su osim *Gorkića* bili: Josip Broz Tito, Rodoljub Čolaković, Sreten Žujović i Franc Leskošek.

[306] Tito ima u vidu sjednicu Sekretarijata IK KI koja je održana 15. avgusta 1936. uz učešće rukovodećeg aktiva KPJ koji se tada nalazio u Moskvi.

[307] Tito je dobio zadatak da pređe u zemlju još prije imenovanja novog rukovodstva (vid. nap. 305) i da stvori uslove za prelazak i formiranje rukovodstva u zemlji. Iz Moskve je najprije stigao u Beč (sredinom oktobra 1936), gdje je tada bilo sjedište CK KPJ, a početkom decembra iste godine došao je u zemlju.

[308] Prema najnovijim istraživanjima, jugoslovenskih dobrovoljaca u Španiji bilo je preko 1750. Najviše ih je bilo iz zemlje, ali mnogi su se regrutovali iz ekonomske i političke emigracije koje je bilo u mnogim evropskim zemljama, zatim u Kanadi, SAD i u Latinskoj Americi.

[309] U toku 1937. godine, pored Tita, koji je u više mahova boravio na ilegalnom radu u zemlji, od članova rukovodstva iz inostranstva dolazio je S. Žujović (u proljeće) i R. Čolaković pri kraju te godine.

[310] Tito ima u vidu da su »Gorkić i čitav niz ljudi« bili uhapšeni u SSSR-u i u vrijeme divljanja Staljinovog despotizma osuđeni pod optužbom da su agenti Intelidžens servisa, da su strani špijuni, neprijatelji revolucije itd. Međutim, kasnije je otkriveno da su oni bili nevino osuđeni (vid. o tome Titovu bilješku uz ovo izdanje u tomu 4, str. 173–174).

[311] Nakon Gorkićevog hapšenja, kada je ubrzo došlo do krize položaja KPJ u Kominterni i kada je zaprijetila opasnost da KPJ bude i raspuštena od strane KI, u Partiji su se pojavili mnogi karijeristički i grupaški elementi, koji su služeći se frakcionaškim metodima, nastojali da se domognu partijskog rukovodstva. Čišćenje Partije od takvih elemenata bilo je uslov za njeno jačanje. Osim na ove Tito misli i na

one jugoslovenske komuniste koji su bili uhapšeni i stradali u Staljinovim čistkama u SSSR-u – čija je osuda tada prihvatana uslijed povjerenja u pravosudne organe Sovjetskog Saveza. Međutim, pokazalo se da su to bile lažne optužbe i da su to »bili nevino osuđeni revolucionari«, a »nema ničeg strašnijeg za jednog revolucionara nego nevin stradati od ruke svojih drugova« (vid. tom 4, str. 173–174, i nap. 477, i 479. u istom tomu).

[312] Tito ima u vidu novo partijsko rukovodstvo koje je on formirao najprije pod nazivom Privremeno rukovodstvo KPJ (u maju 1938), a zatim CK KPJ (u martu 1939), u koje su ušli: Edvard Kardelj, Franc Leskošek, Miha Marinko, Andrija Žaja, Josip Kraš, Dragutin Petrović, Milovan Đilas, Aleksandar Ranković i Ivo Lola Ribar.

[313] Frakcionaški centar u Parizu u to vrijeme sačinjavali su Ivan Marić i Labud Kusovac.

[314] Petko Miletić je početkom tridesetih godina bio član Politbiroa CK KPJ; poslije hapšenja (juna 1932) imao je slabo držanje, pa je policiji otkrio mnoge ilegalne partijske veze i kanale, ali je to bilo vješto prikriveno, te se uz pomoć policije predstavio kao heroj. Na osnovu toga bio je stekao veliki autoritet među većinom uhapšenih komunista, kojih je u sremskomitrovačkoj kaznionici bilo više stotina. Suprotstavljajući se liniji VII kongresa KI sa sektaških pozicija, P. Miletić je s grupom svojih najzagriženijih pristalica u toku 1936. i 1937. bio razvio veliku frakcionašku djelatnost, sprovodeći pogromaške metode prema svima onima koji nisu dijelili njegovo mišljenje. CK KPJ je krajem 1937. radi borbe protiv akcije P. Miletića raspustio Kaznionički komitet u S. Mitrovici i kao mandatora CK postavio Mošu Pijade (više o tome vid. u tomu 3, str. 6–10, i nap. 2).

[315] Misli se na grupu starih komunista, tzv. povratnika iz SSSR-a, koji su nakon Gorkićevog hapšenja počeli nepartijski da djeluju.

[316] O lažnom herojstvu P. Miletića vid. nap. 314 i 324.

[317] Tito misli na pomoć Kominterne koja je uslijedila nakon prihvatanja Tita za generalnog sekretara CK KPJ krajem 1938. i početkom 1939 (više o tome vid. u nap. 602. u 4. tomu).

[318] Tito ima u vidu *Kratki kurs istorije SKP (b)*, koji je preveden na srpskohrvatski i objavljen već u toku 1939. i dugo je služio komunistima kao udžbenik.

[319] Misli se na diskusiju sa S. Markovićem (pseudonim Sima Semić) o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji koja je vođena na V proširenom plenumu IK KI (mart–april 1925). Marković je branio svoja gledišta o nacionalnom pitanju, čiji je sadržaj svodio na pitanje konkurentske borbe buržoazije, a ne na pitanje revolucije; svodio ga je na ustavno pitanje i posmatrao van konteksta razvoja revolucije, dok je Staljin pobijao takvo njegovo gledište.

[320] Poslije »Obznane« (vladinog akta od kraja decembra 1920. kojim je zabranjen rad legalne KPJ) i Zakona o zaštiti javne bezbijednosti i poretka u državi (od 1. avgusta 1921), KPJ je bila potpuno poražena i njeno članstvo se svelo na nekoliko stotina ljudi.

[321] Tito ima u vidu da su u to vrijeme (1928 i 1929) neki od članova užeg rukovodstva KPJ i SKOJ-a, kao Matija Brezović i Nikola Petković Seljak, bili otkriveni kao provokatori.

[322] Međunarodna lenjinska škola (MLŠ) i Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ) u Moskvi služili su za kraće partijske kurseve ili za višegodišnje školovanje partijskih kadrova iz pojedinih komunističkih partija. Pored provokatora razlog za hapšenje pojedinih komunista, do kojeg je dolazilo u većem broju već na granici naročito početkom tridesetih godina, bio je u nedovoljnoj konspiraciji.

[323] Tito ima u vidu, između ostalih, Voju i Grgura Vujovića, Ivana Gržetića, koji su radili kao predstavnici KPJ pri Kominterni, a za koje se, nakon njihovog

hapšenja i osude u SSSR-u, u početku vjerovalo da su oni strani špijuni, kako su ih bili kvalifikovali organi NKVD.

324 P, Miletić je bio uhapšen 29. juna 1932, a u partijskoj organizaciji u Beogradu su se ubrzo pronijele vijesti da se on herojski drži na policiji i odoljeva strahovitoj torturi. Međutim, policijski zapisnik, do koga se došlo tek kasnije (u toku 1939.), pokazuje da je on već prvog dana policiji otkrio svoj identitet i sve kanale i adrese kojima se Partija služila pri prelasku granice, u Budimpešti i nekim drugim mjestima.

325 Tito ima u vidu pismo Kaznioničkoj organizaciji KPJ u sremskomitrovačkoj tamnici koje joj je upućeno 21. aprila 1937 (vid. tom 3, str. 76–77).

326 Riječ je o članku objavljenom 18. novembra 1937. u »Rudnschau« – jednom od organa Kominterne, o trockizmu u Jugoslaviji a u kome su vršene intervencije na osnovu dogovora frakcionaške grupe sa robije i njihovih istomišljenika koji su se tada nalazili u Partiji (vid. tom 4, str. 3–4. i nap. 3).

327 O borbi CK KPJ za ozdravljenje stanja u partijskoj organizaciji u sremskomitrovačkoj kaznionici vid. više u 4. tomu, posebno u nap. 2, 16, 20–21, 35. i 38.

328 Tito ima u vidu svoj razgovor s Dimitrovom koji je imao u Moskvi početkom novembra 1938. (o tome vid. više u 4. tomu str. 124. i 130. i nap. 259. u istom tomu).

329 Vlado Pedišić i Svetozar Bukalov su poginuli u borbi protiv Nijemaca 6. decembra 1943. u Livnu.

330 Prva šumadijska narodnooslobodilačka brigada je formirana, po naređenju Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju, 4. oktobra 1943. na planini Rudniku, od dijelova 1. šumadijskog i Kosmajskog NOP odreda, sastava dva bataljona, ukupno jačine oko 450 boraca.

331 Napad na njemačko-kvislinšku kolonu kod sela Darosave (sada Partizani, kod Aranđelovca) izvršila je 1. šumadijska brigada s dijelovima 1. šumadijskog NOP odreda 26. oktobra 1943.

332 Rudo su oslobodile 25. oktobra 1943. jedinice 4. krajiške NOU brigade pošto je prethodno razbila Zlatiborsku četničku brigadu.

333 Kod Priboja je tada borbe vodila 10. krajiška brigada 5. krajiške NOU divizije. Ona je kod sela Batkovića 27. oktobra 1943. razbila Pribojsku četničku brigadu, a zatim usmjerila svoja dejstva k Priboju (o borbama kod Priboja vid. i nap. 251).

334 Neprijateljske snage su, u jačini dvije bojne, preduzele napad iz Prijedora u pravcu Sanskog Mosta 24. oktobra 1943, a razbile su ih istoga dana jedinice 6. krajiške NOU brigade.

335 Odnosi se na borbe jedinica 8. šibenske NO brigade, koje su iz zasjede napale 22. oktobra 1943. njemačku kolonu iz sastava 892. grenadirskog puka 264. pješadijske divizije.

336 Kod Berana su tada vodile borbe jedinice 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade 3. NOU divizije. One su i oslobodile Berane 30. oktobra 1943.

337 Tito je dao pomenutu saglasnost Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, jer je ovaj 26. oktobra 1943. tražio odobrenje da iz Slavonije, zbog nepovoljnih terenskih uslova i naraslih snaga NOV, prebaci dvije brigade u druge krajeve zemlje. U vezi s tim je 16. (omladinska) NOU brigada »Joža Vlahović« upućena na Žumberak (gdje je stigla krajem oktobra), a gdje je do tada bila 13. proleterska NOU brigada »Rade Končar«, koja je upućena u sastav 1. proleterske divizije, a 12. NOU brigada na

Motajicu (srednja Bosna) sa zadatkom da očisti tu planinu od četnika i uspostavi vezu između toga dijela Bosne i Slavonije.

338 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 26. oktobra 1943. depešom izvijestio Tita da su Nijemci ponudili razmjenu zarobljenih ili interniranih pripadnika NOP-a za neke njihove zarobljene oficire i predložili da Glavni štab Hrvatske pošalje svog delegata u Zagreb s ovlašćenjem da može voditi i druge pregovore. U vezi s ovim GŠ NOV i PO Hrvatske je tražio uputstvo i imena onih koje je trebalo tražiti za razmjenu. Glavni štab NOV i PO Hrvatske je na pregovore u vezi s razmjenom zarobljenika poslao u Zagreb Marijana Stilinovića (o tome vid. i str. 160 i 189.)

339 Miha Marinko nije tada razmijenjen, jer nije ni bio u njemačkom zatvoru. Njega su italijanske fašističke vlasti uhapsile decembra 1941, osudile na 30 godina robije i držale u zatvoru Kastelofranko u Italiji. Njemu je pošlo za rukom da, poslije kapitulacije Italije, pobjegne iz zatvora i krajem 1943. stigne na oslobođenu teritoriju u Sloveniji.

340 Naknadno je Tito 31. oktobra 1943. naredio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da u zamjenu traži još i Esada Čengića iz zatvora u Sarajevu i Dutku Konjhodžić iz zatvora u Zagrebu (o tome vid. i str. 160.)

341 Višegrad, koji su držali četnici, oslobodila je 26. oktobra 1943. 1. krajiška NOU brigada 5. NOU divizije, o čemu Štab te divizije nije blagovremeno obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ.

342 U političkom odjelu 3. sandžačke proleterske brigade tada su bili, pored Radoja Ljubičića, Ratko Radović i Dušan Vukićević.

343 U političkom odjelu 4. proleterske (crnogorske) brigade bili su od 1. oktobra 1943. do 1. septembra 1944. godine: Kalezić Mirko, Vojvodić Todor Djedo i Žarković Gojko.

344 U sastavu političkog odjela 10. hercegovačke NOU brigade su tada bili Vojo Kovačević, Vukašin Mićunović i Aco Babić.

345 Riječ je o proglasu CK KPJ narodima Jugoslavije povodom dvadesetšestogodišnjice oktobarske socijalističke revolucije (vid. sadržaj proglasa na str. 162).

346 Odnosi se na poštu koju je Tito poslao 10. oktobra 1943. po Petoj krajiškoj NOU diviziji, a koju je tada iz zapadne Bosne uputio u Sandžak.

347 Oslobođenjem većeg dijela Crne Gore i Sandžaka u jesen 1943. uveliko je bila razbijena četnička organizacija, učvršćena narodna vlast, formirane antifašističke organizacije i mnoge nove jedinice NOV i POJ. Kao rezultat snažnog uspona NOB-a 15. novembra 1943. je u Kolašinu, u prisustvu 544 delegata, održano Prvo zasijedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke. Obrazovano je ZAVNO Crne Gore i Boke kao najviši organ narodne vlasti i postavljeni su čvrsti temelji slobodne zajednice naroda i narodnosti Crne Gore i Boke u okviru nove Jugoslavije (o tome vid. i nap. 503).

348 Prvo zasijedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka, održano je 21. i 22. novembra 1943. uz prisustvo 252 delegata u Pljevljima. Tada je obrazovan ZAVNO Sandžaka kao najviši pokrajinski organ narodne vlasti. Tom prilikom je za Drugo zasijedanje AVNOJ-a izabrano 11 delegata, i to: Sreten Vukosavljević, Miloje Dobrašinović, Dušan Ivović, Velimir Jakić, Jevstatije Karamatijević, Nikica Knežević, Voja Leković, Joso Mirković, Mile Peruničić, Stevo Ćuković i Muhamed Hadžismajlović.

349 Borbu između sela Guberevca i Lisovića (na planini Kosmaju) 22. oktobra 1943. je vodila 1. šumadijska NO brigada, kojom prilikom je razbila jedan bataljon četničkog Kosmajskog korpusa, a 23. oktobra kod sela Darosave (sada Partizani, kod Aranđelovca) protiv bugarskih jedinica i dijelova četničkog Kosmajskog odreda i korpusa Gorske garde.

[350] U Priboju se tada nalazilo oko 2000 vojnika iz italijanske divizije »Venecija«. Nakon što su jedinice 5. krajiške NOU divizije i 2. proleterske brigade 29. oktobra oslobodile grad zaplijenivši velike količine municije i namirnica, i ovi ostaci divizije »Venecija« prešli su na stranu NOVJ.

[351] Debar su oslobodili 10. septembra 1943. albanski partizanski bataljon »Hadži Lješ« (nazivan i odred) i Malesijska partizanska četa NOVJ, kojom prilikom su razoružali dijelove divizije »Firenca« i zaplijenili veću količinu oružja, razne opreme i jednu radio-stanicu velikog dometa. U Debru je 6. oktobra formiran Debarski omladinski partizanski bataljon od omladinaca Makedonaca i Albanaca iz debarskog i malesijsko-struškog kraja, jačine preko 150 boraca, a 22. oktobra je formiran Odred kosovsko-metohijskih bataljona, u koji su ušli partizanski bataljon »Ramiz Sadik« i »Boris Vukmirović« i glavnina Šarplaninskog NOP odreda (ukupno jačine 222 borca, od kojih 28 žena).

[352] Kičevo su oslobodili dijelovi 1. i 2. NOP odreda 1. operativne zone NOV i PO Makedonije 11. septembra 1943. Tu je 23. septembra formiran Kičevski partizanski bataljon, a 26. septembra, na konferenciji delegata kičevskog, debarskog, struškog, gostivarskog, tetovskog sreza i Debarca izabran Oblasni narodnooslobodilački odbor za zapadnu Makedoniju. Kičevo su 2. oktobra, poslije žestokog otpora, zauzeli balisti, koje su predvodili njemački oficiri.

[353] Toga dana su borbe vodile na pomenutim pravcima jedinice 7. banijske NOU divizije.

[354] Na pomenutim pravcima su borbe s njemačkim kolonama i ustašama toga dana vodile jedinice 8. kordunaške divizije i Kordunaškog NOP odreda.

[355] Pomenuti broj domobrana je razoružao 3. bataljon Bjelovarskog NOP odreda 20. oktobra 1943, kada je napadnuto neprijateljsko uporište u Gudovac-Jelav, kod Bjelovara.

[356] Priređivač nije mogao ustanoviti da li je ovaj Titov poziv emitovala Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«.

[357] U dolini rijeke Uvca tada su dejstvovale jedinice 2. korpusa NOVJ i 5. krajiške NOU divizije. Štab toga korpusa je depešom pitao Tita da li može 5. NOU diviziju privremeno staviti pod svoju komandu.

[358] Kod sela Bijelo Brdo i prema Priboju dejstvovala je 10. krajiška NOU brigada.

[359] Odnosi se na britansku vojnu misiju s generalom Armstrongom na čelu.

[360] Priboj su oslobodile jedinice 4. i 10. krajiške NOU brigade i 2. proleterske brigade 29. oktobra 1943.

[361] Raspored jedinica 2. korpusa NOVJ bio je tada: 2. proleterska divizija na prostoru Prijepolje, Priboj, Nova Varoš; 3. NOU divizija – dvije brigade (4. i 5. crnogorska) na prostoru rijeka Morača, Kolašin, Mateševo, a jedna (10. hercegovačka) – na prostoru Gacko, Bileća, Banjani; 5. krajiška NOU divizija – na prostoru Višegrad, Priboj.

[362] Mornaričko osoblje se iz raznih jedinica tada prikupljalo u Livnu, a odatle je upućivano za Štab mornarice kao mornarički kadar.

[363] U vezi s tim naređenjem Štab 3. korpusa NOVJ je uputio jednu brigadu u pravcu Višegrada, ali je taj grad oslobodila (26. oktobra) 1. krajiška NOU brigada 5. NOU divizije.

[364] Štab 3. korpusa NOVJ je prethodnog dana, 27. oktobra, pitao Tita da li domobranski oficiri koji su prešli na stranu NOVJ automatski zadržavaju svoj raniji čin i u NOVJ.

[365] Avion »Štorh« je bio vrsta njemačkog aviona za vezu. Nalazio se na aerodromu GŠ NOV i PO Hrvatske kod Udbine.

[366] Pomenuti avion se spustio kod Bugojna 1. novembra 1943.

[367] Glavni štab NOV i PO Hrvatske obavijestio je 27. oktobra 1943. Vrhovni štab NOV i POJ da je dr Josip Matijaš »duhovni začetnik najkrvavijih klanja u N. Gradiški«.

[368] Komandant 3. korpusa NOVJ Kosta Nad javio je Titu 30. oktobra 1943: »Neprijatelj vrši jači pritisak na naše snage na Romaniji od Sarajeva. Druga krajiška brigada je na putu od Sokolca za Višegrad«. (A-VII, Fond NOR, kut. 408 A, reg. br. 1/15-8/I.)

[369] Na prostoru Priboja, Rudo, Višegrad, Štitkovo, D. Mihailović je pod svojom komandom imao, pored četničkih jedinica neutvrđene jačine, i dijelove Nedićeve pogranične straže. Da bi spriječio prodiranje jedinica NOVJ u Srbiju, on je te svoje snage pojačavao s ljudstvom mobilisanim u okolini Čačka, Užica, Užičke Požege, Arilja i Raške, opremao ga naoružanjem dobijenim od Nedića i upućivao od Nove Varoši i Zlatara u pravcu donjeg toka rijeke Lima (o tome vid. i nap. 251).

[370] O oslobođenju Priboja vid. nap. 360.

[371] Riječ je o 6. crnogorskoj NO brigadi. Štab 2. korpusa NOVJ depešom je obavijestio Tita da će kroz desetak dana biti formirana nova crnogorska brigada, pa je pitao kako da se ona nazove.

[372] Delegat Centralnog komiteta KPJ Svetozar Vukmanović Tempo je u pomenutoj depeši javio generalnom sekretaru KPJ Titu da održava kurirsku vezu sa centralnim komitetima KP Bugarske i Grčke, da je privremeno prekinuta radio-veza s rukovodstvom NOP-a Albanije zbog toga što je u Albaniji propalo 11 radio-stanica i da su u Bugarskoj otpočele akcije s malim partizanskim odredima.

[373] Delegat Centralnog komiteta KPJ u Crnoj Gori Ivan Milutinović je preko radio-stanice Štaba 2. korpusa NOVJ 31. oktobra 1943. javio Titu da Svetozar Vukmanović Tempo ima šifru koju mu je on dao u septembru, da šifru CK KPJ (Vrhovnog štaba NOV i POJ) još nema, ali da mu je poslata.

[374] Tito je nakon nekoliko dana, 5. novembra 1943, dobio iz Moskve radiogramom slijedeći odgovor:

»U novembarskim parolama CK SKP(b) za vrijeme rata uvijek su bile samo opšte parole o slovenskim narodima, a ne konkretno o Jugoslaviji. To je isto učinjeno i ove godine. Nikako ne možete ovu okolnost smatrati kao potcjenjivanje herojske borbe koju vode narodi Jugoslavije i njihova Narodnooslobodilačka vojska. Sovjetski narod zna dobro tu borbu, prati njen razvoj s velikim oduševljenjem i cijeni je vrlo visoko.

Razumije se, pošto su parole već objavljene, bilo bi potpuno necjelishodno unositi u njih bilo kakve izmjene ili dozvoliti vama da objavljujete odgovarajuće parole o Jugoslaviji. Molimo da ovo objasnite drugovima i da odbacite neosnovano ogorčenje.« (A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 17248/671).

[375] Odnosi se na 13. proletersku NOU brigadu »Rade Končar«. U vezi s ovim Titovim naređenjem, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je istog dana dao niz uputstava o odlasku te brigade, koja se tada nalazila u Pokuplju, u sastav 1. proleterske udarne divizije, a u koju će stići sredinom novembra 1943.

[376] Pošto je Glavni štab NOV i PO Hrvatske 28. oktobra 1943. depešom obavijestio Tita da su se 13. proleterska NOU brigada »Rade Končar« i dvije slovenačke brigade – 4. »Matija Gubec« i 15. belokranjska – prebacile sa Žumberka u Pokuplje, Tito je urgirao da se 600 boraca iz Slovenije uputi u sastav 1. proleterskog korpusa NOVJ. Međutim, nijednoj od tih slovenačkih brigada nije dostavljeno naređenje da odvoje tražene borce i upute ih sa 13. proleteskom brigadom »Rade Končar« u zapadnu Bosnu. Takvo naređenje je dato jedino Proleterskom bataljonu iz

sastava 6. slavonskog korpusa NOVJ i jednoj grupi od oko 200 boraca s područja Moslavine, Kalnika i Hrvatskog zagorja, iz sastava 2. operativne zone Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

[377] Uslijed njemačkih ofanzivnih operacija u pograničnim zonama Hrvatske i Slovenije i poremećenih radio-veza, Glavni štab NOV i PO Hrvatske nije prenio pomenuto Titovo naređenje Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da uputi 16. slovenačku brigadu »Janko Premrl Vojko« u sastav 1. proleterskog korpusa NOVJ.

[378] Šesta lička NOU divizija je krenula s prostora Bihaća i Donjeg Lapca noću 9/10. novembra 1943. i ušla u sastav 1. proleterskog korpusa 18. novembra 1943.

[379] Kod Orašca i u selu Gajevima borbu je toga dana vodio 1. bataljon 1. šumadijskog NOP odreda.

[380] Napad na njemačku kolonu izvršio je toga dana jedan bataljon 1. šumadijske NO brigade u selu Čumiću, kod Kragujevca.

[381] Napad na neprijateljsko uporište i željezničku stanicu u Rudanci izvršen je 26. oktobra 1943.

[382] Berane (sada Ivangrad) oslobodile su 30. oktobra 1943. jedinice 4. proleterske (crnogorske) brigade.

[383] Napad na Pelješac je vršila borbena grupa SS-brdske divizije »Princ Eugen«, sastava: 3. bataljon 13. SS-puka i 1. bataljon 14. SS-puka, dijelovi 750. puka 118. lovačke divizije i 3. divizion 7. artiljerijskog puka, a položaje su branile jedinice 26. dalmatinske NOU divizije (13. i 1. dalmatinska NOU brigada).

[384] Na sektoru Šibenika borbe su 27. oktobra 1943. vodile s njemačkim trupama jedinice 20. dalmatinske NOU divizije.

[385] Na prostoru Ludbrega, Varaždinskih Toplica i Zlatara borbe su vodile 17. i 21. brigada 28. slavonske NOU divizije i Narodnooslobodilačka brigada »Braća Radić« iz 2. operativne zone NOV i PO Hrvatske. Ove jedinice su porušile i željezničke pruge na pomenutim pravcima.

[386] U Lici su 29. oktobra 1943. kod sela Boričevca jedinice 5. dalmatinske brigade 19. dalmatinske divizije napale i razbile kolonu od 110 vojnika iz njemačke 373. legionarske divizije koji su išli iz Kulen-Vakufa za Donji Lapac, a na putu Donji Lapac – selo Nebljusi njemačku auto-kolonu napao je 1. bataljon 1. ličke NOU brigade.

[387] O stupanju italijanske divizije »Venecija« na stranu NOVJ više vid. u nap. 130.

[388] Pomenute lokomotive i vagone su uništile jedinice 3. proleterske (krajiške) brigade noću 10/11. oktobra 1943.

[389] Napad na njemačku kolonu izvršili su iz zasjede 1. i dijelovi 4. bataljona 8. krajiške NOU brigade u Prkoškom Vagancu 3. oktobra 1943.

[390] Četnička Dinarska divizija (jačine preko 2500 vojnika), koja se poslije kapitulacije Italije pod komandom popa Momčila Đujića stavila na raspolaganje Štabu 114. njemačke divizije za zajedničku borbu protiv NOVJ, u oktobru 1943. zauzela je Bosansko Grahovo, Peulje i Crni Lug u Livanjskom polju. Na tom sektoru položaje je tada branio samo Grahovsko-peuljski NOP odred »Gavrilo Princip«, kome su, po naređenju Štaba 8. korpusa NOVJ, pritekli u pomoć novoformirani Dinarski NOP odred i jedna italijanska partizanska četa. Te snage su protjerale četnike iz Crnog Luga i nastavile nastupanje u pravcu Peulja. Primivši Titovo naređenje, Štab 19. dalmatinske divizije je 31. oktobra poslao iz sjeverne Dalmacije u pravcu Bosanskog Grahova 5. i 6. brigadu. Da bi razbio četnike, Štab 8. korpusa NOVJ je 30 oktobra usmjerio Kninski NOP odred pravcem Plavno – Strmica – Bosansko Grahovo i naredio 20. diviziji da se prikupi u dolini rijeke Cetine i s toga pravca napadne Đujićeve četnike.

[391] Štab 3. korpusa NOVJ izvijestio je 30. oktobra 1943. Tita da je 2. krajiška NOU brigada na maršu za Višegrad. Međutim, u pravcu Višegrada je Štab 27. divizije orijentisao 17. NOU brigadu, jer je 2. krajiškoj NOU brigadi, po oslobođenju Sokolca, već bio naredio da dejstvuje južno od ceste Sokolac – Rogatica i da ruši željezničku prugu Sarajevo – Višegrad na odsjeku Renovica – Ustiprača. Druga krajiška brigada je, pak, naredbom Štaba 27. divizije od 5. novembra 1943, upućena u Goražde.

[392] Vijesti o jačini njemačkih snaga prikupljenih u Sarajevu nisu bile tačne. U rejonu Sarajeva se tada nalazio od većih okupatorskih jedinica samo njemački 92. motorizovani samostalni puk. Te neprijateljske snage nisu bile dovoljne da povedu ozbiljnije operacije protiv jedinica 3. bosanskog korpusa NOVJ koje su, krajem oktobra 1943, savladale neprijateljska uporišta na komunikaciji Sarajevo – Vlasenica i na pruzi Sarajevo – Višegrad kojom prilikom su nanijele značajne gubitke dijelovima 369. legionarske divizije. Štab 3. korpusa je 4. novembra 1943. obavijestio Tita da »prema nepotvrđenim podacima, u Sarajevu ima ukupno oko 20 000 – 25 000 neprijateljskih vojnika«. U cilju deblokade Sarajeva njemačko-ustaške snage su, uz snažnu podršku avijacije, tek 20. novembra pokušale da odbace jedinice 17. istočnobosanske NOU divizije sa sjevernih i istočnih prilaza gradu, ali su, poslije žestoke trodnevne borbe bile prinuđene da se povuku u garnizon.

[393] Tito ima u vidu upućivanje 13. proleterske brigade »Rade Končar« i oko 600 boraca iz Slovenije u sastav 1. proleterskog korpusa NOVJ (o tome vid. nap. 375 i 376).

[394] Sekretar CK KP Hrvatske Andrija Hebrang se je vjerovatno vraćao iz Jajca, gdje je bilo sjedište CK KPJ i VŠ NOV i POJ, u Glavni štab NOV i PO Hrvatske.

[395] Ovaj proglas je Vrhovni štab NOV i POJ dao otvorenim tekstom 31. oktobra 1943. preko svoje radio-stanice, obavijestivši prethodno o tome sve jedinice s kojima je bio u radio-vezi.

[396] Štab 2. korpusa NOVJ je 26. oktobra 1943. predložio Vrhovnom štabu NOV i POJ za komandanta Glavnog štaba NOV i PO za Sandžak Velimira Jakića, za političkog komesara Selmu Hašimbegovića i za zamjenika komandanta Nikicu Kneževića.

[397] Raniji komandant 5. crnogorske NOU brigade Boško Janković poginuo je 18. oktobra 1943. u borbi protiv njemačkih trupa na komunikaciji Podgorica – Nikšić (kod manastira Ostroga).

[398] Štab 2. korpusa NOVJ obavijestio je istog dana Vrhovni štab da je poslao radio-šifru delegatu Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta KPJ pri Glavnom štabu NOV i PO i Centralnom komitetu KPJ za Makedoniju Svetozaru Vukmanoviću Tempu čim ju je primio od Štaba 5. krajiške NOU divizije, ali da Tempo još nije potvrdio prijem (o uspostavljanju radio-veze između Vrhovnog štaba NOV i POJ i Svetozara Vukmanovića Tempa vid. u nap. 91).

[399] Riječ je o 12 sanduka novca u srebru koji su po Titovom naređenju bili zakopani u selu Radojinji, kod Nove Varoši, prilikom povlačenja Vrhovnog štaba iz Užica decembra 1941. godine (o tome više vid. u nap. 90. u 8. tomu).

[400] Štab 2. korpusa NOVJ je sutradan, 2. novembra 1943, javio Vrhovnom štabu da bi trebalo bombardovati Cetinje, Podgoricu i Nikšić. Podgoricu su saveznički avioni bombardovali prvi put 25. oktobra 1943. u 13 časova. Tom prilikom je poginulo oko 150–200 njemačkih vojnika i četnika i veliki broj stanovnika, a uništen je i njemački vojni aerodrom kod Podgorice.

[401] Riječ je o radio-stanici koju je Tito poslao oktobra 1943. po Štabu 5. krajiške NOU divizije Štabu 3. NOU divizije, čiji je komandant bio Radovan Vukanović.

[402] Kako su njemački viši štabovi ocjenjivali tada vojno-političku situaciju u Srbiji vidi se djelimično iz izvještaja vrhovnog komandanta Jugoistoka general-feldmaršala fon Vajksa od 1. novembra 1943. koji je poslao svojoj Vrhovnoj komandi, a u kojem, između ostalog piše:

»... U Srbiji Draža Mihailović pokušava da mobilizacijom ubrza izgradnju *nacionalne armije* od ljudi koji su ostali vjerni kralju ...

Nasuprot tome, *komunizam u Srbiji ima sve veći uticaj* ... *Krvava razračunavanja između grupa DM i komunističkih bandi* sve su češća, a naročito u istočnoj i srednjoj Srbiji.

U ovom trenutku glavna opasnost prijeti iz Hrvatske (sve podvučeno u originalu – prim. M.B.). Crvene snage namjeravaju da prodru u Srbiju preko Drine. Mihailović vrši pripreme da ih odbaci ...

Zbog toga Mihailović traži vezu s njemačkim komandama da ne bi potpao pod komunističku vlast ...«. (A-VII, mikroteka NAV-N-T-313, F-189/7449011-24).

O sporazumu između njemačkih komandi i komandanata D. Mihailovića u Srbiji za vođenje zajedničkih borbi protiv jedinica NOVJ više vid. u nap. 605.

[403] Sokolac su oslobodile jedinice 27. istočnobosanske NOU divizije noću 30/31. oktobra 1943.

[404] Kolašin je, pošto je prethodno razbila dijelove njemačke 118. lovačke divizije, 26. oktobra 1943. oslobodila 4. proleterska (crnogorska) NOU brigada.

[405] Napad na neprijateljsko uporište u Kravicama, kod Osijeka, izvršile su jedinice Osječkog NOP odreda noću 26/27. oktobra 1943.

[406] Napad na ustaški garnizon u Klanjecu izvršio je Zagorski NOP odred 18. oktobra, a na njemačku posadu u Luki noću 20. oktobra 1943. Isti odred je tada izvršio i diverziju na pomenutim željezničkim prugama.

[407] Glavni štab NOV i PO Hrvatske javio je 2. novembra 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ da hitno treba bombardovati Gospić, Bihać, Sisak, Karlovac i željezničke stanice Zagreb i Novsku.

[408] Za uništenje četničke Dinarske divizije na području Bosanskog Grahova Glavni štab NOV i PO Hrvatske uputio je, na prijedlog Štaba 8. korpusa NOVJ, 19. dalmatinsku diviziju, bez 1. brigade, koja se tada nalazila u sjevernoj Dalmaciji južno od komunikacije Knin – Gračac. Ovaj štab je tada naredio 6. ličkoj NOU diviziji, koja se tada nalazila sjeverno od komunikacije Knin – Gračac – Gospić, da hitno krene u sastav 1. proleterskog korpusa u rejon Bugojna. Pošto Glavni štab NOV i PO Slovenije nije, zbog njemačkih operacija na teritoriji Slovenije, mogao uputiti slovenačke jedinice u Liku, položaje 6. ličke NOU divizije zapadno od ceste Mazin – Gračac posjela je 1. brigada 19. dalmatinske NOU divizije.

[409] Prve misije koje su Englezi spustili padobranima u aprilu i maju 1943. u jedinice NOVJ u Hrvatskoj i Bosni sačinjavala su pretežno lica jugoslovenskog porijekla, koja su kao ekonomski emigranti živjela u Kanadi. Petar Erdeljac se s Pavlom Pavlićem i Aleksandrom Simićem spustio noću 20/21. aprila 1943. kod Brinja, u Lici, P. Erdeljac je po odluci CK KPJ sredinom novembra 1943. primljen u KPJ.

[410] Glavni štab NOV i PO Hrvatske javio je 3. novembra 1943. Titu da planira napasti i zauzeti gradove Koprivnicu, Čazmu, Glinu i Gospić; ofanzivno dejstvovati na komunikacijama sjeverno i južno od rijeke Save, i to: jedinicama 4. korpusa NOVJ na komunikacijama Zagreb – Sunja, Zagreb – Karlovac i na cestama Gračac – Bihać i Ogulin – Karlovac; Osmim korpusom NOVJ na komunikacijama koje vezuju Imotski, Sinj i Knin sa Splitom, Šibenikom i Zadrom; Šestim korpusom (slavonskim) NOVJ na komunikacijama Novska – Brod i Brod – Osijek; jedinicama 2. operativne zone na željezničkim prugama Zagreb – Banova Jaruga i Zagreb – Varaždin i čistiti Žumberak, a sa 13. NOU divizijom na komunikacijama Ogulin – Sušak – Rijeka.

[411] Odnosi se na šefa savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadnog generala F. Maklejna, kojeg je pozvala saveznička Komanda za Srednji istok

u Kairo radi razmatranja pitanja snabdijevanja NOVJ i formalnog vojnog priznanja NOVJ kao savezničke snage. F. Maklejn je potanko obavijestio britansku delegaciju, koja je išla preko Kaira na Teheransku konferenciju, o namjerama i važnosti narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije. On se vratio u Vrhovni štab NOV i POJ početkom decembra 1943.

412 Major Antoni Hanter je tada bio predstavnik britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. On se zajedno s majorom Viljemom Džonsom spustio padobranom noću 18/19. maja 1943. u Liku.

413 Put preko Bosanskog Grahova je bio nesiguran jer su ga tih dana držali četnici (o tome vid. str. 171).

414 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 2. novembra 1943. obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ da će majora Hantera brodom prebaciti na ostrvo Vis. Ali pošto je general F. Maklejn već bio otišao za Kairo, major Hanter nije otišao za Vis, već je početkom decembra s Glamočkog aerodroma otišao za Kairo. Poginuo je prilikom iskrcavanja savezničkih armija u Normandiju juna 1944.

415 Vuk je tada bio šifrovani naziv za 2. proletersku udarnu diviziju 2. korpusa NOVJ koja je dejstvovala u Sandžaku i sa 5. krajiškom NOU divizijom pripremala se za prodor u zapadnu Srbiju.

Primivši to Titovo naređenje preko radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, Glavni štab NOV i PO Srbije naredio je 1. šumadijskoj (koja se tada nalazila u rejonu Aranđelovca) i 1. južnomoravskoj NO brigadi da zajedno krenu u susret 2. proleterskoj i 5. krajiškoj NOU diviziji. Ali zbog jakog pritiska neprijatelja, 1. šumadijska NO brigada nije mogla sačekati dolazak 1. južnomoravske NO brigade iz Toplice, te je sredinom novembra krenula preko kačerskog sreza, Suvobora i Kosjerića i 29. novembra u Prijepolju ušla u sastav 2. proleterske udarne divizije. Prva južnomoravska NO brigada je krenula k Šumadiji 22. novembra. Maršujući preko Gruže i Rudnika ona je početkom decembra stigla u Darosavu, gdje su je napale udružene snage D. Mihailovića, Nedića i Bugara. Saznavši da je 1. šumadijska NO brigada već otišla k Drini, i ona je krenula u tome pravcu. Vodeći višednevne borbe na Suvoboru, Maljenu i Tari protiv jakih neprijateljskih snaga ona se u prvoj polovini decembra prebacila preko Drine u istočnu Bosnu, uspostavila vezu s 5. krajiškom divizijom, a malo kasnije ušla u sastav 2. proleterske udarne divizije.

416 Štab 3. korpusa NOVJ obavijestio je 3. novembra 1943. Vrhovni štab NOV i POJ da su jedinice 17. i 27. NOU divizije zauzele Sokolac i Mokro i da je potrebno bombardovati Sarajevo – logor, aerodrom u Butmiru, Doboj, Brčko i Brod. Saveznički avioni su bombardovali Sarajevo 29. novembra 1943, ali nisu pogodili vojne objekte kako je to tražio Vrhovni štab NOV i POJ već stambena naselja.

417 Napad na oklopni voz su izvršile jedinice 12. krajiške NOU brigade i Tešanjsko-teslićki NOP odred.

418 Ustaško-domobranska uporišta na istočnim prilazima Sarajevu (u selu Mokro, Crvene stijene, u selu Hrešu, Ljeljen i Han-Obodjaš) napala je 1. novembra 1943. Sedamnaesta istočnobosanska NOU divizija. Likvidacijom tih uporišta i položaja slomljena je, poslije sedmodnevne borbe, spoljna odbrana neprijatelja na istočnim prilazima Sarajevu.

419 Tada su borbe s ustašama i njemačkim trupama vodili na pomenutim sektorima jedinice 8. kordunaške NOU divizije i Kordunaškog NOP odreda.

420 Na cesti Bruvno – Gračac tada je dejstvovala 1. brigada 19. dalmatinske divizije.

421 Napad na njemačku motorizovanu kolonu između Nebljusa i Donjeg Lapca su vršile jedinice 1. ličke NOU brigade 6. ličke NOU divizije.

422 Napade na njemačke trupe na poluostrvu Pelješac tada su vršile jedinice 26. dalmatinske NOU divizije.

[423] Kod Muća su tada položaje držale jedinice 8. dalmatinske NO brigade 20. dalmatinske divizije.

[424] Proložac su oslobodile jedinice 4. NO brigade 9. dalmatinske NOU divizije 31. oktobra 1943.

[425] Jedinice 20. dalmatinske divizije su od 22. do 30. oktobra vodile borbe s jedinicama novopristigle (iz Francuske i Belgije) njemačke 264. divizije kojoj je pošlo za rukom da preko Bihaća, Drniša i Muća prodre u Split.

[426] Tito ima u vidu upućivanje 13. proleterske NOU brigade »Rade Končar«, koja je sa 6. ličkom NOU divizijom trebalo da uđe u sastav 1. proleterskog korpusa NOVJ. Brigada se poslije izvlačenja iz neprijateljskog obruča u Žumberku tada odmarala u Pokuplju i pripremala za odlazak u Bosnu.

[427] Glavni štab NOV i PO Hrvatske izdao je 3. novembra 1943. naređenje Štabu 13. proleterske NOU brigade »Rade Končar« da s brigadom odmah krene pravcem Vojnić – Slunj – Močila – Poljanak, a zatim kamionima preko Like za Glamoč. Slijedećeg dana, 4. novembra, GŠ NOV i PO Hrvatske je obavijestio depešom Vrhovni štab NOV i POJ da brigada »Rade Končar« neće moći da stigne u Glamoč ni za 12 dana pošto put iznosi preko 300 kilometara.

[428] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je u vezi s tim Titovim naređenjem, 4. novembra 1943. naredio štabu 13. primorsko-goranske NOU divizije da odmah smijeni 6. ličku NOU diviziju upućujući jedinice u Perušić i Lešće.

[429] Sa 13. proleterskom NOU brigadom »Rade Končar« nisu se za vrijeme neprijateljske ofanzive povukle iz Žumberka u Pokuplje dvije slovenačke brigade – 4. i 15. kako je to ranije javio Glavni štab NOV i PO Hrvatske Vrhovnom štabu NOV i POJ, već su se one povukle u Sloveniju.

[430] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 6. novembra 1943. obavijestio radiogramom Vrhovni štab NOV i POJ da će 6. lička NOU divizija krenuti za Bugojno noću 7/8. novembra, da divizija ima 3500 ljudi i pitao da li da divizija kreće pravcem Bosansko Grahovo – Livno – Bugojno ili kraćim i pogodnijim pravcem: Drvar – Glamočko polje – Bugojno.

[431] U istočnoj Hercegovini tada su dejstvovali 10. hercegovačka NOU brigada, jedan dalmatinski bataljon iz 2. dalmatinske NOU brigade i NOP odredi: bilećki, dabarski »Miro Popara«, Banjsko-vučedolski. U novembru 1943. je formirano više novih odreda, među kojima su bili i ovi: Južnohercegovački, Sjevernohercegovački, »Bišina« i »Nevesinjska puška«.

[432] Neprijateljsku posadu na Crvenim stijenama, na Romaniji, likvidirale su jedinice 6. istočnobosanske NOU brigade 27. NOU divizije 26. oktobra 1943.

[433] Da bi ovladali obalskim pojasom srednje Dalmacije, očistili ga od jedinica NOVJ i organizovali što bolje za odbranu od evenutalnog savezničkog desanta, Nijemci su u drugoj polovini oktobra prebacili iz Francuske i Belgije na prostor Splita 264. diviziju (koja je formirana u ljeto 1943. i naročito obučavana gerilskom ratovanju), te iz Crne Gore (poslije završetka operacije »Balkanski klanac«, protiv 2. korpusa NOVJ) 118. lovačku diviziju (na prostor Dubrovnik – Ston), gdje su se već nalazile jedinice SS-brdske divizije »Princ Eugen«, radi zauzimanja pojasa između Splita i Neretve.

U sjevernoj Dalmaciji na prostoru Šibenik – Zadar nalazile su se odranije jedinice njemačke 114. lovačke divizije. Te snage su svakodnevno vršile ispade i napadale jedinice 8. korpusa NOVJ.

Po naređenju vrhovnog komandanta Jugoistoka, jedinice SS-brdske divizije »Princ Eugen« su, uz sadejstvo dijelova 118. lovačke divizije, otpočele 6. novembra 1943. iz Splita, Sinja i Imotskog operaciju protiv jedinica 8. korpusa NOVJ s ciljem da deblokiraju ustaške garnizone u Omišu i Makarskoj i zauzmu tu teritoriju. Njima je, poslije desetodnevnih teških borbi, pošlo za rukom da ovladaju obalom između Splita i Metkovića, a djelimično i dubljim zaleđem. Dio snaga 8. korpusa NOVJ se je povukao

na liniji Posušje – Imotski – Lovreč – Trilj (jedinice 9, 19. i 20. divizije), a dijelom snaga brodovima 4. pomorsko-obalskog sektora na ostrva Brač i Hvar (Štab 26. divizije i njegova 11. brigada, 1. brigada 9. divizije, 9. brigada 20. divizije, te Mosorski, Makarski, Imotski i Neretvanski NOP odred).

U očekivanju desanta Nijemaca na srednjodalmatinske otoke, od Štaba 26. divizije i Štaba mornarice formiran je zajednički Operativni štab za rukovođenje odbranom ostrva (1. i 11. brigada posjele su i organizovale za odbranu Hvar, 12. brigada – Brač i Šoltu, 13. brigada – Korčulu i Mljet, a jedan bataljon 11. brigade je upućen na Vis).

434 Odnosi se na delegaciju koju je predvodio dr Sergije Makiedo radi uspostavljanja veze s anglo-američkim komandama i armijama koje su se oktobra 1943. nalazile u južnoj Italiji – na liniji rijeka Volturno – rijeka Biferno. Delegacija je naišla na različit prijem. Dok su mnogi američki i britanski oficiri pokazivali veliko razumijevanje za potrebe NOVJ, dotle su neke savezničke ustanove i odgovorni funkcioneri, naklonjeni jugoslovenskoj kraljevskoj vladi i kralju Petru, pravili velike teškoće. Poslije izglađenih incidenata i nesporazuma, u Italiji je, sa sjedištem u Bariju, otvoreno predstavništvo NOV i POJ pri Komandi savezničkih snaga u Italiji. Ono je zvanično počelo da radi 29. oktobra 1943. Šef predstavništva (delegacije) bio je S. Makiedo. Ono je imalo zadatak da organizuje prihvat i prebacivanje savezničke pomoći u Jugoslaviju, da radi na prikupljanju jugoslovenskih interniraca, zarobljenika i dobrovoljaca i prihvatanje ranjenika radi liječenja u savezničkim bolnicama, kao i zbjegova iz Jugoslavije.

Po Titovom naređenju i novoformirana Komanda mornarice NOVJ je imala zadatak da, pored organizacije izvođenje operacija na moru, održava i osigurava i pomorske veze sa Saveznicima. Takav zadatak Tito je dao i 1. vazduhoplovnoj bazi, koja je obrazovana u oktobru 1943. u Livnu, a i Štabu 8. korpusa NOVJ.

435 Odnosi se na majora Luisa Hjuota, iz američkog Ureda za strategijske službe – O.S.S. On je, bez znanja Britanaca, na svoju ruku organizovao i poslao jedinicama NOVJ 17. oktobra 1943. na ostrvo Vis slijedeću količinu ratnog materijala: 200 tona hrane, 10 tona sanitetskog materijala, 10 tona benzina i nafte, 3000 pari odjeće, 10 000 pušaka, 100 mitraljeza, 6 topova, 100 tona municije i 6 radio-stanica. (A-VII, Fond NOR, kut. 119/2, reg. br. 4/10-1). To je u stvari bila prva veća pošiljka jedinicama NOVJ od strane saveznika. No zbog toga samoinicijativnog poduhvata majora Hjuota britanski predstavnici, među kojima je bio i F. Maklejn, uložili su oštar protest kod Amerikanaca.

436 Poslije kapitulacije Italije, britanske i američke vojne vlasti su Slovence iz Slovenačkog primorja i Hrvate iz Istre koji su bili mobilisani u italijansku vojsku tretirale kao ratne zarobljenike. Takvih je samo u američkim logorima na Sardiniji bilo od 18 000 do 25 000 ljudi. Sem njih, za vrijeme italijanske okupacije internirano je s našeg područja u Italiju još oko 80 000 ljudi. Krajem 1943. u Italiji je bilo preko 100 000 naših građana. Vlada Božidara Purića je 16. septembra 1943. formirala vojnu delegaciju s generalom Petrom Živkovićem na čelu sa zadatkom da mobiliše što veći broj zarobljenika i interniraca u kraljevsku »vojsku van otadžbine«. U Italiju je ta vlada uputila tzv. Jugoslovenski odbor za Italiju koji ju je predstavljao kod savezničke komande za Sredozemlje. Ali zahvaljujući Titovoj intervenciji i izvanrednom zalaganju delegacije NOVJ u Bariju, većini jugoslovenskih građana – bivših italijanskih interniraca pošlo je za rukom da se odupre nastojanjima vladinih emisara, kojima su pomagale i savezničke vojne vlasti. Od njih je formirano pet prekomorskih brigada, koje su ušle u sastav NOVJ ili su na razne načine ušle u već ranije formirane jedinice NOVJ u zapadnim krajevima zemlje.

437 Odnosi se na italijansku vojno-obavještajnu grupu Badoljeve vojske, koja se bez odobrenja i prethodne najave podmornicom iz Brindizija prebacila krajem oktobra 1943. na ostrvo Lošinj s ciljem da se odatle prebaci u okolinu Trsta. Grupa se sastojala od kapetana Valentinija Omolinea, tehničara Kamila dele Done i telegrafiste Federika Stampalija. Imala je šifrovani naziv APO-512. Kada su otkriveni, pravdali su svoj

ilegalni boravak tajnošću svog zadatka. Tada su pokazali i dokumenat kojim se mole vlasti NOVJ da ih prebace na odredište. Šef grupe je zamolio da jedinica NOVJ prebace dvojicu na okupiranu teritoriju Italije, a jedan član da ostane na Lošinju kao punkt za dalje prebacivanje takvih misija u sjevernu Italiju. Glavni štab NOV i PO Hrvatske je o tome 2. novembra 1943. obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ i zamolio direktive kako da postupi. Pošto su dobijena obavještenja od savezničke komande u Italiji da se radi o njihovoj vojno-obavještajnoj grupi, Tito je dao svoju saglasnost da se ona prebaci u Italiju (o tome vidi str. 245).

[438] Pošto je Štab 8. korpusa NOVJ obavijestio Glavni štab NOV i PO Hrvatske da je na Vis stigla veća količina namirnica i raznog drugog materijala, ovaj štab je radiogramom obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ da na otok Vis namjerava uputiti iz savezničke vojne misije majora Hantera i jednog intendanta i zamolio za obavještenje koje će količine dobiti radi određivanja tonaže broda koji će se uputiti na Vis.

[439] Tito je ovim odgovorio političkom komesaru Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske koji ga je 2. novembra 1943. depešom obavijestio da narod na otocima Cresu i Lošinju gladuje.

[440] Štab 2. korpusa NOVJ je 3. novembra 1943. depešom obavijestio Vrhovni štab da su oficiri u diviziji »Venecija« većinom fašistički nastrojeni, da sabotiraju, da su neupotrebljivi za borbu, te da bi ih trebalo izvući iz jedinica kako ne bi demoralizatorski uticali na ljudstvo.

[441] U oktobru i novembru 1943. u sastavu 2. korpusa NOVJ nalazile su se italijanske divizije »Venecija«, jačine pet partizanskih brigada (sve pod imenom »Venecija«), te brigada »Aosta« (o njihovom formiranju vid. nap. 154 i 236). One su tada vodile borbe protiv Nijemaca, četnika i muslimanske milicije u Sandžaku i na prostoru Nikšić – Danilovgrad. Od antifašista tih italijanskih jedinica formirana je 2. decembra 1943. italijanska partizanska divizija »Garibaldi«, sastava tri partizanske brigade s po 1 300 boraca. Od ostalog ljudstva obrazovani su privremeno radni bataljoni.

[442] Riječ je o italijanskom bataljonu »Garibaldi«, koji je formiran septembra 1943. od karabinjera iz Splita i dobrovoljaca – antifašista iz divizije »Bergamo«, jačine 350 ljudi, a koji je trebalo da preraste u brigadu. Međutim, bataljon je ušao u sastav 1. proleterske NOU brigade kao njen 5. bataljon.

[443] Šesta crnogorska NO brigada je formirana 14. novembra 1943. u selu Drijenku, kod Kolašina, od dijelova Zetskog, Nikšićkog, Durmitorskog i Komskog NOP odreda, jačine četiri bataljona.

[444] O slovenačkim brigadama koje nisu mogle biti upućene na taj sektor kao nadoknada 4. korpusu NOVJ za 6. ličku NOU diviziju vid. nap. 429.

[445] O odlasku 6. ličke NOU divizije iz Hrvatske u sastav 1. proleterskog korpusa NOVJ vid. nap. 378 i 430.

[446] U jesen 1943. na teritoriji Srbije dejstvovali su dvije brigade i devet partizanskih odreda. Zahvaljujući podršci naroda i sve većem prilivu dobrovoljaca, uskoro su od tih odreda formirane nove brigade, a na terenu su obrazovani mnogobrojni narodnooslobodilački odbori, partijske i masovne političke antifašističke organizacije. Pred tim novim usponom NOB-a u Srbiji jednako su se bili zabrinuli i okupatori i četnički pokret. D. Mihailovića. Oni su, otkrivši namjere Vrhovnog štaba NOV i POJ dešifrovanjem njegovih depeša da usmjeravanjem jačih snaga prema istoku želi u stvari prenijeti težište operacija u Srbiju, brzo našli zajednički jezik u koordinaciji vojnih operacija i preduzeli niz mjera da se to ne ostvari. Vojnoupravni komandant Jugoistoka je u novembru izvijestio svoju vrhovnu komandu da ». . . pod pritiskom sve jačeg ugrožavanja Srbije sa strane crvenih, počinje ubrzano prikupljanje svih nacionalističkih elemenata s osloncem na okupacione vlasti. Mihailovićev pokret . . . koncentriše snage za borbu protiv komunista. U jugozapadnoj Srbiji opšti zajednički cilj već je doveo do formalnog sporazuma da se jednoj većoj Mihailovićevoj vojnoj formaciji za jugozapadnu Srbiju i Crnu Goru obezbijedi pozadina i pomoć u borbi protiv komunista,

kao i da se razmijene oficiri za vezu« (A-VII, Fond njemački, kut. 7 A, reg. br. 48/1a). O sporazumima između njemačke komande za Jugoistok i komandanata D. Mihailovića više vid. nap. 605.

Prema njemačkim podacima D. Mihailović je početkom novembra 1943. raspolagao u Srbiji sa starješinskim kadrom i štabovima za 22 korpusa, koji su u prosjeku imali 500-1000 pušaka i nešto automatskog oružja. Takođe prema njemačkim procjenama, ti korpusi nisu predstavljali ozbiljnijeg protivnika dobro naoružanim i iskusnim partizanskim brigadama i divizijama, te da »Mihailović zbog toga traži vezu s njemačkim komandama, da bi se spasio ispred komunističkih snaga«. – (A-VII, fond Vašington, mikroteka, NAV-N-T-313, F-189/7449011-24). Ovo se dešava u vrijeme kada predsjednik SAD F. Ruzvelt predaje 4. bombardera jugoslovenskoj kraljevskoj avijaciji (vid. nap. 73).

[447] U to vrijeme kraljevska jugoslovenska vlada u izbjeglištvu s Božidarom Purićem na čelu i zapadni saveznici nastoje da se D. Mihailović što više ojača u Srbiji. B. Purić tada pokušava da učvrsti položaj svoje vlade i čvrstim sporazumima sa Saveznicima. U tom cilju on odgovara britanskoj vladi da prihvata ranije ponuđeni prijedlog da se zaključi anglo-jugoslovenski pakt »u što skorijem vremenu«; naređuje, 20. novembra, svom ambasadoru u SAD K. Fotiću da se angažuje kod Ruzvelta, kod generala Lija, Maršala i Arnolda i admirala Kinga, te u Ministarstvu inostranih poslova kako bi na predstojećoj konferenciji (u Teheranu) pokrenuli pitanje otvaranja balkanskog fronta; njegova vlada organizuje u SAD prikupljanje pomoći za narod u Jugoslaviji koja bi se »preko kraljevske vlade dostavila neposredno generalu Mihailoviću da je on dijeli narodu«, te odobrava Mihailoviću da raspiše unutrašnji zajam »za potrebe svojih trupa«.

[448] Njemačkog generala Radla zarobile su jedinice 3. korpusa NOVJ prilikom oslobođenja Tuzle 2. oktobra 1943. Njega su oslobodile krajem decembra 1943. njemačke trupe u borbi koju su vodile protiv prištapskih jedinica 3. korpusa pri prelazu rijeke Krivaje, i probijanja s Ozrena, kod Sarajeva, prema Vlasenici i Srebrenici. Tom prilikom poginuo je engleski kapetan Vilson iz britanske vojne misije pri Štabu toga korpusa.

[449] Politički komesar 3. korpusa NOVJ koji se tada nalazio kod Štaba 17. istočnobosanske NOU divizije, sjeveroistočno od Sarajeva, obavijestio je 3. novembra 1943. da je prema nepotvrđenim vijestima u Sarajevo stiglo oko 20 000–25 000 neprijateljskih vojnika, da im je moral veoma slab jer ima pojava dezerterstva. Te podatke je Štab 3. korpusa NOVJ poslao 4. novembra Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[450] Kičevo su oslobodile 1. novembra 1943. jedinice Grupe bataljona (»Mirče Acev«, Kičevski – 2. bataljon, Šiptarski – »Tomin«, »Ramiz Sadik«, »Boris Vukmirović« i Debarski omladinski bataljon) poslije višečasovne borbe s njemačkim jedinicama i balistima.

[451] U Andrijevicu su ušla dva bataljona 4. proleterska (crnogorske) NOU brigade 3. udarne divizije pošto su se dijelovi njemačke 297. pješadijske divizije povukli prema Peći.

[452] Diverziju na njemački vojni transportni voz izvršili su dijelovi Podgrmečkog NOP odreda kod Blatne, pet kilometara sjeveroistočno od Otoke, noću 1/2. novembra 1943.

[453] Njemačka kolona je iz Prijedora prodrla za vrijeme dana 2. novembra 1943. u Ljubiju, ali su je u toku noći natjerale na povlačenje jedinice 6. krajiške NOU brigade i tako ponovo oslobodile taj rudarski grad.

[454] Odnosi se na srpsko stanovništvo s područja Sandžaka i jugozapadne Srbije, gdje su tada dejstvovale 2. proleterska i 5. krajiška NOU divizija.

[455] Tito je uputio ovu depešu Izvršnom odboru AVNOJ-a, koji se tada nalazio u Hrvatskoj, i Centralnom komitetu KP Hrvatske, preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Depešu iste sadržine Tito je uputio, preko Štaba 2. korpusa NOVJ, i

pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, a vjerovatno i Centralnom komitetu KP Slovenije i ostalim pokrajinskim komitetima preko njihovih glavnih štabova.

456 Riječ je o sporazumu koji su postigli ministri inostranih poslova SSSR-a (Vjačeslav Molotov), SAD (Kordel Hal) i V. Britanije (Antoni Idn) na konferenciji održanoj od 19. do 30. oktobra 1943. u Moskvi. Na Moskovskoj konferenciji donijete su slijedeće odluke: da se osnuje evropska konsultativna komisija, koja bi dalje razmatrala pitanja u vezi s poslijeratnim uređenjem Evrope; da se desant anglo-američkih snaga u Evropi izvrši sredinom 1944, da se uputi prijedlog Turskoj da stupi u rat protiv Njemačke; da se od Švedske zatraži da ustupi svoje baze Saveznicima i da SSSR poslije pobjede Saveznika nad Njemačkom stupi u rat protiv Japana. U Deklaraciji o opštoj bezbijednosti potvrđena je potreba da svi ujedinjeni narodi poslije završetka rata međusobno sarađuju, da čuvaju mir i bezbijednost i da nastave rad na jačanju međunarodne organizacije miroljubivih naroda. Dalje je odlučeno da se pomogne Italiji da uništi fašizam i da obnovi demokratiju, i da treba odlučno raditi na oslobođenju Austrije. Ministri su na konferenciji objavili i svečanu izjavu Ruzvelta, Čerčila i Staljina da će svaki njemački oficir, vojnik ili član nacističke partije Njemačke koji bude počinio zločin u vrijeme rata u nekoj drugoj zemlji biti vraćen poslije rata u zemlju gdje je počinio zločin da bi bio izveden pred sud i kažnjen prema zakonima te zemlje. Na Moskovskoj konferenciji je razmotren i pripremljen sastanak između »velike trojice« koji će se održati krajem novembra 1943. u Teheranu.

457 Priređivač nije mogao utvrditi zašto se odustalo od obrazovanja privremene vlade ili Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije u to vrijeme. Ona je obrazovana na Drugom zasijedanju AVNOJ-a (vid. str. 270 i 293).

458 Sastav članova Nacionalnog komiteta je odlukom AVNOJ-a od 30. novembra 1943. unekoliko izmijenjen u odnosu na prijedlog koji se naprijed objavljuje (o tome vid. str. 196 i 270).

459 U ime ZAVNOH-a, Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i Centralnog komiteta KP Hrvatske Andrija Hebrang je 6. novembra 1943. u 12,30 časova poslao Titu slijedeći radiogram:

»Slažemo se s prijedlogom za obrazovanje privremene vlade. Magovac i Frol dali su pristanak. Frol je stručnjak za upravne poslove. Njemu treba dati jedan resor, a Magovcu podpredsjedništvo. Andrija«

A. Hebrang je istoga dana u 16,30 časova poslao slijedeću dopunu prethodnog radiograma:

»Slažemo se s prijedlogom za Nacionalni komitet uz napomenu da bi sudstvo trebalo po želji HSS dati Frolu. Brzojav nije posve jasan – kao podpredsjednik i povjerenik za informacije navodi se Ribnikar. Što je s Bakarićem? On treba da uđe, jer bi inače Hrvatsku predstavljali samo HSS-ovci. Oni su zadovoljni s dva mjesta (Magovac – Frol), pa Sremec može otpasti. Na njegovo mjesto stavite dr Milivoja Jambrišaka, bivšeg člana Jug(oslovenskog) odbora ili jednog komunistu iz Hrvatske. Andrija«. (A-VII, Fond NOR, kut. 119/1, reg. br. 1-1/1.)

460 Šesta lička NOU divizija je tada u svom sastavu imala tri brigade, jednu brdsku bateriju i inžinjerijsku i sanitetsku četu — ukupno oko 3000 boraca.

461 To je bio Titov odgovor na depeše Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 26. oktobra i 4. novembra 1943. U prvom radiogramu GŠ NOV I PO Hrvatske obavijestio je Tita da od zarobljenika imaju jednog njemačkog potpukovnika i nekoliko domobranskih oficira i pitao koga da traži za razmjenu od Nijemaca; u drugoj depeši GŠ NOV i PO Hrvatske je javio Vrhovnom štabu NOV i POJ slijedeće:

»Nijemci predložili Marijanu (Stlinoviću) uspostavu stalne komisije za razmjenu. Kažu da su primili od Hitlera naređenje da ne ubijaju zarobljenike. Traže stalno mjesto razmjene, nude da inspiciramo logore zarobljenika.

Oni bi nam davali spisak zarobljenika, naše ljude liječili. Traže dobar postupak s njihovim zarobljenicima. Vojnici da mogu raditi, a oficiri ne. Moli da im zamjene

odmah predamo, a oni će odmah dati zamjenu. Molim hitno direktive. Vlado (Bakarić)« (o početku pregovora oko razmjene zarobljenika vid. nap. 338).

462 O pregovorima između delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ i njemačkih komandi u vezi s razmjenom zarobljenika u martu i aprilu 1943. više vid. u 14. tomu.

463 Na cesti Medak – Lovinac napad na njemačku motorizovanu kolonu 114. lovačke divizije izvršile su kod Raduča jedinice 2. NOU brigade 6. ličke NOU divizije 2. i 3. novembra 1943.

464 U rejonu Carevog Polja borbu je tada vodio 4. bataljon 2. NOU brigade 8. kordunaške NOU divizije.

465 U Visoko je noću 2/3. novembra 1943. prodrla 7. krajiška NOU brigada 10. krajiške NOU divizije. Toga dana borbe na pravcu Kiseljak – Sarajevo vodila je 9. krajiška NOU brigada.

466 Napad na njemački transportni voz izvršio je Kozarski NOP odred između Dobrljina i Bosanskog Novog 2. novembra 1943.

467 Svetozar Vukmanović Tempo izvijestio je još 29. oktobra 1943. Tita da je uspostavio vezu sa Centralnim komitetom Bugarske radničke partije (komunista) u Arozi i da su u Bugarskoj otpočeli borbu samo mali partizanski odredi. Sutradan je Bojan Blgarjanov (Sergej Kalčev) izvijestio Vrhovni štab NOV i POJ preko Štaba 2. korpusa NOVJ da ne raspolaže podacima o akcijama bugarskih partizana, jer se te akcije ne pominju u izvještajima i pismima Centralnog komiteta BRP(k). Tom prilikom on je Vrhovnom štabu NOV i POJ prenio izvod iz referata sa sjednice CK BRP(k), održane krajem septembra, u kome se govori o vojnoj i političkoj situaciji u Bugarskoj poslije ubistva cara Borisa (A-VII, Fond NOR, kut. 394, reg. br. 5/2-2). Priređivač nije pronašao nikakve podatke o tome šta je CK BRP(k) preduzimao tada u Bugarskoj za pružanje pomoći NOP-u Jugoslavije (o zahtjevu G. Dimitrova da mu se dostave podaci o radu KP Bugarske u Bugarskoj i Makedoniji vid. str. 280).

468 Odnosi se na grupu rukovodilaca Bugarske radničke partije (komunista) koja je preko Jugoslavije išla za Bugarsku (o njenom dolasku u Vrhovni štab NOV i POJ vid. u nap. 71). Štab 2. korpusa NOVJ je 6. novembra 1943. radiogramom obavijestio Tita da će grupa rukovodilaca BRP(k) nastaviti put 9. novembra i da oni imaju stalnu vezu sa Djedom (Moskvom). Isti Štab je 12. decembra 1943. javio Titu da je pomenuta grupa pošla 14. novembra iz Andrijevice, preko Kosova, s jednom jačom pratnjom boraca sa Kosova i da ih je Tempo 3. decembra 1943. obavijestio da ne idu dalje jer je u toku neprijateljska ofanziva.

469 Odnosi se na avion koji je Glavni štab NOV i PO Hrvatske poslao, na zahtjev Vrhovnog štaba NOV i POJ, iz Like na aerodrom kod Bugojna. Priređivač nije mogao ustanoviti kakva je bila sudbina toga aviona.

470 Na prostoru od Fužina do Ogulina tada su se nalazile jedinice 13. primorsko-goranske NOU divizije.

471 Na pravcu Petrinja – Glina položaje su, krajem oktobra i početkom novembra 1943. držale jedinice 7. banijske NOU divizije.

472 Četrnaesta srednjobosanska NO brigada formirana je 16. oktobra 1943. od ljudstva Prnjavorskog i Banjalučkog NOP odreda.

473 Napad na Palisad u kojem su se nalazile bugarske jedinice izvršile su 4. i 10 krajiška NOU brigada 5. krajiške NOU divizije noću 3/4. novembra 1943. a na Čajetinu 4. krajiška NOU brigada.

474 Pazarište, kod Perušića (a ne kod Gospića), oslobodile su jedinice 13. partizansko-goranske NOU divizije.

475 Kod željezničke stanice Košare, na pruzi Oštarije — Tounj, napad je izveo 2. bataljon 2. NOU brigade 8. kordunaške NOU divizije.

[476] Napad na železničku stanicu Kotorsko izvršio je 2. bataljon 12. krajiške NOU brigade 3. novembra 1943. Taj bataljon je 4. novembra uništio i vojni voz u blizini železničke stanice Komarica.

[477] Tešanjsko-teslićki NOP odred napao je jedan bunker s posadom koji se nalazio na Debelom brdu (kota 476) 4. novembra 1943.

[478] Napad na pomenutu diverzantsku grupu izvršen je 3. novembra 1943.

[479] Odnosi se na 1. šumadijsku NOU brigadu i Čačanski NOP odred, koji su polovinom novembra 1943. krenuli iz rejona Aranđelovca, preko Suvobora, Kosjerića i Zlatibora u pravcu 2. proleterske divizije i 5. krajiške NOU divizije koje su se tada nalazile u Sandžaku. Brigada je 29. novembra stigla u Prijepolje, a zatim ušla u sastav 2. proleterske divizije. S njom je stiglo i nekoliko rukovodilaca iz Glavnog štaba NOV i PO Srbije i Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju – Moma Marković, Milan Milosavljević i Radivoje Jovanović.

[480] To je bio Titov odgovor na radiogram S. Vukmanovića Tempa od 4. novembra 1943. u kojem je ovaj, između ostalog, naveo i pitao slijedeće:

»... U proglasu Gl[avnog] štaba [Makedonije] mi kažemo:
Danas su svi balkanski narodi u borbi protiv fašističkih okupatora i u borbi za stvaranje jedne bratske federativne zajednice balkanskih naroda na bazi pune nacionalne ravnopravnosti i priznavanja prava samoopredeljenja naroda. Nikada do sada, makedonski narode, nisi imao toliko povoljnu situaciju i tako veliki broj saveznika za ostvarenje svog velikog ideala — ujedinjenje Makedonije.«

»Javite da li je pravilno tako postaviti parolu ujedinjenja Makedonije u vezi s parolom balkanske federacije; mi smo je ovako postavili da ne bismo došli u sukob s Grčkom partijom.« (A-VII Fond NOR, kut. 394, reg. br. 5/2-2, 5/4-2 i 5/5-2.)

Primivši Titovu depešu od 9. novembra 1943. Tempo je Titu, preko Štaba 2. korpusa NOVJ, 16. novembra poslao slijedeći odgovor:

»Titu. Pitanje ujedinjenja Makedonije mi smo postavili samo kao pitanje koje će se rješavati poslije oslobođenja. Naime, makedonski narod treba da pođe u sveti boj protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu zajedno sa svima balkanskim narodima i samo tim putem će doći do svoga oslobođenja. Samo tim putem će moći izvojevati svoje ujedinjenje poslije pobjede nad fašizmom. Javite da li je pravilno ovako postaviti ovo pitanje ili ga uopšte ne treba postavljati. Napominjemo da je ovo pitanje vrlo važno i da bi ga trebalo postaviti u novoj formi. Tempo.«

[481] Tito je o tome pitanju bio obaviješten preko Štaba 2. korpusa NOVJ koji ga je depešom obavijestio da je u Štab korpusa stigao jedan član Glavnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju, te da je iz razgovora s njim Štab zaključio da su partizanske snage na Kosovu brojčano slabe, da je albanska reakcija vrlo jaka i dobro organizovana, da rukovodstvo ima pogrešan stav po pitanju Kosova i Metohije i da mu nije bio poznat stav rukovodstva NOP-a po tome pitanju (vid. A-VII, Fond NOR, k. 391, A, reg. br. 5-32/9). Dobivši upozorenje u vezi s Metohijom, Tempo je 11. novembra 1943, radiogramom obavijestio Tita:

»... U Metohiji smo imali pravilan stav. Nikako nismo dozvolili da se Metohija priključi Albaniji i premda su to tražili Džiljo i drugovi iz CK KP Albanije ...« (A-VII, Fond NOR, k. 394, reg. br. 5/8-2).

[482] Atlantska povelja je zajednička izjava koju su dali predsjednik SAD Ruzvelt i predsjednik britanske vlade Čerčil 14. avgusta 1941. godine prilikom sastanka u zalivu Plasenši (Kanada) na Atlantskom okeanu. Principe Povelje je usvojila i vlada SSSR-a 24. septembra 1941. Ona sadrži osam tačaka – načela o zajedničkim principima nacionalne politike SAD i V. Britanije. Prva tri glasa: 1. SAD i Velika Britanija ne traže nikakva teritorijalna ili druga povećanja. 2. Svaka teritorijalna promjena mora biti u skladu sa slobodno izraženom voljom naroda. 3. Svaki narod ima pravo da izabere oblik svoje vladavine, pa zato treba vratiti prava i pravo samoupravljanja onim narodima koji ih budu silom lišeni. Na Londonskoj konferenciji (24. septembra 1941),

načela Atlantske povelje je, pored osnivača, prihvatilo 10 država koje su se nalazile u ratu s Njemačkom i Italijom, a na kraju rata njihov se broj povećao na 47 država.

483 Odnosi se na sporazum koji su postigli ministri inostranih poslova SAD, V. Britanije i SSSR-a na Konferenciji u Moskvi – od 19. do 30. oktobra 1943. (o toj konferenciji više vid. u nap. 456).

484 Odnosi se na borbu koju je kod sela Baćevca, Meljaka i Boždarevca (blizu Obrenovca) vodila 1. šumadijska NO brigada noću 30/31. oktobra 1943. s Posavskom brigadom četničkog Avalskog korpusa.

485 Bugarsku posadu (jačine oko 300–400 vojnika) u selu Ljubiš, kod Čajetine, napala je noću 6/7. novembra 1943. godine 2. proleterska brigada 2. proleterske NOU divizije. Poslije nanijetih gubitaka neprijatelju, brigada se zbog nepovoljnijeg položaja u zoru povukla k Medveđem brdu u Borovoj glavi.

486 Na sektoru Ogulin – Musulinski Potok i na cesti Mrkopalj – Jasenak položaje su držale jedinice 3. NOU brigade 13. primorsko-goranske NOU divizije. One su uništile jedan tenk tipa »Tigar« 8. novembra 1943. kod sela Bijelsko (kod Ogulina).

487 Između Bjelaja i Duge Rese borbu su tada vodile jedinice 2. NOU brigade 8. kordunaške NOU divizije sa 5. i 10. ustaškom bojnom.

488 Kod Raduča, na cesti Medak – Gračac, borbe je vodila 2. NOU brigada 6. ličke NOU divizije 2. i 4. novembra 1943.

489 Prethodnog dana 9. novembra 1943, Tito je iz Moskve od G. Dimitrova primio depešu u kojoj je, pored ostalog, javljeno »da njemačka obavještajna služba ima u Vrhovnom štabu NOV i POJ svoga agenta – oficira toga štaba« (tu Dimitrovljevu depešu vid. u prilogu na str. 282).

490 Inž. Hans Ot, rukovodilac rudarske istraživačke ekipe berlinske firme »Hansa Leichtmetall A. G.«, koja je radila u Livanjskom polju, zarobljen je 7. avgusta 1942. prilikom prvog oslobođenja Livna. Njega je Vrhovni štab NOV i POJ uputio iz Livna u Zagreb radi organizovanja razmjene zarobljenih Nijemaca (njegove grupe) za uhapšene aktiviste NOP-a. Ta razmjena je izvršena 5. septembra 1942. kod Studenog vrela. Poslije toga H. Ot je u još nekoliko navrata dolazio na oslobođenu teritoriju da bi posredovao u razmjenama zarobljenika. S njim je najčešće održavao vezu, pa i odlazio u Zagreb, kao predstavnik NOV i POJ odnosno Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, Marijan Stilinović (pseudonim Srećko Šunjevarić). Premda se H. Ot pred partizanskim rukovodiocima s kojima je dolazio u dodir predstavljao kao dobronamjeran Nijemac, pa čak i kao prijatelj NOP-a, Tito je pravilno ocijenio da je on njemački obavještajac. Kao takav Ot je u Štabu vrhovnog zapovjednika Jugoistoka feldmaršala fon Vajksa *(Weichs)* dobio naziv »partizanska štuka«, a njegove obavještajne izvještaje posebno je visoko cijenio njemački general u Hrvatskoj Glez fon Horstenau.

Suština ovih veza je, dakle, bila razmjena aktivista NOP-a koji su pali u ustaške zatvore i logore ili su bili u logorima okupatora, za zarobljene Nijemce i domobranske oficire NDH. Ti su se pregovori nastavili i kasnije i završili sporazumom kojim je NOP spasao veliki broj svojih aktivista iz raznih zatvora i logora. Međutim, na intervenciju Nojbahera, specijalnog opunomoćenika Ministarstva inostranih poslova za Jugoistok, taj ugovor nije potpisan, jer je on ukazao da bi potpisivanje predstavljalo priznanje NOVJ kao ratne strane i de jure i de facto, ali je svim njemačkim komandama stavljeno do znanja da se pridržavaju ovog sporazuma i ona su ga se i pridržavale prilikom razmjene zarobljenika.

491 Priređivač nije mogao ustanoviti na koga i na šta se ova rečenica odnosi.

492 S ovim Titovim naređenjem, Štab 2. korpusa NOVJ upoznao je i Glavni štab NOV i PO za Crnu Goru, Glavni štab NOV i PO za Sandžak i sve štabove jedinica pod svojom komandom.

493 Koprivnicu su, poslije 20-časovne borbe, oslobodili 21. brigade 28. NOU divizije i Kalnički NOP odred. Dok je vršen napad na Koprivnicu, Narodnooslobodilač-

ka udarna brigada »Braća Radić«, 2. moslavačka brigada i Bjelovarski NOP odred su vodili borbu s udruženim njemačko-ustaškim snagama koje su bile upućene iz Varaždina i Križevaca u pomoć napadnutoj posadi Koprivnice. Viroviticu su oslobodile jedinice 12. slavonske NOU divizije i Zapadne grupe NOP odreda 6. slavonskog korpusa NOVJ. Odmah u početku napada na Viroviticu snagama NOV i PO predao se 2. divizion domobranskog 1. konjičkog puka, dok je otpor Nijemaca i ustaša, pošto su se dijelom snaga probili prema mađarskoj granici, savladan tek poslije 24-časovne borbe.

494 Kod Jadovnika su borbe vodili dva bataljona 3. brigade »Venecija« i dijelovi 3. sandžačke NOU brigade s njemačkim trupama i muslimanskom milicijom 5. i 6. novembra 1943.

495 Kod sela Žljeba razbile su Srebreničku četničku brigadu 9. novembra 1943. jedinice 17. brigade 27. istočnobosanske divizije u sadejstvu sa 1. bataljonom 1. krajiške NOU brigade 5. krajiške NOU divizije.

496 Pokušaji dijelova njemačke 187. rezervne divizije te domobranske 5. i 8. lovačke pukovnije (ukupno oko 6000 vojnika) da iz Brčkog prodru u Gračanicu, Tuzlu i Bijeljinu (tzv. operacija »Ferkel«) otpočeli su 7. novembra. U teškim odbrambenim borbama jedinice 16. vojvođanske NOU divizije su do 15. novembra spriječile prodor neprijatelja i prinudile ga da se povuče u Brčko (o tome vid. i str. 227).

497 Jedinice njemačke 369. divizije su se, uz podršku tenkova, s pravca Doboja probile 11. novembra i zauzele Tuzlu.

498 Borbe u Mokroj Gori je tada vodila 1. brigada 5. krajiške NOU divizije.

499 Tada je borbe u Kučima vodila 5. crnogorska NOU brigada.

500 Vrhovni komandant Jugoistoka u svom izvještaju od 1. novembra 1943. Vrhovnoj komandi oružane sile o vojnopolitičkoj situaciji u takozvanoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, između ostalog, je napisao:

». . .

Njemačke trupe drže samo uporišta duž obale i važnije ceste i željezničke pruge. Njihove pozadnje i bočne veze stalno su ugrožene i mnogostruko isprekidane. Partizani kontrolišu i registruju sve pokrete trupa. Na prostranom području Bosne i Hrvatske njemačkih trupa uopšte nema . . .

Izvan Zagreba, gdje su se ustaške vlasti povukle pod zaštitu Poglavnikove tjelesne garde, i izvan dijelova zemlje koje još drže jedinice NDH, *ne postoji više nikakav* državni autoritet . . . Sa oružanim snagama NDH ne može se više računati. One se sve više i više raspadaju. Ovo raspadanje se ne može više zadržati preduzimanjem mjera na planu reorganizacije i obuke. Hrvatski vojnik više ne vjeruje u hrvatsku državu. Poboljšanje se može očekivati tek onda kada se uspostavi jedan novi hrvatski državni autoritet, to jest kada se *slomi* Titova vladavina i uspostavi, pod njemačkom zaštitom, *novi* poredak . . .

Partizanski komandant Tito stvorio je unutar Nezavisne Države Hrvatske *sovjetsku državu,* koja raspolaže dobrom civilnom upravom. Njegove *oružane snage* su procjenjene na 100 000 ljudi, a formirane su zasada u 20 divizija i 14 samostalnih brigada . . .« (A-VII, mikroteka, NAV-N-T-313, F-189/7449011-24)

501 Poslije kapitulacije Italije Saveznici su poslali prvu veću količinu ratnog materijala i namirnica tek 17. oktobra 1943. godine (o tome više vid. u nap. 435). Od tada najveći dio savezničke pomoći stizao je brodovima u pomorske luke srednje Dalmacije i ostrva od Splita do ušća rijeke Neretve (sem Omiša, Makarske, Ploča i Stona, gdje se nalazio neprijatelj). Prebacivanje materijala išlo je bez većih teškoća do 6. novembra 1943, kada su udružene njemačko-ustaško i četničke snage otpočeli operaciju za zaposjedanje čitave srednjodalmatinske obale (o tome vid. nap. 433).

502 Prva sovjetska vojna misija je stigla u Vrhovni štab NOV i POJ 23. februara 1944.

503 Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja za Crnu Goru i Boku je na svom Prvom zasjedanju 15. novembra 1943. (više vid. o tome nap. 347) izabralo 11 delegata – vijećnika (i toliko zamjenika) za Drugo zasijedanje AVNOJ-a, i to: Ivana Milutinovića, Joksima Radovića, Pera Krstajića, Obrada Cicmila, Petra Lekovića, Gojka Garčevića, Marka Vujačića, Mihaila Vickovića, Miloša Radovića, Radonju Golubovića i Petra Tomanovića. Oni su iz Kolašina krenuli 17. novembra i stigli u Jajce 28. novembra 1943.

504 Uglješa Danilović, član Glavnog štaba NOV i PO Bosne i Hercegovine, tada se nalazio u Hercegovini.

505 Osnivačka skupština Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) održana je u prisustvu 247 delegata u Mrkonjić-Gradu 25. i 26. novembra 1943. Skupština je izabrala Vijeće i Prezidijum, odredila zadatke ZAVNOBiH-a kao najvišeg predstavništva naroda Bosne i Hercegovine, izabrala 58 vijećnika i 45 zamjenika vijećnika za drugo zasijedanje AVNOJ-a, donijela Rezoluciju i uputila proglas narodima Bosne i Hercegovine.

Usvajajući politiku KPJ o Bosni i Hercegovini kao ravnopravnoj federalnoj jedinici nove Jugoslavije, Prvo zasijedanje ZAVNOBiH-a je u Rezoluciji istaklo:

»Danas narodi Bosne i Hercegovine kroz svoje jedino političko predstavništvo, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, hoće da njihova zemlja, koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego i srpska i muslimanska i hrvatska, bude slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina, u kojoj će biti osigurane puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata. Narodi Bosne i Hercegovine učestvovaće ravnopravno s ostalim našim narodima u izgradnji narodne demokratske federativne Jugoslavije.«

Izabrani vijećnici iz Bosne i Hercegovine za Drugo zasijedanje AVNOJ-a bili su: Sveto Vukić, Ljubo Babić, Boško Šiljegović, Svetozar Vejnović, Sava Vulin, Mihailo Škondrić, Mitar Kovačević, Mitar Soldat, Dmitar Ninković, Mehmed Hadži-Mujkić, Vid Nježić, Mitar Subotić, Đuro Pucar Stari, Ilija Došen, Enver Redžić, dr Vojislav Kecmanović, Osman Karabegović, dr Vaso Butozan, Špiran Jokić, Jure Mikulić, Skender Kulenović, Jure Begić, Uglješa Danilović, Muhamed Sudžuka, Hamdija Omanović, Ethem Pobrić, Hasan Brkić, Mile Perković, Ignjat Marić, Rodoljub Čolaković, Cvijetin Mijatović, Simo Eraković, Aleksandar Preka, Pašaga Mandžić, dr Edhem Čamo, Simo Lukić, Todor Vujasinović, Pero Đukanović, Ismet Bektašević, Brano Savić, Mujo Hodžić, Savo Savić, Sulejman Filipović, Hamdija Ćemerlić, Ante Babić, Rato Dugonjić, Vojo Ljujuć, Novak Mastilović, Janko Bjelica, Lazo Pribišić, Dušan Grk, Vlado Šegrt, Dušan Brstina, Avdo Humo, Savo Medan, Husnija Kurt, Omer Maksumović i Omer Osmić.

U vrijeme Prvog zasijedanja ZAVNOBIH-a, bile su oslobođene dvije trećine teritorije Bosne i Hercegovine, funkcionisali su 3 oblasna, 10 okružnih, 33 sreska, oko 200 opštinska i preko hiljadu seoskih narodnooslobodilačkih odbora.

506 Drugom zasijedanju AVNOJ-a prisustvovalo je 16 delegata iz Hercegovine. Oni su s U. Danilovićem krenuli iz Gacka 15. novembra i stigli u Jajce dva-tri dana prije zasijedanja.

507 Kada je Tito bio već poslao demanti Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija povodom izvještaja njemačke Vrhovne komande o zauzimanju Tuzle, Štab 3. korpusa NOVJ obavijestio je istoga dana 14. novembra, Vrhovni štab NOV i POJ o prodoru njemačkih trupa u ovaj grad.

508 Odnosi se na njemačku operaciju »Wolkenbruch III«, koja je izvođena od 15. oktobra do 12. novembra 1943. u Sloveniji (o tome više vid. u nap. 222).

509 Po završetku njemačke operacije »Wolkenbruch III«, Štab 7. korpusa NOVJ je preduzeo operacije s ciljem da povrati izgubljenu teritoriju i razbije preostala poslije povlačenja glavnine neprijateljskih snaga – njemačko-domobranska uporišta. Četrnaesta slovenačka divizija je napala i uništila više domobranskih uporišta u Notranjskoj (u Cerkniškoj dolini – Grahovo, Cerknicu, Begunje, Veliko Lašče i druge),

izvršila diverzije na veoma važnoj saobraćajnoj arteriji Ljubljana – Kočevje; Petnaesta slovenačka divizija je čistila teritoriju Bele krajine i dejstvovala na komunikaciji Novo Mesto – Ljubljana; Osamnaesta slovenačka divizija se je prebacila u Gorski kotar, gdje je do sredine februara 1944. dejstvovala zajedno s jedinicama Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Jedinice 3. operativne zone (decembra preimenovana u 9. slovenački korpus) do kraja novembra ponovo su posjele teritoriju Slovenačkog primorja, niz gradova i luka na Jadranu i uzanog obalskog pojasa. Ti su se uspjesi pozitivno odrazili na dalji razvoj oružane borbe u Gorenjskoj, Štajerskoj i Koruškoj. S povratkom 6. udarne brigade »Slavko Šlander« u Štajersku tu su ponova učestala rušenja pruga i puteva, napadane su njemačke kolone i manja uporišta. U Koruškoj je formiran Koruški partizanski bataljon, koji je dejstvovao sjeverno od Drave. Do kraja novembra slovenačke jedinice NOV i PO su povratile veći dio ranije slobodne teritorije i usmjerile svoja dejstva na veća neprijateljska uporišta i željezničke i putne komunikacije u svim krajevima Slovenije.

[510] Glavni štab NOV i PO Hrvatske obavijestio je 14. novembra 1943. Tita da su njemačke trupe (dijelovi njemačke 71. divizije) otpočele napad na Hrvatsko primorje, da je jedna oklopna kolona ušla u Novi, odakle pokušava da prodre u pravcu Jasenka i Senja, ali da je zadržana od jedinica 13. primorsko-goranske NOU divizije i da su njemačke trupe istovremeno izvršile desant na Krk, Cres i Lošinj, gdje mornarička pješadija NOVJ vodi borbe. (A-VII, Fond NOR, kut. 119/1, reg. br. 1-1).

[511] Da bi spriječili masovno stupanje Muslimana u redove NOVJ, muslimanski reakcionarni krugovi u istočnoj Bosni, koji su se vezivali za Nijemce, a odvajali od ustaša, pristupili su organizaciji svoje vojske pod nazivom »Zeleni kadar«. Jedan od prvaka te reakcije Muhamed Pandža, profesor teologije iz Sarajeva, poslat je na teren istočne Bosne, gdje je bio okupio oko 400–500 ljudi. Međutim, ubrzo su ga 10. novembra 1943. zarobile jedinice 2. krajiške NOU brigade. Kako je imao znatnog uticaja na muslimanske seoske mase, a bio voljan da dade izjavu da pristupa narodnooslobodilačkom pokretu i da izda proglas za Muslimane kojim će ih pozvati da stupaju samo u redove NOVJ, na predlog Štaba 3. korpusa NOVJ Tito je dozvolio da se M. Pandža iskoristi za pridobijanje Muslimana (vid. str. 257). U tzv. šestoj neprijateljskoj ofanzivi je bio zarobljen od Nijemaca i odveden u Sarajevo. Poslije rata je zbog saradnje s okupatorom osuđen na višegodišnji zatvor.

[512] Poslije odlaska Ivana Krajačića Steve iz Zagreba na slobodnu teritoriju, na dužnost organizacionog sekretara CK KP Hrvatske – septembra 1943, a koji je do tada, po nalogu CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, u okupiranom Zagrebu rukovodio obavještajnim poslovima NOP-a, njega je na tim poslovima zamijenio direktor tvornice likera »Backer« Ivan Šnidaršić, a kome je pomoćnik bio August Cilić. I. Krajačić je Šnidaršiću predao svoje ilegalne veze s avijatičarima NDH u Zagrebu.

[513] Franjo Pirc, vazduhoplovni pukovnik NDH, kao simpatizer NOP-a, sletio je s avionom 29. oktobra 1943. kod Livna i prešao na stranu NOVJ.

[514] Pošto su njemačke snage 11. novembra prodrle u Tuzlu, Štab 3. korpusa je za odbranu pravaca koji vode od Tuzle ka Kladnju, Zvorniku i Brčkom angažovao jedinice 18. hrvatske i 19. birčanske NOU brigade, Tuzlanskog NOP odreda, a kasnije i 16. vojvođanske NOU divizije.

[515] Uspješnim dejstvima 2. i 3. korpusa NOVJ, te 5. krajiške divizije u Crnoj Gori, istočnoj Bosni i Sandžaku stvorena je početkom novembra 1943. prostrana slobodna teritorija, koja je trebalo da posluži kao baza za prenošenje težišta ratnih operacija u Srbiju. U sklopu toga plana Tito je u novembru namjeravao da prethodno s jedinicama 1. proleterskog i 3. i 5. bosanskog korpusa NOVJ preduzme nekoliko većih operacija na prostoru Tuzla – Zenica – Sarajevo. U okviru te zamisli planiran je i napad na Sarajevo uz sadejstvo savezničke avijacije. Međutim, kada je otkriveno prikupljanje jedinica NOVJ na širem prostoru Sarajeva, komandant 2. oklopne njemačke armije prebacio je iz priobalnog pojasa veće snage i time ojačao sarajevski garnizon. Uslijed toga i angažovanosti u pripremama za saziv Drugog zasijedanja

AVNOJ-a, a malo kasnije i preduzete njemačke ofanzive (tzv. šeste neprijateljske ofanzive) odustalo se od napada na taj grad.

516 Štab 3. korpusa NOV je sutradan, 16. novembra, obavijestio Tita da za napad na Sarajevo ima spremnih šest brigada, da bi ih bilo potrebno za uspješan napad još toliko i sadejstvo avijacije, podvukavši da je »Štab uvjeren u uspjeh, jer su moral i naoružanje jedinica za napad odlični«.

517 Na stranu NOVJ preletjeli su 13. novembra 1943. na njemačkom avionu DO-17, vazduhoplovni oficiri i mehaničari koji su dotle bili u ratnom vazduhoplovstvu NDH: kapetan Džemil Bukovac, kapetan Krunoslav Kulušić, poručnik Viktor Tabaković, i mehaničar Petar Ercigonja. U avionu su bila i tri slučajna putnika: Džemil Kažinić, Vinko Putarek i Jure Grgić. O njihovim sudbinama više vidi u biografskim bilješkama.

518 Priređivač nije uspio ustanoviti čiji je pseudonim bio Ivan. Vjerovatno je to bio jedan od pseudonima Josipa Kopiniča, predstavnika Kominterne do njenog raspuštanja (15. maja 1943), jer niko nije osim njega tada u Hrvatskoj imao radio-vezu s Moskvom, kojoj bi slao ove podatke.

519 Pomenutu borbu vodio je Kosmajski NOP odred između sela Binovca, Suvodola i Drugovca 15. oktobra 1943.

520 Italijanska partizanska brigada »Aosta« iz sastava 2. korpusa NOVJ vodila je tada borbu sa četničkim Zetskim odredom i dijelovima njemačke 181. pješadijske divizije kod sela Gostilja (kod Danilovgrada).

521 O oslobođenju Koprivnice vid. nap. 493.

522 Njemačke snage (jedinice 369. legionarske divizije s tenkovskim ojačanjima) s pravca Doboja prodrle su u oslobođenu Tuzlu 11. novembra 1943.

523 Trogir i otoke Mali i Veliki Drvenik zauzele su njemačke trupe 7. novembra 1943.

524 Kod Kadine Vode borbe s dijelovima njemačke 114. lovačke divizije vodile su 12. novembra 1943. jedinice 13. krajiške NOU brigade.

525 Napade na neprijateljska uporišta na željezničkoj pruzi Bosanska Krupa – Bosanski Novi vršili su dijelovi 4. krajiške NOU divizije 6. i 7. novembra 1943.

526 Njemačke trupe su 8. novembra 1943. pokušale prodrijeti s pravca Prijedora u Sanski Most, a položaje su branile jedinice 8. krajiške NOU brigade.

527 Na komunikaciji Kiseljak – Busovača dejstva je izvodila 7. krajiška NOU brigada, dok je željezničke objekte na pruzi Travnik – Lašva – Kakanj rušio Travnički NOP odred.

528 O prebacivanju majora Antoni Hantera u Vrhovni štab NOV i POJ i u Kairo vid. u nap. 412. i 414.

529 Riječ je o britanskom brigadnom generalu, šefu savezničkih vojnih misija F. Maklejnu, koji je u to vrijeme bio na referisanju u Kairu i najavio svoj povratak u Vrhovni štab NOV i POJ (vid. nap. 411).

530 To je bio Titov odgovor na depešu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 14. novembra 1943. kojom se tražila potvrda da je Vrhovni štab NOV i POJ odobrio britanskoj vojnoj misiji da može uputiti dvije američke obavještajne grupe na teritoriju Slovenije i Austrije.

531 Odnosi se na grupu od oko 30 američkih i britanskih oficira i podoficira i Italijana mornara koji su 7. novembra 1943. poslije podne doplovili sa dva italijanska ribarska broda i iskrcali u luku Mali Lošinj. Komandantu Obalnog pojasa su izjavili da su dobili zadatak od savezničke komande u Italiji da se prebace u okupirani dio te zemlje, organizuju prikupljanje njihovih ratnih zarobljenika (puštenih nakon sloma Italije, a koji su se krili po šumama) i prebacivanje na ostrvo Lošinj. Kako pri sebi nisu

imali nikakvih zvaničnih isprava iz kojih bi se vidio njihov pravi zadatak, oni su privremeno bili internirani u dvije vile dok nisu dobili odobrenje od Vrhovnog štaba NOV i POJ da idu u Italiju.

[532] Na pomenuta ostrva iskrcale su se njemačke trupe s tenkovima i blindiranim kolima 13. novembra 1943.

[533] Sve pomenute rukovodioce za Štab 29. hercegovačke divizije i njene tri brigade predložio je Vrhovnom štabu NOV i POJ Štab 2. korpusa NOVJ radiogramom 9. novembra 1943, kada je obavijestio Vrhovni štab da je u Hercegovini vojna i politička situacija povoljna, da oko 2000 boraca dejstvuje u tri grupe bataljona (1, 2. i 3. udarna grupa Hercegovačke brigade) i predložio da se od njih formira divizija.

[534] Predlog za obrazovanje Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu dao je Štab 10. hercegovačke brigade. Taj predlog je Štab 2. korpusa NOVJ proslijedio 9. novembra 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[535] Štab 2. korpusa NOVJ predložio je 9. novembra 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ za komandanta 10. hercegovačke brigade Petra Radevića ili Nikolu Ljubibratića. Titov prigovor u pogledu P. Radevića proistekao je iz toga što nije bio razjašnjen njegov slučaj kažnjavanja smrću jednog vodnika i jednog zamjenika političkog komesara čete Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba, koji su se sticajem okolnosti uključili u sastav Grupe bataljona (3. bataljon 1. dalmatinske i 4. bataljon 5. crnogorske NOU brigade) kojom je komandovao Radević. Ovi bataljoni su bili odsječeni od svojih matičnih jedinica u vrijeme proboja posljednjeg obruča u bici na Sutjesci (prilikom proboja preko komunikacije Sarajevo – Foča) i bili prisiljeni da s područja planine Jahorine krenu ka Hercegovini. Da bi se održala disciplina i spriječilo osipanje jedinica, rukovodstvo Grupe bataljona i aktiv komunista donijeli su odluku da se svaki akt nediscipline i samovolje kazni strijeljanjem na licu mjesta. I pored takve odluke pomenuta dvojica rukovodilaca napustila su samovoljno tu jedinicu i uputili se k istočnoj Bosni, ali su uhvaćena, zbog čega ih je lično strijeljao P. Radević.

[536] U primorskom pojasu od Metkovića do Ulcinja tada su se nalazili dijelovi SS brdske divizije »Princ Eugen«, 6. ustaško-domobranska divizija, Trebinjski i Nevesinjski četnički korpus (od Metkovića do Dubrovnika i u Hercegovini) i njemačka 181. pješadijska divizija (u Crnoj Gori).

[537] Na pomenutom sektoru se tada nalazio 359. puk 181. pješadijske divizije, koji je bio ojačan italijanskim fašističkim i četničkim snagama koji su poslije kapitulacije Italije pristupili Nijemcima.

[538] Jedinice 2. korpusa NOVJ tada nisu mogle uspostaviti kanal za snabdijevanje od Dubrovnika preko Trebinja k unutrašnjosti Hercegovine, jer su njemačke snage čvrsto držale sve taktički važnije tačke i u zaleđu tog primorskog pojasa.

[539] Priređivač nije uspio ustanoviti ko su bili Mika i Cicerja, a o zamjeni Dutke Konjohodžić za zarobljene Nijemce vid. u nap. 340.

[540] Petar Erdeljac je bio do oktobra 1943. član britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. On se je spustio padobranom noću 20/21. aprila 1943. u Liku. Britanci su u jesen te godine opozvali gotovo sve članove vojnih misija koji su bili jugoslovenskog porijekla i zamijenili ih Britancima. P. Erdeljac se priključio NOP-u i zamolio da bude primljen u članstvo KPJ, jer je bio član KP Kanade i učestvovao kao dobrovoljac u španskom građanskom ratu. Po odluci CK KPJ primljen je u članstvo KPJ sredinom novembra 1943.

[541] Da bi obezbijedio izvlačenje jedinica 26. dalmatinske divizije s obale na sjever, Štab 8. korpusa NOVJ je noću 15/16. novembra 1943. preduzeo napad na njemačke snage na pravcu Studenci – Zadvarje kako bi ih prisilio da se povuku s obale. Ali, kako su se njemačke trupe na pravcu Baška Voda – Makarska povezale s okruženom posadom u Makarskoj, te pošto napad dijelova 9, 19. i 20. dalmatinske divizije 8. korpusa nije dao očekivani rezultat – izvlačenje 26. divizije prema sjeveru (Aržanu) – to je Štab 26.

divizije odlučio da svoju 11. brigadu, zatim 1. brigadu 9. divizije, kao i Mosorski, Makarski, Imotski i Neretvanski NOP odred prebaci na ostrva. Još dok su vođene borbe u rejonu Makarske i na Biokovu sve su se ove jedinice u toku 16. novembra 1943. prebacile brodovima 4. pomorsko-obalskog sektora na Brač i Hvar.

542 S poluotoka Pelješca prebacili su se još noću 10/11. novembra 1943. godine: 1. dalmatinska brigada u Podgoru, a zatim u rejon Zagvozd – Grubovac (gdje su se nalazile jedinice 11. dalmatinske brigade), te 13. dalmatinska brigada na ostrvo Korčulu. Na Pelješcu su ostali samo manji dijelovi 5. pomorsko-obalskog sektora.

543 Zbog pritiska jedinica 1. proleterske i 10. krajiške NOU divizije na Travnik i na komunikacije koje vode od Travnika prema Sarajevu, neprijatelj je sredinom i u drugoj polovini novembra 1943. preduzeo protiv njih nekoliko jačih napada. Ali njegovi pokušaji da deblokira Travnik i probije se na slobodnu teritoriju nisu uspjeli.

544 Zbog gubitka gotovo cijele teritorije između rijeka Drine i Bosne, južno od Save, njemačke komande su krajem oktobra koncentrisale jake snage na lijevoj obali Save i, uz podršku artiljerije i avijacije, pokušale da s njima kod Jamene i Sremske Rače forsiraju rijeku i prodru u Semberiju, ali su ih jedinice 16. vojvođanske NOU divizije odbacile. Takođe je propao njihov pokušaj da iz Brčkog prodru k Bijeljini, Tuzli i Gračanici. Gubitak rudarskog bazena i same Tuzle teško je pogodio okupatora i NDH. Stoga je od 7. do 11. novembra jedna motorizovana kolona 369. legionarske divizije pokušavala da od Doboja prodre k Tuzli, u isto vrijeme kada su dijelovi 187. njemačke divzije i 1. bojna domobranske 8. lovačke pukovnije, uz podršku artiljerije i tenkova, napali snage 16. vojvođanske divizije pravcem Brčko – Čelić. Poslije upornih borbi 16. divizija je 15. novembra odbacila neprijatelja k Brčkom, ali za vrijeme tih borbi nije mogla da interveniše na pravcu Doboj – Tuzla, što je iskoristila motorizovana kolona 369. legionarske divizije i 11. novembra zauzela Tuzlu.

545 Otoci Krk, Cres i Lošinj su bili oslobođeni još za vrijeme kapitulacije Italije. Na njima su se nalazile jedinice 2. pomorsko-obalskog sektora s odredom mornaričke pješadije i većim brojem raznih plovnih objekata koji su ometali njemački pomorski saobraćaj. Poslije uspješno izvedene operacije »Wolkenbruch« kojom su ovladali važnim lukama i obalskim pojasom na sjevernom Jadranu, njemačke komande su, poslije prikupljanja jačih snaga u Sušaku i Crikvenici, 13. novembra 1943. izvršile, uz podršku avijacije, desant na Krk, Cres i Lošinj. Zbog premoći neprijatelja mornaričke jedinice 2. pomorsko-obalskog sektora su se toga dana morale povući na Rab.

546 Kod Kovina je tada dejstvovao Južnobanatski NOP odred.

547 Na Zboru delegata slovenačkog naroda održanog 1–3. oktobra 1943. u slobodnom Kočevju (prisustvovalo 572 neposredno izabrana i 78 delegiranih poslanika) izabrano je 42 delegata za Drugo zasijedanje AVNOJ-a. Zbog ofanzive koju su Nijemci preduzeli u cilju uništenja NOP-a u Sloveniji, a dijelom i iz zdravstvenih razloga, Drugom zasijedanju AVNOJ-a prisustvovalo je 17 delegata iz Slovenije, i to: Edvarad Kardelj Krištof (koji se odranije nalazio u Vrhovnom štabu NOV i POJ), Josip Vidmar Saša, Boris Kidrič Peter, Josip Rus Andrej, Eduard Kocbek Pavle, Franc Lubej Drejče, Tone Fajfer Gašpar, Zoran Polič Marko, dr Lado Vavpetič, Josip Jeras, dr Pavle Lunaček Igor, Božidar Jakac, Mica Slander, Ivan Novak Očka, dr Metod Mikuž, general Jaka Avšič i Marijan Brecelj Miha.

548 Tih dana bila je završena njemačka operacija »Wolkenbruch« u Slovenačkom primorju, Istri, Notranjskoj i Dolenjskoj (o tome više vid. nap. 222 i 509).

549 Primivši Titovo uputsvo i upozorenje, Glavni štab NOV i PO Slovenije uputio je tada u Glavni štab NOV i PO Hrvatske general-lajtnanta Jakova Avšiča sa zadatkom da izradi plan zajedničkih dejstava i utanači pravce povlačenja slovenačkih jedinica u Hrvatsku u slučaju većih ofanzivnih operacija njemačkih trupa na teritoriji Slovenije. Međutim, tada nije došlo do nove njemačke ofanzive u Sloveniji.

[550] Postupajući po Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je, radi koordinacije dejstava, uputio 22. novembra 1943. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije slijedeći radiogram:

»Molimo javite da li neprijatelj koncentriše snage u Gorici, Udinama, Trstu i Celju u cilju ponovne ofanzive na vas. Vrhovni štab nas upozorava na to i naređuje da dođe jedan član vašeg štaba kod nas da se dogovorimo o zajedničkoj saradnji. Napominjemo da nema nikakvih neprijateljskih koncentracija u Ogulinu, Karlovcu i Žumberku. Molimo javite situaciju i vaše predloge po ovome.« (A–VII, Fond NOR, kut 119/1, reg. br. 1-34/1).

[551] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 22. novembra 1943. radiogramom javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da nisu zapažene nikakve koncentracije neprijatelja u Ogulinu, Žumberku i Karlovcu u cilju ofanzive na Sloveniju, ali da će ipak ostvariti »što tješnju suradnju sa Slovencima«. (A-VII, Fond NOR, kut. 119/1, reg. br. 1-34/1.)

[552] Prilikom polaska 5. krajiške NOU divizije, 10. oktobra 1943. iz zapadne Bosne u jugoistočnu Bosnu i Sandžak, Vrhovni štab NOV i POJ je po njoj poslao nekoliko radio-stanica i šifre za rad za 3. NOU diviziju, 10. hercegovačku NOU brigadu i Glavni štab NOV i PO Makedonije. Štab 2. korpusa NOVJ tada je održavao kurirsku vezu sa Štabom 10. hercegovačke NOU brigade, a sa Štabom 3. NOU divizije imao je radio-vezu.

[553] Mile Peruničić, bivši narodni poslanik i član Glavnog odbora Demokratske stranke, tada je bio član Izvršnog odbora AVNOJ-a (rukovodio je Upravnim odsjekom Izvršnog odbora). U jesen 1943. on se nalazio u Sandžaku, gdje je radio na pripremama za održavanje Prvog zasijedanja antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja za Sandžak (održan 20. novembra 1943). Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran je za povjerenika za ishranu u Nacionalnom komitetu narodnog oslobođenja Jugoslavije.

[554] Odnosi se na polazak 11 delegata-vijećnika koji su izabrani na Prvom zasijedanju Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke za Jajce, gdje se trebalo održati Drugo zasijedanje AVNOJ-a. Vijećnici Ivan Milutinović, Joksim Radović, Pero Krstajić, Obrad Cicmil, Petar Leković, Gojko Garčević, Marko Vujačić, Mihailo Vicković, Miloš Radović, Radonja Golubović i Petar Tomanović krenuli su iz Kolašina 17. novembra i stigli u Jajce 28. novembra ujutro.

[555] Odnosi se na italijanske vojnike koji su zajedno sa četnicima držali Foču. Prilikom napada na Foču, 14. novembra 1943, Italijani su se predali bez otpora Drugoj krajiškoj brigadi, a četnici su pobjegli.

[556] Njemačke trupe su često poslije izvršenih diverzantskih akcija jedinica NOVJ na željezničke pruge i objekte za odmazdu hvatale civilno stanovništvo koje je živjelo u blizini tih objekata i masovno ga vješali.

[557] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je u vezi s pregovorima s njemačkim komandama oko razmjene zarobljenika 16. novembra 1943. poslao Vrhovnom štabu NOV i POJ ovaj radiogram:

»Marijan [Stilinović] se vratio iz Zgb [Zagreba]. Švabe u principu pristaju na sporazum po vašim instrukcijama [O tome više vid. na str. 189]. Išli s našim predlogom u Beograd. Oni će predložiti definitivni tekst. Marijan opet odlazi u petak. Dali već naređenje da se zarobljenici ne strijeljaju.

Oni će garantirati za postupak svojih trupa, Nedićevih, domobranskih i svih ustaških koji su pod njihovom komandom. Da ne mogu za poglavnikove tjelesne bojne. Traže da u propagandi ne spominjemo taj sporazum dok ne bude definitivno gotov.

Molimo odredite tko će odrediti definitivni tekst i na kojem mjestu. Molimo da naredite jedinicama kako će postupati sa zarobljenicima. Uređeno da se u Zgb [Zagrebu] već prikupljaju naši drugovi za razmjenu. Marinković [Ivo] izgleda živ.

Za potpukovnika [vid. str. 189] ćemo dobiti ili Marinkovića ili Mihu [Marinka] ili Dolinšeka [Antona]. Oni kažu da možemo sve njihove zarobljenike predati najbližem

garnizonu na *potvrdu* i da će to *obračunati* [podvučeno u originalu depeše, nap. red.]. U Sarajevu da kod njih neki drug Konjec, pa ga nude«. (A-VII, Fond NOR, kut. 119/1, reg. br. 1-1, str. 55.)

Sporazum o razmjeni zarobljenika odnosio se samo na područje NDH, premda je Vrhovni štab NOV i POJ nastojao da on vrijedi za čitavu Jugoslaviju. Nijemcima to nije odgovaralo s obzirom na njihov tadašnji položaj na području Jugoslavije izvan Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ali pošto su na tome insistirali, Tito je čitav taj posao prenio na Glavni štab NOV i PO Hrvatske. Međutim, do potpisivanja sporazuma nije došlo, ali se po njemu postupalo (o tome vid. i nap. 490).

558 Odnosi se na englesku obavještajnu grupu kojoj je Vrhovni štab NOV i POJ dao saglasnost da se može preko ilegalnih veza NOV prebaciti na teritoriju Austrije.

559 Hasan Brkić, do tada politički komesar 27. istočnobosanske NOU divizije, izabran je 25. novembra 1943. za sekretara ZAVNOBiH-a. Nijaz Dizdarević je tada bio organizacioni sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu, a poslije dolaska u Jajce početkom decembra 1943. postao je član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu.

560 Za sekretara Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu postavljen je tada Cvijetin Mijatović Majo (vid. str. 240), čiji pseudonim nije bio »Aca«.

561 Za komandanta 15. majevičke NOU brigade tada nije postavljen zbog bolesti Ratko Perić, već Ratko Vujović. O tome je Štab 3. korpusa NOVJ obavijestio Tita 23. novembra 1943. Ratko Perić je kasnije postavljen za zamjenika komandanta 38. divizije.

562 Odnosi se na borbu koju su vodile jedinice 5. krajiške NOU divizije noću 16/17. novembra 1943. kojom prilikom su napadnuti bugarski rovovi i bunkeri u Kremni (o tome vid. i str. 242).

563 Cazin su oslobodile noću 14/15. novembra 1943. jedinice 7. banijske NOU divizije uz sadejstvo 3. brigade 8. kordunaške NOU divizije.

564 Kod Ludbrega su tada vodile borbe s njemačkim trupama jedinice Narodnooslobodilačke udarne brigade »Braća Radić«.

565 Glavni štab NOV i PO Slovenije obavijestio je 18. novembra 1943. Vrhovni štab NOV i POJ da su njemačke trupe s tenkovima prodrle u Novo Mesto, da je 18. divizija otišla u Suhu krajinu i da vrši pripreme za napad na Kočevje i preduzimanje ofanzivnih dejstava na sektoru Delnice – Sušak, da 14. divizija izvodi akcije u Loškoj dolini i kod Postojne, a da Šlanderova brigada vodi uspješne akcije u Gornjoj Savinjskoj dolini, u Štajerskoj.

566 Napad na Ćardak, kod Bosanske Krupe, izvele su jedinice 8. krajiške NOU brigade 13. novembra 1943.

567 O njemačkom desantu na ostrva u Hrvatskom primorju više vid. u nap. 510. i 545.

568 O njemačkoj operaciji »Balkanski klanac« i borbama jedinica 2. korpusa NOVJ u Crnoj Gori i Sandžaku vid. u nap. 189.

569 Odnosi se na borbu od 13. novembra 1943. kada su jedinice 5. crnogorske NOU brigade razbili u Kučima, kod Podgorice (sada Titograd), dijelove njemačke 181. pješadijske divizije, Zetskog četničkog odreda i albanskih kvislinških jedinica.

570 Dok je vršen desant na ostrva u Hrvatskom primorju (vid. nap. 545), Nijemci su iz Crikvenice i Triblja napali jedinice 1. brigade 13. primorsko-goranske NOU divizije i probili se u Bribir i Novi. Ali ta brigada je do 21. novembra stalno napadala njemačke trupe i najzad ih prisilila da napuste Novi, Selce, Bribir i neka druga manja mjesta u Hrvatskom primorju.

[571] Poslije odlaska 6. ličke NOU divizije u sastav 1. proleterskog korpusa NOVJ (o tome vid. nap. 378) u Lici su sredinom novembra 1943. dejstvovale, pod komandom novoformiranog Operativnog štaba za Liku, 2. i 4. brigada 13. primorsko-goranske NOU divizije, NOP odred »Plavi Jadran« i Lički NOP odred. Te jedinice su do 20. novembra sprječavale nastupanje dijelova 4. ustaške brigade i njemačke 114. divizije iz Gospića ka Gračacu i Perušiću. Slijedećeg dana su 9. i 32 ustaška bojna prodrle iz Gospića ka Baškim Oštarijama i Karlobagu i ovladale komunikacijom Gospić – Karlobag.

[572] Ovu akciju kod sela Plešivice (blizu Jastrebarskog) izveo je 2. bataljon Žumberačko-pokupskog NOP odreda 11. novembra 1943.

[573] Odnosi se na britanskog generala Henri Vilsona, kome je bila potčinjena anglo-američka vojna misija pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[574] Tito je tada namjeravao da s 1. proleterskim, te 2. i 3. korpusom NOVJ prenese težište operacija iz Sandžaka, Crne Gore i jugoistočne Bosne u Srbiji, a 8. korpusom NOVJ k jadranskoj obali. Nijemci su, dešifrujući depeše Vrhovnog štaba NOV i POJ štabovima korpusa, saznali za plan Vrhovnog štaba o prenošenju težišta operacija u Srbiju, pa su, da bi to spriječili, krajem 1943. i u zimu 1944, izveli širom Jugoslavije niz ofanzivnih operacija nazvanih različitim šiframa, a koje su kod boraca NOVJ ostale u uspomeni kao šesta neprijateljska ofanziva (o njemačkim pripremama za te operacije više vid. u nap. 585).

[575] Ta operacija nije izvedena jer su Nijemci već početkom decembra 1943. preduzeli operaciju »Citen« protiv 8. dalmatinskog korpusa NOVJ s ciljem da ga odbace iz srednje Dalmacije i jugozapadne Bosne i time stvore povoljne uslove za odbranu Dalmacije od eventualnog iskrcavanja Saveznika, kao i da spriječe dotur pomoći jedinicama NOVJ. U toj operaciji njemački 15. brdski korpus je 6. decembra zauzeo Livno i Duvno, a zatim je 22. decembra sa dijelovima 118. divizije izvršio desant na srednjo-dalmatinska ostrva koja su branile mornaričke i jedinice 26. dalmatinske NOU divizije. Do kraja decembra Nijemci su zauzeli Korčulu i Mljet, a u januaru 1944. Brač i Hvar, prisilivši jedinice NOVJ da se prebace na otok Vis.

[576] Prvi kongres antifašističke omladine Jugoslavije, na kojem je stvoren Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ), održan je u Bihaću od 27 do 29. decembra 1942 (o tome više vid. u 13. tomu).

[577] Drugi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) održan je od 2. do 4. maja 1944. u prisustvu 816 izabranih delegata iz svih krajeva zemlje, s oslobođenih i neoslobođenih teritorija i iz vojske, u slobodnom Drvaru.

[578] Na sektoru Studenci – Čista – Lovreč borbe je toga dana vodila 9. dalmatinska NOU divizija.

[579] Borbe s njemačkom kolonom iz Imotskog su tada vodile jedinice 11. brigade 26. dalmatinske divizije i Imotskog NOP odreda.

[580] Studence su oslobodile noću 16/17. novembra 1943. jedinice 4. brigade 9. dalmatinske NOU divizije, dok su Trilj oslobodile jedinice 10. brigade 20. dalmatinske divizije.

[581] Odnosi se vjerovatno na italijanske rukovodioce koje je Tito tražio od G. Dimitrova da ih uputi u italijanske jedinice koje su formirane u sastavu NOVJ. Priređivač nije mogao ustanoviti da li se pomenuta grupa uopšte spustila novembra 1943. na neki od aerodroma NOVJ.

[582] Odnosi se na grupu vazduhoplovaca koja je s avionom tipa DO-17 prebjegla iz vazduhoplovstva NDH na stranu NOVJ (o tome vid. nap. 517)

583 Na sektoru Prijepolja i Bijelog Polja tada su borbe vodile jedinice 2. proleterske divizije uz sadejstvo 4. krajiške NOU brigade 5. krajiške NOU divizije protiv 524. grenadirskog puka 100. lovačke njemačke divizije.

584 U Debar su, poslije teških borbi protiv jugoslovenskih i albanskih partizanskih jedinica, 17. novembra 1943. prodrle jake njemačke i balističke snage s pravca Gostivara.

585 Pošto je Radio-izviđački bataljon Štaba 2. oklopne armije uspješno dešifrovao radiograme koje su međusobno razmjenjivali Vrhovni štab NOV i POJ, glavni štabovi i štabovi korpusa i na taj način otkrio pripreme Vrhovnog štaba za prenošenje težišta operacija iz Bosne i Crne Gore u Srbiju — strateški objekat za odbranu Balkana, kako ju je cijenio sam Hitler —, njemačka Vrhovna komanda Jugoistoka je preduzela niz mjera da se to ne ostvari. To se vidi i iz izvještaja vrhovnog komandanta Jugoistoka general-feldmaršala fon Vajksa od 1. novembra 1943. svojoj Vrhovnoj komandi, a koji u zaključku prijedloga navodi:

»U cijelini, uzevši, *nacionalne snage su u opadanju, a komunistički pokret u usponu.* Otuda proizlazi i pravac angažovanja sopstvenih snaga i formulisanje zadatka:

Najopasniji neprijatelj je Tito.

Ako se u predstojećim mjesecima ne uspije da se odlučno oslabe njegove snage, dobijene iz propasti hrvatske države, onda će:

a) doći do organskog spajanja svih komunističkih ustanika na cjelokupnom području Jugoistoka;

b) odbrana jadranske obale od napada spolja biće neizvodljiva.

U narednim mjesecima neće se više raditi o opstanku Hrvatske, Crne Gore i Albanije, nego *ostvarivanju ili sprječavanju stvaranja boljševičkog bojišta na cjelokupnom području Jugoistoka, u neposrednoj blizini granica Rajha.* Ishodište ove odlučujuće ratne opasnosti, a samim tim i polazna tačka neophodnih protivmjera, bila je i ostaje NDH. *Samo* vojne mjere — nesprovodive su sa *sadašnjim* snagama. One dovode samo do prolaznog i ograničenog olakšanja. Jedini spas je u povezanosti *vojnih i političkih mjera,* i to u formi direktnog njemačkog angažovanja u vladanju Hrvatskom. Ne iskoristi li se ova mogućnost u toku zime 1943/1944, tada u proljeće 1944. neće postojati ni obalski front spreman za odbranu, ni pozadina koja će omogućavati snabdijevanje obalskog fronta i privođenje pojačanja . . .« (A-VII, Fond Vašington, Mikroteka, NAV-N-T-313 F-189/7449011-24.)

Na kraju svog zaključka Vajks je obavijestio Hitlera da ima namjeru da zbog situacije u Jugoslaviji »povede borbu protiv Tita u velikom stilu angažovanjem svih raspoloživih snaga«.

U vezi s tom zamisli vrhovni komandant Jugoistoka je, uz saglasnost njemačke Vrhovne komande oružane sile, u novembru planirao da narednih mjeseci izvede niz operacija širom Jugoslavije. Prva iz serije operacija »velikog stila« trebalo je da bude operacija »Kugelblic« (»Kugelblitz« – »Loptasta munja«) protiv jedinica 2. i 3. korpusa NOVJ na prostoru istočne Bosne i Sandžaka, s ciljem da se ove snage razbiju i unište prije nego što bi prodrle u Srbiju ili se povezale s jedinicama narodnooslobodilačkog pokreta Albanije. Poslije izvršenih priprema i dovođenja novih jedinica, operacija »Kugelblic« je počela 3. decembra i ona će privremeno spriječiti i odložiti prodor jedinica NOVJ u Srbiju.

Uporedo s tom operacijom, komandant 2. oklopne armije general Rendulic je naredio svojim štabovima korpusa da izvedu više operacija na obalama Jadranskog mora i u unutrašnjosti Bosne i Hrvatske. Operacijom »Adler« trebalo je posjesti obalsko područje Senj – Karlobag uništenjem snaga NOV na tom području i na području Like i Gorskog kotara, operacijom »Delfin« očistiti ostrva ispred Zadra, a bezimenom operacijom očistiti ostrva ispred Dalmacije (Korčulu, Hvar, Brač, Vis i Pelješac). Operacijom »Volf« trebalo je razbiti jedinice NOV na slobodnoj teritoriji Korduna, Banije, Pokuplja i Turopolja. Pored ovih, Štab 2. oklopne armije planirao je u novembru da u zimskim mjesecima izvede još nekoliko operacija sjeverno od Save i u Bosni, dok su druge komande planirale izvođenje više takvih operacija u Sloveniji i Makedoniji. Sve su one izvedene krajem 1943. i u zimu 1944. pod zajedničkim

nazivom zimskih operacija, a u sjećanju boraca NOVJ ostale su pod imenom šesta neprijateljska ofanziva.

[586] Seljake o kojima se u dokumentu govori Nijemci su odveli iz sabirnog logora iz Zenice i objesili ih 12. novembra 1943. između željezničkih stanica Modrinje i Lašva. Svi su bili iz okoline Žepča, Zavidovića i Zenice.

[587] O razbijanju bugarskih snaga kod Kremne vid. str. 242.

[588] O borbama jedinica 2. korpusa NOVJ u Crnoj Gori i Sandžaku u vrijeme izvođenja njemačke operacije »Balkanski klanac« vid. nap. 189.

[589] Odnosi se na borbe koje su vodile 17. novembra 1943. oko Gline i na cesti Petrinja – Glina jedinice 1. brigade 8. kordunaške NOU divizije.

[590] Toga dana su, braneći komunikaciju Čista – Lovreč – Aržano – Livno, borbe s njemačkim trupama vodile 1. i 3. brigada 9. divizije i 5. i 6. brigada 19. divizije, te 8. brigada 20. divizije 8. dalmatinskog korpusa NOVJ.

[591] Nijemci su tada na tome sektoru prikupljali snage radi izvođenja operacije »Citen« protiv jedinica 8. dalmatinskog korpusa NOVJ (o tome vid. nap. 575).

[592] Pomenuti Italijani su bili iz sastava savezničke vojno-obavještajne grupe (o toj grupi više vid. u nap. 437).

[593] Odnosi se na anglo-američku vojno-obavještajnu grupu koja se iskrcala 7. novembra 1943. na Lošinj (o tome više vid. u nap. 531).

[594] Odnosi se na britansku misiju koja se nalazila pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

[595] Riječ je o američkoj vojno-obavještajnoj grupi koja se nenajavljena iskrcala na Lošinj, a zatim se bez znanja vlasti NOVJ pokušala iskrcati na obalu kod Senja, gdje je bila zarobljena od Nijemaca. O tome događaju Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 21. novembra 1943. poslao Titu slijedeći radiogram:

»I. Misija s Lošinja sastavljena od osam oficira i italijanske posade pala u ruke Nijemaca. Pokušali uteći brodom sa našim komandantom luke Lošinj, ali prisiljeni hidroplanom i motornim čamcima da se vrate.

II Nijemci ukrcali misiju na jedan brod i nekuda odveli. Jedan član misije koji je bio u Senju nalazi se kod nas, jedan Amerikanac je ranjen u brodu kad su pokušali uteći.

III Kairo pita za tu misiju. Englezi kod nas nisu znali za nju. Šta da im kažemo i da li se preostali član te misije može vidjeti s misijom kod nas. Javite hitno još danas«. (A–VII, Fond NOR, kut. 119/1, reg. br. 1-1/1).

[596] Pošto se glavnina njemačkih snaga koje su učestvovale u operaciji »Wolkenbruch III« povukla iz Dolenjske i Notranjske, Štab 7. slovenačkog korpusa NOVJ preduzeo je sa svojim divizijama napade na preostala njemačko-domobranska uporišta. U tom cilju je 14. divizija, dejstvujući u Notranjskoj, najprije napala neprijateljske snage u Cerkniškoj dolini, a zatim važnu saobraćajnu arteriju Ljubljana – Kočevje, kada je oslobodila Grahovo, Cerknicu i Kočevje (sem tvrđave). U to vrijeme 15. slovenačka divizija dejstvovala je u Beloj krajini i na komunikaciji Novo Mesto – Ljubljana, a 18. divizija je, poslije odlaska u Gorski kotar (sredinom novembra), tu dejstvovala s hrvatskim jedinicama NOVJ. Postupajući po naređenju Štaba 3. operativne zone (alpinske) od 22. novembra 1943, jedinice ove zone su do kraja novembra ponovo oslobodile teritoriju Slovenačkog primorja (sem gradova i luka na Jadranu i uskog obalskog pojasa). Do kraja novembra slovenačke jedinice NOV su povratile najveći dio ranije slobodne teritorije i ponovo počele snažno napadati na neprijateljska uporišta i željezničke i putne komunikacije u svim krajevima Slovenije.

[597] Novi, Selce, Bribir i druga manja mjesta u Hrvatskom primorju, kao i garnizone u Gorskom kotaru (sem Vrbovskog i Ogulina) njemačke snage su napustile 21. novembra 1943.

598 Kod Crikvenice i Hreljina borbe su vodile jedinice 1. brigade 13. primorsko-goranske NOU divizije.

599 Napad na Šargan vršile su jedinice bugarske 24. divizije 19. novembra 1943. godine, a položaje je branila 1. krajiška NOU brigada 5. krajiške NOU divizije.

600 Na sektoru Mokrog i Ozrena, kod Sarajeva, posebno žestoke borbe s njemačkim i ustaškim snagama vodile su jedinice 6. istočnobosanske i 16. muslimanske brigade 17. istočnobosanske divizije 20. i 21. novembra 1943, kada se neprijatelj morao povući u Sarajevo.

601 Položaje kod Živinica su tada držale jedinice 18. hrvatske NOU brigade.

602 Fazlagića Kulu su oslobodile jedinice 10. hercegovačke NOU brigade 20. novembra 1943.

603 Kod Crnog vrha, u centralnoj Bosni, pomenute njemačko-četničke snage bile su razbijene od strane jedinica 5. i 6. brigade 11. divizije NOVJ oko 20. novembra 1943.

604 Kosjerić je 25. novembra 1943. oslobodila 1. šumadijska NO brigada.

605 Poslije otkrivanja plana Vrhovnog štaba NOV i POJ o prodoru u Srbiju, a primivši i niz izvještaja o teškoj situaciji na Balkanu, osobito u Jugoslaviji, Hitler je krajem oktobra 1943. izdao naredbu o »Jedinstvenom vođenju borbe protiv komunizma na Jugoistoku«. Za vođenje političke protivakcije zadužio je Hermana Nojbahera specijalnog opunomoćenika Ministarstva inostranih poslova za Jugoistok, sa zadatkom da, u prisnoj saradnji s njemačkim komandantom oružanih snaga za Jugoistok i Vojno-upravnim komandantom Jugoistoka, »politički organizuje nacionalne antikomunističke snage u pojedinim zemljama Jugoistoka i politički usmjerava njihovo učešće u borbi protiv komunističkih snaga« (A-VII, Fond Vašington, mikroteka, NAV-N-T- 313 F-189/7449026-29). Nojbaher se, u duhu te Hitlerove naredbe, odmah angažovao da protiv NOP-a i NOVJ stvori zajednički front svih jugoslovenskih »antikomunističkih snaga«. I načelnik njemačke Vrhovne komande oružanih snaga general-feldmaršal Kajtel je sa svoje strane izdao 3. novembra naređenje komandantu Jugoistoka, Vojno-upravnom komandantu Jugoistoka i komandantu 2. oklopne armije da izvrše Hitlerovo naređenje i da ga se striktno pridržavaju.

Zbog prodora jedinica 2. i 3. korpusa NOVJ u zapadne dijelove Srbije i sve većeg uspona NOB-a u tom kraju zemlje, D. Mihailović je – u vrijeme kada su se Saveznici izuzetno zalagali za njega tvrdeći da on suvereno vlada Srbijom, te zahtjevali da sa svojim četnicima izvodi akcije protiv nacističkih okupatora – prihvatio s Nijemcima ponuđenu široku saradnju i naredio potčinjenim komandantima da sklope s Nijemcima sporazume za borbu protiv NOVJ. Tako je komandantu »Gorske garde Nj. V. Kralja Petra II« Nikoli Kalabiću 9. novembra naredio: »Produžite rad. Dozvoljavam sve moguće prevare samo pametno i bez kompromitacije« (Arhiv SSUP, D-30-444); majoru Lukačeviću, komandantu Komande Starog Rasa, naredio je da prihvati saradnju s Nijemcima ». . . zbog toga što svu pažnju moramo obratiti na uništenje komunista, zbog toga sve pogodnosti koje nam ostali neprijatelji nude vešto i tajno iskoristiti . . .« (Arhiv SSUP, D-29-579). Kada su predstavnici njemačke Vrhovne komande Jugoistoka 15. novembra ponudili, preko člana četničke Vrhovne komande u Beogradu Dragoslava Pavlovića, sklapanje novog sporazuma o saradnji, D. Mihailović je 18. novembra 1943. uputio u Beograd na pregovore s Nijemcima kapetana Mitića. U duhu Mihailovićevih naređenja major Lukačević je sklopio sporazum s komandantom Jugoistoka 19. novembra, a Nikola Kalabić 28. novembra. Obojica su se obavezali na zajedničke operacije pod njemačkom komandom protiv NOVJ. U međuvremenu je takođe više komandanata četničkih korpusa s teritorije Srbije sklopilo slične sporazume (najviše 21. novembra 1943).

U izvještaju vrhovnog komandanta Jugoistoka fon Vajksa od 21. novembra 1943. Vrhovnoj komandi oružane sile o postignutim sporazumima sa četničkim komandantima, između ostalog, piše:

»1. Kao rezultat pregovora koji duže vrijeme vode u najužoj saradnji specijalni opunomoćenik Ministarstva inostranih poslova i Komandant za Jugoistok s vođama četničkih odreda, sklopljen je sporazum koji predviđa oružano primirje ograničeno na određen prostor i povremeno zajedničko vođenje borbe protiv komunizma.

2. Preduslov za ovaj sporazum bio je, a ostaće i u slučaju sklapanja novih sporazuma, da četnički odredi:

a) prekinu borbena i sabotažna dejstva protiv njemačkih oružanih snaga i njihovih saveznika . . .

b) prilikom učestvovanja u zajedničkim borbama protiv komunista budu potčinjeni njemačkom komandovanju,

c) prekinu sve veze sa silama koje se nalaze u ratu s Njemačkom i da izruče štabove za vezu tih sila koje se nalaze kod njih . . .« (A-VII, Fond Vašington, Mikroteka, NAV-N-T-77, F-883/5631870-871).

[606] Posebno oštre borbe vodila je 1. makedonsko-kosovska NO brigada 16. novembra 1943. kod sela Izvora, Klenoeca i Malkovna sa njemačko-balističkim snagama koje su iz Kičeva krenule da poprave mostove i prugu i zauzmu put Kičevo – Struga kako bi obezbedile saobraćaj s Albanijom preko prevoja Ćafa-sana; sutradan su dijelovi 1. makedonsko-kosovske brigade uništili iz zasjede kod sela Podvisa (blizu Kičeva) jednu balističku kolonu i željezničku kompoziciju ratnog materijala.

[607] Pomenuti napad na dijelove 5. crnogorske NOU brigade 3. NOU divizije i Zetskog NOP odreda izvršili su dijelovi 359. puka njemačke 181. pješadijske divizije sa četnicima i italijanskim fašistima 21. novembra 1943. Poslije jednodnevne borbe na pravcu sela Gornjih Martinića i Slatine neprijatelj je odbačen k Danilovgradu i Spužu.

[608] Njemačke trupe su – s linije Mostar – Stolac – Bileća, s 13. SS-pukom SS-divizije »Princ Eugen«, koji je bio ojačan po jednim bataljonom njemačke 181. pješadijske i domobranske 6. pješadijske divizije i s 2000 četnika Trebinjskog i Nevesinjskog korpusa, 24. novembra 1943. napale novoformiranu 29. hercegovačku diviziju s ciljem da je izbace iz Hercegovine. Glavnina 29. divizije je odbačena istočno od puta Bileća – Gacko, gdje je u šestodnevnim odbrambenim borbama nanijela neprijatelju velike gubitke.

[609] Diverzantsku akciju na pruzi Prijedor – Bosanski Novi izvela je 20. novembra 1943. diverzantska grupa Podgrmečkog NOP odreda, a diverziju na pruzi Kostajnica – Bosanski Novi jedinice Kozarskog NOP odreda.

[610] O napadima jedinica NOVJ na Travnik i na sektoru Sarajeva krajem novembra 1943. više vid. u nap. 614.

[611] Jedanaesta krajiška NOU divizija 5. korpusa NOVJ (sastava 5, 12. i 14. brigada) dejstvovala je tada između rijeka Bosne i Vrbasa, na željezničkoj pruzi Derventa – Doboj – Maglaj i na komunikaciji Derventa – Prnjavor – Banja Luka.

[612] Sarajevo je bombardovala saveznička avijacija 30. novembra 1943 (o tome vid. i nap. 416).

[613] Ovu depešu je Tito poslao Štabu 3. korpusa NOVJ jer je ovaj Štab tražio da mu se objasni koja divizija treba da zauzme položaje prema Sarajevu, pošto on u svom sastavu nije imao 8. diviziju kako je to bilo naznačeno u Titovoj depeši od 27. novembra (vid. str. 251).

[614] Dok se održavalo Drugo zasjedanje AVNOJ-a u Jajcu, Travnik su, u kojem se nalazilo oko 2500 domobrana i ustaša s bataljonom njemačke 369. legionarske divizije, napali noću 29/30. novembra 1943. godine 1. i 3. proleterska brigada 1. proleterske divizije i 4. bataljon 2. udarne brigade 6. ličke NOU divizije. Ali zbog jakih utvrđenja, nedostatka teškog naoružanja i upornog otpora neprijatelja grad nije bio oslobođen, ali ni neprijatelj s tog pravca nije omeo održavanje zasjedanja AVNOJ-a.

[615] Sedamnaesta istočnobosanska NOU divizija je tada dejstvovala s Romanijskim NOP odredom istočno od Sarajeva na pravcu Sokolac, Mokro, Sarajevo.

616 Prva makedonsko-kosovska NO brigada je formirana 11. novembra 1943. u selu Slivovu, kod Ohrida. U njen sastav ušli su: Partizanski bataljon »Mirče Acev«, Kičevski (2. bataljon), 1. i 2. kosovsko-metohijski i Četa pratećih oruđa Glavnog štaba NOV i PO Makedonije.

617 U Novu Varoš su prodrli 22. novembra 1943. dijelovi njemačke 1. brdske divizije uz sadejstvo Zlatarske četničke brigade, a odbacili su ih jedinice 4. krajiške NOU brigade 5. krajiške NOU divizije.

618 Borbe na liniji Kasapovići – Rankovići su tada vodile jedinice 9. NOU brigade, a kod sela Đakovića jedinice 7. NOU brigade 10. krajiške NOU divizije.

619 Železničku stanicu u Bradini napao je i porušio Ramski NOP odred noću 14/15. novembra, a akciju na voz izveo je isti odred sjeverno od Bradine noću 17/18. novembra 1943.

620 Diverzije na železničkoj pruzi Virovitica – Đurđevac – Koprivnica izvodio je u novembru 1943. godine 3. diverzantski bataljon Diverzantske sekcije inžinjerijskog odsjeka Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

621 Kod Nove Bukovice borbu su vodile 25. novembra 1943. jedinice Brodske NO brigade 12. slavonske NOU divizije.

622 Hrastovicu, kod Petrinje, napali su i oslobodili 26. novembra 1943. jedinice 3. brigade i jedan bataljon 2. brigade 8. kordunaške NOU divizije.

623 Na sektoru Glina – Petrinja borbe su tada vodile jedinice 8. kordunaške NOU divizije, dok su napad na Glinu vršile jedinice 7. banijske NOU divizije.

624 U Crikvenici su tada borbe vodile jedinice 13. primorsko-goranske NOU divizije.

625 Ostrvo Ugljan su zauzeli dijelovi njemačke 114. lovačke divizije poslije dvodnevnih borbi 23. novembra 1943. s dijelovima 19. dalmatinske divizije NOVJ.

626 Krajem novembra 1943. u istočnom dijelu Sandžaka, u dolinama Lima i Uvca, a dijelom i na Zlatiboru i prema Užicu dejstvovale su jedinice 2. proleterske i 5. krajiške NOU divizije.

627 Priređivač nije mogao ustanoviti od koga je dobijen ovaj podatak o razoružavanju bugarskog bataljona od strane Nijemaca i da li je bio tačan.

628 Novu Varoš su bile zauzele njemačko-četničke jedinice 22. novembra, a ponovo su je oslobodile noću 26/27. novembra 1943. jedinice 4. krajiške NOU brigade 5. krajiške NOU divizije.

629 Napad na neprijateljske posade i objekte duž železničke pruge Derventa – Doboj vršile su noću 28/29. novembra 1943. jedinice 11. NOU divizije.

630 Osječki NOP odred izvršio je pomenutu akciju kod Podgorača 21. novembra, a diverziju na most kod Jelisavca, na železničkoj pruzi Našice – Osijek, noću 19/20. novembra 1943.

631 Jedinice Diljskog NOP odreda izvršile su ovaj napad iz zasjede 19. novembra 1943. na cesti Kondrić – Selci.

632 Tito je izložio ovaj referat na Drugom zasijedanju AVNOJ-a. Prvi put je štampan u Bosanskoj štampariji, u knjizi »Odluke Drugog zasijedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije« decembra 1943. U toku rata imao je nekoliko desetina izdanja, bilo posebno, na razne načine umnožavan, bilo s ostalim materijalima Drugog zasijedanja AVNOJ-a. Prevođen je na sve jezike naroda i narodnosti Jugoslavije.

Drugo zasijedanje AVNOJ-a održano je u prisustvu 142 delegata noću 29/30. novembra 1943. u Jajcu. Na svečanom (prvom) dijelu sjednice predsjednik Izvršnog odbora AVNOJ-a dr Ivan Ribar je podnio izvještaj o dotadašnjem radu Izvršnog

odbora, saslušani su govori predstavnika Centralnog komiteta KPJ (A. Ranković), Vrhovnog štaba NOV i POJ (A. Jovanović), Srbije (M. Todorović), Hrvatske (P. Gregorić), Crne Gore (M. Vujačić), Bosne i Hercegovine (Đ. Pucar), Slovenije (J. Vidmar), Antifašističkog fronta žena (M. Mitrović) i Saveza komunističke omladine (M. Švabić); izvršen je izbor radnog predsjedništva (dr Vojislav Kecmanović, dr Pavle Gregorić, Ivan Milutinović, Josip Vidmar, Sulejman Filipović i dr Zlatan Sremec), verifikacionog odbora (Frane Frol, dr Marijan Brecelj i Todor Vujasinović), zapisničara (Šime Balen i Osman Karabegović); upućene su pozdravne depeše J. V. Staljinu, V. Čerčilu i F. D. Ruzveltu, Sveslovenskom komitetu u Moskvi, jugoslovenskim ekonomskim emigrantima u Americi, Vrhovnom štabu NOV i POJ, te internircima i zatočenicima u fašističkim tamnicama i logorima i borcima s neoslobođene teritorije; pročitane su takođe depeše koje je primio AVNOJ od Centralnog komiteta Komunističke partije Bugarske, Sveslovenskog komiteta iz Moskve, te više telegrama koji su uputili predstavnici pojedinih pokrajinskih antifašističkih vijeća, naroda i jedinica NOVJ. Na radnom dijelu sjednice, pored Titovog referata i diskusija, predloženo je i usvojeno: predlog Deklaracije Drugog zasijedanja AVNOJ-a (vid. str. 287); predlog odluke o vrhovnom zakonodavstvu i izvršnom narodnom predstavničkom tijelu Jugoslavije i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije kao privremenim organima vrhovne narodne vlasti u Jugoslaviji za vrijeme narodnooslobodilačkog rata (vid. str. 292); predlog odluke o oduzimanju prava zakonite vlade Jugoslavije tzv. jugoslovenskoj vladi u inostranstvu i o zabrani povratka u zemlju kralju Petru II Karađorđeviću (vid. str. 294); predlog odluke o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu (vid. str. 296); predlog odluke o priznanju i zahvalnosti Narodnooslobodilačkoj vojsci; predlog odluke o uvođenju naziva maršala Jugoslavije u Narodnooslobodilačkoj vojsci; predlog odluke o odobravanju odluka, naredaba i izjava Izvršnog odbora AVNOJ-a i Vrhovnog štaba NOV i POJ (vid. str. 299); izvršen je izbor Predsjedništva AVNOJ-a; saslušane i usvojene: odluka Predsjedništva AVNOJ-a o dodjeljivanju naziva maršala Jugoslavije Josipu Brozu Titu (vid. str. 300); odluka Predsjedništva AVNOJ-a o imenovanju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; odluka o potvrdi Odluke Slovenačkog narodnooslobodilačkog odbora o priključenju Slovenačkog primorja i svih anektiranih dijelova Slovenije slobodnoj Sloveniji u federativnoj Jugoslaviji i Odluke ZAVNOH-a o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i anektiranih dijelova Hrvatske i hrvatskih jadranskih otoka slobodnoj Hrvatskoj u federativnoj Jugoslaviji; odluka Predsjedništva AVNOJ-a o obrazovanju Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača. Na kraju zasijedanja upućen je proglas AVNOJ-a narodima Jugoslavije.

633 O kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije u aprilskom ratu 1941. i ustanku naroda Jugoslavije u ljeto iste godine vid. više u tomovima 6. i 7.

634 O prerastanju partizanskih odreda u regularne jedinice i stvaranju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u jesen 1942. više vid. u tomovima 8, 12. i 13.

635 Narodnooslobodilački odbori su bili organi revolucionarne narodne vlasti u Jugoslaviji nastali u NOR-u (1941–1945). Stvarani su od početka ustanka uporedo s formiranjem partizanskih odreda, kada su u raznim krajevima zemlje imali različite nazive. Na savjetovanju u Stolicama (26. septembra 1941) postavljeno je obrazovanje NOO na svim oslobođenim teritorijama kao jedan od najvažnijih zadataka NOP-a. Prva pisana načela o izborima, karakteru i zadacima NOO objavljena su u »Borbi« 19. oktobra 1941. Prema tome uputstvu, zadaci NOO bili su: da obezbjeđuju potrebe fronta u saradnji sa štabovima partizanskih odreda; da se staraju o redu u pozadini i vodi borbu protiv pljačke, kriminala i pete kolone; organizuju snabdijevanje i ishranu stanovništva; učvršćuju vezu fronta s pozadinom i naroda s borcima. U NOO su ulazili predstavnici svih slojeva i pripadnici raznih građanskih partija koji se nisu kompromitovali saradnjom s okupatorom. Početkom 1942. Vrhovni štab NOPO i DVJ je u Foči izdao prve opštejugoslovenske propise o NOO pod nazivom »Zadaci i ustrojstvo narodnooslobodilačkih odbora« i »Objašnjenja i uputstva za rad narodnooslobodilačkih odbora u oslobođenim krajevima«, poznati kao »Fočanski propisi«. Vrhovni štab NOP i DVJ je u Drinićima 2. septembra 1942. izdao Naredbu o izboru, strukturi i zadacima

NOO i Naredbu o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti. Stvaranjem AVNOJ-a (26. novembra 1942) kao opštepolitičkog predstavništva naroda Jugoslavije, još više se razvio sistem NOO. Krajem 1942. i početkom 1943. u nekim krajevima obrazovani su oblasni NOO, a u nekim i pokrajinski. U 1943. obrazovani su i zemljaski organi: zemaljska antifašistička vijeća narodnog oslobođenja pojedinih zemalja. Odlukama Drugog zasijedanja AVNOJ-a stvorena je nova državna i društvena organizacija Jugoslavije, u kojoj su osnovni organi vlasti bili narodnooslobodilački odbori, čime je u osnovi proces izgradnje sistema NOO odozdo do gore bio završen.

[636] Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) obrazovano je 26. i 27. novembra 1942. u Bihaću u prisustvu 54 delegata NOP-a iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore (delegati iz Slovenije i Makedonije nisu mogli stići). Tada je, pored ostalog, obrazovan Izvršni odbor AVNOJ-a i donijeta Rezolucija o konstituisanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije kao najvišeg opštenacionalnog i opštepartijskog političkog predstavništva naroda Jugoslavije. Ono je izglasalo i Proglas narodima Jugoslavije u kojem je objavljeno osnivanje AVNOJ-a i istaknuto da se narodi Jugoslavije moraju boriti protiv fašističkog poretka koji hoće da nametnu okupator i njegove sluge i protiv reakcionarnog poretka koji hoće da održi izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije. U Izvršni odbor AVNOJ-a izabrano je osam povjereništava: za prosvjetu, narodno zdravlje, unutrašnje poslove, socijalnu politiku, privredu, finansije, propagandu i veze (o Prvom zasijedanju AVNOJ-a više vid. u 13. tomu).

[637] Poslije kratkotrajnog aprilskog rata (1941) teritoriju Jugoslavije su okupirale i međusobno podijelile Njemačka, Italija, Mađarska i Bugarska. Njemačka je priključila slovenačke pokrajine Štajersku, Gorenjsku i jugoslovenski dio Koruške njemačkim pokrajinama Štajerskoj odnosno Koruškoj. Od Srbije Nijemci su obrazovali administrativnu cjelinu (u njenim granicama prije balkanskih ratova 1912–1913) kojom je upravljao njemački vojni zapovjednik, dok su za izvjesne izvršne funkcije obrazovali »komesarsku vladu« sastavljenu od poznatih petokolonaša i nacističkih agenata. Nijemci zadržavaju takođe i Banat pod svojom neposrednom upravom. Bačka, Baranja, Međumurje i Prekomurje pripojeni su Mađarskoj. Sporazumom između Njemačke i Italije, Bugarska je okupirala Makedoniju do linije Tetovo – Gostivar – Kičevo – Struga, manji dio Kosova, jugoistočni dio Srbije i teritoriju sjeveroistično od Zaječara. Italija je anektirala Notranjsku, Dolenjsku s Ljubljanom, Sušak sa zaleđem i sve otoke Hrvatskog primorja (osim Paga), zatim Dalmaciju od Splita do Novigradskog mora, gotovo sva dalmatinska ostrva i područje Boke Kotorske. Anektirani dijelovi Hrvatske ušli s u tzv. Prvu zonu, a ostali dio Hrvatske, do demarkacione linije, Italija je podijelila u još dvije zone: Crna Gora (u granicama iz 1914) u julu 1941. pretvorena je u italijanski Guvernatorat. Italija je pripojila svojoj »Velikoj Albaniji« nekoliko mjesta u jugoistočnom dijelu Crne Gore, najveći dio Kosova i zapadni dio Makedonije. Od preostalog dijela teritorije Hrvatske, Bosne, Hercegovine i Srema, Njemačka i Italija su stvorile tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku, u koju su dovele svoju agenturu – ustaše s Antom Pavelićem na čelu.

[638] Milan Nedić, general kraljevske Jugoslovenske vojske kao ministar vojske i mornarice podržavao je fašističku Ljotićevu organizaciju »Zbor« i propagirajući snagu nacističke Njemačke unosio defetizam među komandni kadar. U aprilskom ratu je bio komandant 3. grupe armija i odmah po kapitulaciji, aprila 1941, otvoreno se stavio u službu njemačkog okupatora. Krajem avgusta te godine postavljen je za predsjednika kvislinške tzv. srpske vlade u okupiranoj Srbiji. Za borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta, po nalogu Nijemaca, formirao je Srpsku državnu stražu i Srpski dobrovoljački korpus i povezao se sa D. Ljotićem, K. Pećancem i D. Mihailovićem.

[639] O oružanim ustancima u pojedinim krajevima Jugoslavije u ljeto i jesen 1941. više vid. u 7. tomu.

[640] O tzv. četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi više vid. u 14. i 15. tomu.

[641] Samo u vrijeme bitke na Sutjesci (od 15. maja do 15. juna 1943) poginulo je preko 7300 boraca i rukovodilaca NOVJ.

[642] O planovima i učešću četničkih formacija D. Mihailovića u njemačko-italijanskoj operaciji »Weiss« i bici na Neretvi protiv jedinica NOVJ više vid. u 14. tomu.

[643] O oslobođenju pomenutih krajeva više vid. u 15. i 16. tomu.

[644] O Moskovskoj konferenciji ministara inostranih poslova vlada SSSR-a, SAD i V. Britanije (koja je održana od 19–30. oktobra 1943. u Moskvi) više vid. u nap. 20 i 456.

[645] Ante Pavelić je prije rata bio predstavnik najreakcionarnijeg separatističkog dijela hrvatske buržoazije i jedan od glavnih organizatora pete kolone u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Uz podršku klerofašističkih elemenata, on osniva 1928. ilegalnu fašističku organizaciju – Hrvatski ustaški pokret. Kako nije imao podrške u hrvatskom narodu, Pavelić odlazi u inostranstvo i među emigrantima osniva 1931. ustašku terorističku organizaciju, čije je članove, uz pomoć fašističke Italije i Hortijeve Mađarske, pripremao u posebnim logorima za terorističke akcije. Po okupaciji Jugoslavije sile Osovine ga dovode na vlast u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, gdje postaje najokrutniji organizator i izvršilac nacističkih planova rasne diskriminacije i istrebljenja svih progresivnih snaga. S osloncem na njemačke policijske i SS-jedinice i snage organizovao je koncentracione logore, u kojima je, uz najzverskija mučenja, ubijeno preko 800 000 ljudi, žena i djece. Jedan je od najvećih zločinaca drugog svjetskog rata.

[646] Odnosi se na vladu koju je na preporuku britanske vlade ukazom kralja Petra, 10. avgusta 1943. obrazovao Božidar Purić i u koju nije ušao nijedan predstavnik Hrvatske seljačke stranke niti Slovenske ljudske stranke. Vlada je imala izrazito velikosrpski karakter. Premda su ministri bili mahom činovnici diplomatske i ekonomske struke, za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva je opet postavljen D. Mihailović. Za pomoćnika vrhovnog komandanta oružanih snaga Kraljevine Jugoslavije kralj je, krajem avgusta, postavio armijskog generala Petra Živkovića. U spoljnoj politici i Purićeva vlada se potpuno oslanjala na Veliku Britaniju, ali je više od prethodnih vlada nastojala da obezbijedi što veću podršku i SAD s namjerom da utiče da savezničke armije usmjere svoje operacije preko Grčke i dalmatinske obale u pravcu Dunava i Save. Da bi bila bliže zemlji u slučaju savezničkog iskrcavanja na jugoslovensku jadransku obalu, Purićeva vlada se krajem septembra 1943. iz Londona preselila u Kairo. Ta vlada je, na intervenciju predsjednika britanske vlade V. Čerčila, krajem maja 1944. pala, a novu je formirao dr Ivan Šubašić.

[647] Generala Petra Živkovića je kralj Srba, Hrvata i Slovenaca A. Karađorđević, poslije ukidanja Ustava i zavođenja diktature (6. januara 1929), postavio za predsjednika vlade. P. Živković je s kraljem zaveo policijski režim i svom snagom se oborio prije svega na radnički pokret, prvenstveno na KPJ, a i na sve građanske demokratske stranke i njihove vođe ukoliko su bili protiv diktature. Tada je donijet i Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja – devet banovina, a država je nazvana Jugoslavijom. U vrijeme šestojanuarske diktature je pobijeno više stotina funkcionera KPJ, među kojima i organizacioni sekretar Đuro Đaković i šest sekretara SKOJ-a, dok su hiljade članova bile osuđene na dugogodišnju robiju.

[648] Odluku Drugog zasijedanja AVNOJ-a o oduzimanju prava zakonite vlade Jugoslavije jugoslovenskoj vladi u izbjeglištvu i o zabrani povratka u zemlju kralju Petru II Karađorđeviću vid. na str. 294.

[649] Jozef Gebels je bio ministar za propagandu Trećeg Rajha. U drugom svjetskom ratu rukovodio je cjelokupnom propagandom Njemačke. Propaganda pod njegovim rukovodstvom bila je zasnovana na nacističkoj ideologiji, podupirala je i odobravala osvajački rat, nasilje, teror, genocid nad svim što je progresivno i ljudsko.

[650] U vezi s Titovim referatom i izraženom željom svih delegata i antifašističkih vijeća svih zemalja i pokrajina Jugoslavije, na Drugom zasijedanju AVNOJ-a donesena je odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu (vid. str. 296).

651 O odluci vijećnika da AVNOJ postane najviše zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo naroda Jugoslavije, te o stvaranju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao privremene vlade vid. str. 292.

652 O Atlantskoj povelji više vid. u nap. 482.

653 U vrijeme Drugog zasijedanja AVNOJ-a Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije imala je osam korpusa odnosno 26 divizija i više od deset samostalnih brigada, 108 partizanskih odreda i niz drugih manjih jedinica.

654 Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a donijeta je i odluka kojom se odaju priznanje i zahvalnost Narodnooslobodilačkoj vojsci, Vrhovnom štabu i vrhovnom komandantu NOV i POJ Josipu Brozu Titu (vid. str. 298).

655 O vojnim školama u NOVJ do novembra 1943. više vid. u nap. 211. i 212.

656 U jugoslovenskim jedinicama, kao i u jedinicama NOV, do 1. maja 1943. postojala su samo zvanja: desetar, vodnik, zatim komandir čete, politički komesar čete, komandant bataljona, politički komesar bataljona i njihovi zamjenici, ađutant bataljona ili operativni oficir bataljona, komandant odreda, zamjenik komandanta odreda, politički komesar odreda, zamjenik političkog komesara odreda, komandant operativnog štaba, politički komesar operativnog štaba, načelnik štaba odreda, komandant grupe odreda, politički komesar grupe odreda, načelnik štaba grupe odreda, komandant glavnog odnosno pokrajinskog štaba, politički komesar glavnog odnosno pokrajinskog štaba.

Od 1942 (februar-mart) Statutom proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada predviđena su zvanja: komandant i politički komesar brigada i bataljona i njihovi zamjenici, komandir i politički komesar čete i njihovi zamjenici, vodnik i delegat (za politički rad u vodu). Istim Statutom su ozvaničena i ostala navedena zvanja kao i zvanje načelnika štaba brigade i grupe odreda i propisane su prve starješinske oznake. U »Biltenu Vrhovnog štaba« od juna – avgusta 1942. ustanovljena su i zvanja komandanta, političkog komesara, njihovih zamjenika i načelnika štaba operativne zone. Od novembra 1942. u NOVJ su ustanovljena zvanja komandanta, političkog komesara i načelnika štaba divizije i korpusa. Naredbom vrhovnog komandanta od 1. maja 1943. uvedeni su prvi činovi: podoficirski – desetar, mlađi vodnik, vodnik, stariji vodnik; oficirski – zastavnik, potporučnik, poručnik, kapetan, major, potpukovnik, pukovnik, general-major, general-lajtnant i general-pukovnik.

657 U redove boraca NOP-a stupilo je 1941. godine 36 oficira bivše Jugoslovenske vojske.

658 Na Titov predlog, vijećnici Drugog zasijedanja AVNOJ-a su izglasali Odluku o odobravanju odluka, naredaba i izjava Izvršnog odbora AVNOJ-a i Vrhovnog štaba NOV i POJ (vid. str. 299).

659 Odnosi se na domobranske jedinice kvislinške Nezavisne Države Hrvatske, u kojoj je s odobrenjem Nijemaca i pod njihovom kontrolom formirano domobranstvo po uzoru na Kraljevsko ugarskohrvatsko domobranstvo do 1918. Dio ljudstva i komandnog kadra poticao je iz bivše Jugoslovenske vojske, a na vodeće položaje postavljeni su oficiri iz bivše austrougarske vojske. Nijemci su odredili da ne može imati više od 16 000 ljudi, ali zbog narodnog ustanka u Jugoslaviji dozvolili su formiranje daleko jačih snaga. Na zahtjev Nijemaca, a radi boljeg prilagođavanja vođenja borbe protiv jedinica narodnooslobodilačkog pokreta, domobranstvo je krajem 1941. reorganizovano u tri domobranska zbora (korpusa) i tri domobranska zborna (korpusna) područja. U svakom zboru su bile po dvije pješačke divizije od po tri pješadijske pukovnije s odgovarajućom artiljerijom i drugim jedinicama. Krajem 1941. kopnena vojska NDH imala je 65500 ljudi. S formiranjem novih jedinica domobranstvo je krajem 1942. poraslo na 110 000 vojnika. Poslije nove reorganizacije u periodu april-decembar 1943. ukinute su divizije (osim 6. pješadijske), pa su formirane, zbog lakšeg komandovanja i bolje taktičke upotrebe, 4 lovačka i 4 gorska (brdska) zdruga. Oni su bili formirani od probranog ljudstva i starješina, a opremljeni njemačkim naoružanjem.

U Bosni su bili pod komandom njemačkih divizija. Prisilno regrutovanu omladinu s područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine Nijemci su upućivali na obuku u Austriju (u Štokerau i Deleshajm) i u 1942. i 1943. formirali tri njemačke tzv. legionarske divizije ratnog sastava – 369, 373. i 392. diviziju. Krajem 1943. kopnene snage domobranstva su, bez njemačkih navedenih divizija, brojale oko 135 000 vojnika.

[660] Predsjedništvo AVNOJ-a je na svojoj prvoj sjednici donijelo ujutro 30. novembra 1943. Odluku o obrazovanju Državne komisilje za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača.

[661] Tekst pomenutog akreditivnog pisma od septembra 1943. vid. u 16. tomu.

[662] Riječ je o delegaciji NOVJ koja se nalazila u Bariju (o tome vid. nap. 434).

[663] Odnosi se na vojnu delegaciju Vrhovnog štaba NOV i POJ, u kojoj su bili Vlatko Velebit i Miloje Milojević, a koja je 3. decembra 1943. iz Glamoča avionom otputovala u Kairo, gdje se nalazila Vrhovna komanda savezničkih snaga za Bliski istok. Tu je delegaciju trebalo da predvodi član Politbiroa Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ Ivo Lola Ribar. Međutim, u trenutku polijetanja aviona, 27. novembra 1943, s aerodroma na Glamočkom polju za Italiju, avion je bio napadnut od njemačkog izviđačkog aviona. Tom prilikom poginuli su Ivo Lola Ribar, dva britanska oficira i nekoliko boraca NOVJ.

[664] Prva sovjetska vojna misija je stigla u Vrhovni štab NOV i POJ 23. februara 1944.

[665] Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije na svom Drugom zasijedanju donijelo je noću 29/30. novembra 1943, na predlog slovenačke delegacije, odluku da se u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije uvede naziv »maršal Jugoslavije«. Tada je Predsjedništvo AVNOJ-a dodijelilo taj naziv vrhovnom komandantu NOV i POJ Josipu Brozu Titu. Odluku je na zasijedanju saopštio Moša Pijade. Pošto su vijećnici jednoglasno odobrili tu odluku, Tito je održao govor koji se ovdje objavljuje.

[666] Ovu depešu je, po Titovom uputstvu, napisao Moša Pijade.

[667] Od ukupno 250 mandata vijećnika koje su izabrala zemaljska antifašistička vijeća i Glavni štab Vojvodine Drugom zasijedanju AVNOJ-a prisustvovalo je – predalo punomoći 142 delegata i to: 46 (od 53) iz Bosne i Hercegovine, 16 (od 16) iz Crne Gore, 37 (od 78) iz Hrvatske, 17 (od 42) iz Slovenije, 24 (od 53) iz Srbije i 2 (od 8) iz Vojvodine. Premda su bile izabrane, Zasjedanju nisu prisustvovale delegacije iz Makedonije (42 vijećnika) i Sandžaka (11 vijećnika), jer se nisu mogle probiti preko okupiranih teritorija. Takođe se nisu mogli probiti ni vijećnici s Kosova. Na predlog izvjestioca verifikacionog odbora Todora Vujasinovića, AVNOJ je riješio da se pored 250 pismeno prijavljenih vijećnika verificira još 11 mandata vijećnika iz Sandžaka i 7 mandata (do tada depešama najavljenih vijećnika) iz Makedonije (vid. nap. 689), dakle ukupno 268. U svojstvu zamjenika vijećnika prisustvovalo je zasijedanju još 8 drugova iz Bosne i Hercegovine, 6 iz Crne Gore i 1 iz Hrvatske.

[668] O tome više vid. na str. 300.

[669] Za članove Predsjedništva AVNOJ-a tada su izabrani: Broz Josip Tito, Babović Spasenija, Belovuković Milan-Deva, Butozan dr Vaso, Kecmanović dr Vojislav, Opačić Stanko – Ćanica, Popović Koča, Pucar Đuro, Ranković Aleksandar, Ribnikar Vladislav, Stević Luka, Zečević Vlada, Žujović Sreten, Bakarić dr Vladimir, Frol Frane, Gregorić dr Pavle, Gržetić Maca, Krstulović Vicko, Leontić dr Ljubo, Magovac Božidar, Preka Aleksandar, Vrkljan Ante, Avšić Jakob – Rade, Fajfar Tone, Jeras Josip, Kardelj Edvard, Kidrič Boris, Mikuž dr Metod, Vidmar Josip, Karabegović Osman, Krce Pavao, Sudžuka Muhamed, Kurt Husnija, Đilas Milovan, Mandić dr Ante i Sremec dr Zlatan. Izabrani za članove Predsjedništva, a nisu prisustvovali: Grulović Nikola, Karamatijević Jevstatije, Leković Voja, Marković Momčilo, Nešković dr Blagoje, Petrović Nikola, Pribićević dr Rade, Stambolić Petar, Vukosavljević Sreten,

Hebrang Andrija, Krajačić Ivan, Lakuš Filip, Nazor Vladimir, Smodlaka dr Josip, Bevk France, Leskošek Franc, Miljanić dr Niko, Andonov Metodija Ćento, Apostolski Mihailo, Pop-Tomov Vlado.

670 Odnosi se na borbe koje je vodila 1. makedonsko-kosovska NO brigada 16. i 17. novembra 1943. s njemačko-balističkim snagama (vid. nap. 606), poslije čega se ova brigada prebacila u bugarsku okupacionu zonu i napadale policijske stanice na prostoru Bitolj – Ohrid i Bitolj – Kičevo. Krajem novembra brigada se, ostavivši tamo svoja dva bataljona, vratila na slobodnu teritoriju Debarca.

671 Sjeverno i istočno od Sarajeva borbe su 30. novembra 1943. vodile jedinice 17. istočnobosanske NOU divizije (sastava: 6. istočnobosanska, 16. muslimanska i 15. majevačka NOU brigada).

672 Na pomenutim pravcima borbe s Nijemcima i ustašama su vodile jedinice 9. dalmatinske NOU divizije.

673 Osvobodilna fronta slovenskog naroda je osnovana 22. aprila 1941. na inicijativu Centralnog komiteta KP Slovenije, kada je potpisan sporazum između KPSl, hrišćanskih socijalista, demokratskog krila organizacije »Soko« i grupe kulturnih radnika o zajedničkoj oslobodilačkoj borbi. Do ustanka je nosila naziv Antiimperijalistična fronta. Ta organizacija slovenačkog oslobodilačkog pokreta postavila je sebi prilikom osnivanja program: da se sav slovenački narod, uključujući primorske i koruške Slovence, mora jedinstveno boriti za oslobođenje, nezavisnost i ujedinjenje slovenskog naroda, za složnu zajednicu ravnopravnih naroda, za nacionalno samoodređenje, protiv pljačke, terora i denacionalizacije. Prilikom osnivanja imala je izvjesne koalicione forme, uglavnom u Vrhovnome plenumu. U osnovnim odborima na terenu OF je djelovala kao jedinstvena politička organizacija da bi se Dolomitskom izjavom februara 1943, a posebno na konferenciji svih predstavnika koji su sačinjavali OF, na Pugledu, aprila 1943, koaliciona osnova potpuno ukinula i OF počela raditi kao jedinstvena politička organizacija s jedinstvenim programom i jedinstvenim zadacima.

674 Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« emitovala je ovo saopštenje u svojoj emisiji od 30. oktobra 1943.

675 Ovu depešu su dobili Josip Broz Tito i Šterju Atanasov Georgijev iz Moskve od Georgi Dimitrova 3. novembra 1943.

676 Ovaj zahtjev G. Dimitrova Tito je dostavio delegatu CK KPJ Svetozaru Vukmanoviću 6. novembra 1943. (preko Štaba 2. korpusa NOVJ) s tim da tražene podatke javi predstavnik Bugarske KP (o tome više vid. na str. 191. i u nap. 467).

677 O pomenutim bugarskim rukovodiocima više vid. u nap. 71.

678 Pismo-poruku koje je Tito uputio generalu Montgomeriju povodom godišnjice bitke kod El Alamejna vid. na str. 104.

679 Titov odgovor na ovu Dimitrovljevu depešu vid. na str. 203, a o njemačkom obavještajcu Hansu Otu više vid. u nap. 490.

680 Primivši ovu depešu, Šterju Atanasov-Georgijev je sutradan poslao Moskvi depešu: »Dimitrovu. Štab zahvaljuje za pomoć. Preduzimamo mjere za obezbjeđenje Štaba i druga Tita. Georgijev«. (A-CK SKJ, Fond CK KPJ – KI, reg. br. 17251/681.)

681 Kijev su oslobodile snage Prvog ukrajinskog fronta 6. novembra 1943.

682 Takvu propagandu o narodu i u svojim dokumentima su posebno širili ideolog ravnogorskog četničkog pokreta Dragiša Vasić i Dragoljub Mihailović.

683 Ovu depešu je napisao na ruskom jeziku predstavnik Dimitrova kod Tita Šterju Atanasov – Georgijev, a Tito ju je supotpisao i otpremio preko svoje radio-stanice za Moskvu.

684 O Zboru slovenačkih delagata u slobodnom Kočevju i izboru Slovenačkog narodnooslobodilačkog odbora i vijećnika za Drugo zasijedanje AVNOJ-a vid. u nap. 547.

685 U Hrvatskoj je održano Drugo zasijedanje ZAVNOH-a u Plaškom od 12. do 15. oktobra 1943. Izabran je Izvršni odbor i 47 novih vijećnika. Donijet je Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i radu ZAVNOH-a, izglasana Rezolucija i upućen Proglas narodima i narodnostima Hrvatske. Predstavnici Hrvata, Srba i svih narodnosti jednodušno su izrazili volju da se nova Jugoslavija izgradi na načelu federacije i da Hrvatska uđe u nju kao ravnopravna federalna jedinica.

Kandidate za vijećnike AVNOJ-a iz Hrvatske predložio je Izvršni odbor ZAVNOH-a. Od ukupno 78 izabranih vijećnika, samo je njih 37 učestvovalo na Drugom zasijedanju AVNOJ-a. Iz Hrvatske su izabrani za Drugo zasijedanje AVNOJ-a ovi vijećnici: Antolović Josip, Augustinčić Antun, Bakarić dr Vladimir, Balaš Boris, Balen Šime, Barbalić Ivan, Belinić Marko, Berus Anka, Biber Antun Tehek, Bolt Ivan, Božanić Andrija, Brkić Dušan, Brozina ing. Nikola, Bubanj Andrija, Buljan Vice, Burić dr Petar, Cazi Josip, Cerovac Antun, Cetina Josip, Cetušić Mileva, Čalić Dušan, Detoni Marijan, Draušnik Jurica, Đarić Ljuban, Frol Frane, Gizdić Drago, Gregorić dr Pavle, Gržetić Maca, Guberović Nikola, Hebrang Andrija, Iveković dr Mladen, Jakša dr Uroš, Jambrišak dr Milivoj, Kosovac Vujo, Krajačić Ivan, Kranžalić Ivan, Krce Pavao, Krstulović Vicko, Kršul Mate, Kukoč Ivan, Lakuš Filip, Leontič dr Ljubo, Livada Dušan, Magovac Božidar, Mandić dr Ante, Mraz Franjo, Mrazović Karlo Cofek, Nazor Vladimir, Nikoliš dr Gojko, Opačić Stanko Ćanica, Pavić Janko, Pejnović Kata, Počuča Mile, Polović Marko, Pribićević dr Rade, Prvčić Stjepan, Rakovac Joakim, Rumbak Ivan, Smodlaka dr Josip, Sokol Vid, Sorić Mate, Sremec Nada, Sremec dr Zlatan, Stilinović Marijan, Strižić Tomo, Šalamun Stjepan, Šašić Jefto, Škar Stanko, Tiljak Đuro, Todorović Simo, Tuđman Stjepan, Vidović Nikola, Vrkljan Ante, Vukelić Sava, Zečević Stevo, Zlatarić Branko, Žanko dr Miloš i Žigić Rade.

686 O prvoj osnivačkoj skupštini Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) vid. nap. 505.

687 O Prvom zasijedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke (AVNOCiB) vid. nap. 347. i 503.

688 O Prvom zasijedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka vid. nap. 348.

689 Za Drugo zasijedanje AVNOJ-a iz Makedonije su delegirana 34 vijećnika. Međutim, do početka zasjedanja su, uslijed slabosti radio-veza, prijavljena imena samo 7 delegata, i to: Dmitra Vlahova, Lazara Koliševskog, Mare Naceve, Mihaila Apostolskog, Bana Andrejeva, Vlada Poptomova i Metodija Andonova. Verifikacioni odbor AVNOJ-a je njihove mandate osnažio u njihovoj odsutnosti. Pošto nisu bile završene sve pripreme oko izbora delegata — vijećnika iz Makedonije, delegat CK KPJ i VŠ NOV i POJ u Makedoniji Svetozar Vukmanović Tempo je 30. novembra 1943. poslao Titu, preko Štaba 2. korpusa NOVJ, slijedeću depešu:

»Titu. Javi hitno da li se može pričekati do 5. decembra sa slanjem imena [delegata] za AVNOJ. Neke poznate ličnosti još se nisu prebacile na oslobođenu teritoriju usled provale u Skoplju i ofanzive na nas.

Predlažemo da Metodije Andonov Čento uđe kao potpredsednik Nac[ionalnog] komiteta, a Strahil Gigov kao član.

Mi smo se odlučili da predložimo Dmitra Vlahova u predsedništvo Antifašističkog sobranja Makedonije. Slažemo se potpuno da uđe kao potpredsednik AVNOJ-a. Isto tako slažemo se za Pop-tomova . . . Tempo« (A-VII, fond NOR, kut. 394, reg.br. 5/12-2.)

S. Vukmanović Tempo je, najzad, 11. decembra 1943. radiogramom obavijestio Tita o predlogu sastava vijećnika iz Makedonije koje je predložio Inicijativni odbor ASNOM-a. Zbog pogrešno dešifrovanih imena vijećnika navedenih u depeši S. Vukmanovića Tempa od 11. decembra 1943, njihova imena navešćemo na osnovu

poslednjih istraživačkih rezultata makedonske istoriografije. Navešćemo ih abecednim redom: Aceva Vera, Agoli Nedžat, Andonov Metodija Čento, Andrejev Banc, Apostolski Mihailo, Arsov Dončo, Arsov Ljupčo, Bajalski Risto, Biljanovski Zlate, Burzevski Vančo, Cipovski Todor, Filipovski Čede, Georgijevski Kiro, Dinovski Lazar, Gigov Strahil, Josifovski Kuzman, Kalajdžijski Lazar, Koliševski Lazar, Kuturec Tomo, Malinovska Veselinka, Mančevski Veljo, Markovski Venko, Minčev Nikola, Naceva Mara, Naumovski Naum, Piruze Petre, Poležina Vladimir, Popivanova Malina, Poptomov Vladimir, Sejfula Kemal, Todorovski Nikola, Trpovski Jonče, Veslijevski Naum i Vlahov Dmitar. (dr Mile Todorovski, pretstavnicite od Makedonija na II zasedanije na AVNOJ. Glasnik na Institutot za nacionalna istorija. Skopje, 1968, 3, 173–181.)

690 Od 53 izabrana delegata iz Srbije je Drugom zasijedanju AVNOJ-a prisustvovalo 24 delegata, i to: Alargić Judita, Andrejević-Kun Đorđe, Babović Spasenija, Belovuković Milan-Deva, Grković Radovan, Đorđević ing Živa, Đurić Momčilo, Žujović Sreten, Zečević Vlada, Ilić Pavle, Josipović Srboljub, Milojević Miloje, Mitrović-Đilas Mitra, Mutapović ing Dragoslav, Nedeljković dr Dušan, Pijade Moša, Popović Koča, Radić Vojislav, Ranković Aleksandar, Ribnikar Vladislav, Savić Pavle, Sofijanić Ratko, Stević Luka i Todorović Mijalko.

691 Do početka Drugog zasijedanja na adresu AVNOJ-a iz raznih krajeva zemlje stigao je veliki broj pozdravnih telegrama, a iz inostranstva pozdravne telegrame su poslali Centralni komitet Komunističke partije Bugarske i Sveslovenski komitet iz Moskve.

692 S obzirom na to da je Tito davao smjernice i s Edvardom Kardeljom, Aleksandrom Rankovićem, Milovanom Đilasom, Sretenom Žujovićem, Mošom Pijade, dr Ivanom Ribarom i Borisom Kidričem neposredno učestvovao u pripremanju gotovo svih dokumenata Drugog zasijedanja AVNOJ-a, na daljim stranicama teksta donosimo Deklaraciju i najvažnije odluke jer ih tretiramo kao kolektivan rad.

693 Poslije Drugog zasijedanja AVNOJ-a Tito je u toku 30. novembra održao posebne konferencije s više delegacija. Zapisnici s tih konferencija nisu sačuvani, izuzev šireg izvoda iz razgovora s delegacijom iz Hrvatske, koji ovdje objavljujemo.

694 Odnosi se na oktobarsku revoluciju u Rusiji (vid. nap. 241).

695 Poslije pobjede komunista na izborima, nova vlada Estonije objavila je 21 jula 1940. da je Estonija Sovjetska Socijalistička Republika; odlukom Vrhovnog sovjeta od 6. avgusta zvanično je ušla u sastav SSSR-a. Litvanija (Litva) je poslije pada buržoaske vlade (17. juna 1940) i pobjede Komunističke partije na izborima (14–15. jula 1940) proglašena 21. jula 1940. Sovjetskom Socijalističkom Republikom, koja je 3. avgusta 1940. primljena u sastav SSSR kao savezna republika. Poslije njemačkog napada na Poljsku (1. septembra 1939), Crvena armija je ušla 17. septembra 1939. u zapadnu Belorusiju i ova je uključena 2. novembra 1939. u Belorusku SSR.

696 O nastojanjima anglo-američkih vojnih vlasti i jugoslovenske kraljevske vlade u izbjeglištvu da ratne zarobljenike i internirane jugoslovenske građane u Italiji mobiliše u »kraljevsku vojsku van otadžbine« vid. u nap. 436.

HRONOLOGIJA

1943.

Oktobar-novembar

Josip Broz Tito s Vrhovnim štabom NOV i POJ i Centralnim komitetom KPJ boravi u Jajcu. Povremeno boravi i radi u kući Ante Burića (sada ulica Esada Ademovića broj 10), a najčešće u jednoj drvenoj baraci ispod zidina jajačke tvrđave. Ponekad je radio i u jednom tunelu. U drugoj baraci radio je dio članova Vrhovnog štaba i Politbiroa CK KPJ. Jajce je tada predstavljalo središte odakle se rukovodilo čitavim NOP-om. Tu su se nalazili još Izvršni odbor AVNOJ-a (od sredine novembra), Centralni komitet SKOJ-a, Zemaljski odbor USAOJ-a i Centralni odbor AFŽ-a i prva jugoslovenska novinska agencija Tanjug, koja je tu i počela s radom. Sem tih ustanova, tu su bile smještene oficirska i partijska škola, štabovi 1. proleterskog korpusa i 10. krajiške NOU divizije i dijelovi njihovih jedinica, okružni, sreski i općinski narodnooslobodilački odbori. Tu je bilo i Kazalište narodnog oslobođenja, a radili su ovdje i mnogi istaknuti naučni radnici, književnici, muzičari, slikari, vajari i drugi.

1. oktobar

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito radiogramom obavještava Georgi Dimitrova i Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« da je teritoriju Istre zahvatio narodni ustanak, da se na čitavoj toj teritoriji vode teške borbe s njemačkim trupama, da su tu obrazovane, pored nekoliko partizanskih odreda, i tri brigade NOVJ, te da se na sektoru Splita vode 20 dana najžešće borbe s njemačkim trupama.

Tito je upozorio, preko Glavnog štaba NOV i PO za Hrvatsku, Izvršni odbor ZAVNOH-a i CK KP Hrvatske na nedostatke Proklamacije ZAVNOH-a od 20. septembra 1943. u kojoj je trebalo naglasiti da se garantuju sloboda i ravnopravnost italijanskoj manjini; da je nepravilno proglašavanje ništetnosti svih ugovora samo od strane ZAVNOH-a i samo s njegovim potpisom – nju je morao da potpiše AVNOJ, a Predsjedništvo ZAVNOH-a da supotpiše.

Tito je depešom obavijestio Štab 2. korpusa NOVJ u Crnoj Gori da će poslati iz zapadne Bosne na njegov sektor jednu do dvije divizije, u Štabu 1. proleterske udarne divizije naredio je da u najkraćem roku oslobodi Livno, Duvno i Kupres.

2. oktobar

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je uputio vladi SSSR-a depešu povodom predstojeće Moskovske konferencije ministara inostranih poslova SAD, V. Britanije i SSSR-a, u kojoj je istakao: »Prvo. Mi ne priznajemo ni jugoslovensku vladu ni kralja u inostranstvu zato što oni dvije i po godine i sada podržavaju saradnika okupatora, izdajnika Dražu Mihailovića i zbog toga snose svu odgovornost za to izdajstvo nad narodima Jugoslavije.

Drugo. Mi nećemo dozvoliti da oni dođu u Jugoslaviju, jer bi to značilo građanski rat. Treće. Govorimo u ime ogromne većine naroda da on želi demokratsku republiku koja će se oslanjati na narodnooslobodilačke odbore. Četvrto. Jedina zakonita vlada u sadašnje vrijeme jesu narodnooslobodilački odbori na čelu s Antifašističkim vijećem.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ i generalnog sekretara KPJ Tito je upozorio Štab 1. bosanskog korpusa NOVJ da Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu nema prava da se miješa u vojna pitanja, jer je to stvar viših štabova i Vrhovnog štaba i da ne dozvoli diskusije po vojnim pitanjima s mjesnim partijskim organizacijama.

3. oktobar — Tito je radiogramom obavijestio Georgi Dimitrova i Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« da su jedinice 1. bosanskog korpusa NOVJ pod komandom general-majora Koste Nađa, poslije 63 časa upornih borbi, oslobodile najveći grad u istočnoj Bosni – Tuzlu, a jedinice 2. korpusa NOVJ pod komandom generala Peka Dapčevića grad Bijelo Polje u Sandžaku.

4. oktobar — Radiogramom Tito obavijestio Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« o oslobođenju Livna od strane jedinica 1. proleterske udarne divizije, o uspjesima 1. bosanskog korpusa na sektoru Tuzle i o plijenu koji su jedinice 2. korpusa zadobile prilikom oslobođenja Kolašina.

5. oktobar — U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je sazvao sjednicu Vrhovnog štaba NOV i POJ, kojoj je prisustvovalo nekoliko članova CK KPJ. Razmotreni su vojno-politička situacija u zemlji i Sredozemlju, obrazovanje novih korpusa, postavljanje kadrova u štabovima osam korpusa, formiranje Prve vazduhoplovne baze. Odlučeno je da se 5. krajiška NOU divizija hitno uputi iz zapadne Bosne u Sandžak, da se glavnina snaga 3. bosanskog korpusa NOVJ usmjeri prema jugoistočnoj Bosni i Sandžaku, da 2. korpus NOVJ u Crnoj Gori, zajedno s 3. korpusom, stvori operativnu osnovicu za premještanje težišta dejstva u Srbiju, a 1. proleterski korpus pripremi za pokret u Srbiju s kojim je trebalo tamo da ode i Josip Broz Tito.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdao naredbu o fomiranju 1. proleterskog korpusa NOVJ u čiji su sastav ušle 1. proleterska i 6. lička divizija NOVJ i 13. proleterska NOU brigada »Rade Končar«.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je izdao naredbu o postavljanju komandnog kadra za sve korpuse (I, II, III, IV, V, VI, VII i VIII korpus).

7. oktobar — U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je preko G. Dimitrova uputio vladi SSSR-a radiogram, u kome je upozorio: »Poklanjanje aviona od strane predsjednika SAD Franklina Ruzvelta jugoslovenskim emigrantima i nama neprijateljskim krugovima jeste miješanje Amerike u naše unutrašnje stvari«.

8. oktobar — U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je uputio Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« zahtjev da emituje priznanje borcima, komandantima i političkim komesarima 2. krajiške, 6. istočnobosanske, 3. muslimanske i 1. majevičke NOU brigade za ispoljenu izvanrednu hrabrost prilikom oslobođenja Tuzle.

9. oktobar

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ i generalnog sekretara KPJ Tito je uputio pismo delegatu Vrhovnog štaba NOV i POJ i CK KPJ u Makedoniji Svetozaru Vukmanoviću Tempu, u kome je dao direktivu za vojno-politički rad u Makedoniji i istakao da ne treba stvarati Balkanski štab (od predstavnika Jugoslavije, Grčke, Bugarske i Albanije), već da treba ukazivati pomoć narodnooslobodilačkim pokretima u susjednim zemljama.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je poslao Glavnom štabu NOV i PO za Srbiju uputstvo o daljoj vojnoj aktivnosti i političkom radu: rušiti komunikaciju Skoplje – Niš – Beograd i onemogućiti izvlačenje njemačkog ratnog materijala; s četnicima D. Mihailovića ne stvarati nikakav sporazum, a njihove vođe raskrinkavati; mobilisati nove borce za 1. i 2. proletesku brigadu i koncentrisati snage na najpodesnijim mjestima.kako bi se razoružali Nijemci, Bugari i kvislinzi.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je uputio Štabu 2. korpusa NOVJ direktivu o osnovnim zadacima: da likvidira četnike, da potpuno razoruža italijanske jedinice ili da ih pridobije da se pod komandom štabova NOVJ zajednički bore protiv njemačkih jedinica, da stvara nove narodnooslobodilačke odbore i učvršćuje narodnu vlast. U direktivi je dat i plan o prenošenju težišta dejstava NOVJ u Srbiju i Makedoniju i saopšteno da se na sektor 2. korpusa upućuje 5. krajiška divizija radi dejstva u Sandžaku.

10. oktobar

Radiogramom Tito je obavijestio G. Dimitrova i Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« o borbama jedinica NOVJ na sektoru Tuzla – Doboj, zatim kod Šibenika, Knina, Imotskog i Sušaka, te da su jedinice 2. korpusa NOVJ oslovodile Mateševo. U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je pohvalio borce, komandire i političke komesare 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade 3. udarne divizije i vojnike 2. bataljona 83. puka italijanske partizanske divizije »Venecija« za izvanrednu požrtvovanost ispoljenu prilikom oslobađanja Kolašina.

11. oktobar

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je depešom obavijestio G. Dimitrova da Vrhovni štab NOV i POJ organizuje brigadu »Garibaldi« od italijanskih dobrovoljaca, da se takve jedinice formiraju i u drugim krajevima zemlje, da su u Glavni štab NOV i PO za Sloveniju stigla iz partizanske komande u sjevernoj Italiji dva oficira za vezu, te da će se tamo uputiti oficiri za vezu NOVJ. Tito je takođe predložio da se iz SSSR-a upute neki od italijanskih rukovodilaca koji bi politički radili u italijanskim jedinicama koje su u sastavu NOVJ.

12. oktobar

Radiogramom Tito je obavijestio Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« da su 3. proleterska (krajiška) NOU brigada 1. proleterske udarne divizije i dijelovi 9. krajiške brigade 10. krajiške NOU divizije 11. oktobra napali industrijski centar – Zenicu i uništile sve fabrike, visoke peći, rudnike i električnu centralu.

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je obavijestio G. Dimitrova da je iz Vrhovnog štaba NOV i POJ upućena s 5. krajiškom NOU divizijom grupa rukovodilaca Bugarske radničke partije (k), koji su se 18. septembra spustili padobranima kod Bugojna, prema Sandžaku i Makedoniji.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je preko G. Dimitrova poslao vladi SSSR-a radiogram o razgovoru sa šefom Anglo-američke vojne misije koji je »pitao štao ja mislim o iskrcavanju Saveznika u Jugoslaviju, bar s manjim snagama. Ja sam odgovorio da to smatram necijelishodnim i dao sam mu strategijsko objašnjenje teškoća te kampanje . . . Ali oni ipak svojom djelatnošću pokazuju da misle iskrcati svoje jedinice. Mi nećemo dozvoliti ovo iskrcavanje bez naše saglasnosti i spremni smo da se suprostavimo silom.«

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je pohvalio 4. dalmatinsku (splitsku) brigadu 9. dalmatinske divizije NOVJ, koja se istakla u odbrani Splita ne napuštajući svoje položaje pod petnaestodnevnim njemačkim bombardovanjima.

13. oktobar Radiogramom Tito je zamolio G. Dimitrova da javi u Ameriku jugoslovenskim organizacijama da za prikupljeni novac kupe vojničku odjeću, obuću i rublje za zimu za Narodnooslobodilačku vojsku i da to šalju direktno jedinicama NOVJ avionima ili brodovima.

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je radiogramom zamolio G. Dimitrova da vidi kod vlade SSSR-a može li se za potrebe KPJ odštampati 30 000 partijskih knjižica, a za potrebe NOVJ nabaviti 100 000 vojničkih kapa, zatim nekoliko desetina uniformi za generale, nabaviti medikamenti, pokretne radio-stanice za unutrašnje veze, protivavionski topovi za odbranu gradova, navodeći da je »vojska sada mnogo narasla, a Englezi šalju smiješnu količinu . . . Sve što su oni do sada poslali nije dovoljno da se dva bataljona obuku i naoružaju«.

14. oktobar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je izdao naredbu po kojoj se u Livnu pri Vrhovnom štabu NOV i POJ formira Prva vazduhoplovna baza i određuju njen Štab i njeni zadaci.

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je uputio preko Štaba 3. korpusa NOVJ političkom komesaru 17. udarne divizije NOVJ direktivu o odnosima Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu s partijsko-političkim organima Narodnooslobodilačke vojske.

Tito je depešom naredio Štabu 3. korpusa NOVJ u istočnoj Bosni da poveže radio-stanice Vrhovnog štaba i Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

15. oktobar Radiogramom Tito je obavijestio G. Dimitrova da su njemačke komande prebacile iz sjeverne Italije dvije motorizovane divizije u Istru i duž komunikacije Sušak – Karlovac, gdje jedinice NOVJ vode s njima borbe 12 dana.

Tito je izdao naredbu kojom se dodijeljuje borcu-bombašu 3. bataljona 10. krajiške NOU brigade Mariji Bursać naziv narodnog heroja.

16. oktobar Radiogramom Tito je obavijestio Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« o pokušajima njemačkih trupa da izvrše desant na ostrva Hvar, Mljet i Zlarin i poluostrvo Pelješac, o borbama jedinica NOV kod Sinja, Imotskog i na sektorima Split – Trogir i Sušak – Ogulin, te o borbama jedinica 3. proleterske krajiške NOU brigade kod Viteza i 5. krajiške NOU Divizije kod Konjica.

17. oktobar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je izdao naredbu o organizaciji ekonomske službe u NOV i POJ.

18. oktobar — U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je poslao G. Dimitrovu radiogram da je sastav CK KPJ isti onaj koji je izabran na Petoj konferenciji KPJ 1940; da su u Politbirou: Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Ivan Milutinović, Franc Leskošek, Ivo Ribar i Sreten Žujović; da u Sloveniji, Hrvatskoj i Makedoniji postoje centralni komiteti, a u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i u Vojvodini pokrajinski komiteti KPJ; da je u borbama protiv okupatora poginulo nekoliko hiljada najboljih članova KP i rukovodilaca; da KPJ ima preko 20 000 članova; da se stalno drže partijski kursevi za rukovodioce, ne samo viši kursevi pri CK KPJ, CK KP Slovenije i Hrvatske i pri pokrajinskim komitetima, nego i pri okružnim komitetima.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je izdao naredbu o formiranju Štaba Mornarice NOVJ i postavljenju komandnog kadra u njemu. Štab Mornarice dobio je zadatak da organizuje i objedini sve mornaričke štabove i jedinice, organizuje odbranu obale i ostrva, koordinira dejstva na moru i obali.

Tito u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ i dr Ivan Ribar u ime Izvršnog odbora poslali su protestnu notu i izjavu (koju je objavila Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« 18. oktobra 1943) povodom četiri bombardera »liberatora« koje je vlada SAD predala emigrantskoj jugoslovenskoj vladi.

20. oktobar — U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je izdao naredbu o dodjeljivanju zvanja narodnog heroja Stanku Daki Semiču.

21. oktobar — Depešom Tito je naredio Štabu 2. korpusa NOVJ u Crnoj Gori da svoja operativna dejstva orijentiše prema Srbiji kao najznačajnijem strategijsko-političkom cilju, obavijestivši ga da će on lično uskoro doći s dvije divizije u to područje zemlje i narediti 16. vojvođanskoj NOU diviziji da pređe u Srbiju, a 3. korpusu NOVJ da orijentiše svoja dejstva k Drini.

Na svečanosti povodom predaje diploma slušaocima prvog kursa Oficirske škole NOVJ, kojoj su prisustvovali članovi Vrhovnog štaba NOV i POJ, delegati savezničke vojne misije akreditovane pri Vrhovnom štabu i predstavnici masovnih antifašističkih organizacija, Tito je održao govor.

22. oktobar — Radiogramom Tito je obavijestio Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« da su jedinice 4. krajiške NOU divizije oslobodile Sanski Most i Kozarac i opkolile grad Prijedor.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je naredio Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku da povodom njemačke ofanzive na slobodnu teritoriju Slovenije sadejstvuje s jedinicama Glavnog štaba NOV i PO za Sloveniju i da im, u slučaju potrebe, obezbijedi odstupanje na oslobođenu teritoriju u Hrvatskoj.

23. oktobar — U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je povodom prve godišnjice bitke kod El Alamejna poslao pismenu poruku komandantu britanske 8. armije generalu Montgomeriju, u kojoj je, pored ostalog, naveo: »U ime Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije izražavam svoju radost što su Vaše pobjede u Africi omogućile da su danas naša bojišta protiv zajedničkog nam neprijatelja udaljene svega 200 kilometara i da se svakog dana sve više slivaju u jedan neprekidni front svih savezničkih armija u borbi protiv najvećeg neprijatelja čovječanstva, njemačkog osva-

jačkog fašizma. Uvjeren sam da će naše bratstvo po oružju, zapečaćeno krvlju najboljih sinova Velike Britanije i Jugoslavije, ne samo pridonijeti skoroj pobjedi nad omraženim njemačkim fašizmom nego da će izazvati i puno razumijevanje kod Vas, Vaših vojnika i čitavog britanskog naroda za stremljenja kojima su prožeti narodi Jugoslavije. U ime tih težnja oni su prolili more dragocjene krvi svojih najboljih sinova. To su težnje: nova slobodna i istinska demokratska federativna Jugoslavija, iskovana na bratstvu i ravnopravnosti svih njenih naroda . . .«

Radiogramom Tito je obavijestio Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« o teškim borbama koje vode jedinice 16 vojvođanske NOU divizije s njemačkim trupama kod Brčkog, o uspješnim borbama jedinica NOV na sektoru Sinja i Mosora, te o ofanzivi njemačkih trupa i albanskih fašista na sektoru Andrijevice, u Crnoj Gori.

24. oktobar — Tito je uputio Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« depešom apel koji su napisali predstavnici željezničkih organizacija, a koji su se nalazili u NOVJ, željezničarima Jugoslavije da još više pojačaju sabotaže i da se uključe u redove NOV.

25. oktobar — U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je uputio štabovima 2. i 3. korpusa i 5. krajiške NOU divizije direktivu da usklade borbena dejstva u dolini rijeka Lima i Uvca radi prenošenja težišta operacija u Srbiju.

26. oktobar — Povodom proslave 26. godišnjice oktobarske socijalističke revolucije, Centralni komitet KPJ uputio je Centralnom komitetu CK SKP(b) čestitku, a vrhovni komandant NOV i POJ Tito takvu čestitku je uputio vrhovnom komandantu Crvene armije maršalu Josifu Visarionoviču Staljinu.

Tito je depešom pitao Glavni štab NOV i PO za Hrvatsku da li će s obzirom na vojni položaj biti moguće održati plenum AVNOJ-a u Hrvatskoj i kakve su mogućnosti putovanja u Sloveniju.

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je naložio Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu da odmah pređe iz istočne u srednju Bosnu i da s njim pođu Todor Vujasinović, dr Vojislav Kecmanović, pop Sava Savić, pukovnik Sulejman Filipović, Mitar Mitrašević i još nekoliko uticajnih Srba, Hrvata i Muslimana na zasijedanje AVNOJ-a.

Tito je naredio Štabu 2. korpusa NOVJ u Crnoj Gori da uspostavi direktnu radio-vezu 3. NOU divizije i 10. hercegovačke NOU brigade s Vrhovnim štabom i da delegatu Vrhovnog štaba i CK KPJ u Makedoniji Svetozaru Vukmanoviću prenese plan radio-veze s Vrhovnim štabom.

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je održao slušaocima Partijske škole pri CK KPJ predavanje o nastanku, djelatnosti i razvoju KPJ između dva svjetska rata.

27. oktobar — Radiogramom Tito je obavijestio Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« o uspješnim napadima 1. šumadijske NO brigade na njemačke trupe u Srbiji, kao i o žestokim borbama jedinica NOVJ protiv Nijemaca, ustaša i četnika u istočnoj Bosni, Bosanskoj krajini, Dalmaciji i Crnoj Gori.

Tito je odobrio Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku da iz sastava 6. slavonskog korpusa NOVJ uputi jednu brigadu u Bosnu i jednu u Žumberak i upozorio da se s njemačkim

komandama može razgovarati samo u vezi s razmjenom zarobljenika, među kojima treba razmijeniti za njemačke zarobljenike Mihu Marinka i Antona Dolinšeka.

Tito je depešom naredio Štabu 2. korpusa NOVJ da obavijesti rukovodstvo NOP-a u Crnoj Gori i Sandžaku da sazove i obrazuje Antifašističko vijeće za Crnu Goru i Boku, a takođe zasebno za Sandžak.

28. oktobar

Tito je uputio G. Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« radiogram u kome naveo: da na raznim sektorima Srbije jedinice NOV i POJ uspješno vode borbe s četnicima D. Mihailovića, da ruše željezničke pruge i napadaju na željezničke stanice i vojne transporte; da se u Makedoniji sve više širi narodnooslobodilački pokret; da je komandant Glavnog štaba NOV i PO za Makedoniju general-major Apostolski poslao Titu depešu: »U ime jedinica Narodnooslobodilačke vojske Makedonije pozdravljamo našeg vrhovnog komandanta. Mi smo uvjereni da ćemo se pod Vašim rukovodstvom i uz Vašu pomoć izboriti za oslobođenje makedonskog naroda i da će poslije toga Makedonija biti stvarno slobodna i ravnopravna u jednoj slobodnoj i narodnoj Jugoslaviji«.

Delegat CK KPJ i Vrhovnog štaba u Makedoniji Svetozar Vukmanović obavijestio je Tita da održava terensku vezu s centralnim komitetima komunističkih partija Bugarske i Grčke, da je privremeno prekinuta radio-veza s rukovodstvom NOP-a Albanije zbog toga što je u Albaniji propalo 11 radio-stanica i da su u Bugarskoj otpočele akcije malih partizanskih odreda.

29. oktobar

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je zatražio od Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« da – povodom članaka nekih inostranih listova, koji pogrešno prikazuju karakter Osvobodilne fronte i njen odnos prema opštem oslobodilačkom pokretu naroda Jugoslavije – emituje saopštenje Izvršnog odbora OF Slovenije, u kome se, pored ostalog, navodi: da je OF potpuno jedinstven opštenarodni pokret slovenačkog naroda, koji je već odavno prerastao formu isključivo partijske koalicije; da je OF istovremeno sastavni dio jedinstvenog oslobodilačkog pokreta naroda Jugoslavije na čelu sa AVNOJ-em, koji jedino ima pravo da predstavlja sve narode Jugoslavije; da su slovenačke jedinice NOV na čelu sa svojim Glavnim štabom Slovenije sastavni dio NOV Jugoslavije kojim rukovodi isključivo Vrhovni štab s Titom na čelu.

30. oktobar

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je radiogramom zatražio od G. Dimitrova objašnjenje zašto se u parolama CK SKP(b) povodom 26. godišnjice oktobarske revolucije ne pominje borba naroda Jugoslavije: »Sve nas je vrlo neprijatno pogodilo to što se u parolama CK SKP(b) nijednom riječju ne spominje borba jugoslovenskih naroda . . . Saveznici u Italiji, koji imaju protiv sebe trostruko manje njemačkih divizija nego mi, u parolama se spominju.

31. oktobar

Tito je naredio Štabu 3. korpusa NOVJ da 2. krajiška NOU brigada drži položaje prema Užicu i Bajinoj Bašti i time sadejstvuje 5. krajiškoj diviziji, a da se ostalim snagama obezbijedi od Sarajeva – gdje su koncentrisane krupne njemačke snage s ofanzivnom namjerom – i poruši komunikacije koje od Sarajeva vode za Višegrad i Sokolac.

1. novembar — U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je povodom 26. godišnjice oktobarske socijalističke revolucije napisao proglas narodima Jugoslavije pozivajući ih da masovno stupaju u oružanu borbu za potpuno oslobođenje zemlje.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je potvrdio naredbu Štaba 2. korpusa NOV o naimenovanju Glavnog štaba NOV i PO za Sandžak.

2. novembar — Preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« Tito je pozvao sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju Blagoja Neškovića i 1. šumadijsku NO brigadu da odmah krenu iz Srbije u susret 2. proleterskoj udarnoj diviziji koja je dejstvovala iz Sandžaka u pravcu Srbije.

Tito je poslao Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« depešu kojom je javio da jedinice 3. i 2. korpusa NOVJ uspješno nastupaju u zapadnoj Srbiji i u Crnoj Gori; da Nijemci koncentrišu u Sarajevu nekoliko divizija radi izvođenja ofanzive na slobodnu teritoriju; da je sva istočna, srednja i zapadna Bosna, osim nekoliko gradova, u rukama NOVJ i da se vode upsješne borbe u Slavoniji, Lici i Dalmaciji s njemačkim i ustaškim snagama.

3. novembar — Tito je uputio radiogram Moskvi u kome je naveo da se vratila delegacija Vrhovnog štaba NOV i POJ koja je bila u Italiji i Kairu zbog uspostavljanja veze s Amerikancima; da je s delegacijom u Vrhovni štab bez znanja Engleza došao jedan američki major, koji je »dovezao na našim trgovačkim brodovima nekoliko hiljada tona ratnog materijala, odjeće, namirnica i drugog«; zatim, da Englezi drže u koncentracionim logorima jugoslovenske patriote i zarobljene partizane koje su tamo bacili fašisti i da su im oni čak postavili četnike kao stražu; da je Vrhovni štab NOV i POJ tražio od Saveznika sve vojne i trgovačke brodove koje su oteli Italijani u aprilskom ratu 1941.

Tito je naredio Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku da najhitnije uputi 6. ličku NOU diviziju i 13. proletersku NOU brigadu »Rade Končar« u zapadnu Bosnu u sastav 1. proleterskog korpusa NOVJ s kojim je on namjeravao da ode u Srbiju.

Tito je primio od G. Dimitrova depešu u kojoj moli da se dade zadatak predstavniku Bugarske radničke partije (k) u Makedoniji Sergeju (Bojanu Blgarjanovu) da javi – preko Tita – šta se preduzima za širenje partizanskog pokreta protiv Nijemaca u Bugarskoj i Makedoniji i za povlačenje bugarske vojske iz Jugoslavije; da pošalje informaciju o stanju Partije; da Georgijev (Šterju Atanasov) uspostavi uz pomoć NOVJ kanal za vezu s Makedonijom za eventualno prebacivanje ljudi; da je veoma važno i neophodno uspostavljanje čvrste veze između Centralnog komiteta KPJ i Centralnog komiteta KPB.

4. novembar — U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je poslao Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske depešu kojom ga je obavijestio o sastavu 4. hrvatskog korpusa NOVJ i o načinu upotrebe njegovih divizija (7, 8. i 13), te naredio da najhitnije uputi 6. ličku NOU diviziju u sastav 1. proleterskog korpusa, naglašavajući: »Izgleda da vi nikako ne možete razumjeti da je sada glavna Srbija i da se sada tamo mora riješiti pitanje uređenja Jugoslavije uopće, a londonske izbjegličke vlade i kralja napose . . .«

Tito je poslao Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« radiogram, u kome je, pored ostalog, istakao da su makedonsko-albanske i kosovske jedinice oslobodile grad Kičevo; da je Kumanovsko-vranjski NOP odred porušio krajem oktobra željezničku prugu Kumanovo – Vranje, kao i nekoliko mostova, a što je Radio-London pripisao četnicima Draže Mihailovića, koji su u stvari tada napadali na makedonske partizane; da se u Sloveniji produžavaju teške odbrambene borbe protiv njemačkih tenkovskih i motorizovanih snaga koje izvode ofanzivu na pravcima Žumberak – Novo Mesto, Delnice – Kočevje i Ljubljana – Novo Mesto, dok slovenačke jedinice NOV i PO u isto vrijeme vode ofanzivne operacije protiv Nijemaca u Gorenjskoj, Štajerskoj i u Primorju; da su jedinice 2. korpusa NOVJ oslobodile Andrijevicu i ovladale velikim dijelom Crne Gore.

Oko 5. novembra

U svojstvu generalnog sekretara KPJ i vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je sazvao i održao u Jajcu zajedničku sjednici Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, na kojoj je razmatrana unutrašnja i međunarodna situacija i sačinjen predlog Izvršnom odboru AVNOJ-a da hitno sazove predstavnike iz cijele zemlje na drugo plenarno zasijedanje, te razmotrena lista resora i ličnosti koje bi ušle u privremenu vladu (Nacionalni komitet Jugoslavije).

5. novembar

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je poslao dr Ivanu Ribaru, predsjedniku Izvršnog odbora AVNOJ-a, i Centralnom komitetu KP Hrvatske depešu u kojoj je, pored ostalog, istakao: »... U vezi s događajima u svijetu i našoj zemlji i pokušaja jugoslovenske izbjegličke vlade i kralja da za svoj interes iskoriste sporazum u Moskvi i dođu u zemlju, potrebno je najhitnije sazvati plenum AVNOJ-a za donošenje važnih odluka. Pošto situacija ne dozvoljava ni najmanje odlaganje, predlažemo da se još do plenuma obrazuje privremena vlada koja će se za sada zvati Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, a koju bi onda plenum samo potvrdio ...« U istoj depeši Tito je dostavio i poimenični sastav Nacionalnog komiteta i naglasio da će AVNOJ biti najviše zakonodavno i političko tijelo i imati Prezidijum od 50 članova, tražeći o tome mišljenje Izvršnog odbora AVNOJ-a i CK KP Hrvatske.

Vrhovni komandant NOV i POJ Tito primio je od britanskog generala B. L. Montgomerija odgovor na njegovu poruku od 23. oktobra, u kome je rečeno: »Zahvaljujem Vam, generale, na Vašoj ljubaznoj poruci sa čestitkama i drugarstvom. S velikim zadovoljstvom čujem o Vašim neprekidnim uspjesima u borbi protiv ugnjetača Vaše zemlje i našeg zajedničkog neprijatelja. Nacisti će ispaštati za nedjela koja su počinili nad slobodoljubivim narodima Evrope. Sada na obje strane Jadrana primaju teške osvetničke udarce. Želim Vam sreću u Vašim borbama i pozdravljam hrabrost jugoslovenskih vojnika koji se bore za zajedničku stvar slobode.«

Tito je depešom dao uputstvo Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku u vezi s razmjenom zarobljenika između pripadnika NOP-a i Nijemaca, naglasivši da je stav Vrhovnog štaba NOV i POJ da »sva civilna lica koja oni hapse smatramo kao zarobljenike, a ne kao taoce« i da »treba pismeno utvrditi s Nijemcima to da će oni poštovati međunarodna pravila o zarobljenicima i

ranjenicima i kazati im da su to već prekršili što su ubijali naše ranjenike u Crnoj Gori«.

6. novembar U svojstvu generalnog sekretra KPJ Tito je naložio delegatu CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ Svetozaru Vukmanoviću da zatraži od predstavnika Bugarske radničke partije (komunista) podatke o tome šta je preduzeto u Bugarskoj za razvijanje partizanskog pokreta i šta je preduzeto da se Bugari pozovu za pomaganje narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji.

7. novembar Tito je depešom obavijestio glavne štabove NOV i POJ i štabove korpusa da će avioni NOVJ imati odozdo crvenu petokraku zvijezdu, a na krilima jugoslovensku zastavu sa zvijezdom na bijelom polju.

Radiogramom Tito je preko Glavnog štaba NOV i PO za Hrvatsku obavijestio Izvršni odbor AVNOJ-a da CK KPJ i Vrhovni štab predlažu da se za povjerenika inostranih poslova postavi Josip Smodlaka, a Vladimir Bakarić za njegovog podsekretara; za povjerenika unutrašnjih poslova umjesto ranije predloženog Sretena Žujovića postavi pop Vlada Zečević. »To je zato da se gospoda vani i unutra manje plaše.«

9. novembar U svojstvu generalnnog sekretara KPJ Tito je depešom upozorio delegata CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ u Makedoniji S. Vukmanovića da pitanje ujedinjenja i samoopredjeljenja makedonskog i drugih naroda Jugoslavije treba postaviti tek poslije pobjede nad Nijemcima i kvislinzima i da se pri tome rukovodi principima Atlanske povelje i Moskovske deklaracije.

Tito je obavijestio Štab 2. korpusa NOVJ u Crnoj Gori da se 1. šumadijska NO brigada iz Šumadije probija u pravcu Sandžaka i naredio mu da joj se ukaže pomoć.

10. novembar Tito je poslao Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« radiogram u kome je zahtijevao da se emituje da njemački i ustaški avioni raznose i bacaju razna falsifikovana naređenja s Titovim potpisom i pečatom Vrhovnog štaba »koja imaju cilj da zaplaše hrvatski narod, a naročito pristalice HSS«, te da su Nijemci kod Banje Luke spustili dva padobranca na molbu četničkih vođa kako bi to oni iskoristili u svojoj propagandi da Saveznici odobravaju saradnju četnika i njemačkih trupa protiv NOVJ.

11. novembar Radiogramom Tito je obavijestio Radio-stanicu »Slobodna jugoslavija« da jedinice NOV i POJ vode ofanzivne operacije u Slavoniji, Zagorju, Vojvodini, Srbiji, Makedoniji i u Bosni, te da se u Sloveniji produžavaju odbrambeni bojevi s njemačkim trupama, koje su i u Dalmaciji preduzele ofanzivu s više pravaca. Istom depešom obavijestio i o velikim uspjesima jedinica NOVJ u borbama s njemačkim snagama i četnicima D. Mihailovića u Sandžaku, Hercegovini i u istočnoj Bosni.

Tito je naredio Štabu 2. korpusa NOVJ da se pravilno postupa s engleskim oficirima i vojnicima koji prelaze iz četničkih formacija na stranu NOVJ ili se zarobljavaju u borbama protiv četnika D. Mihailovića.

14. novembar U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito je preko Štaba 2. korpusa NOVJ naložio članu Politbiroa CK KPJ Ivanu Milutinoviću da najhitnije krene s delegatima iz Crne Gore na Drugo zasijedanje AVNOJ-a.

Tito je naložio članu Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu Uglješi Daniloviću da odmah krene u pravcu Bugojna s delegatima iz Hercegovine na zasijedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslovođenja Bosne i hercegovine i AVNOJ-a.

Tito je poslao u Moskvu radiogram da jedinice NOVJ ofanzivne operacije vode u Srbiji, Sandžaku, Crnoj Gori i u Makedoniji i da velika njemačka ofanziva u Sloveniji ne samo da nije uništila snage NOVJ, nego su ove preduzele svoju ofanzivu protiv njemačkih trupa, nanoseći im znatne gubitke. Istom depešom javio i o žestokim borbama jedinica NOVJ s njemačkim trupama u Dalmaciji i Bosni.

15. novembar

Tito je naredio Štabu 3. korpusa NOVJ da razbije njemačke snage kod Tuzle, da drži jednu diviziju na Romaniji radi sadejstva pri eventualnom napadu ostalih jedinica NOVJ na Sarajevo.

Radiogramom Tito je obavijestio Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« o uspjesima jedinica NOV u Srbiji, gdje je 1. šumadijska NO brigada uništila i rudnik uglja kod Lazarevca, kao i o borbama u Crnoj Gori, Hrvatskoj i Bosni.

16. novembar

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito naredio Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku da upozori savezničku vojnu misiju da američke vojne vlasti moraju tražiti dozvolu od Vrhovnog štaba NOV i POJ za slanje svojih »specijalnih misija« preko teritorije Jugoslavije.

Tito je naredio Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku da traži sadejstvo savezničke flote i vazduhoplovstva u borbi protiv njemačkih i kvislinških snaga koje su otpočele dejstva u Hrvatskom primorju i na Kvarnerskim ostrvima.

Tito je uputio Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« radiogram da objavi protest Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju, u kome se, pored ostalog, navodi: »Glavni štab NOV i PO Srbije protestuje pred javnošću savezničkih zemalja protiv užasnih zverstava nad mirnim stanovništvom Srbije od strane četnika Draže Mihailovića. Ceo svet zna za strašna stradanja srpskog naroda pod Nemcima, Nedićem i bugarskim okupatorima, ali to da zverstva i nasilja koja vrše Mihailovićevi četnici ne zaostaju po svojoj svireposti — to ne zna . . .«

Depešom Tito je obavijestio Štab 2. korpusa NOVJ o formiranju 29. hercegovačke NOU divizije.

17. novembar

List »Njujork tajms« prvi put je objavio vijest samo o partizanima u Jugoslaviji i istakao da »protiv sila Osovine učestvuju samo jugoslovenski partizani pod komandom generala Josipa Broza Tita«.

18. novembar

Tito je depešom obavijestio Glavni štab NOV I PO Slovenije da će okupator izvesti na njegovu oslobođenu teritoriju još jednu ofanzivu većeg opsega i dao mu uputstva kako da organizuje jedinice i izvodi dejstva, naredivši mu da najhitnije uspostavi vezu s Glavnim štabom NOV i PO za Hrvatsku radi koordinacije operacija.

Depešom Tito je obavijestio Glavni štab NOV i PO Hrvatske da Nijemci namjeravaju izvesti u Sloveniji ofanzivu krupnih razmjera radi razbijanja jedinica NOV i obezbjeđenja zaleđa fronta u Italiji, te mu je naredio da usaglasi svoje planove dejstva s

planovima Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, a prvenstveno da razbije obruč Ogulin – Karlovac ili Ogulin – Delnice.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je naredio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da saopšti njemačkoj komandi u Zagrebu da prestane s vješanjem seljaka duž puteva; u protivnom da će se isto tako postupiti sa zarobljenim Nijemcima.

Tito je uputuio radiogramom širu informaciju Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« o borbama jedinica NOV u Srbiji s njemačkim, bugarskim i četničkim snagama; o oslobođenju Cazina; borbama oko Trebinja, Ljubinja i Nevesinja i o borbama u Sloveniji i Bosni.

19. novembar

U svojstvu generalnog sekretara KPJ i vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je poslao Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« upozorenje: »U emisijama 'Slobodna Jugoslavija' često se daju komentari u kojima ima krupnih političkih grešaka i koji našoj borbi ne koriste nego štete. U Jugoslaviji narod ovu stanicu smatra radio-stanicom Vrhovnog štaba i zato se emisije smatraju kao zvaničan stav ovog štaba. Treba prekinuti s emitovanjem nekontrolisanih komentara kako mi ne bismo bili prinuđeni da demantujemo takve nepravilnosti . . . Osim toga, u emisijama se ponekad ne daju tekstualno neki naši dokumenti. Ne slažemo se da se bez našeg odobrenja ispravljaju dokumenti CK KPJ ili Vrhovnog štaba. Mi odgovaramo za naše publikacije i znamo šta je za nas korisno, a šta nije . . .«

20. novembar

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je poslao pismo komandantu britanskih snaga za Bliski istok generalu H. M. Vilsonu u kome ga je obavijestio da namjerava da radi remećenja njemačkih planova izvede krupnije operacije na širem prostranstvu, te da bi »jedna od tih operacija imala za cilj oslobođenje dužeg primorskog pojasa, čime bi bilo omogućeno brže snabdijevanje naše vojske ratnim materijalom od Vas«. U tom cilju Tito je tražio od Vilsona podršku i sadejstvo savezničke avijacije, mornarice i tenkovskih jedinica.

Tito je preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« uputio povodom godišnjice I kongresa Antifašističke omladine proglas omladini Jugoslavije u kome ju je pozvao da ponovo izvrši smotru sopstvenih borbenih snaga i ratnih napora i rekao da je došlo vrijeme da omladina kaže svoju riječ o svojoj sutrašnjici, o glavnim pitanjima budućnosti Jugoslavije, te ju obavještava da je u tom cilju Zemaljski odbor USAOJ-a sazvao II kongres USAOJ-a za koji treba izabrati delegate i poslati ih na slobodnu teritoriju.

Radiogramom Tito je obavijestio Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« da jedinice NOVJ vode borbe u Srbiji, da se u Sandžaku nastavljaju borbe s njemačkim trupama koje pokušavaju da se probiju na oslobođenu teritoriju, da je poslije 19 dana žestokih bojeva razbijena neprijateljska ofanziva na prostoru Brčkog i da se u Dalmaciji vode žilave borbe s njemačkim trupama kod Studenaca, Imotskog i Trilja.

21. novembar

Tito je poslao Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« radiogram u kome se govori o ogorčenim borbama koje jedinice NOV vode s njemačkim trupama na sektoru Imotski – Sinj, da su u selu Kremna, kod Užica, jedinice 5. krajiške NOU divizije s jednim bataljonom italijanske partizanske brigade »Venecija« razbile bugarske snage i uništile jedan bugarski bataljon, da se u

Sandžaku, na sektoru Prijepolja, vode borbe s njemačkim grenadirskim trupama, te da jedinice NOV u Makedoniji vodę teške borbe s njemačkim snagama koje nadiru iz Albanije prema Skoplju.

22. novembar Tito je poslao Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« radiogram u kome se govori da njemačka Vrhovna komanda dovlači nova pojačanja i koncentriše velike snage u Sarajevu, Mostaru, Imotskom i Banja Luci u cilju izvođenja ofanzive na slobodnu teritoriju u Bosni i Hercegovini i da Nijemci u vezi s tim čine nečuven teror nad stanovništvom uzduž željezničkih pruga, navodeći da su »Nijemci samo u Zenici odveli 28 talaca — seljaka, većinom Muslimana i objesili ih na telegrafske stubove duž pruge. Nekoliko dana poslije toga pohvatali su desetak mirnih građana i objesili ih isto tako o stubove kod Busovače. Takva zvjerstva čine Nijemci po svim krajevima Jugoslavije, a naročito u Sremu i Slavoniji. Sve se to čini zbog njemačkog bijesa kao osveta za rušenje pruga od strane partizana«.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je naredio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da diverzantsku grupu Badoljove italijanske vojske koja je stigla iz Italije u Lošinj prebaci u pozadinu njemačkog fronta u Italiju.

23. novembar Tito je poslao Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« radiogram u kome se govori da ofanzivne operacije jedinica NOV u Sloveniji napreduju, da je oslobođena cijela Bela krajina sa gradovima Črnomeljom i Metlikom, a da su na sektoru Primorja oslobođeni gradovi Tolmin i Kobarid, da su u Hrvatskom primorju njemačke trupe natjerane da napuste Novi i Bribir, da se u Srbiji nastavljaju uspješne borbe s bugarskim trupama, da neprijatelj svakodnevno vrši pritisak na jedinice NOV na sektoru Sarajeva, te da se u Hercegovini vode teške borbe oko Trebinja i Nevesinja.

26. novembar U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito i predstavnik Dimitrova kod Tita Šterju Atanasov – Georgijev, koji se privremeno zadržao u Jajcu do polaska u Bugarsku, depešom su obavijestili Moskvu da će se 28. novembra održati plenum AVNOJ-a na kome će se izvršiti reorganizacija AVNOJ-a u zakonodavni organ naroda Jugoslavije i stvoriti Nacionalni komitet; da su već održane skupštine nacionalnih antifašističkih vijeća pojedinih zemalja i pokrajina i da je već došlo oko 200 delegata iz svih krajeva Jugoslavije.

Radiogramom Tito je obavijestio Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« da su jedinice NOV u Srbiji oslobodile Kosjerić koji su branile njemačke trupe i četnici D. Mihailovića, da u Makedoniji jedinice NOV vode žestoke bojeve s njemačkim trupama, da 5. crnogorska NOU brigada usjpešno vodi borbe s njemačkim snagama u Bjelopavlićima i da jedinice NOV napadaju na željezničke pruge i vozove u Bosanskoj krajini.

27. novembar Tito je naredio Štabu 3. korpusa NOVJ da dijelom snaga vrši pritisak na Sarajevo radi podrške jedinica 1. proleterske i 6. ličke NOU divizije koje će napadati Travnik (u vrijeme Drugog zasijedanja AVNOJ-a).

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je uputio kao svog izvanrednog i opunomoćenog delegata člana Vrhovnog štaba NOV i POJ (koji je bio i član Politbiroa CK KPJ i sekretar CK SKOJ-a) Ivu Lolu Ribara u savezničku Vrhovnu komandu u

Kairo, a koji je u trenutku polijetanja aviona poginuo na Glamočkom polju pogođen bombom i mitraljeskim rafalom iz neprijateljskog aviona.

28. novembar U Teheranu (Iran) otpočela je Teheranska konferencija između predsjednika SAD, Franklina Ruzvelta, predsjednika vlade V. Britanije Vinstona Čerčila i predsjednika vlade SSSR-a Josifa Visarionoviča Staljina. Na konferenciji, koja je trajala do 1. decembra, razmatrana su pitanja: dalje vođenje rata protiv Njemačke, poslijeratno uređenje Evrope, Organizacija ujedinjenih nacija, kao i pitanje Jugoslavije. U odnosu na Jugoslaviju konferencija se složila: »da jugoslovenskim partizanima treba pomoći u ratnom materijalu što je moguće više, kao i u operacijama komandosa«. Odlučeno je da Vrhovna komanda Crvene armije uputi vojnu misiju u Vrhovni štab NOV i POJ, gdje su se već nalazile vojne misije V. Britanije i SAD. Dogovoreno je da će se »Jugoslavija kao država obnoviti u potpunom teritorijalnom integritetu i nezavisnosti s tim što će se pitanje njenih zapadnih granica i zahtjeva prema Italiji riješiti poslije rata, imajući u vidu predlog predsjednika SAD Vilsona iz 1919. godine«.

Radiogramom Tito je obavijestio Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« da su jedinice 1. makedonske NO brigade kod Kruševa, u Makedoniji, zarobile više bugarskih vojnika i znatne količine ratnog materijala; da se u Sandžaku vode ogorčene borbe s njemačkim trupama, kvislinškom milicijom i četnicima D. Mihailovića; da se vode borbe s njemačkim i ustaškodomobranskim snagama na Romaniji, kod Travnika, u Hercegovini, Podravini, Baniji, u Hrvatskom zagorju, Hrvatskom primorju i Dalmaciji.

Tito je obavijestio Glavni štab NOV i PO za Hrvatsku da je dao saglasnost Anglo-američkoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ da saveznička Komanda za Bliski istok u Kairu pošalje »jednog oficira koji će primati i otpravljati engleske zarobljenike iz Slovenije preko vas za Italiju«.

29. novembar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ i generalnog sekretara KPJ Tito je vodio u Jajcu razgovore s više delegacija koje su stigle na Drugo zasijedanje AVNOJ-a.

29/30. novembar Održava se Drugo zasijedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Jajcu. Na njemu Tito podnosi referat-izvještaj *Razvitak oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije u vezi s međunarodnim događajima.* Poslije referata i diskusije u kojoj su delegati iznosili svoje stavove o svim bitnim pitanjima NOB-a, donijeta je *Deklaracija,* a na osnovu nje niz vrlo važnih odluka ustavnog karaktera, opštejugoslovenskog značaja, među kojima su tri predstavljale pravne temelje federativne državne zajednice i osnove njenog suvereniteta i integriteta: odluka da se AVNOJ konstituiše u vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo Jugoslavije kao cjeline i da se ustanovi Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije kao privremeni organ vrhovne narodne vlasti za vrijeme narodnooslobodilačkog rata; da se Jugoslavija izgradi na demokratskom i federativnom principu kao zajednica ravnopravnih naroda; da se izdajničkoj izbjegličkoj jugoslovenskoj vladi oduzmu sva prava zakonite vlade Jugoslavije i zabrani povratak u zemlju kralju Petru II Karađorđeviću.

Predsjedništvo AVNOJ-a donijelo je na predlog slovenačke delegacije odluku da se vrhovnom komandantu NOV i POJ Josipu Brozu Titu dodijeli zvanje maršala Jugoslavije.

30. novembar U ranu zoru Predsjedništvo AVNOJ-a imenovalo Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, u kojem je Josip Broz Tito bio predsjednik i povjerenik za narodnu odbranu.

Predsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršal Josip Broz Tito radiogramom je obavijestio Moskvu da je u Jajcu održano Drugo zasijedanje AVNOJ-a i istakao da je sastav nacionalnih delegacija pokazao »da je NOP najšire okupio ljude svih demokratskih grupa, a rad zasijedanja bio vanredna manifestacija najpunijeg jedinstva i bratstva svih naroda Jugoslavije . . .«; da je usvojena Deklaracija vijeća i tri važne odluke: »Prva, AVNOJ se konstituiše u vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo čije Predsjedništvo imenuje Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije s karakterom privremene vlade; druga, postavlja federativni princip uređenja Jugoslavije — treća, oduzima sva prava izbjegličkim vladama i zabranjuje dolazak u zemlju kralju Petru do oslobođenja cijele zemlje, kada će narod riješiti pitanje kralja i monarhije . . .« Na kraju depeše Tito je naveo i poimeničan sastav Predsjedništva AVNOJ-a i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito je uputio vojnu delegaciju Vrhovnog štaba NOV i POJ u Kairo sa zadatkom da Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Bliski istok, u ime Vrhovnog štaba, izloži potrebu za koordinacijom dejstava i podnese zahtjev za snabdijevanje NOVJ oružjem i drugim ratnim potrebama.

Poslije održanog Drugog zasijedanja AVNOJ-a Tito je vodio razgovore s više delegacija koje su prisustvovale ovom zasijedanju.

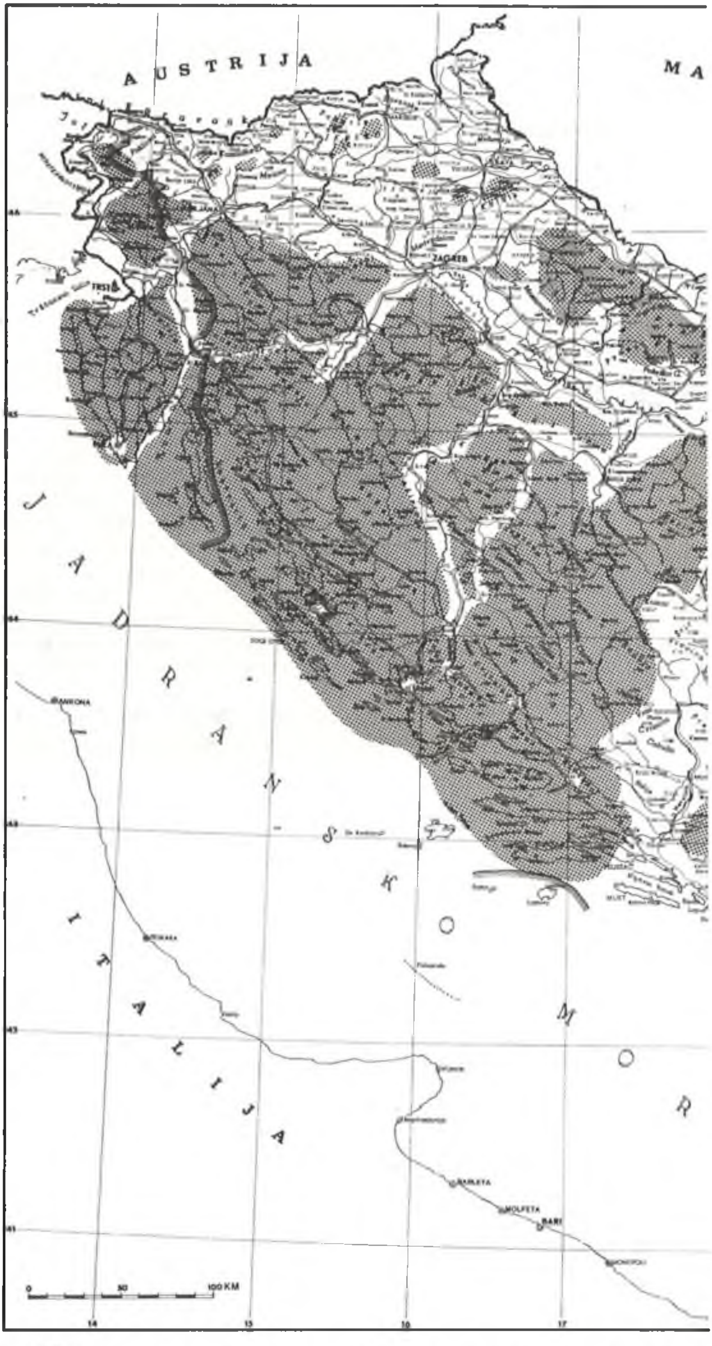

Oslobođena i poluoslobođena teritorija u jesen 1943. godine

Kartu nacrtao
Nenad Panić

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Aceva Vera (1919). Do drugog svjetskog rata radnica. Revolucionarnom radničkom pokretu pristupila 1935. Član KPJ i član PK KPJ za Makedoniju od 1940. U toku NOR-a bila je sekretar MK KPJ za Prilep, rukovodilac više partijskih organizacija u Strumici, Bitolju, Štipu i Skoplju, sekretar OK i Oblasnog komiteta KPJ i KPM, partijski rukovodilac u Šarskom PO, zamjenik političkog komesara I. makedonsko-kosovske brigade i sekretar Oblasnog komiteta KPM u Tetovu i Štipu. Poslije rata bila je član CK KPJ – SKJ, IK SKM i predsjednik Odbora za socijalnu politiku Savezne skupštine. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj – 377

Aco – 232

Agoli Nedžat (1914–1949), pravnik. Poslije završetka studija u Rimu, radio kao sudija u Tirani, odakle je 1941. zbog političke djelatnosti premješten na rad u Đakovicu. Godine 1942. stupio u partizanski odred, prvo u Pezi, a kasnije u okolini Debra. U toku 1943. bio je načelnik Štaba Prve operativne zone Makedonije, a zatim politički komesar 4. albanske brigade i delegiran za vijećnika II zasjedanja AVNOJ-a. Oktobra 1944. kooptiran je za člana ASNOM-a a za drugog predstavnika u Prezidijumu ASNOM-a izabran je decembra 1944. U prvoj vladi NR Makedonije bio je ministar za socijalnu politiku. Prihvatio Rezoluciju IB – 377

Alargić Judita (1917) tekstilna radnica. Aktivista radničkog pokreta, član KPJ od 1939. U NO od 1941; kurir PK KPJ za Srbiju, politički komesar bolnice u Novoj Varoši i centralne bolnice u Foči, član Politodjela 2. i 13. proleterske brigade, član Izvršnog odbora AFŽ Jugoslavije, instruktor CK KPJ, poslije rata predsjednik Saveza ženskih društava Beograda i dr. – 377

Alimpije vid. Marković Predrag

Andonov Metodija – Čento (1903–1957). U međuratnom periodu pripadao je Udruženoj opoziciji, čiji je kandidat bio na izborima za Narodnu skupštinu 1935. i 1938. U ovom periodu više puta je zatvaran. Od ljeta 1941. do ljeta 1943. nalazio se u bugarskom zatvoru i u internaciji. Član KPJ od 1943. Oktobra 1943. prešao je na slobodnu teritoriju u zapadnu Makedoniju kada je postavljen za člana GŠ NOV i PO Makedonije. Bio je predsjednik Inicijativnog odbora za sazivanje ASNOM-a, vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a, član Prezidijuma ovog tijela i predsjednik Prezidijuma ASNOM-a. Poslije rata (do 16. marta 1946) bio je poslanik Narodne skupštine FNRJ. i predsjednik Narodnog sobranja Makedonije. Zbog nacionalističkih stavova isključen je iz KPJ i osuđen – 275, 376

Andrejev Bane (1905–1980). Član SKOJ-a od 1922, a KPJ od 1923. Od 1924. član je MK SKOJ-a i MK KPJ u Velesu i PK KPJ za Makedoniju i kandidat za člana CK SKOJ-a. Kao student Beogradskog univerziteta (od 1927) član je MK KPJ za Savski venac. Januara 1929. osuđen je na 15 godina robije. Nakon bjekstva iz zatvora u Sremskoj Mitrovici, avgusta 1941, otišao je u Makedoniju gde je postavljen za člana, a potom za sekretara PK i člana CK KPM. Od aprila do novembra 1943. nalazio se u internaciji. U toku 1944. bio je komesar GŠ NOV i PO Makedonije, delegat ASNOM-a i vijećnik II i III zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio je poslanik

---

* Biografske beleške priredio Aleksandar Spasojević

Privremene narodne skupštine DFJ i Ustavotvorne skupštine, ministar rudarstva u vladi DFJ i FNRJ i predsjednik Komiteta za vodoprivredu. Prihvatio Rezoluciju IB i isključen iz KPJ. Marta 1960. ponovo primljen u SKJ. Do penzionisanja 1965. radio je u saveznim organima i naučnim ustanovama – 377

Andrejević Kun Đorđe (1904–1964), slikar i grafičar. Početkom tridesetih godina pristupa radničkom pokretu. Učesnik španskog građanskog rata; član KPJ od 1939; zatočen u koncentracionom logoru u Bileći (1940); uoči II svjetskog rata i za vrijeme okupacije radio u tehnici PK za Srbiju i CK, KPJ; sredinom 1943, polazi u partizane, radio u Agitprop-odjeljenju VŠ; bio vijećnik AVNOJ-a. Poslije oslobođenja rektor Umjetničke akademije u Beogradu (1960–1963) i član CK KP Srbije (1959–1964), član SANU – 82, 377

Anđelković Živojin (1910). Do II svjetskog rata željeznički činovnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a borio se u sastavu Pasjačkog i u Topličkom NOPO, a bio je na dužnosti komesara bataljona. Poslije rata bio načelnik kadrovske službe Komesarijata za saobraćaj Nacionalnog komiteta DFJ i Ministarstva saobraćaja FNRJ (do 1949), kada je zbog prihvatanja Rezolucije IB smijenjen s dužnosti. Od 1966. penzioner – 278

Antalović Josip (1916), metalski radnik. Član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od 1941. Poslije bjekstva iz zatvora u Sremskoj Mitrovici, stupio je u Mačvanski NOP odred. Nakon razbijanja ovog odreda, Antalović se 17. marta 1942. ilegalno vraća u Slavonski Brod, gdje se povezuje s partijskim rukovodstvom. Krajem marta iste godine ponovo odlazi u partizane i postaje komandir partizanske čete u istočnoj Slavoniji, zatim komandant bataljona, s kojim ulazi u sastav 1. slavonske brigade. Januara 1944. postavljen je za komandanta 33. divizije Zagrebačkog korpusa. Poslije rata ostaje u službi u JNA. General-pukovnik u penziji. Narodni heroj – 376

Apostolski Mihailo (1906). Do drugog svjetskog rata bio je generalštabni major JV, kada je počela njegova saradnja s naprednim i revolucionarnim pokretom. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je član i komandant Pokrajinskog štaba i GŠ NOV i PO Makedonije, vijećnik i član Predsjedništva AVNOJ-a, član Inicijativnog odbora za osnivanje ASNOM-a, delegat na Prvom zasjedanju ASNOM-a i član Predsjedništva ovog tijela. Poslije rata (1945–1948) bio je pomoćnik načelnika Generalštaba JNA, komandant armije i vojne oblasti, načelnik VVA i pješadije JNA. Za člana CK KPM izabran 1948. Poslije 1959. bio je direktor Instituta za nacionalnu istoriju u Skoplju i predsjednik MAN-u. Objavio više knjiga iz oblasti istorijske nauke. Član je Savjeta Federacije. General pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 142, 186, 191, 375, 377, 386

Armstrong C. D., britanski brigadni general i šef Britanske vojne misije pri Štabu Draže Mihailovića od septembra 1943. do 29. maja 1944, kada je misija povučena odlukom britanske vlade. Prije preuzimanja ove dužnosti više godina boravio kao britanski kolonijalni oficir u Indiji – 316, 342

Arnold Henri Harli (Arnold Henry Harley; 1886–1950), američki general s pet zvjezdica. U toku I svjetskog rata bio je generalštabni oficir; u međuratnom periodu je zagovornik razvoja vazduhoplovstva SAD, naročito bombarderskog. Od 1941. do 1946. bio je zapovjednik američkog ratnog vazduhoplovstva (Air Forces), a od 1942. do 1945. i član komiteta načelnika Glavnog štaba savezničkih snaga – 351

Arsov Dončo (1880–1953), trgovac iz Štipa. U međuratnom periodu bio demokratski opredijeljen, ali se nije vezivao za političke stranke. U toku 1921. i 1923. dva puta zatvaran i osuđen na tri godine zatvora pod optužbom da je sarađivao s VMRO-om. Saradnju s NOP-om počinje 1941. Od 1943. bio član Akcionog narodnooslobodilačkog komiteta za Makedoniju (ANOKM), vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a i član ASNOM-a. Poslije rata je bio član Glavnog odbora Narodnog fronta Makedonije i Glavnog odbora Crvenog krsta Makedonije – 376

Arsov Ljupčo (1910). Do drugog svjetskog rata bio je bankarski činovnik i angažovan u SBOTIČ-u u Beogradu.

Član KPJ od 1940. Po okupaciji Jugoslavije 1941. vraća se u Makedoniju, gdje je imenovan za člana MK KPJ za Štip i Bitolj. Učestvuje u pripremama ustanka u Makedoniji. Od proljeća 1942. do marta 1923. kao član PK i GŠ NOV i PO Makedonije bio je interniran. Od marta 1943. bio je sekretar i član IV i V oblasnog komiteta KP Makedonije, član Štaba V operativne zone, vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a, delegat na Prvom zasjedanju ASNOM-a i sekretar Prezidijuma ASNOM-a. Član CK KPM od 1944. Poslije rata bio je ministar i podpredsjednik vlade NR Makedonije, ministar i predsjednik Komiteta za građevinarstvo i industriju u vladi NR Makedonije i FNRJ (1948–1953), predsjednik Izvršnog savjeta Sobranja Makedonije, član SIV-a (1953–1960), predsjednik Narodnog sobranja Makedonije i SSRN Makedonije i Izvršnog vijeća SR Makedonije, predsjednik Vijeća naroda Savezne skupštine, predsjednik SK SSRNJ, član Predsjedništva SR Makedonije i predsjednik Predsjedništva SR Makedonije. Bio je član Politbiroa CK KPM i član CK SKJ. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj – 377

Atanasov Šterju (Viktor, Georgijev; 1902–1967), bugarski vojni i partijski funkcioner, general-lajtnant i istoričar. Član BKP od 1923. Boravio u Sovjetskom Savezu s kraćim prekidima od 1925. do 1943. Jedno vrijeme radio u Kominterni. Učesnik je španskog građanskog rata. Poslije II svjetskog rata bio na raznim vojnim dužnostima u bugarskoj vojsci. Član CK BKP od 1941. do 1961. Napisao nekoliko istoriografskih radova – 275, 280, 282–284, 310, 313, 375, 387, 392

Augustinčić Antun (1900–1979), profesor Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu i član JAZU. Saradnik NOP-a od 1941, a na slobodnu teritoriju prešao u jesen 1943. Član ZAVNOH-a; na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran za potpredsjednika. Autor je mnoštva vajarskih djela. Među njima se ističu spomenički radovi i kompozicije: »Spomenik Crvenoj armiji« kod Batine skele na Dunavu, »Nošenje ranjenika«. »Spomenik maršalu Titu« u Kumrovcu, »Konjanička figura« u Njujorku, »Seljačka buna« i »Matija Gubec« u Gornjoj Stubici i drugi – 82, 187, 270, 376

Avšič Jaka (Rade; 1896–1978). U I svjetskom ratu borio se u sastavu Srpskog dobrovoljačkog korpusa u Dobrudži i na solunskom frontu. Reaktiviran je 1920. u jugoslovensku vojsku, u kojoj je stekao čin konjičkog pukovnika. Od aprila 1941. aktivno je radio za NOP. Maja 1942. postaje član, a kasnije i zamjenik komandanta GŠ Slovenije. Na II zasijedanju AVNOJ-a izabran za vijećnika. Poslije rata je bio šef Jugoslovenske vojne misije u Berlinu. General-potpukovnik JNA (u rezervi od 1947) – 361, 374

Babić Aco (1921). Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio politički komesar bataljona, član OK KPJ za Hercegovinu, član Politodjela 10. hercegovačke brigade i pomoćnik komesara 29. divizije. Poslije rata bio komesar divizije i na štabnim dužnostima u korpusu, području armije i u DSNO. Penzionisan 1967. u činu general-majora JNA – 341

Babić Anto (1899–1974), istoričar. Do II svjetskog rata gimnazijski profesor. Učesnik NOR-a od 1943. U toku NOR-a bio član Predsjedništva ZAVNOBiH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio ministar prosvjete u prvoj vladi NR BiH, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu (1950–1970) i član ANUBiH. Kao istoričar proučavao je istoriju srednjeg vijeka, prvenstveno istoriju srednjovjekovne Bosne – 357

Babić Ljubo (1916), student Pravnog fakulteta u Beogradu, gdje se isticao aktivnošću u studentskom pokretu. Član SKOJ-a od 1935, a član KPJ od 1941. Jedan je od organizatora ustanka 1941. na području Drvara, Bosanskog Grahova i Glamoča. U toku NOR-a je bio komandant Operativnog štaba u Drvaru i Drvarske brigade, komandant 1. krajiškog NOP odreda, komesar 7. krajiške brigade, član ZAVNOBiH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata je bio predsjednik Komisije državne kontrole NR BiH, pomoćnik ministra vlade FNRJ, pomoćnik predsjednika Privrednog savjeta FNRJ, Savezni sekretar za spoljnu trgovinu, član Izvršnog vijeća NR BiH, poslanik Narodne skupštine FNRJ prvog i

drugog saziva i ambasador FNRJ u NR Poljskoj – 357

Babić Petar (1919), metalski radnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. u NOR-u je bio politički komesar 2. ličke brigade, Kninskog sektora i 19. divizije, a poslije rata politički komesar divizije i korpusa, nastavnik VVA JNA, načelnik Kabineta VK i sekretar Savjeta narodne odbrane Jugoslavije. Završio je VVA JNA i Generalštabno-komandnu školu SAD. General-potpukovnik JNA u rezervi – 28

Babović Spasenija (1907–1977), tekstilna radnica. Mlada pristupa radničkom pokretu, član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928. Od 1928. do 1937. na raznim dužnostima: član MK KPJ za Beograd, član OK KPJ u Kragujevcu. Aktivno radila na stvaranju Narodnog fronta (1935–1937). Više puta hapšena i mučena, a 1937. Sud za zaštitu države osudio ju je na 2 godine robije. Iz zatvora izašla 1939. i izabrana za člana PK KPJ za Srbiju. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabrana za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji; bila je član Vojne komisije PK KPJ za Srbiju, pa partijski radniik u vojnim jedinicama; 1942. pomoćnik je političkog komesara 2. proleterske brigade. Prvi je predsjednik Antifašističkog fronta žena Jugoslavije. Na prvom zasijedanju AVNOJ-a izabrana za člana Predsjedništva. Poslije oslobođenja bila je poslanik Savezne skupštine i Skupštine Srbije, ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, pa član Izvršnog veća Srbije i SIV-a; član Saveznog odbora SSRNJ, član Predsjedništva SUBNORJ, IK CK SK Srbije i član CK SKJ – 374, 377

Baće Maksimilijan Maks (1914). Kao gimnazijalac uključio se u napredni radnički pokret, član KPJ od 1934. Hapšen i proganjan. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939; po padu Španske Republike bio u logoru u Francuskoj, a 1940, se vratio u zemlju. U NOR-u je bio zamjenik komandanta 4. operativne zone Hrvatske, komandant grupe NOPO Dalmacije, komandant divizije, načelnik štaba korpusa i dr. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, ministar u vladi FNRJ, ambasador, član CK SKH, general-potpukovnik u rezervi. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj – 21, 28

Badoljo Pjetro (Pietro Badoglio; 1871–1956), maršal italijanske vojske i istoričar. U I svjetskom ratu načelnik štaba i komandant korpusa i pomoćnik načelnika štaba Vrhovne komande. U međuratnom periodu bio komesar Julijske krajine, načelnik Generalštaba, guverner u Libiji (1928–1933), komandant invazionih snaga u Etiopiji i vicekralj ove kolonije; od 1937. do 1940. bio je načelnik Generalštaba italijanskih oružanih snaga. Istupio je protiv italijanskog napada na Grčku, pa je posle poraza u ovom ratu smijenjen i penzionisan. U sporazumu s kraljem Italije učestvovao je u obaranju Musolinija. Njegova vlada je potpisala kapitulaciju Italije 1943. Kasnije je smijenjen kao bivši Musolinijev saradnik – 349

Bajalski Risto (1916). Član KPJ od 1936. kada je postavljen za sekretara MK KPJ za Đevdeliju. Učesnik je NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je sekretar OK KPJ za Đevdeliju, komesar devdelijskog PO »Sava Mihailov«, komesar bataljona »Strašo Pindžur« i 1. bugarskog bataljona »Hristo Botev« (formiran na tlu Jugoslavije), delegat na Prvom zasjedanju ASNOM-a i vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio je ministar u vladi NR Makedonije, predsjednik Trgovačke komore Jugoslavije, republički i savezni poslanik – 377

Bakarić dr Vladimir (1912–1983) pravnik. Aktivan u revolucionarnom pokretu od 1932; član KPJ od 1933. Zbog revolucionarnog rada policija ga više puta hapsila i proganjala. Bio izabran za sekretara organizacije SKOJ-a na Zagrebačkom sveučilištu 1935. a maja 1937. postao član Agitpropa CK KPH. Član CK KPH od 1940. U NOR-u istaknuti organizator i rukovodilac oslobodilačke borbe: bio je politički komesar GŠ Hrvatske; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a; 1944. izabran za sekretara CK KPH. Poslije oslobođenja predsjednik vlade Hrvatske (1945–1953); od 1953, predsjednik Sabora; član CK KPJ od 1948; na VI kongresu KPJ izabran za člana Izvršnog komiteta CK SKJ; bio predsjednik CK SKH; član Predsjedništva CK SKJ i Predsjedništva SFRJ; član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 196, 275, 352, 353, 374, 389

Bakić Mitar (1908–1960), diplomirao prava; politički radnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu; član KPJ od 1932. Godine 1936. postao je član Centralnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije Od 1939. bio opunomoćenik CK KPJ za partijsko-politički rad u jugoslovenskoj vojsci, a potom član Vojne komisije CK KPJ. Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a zatim radio u Vrhovnom štabu; član Glavnog NOO Srbije (1941). Od aprila 1942. politički komesar Glavnog štaba za Crnu Goru, pa politički komesar 4. proleterske brigade, 2. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa. Juna 1944. imenovan za sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; od kraja 1945. bio generalni sekretar vlade FNRJ. Od 1949. do 1960. sekretar Koordinacionog komiteta vlade Jugoslavije, sekretar Savezne skupštine. Biran je za člana CK SK Crne Gore, Saveznog odbora SSRNJ i CK SKJ. General-potpukovnik JNA – 23, 43, 45, 314 315, 319

Balaš Boris (1914). Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je komesar i komandant Žumberačkog NOP odreda, komandant Karlovačke brigade i načelnik Štaba 34. divizije. Poslije rata je bio poslanik Privremene Narodne skupštine DFJ, poslanik Ustavotvorne skupštine FNRJ, načelnik štaba divizije, korpusa. Završio je VVA JNA 1951. General-major u rezervi – 376

Balen Šime (1912). Član KPJ postao 1936. u toku izdržavanja kazne u zatvoru u Sremskoj Mitrovici. Nakon povratka s robije 1937, uređivao list »Seljačka misao«. Početkom 1938. izabran za člana Seljačke komisije pri CK KPH. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio član Vojnog komiteta za Zagreb, vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a i politički komesar korpusa. Poslije rata bio direktor Tanjuga. U vrijeme napada IB na KPJ 1948. pokolebao se i isključen iz članstva KPJ. Ubrzo je javno osudio sopstveno držanje i nastavio da radi kao publicist. Bio je glavni urednik »Matice«, glasila Matice iseljenika Hrvatske – 370, 376

Banina Ante (1915–1977), radnik. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u sjevernoj Dalmaciji i okolini Zadra. U toku NOR-a bio je politički komesar čete, komandant 1. proleterskog bataljona Hrvatske, komandant 16. i 7. banijske brigade i 9. divizije. Poslije rata komesar divizije, korpusa, armijske oblasti, sekretar Opunomoćstva CK SKJ za JNA i glavni inspektor JNA. Posljednji čin u JNA general-pukovnik – 28

Banović Boško, pripadnik četničkog pokreta u Crnoj Gori – 117

Barbalić Ivan (1910). Kao student Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Beogradu učestvovao u naprednom studentskom pokretu. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od prije rata. Učesnik je NOR-a od 1941. U toku NOR-a najviše je bio angažovan u organima narodne vlasti u Lici, Hrvatskom primorju i Istri. Bio je sekretar Okružnog NOO za Hrvatsko primorje, vijećnik I, II i III zasijedanja ZAVNOH-a i II zasijedanja AVNOJ-a. Poslije oslobođenja radio je u spoljnoj trgovini i privredi. Bio je trgovinski savjetnik ambasade FNRJ u Pragu i Rimu, generalni sekretar Spoljnotrgovinske komore Jugoslavije, direktor Instituta za spoljnju trgovinu, direktor Zajednice lučkih preduzeća u Rijeci, komercijalni direktor INE i finansijski savjetnik generalnog direktora Željezare Sisak – 376

Basariček Đuro (1884–1928), pravnik i političar. Do I svjetskog rata bio sudija u Zagrebu, Petrinji i Slavonskom Brodu; bavio se i radom na suzbijanju maloletničke delikvencije. Član HSS od njenog osnivanja i jedan od prvaka ove stranke, na čijoj je listi biran za narodnog poslanika od 1920. do 1928. Ubijen u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS 20. juna 1928. kao žrtva atentata na Stjepana Radića – 337

Becić Đorđije (Đorđe) kapetan, pripadnik četničkog pokreta u Crnoj Gori – 117

Begić Jure (1890–1954), pravnik. Studirao u Beču, a diplomirao u Zagrebu. U međuratnom periodu radio u šumskim upravama u Banjaluci i Tuzli. Pripadao je ljevom krilu HSS, a bio je predsjednik Hrvatskog doma u Tuzli. Saradnik NOP-a od 1941, a učesnik od oktobra 1943. Bio je vijećnik ZAVNOBiH-a i član njegovog Predsjedništva, vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a i član Oblasnog NOO-a

za istočnu Bosnu (povjerenik Odjeljenja za pravosuđe). Poslije rata je poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, poslanik Narodne skupštine NR BiH, član GO NF BiH i sekretar Hrvatske seljačke sloge. Nije bio član KPJ – 334, 357

Bejli Stenli Vilijam Bil (William Stanly Baily; 1899–1974), inženjer, generalštabni pukovnik britanske vojske. Do II svjetskog rata (1928–1941) član uprave rudnika Trepča. Radio u SOE u Beogradu, Kairu i SAD, a ljeta 1940. nalazio se na čelu ove službe u Jugoslaviji kao specijalista za pitanja ove zemlje. Šef britanske vojne misije u Štabu D. Mihailovića od 25. XII 1942. do 28. XI 1943, kada tu dužnost preuzima general Armstrong. U sastavu britanske misije ostao pri štabu D. Mihailovića do 15. II 1944, kada je napustio Jugoslaviju – 114, 318, 333

Bektašević Ismet (1902–1945), veleposjednik. U međuratnom periodu istaknuti muslimanski prvak u srebreničkom kraju. Član GO JMO, narodni poslanik na listi ove stranke udružene u Jugoslovensku radikalnu zajednicu. U toku II svjetskog rata bio je komandant kvislinške vojne formacije »Muslimanska legija«. Nakon ponude saradnje rukovodstva NOP-a u istočnoj Bosni, prišao je pokretu 15. oktobra 1943. Zbog uticaja koji je imao na muslimansko stanovništvo u ovom kraju, predložen je i izabran za vijećnika ZAVNOBiH-a, bio je član Prezidijuma ovog tijela i vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a. Pošto je od decembra 1943. obnovio saradnju s Nijemcima i ustašama, isključen je iz ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. Kao saradnik okupatora i ustaša osuđen je 1945. od Narodnog suda u Tuzli na smrt strijeljanjem – 82, 325, 357

Belinić Marko (1911). Član KPJ od 1934, a od 1936. do 1941. sekretar MK KPH za Zagreb i funkcioner u URSSJ. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio politički komesar 2. operativne zone, član Politbiroa CK KPH, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a od 1943. do 1945. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Narodne skupštine FNRJ (1945–1953), sekretar NF Hrvatske, predsjednik RO SUBNOR-a Hrvatske, član CK SKJ, predsjednik Sindikalnog vijeća SRH, član Vijeća SSJ. Član je Savjeta SR Hrvatske. Narodni heroj – 376

Belovuković Milan Deva (1884–1970), vodeničar. Učesnik balkanskih ratova i I svjetskog rata. U međuratnom periodu pripadao revolucionarnom radničkom pokretu, kada je primljen u KPJ. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio komandant bataljona i zamjenik komandanta Valjevskog NOPO. Od decembra 1941. do marta 1942. nalazio se u sastavu Grupe partizanskih odreda zapadne Srbije. Od 1943. do 1944. bio u sastavu Pratećeg bataljona VŠ NOVJ, vijećnik II i III zasjedanja AVNOJ-a i I zasijedanja ASNOS-a. Poslije rata bio narodni poslanik Skupštine NR Srbije – 374, 377

Benson O. Melvin, kapetan vojske SAD. Pripadao Uredu za strategijske službe (Office of Strategic Services – OSS). Spustio se padobranom kod Petrovog polja u Bosni 21. avgusta 1943. u svojstvu člana prve američke vojne misije pri VŠ NOVJ. Prije ulaska SAD u II svjetski rat bio u Britaniji na obuci za specijalne zadatke u ratnim uslovima. U toku 1942. boravio na Javi i u Burmi u sastavu britansko-američke grupe za borbu protiv Japanaca. Poslije likvidacije ove grupe odlazi u Egipat, gdje je nastavio obuku za diverzantsku službu. Jula 1943. određen za člana Anglo-američke vojne misije pri VŠ NOVJ – 319

Berus Anka (1903), diplomirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Član KPJ od 1934. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bila član Biroa CK KPH i Povjereništva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, član svih ratnih zasijedanja ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a, član OK KPH za Dalmaciju i Oblasnog NOO za Dalmaciju. Poslije rata obavljala više partijskih i državnih dužnosti: član Politbiroa CK KPH, IK CK KPH, član CK KPJ, ministar u vladi SRH, poslanik u Saboru SRH, poslanik Savezne skupštine, i predsjednik RK SSRN Hrvatske. Član Savjeta SR Hrvatske – 376

Bevk France (1890–1970), književnik. Do II svjetskog rata živio u Gorici baveći se književnim radom. Poslije kapitulacije Italije, septembra 1943, stupio je u NOVJ. U toku NOR-a je bio član IO OF, član SNOS-a, vijećnik AVNOJ-a i predsjednik

NOO-a za Slovenačko primorje. Poslije rata je predsjednik Italijasnko-slovenačke antifašističke unije za Julijsku krajinu u Trstu, republički i savezni narodni poslanik, potpredsjednik Prezidijuma NR Slovenije i član Predsjedništva SSRN Slovenije. Kao pisac bio je veoma plodan. Ogledao se skoro u svim književnim rodovima: poeziji, noveli, pripovetci i romanu – 375

Biber Antun (Tehek; 1910), politički radnik, uključio se u revolucionarni pokret kao mladi radnik. Od 1929. član Nezavisnih radničkih sindikata, član KPJ od 1939, a 1940. član Prvog rejonskog komiteta KPH u Zagrebu; u jesen 1940. član Mjesnog odbora Narodne pomoći u Zagrebu; u NOR-u – u septembru 1941. član MK KPH za Zagreb; u februaru 1942. napustio Zagreb i otišao u Slavoniju, gdje je izabran za političkog sekretara OK KPH za Bjelovar, zatim postaje politički sekretar OK KPH za Viroviticu; 1943. sekretar OK KPH za Slavoniju, pa sekretar OK KPH za Zagrebačku oblast. Poslije oslobođenja organizacioni sekretar CK KPH (1946–1950), ministar u vladi FNRJ, predsjednik Glavnog odbora SSRNH, član CK SKJ. Narodni heroj – 376

Biljanovski Zlate (1920). Do drugog svjetskog rata krojački radnik. Učesnik naprednog radničkog pokreta u Kragujevcu i Beogradu. Član SKOJ-a od 1936, a KPJ od 1939. Pred rat interniran u logor u Suvoj Reci a po okupaciji Jugoslavije i od Bugara. Po izlasku iz logora decembra 1941. postavljen za člana MK KPJ u Kruševu. Od 1942. bio je borac PO »Pitu Guli«; u 1. makedonskoj brigadi bio je komesar čete i bataljona i zamjenik komesara brigade. Bio je delegat na Prvom zasjedanju ASNOM-a i vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata obavljao je više državnih i partijskih funkcija; bio je član vlade NR Makedonije, republički sekretar za Unutrašnje poslove Makedonije a od 1945. do 1975. biran je za republičkog i saveznog poslanika – 377

Biočić Ante (1913). Do II svjetskog rata bio inžinjerijski poručnik Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od februara, a član KPJ od aprila 1943. U NOR-u bio komandant bataljona, načelnik Štaba 9, 19. i 26. divizije, načelnik Štaba 8. korpusa i zamjenik načelnika Operativnog odjeljenja 4. armije. Poslije rata je bio načelnik Štaba tenkovske armije, na štabnim dužnostima u DSNO i načelnik katedre inžinjerije VVA JNA. General-major u rezervi. – 28

Biočić Frane (1906). Do aprila 1941. major Jugoslovenske vojske. Od 1941. do 1943. domobranski oficir u činu bojnika. Povezan s NOP-om od 1942. Maja 1943. bježi na slobodnu teritoriju. Do kraja rata je bio član ZAVNO-a, nastavnik Oficirske škole pri GŠ NOV i PO Hrvatske, štapski oficir u 1. hrvatskom korpusu, načelnik Operativnog štaba za Dalmaciju, načelnik Štaba 20. divizije, komandant Šibenskog vojnog područja, član Štaba 8. korpusa i član Komisije ZAVNOH-a za ratne zločine. Poslije rata bio vojni ataše u Varšavi (1945/1946). Demobilisan iz JA 1947. Do 1956, kada je penzionisan, rukovodio organizacijom turizma i ugostiteljstva u SR Hrvatskoj – 28

Bjelica Janko (1899–1947), mašinski inženjer. Tehnički fakultet završio u Beogradu. Kao student pripadao naprednom pokretu. U međuratnom periodu 1924–1941. radio u Zrenjaninu, Subotici i Sarajevu, gdje je bio šef mašinskog odsjeka Direkcije državnih željeznica. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. Od aprila do avgusta 1941. bio interniran u Gracu (Austrija). U toku NOR-a bio predsjednik Opštinskog NOO u Vučjem Dolu (Nikšić), u sastavu Štaba 10. hercegovačke brigade i 19. hercegovačke divizije, vijećnik ZAVNOH-a i II i III zasijedanja AVNOJ-a, potpredsjednik Oblasnog NOO-a za Hercegovinu i referent Povjereništva za obnovu u NKOJ. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, šef Direkcije željeznica u Sarajevu i načelnik Odjeljenja željeznica Ministarstva saobraćaja FNRJ – 357

Blgarjanov Bojan (Sergej, Sergej Kalčev; 1896), bugarski partijski i državni radnik. Član BKP od 1937. Poslije desetogodišnje robije (1924–1934) tri godine boravio u Sovjetskom Savezu. U Bugarsku se vraća 1937, gdje nastavlja s ilegalnim partijskim radom. Od oktobra 1943. do ljeta 1944. bio predstavnik BKP pri VŠ NOVJ. Poslije rata zauzimao visoke

državne, partijske i vojne položaje u NR Bugarskoj – 115, 280, 333, 353, 387

Bogavac Blagoje (1917). Do II svjetskog rata bio željeznički službenik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio je borac Kraljevačkog NOPO »Jovan Kursula«, komandir Omladinske čete 1. proleterske brigade, komesar 4. kraljevačkog bataljona 1. proleterske brigade 1941–1943, član Politodjela 11. divizije, sekretar CK KPJ u Kraljevu i Čačku i načelnik Kadrovskog odjeljenja CK KPJ za Srbiju (1943–1945). Poslije rata bio na raznim dužnostima: sekretar Sindikata željezničara Jugoslavije, pomoćnik ministra i generalni direktor Jugoslovenskih željeznica, državni podsekretar Saveznog sekretarijata za saobraćaj i veze, direktor Zavoda za međunarodnu naučnu i tehničku saradnju SFRJ i direktor Instituta »Kirilo Savić« – 278

Bokan Nikola (1918–1944), stolarski radnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio borac ustaničkih četa, borac drvarskog voda proleterskog krajiškog bataljona, komandir čete 7. krajiške brigade, zamjenik komandanta Ribničkog NOP odreda, komandant 3. bataljona 13. krajiške brigade i zamjenik komandanta iste brigade. Poginuo u toku borbi za Banjaluku 19. septembra 1944. Narodni heroj – 137

Bolt Ivan (1895–1976), zemljoradnik. Član Hrvatske seljačke stranke od njenog osnivanja. Bio je predsjednik mjesne organizacije i Kotarskog odbora HSS u Garešnici. Član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio predsjednik Kotarskog NOO-a, predsjednik Kotarskog odbora NF-a, član Plenuma Okružnog NOO-a za Moslavinu, član ZAVNOH-a i vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata član Kotarskog komiteta KPH, predsjednik Kotarskog odbora NF-a, predsjednik Kotarskog zadružnog saveza i član Opštinskog odbora Saveza boraca NOR-a za Garešnicu – 376

Boris III (1894–1943), bugarski car od 1918. do 1943. Jedan od glavnih zagovornika vojno-fašističkog prevrata u Bugarskoj 9. juna 1923. God. 1935. zavodi monarhofašističku diktaturu u Bugarskoj. Uveo Bugarsku 1. marta 1941. pod okrilje Trojnog pakta. Svojom prohitlerovskom politikom uveo Bugarsku u II svjetski rat na strani Osovine – 353

Bošković Momir Moša (1913), pekarski radnik. Član KPJ od 1940. i član OK KPJ za Sandžak. U NOR od 1941: politički komesar Glavnog štaba NOPO za Sandžak, zamjenik političkog komesara 3. proleterske sandžačke brigade i 37. udarne sandžačke divizije. Poslije rata bio je predsjednik MV SSJ i CK SKS, predsjednik SUBNOR Beograda, savezni i republički poslanik – 168

Božanić Andrija (1906), zemljoradnik i ribar (iz Komiže na Visu). God. 1925. uključuje se u rad napredne omladine, a od 1928. je član KPJ. Od 1932. do 1935. bio je na robiji u sremskomitrovačkoj tamnici. Od avgusta 1940. član PK KPH za Dalmaciju. U NOP-u od 1941; učestvuje u organizovanju partizanskih odreda u Dalmaciji. Bio je član Štaba IV operativne zone, Štaba 8. korpusa i pomoćnik komesara istog korpusa, član Oblasnog NOO za Dalmaciju i vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije oslobođenja bio je član CK KPH, zatim na vojnim i partijsko-političkim dužnostima u JRM i u Političkoj upravi JNA. Penzionisan 1961. Narodni heroj – 376

Bracanović Bracan (1893–1929), učitelj. Učestvovao u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu; 1919. otišao u Čehoslovačku, gdje je završio učiteljsku školu; 1922. vratio se u zemlju i postao član KPJ; 1923, ponovo odlazi u Čehoslovačku, zatim u Poljsku i u SSSR. Bio je predavač i direktor jugoslovenskog sektora na KUNMZ-u od 1927. U toku 1928. vratio se na ilegalni partijski rad u domovinu; na IV kongresu KPJ izabran je za člana CK. Od februara do avgusta 1929. bio sekretar PK KPJ za Srbiju. Tada je uhapšen i poslije velikog mučenja ubijen od policije 28. septembra – 338

Brajković Bogomir (1911), pravnik. Od 1937. do 1941. bio sekretar Kotarske organizacije HSS u Tuzli. Pristupio NOP-u 1943. Od tada do kraja rata bavio se organizovanjem narodne vlasti. Bio je član Predsjedništva I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i član IO NOF BiH. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, član Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, ministar građe-

vina u vladi NR BiH, potpredsjednik vlade NR BiH (1947/48), predsjednik Narodne skupštine BiH (1948–1953), poslanik Savezne narodne skupštine (1953–1963) i potpredsjednik Skupštine SR BiH (1965–1967); bio je i član SO SSRNJ, član IO GO SSRN BiH i potpredsjednik Turističkog saveza Jugoslavije – 334

Brajović Božidar Boško (1916). U toku studija u Beogradu pripadao naprednom studentskom pokretu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio komesar Trnavske čete Čačanskog NOP odreda, komesar čete u 4. crnogorskoj brigadi, član Politodjela 5. crnogorske brigade, član Politodjela 3. udarne divizije, zamjenik političkog komesara 8. crnogorske brigade, komesar 4. crnogorske brigade i pomoćnik pol. komesara 2. proleterske divizije, a od maja 1945. pol. kom. iste divizije. Poslije rata (od 1945) bio na službi u JNA na dužnostima komesara divizije, šefa odsjeka u političkom odjeljenju armije, glavni instruktor u Političkoj upravi JNA, načelnik Političke uprave armijske oblasti, načelnik Političke uprave KNOJ-a, politički komesar Graničnih jedinica JNA. Po izlasku iz JNA bio je zamjenik Saveznog javnog tužioca i sudija Saveznog suda – 141

Brecelj Marjan Miha (1910), pravnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. Jedan je od osnivača Osvobodilne fronte. U toku NOR-a je bio član GŠ NOP odreda Slovenije, organizacioni sekretar i član IO OF, vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a i Slovenačkog narodnooslobodilačkog odbora. Poslije rata bio je potpredsjednik Narodne vlade Slovenije i Izvršnog vijeća SR Slovenije, član SIV-a, državni sekretar za poslove robnog prometa, potpredsjednik Skupštine SR Slovenije i Savezne narodne skupštine. Više puta je biran za republičkog i saveznog poslanika. Član CK SKJ je bio od 1958. do 1964. Bio je i član CK KPSl. Rezervni pukovnik JNA – 361

Brezović Matija (1897–1931), privatni namještenik. Kao zarobljenik u I svjetskom ratu ostao u Rusiji do 1927. Član RKP (b) od 1920. Po povratku u Jugoslaviju (1927) bio je organizacioni i politički sekretar CK SKOJ-a, sekretar PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i kandidat za člana CK KPJ (izabran na IV Kongresu KPJ 1928). Učesnik VI kongresa KI (1928). Uhapšen 1929. u Zagrebu, kada je na policijskom saslušanju otkrio cijelu zagrebačku organizaciju KPJ, odnosno prihvatio saradnju s policijom. Ubrzo pušten iz zatvora (policija je lansirala vijest da je pobjegao); od strane rukovodstva KPJ optužen kao provokator i likvidiran – 339

Brilej dr Jože (1910), pravnik. Član KPJ od 1932. Član PK KPJ za Sloveniju od 1934. Jedan od urednika »Ljudske pravice«. Za vrijeme NOB bio, između ostalog, pomoćnik političkog komesara Glavnog štaba NOV i POJ za Sloveniju; komesar II operativne zone u Gorenjskoj, XIV divizije i VII korpusa. Poslije rata bio pomoćnik ministra za spoljne poslove, ambasador u Velikoj Britaniji i UAR, šef Misije FNRJ u OUN. Bio član SIV-a, potpredsjednik Skupštine SR Slovenije. Prvi put za člana CK SK Slovenije biran na II kongresu SKS – 20

Brkić Dušan (1913–1965), pravnik. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio politički komesar 1. slavonskog korpusa, član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, član Izvršnog odbora ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata je bio ministar pravosuđa i potpredsjednik vlade NR Hrvatske, poslanik Narodne skupštine FNRJ (1945–1949), član i organizacioni sekretar CK KPH i član CK KPJ. Prihvatio Rezoluciju IB. Zbog neprijateljske djelatnosti je osuđen – 376

Brkić Hasan (1913–1965). Član KPJ od 1933. Aktivno radio u naprednom radničkom i studentskom pokretu i više puta hapšen. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu 1938. Bio je član MK KPJ i sekretar OK KPJ u Sarajevu. U NOR od 1941; jedan je od organizatora ustanka u istočnoj Bosni, bio politički komesar odreda »Zvijezda«, zamjenik političkog komesara 6. istočnobosanske brigade i politički komesar 27. divizije, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, član PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu i prvi sekretar ZAVNO BiH. Poslije rata član prve vlade NR Bosne i Hercegovine, član CK SKJ, IK CK SK BiH, član Saveznog izvršnog vijeća, potpredsjednik

i predsjednik Izvršnog vijeća SR BiH. Narodni heroj – 232, 240, 334, 363, 375

Brozina Ivan (1909), inženjer arhitekture. Do II svjetskog rata pripadao lijevom krilu HSS. Kao predstavnik ove stranke izabran je pred II svjetski rat za načelnika u Crikvenici. Saradnik NOP-a od 1941. Na oslobođenu teritoriju prešao 1943. U toku NOR-a je bio član Okružnog NOO-a i član Okružnog odbora NOF-a za Hrvatsko primorje, vijećnik i član Predsjedništva ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio član Sreskog NOO-a u Crikvenici, poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i direktor Građevinskog školskog centra u Zagrebu – 376

Brstina Dušan (1914). Do II svjetskog rata mornarički podoficir, vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio komandant bataljona u Južnohercegovačkom NOP odredu i u 10. hercegovačkoj brigadi, vijećnik ZAVNOBIH-a i I, II i III zasjedanje AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata nastavio službu u JNA, gdje je bio načelnik Uprave veza Generalštaba JNA. Bio je i poslanik Savezne narodne skupštine. General-major u penziji – 357

Bubanj Andrija (1902–1974), radnik. Član SKOJ-a od 1919, a KPJ od 1925. U međuratnom periodu bio je partijski i sindikalni aktivist u revolucionarnom radničkom pokretu. Od 1935. član je Okružnog komiteta KPJ za Gorski kotar. Jedan je od organizatora ustanka 1941. u Gorskom kotaru. U toku NOR-a je bio komesar 5. čete u bataljonu »Matija Gubec«, pa komesar 3. bataljona Primorsko-goranskog NOPO, komandant vojnopozadinske jedinice na terenu Mrkopolje – Ravna Gora, komandant Goranskog područja, predsjednik okružnog NOO-a za Gorski kotar, vijećnik I, II i III zasijedanja ZAVNOH-a i II zasijedanje AVNOJ-a. Poslije rata (do 1948) bio je na položaju pomoćnika ministra industrije u vladi NR Hrvatske. Prihvatio Rezoluciju IB 1948. godine – 376

Buha Dragutin (1908). Do II svjetskog rata otpravnik vozova JDŽ. Učesnik NOR-a od 1943. Član KPJ od 1944. U toku NOR-a bio referent Inženjerijske brigade i Željezničkog bataljona pri VŠ NOVJ, borac 3. krajiške brigade i komandant željezničkog čvora u Lajkovcu, Ćupriji i Nišu. Poslije rata je bio načelnik saobraćaja i veze pri Željezničkoj direkciji u Beogradu (1945), direktor Željezničke direkcije u Skoplju (1947–1949), direktor željezničkog čvora u Nišu (1949–1951), načelnik Vojnog odjeljenja pri Generalnoj željezničkoj direkciji, direktor Opšteg sektora Generalne direkcije željeznica i direktor Zavoda za štampu JŽ – 277

Bukalov Svetozar (1904–1943), vazduhoplovni inženjer, kapetan Jugoslovenske vojske. Pred drugi svjetski rat bio na službi u hidroavionskoj bazi u Divuljama. Poslije aprilskog rata povukao se iz javne službe. NOP-u pristupio septembra 1943, poslije kapitulacije Italije. Po stupanju u NOVJ dodijeljen Prvoj vazduhoplovnoj bazi u Livnu. Poginuo 6. decembra 1943. prilikom prodora njemačkih i ustaških vojnih formacija u Livno – 135, 340

Bukovac Džemil (1921). Do II svjetskog rata student Mašinskog fakulteta u Beogradu i nastavnik letenja u Prvoj vazduhoplovnoj školi u Pančevu i Rajlovcu. Od oktobra 1941. do novembra 1943. mobilisani pilot-poručnik u ratnom zrakoplovstvu NDH. S grupom vazduhoplovaca, simpatizera NOP-a prelijeće 13. XI 1943. na slobodnu teritoriju kod Livna. Saradnik NOP-a od 1942, a učesnik NOR-a od 1943. Član KPJ od 1945. do 1971. U toku NOR-a je bio u sastavu Prve vazduhoplovne baze NOVJ; poslije zarobljavanja 6. XII 1943. zatvorenik u Solunu i Zagrebu. Ponovo u sastavu vazduhoplovstva NOVJ od septembra 1944. u 2. eskadrili 5. korpusa NOVJ i 422. bombarderskom puku. Poslije rata ostao na službi u JRV. Bio je na školovanju u Višoj vazduhoplovnoj akademiji u Moninu (SSSR), nastavnik VOŠ-a i VVA u Beogradu, pomoćnik komandanta vazduhoplovnog korpusa i komandant vazduhoplovnog puka. Vazduhoplovni potpukovnik u penziji – 359

Buljan Vice (1905–1977). Član KPJ od 1934; kao učesnik revolucionarnog radničkog pokreta gonjen i hapšen. U NOR-u od 1041; jedan od organizatora ustanka u Sinjskoj krajini u Dalmaciji, politički komesar Dalmatinsko-dinarskog NOPO, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a, poslije

rata predsjednik Oblasnog NO za Dalmaciju, ministar u vladi NRH, republički i savezni narodni poslanik. – 376

Burić Ante, vlasnik kuće u Jajcu u kojoj je povremeno boravio Josip Broz Tito u toku svog boravka u ovom gradu od oktobra do decembra 1943. – 380

Burić dr Petar, advokat. Za vijećnika ZAVNOH-a izabran na II zasijedanju u Plaškom 12–15. oktobra 1943. Status vijećnika izgubio odlukom Izvršnog odbora ZAVNOH-a na sjednici od 7. maja 1944. pošto je za vrijeme njemačke ofanzive u februaru 1944. napustio Istru i odselio se u Italiju – 376

Bursać Marija (1920–1943). Do ustanka 1941. domaćica u selu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bila komesar čete u radnom bataljonu 1. krajiške omladinske radne brigade, član Sreskog odbora AFŽ-a za srez Drvar, politički delegat voda 2. čete 1. bataljona 10. krajiške brigade. Kao borac-bombaš ove brigade istakla se u svim borbama. Narodni heroj – 323, 383

Burzevski dr Vančo (1916), univerzitetski profesor. učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio je član OK KPJ za zapadnu Makedoniju i Prvog oblasnog komiteta KPM, delegat i član ASNOM-a i vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio je pomoćnik ministra za agrarnu reformu i kolonizaciju vlade FNRJ, načelnik Kontrolne komisije FNRJ, ministar poljoprivrede u vladi NR Makedonije, profesor i dekan Ekonomskog fakulteta u Skoplju, ambasador SFRJ u Zambiji, poslanik Narodnog sobranja Makedonije i Savezne skupštine, član CK KPM, član GO SSRN Makedonije i GO SUBNOR-a Makedonije – 377

Butozan Vaso (1902–1965). Doktorirao na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu. Član KPJ od 1939. U NOR od 1941: politički komesar 3. krajiškog NOPO, referent saniteta 3. bosanskog korpusa i Vrhovnoga štaba, član oblasnoga NOO za bosansku krajinu, član Predsjedništva ZAVNOBIH-a i AVNOJ-a. Poslije rata republički i savezni poslanik, član CK SK BiH, redovni profesor Veterinarskoga fakulteta u Sarajevu. Objavio veliki broj rasprava i stručnih članaka – 357, 374

Cazi Josip (1907–1977), publicist. Član SKOJ-a od 1920. Bio je sekretar MK SKOJ-a u Beogradu i Oblasnog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku. Zbog revolucionarne djelatnosti u Vukovaru, Beogradu i Zagrebu više puta hapšen, a dva puta osuđen na ukupno 7 godina robije. Poslije izdržane robije pa do 1941. politički djeluje u Zagrebu kao sekretar Oblasnog odbora sindikata metalaca za Hrvatsku i kao član Sindikalne komisije CK KPH. U toku NOR-a komesar je odreda u Lici, sekretar Agitprop-komisije Povjereništva CK KPH i Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, vijećnik ZAVNOH-a i ministar u vladi NRH i FNRJ, poslanik Savezne skupštine i Sabora Hrvatske, član CK SKJ i SKH, član Predsjedništva GO SSRN Hrvatske i sudija Ustavnog suda SFRJ. Od 1967. do smrti bio je član Savjeta Federacije. Napisao je više knjiga iz istorije Partije i radničkog pokreta Hrvatske – 376

Cekić Dragoslav (1916–1943), željeznički službenik. Pred II svjetski rat bio je šef željezničke stanice Vrutci na pruzi Užice–Višegrad. Učesnik NOR-a od 1941. U oslobođenom Užicu 1941. bio je komesar željezničkog saobraćaja na prugama »Užičke Republike«. Poslije povlačenja partizanskih snaga iz Srbije u Sandžak, decembra 1941. ušao u sastav grupacije partizanskih odreda iz Srbije, a 1. marta 1942. u sastav 2. proleterske brigade. Kao komandat 3. bataljona 2. proleterske ranjen juna 1943. u bici na Sutjesci. Poginuo kao ranjenik u Centralnoj bolnici NOVJ u borbi s Njemcima u Šekovićima jula 1943 – 278

Cerovac Antun Ante (1906–1960), službenik. Do II svjetskog rata bio je italijanski podanik. Studirao je u Zagrebu, gdje se isticao u naprednom studentskom pokretu. Učesnik je NOR-a i član KPH od 1941. Do juna 1941. boravio je u Zagrebu baveći se ilegalnim radom. Od juna 1942. boravi u Hrvatskom primorju a potom u Istri, gdje se bavi organizovanjem NOP-a. Poslije kapitulacije Italije bio je komandant mjesta Buzet, član Predsjedništva Oblasnog NOO-a za Istru, sekretar Kotarskog komiteta KPH za Buzet i sekretar Oblasnog NOO-za Istru. Bio je i vijećnik ZAVNOH-a i II zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio je predsjednik Oblasnog

NOO za Istru, načelnik Odjeljenja za turizam u Ministarstvu za trgovinu i obrt vlade NR Hrvatske i organizator obnove i razvoja turističke privrede u Hrvatskom primorju i Istri – 376

Cervulanov Nenov Pavel (Lapčev; 1909–1956), ekonomist i diplomata. Sin bugarskog revolucionara, ljekara i novinara dr Nena Cervulanova. Poslije ubistva oca 1925. emigrirao s porodicom u Sovjetski Savez. U Moskvi završava ekonomske studije, a potom radi u aparatu Kominterne. Po nalogu CK BPK i posredstvom VŠ NOVJ vratio se u Bugarsku februara 1944. Poslije rata radi u aparatu CK BKP, a od 1947. u Ministarstvu inostranih poslova. Bio je ambasador NR Bugarske u Pekingu i Moskvi – 275, 280, 313, 319

Cetina Josip (1908), šumarski radnik. Član KPH i učesnik NOR-a od 1941. Kao sekretar partijske organizacije u Kastavu, od prvih ustaničkih dana 1941. organizuje partijski rad u ovom kraju. Po otkrivanju njegove partijske djelatnosti povlači se u ilegalu gonjen od italijanske policije. Poslije kapitulacije Italije postavljen za predsjednika Kotarskog NOO-a i člana Kotarskog komiteta KPH za Kastav; biran je za vijećnika ZAVNOH-a i vijećnika II zasijedanja AVNOJ-a. U toku 1944–45. bio je povjerenik za socijalnu politiku Pokrajinskog NOO-a za Istru. Poslije rata je bio član Okružnog odbora za Hrvatsko primorje, predsjednik kotara Sušak i kotara Rijeka, član Kotarskog komiteta Rijeka, član Republičkog odbora SUBNOR-a Hrvatske i član Savjeta Republike Hrvatske – 376

Cetušić Mileva (1907–1972). Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bila borac Kalničke partizanske grupe (1941), Kalničke partizanske čete i Kalničkog NOP odreda (1942), komandir čete u 17. slavonskoj brigadi, član Kotarskog komiteta KPH Križevci (1943), član Kotarskog NOO-a Križevci, predsjednik Okružnog NOO-a Bjelovar, član Oblasnog NOO-a Bjelovar (1944). Poslije rata je bila zastupnik u Saboru NR Hrvatske, član Kotarskog odbora AFŽ Križevci i GO AFŽ Hrvatske. Rezervni major JNA – 376

Cicerja – 226, 259, 360

Cicmil Obrad (1904–1976), prosvjetni radnik; član KPJ i u NOR-u od 1941. Bio je komandant bataljona u Durmitorskom NOPO i komandant istog, član Operativnog štaba za istočnu Bosnu i u štabu 2. korpusa. Poslije rata šef jugoslovenske delegacije u Savezničkoj kontrolnoj komisiji za Mađarsku; ambasador i opunomoćeni ministar, potom sekretar Prosvjetnog savjeta Jugoslavije – 375, 362

Cilić August (1891–1963), dramski umetnik od 1912. Bio je angažovan u putujućim družinama, Varaždinskom kazalištu i Hrvatskom narodnom kazalištu. Od 1941. do 1944. saradnik je NOP-a baveći se ilegalnim radom u Zagrebu. U julu 1944. prelazi na oslobođenu teritoriju, gdje deluje kao glumac i instruktor pozorišnih grupa. Poslije rata nastavio je glumačku karijeru u Hrvatskom narodnom kazalištu – 358

Cipovski Todor (1920–1944). Do drugog svjetskog rata bio je molerski radnik u Beogradu gdje se uključio u napredni radnički pokret. Član KPJ od 1942. Poslije kapitulacije Jugoslavije 1941. odlazi u Makedoniju. Radio je u Skoplju i Tetovu. Početkom 1942. određen prvo za člana a zatim sekretara OK KPJ za teritoriju Makedonije pod italijanskom okupacijom. U toku 1943/44. član je a zatim sekretar Prvog oblasnog komiteta KPM za zapadno područje Makedonije. Izvjesno vrijeme proveo je u zatvoru italijanske policije u Tetovu. Bio je vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a i delegat Prvog zasjedanja ASNOM-a. Poginuo je kao komesar divizije u borbi protiv balista. Narodni heroj – 377

Cvijić Đuro Đuka (1896–1938), publicist i partijski radnik. Uoči I svjetskog rata pripadao pokretu nacionalnorevolucionarne omladine i kao učesnik u atentatu na bana Slavka Cuvaja 1912. osuđen na 3 godine teške tamnice. Od osnivanja KPJ do 1928. biran je u najviše partijske organe: za sekretara Pokrajinskog izvršnog odbora za Hrvatsku i Slavoniju i za člana i sekretara CK KPJ. Jedan od vođa lijeve frakcije u KPJ. Godine 1930. uhapšen i poslije dvije i po godine zatvora emigrirao u Beč (gdje je bio član CK KPJ), zatim u Moskvu; radio je kao politički referent u Međunarodnom agrar-

nom institutu. Stradao u Staljinovim čistkama. Rehabilitovan kao nevino osuđen 10. oktobra 1963. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-u – 128, 336, 338

Čalić dr Dušan (1918). Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio instruktor CK KPH na terenu Nove Gradiške, Pakraca, Novske i Daruvara, gdje radi na obnavljanju i formiranju partijskih organizacija i komiteta; sekretar Oblasnog komiteta za Slavoniju, politički komesar 6. korpusa NOVJ vijećnik i član Predsjedništva ZAVNOH-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narode skupštine DFJ, ministar trgovine u prvoj vladi NRH, potpredsjednik Planske komisije FNRJ, sekretar Savjeta za privredu FNRJ, ambasador SFRJ u Mađarskoj, direktor Ekonomskog instituta u Beogradu, narodni zastupnik u Saboru NR Hrvatske i Saveznoj skupštini, član CK KPH i CK KPJ. Profesor Ekonomskog fakulteta u Zagrebu i član JAZU. Autor je većeg broja naučnih radova iz oblasti privrede i ekonomske politike. Narodni heroj – 376

Ćamo dr Edhem (1909). Veterinarski fakultet završio u Zagrebu. Do II svjetskog rata službovao kao sreski veterinar u Derventi. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima. Bio je član ZAVNOBiH-a i vijećnik II i III zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio sekretar i predsjednik Okružnog narodnog odbora u Tuzli, pomoćnik ministra za poljoprivredu NR BiH i ministra FNRJ, predsjednik Revizione komisije CK SK BiH, član GO SSRN BiH, redovni profesor Veterinarskog fakulteta, rektor Sarajevskog univerziteta, poslanik republičke i Savezne narodne skupštine u više saziva. Član je Savjeta Federacije i predsjednik Akademije nauka i umjetnosti BiH. Dobitnik je Nagrade AVNOJ-a – 357

Čengić Esad (1919). Do II svjetskog rata kao radnik bio zaposlen u Sarajevu, Zagrebu, Beogradu, i Mostaru. Sarađivao je u naprednom sindikalnom pokretu od 1943. Zbog političkog rada hapšen u Beogradu 1937. i 1938. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od *prije rata.* Iz okupacionog zatvora razmijenjen za zarobljene Nijemce novembra 1943. Poslije rata bio republički i savezni narodni poslanik, predsjednik Odbora za predstavke i žalbe vijeća Narodne skupštine BiH, predsjednik Vatrogasnog saveza SR BiH i član Revizione komisije CK SK BiH – 160, 341

Čerčil Vinston (Churchill Winston; 1874–1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade (od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955). U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihtlerovske koalicije – 352, 354, 393

Černi Josip (1903). Do II svjetskog rata kapetan korvete Mornarice JV. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. Od novembra 1941. do septembra 1943. ilegalno radi za NOP. U sastavu NOVJ od septembra 1943. Bio je na dužnostima u Štabu Primorske operativne zone Slovenije i komandant Mornarice NOVJ, odnosno JRM. Poslije rata je bio komandant JRM, pomoćnik načelnika Generalštaba, komandant eskadre JRM, načelnik Mornaričko-tehničkog instituta – 84, 109

Čiča Milutin vid. Milutinović Ivan Milutin

Čiča Rista vid. Stefanović Rista

Čmelik Janko (1905–1942). Do II svjetskog rata poljoprivredni radnik-nadničar. Član KPJ od 1935. Sekretar MK KPJ u Staroj Pazovi od 1937, a član CK KPJ za Srem od 1940. Istaknuti organizator NOP-a u Sremu. Od ustaničkih dana do strijeljanja 12. maja 1942. bio je sekretar SK KPJ u Staroj Pazovi, član CK KPJ za Srem i PK KPJ za Vojvodinu. Narodni heroj – 113

Čokalija vid. Danilović Uglješa

Čolaković Rodoljub (1900–1983). Član KPJ od 1919. Pripadao organizaciji Crvena pravda, koja je 1921. u Delnicama izvršila atentat na ministra Milorada Draškovića, pa je zbog učešća u atentatu osuđen na 12 godina robije. Po izdržanoj

kazni emigrirao u Beč; u Moskvi je završio Međunarodnu lenjinsku školu. Po zadacima Partije radio u Francuskoj, Čehoslovačkoj i Španiji do 1939. Na savjetovanju u Moskvi 1936. kooptiran u rukovodstvo KPJ i na toj dužnosti ostao do 1938. U NOR-u od 1941; član Glavnog štaba za Srbiju, politički komesar Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, član PK KPJ za BiH, vijećnik na Prvom i Drugom zasijedanju AVNOJ-a, vijećnik ZAVONOBiH-a, sekretar Predsjedništva AVNOJ-a. U vladi DFJ ministar, pa prvi predsjednik vlade BiH. Od 1948. bio član CK SKJ, CK SK BiH, Savezne vlade, a potom član i potpredsjednik SIV-a i dr. Objavio više književnih i istoriografsko-publicističkih djela. Narodni heroj, odlikovan Ordenom junaka socijalističkog rada, član Savjeta Federacije – 121, 270, 291, 293, 295, 297–300, 334, 338, 357

Čolanović, kapetan NOV i POJ – 182

Ćemalović Enver (1920), mašinski tehničar. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. Od decembra 1941. do marta 1942. proveo u zatvoru kao saradnik NOP-a. Po bjekstvu iz zatvora stupa u Konjički NOP odred. U toku NOR-a je bio politički komesar bataljona i odreda, 13. hercegovačke brigade i 42. vazduhoplovne divizije. Poslije rata komandant vazduhoplovne divizije, vazduhoplovnog korpusa i načelnik Štaba komande RV. General-pukovnik avijacije JNA u penziji – 33

Ćemerlić dr Hamdija (1905). Do 1943. bio docent na Visokoj šerijatskoj školi u Sarajevu. Učesnik NOR-a od 1943. U toku NOR-a vijećnik i član Predsjedništva ZAVNOBiH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata ministar u prvoj vladi Bosne i Hercegovine, a od 1947. do penzionisanja profesor Pravnog fakulteta u Sarajevu. Objavio je više naučnih radova iz ustavnog prava – 357

Ćetković Radoje (1887–1943). Pred II svjetski rat kapetan Jugoslovenske vojske u penziji. Kao istomišljenik generala Blaža Đukanovića pristupio crnogorskom nacionalističkom pokretu. Izvjesno vrijeme bio obavještajni oficir štaba Baja Stanišića. Uhvaćen 15/16. oktobra 1943. u opkoljenom manastiru Ostrogu. Osuđen i strijeljan – 117

Ćirpanov Radivoj (1909–1941), obućarski radnik. Član KPJ od 1928. Član PK KPJ za Vojvodinu od 1938. Poslije 1937. uspješno je radio na obnovi organizacija KPJ i SKOJ-a u Bačkoj i tehnike PK Vojvodine. Za člana Biroa i Sekretarijata PK KPJ Vojvodine izabran je 1940. Organizator je ustanka u Vojvodini, rukovodilac vojnog komiteta i član Štaba NOPO Vojvodine. Narodni heroj – 113

Ćirpanović Radivoje vid. Ćirpanov Radivoj

Ćopić Vladimir (1891–1939), revolucionar i publicist. Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) i sekretar Jugoslovenske grupe RKP(b). Po povratku u zemlju nastavlja s revolucionarnim radom, te u KPJ obavlja odgovorne dužnosti; sekretar je i član IO KPJ, komunistički poslanik u parlamentu (1920–1921), član CK i PB CK KPJ (1919–1925. i 1932–1936); predstavnik KPJ u KI 1934–1935; instruktor KI pri CK KP Čehoslovačke (1930–1931); komandant XV internacionalne brigade u Španiji (1937–1938). Po povratku u Moskvu uhapšen u novembru 1938. u vrijeme Staljinovih čistki i u aprilu 1939. pogubljen. Rehabilitovan odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a 1958 – 336

Ćuk Avdo (1920–1943). Pred II svjetski rat đak Učiteljske škole u Banjaluci. Član KPJ od 1941. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio politički komesar Podgrmečke čete Proleterskog bataljona, komesar Proleterskog bataljona 8. krajiške brigade. Narodni heroj – 234

Ćuković Stevan Stevo (1889–1977), zemljoradnik. Opančarski zanat završio 1910. u Raškoj. Dobrovoljac u srpskoj vojsci u I svjetskom ratu. U međuratnom periodu bavio se zemljoradnjom. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio član prvog Sreskog NOO-a u Novoj Varoši, borac 3. proleterske sandžačke brigade, član AVNO Sandžaka i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, major milicije i upravnik Državnog imanja »Jugovo« kod Smedereva – 341

Danilović Uglješa (Čokalija; 1913), inženjer agronomije. Član SKOJ-a od 1933, član KPJ od 1935. Bio je član UK i član MK KPJ Beograda. Od kraja 1937.

radi kao opunomoćenik CK KPJ na obnavljanju partijskih organizacija u BiH. Član PK KPJ za BiH od 1939. Jedan od organizatora ustanka u Bosni i Hercegovini. Bio je član Glavnog štaba za BiH vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasjedanja i vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata bio je član vlade, pa potpredsjednik Izvršnog vijeća BiH i član SIV-a, član CK SKJ i IK CK SKBiH. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 212, 357, 390

Dapčević Peko (1913). U radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. God. 1936. i 1937. bio član OK KPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sljedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941: komandant Lovćenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; Član CK SKJ. General-pukovnik JNA. Odlikovan je ordenom slobode i Ordenom narodnog heroja. Član Savjeta Federacije – 13, 20, 34, 43, 47, 58, 73, 81, 114, 149, 157, 226, 230, 315, 381

Darčrvić Nikola (1915–1944). Do II svjetskog rata student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Crmnici. U toku NOR-a je bio komesar ustaničkog seoskog odreda, intendant 1. bataljona 4. crnogorske brigade, komesar bolnice 4. crnogorske brigade, komesar bolnice 6. operativne zone, član Politodjela 5. crnogorske brigade i 3. udarne divizije – 141

Debeljak Josip (1902–1931), pekarski radnik iz Orešja (kod Pregrade); član SKOJ-a od 1920, član KPJ od 1923. Sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku od 1927, sekretar Biroa CK SKOJ-a od 1928; za člana CK KPJ izabran na IV kongresu KPJ (u novembru 1928). Odlukom CK KPJ poslije toga kongresa odlazi na školovanje u Moskvu, a u novembru 1930. vraća se na omladinski rad u Jugoslaviju. Ubijen u sukobu s policijskim agentima u Zagrebu 15. oktobra 1931 – 338

Detoni Marijan (1905–1981). Prije II svjetskog rata nastavnik crtanja u gimnazijama u Vukovaru i Karlovcu. Učesnik NOR-a od 1943. U toku NOR-a je bio vijećnik III zasjedanja ZAVNOH-a, III zasijedanja AVNOJ-a i poslanik Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata bavio se slikarstvom i pedagoškim radom u Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Član JAZU. – Detonijevo slikarstvo u međuratnom periodu razvijalo se u skladu s programom napredne likovne grupe »Zemlja« s izrazito socijalnom tematikom. Poslije rata naslikao je nekoliko vrijednih platna s masivima iz NOR-a – 376

Dikin Frederik Viljem (Deaken Frederick William; 1913), istoričar, univerzitetski profesor. U toku II svjetskog rata bio na dužnosti u britanskom Ministarstvu rata; prekomandovan u Kairo u odjeljenje SOE (Subversive Operations Executive) britanskog Glavnog štaba za Srednji istok. U VŠ NOVJ spustio se padobranom 28. maja 1943. kao šef dijela misije »Tipikal«. Po završetku rada u ovoj misiji dodjeljen BAF-u (Balkan Air-Force) u Bariju, a od 1945. vršio je visoku funkciju u britanskoj ambasadi u Beogradu. Ubrzo poslije rata vratio se svojoj profesiji i na kraju aktivne službe bio rektor koledža Sv. Antonija Univerziteta u Oksfordu. Objavio je nekoliko knjiga iz savremene istorije i knjigu sjećanja iz NOR-a »Bojovna planina« (Beograd 1973) – 319

Diklić Đuro, član britanske misije »Hoathley I« pri jedinicama NOVJ, koja se padobranima spustila noću 20/21. aprila 1943. u istočnu Bosnu kod sela Šekovića. Srbin iz Like, vojnik Jugoslovenskog dobrovoljačkog korpusa na solunskom frontu u I svjetskom ratu, borac internacionalnih brigada u španskom građanskom ratu. Iz Španije ilegalno ušao u SAD, zatvoren i osuđen na robiju. Kao zatvorenik se prijavio za specijalne zadatke na tlu Jugoslavije. Ostao u sastavu misije do kraja rata, kada je otišao u Italiju. Poslije povratka iz Italije u Jugoslaviju 1946. gubi mu se trag – 309

Dimić Bogdan, željeznički službenik. Potpisnik Proglasa željezničara pripadnika NOP-a jugoslovenskim željezničarima od 24. oktobra 1943 – 277

Dimitrov Georgi (Djeda; 1882–1949), revolucionar bugarskog i međunarodnog radničkog pokreta. Član SDP Bugarske od 1902. Od 1906. sekretar je nacionalnog sindikalnog saveza Bugarske i rukovodi mnogim radničkim akcijama. Član CK SDP (tijesni socijalisti) od 1909. Zalagao se za saradnju balkanskih socijaldemokratskih partija i za stvaranje Balkanske socijalističke federacije. Borac protiv bugarske osvajačke politike u balkanskim ratovima i prvom svjetskom ratu. Jedan je od osnivača Bugarske komunističke partije i organizator septembarskog ustanka u Bugarskoj (1923). Na III kongresu KI (1921) izabran u Izvršni komitet. Po emigriranju radio u KI i BKP. U Njemačkoj uhapšen 1933. i na procesu u Lajpcigu uspješno branio komunistički pokret. Iz Njemačke protjeran u SSSR 1934. Na VII kongresu KI dao jedan od najznačajnijih referata. Od 1935. do 1943 bio je generalni sekretar KI. organizator otečestvenog fronta Bugarske i otpora fašizmu u njoj. Od 1945. do 1948. bio je predsjednik vlade i generalni sekretar KP Bugarske – 6, 18, 25, 26, 30, 36, 47, 50, 55, 58, 60, 67, 75, 82, 83, 86, 107, 128, 132, 151, 170, 179, 186, 192, 203, 219, 235, 275, 280, 282, 284, 286, 310, 313, 320, 321, 325, 340, 353, 355, 375, 380, 384, 386, 387, 392

Dizdarević Nijaz Dizdar (1920). Diplomirao na Odsjeku za orijentalistiku Filozofskog fakulteta u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a, je bio sekretar PK SKOJ-a za BiH, član CO USAOJ-a, vijećnik III zasijedanja ZAVNOBiH-a i sekretar Vojne misije NOVJ u Albaniji. Poslije rata biran za poslanika i sekretara Narodne skupštine BiH drugog i trećeg saziva i poslanika Savezne narodne skupštine četvrtog saziva. Bio je u diplomatskoj službi: sekretar ambasade u Ankari, Kairu i Moskvi, ambasador SFRJ u Iranu i Alžiru. Član CK SKJ, član CK SK BiH i član Izvršnog komiteta CK SKJ od 1966. Kasnije je bio član Predsjedništva CK SKJ i Izvršnog biroa CK SKJ. Od 1981 do 1983. predsjednik Skupštine SFRJ – 232, 363

Dobrašinović Miloje (1898–1970), profesor matematike. Učesnik balkanskih ratova i I svjetskog rata. U međuratnom periodu predavao u nižoj gimnaziji u Bijelom Polju. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio član Sreskog NOO-a za srez bjelopoljski, učesnik Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu juna 1942, vijećnik AVNO Sandžaka, I, II i III zasjedanja AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata bio poslanik privremene narodne skupštine DFJ i Savezne skupštine Ustavotvorne skupštine FNRJ i direktor gimnazije u Bijelom Polju – 341

Dolinšek Anton (Metod; 1910). Do II svjetskog rata metalostrugar. Član KPJ od 1936. U jesen 1939. postao je sekretar MK KPSl za Ljubljanu. Za člana CK KPSl izabran 1940, a decembra 1941. postavljen za sekretara PK KPSl za Gorenjsku. Uhapšen marta 1942. i zatočen u logorima u Begunjama i Mauthauzenu. Poslije rata bio je član CK KPSl, GO OF, predsjednik SS Slovenije, pomoćnik ministra i ministar u vladi Slovenije, privredni rukovodilac, savezni i republički poslanik – 138, 189, 362, 386

Done dele Kamilo (Camillo delle Donne), radio-tehničar, član italijanske vojno-obavještajne grupe Badoljove vojske, koja se krajem oktobra 1943. prebacila podmornicom iz Brindizija na ostrvo Lošinj. Zadatak ove misije bio je da se prebaci u okolinu Trsta i djeluje u neprijateljskoj pozadini – 245, 349

Došen Ilija (1914), Član KPJ od 1936. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu 1940. U NOR od 1941. bio politički komesar 5. krajiškog NOP odreda, 10. krajiške brigade, 5. I 10. divizije i 5. Korpusa. Poslije rata bio je, između ostalog, član CK SKJ i Izvršnog komiteta CK SK BiH, ministar u vladi BiH, predsjednik Vrhovnog suda BiH i Vrhovnog suda Jugoslavije, potpredsjednik SUBNOR Jugoslavije, poslanik republičke i Savezne skupštine, Narodni heroj – 357

Drapšin Petar (Petar Ilić; 1914–1945), student. Član KPJ od 1937. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do

1939. gdje je postao oficir. Po slomu Republike interniran u logor u Francuskoj. Preko partijskih veza došao u Zagreb, a odatle upućen u Hercegovinu, gdje je bio jedan od organizatora ustanka. U NOR: komandant Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, zatim 2. operativne zone Hrvatske, 12. divizije, 6. i 8. korpusa i 4. armije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 20

Drašković dr Milorad (1873–1921), bankar i političar, narodni poslanik. Jedan od prvaka Samostalne radikalne stranke, a od 1919. Demokratske stranke. Ministar unutrašnjih dela (1920–1921); tvorac Obznane i nacrta Zakona o zaštiti javne bezbijednosti i poretka u državi. Ubijen u atentatu koji je 21. jula 1921. izvršio u Delnicama Alija Alijagić, član organizacije Crvena pravda – 134

Draušnik Juraj (1910), zanatlija – vlasnik mlina. U međuratnom periodu pripadao HSS. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio član Okružnog NOO-a za Pokuplje, član Izvršnog odbora HSS, član I, II i III zasijedanja ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Ustavotvorne skupštine FNRJ, Sabora NR Hrvatske (1946–1958) i Savezne narodne skupštine (1958–1963), ministar za socijalnu politiku i ministar saobraćaja u vladi NR Hrvatske, predsjednik NO grada Zagreba i direktor preduzeća »Ingra« u Zagrebu – 376

Drenović Uroš, učitelj i rezervni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u ustanku 1941. u rejonu Mrkonjić-Grada, ali se ubrzo odvojio od partizana i postao komandant četničkog bataljona »Kočić«, a zatim i komandant Bosansko-krajiškog četničkog korpusa. Postao jedan od najistaknutijih četničkih vođa u Bosni. Poginuo maja 1944. kod Mrkonjić-Grada prilikom bombardovanja od strane savezničke avijacije – 310

Drljević Savo (1912). Prije rata bio privatni činovnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant Bjelopoljskog, pa Komskog NOP odreda, komandant bataljona 4. proleterske brigade, komandant 4. udarne i 2. proleterske dalmatinske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske divizije, načelnik GŠ Srbije, 1. proleterskog korpusa i 1. armije. Krajem rata bio komandant Grupe divizija na Kosmetu. Poslije rata bio komandant pozadine JNA, načelnik Uprave artiljerije, načelnik Štaba 1. armije i zamjenik načelnika VVA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 316

Dugonjić Ratomir Rato (1916), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Sarajevu i okolini. Potom komesar Semizovačkog odreda, sekretar PK SKOJ-a za BiH i organizacioni sekretar CK SKOJ-a, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. Poslije rata sekretar CK SKOJ-a (1944–1947), GK KPJ Beograda (1947–1950), ministar u vladi FNRJ (1950–1951), član Izvršnog vijeća NR BiH, predsjednik Predsjedništva SR BiH, član Predsjedništva SFRJ i član CK SKJ. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 357

Đaković Đuro (1886–1929), metalski radnik. Istaknuti revolucionar; radničkom pokretu pristupa u Sarajevu u vrijeme formiranja socijalističkog radničkog pokreta u BiH; kao borac za nacionalno oslobođenje u toku prvog svjetskog rata bio hapšen i proganjan. Jedan od osnivača SRPJ(k) u BiH; 1920. izabran u Centralno partijsko vijeće KPJ i bio poslanik u Ustavotvornoj skupštini na listi KPJ; sekretar Oblasnog odbora Saveza metalaca Hrvatske (1926); istaknuti borac protiv frakcionaštva, a za jedinstvo KPJ. Godine 1927. i 1928. bio je u SSSR-u na kursu pri MLŠ; u proljeće 1928. vratio se u zemlju na čelu Privremenog rukovodstva KPJ koje je imenovano na savjetovanju u Moskvi sa zadatkom da sprovodi *Otvoreno pismo* koje je Komiterna uputila članovima KPJ. Na IV kongresu Partije (novembra 1928) izabran za političkog sekretara Partije, a poslije obavljao dužnost organizacionog sekretara CK KPJ. Uhapšen i zvjerski ubijen bez suda i presude na austrijsko-jugoslovenskoj granici 25. aprila 1929. – 128, 131, 337, 372

Đarić Ljubomir Ljuban (1889–1949), zemljoradnik. Učesnik oktobarske revolucije. U međuratnom periodu pripadao je Samostalnoj demokratskoj stranci. Jedan je od organizatora ustanka 1941. na području Moslavine. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio predsjednik NOO-

-a u Garešnici, vijećnik I, II i III zasjedanja ZAVNOH-a i član Predsjedništva ovog tijela i vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata preselio se u selo Velika Pisanica kod Bjelovara, gdje je i umro – 376

Đilas Milovan (1911), studirao filozofiju i pravo. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MK KPJ Beograda i PK KPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CK SKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. godini objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CK SKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada 1957. godine osuđen na 9 godina robije; lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunist i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisa antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja – 83, 339, 374, 377, 384

Đorđević inž. *Živadin Živa* (1909), arhitekta. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio u Kragujevačkom NOPO, 1. proleterskoj brigadi, tehničko lice pri VŠ NOV i POJ, načelnik Tehničkog odjeljenja GŠ NOV Srbije. Poslije rata bio pomoćnik ministra građevina u vladi FNRJ i vladi NR Srbije, podsekretar u Izvršnom vijeću SR Srbije, predsjednik Društva urbanista SR Srbije, predsjednik Saveza filatelista Jugosalvije. Pukovnik JNA u penziji – 377

Đujić Momčilo, sveštenik u selu Toplja kod Knina. U ljeto 1941. organizuje u Kninskoj krajini otpor ustaškim zločinima nad srpskim življem, ali i četnički pokret D. Mihailovića. U toku rata četnički vojvoda i komandant Dinarske divizije. Do 9. septembra 1943. istaknuti saradnik italijanskog okupatora u borbi protiv NOP-a. Od tada do jeseni 1944, kada je s dijelom ljudstva Dinarske divizije prešao u Italiju, saradnik Nijemaca. Poslije rata nastanio se u SAD. Stavio se na čelo ekstremne antijugoslovenske četničke emigracije – 158, 171, 343

Đukanović Blažo (1883–1943), učesnik balkanskih ratova i I svjetskog rata. Između dva rata bio na raznim dužnostima, između ostalog bio i ban Zetske banovine. U ratu bio na čelu saveza nacionalista i četnika (tzv. crnogorski nacionalni pokret), teritorijalni komandant četničkih snaga u Crnoj Gori i Starom Rasu. Organizator i inicijator tijesne saradnje s okupatorom. Oktobra 1943. zarobljen od NOVJ; od vojnog suda 5. crnogorske brigade osuđen na smrt – 111, 117, 332

Đukanović Pero (1892). U I svjetskom ratu bio austro-ugarski vojnik, a po zarobljavanju u Rusiji pristupio Srpskom dobrovoljačkom korpusu u Odesi. U međuratnom periodu bavio se zemljoradnjom i građevinskim radovima. Organizovao otpor ustaškom teroru nad srpskim življem na teritoriji istočne Bosne avgusta 1941, kada je imenovan za komandanta Srebreničkog ustaničkog odreda. Pristupio NOP-u 1943, kada je izabran za vijećnika ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. U sastavu 3. korpusa zadužen za zbrinjavanje ranjenika u istočnoj Bosni; bio je i predsjednik NF za istočnu Bosnu. Poslije rata je bio predsjednik Okružnog NOO u Tuzli, poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Ustavotvorne skupštine FNRJ. Nakon penzionisanja nastavio da živi u Bratuncu i rodnom selu Kravici – 335, 357

Đuričković Boško (1914), student prava. Mlad je prišao naprednom pokretu, a član KPJ postao je 1939. U NOR-u od 1941: član OK KPJ Podgorica, pomoćnik političkog komesara Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, politički komesar Crnogorsko-sandžačkog odreda, pomoćnik političkog komesara Glavnog štaba Sandžaka, politički komesar 3. sandžačke brigade, zamjenik političkog komesara 4. proleterske crnogorske brigade, rukovodilac Politodjela 3. divizije, politički komesar Primorske operative grupe i politički komesar 2. udarnog korpusa. Poslije rata politički komesar armije, politički komesar armijske oblasti, komandant korpusa, načelnik Vojnoizdavačkog zavoda »Vojno delo«. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 141

Đurić Momčilo (1919–1981). Pred II svjetski rat student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1940 (?). Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio komandir Rađevske čete i komandant Rađevskog bataljona Valjevskog NOP

odreda. Marta 1942. s ostatkom ljudstva Valjevskog odreda prešao u Bosnu, gdje ulazi u sastav Prateće čete VŠ NOVJ. Od maja 1942. do kraja rata bio komandir Prateće čete i komandant Pratećeg bataljona VŠ NOVJ, vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a i poslanik ASNOS-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Ustavotvorne narodne skupštine FNRJ, na vojnom školovanju u Sovjetskom Savezu i zamjenik komandanta KNOJ-a. Izjasnio se za Rezoluciju IB. Poslije izdržane kazne emigrirao u Sovjetski Savez – 377

Đurović Jovan (1917). Prije II svjetskog rata studirao na Pravnom fakultetu u Beogradu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio politički komesar bataljona, član Politodjela 4. crnogorske brigade, politički komesar 6. crnogorske brigade i 51. divizije. Poslije rata je bio komesar divizije, korpusa, načelnik političkog odjeljenja armijske oblasti. Završio VVA. General-major JNA u penziji – 183

Eraković Simo (1872–1959). Po diplomiranju prava u Beču postavljen u Tuzli za referenta Eparhijskog upravnog i prosvjetnog savjeta. Na ovoj dužnosti je ostao do penzionisanja 1929. Kao političar bio je poslanik u Bosanskom saboru i pripadao je grupi oko Kočićevog lista »Otadžbina«. Po slomu Austro-Ugarske i u procesu stvaranja Kraljevine SHS bio je kao predstavnik Zemljoradničke stranke član Narodnog vijeća BiH i Privremenog narodnog predstavništva, a od 1929. i član Senata Kraljevine Jugoslavije. Na oslobođenu teritoriju prešao 1943. U toku NOR-a je bio vijećnik i član Prezidijuma I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i vijećnik AVNOJ-a – 357

Erceg Rade (1919). Do II svjetskog rata poljoprivredni tehničar. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio delegat i komesar ustaničkog voda i čete, komesar 1. bataljona 1. krajiškog NOP odreda, komandant 3. bataljona 6. krajiške brigade i komandant 15. krajiške brigade. Poslije rata bio je na vojnom školovanju u Sovjetskom Savezu (1945–1946), a potom komandant 1. dalmatinske proleterske brigade, načelnik Štaba 3. crnogorske divizije, načelnik odjeljenja u Personalnoj upravi JA, član Opunomoćstva CK KPJ u JRV i vojni izaslanik JNA u SSSR-u. Završio VVA i Ratnu školu. General-major JNA u penziji – 137

Ercigonja Petar, Od 1941. do 1943. vodnik-aviomehaničar Ratnog zrakoplovstva NDH. Saradnju s NOP-om uspostavio u Mostaru u toku službovanja 1943. u sastavu 6. jata Ratnog zrakoplovstva NDH. Na slobodnu teritoriju preletio kod Livna 13. XI 1943. s posadom aviona DO-17. Poginuo je 28. novembra 1943. na Glamočkom polju prilikom njemačkog vazdušnog napada na partizanski avion DO-17, kojim je trebalo da odleti u Italiju delegacija NOVJ. Prilikom tog napada poginuo je i Ivo Lola Ribar – 359

Erdeljac Petar (1903–1977), od 1927. ekonomski emigrant u Kanadi. Aktivno učestvovao u jugoslovenskim iseljeničkim organizacijama i rudarskom sindikatu. Član KP Kanade od 1935, što mu je priznato i kao članstvo u KPJ. Učesnik španskog građanskog rata; borio se u sastavu 15. internacionalne brigade u bataljonu »Dimitrov«; bio je komesar čete »Matija Gubec«. Poslije poraza španske republikanske vojske vraća se u Kanadu. Jula 1942. kao dobrovoljac stupa u specijalne jedinice britanskih vojnih snaga. Kao član savezničke misije »Furgos« spustio se padobranom u blizini Brinja u Lici noću 20/21. aprila 1943. Septembra 1943. napustio britansku misiju i pristupio NOP-u. Do kraja rata bio je politički komesar Karlovačkog odreda i brigade. Poslije rata direktor »Jugopetrola« u Zagrebu – 171, 226, 346

Fajfer Tone (Gašpar) (1913–1981), grafički radnik. Pripadao radničkom pokretu hrišćanskih socijalista. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1946. Na osnivačkom sastanku Osvobodilne fronte 1941. izabran kao predstavnik hrišćanskih socijalista u Izvršni odbor OF. Maja 1942. iz Ljubljane prelazi na slobodnu partizansku teritoriju. Bio je član delegacije Slovenije na II zasijedanju AVNOJ-a i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata radio u Beogradu na stvaranju Jedinstvenih sindikata Jugoslavije. Bio je član GO OF, NF i SSRNJ, ministar više resora u vladi NR Slovenije i poslanik Savezne narodne skupštine – 361, 374

Feriš Lin (Lynn Farish), američki major; član Anglo-američke vojne misije pri VŠ NOVJ od 17. septembra 1943. Od tada sa kraćim prekidima boravio je na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije do ljeta 1944. Jedno vrijeme nalazio se pri Glavnom štabu NOV Srbije. U sastavu Vojne misije bio je zadužen za snabdijevanje NOVJ ratnim i drugim materijalom. Svojim izvještajem podnijetim oktobra 1943. znatno je utjecao na stav predsjednika SAD prema NOP-u na Teheranskoj konferenciji. Poginuo u jesen 1944. u avionskoj nesreći iznad Grčke vršeći dužnost – 319

Farković Ivan (1895) rođen u mjestu Ledenice (Hrvatsko primorje). Bio u SAD, gdje se uključio u revolucionarni pokret; član Socijalističke partije SAD je od 1917, a KP SAD od 1919. U SSSR došao 1922, radio je u Donbasu i u drugim mjestima, a od 1926. završio je KUNMZ. Godine 1928. bio je u grupi jugoslovenskih aktivista koji su poslani u Jugoslaviju radi sprovođenja *Otvorenog pisma* KI članovima KPJ. Nakon toga upućen je na rad u Južnu Australiju – 337

Filipčev Roman (1895–1941), partijski radnik iz Banata. Učestvovao u oktobarskoj revoluciji; član RKP(b) od 1919. Po povratku u Jugoslaviju do sredine 1920. radio ilegalno. Ubrzo se vratio u Sovjetski Savez; izvjesno vrijeme bio je na partijskom radu među Jugoslovenima u Sibiru, a zatim je 1921–1924. pohađao Komunistički univerzitet »Sverdlov« u Moskvi. Povodom sprovođenja *Otvorenog pisma* KI članovima KPJ u ljeto 1928. dolazi na ilegalni rad u Jugoslaviju; bio je sekretar PK KPJ za BiH, a od IV kongresa KPJ sekretar PK Partije za Srbiju; bio je sekretar PK KPJ za BiH, a od IV kongresa KPJ sekretar PK Parije za Srbiju. U januaru 1929. vratio se u Sovjetski Savez, odakle 1936. odlazi kao dobrovoljac u špansku republikansku vojsku; poslije poraza republikanske Španije vraća se ponovo u SSSR; poginuo u odbrani Moskve – 337

Filipović Filip (1878–1938), profesor; u revolucionarni pokret uključio se krajem prošlog vijeka; od 1899. nalazi se na studijama u Petrogradu (Lenjingradu). Od 1902. član je RSDRP, učesnik je prve ruske revolucije 1905, kada je zbog revolucionarnog rada bio uhapšen. Godine 1912. na poziv Dimitrija Tucovića vraća se u domovinu. Za vrijeme I svjetskog rata interniran u Austriju. Jedan od osnivača KPJ i prvi sekretar Centralnog izvršnog odbora KPJ; urednik je partijskih listova i časopisa, predsjednik CO Crvene pomoći, predsjednik Glavnog odbora NRPJ. Više puta hapšen, a kao komunistički poslanik osuđen na Vidovdanskom procesu (1922) na dvije godine zatvora. Od 1924. član IK KI i radeći u organima Kominterne najviše živi u inostranstvu (u SSSR-u, Austriji i Njemačkoj); povremeno dolazi u zemlju na ilegalni rad (u toku 1927. i 1928). Od 1929. je član Zagraničnog biroa KPJ, 1930. i 1931. na čelu je tzv. Centralne rukovodeće instance KPJ, odnosno Privremenog rukovodstva KPJ, a zatim je radio u Moskvi u Međunarodnom agrarnom institutu. Februara 1938. uhapšen, a aprila iste godine osuđen i pogubljen za vrijeme Staljinovih čistki. Rehabilitovan 3. oktobra 1957. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a. Kao rijetko obrazovan marksista, autor je više radova naročito iz oblasti istorije. Najpoznatiji mu je rad *Razvitak društva u ogledalu istorijskog materijalizma,* koji je napisao u zatvoru (1923) – 128, 337, 338

Filipović Sulejman (1896–1972). Do 1941. bio oficir Jugoslovenske vojske. Kao pukovnik domobranstva NDH sarađuje s NOP od 1941. Oktobra 1943. s većom grupom domobranskih oficira i vojnika stupio u NOVJ. Izabran za vijećnika II zasijedanja AVNOJ-a. Bio je član Predsjedništva ZAVNOBiH. Poslije rata bio je ministar u prvoj vladi DFJ, potpredsjednik vlade i Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, član Saveznog odbora SSRNJ i Glavnog odbora SSRN BiH. General-major JNA – 14, 121, 187, 271, 357, 385

Filipovski Čede (1923–1945). Prije rata zidarski radnik, pečalbar. Radničkom pokretu pristupio je u Beogradu. Jedan je od organizatora NOP-a u mavrovskom kraju. Član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio je član i sekretar RK KPJ za Mavrovo, rukovodilac Vojnog štaba u Mavrovu, sekretar Sreskog komiteta, zamjenik političkog komesara odreda, komandant bataljona, zamjenik komandanta 1. make-

donske brigade i 48. divizije. Biran je za vijećnika II zasjedanja AVNOJ-a i Prvog zasjedanja ASNOM-a. Poginuo u saobraćajnoj nesreći. Narodni heroj – 377

Fotić Konstantin (1891–1966), diplomata. Predstavljao je Jugoslaviju u Društvu naroda, a od 1934. stalno je bio na službi u inostranstvu. U toku II svjetskog rata poslanik i ambasador Kraljevine Jugoslavije u SAD. Razriješen dužnosti juna 1944. Na dužnosti ambasadora veoma aktivno radio na pomaganju D. Mihailovića i razbijanju NOP-a. Posebno se istakao u radu nacionalističke grupe okupljene oko lista »Srbobran«, koja je djelovala među srpskim iseljenicima u SAD na liniji četničkog pokreta. Jula 1946, u odsustvu, osuđen na 20 godina robije – 351

Frol Frane (1899) Studije prava završio u Zagrebu. Od 1920. pripadao Hrvatskojj seljačkoj stranci. Učesnik NOR-a od 1943. U toku NOR-a biran za vijećnika i člana Predsjedništva ZAVNOH-a i AVNOJ-a, član NKOJ-a u kojem je bio povjerenik za pravosuđe; potpredsjednik JNOF-a i potpredsjednik IO HSS. Poslije rata je bio ministar pravosuđa vlade FNRJ, zastupnik Sabora Hrvatske i poslanik Savezne narodne skupštine 1945–1953, član GO SSRN Hrvatske i CO SSRNJ. Penzionisan 1957 – 187, 271, 370, 376

Frol Ivo (1908), do rata profesor gimnazije i književnik u Zagrebu. U toku 1932. izdavao časopis »Signali«. Prije rata objavio zbirku pjesama »Krst nad krevetom«. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata je bio u zatvoru u Zagrebu i u logoru u Jasenovcu. Marta 1943. razmijenjen za njemačke zarobljenike. Do kraja rata je bio član politodjela 3. krajiške i 7. banijske brigade, upravnik Pozorišta narodnog oslobođenja i član ZAVNOH-a. Poslije rata bio je ministar prosvjete i kulture NR Hrvatske i FNRJ i sekretar Komisije SIV-a za veze s inostranstvom (do 1961). Od tada do penzionisanja (1972) bio je upravnik Univerzitetske biblioteke u Beogradu. Objavio je tri zbirke pjesama. – 352, 374

Garčević Gojko (1902–1966). U sudskoj struci proveo od 1926. do 1930. a od tada do aprila 1941. kao advokat u Nikšiću. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od prije rata. U toku NOR-a pretežno djelovao u organima narodne vlasti i njenim predstavničkim tijelima. Bio je vijećnik ZAVNO Crne Gore i Boke i CASNO, u kojem je bio referent za socijalnu politiku. Poslije rata je bio ministar finansija NR Crne Gore (1964–1951), predsjednik Vrhovnog suda NR Crne Gore, predsjednik Narodnog odbora sreza nikšićkog, član Izvršnog vijeća NR Crne Gore, član GO SSRN Crne Gore i narodni poslanik prvog i drugog saziva Narodne skupštine FNRJ – 357, 362

Gebels Jozef (Joseph Goebbels; 1897 –1945), ministar za propagandu Trećeg Rajha i jedan od najvećih ratnih zločinaca. Clan Nacionalsocijalističke partije od 1922. Član Rajhstaga postao je 1928. Poslije dolaska Hitlera na vlast postao je državni ministar za narodno prosvjećivanje i propagandu. Propaganda vođena u Trećem Rajhu pod njegovim rukovodstvom zasnivalo se na nacističkoj ideologiji osvajačkih ratova, nasilja, terora i genocida. Izvršio samoubistvo posljednjih dana rata – 264, 372

Georgijev vid. Atanasov Šterju

Georgievski Kiro (1910). Naprednom radničkom pokretu pristupio u međuratnom periodu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U godinama 1941–1943. radio na teritoriji Skoplja po vojnoj liniji. Od bugarskih okupacionih vlasti osuđen na smrt u odsustvu. Pri kraju 1943. imenovan je za člana GŠ NOV i PO Makedonije s delovanjem na terenu 2. operativne zone u Egejskoj Makedoniji. Bio je vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a i delegat Prvog zasjedanja ASNOM-a. Poslije rata bavio se društveno-političkim radom u Makedoniji; između ostalog bio je član GO SSRN Makedonije i član CK KPM. Inženjer arhitekture – 377

Ginovski Lazar (1913). Zemljoradnik. Do drugog svjetskog rata pripadao je naprednoj omladini. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. Od 1943. do kraja rata obavljao je razne funkcije pri GŠ NOV i PO Makedonije. Bio je vijećnik na II i III zasjedanju AVNOJ-a i Prvom zasijedanju ASNOM-a. Poslije rata bio je poslanik Narodnog sobranja Makedonije u više saziva. – 377

Gigov Strahil (1909), metalac i politički radnik. Član KPJ od 1929, zatim član MK KPJ u Velesu i član PK KPJ za Makedoniju. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je član Vojnog štaba MK, sekretar Mjesnog komiteta i OK KPJ u Velesu, član PK KPJ za Makedoniju i član CK KPM, član GŠ NOV i PO Makedonije, vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a, član NKOJ, delegat na Prvom zasjedanju ASNOM-a i sekretar Prezidijuma ASNOM-a. Poslije rata bio je ministar u vladi NR Makedonije, predsjednik Prezidijuma Sobranja NR Makedonije, predsjednik komiteta u vladi FNRJ, član SIV-a, potpredsjednik IV SR Makedonije, predsjednik GO SSRN Makedonije i član SO SSRNJ, član GO i CO SUBNOR-a Makedonije i Jugoslavije, predsjednik Savezne skupštine i član Predsjedništva SR Makedonije, republički i savezni poslanik u više saziva. Više puta biran je za člana CK SKM i CK SKJ. Bio je član Politbiroa IK CK SKM. Narodni heroj. – 377

Gizdić Drago (1912–1983). U međuratnom periodu majstor-mehaničar. Učesnik radničkog pokreta u Dalmaciji; član KPJ od 1930. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio komesar Kaštelansko-trogirskog NOP odreda, sekretar Kotarskog komiteta KPH za Solin i Trogir, član Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, član Oblasnog NOO-a za Dalmaciju, član ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata je bio predsjednik GO Saveza sindikata Hrvatske, član GO SSRN Hrvatske, član CK KPH, narodni poslanik Sabora NR Hrvatske i Savezne narodne skupštine, generalni direktor udružene industrije cementa »Dalmacija-cement«. Autor je više tekstova iz istorije radničkog pokreta Dalmacije i NOB-a. – 376

Golubović Radonja (1905). U međuratnom periodu advokatski pripravnik i advokat u Beranama (Ivangrad), i Baru, kada je postao i član KPJ. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio član Sreskog NOO-a u Beranama, učesnik I zasijedanja ZAVNO-a Crne Gore i Sandžaka, sekretar II i III zasijednja AVNOJ-a. Poslije rata je bio ministar u vladi NR Crne Gore, narodni poslanik Ustavotvorne skupštine i Vijeća naroda Narodne skupštine FNRJ prvog saziva i ambasador FNRJ u NR Rumuniji. Kao ambasador u Bukureštu izjasnio se za Rezoluciju IB i ostao da živi u emigraciji. Kao emigrant aktivan u antijugoslovenskoj kampanji. Uređivao list informbirovske emigracije »Za socijalističku Jugoslaviju« u Sovjetskom Savezu – 357, 362

Goranin Pavle (1915–1944), pravnik. Član KPJ od 1936. Zbog svoje revolucionarne aktivnosti hapšen je i proganjan. Bio sekretar MK KPJ za Sarajevo, član PK SKOJ-a i CK SKOJ-a. U NOR od 1941. Bio je politički komesar 3. romanijske čete, Romanijskog NOPO, romanijskog bataljona, 1(15) Majevičke brigade i komesar 27. divizije. Narodni heroj – 232

Goranović Maksim (1909). Do II svjetskog rata inženjer agronomije i novinar. Član KPJ od 1937. Zbog revolucionarne djelatnosti zatvaran u toku 1939/1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio na dužnostima u politodjelima 3. dalmatinske, 7. banijske i 1. vojvođanske brigade, intendant u Glavnom štabu NOV Vojvodine i na službi u NKOJ. U toku 1943. izabran za ratnog dopisnika »Borbe«. Poslije rata bio pomoćnik ministra poljoprivrede u vladi DFJ. Od 1946. do 1947. specijalizirao na Poljoprivrednom institutu u Moskvi. Prihvatio Rezoluciju IB; lišen čina potpukovnika JNA i isključen iz KPJ. Emigrirao iz zemlje 1954 – 65

Gorkić Milan (Josip Čižinski; 1904 –1937 ili 1938). Kao đak sarajevske gimnazije postao je član KPJ 1919. Do 1923. bio je član Oblasnog komiteta KPJ za BiH i na radu u uredništvu »Radničkog jedinstva«. Te godine odlazi u SSSR; bio je član i organizacioni sekretar IK KOI od 1924. do 1932. Od tada do 1937. nalazio se na čelu Privremenog rukovodstva KPJ odnosno CK KPJ. Uhapšen krajem ljeta 1937. i strijeljan u vijeme Staljinovih čistki. Poslije XX kongresa KPSS (31. marta 1956) posmrtno rehabilitovan odlukom vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR – 128–130, 132, 338, 339

Gortan Vladimir (1906–1929), zemljoradnik, istaknuti istarski antifašista. Bio je jedan od vođa Slovenačko-hrvatske ilegalne organizacije TIGR koja se borila za oslobođenje Istre i njeno priključenje

Jugoslaviji. Povodom izbora u Italiji 24. III 1929. uhapšen je s grupom istarskih antifašista. Sud za zaštitu države osudio ga na smrt; kazna je izvršena 17. X 1929. – 4, 309

Granda Ivan (1880–1953), zemljoradnik, član HSS i istaknuti zadružni radnik iz Šašinovaca kod Sesveta. U međuratnom periodu više puta biran za narodnog poslanika Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije na listi HSS. Ranjen prilikom atentata na poslanike HSS-a u Narodnoj skupštini 20. juna 1928. Pristupio NOP-u 1943. Poslije rata bio poslanik Ustavotvorne narodne skupštine – 337

Gregorić dr Pavle (1892), ljekar. Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) od 1920, a KPJ od 1921. Uhapšen 1932. i osuđen na 2 godine strogog zatvora, ali mu je u toku izdržavanja robije kazna povećana za još 2 godine zbog učešća u martovskim demonstracijama osuđenika-komunista. Po izlasku s robije nastavlja rad, te 1937. postaje član CK KPH. Rukovodi u Zagrebu slanjem dobrovoljaca u Španiju. Hapšen 1938. i u decembru 1939. Iz lepoglavskog koncentracionog logora izašao u martu 1940. Organizator ustanka u Moslavini i Slavoniji 1941. U toku NOR-a na raznim dužnostima, a poslije oslobođenja bio je: član vlade NR-Hrvatske, predsjednik Savjeta za narodno zdravlje vlade FNRJ, potpredsjednik Savezne narodne skupštine, ambasador u Rimu, član CK SKJ do VIII kongresa – 232, 270, 276

Grgić Jure, mehaničar aviona DO–17 iz sastava Ratnog zrakoplovstva NDH u Mostaru kojim je posada u sastavu Krunoslav Kulušić, Džemil Bukovac, Ivan Tabaković i Petar Ercigonja preletjela 13. XI 1943. na oslobođenu teritoriju kod Livna. Nije znao za namjeru posade da preleti u sastav NOVJ. Prilikom njemačko-ustaške ofanzive na Livno predao se 6. XII 1943. i vraćen u sastav Ratnog zrakoplovstva NDH – 259

Grk Dušan (1906), zemljoradnik, sezonski radnik i šofer. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandir partizanske čete, politički komesar Stolačkog partizanskog bataljona, zamjenik komandanta Južnohercegovačkog NOPO i komandant 1. bataljona 10. hercegovačke brigade. Bio je član SK KPJ za Stolac i OK KPJ za srednju Hercegovinu, zatim predsjednik Sreskog NOO i Okružnog NOO za južnu Hercegovinu. Bio je vijećnik AVNOJ i član ZAVNOBiH. Poslije rata član CK SK BiH, republički i savezni poslanik. Narodni heroj – 357

Grković Radovan (1913). Završio Pravni fakultet u Beogradu. Kao student pristupio naprednom pokretu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio komesar čete i bataljona, član Politodjela 1. krajiške brigade, komesar Pratećeg bataljona VŠ NOVJ, vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a i član velike antifašističke skupštine Srbije. Poslije rata nalazio se na raznim dužnostima: bio je rukovodilac OZN-e, sekretar CK KPJ i Okružnog odbora u Čačku, ministar u vladi NR Srbije, član Izvršnog vijeća SR Srbije i član CK SKS. Više puta je biran za poslanika republičke i Savezne skupštine – 377

Grulović Nikola (1888–1959), obućarski radnik. U revolucionarnom pokretu od 1906, a član Srpske socijaldemokratske partije od 1910. Učestvovao u oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u SSSR-u, gdje je bio organizator jugoslovenskih jedinica, komandant 3. jugoslovenskog odreda i politički komesar Jugoslovenskog komunističkog puka Crvene armije. Član RKP(b) od 1918. Po povratku u Jugoslaviju (1919) učesnik kongresa ujedinjenja, biran za poslanika 1920. Član PK KPJ za Srbiju od 1935. U NOR-u član Glavnog štaba Srbije, vijećnik AVNOJ-a, član PK KPJ i NOO Vojvodine. Bio član CK SK Srbije, predsjednik Republičkog veća Skupštine Srbije, član SO SSRNJ i SO SUBNORJ – 374

Gržetić Ivan (1896–1937), stolarski radnik, sindikalni i partijski radnik. Član KPJ od 1920. Jedan od istaknutih sindikalnih funkcionera u Zagrebu; biran za gradskog zastupnika. Na IV kongresu KPJ izabran za člana CK KPJ; više puta hapšen. Godine 1929. emigrirao u Beč, pa u Moskvu. Tridesetih godina član Politbiroa CK KPJ. Predstavnik KPJ u Crvenoj i sindikalnoj internacionali, a kasnije pri Izvršnom komitetu Kominterne. Smijenjen s te dužnosti, uhapšen i stradao u Staljinovim čistkama – 339

Gržetić Marija Maca (1910), radnica; član KPJ postaje 1935, a odmah zatim i sekretar jednog RK Partije u Zagrebu; od 1938. je član MK KPH za Zagreb. Hapšena je više puta; od 24. decembra 1939. bila je u koncentracionim logorima u Lepoglavi, Jaski i Danici (kod Koprivnice), odakle uspijeva da pobjegne najprije u Zagreb, zatim u partizane u januaru 1942; član je OK KPH za Karlovac, sekretar OK KPH za Gorski kotar, predsjednica GO AFŽ za Hrvatsku, a poslije oslobođenja član CK KPH, poslanik u Saboru NRH, predsjednica Saveza ženskih društava Hrvatske – 374, 376

Guberović Nikola (1883–1971), zemljoradnik. U međuratnom periodu pripadao lijevom krilu HSS. Član KPJ od 1936, kada je kooptiran u Okružni komitet KPJ za Pakrac, odnosno Novu Gradišku. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio zamjenik komandanta Papučko-krndijskog područja, član Okružnog NOO-a Nova Gradiška, član ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata je bio javni tužilac u Pakracu i predsjednik Narodnog odbora sreza Pakrac. Isključen iz KPH 1953. zbog oportunizma prema nekima koji su prihvatili Rezoluciju IB – 376

Hadžismajlović Muhamed (1888–1964). U međuratnom periodu upravnik Muslimanske kreditne banke u Pljevljima. Pripadao Demokratskoj stranci. Blizak saradnik Mila Peruničića i opozicije u pljevaljskom kraju. Učesnik NOR-a od 1943. U toku NOR-a (1941–1943) živi u Pljevljima. Po uključivanju u NOP biran za člana ASNO-a Sandžaka i vijećnika II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i član Prezidijuma Narodne skupštine Crne Gore. Od 1947. živio kao penzioner u Pljevljima — 341

Hal Kordel (Cordell Hull), državni sekretar za inostrane poslove SAD u toku II svjetskog rata – 352

Hamović Rade (1916), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant Kalinovičkog NOPO; načelnik, zatim komandant 10. hercegovačke brigade; načelnik štaba 29. divizije, načelnik štaba 2. korpusa; od maja 1942. član Vrhovnog štaba. Poslije rata komandant armije, zamjenik načelnika i načelnik Generalštaba JNA. Generalpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 224

Hanter Antoni (Hunter Anthony). U toku II svjetskog rata kapetan, pa major britanske vojske sa službom u Glavnoj komandi za Srednji istok. Član Britanske vojne misije pri GŠ NOV i PO Hrvatske, koja se padobranima spustila noću 18/19 maja 1943. na Krbavsko polje u Lici. Jugoslovensko tlo napustio početkom decembra 1943. Poginuo juna 1944. prilikom iskrcavanja savezničkih snaga u Normandiju – 172, 222, 319, 350, 357

Hašimbegović Selmo (1918), pravnik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio politički komesar GŠ NOV i PO Sandžaka i član Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak. Poslije rata je bio član Oblasnog komiteta KP Srbije za Sandžak, pomoćnik predsjednika Savezne kontrolne komisije, pomoćnik ministra spoljne trgovine Savezne vlade, načelnik ministarstva inostranih poslova, član Izvršnog veća Srbije, sekretar Narodne skupštine Srbije, poslanik Narodne skupštine Srbije, ambasador SFRJ u Gvineji. Član Savjeta SR Srbije – 345

Hebrang Andrija (1899–1948), namještenik. Radničkom pokretu pristupi sredinom dvadesetih godina; član MK KPJ u Zagrebu od 1927. Uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Izašao je s robije 1941. U NOR na odgovornim političkim dužnostima u Hrvatskoj. Uhapšen kao ilegalac marta 1942, a 22 septembra iste godine razmijenjen za zarobljene fašiste. U zatvoru podlegao neprijatelju i prihvatio saradnju s ustašama (što se nije odmah doznalo). Po izlasku iz zatvora bio sekretar CK KPH (do 1944), a kasnije ministar u vladi FNRJ. U vrijeme napada Kominforma i Staljina na KPJ i socijalističku Jugoslaviju (1948) aktivno i organizovano djelovao protiv zemlje i Partije, zbog čega je uhapšen. U zatvoru izvršio samoubistvo – 161, 226, 337, 345, 352, 375, 376

Hećimović Nikola (1900–1929), partijski aktivist. Član KPJ od 1919. Bio jedan od organizatora Međunarodne organizacije za pomoć revolucionarima (MOPR); od 1928. sekretar Crvene pomoći Jugoslavi-

je. Uhapšen 20. aprila 1929. i poslije mučenja ubijen zajedno s Đurom Đakovićem na jugoslovensko-austrijskoj granici 25. aprila iste godine – 338

Hitler Adolf (1889–1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke, pokušao da izvrši državni prevrat (oktobra 1923). Napisao je knjigu *Mein Kampf* u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke poglede. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca »Osovine Rim-Berlin«, »Antikominterna-pakta« i »Trojnog pakta«. Pod njegovim vođstvom Njemačka je vodila osvajački rat (1939–1945) u kome je izgubilo živote oko 50 miliona ljudi – 162, 163, 199, 262-264, 266, 352

Hjuot Luis (Lewis Hout), major u vojsci SAD, predstavnik američkog Ureda za strateške službe (Office of Strategic Services). Samoinicijativno i bez znanja Britanske komande u Italiji, organizovao i poslao 17. oktobra 1944. jedinicama NOVJ na Visu veću količinu hrane, odjeće i obuće, sanitetskog materijala, benzina, oružja i municije – 349

Hodžić Mujo (1898–1956), zemljoradnik. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bavio se organizovanjem i radom organa narodne vlasti. Biran je za vijećnika I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i vijećnika II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata biran je za poslanika Privremene narodne skupštine DFJ – 357

Holjevac Većeslav Veco (1917–1971). Prije rata bio je privatni namještenik. Član KPJ od 1939; član MK KPH i OK KPH Karlovac. U NOR od 1941. Jedan je od organizatora ustanka na Kordunu. Bio je politički komesar NOP odreda Korduna i Banije i Grupe kordunaških NOP odreda, politički komesar i komandant 2. operativne zone i politički komesar 4. udarnog korpusa. Poslije rata bio je komandant Zagreba i Vojne uprave JA za Istru i Slovenačko primorje, šef Vojne misije FNRJ u Berlinu, ministar u vladi Hrvatske i FNRJ, predsjednik Gradskog NO Zagreb; član CK SK Hrvatske, republički i savezni poslanik. Narodni heroj – 20

Horstenau Glajze Edmund (Edmund Gleise von Horstenau), general-major Vermahta (Wermacht). Od 16. aprila 1941. do oktobra 1944. specijalni predstavnik Vrhovne komande Vermahta u NDH. Do II svjetskog rata austrijski oficir, istoričar i političar. Od 1936. ministar u austrijskoj vladi Kurta Šušniga. Marta 1938. ušao u pučističku vladu kao potkancelar. Poslije pripajanja Austrije Trećem Rajhu do odlaska u Zagreb imao beznačajnu ulogu. Oktobra 1944. povučen iz Zagreba na sličnu dužnost u Salcburg. Poslije rata u Minhenu izvršio samoubistvo – 355

Humo Avdo (1914–1983) diplomirao filozofiju. Član SKOJ-a i KPJ od 1934. Aktivist naprednog studentskog pokreta. Član PK KPJ za BiH od 1939; aktivno radio na organizovanju ustanka u BiH. U NOR-u član PK KPJ za BiH, član Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, vijećnik na Prvom i Drugom zasijedanju AVNOJ-a; vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata obavljao više odgovornih funkcija (predsjednik Izvršnog vijeća BiH). Zbog neslaganja s politikom SKJ oslobođen političkih funkcija (1972). Narodni heroj. 334, 357

Idn Entoni (Anthony Eden) (1897–1977) britanski političar i državnik. Za vrijeme I svjetskog rata bio generalštabni oficir. Političku djelatnost počinje 1923, kada je na listi Konzervativne stranke izabran za člana Parlamenta, čiji je član do 1957. Veliku Britaniju predstavljao u Društvu naroda 1931. i 1935. Lord čuvar pečeta 1934–1935; od 1935. do 1938. ministar inostranih poslova. Zbog svog kritičkog odnosa prema politici popuštanja koju je prema Njemačkoj vodio Čemberlen, demisionirao je, da bi se na položaj ministra inostranih poslova vratio u Čerčilovoj vladi 1940. Na tom položaju ostao je do 1945. Po treći put postao je ministar inostranih poslova 1951. kada je Čerčil napustio predsjednički položaj on je preuzeo njegovu dužnost (1955–1957). Jedan je od glavnih izazivača suecke krize u jesen 1956, zbog čega je kasnije morao da podnese ostavku i povuče se s političke scene – 352

Ilić Pavle (1910–1964), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske brigade, pomoćnik načelnika VŠ, vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa, delegat pri GŠ NOV i PO Srbije, načelnik GŠ Makedonije i načelnik Štaba 5. armije. Poslije rata bio načelnik Štaba armije, komandant Inženjerije JNA i komandant graničnih jedinica JNA. General-pukovnik JNA. 20, 28, 377

Ilić Petar vid. Drapšin Petar

Isaković Jeremija (1877–1943), protojerej iz sela Banje kod Aranđelovca. Između dva svjetska rata službovao kao đakon, sveštenik i protojerej u Šatornji, Aranđelovcu i Banji. Pripadao Demokratskoj stranci, a pred II svjetski rat njenom lijevom krilu – grupi Ribar-Plećević. Simpatizer i saradnik NOP-a od 1941. Ubijen od četnika u selu Banji avgusta 1943 – 285

Ivan – 219, 359

Ivanov Blagoj (1898–1951), bugarski partijski i državni funkcioner; general-lajtnant bugarske vojske. Član BKP od 1919. Učesnik septembarskog ustanka 1923. Emigrant u Sovjetskom Savezu 1925–1935 i 1940–1943; učesnik španskog građanskog rata. Posredstvom VŠ NOVJ vratio se 1944. u Bugarsku. Od septembra 1944. zauzimao visoke vojne, državne i partijske funkcije u NR Bugarskoj – 275, 280, 313, 319

Ivanović dr Dragiša (1914). Prije II svjetskog rata diplomirao na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Član SKOJ-a od 1934. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U ratu je bio komesar bataljona, komesar Zetskog NOP odreda, komesar 5. crnogorske brigade i 29. hercegovačke divizije. Poslije rata (do 1946) bio je komesar JRM, kada je preveden u rezervu i izabran za docenta, a kasnije za redovnog profesora Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu. Bio je rektor Beogradskog univerziteta. Biran je za poslanika Savezne skupštine. Član je CK SK Srbije. Objavio je više naučnih radova i univerzitetskih udžbenika. Dobitnik je Oktobarske nagrade Beograda. Rezervni pukovnik JNA. Narodni heroj – 224

Ivanović dr Đoko (1918), doktor pravnih nauka. Studije prava završio pred II svjetski rat. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio intendant 5. proleterske brigade, intendant 3. i 17. divizije, načelnik intendanture 3. korpusa, komandant pozadine 3. armije. Poslije rata je bio načelnik saobraćajne uprave u MNO, načelnik Štaba pozadine JNA, zamjenik komandanta 3. oblasti za pozadinu, načelnik Intendantske uprave DSNO, inspektor pozadine Glavne inspekcije JNA i predsjednik Savjeta za naučni rad u oružanim snagama SFRJ. Završio je VVA JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Objavio je više radova iz međunarodnog ratnog prava i pitanja pozadine i snabdijevanja u ratu – 257

Iveković Mladen (1903–1970), publicist. Član KPJ od 1934. Urednik ili član redakcije raznih ilegalnih listova i časopisa. Član Agitprop-komisije CK KPH. Ilegalno radio u Zagrebu 1941; godine 1942. uhapšen i upućen u logor Jasenovac. Oslobođen iz logora u jesen 1942; uključuje se u NOR i obavlja razne funkcije. Poslije rata na raznim partijskim i državnim dužnostima – 276

Ivković Obren (1911–1972), podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Jedan je od organizatora oružane borbe u nevesinjskom srezu. Član KPJ i u NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta partizanskog bataljona »Nevesinjska puška«, komandant 5. udarnog hercegovačkog bataljona, zatim 2. bataljona 10. hercegovačke brigade, zamjenik komandanta 1. dalmatinske brigade i komandant 11. hercegovačke udarne brigade. Pred kraj rata bio je načelnik štaba Bosansko-hercegovačke divizije KNOJ-a. Poslije rata na raznim dužnostima u JNA do 1959. – 224

Ivović Dušan (1896–1959), učitelj. U međuratnom periodu bio je učitelj u Pljevljima i član Izvršnog odbora Zemljoradničke stranke. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ postao je u ratu. U toku NOR-a je bio u sastavu Pljevaljskog NOP odreda i 3. sandžačke brigade, predsjednik Sreskog NOO-a za oslobođenu teritoriju pljevaljskog sreza i potpredsjednik AVNO-a Sandžaka. Poslije rata je bio član Mandatnog i finansijskog odbora

Privremene narodne skupštine DFJ, sekretar Skupštine NR Crne Gore, potpredsjednik prezidijuma Narodne skupštine Crne Gore, republički i savezni poslanik – 341

Jakac Božidar (1899), akademski slikar. Prije II svjetskog rata profesor crtanja u Ljubljani. Učesnik NOR-a od 1943. Kao član Slovenačke delegacije učestvovao na II zasijedanju AVNOJ-a. Prilikom svog boravka u Jajcu novembra 1943. portretirao je mnoge borce, vojne i političke rukovodioce i učesnike AVNOJ-a. Bio je član SNOS-a. Poslije rata profesor i prvi rektor Akademije likovnih umjetnosti u Ljubljani, član SAZU, dopisni član JAZU i SANU. Za umjetnička ostvarenja kao grafičar dobio je više nagrada u zemlji i inostranstvu – 361

Jakić Velimir (1911–1946). inženjer šumarstva. Član KPJ od 1939. Član, pa sekretar SK KPJ za pljevaljski srez; član Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak. U NOR-u: komandant Pljevaljskog NOPO, politički komesar GŠ Sandžaka, politički komesar i komandant 3. proleterske brigade i komandant GŠ Sandžaka i dr. Umro kao pukovnik JNA. Narodni heroj – 341, 345

Jakša dr Uroš (1886–1968), doktor medicine, prava i socijalne politike. U toku studija u Beču i Parizu član je SDS Austrije i pristalica Komunističke internacionale. U međuratnom periodu u Kraljevini Jugoslaviji član je HSS. U toku NOR-a (1941–1943) održava stalnu vezu s NOP-om, a od 1943–1945 aktivni je saradnik u Lošinju, Istri i Hrvatskom primorju. Bio je član Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje zadužen za zdravstvenu službu, vijećnik ZAVNOH-a i II zasijedanja AVNOJ-a i predsjednik Oblasnog NOO-a za Istru. Poslije rata kraće vrijeme bio načelnik Zdravstvenog odjeljenja Oblasnog NOO-a za Istru i Hrvatsko primorje, a od tada se posvećuje ljekarskoj praksi – 376

Jambrišak dr Milivoj (1877–1943), ljekar. Za vrijeme balkanskog rata 1912. stupio u srpsku vojsku kao ljekar-dobrovoljac. U I svjetskom ratu zarobljen (1916) na austro-ruskom ratištu u Galiciji. U Odesi se bavio političkim radom među jugoslovenskim dobrovoljcima. Početkom 1917. postaje član Jugoslovenskog odbora u Londonu. Septembra 1943. prišao NOP-u. Biran za člana ZAVNOH-a i vijećnika II zasijedanja AVNOJ-a gdje je imenovan za povjerenika za narodno zdravlje u NKOJ. Umro na planini Vlašić na putu iz Jajca na oslobođenu teritoriju Hrvatske – 271, 376

Janić Tihomir (1914), pravnik. Studije prava završio u Beogradu 1939. Član KPJ od 1935. Pred II svjetski rat bio član i sekretar mjesnog i rejonskog komiteta KPJ u Kragujevcu i Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je u sastavu Kragujevačkog NOP odreda, intendant 3 bataljona 1. proleterske, komesar bataljona i zamjenik komesara 2. dalmatinske brigade, član Politodjela 2. proleterske divizije. Poslije rata bio povjerenik za unutrašnje poslove NO grada Beograda, pomoćnik ministra unutrašnjih poslova NR Srbije, sudija Vrhovnog suda Srbije i sudija Vrhovnog suda Jugoslavije. Biran je za poslanika Skupštine Srbije – 141

Janić Vladimir Vlado (1904). Do II svjetskog rata radio kao mašinbravar u željezničkoj radionici u Sisku. Član KPJ od 1931. Član OK KPJ za Sisak i Baniju postao je 1933, a njegov sekretar 1935. Za člana CK KPH izabran je 1937, a u CK KPJ 1940. Učesnik je NOR-a od 1941. Formirao je prvi partizanski odred u Hrvatskoj juna 1941. U toku NOR-a je bio komandant Sisačkog partizanskog odreda, član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, politički komesar 12. slavonske brigade, 28. divizije i 6. korpusa. Poslije rata nalazio se na dužnostima političkog komesara KNOJ-a i načelnika Personalne uprave JNA. Bio je član CK KPJ, poslanik Savezne narodne skupštine, član GO SSRN Hrvatske, član CO SUBNOR-a Jugoslavije. General-pukovnik JNA u penziji i član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 20, 277

Janković Boško (1906–1943), službenik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio je komandir čete Komskog odreda, komandir čete, komandant 4. bataljona i načelnik Štaba 4. proleterske crnogorske brigade. Poginuo je 18. oktobra 1943. prilikom opsade manastira Ostroga u činu potpukovnika NOVJ i na položaju komandanta 5. crnogorske proleterske brigade – 345

Janjić Stevo vid. Janić Vladimir Vlado

Jelenić Leposava (1892–1943), domaćica iz sela Gornja Trnava kod Topole. Kuća porodice Jelenić postala je u ljeto 1941. ilegalna partijska baza. Kada je angažovanost porodice Jelenić otkrivena, muž Milutin s tri sina odlazi u Šumadijski odred. Po njihovom odlasku Leposava je nastavila da radi za NOP. Vezu je održavala do ljeta 1943, kada su je četnici zajedno s kćerkom uhvatili i poslije zvjerskog mučenja zaklali. Kao borci NOVJ poginuli su suprug Milutin i dva sina – 285

Jelisavac Todor, rudar. Do II svjetskog rata radio u rudniku »Lješani« kod Dobrljina. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u ustaničkim jedinicama kao borac 1. čete 2. krajiškog Kozarskog odreda. Poginuo oktobra 1943 – 250

Jeras Josip Jože; (1891–1967). U I svjetskom ratu dobrovoljac u srpskoj vojsci. U međuratnom periodu srednjoškolski profesor i predsjednik ratnih dobrovoljaca u Sloveniji. Kao predstavnik grupe dobrovoljaca 1941. član Vrhovnog plenuma OF. Na oslobođenu teritoriju prešao 1943. Bio je izabran za člana SNOS-a, vijećnika i člana Predsjedništva AVNOJ-a i IO OF. Poslije rata bio poslanik Narodne skupštine Slovenije, predsjednik GO Crvenog krsta Slovenije, član GO SSRN Slovenije i član GO Crvenog krsta Jugoslavije – 361, 374

Jeremić Vojislav (1910–1981), inženjer arhitekture. Do II svjetskog rata radio u francuskoj građevinskoj firmi »Batinjol« kao građevinski inženjer na izgradnji željezničkih pruga u Toplici i na Kosovu. Član KPJ od 1936. Od 1940. bavi se ilegalnim partijskim radom među željezničarima u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio na partijskim dužnostima u Topličkom odredu (1941/42), kada odlazi po nalogu PK KPJ za Srbiju na rad u Timočku krajinu. Od tada do kraja 1943. bio je sekretar Sreskog komiteta KPJ u Negotinu, kada se vraća na rad u Toplicu. Poslije rata bio je ministar građevine NR Srbije, pomoćnik ministra Savezne planske komisije i savjetnik u Direkciji JDŽ – 277

Jokić Špiran (1914–1951), šumski radnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio je komandir voda u bataljonu »Pelagić«, komandir čete i zamjenik komandanta bataljona 9. krajiške brigade i komandant Jajačkog vojnog područja. Biran je za vijećnika I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i II zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio je predsjednik Sreskog narodnog odbora u Jajcu. Poginuo u saobraćajnoj nesreći 1951 – 357

Josifovski Kuzman (1915–1944), student, jedan od rukovodilaca naprednih studenata Pravnog fakulteta u Beogradu. Član je KPJ od 1938. Od 1939. nalazio se na partijskom radu u Prilepu; bio je sekretar MK KPJ u Prilepu i član PK KPJ za Makedoniju. Jedan je od organizatora NOP-a u Makedoniji. U toku NOR-a bio je sekretar OK KPJ za zapadnu Makedoniju, član CK KPM i rukovodilac NOP-a Makedonije pod bugarskom okupacijom i vjećnik II zasjedanja AVNOJ-a. Poginuo u borbi s bugarskom policijom. Narodni heroj – 377

Josipović Srboljub (1909), član KPJ od 1938. U NOR-u od 1941. zamjenik komandanta Posavskog odreda; član PK KPJ za Srbiju. Bio član Politodjela 1. proleterske brigade, a 1944. godine komesar 24. divizije NOVJ. Od decembra 1944. u građanskoj službi: poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije više saziva; bio član Izvršnog veća Srbije i član CK SK Srbije – 377

Jovanović Arso (1907–1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio vojnu akademiju »Vorošilov«; po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje, avgusta 1948. – 370

Jovanović Radivoje (1918), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. kada postaje i član KPJ; bio komandant Užičkog NOPO; komandant Grupe NOPO zapadne Srbije i član Vr-

hovnog štaba; komandant Glavnog štaba Srbije; zatim komandant korpusa NOVJ. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Artiljerijsku akademiju »Djeržinski«. Do 1959. na dužnosti u JNA (načelnik Uprave u DSNO, komandant korpusa i dr.). General-potpukovnik JNA u penziji. Po izlasku iz JNA član Izvršnog veća SR Srbije, član CK SK i poslanik. God. 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj – 354

Jovanović Rajko (1898–1942), advokat i publicist. Član KPJ od 1919. Na partijskim dužnostima od 1919. do 1928: član i sekretar Centralne uprave SKOJ-a, član CK KPJ i PB KPJ, urednik i saradnik partijskih listova. Jedan od lidera ljevice u KPJ. Na savjetovanju u Moskvi 1928. smijenjen s funkcije kao frakcionaš. Po odluci CK KPJ emigrirao 1932. u Beč, potom u SSSR. Odlukom IK KI bio isključen iz KPJ 1932, ali mu je kazna 1933. poništena. Radio jedno vrijeme na Kavkazu, a poslije u aparatu Crvene sindikalne internacionale (u Moskvi). 1937. dolazi u Pariz, a 1939. se vraća u Jugoslaviju. Učesnik NOR-a od 1941. Kao politički komesar čete u Jablaničko-pasjačkom odredu ranjen na Malom Jastrepcu 1942. prilikom bugarske ofanzive zarobljen i poslije mučenja ubijen (24. juna) – 336

Jović Ratomir (1915–1944), otpravnik vozova. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a (1941/42) bavio se ilegalnim radom na terenu Niša, Leskovca, Vranja i Toplice. Avgusta 1942. prelazi na slobodnu teritoriju u okolinu Vranja, gdje se bavio partijskim radom do pogibije jula 1944. Narodni heroj – 278

Jung Mirko vid. Sardelić Mirko

Kaclerović Triša (1879–1964), novinar i advokat. Jedan od osnivača Srpske socijaldemokratske partije i Glavnog radničkog saveza. Učestvuje u osnivanju KPJ, u kojoj je tokom 1923–1926. biran za sekretara. Izvršnog odbora odnosno CK KPJ. Bio komunistički poslanik; urednik i saradnik većeg broja partijskih listova i časopisa. U vrijeme frakcijskih borbi u KPJ jedan od vođa lijeve frakcije. God. 1926. povukao se iz revolucionarnog radničkog pokreta da bi kasnije, u vrijeme Narodnog fronta, povremeno činio usluge Partiji. Poslije oslobođenja član Privremene narodne skupštine i sudija Vrhovnog suda NR Srbije – 336

Kađa vid. Petričević Branko Kađa

Kalabić Nikola (1906–1946?). Do II svjetskog rata geometar u Valjevu. Rezervni poručnik Jugoslovenske vojske. Od aprila do jula 1941. bio je vojvoda četničkog pokreta Koste Milovanovića Pećanca, a od tada do kraja rata stavlja se pod komandu Draže Mihailovića. Od novembra 1941. do maja 1945. komanduje četom, brigadom, korpusom i grupom korpusa Gorske garde. Kao komandant ove grupacije četničkih jedinica otvoreno je sarađivao s Nijemcima i Nedićem. Ratni zločinac. Pošto je pao u ruke OZN-e, pomogao je u hvatanju Draže Mihailovića 1946 – 285, 367

Kalajdžiski Lazar (1913). Naprednom radničkom pokretu pristupio 1940, kada je postao i član KPJ. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je sekretar MK KPJ za Negotino – i član Vojnog komiteta za pripremu ustanka u Negotinu i okolini. U maju 1943. stupio u odred »Dobri Daskalov«, zatim postao zamjenik komandanta 2. makedonske brigade, zamjenik komandanta i komandant 3. operativne zone. Bio je vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a i delegat Prvog zasjedanja ASNOM-a. Poslije rata nalazio se na raznim dužnostima – 377

Kalčev Sergej vid. Blgarjanov Bojan

Kalezić Mirko (1919). Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio član Sreskog komiteta SKOJ-a za Danilovgrad, zamjenik komesara i komesar bataljona, član Politodjela 4. crnogorske brigade i divizije. Poslije rata do 1954. ostao na službi u JNA, kada je prešao na rad u Državni sekretarijat za inostrane poslove kao sekretar i opunomoćeni ministar. Bio je sekretar u Odboru za spoljne poslove Savezne narodne skupštine; ambasador je SFRJ u Ugandi – 341

Kajtel Vilhelm (1882–1946), feldmaršal nacističke Njemačke. Od 1938. do 1945. načelnik Štaba Vrhovne komande Vermahta i jedan od najodanijih Hitlerovih saradnika, lično odgovoran za mnoga

zverstva počinjena od njemačkih trupa u toku II svjetskog rata. Potpisnik akta o bezuslovnoj kapitulaciji Njemačke 8. maja 1945. Međunarodni vojni sud u Nirnbergu proglasio ga je ratnim zločincem i osudio na srmt vješanjem – 367

Kamenjašević Ante (1890–1945), hotelijer. Do I svjetskog rata bio je obućar. U toku I svjetskog rata služio u austrougarskoj vojsci i zarobljen u Galiciji. Učestvovao na Dalekom istoku i Sibiru u oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu kao borac Crvene armije. Bio je član SKP(b). U Jugoslaviju se vratio 1920. U međuratnom periodu i u toku II svjetskog rata (do oktobra 1943) bavio se hotelijerstvom u Tuzli. Nije pripadao nijednoj političkoj partiji, ali se angažovao na prikupljanju »Crvene pomoći«. Od oktobra 1943 do 2. januara 1945, bio je vijećnik ZAVNOBiH-a i učesnik II zasijedanja AVNOJ-a kao zamjenik vijećnika. Krajem oktobra zarobljen je na Majevici od Nijemaca i ustaša i odveden u Zagreb, gdje je i ubijen – 334

Kapor Čedo (1914) grafički radnik. Član KPJ od 1936. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen. Učestvovao je u španskom nacionalnooslobodilačkom ratu. U Jugoslaviju se vratio januara 1942, otkada je u NOR-u. U ratu bio instruktor Operativnog štaba NOP za Hercegovinu, zamjenik političkog komesara Južnohercegovačkog NOPO, sekretar OK KPJ za Hercegovinu, politički komesar 10. hercegovačke brigade, sekretar Oblasnog NOO za Hercegovinu, član ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. Poslije rata bio sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu. Član CK SK BiH, član Predsjedništva CK SK BiH i Izvršnog vijeća NR BiH., predsjednik SUBNOR-a Jugoslavije; savezni i republički poslanik – 224

Karabegović Osman (1911). Prije rata istaknuti aktivist studentskog pokreta u Zagrebu i Beogradu. Član KPJ od 1932. Vše puta hapšen i proganjan. Od 1939. član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio komesar Kozarskog NOP odreda, komesar Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komesar 1. bosanskog korpusa, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, član PK KPJ za BiH, član Glavnog štaba NOV i PO BiH, vijećnik ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. Poslije rata je bio član CK i IK SK BiH, član CK SKJ i Predsjedništva CK SKJ, član SIV-a, predsjednik Izvršnog vijeća BiH i član Savjeta Federacije. Narodni heroj. Godine 1972. isključen iz SKJ zbog suprotstavljanja politici Saveza komunista. Na sjednici CK SK BiH održanoj krajem aprila 1983. donijeta je odluka o prestanku važnosti odluke iz 1972, te da se O. Karabegoviću prizna staž u Savezu komunista u neprekidnom trajanju – 357, 370, 374

Karađorđević Aleksandar (1888–1934). Kralj Kraljevine SHS, odnosno, Jugoslavije od 1921. do 1934, zagovornik unitarizma i apsolutističke vladavine. Za vrijeme njegove vladavine izglasana je Obznana u Narodnoj skupštini i donesen Zakon o zaštiti javne bezbijednosti i poretka u državi (decembar 1920. i avgust 1921). Godine 1929. uspostavlja apsolutističku diktaturu. Zajedno s francuskim ministrom inostranih poslova Lujem Bartuom ubijen u atentatu 9. oktobra u Marseju – 264, 337, 372

Karađorđević Petar II (1923–1970), sin kralja Aleksandra, na presto stupio 27. marta 1941. poslije vojnog puča grupe vazduhoplovnih oficira s generalom Simovićem na čelu, koji su odstranili kneza namjesnika Pavla Karađorđevića. Poslije napada Njemačke na Jugoslaviju 15. aprila bježi iz zemlje u London. Tokom II svjetskog rata podržava pokret Draže Mihailovića, koga januara 1942. imenuje za »ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva«. Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije na II zasijedanju, 29. XI 1943, zabranjuje Petru Karađorđeviću povratak u zemlju, s tim da pitanje kralja i monarhije riješi narod sopstvenom voljom po oslobođenju cijele zemlje. Konačno rješenje pitanja monarhije donijela je Ustavotvorna skupština 29. XI 1945. na osnovu koje se u ime svih naroda Jugoslavije ukida monarhija u Jugoslaviji, a Petar II sa dinastijom lišava svih prava koja su njemu i dinastiji pripadala – 264, 270, 289, 294, 317, 349, 367, 370, 372, 393, 394.

Karamatijević Jevstatije (1885–1948). Do II svjetskog rata protejerej u Novoj Varoši. Učesnik balkanskih i I svjetskog rata. Učesnik NOR-a od 1941. U toku

rata bio je predsjednik Sreskog NOO u Novoj Varoši, vjerski referent 3. sandžačke proleterske brigade, učesnik Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu juna 1942, vijećnik I i II zasijedanja AVNOJ-a i potpredsjednik ZAVNO Sandžaka (1943–1945). Poslije rata biran za poslanika Narodne skupštine FNRJ. Bio je rezervni pukovnik JNA – 341

Kardelj Edvard (Bevc, Krištof; 1910–1979). Revolucionarnom pokretu prišao kao đak učiteljske škole; član SKOJ-a od 1926, član KPJ i član PK SKOJ-a za Sloveniju od 1928, a 1929. njegov sekretar. Do 1932. bio dva puta hapšen i odležao dvije godine na robiji. Od 1932. radio na obnavljanju partijskih organizacija u Sloveniji, a od novembra 1934. do početka 1937. bio u SSSR-u; pohađao je aspiranturu na MLŠ, a istovremeno bio predavač na kursevima u istoj školi i na KUNMZ-u; poslije je po odluci CK KPJ upućen u Sloveniju kao instruktor CK KPJ. Od maja 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ, odnosno Politbiroa CK KPJ.Od tada do smrti kao jedan od najbližih saradnika Josipa Broza Tita, u NOR-u i poslije rata, na najvišim društveno-političkim funkcijama u zemlji. Napisao je niz studija i rasprava iz društveno-političke i ekonomske problematike. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada – 83, 187, 320, 339, 361, 374, 377, 384.

Kažinić Džemil (1912–1945). U toku II svjetskog rata vodnik-aviomehaničar Ratnog zrakoplovstva NDH u Rajlovcu i Mostaru. Zarobljenik NOP-a poslije prinudnog slijetanja aviona »Savoia-Marketti« na Kupreško polje sredinom 1942. U toku bitke za Neretvu, marta 1943. pobjegao iz partizanskog zarobljeništva i vratio se u sastav RZ NDH. Slučajni putnik u avionu DO-17 čija je posada krenula u prelet na oslobođenu teritoriju kod Livna. Prilikom prodora njemačkih snaga u Livno, zarobljen s grupom vazduhoplovaca 6. XII 1943. i odveden u Zagreb. Januara 1944. pušten iz istražnog zatvora i vraćen u matičnu jedinicu u Rajlovac. Od tada do proljeća 1945. sarađivao s aktivistima NOP-a iz sastava RZ NDH. Po otkrivanju njegove djelatnosti strijeljan – 359

Kecmanović dr Vojislav (1881–1953). Studirao medicinu u Pragu, gdje je i diplomirao. Kao ljekar radio u Tuzli. Učesnik je u balkanskom ratu kao dobrovoljac. Za vrijeme I svjetskog rata suđen u banjalučkom »veleizdajničkom« procesu, a potom bio u zatvoru u Zenici. Od 1918. ljekar u Sarajevu i Bijeljini. Istaknuti kulturno-prosvjetni radnik u Bijeljini i Semberiji. Učesnik NOP od 1941. Bio član Predsjedništva AVNOJ-a, vijećnik i predsjednik ZAVNOBiH-a. Poslije rata predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine BiH – 121, 270, 357, 370, 374, 385

Kenjalo Dušan, poručnik Podgrmečkog odreda. Pohvaljen 24. novembra 1943. od vrhovnog komandanta NOV i POJ s grupom boraca koje je vodio u toku rušenja dva oklopna voza na pruzi Prijedor – Bosanski Novi – 259

Kerković Sava (1909–1943). Do II svjetskog rata učitelj. Član KPJ od 1936. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu Valjevskog NOP odreda (avgust 1941–mart 1942). Poslije povlačenja ostatka Valjevskog odreda iz Srbije u Bosnu (mart 1942) ušao u sastav Pratećeg bataljona VŠ NOV i POJ. Oktobra 1943. postavljen za političkog komesara Prve vazduhoplovne baze NOVJ u Livnu. Poginuo na Glamočkom polju 27. novembra 1943. zajedno s Ivom Lolom Ribarom – 64

Kidrič Boris (Peter; 1912–1953). Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. Zbog revolucionarnog rada 1929. osuđen na godinu dana robije. Radio na obnavljanju organizacija KPJ u Sloveniji; član PK KP Slovenije. Od 1935. kandidat za člana CK i sekretar CK SKOJ-a. Od 1935. do 1939. živeo u emigraciji. U Parizu je radio s Titom. Od 1939. u Jugoslaviji živi ilegalno i obavlja važne funkcije. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u je prvi politički komesar Glavnog štaba Slovenije, sekretar IO OF i sekretar SNOS-a; član Politbiroa CK SK Sl; vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasjedanja. Do 1946. predsjednik vlade Slovenije, a od tada do 1953. ministar u vladi Jugoslavije pa član SIV-a. Biran za poslanika Skupštine Slovenije i Skupštine Jugoslavije. Do 1948. član CK, a od tada član

Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta i Sekretarijata IK CK SKJ. Jedan je od istaknutih teoretičara Jugoslavije i graditelja njenog ekonomskog sistema. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada – 279, 361, 374, 377

King Ernest Dž. (1878–1956), američki admiral. Ratnik u I svjetskom ratu u Evropi 1917–1918. Decembra 1941. postavljen za komandanta pomorske flote SAD, a marta 1942. za komandanta operacija na moru. Bio je predstavnik mornarice SAD u komitetu načelnika savezničkog Glavnog štaba. Objavio je 1946. knjigu »Mornarica SAD u ratu 1941–1945« – 351

Klokočovnik Josip (1921). Do II svjetskog rata vozovođa u Direkciji Zagreb. Pilotsku školu završio u Zagrebu na Borongaju u I klasi predvojničke obuke. Oktobra 1941. stupio u Ratno zrakoplovstvo NDH. Učesnik NOR-a od 9. oktobra 1943, nakon preleta na slobodnu teritoriju kod Žumberka. Po stupanju u NOVJ raspoređen kao pilot zastavnik u 2. eskadrilu 1. vazduhoplovnog puka. Poslije rata nastavio pilotsku karijeru u Jugoslovenskom ratnom vazduhoplovstvu u 1. bombarderskom puku. U rezervu preveden 1950. u činu kapetana I klase. Od 1950. do 1954. letač u JAT-u. Član KPJ–SKJ od 1948. do 1954, kada je isključen zbog istupanja na liniji IB. Od 1955. do 1967. radio u više preduzeća – 86

Klukučić Josip vid. Klokočovnik Josip

Knežević Nikica (1889–1973), oficir crnogorske vojske i vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik balkanskih ratova i I svjetskog rata, kada je zbog pokazane hrabrosti odlikovan Zlatnom medaljom Obilića. U NOR-u je od 1941. Bio je član Štaba Crnogorsko-sandžačkog NOPO, zamjenik komandanta GŠ Sandžaka, a pri kraju rata i komandant GŠ Srbije. Vijećnik AVNOJ-a i poslanik CASNO-a. Poslije rata je bio na odgovornim dužnostima u JNA. General-major JNA – 341, 345

Knežević Velimir (1916), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. bio je komandant bataljona u Pljevaljskom NOPO i u 3. sandžačkoj proleterskoj brigadi, komandant 10. krajiške brigade, komandant 20. divizije i načelnik Štaba 5. bosanskog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik Uprave veza JNA, komandant vojnog područja i glavni inspektor Glavne inspekcije JNA. General-pukovnik JNA u penziji – 28

Kocbek Edvard (Pavle; 1904–1981), profesor romanistike, pjesnik, pripovedač, esejist i pisac sjećanja o NOB-u. S člankom »Promišljevanja o Španiji« (1937) stvorio je razdor u slovenačkim katoličkim redovima. NOP-u je pristupio kao ideolog grupe katoličkih intelektualaca okupljenih oko časopisa »Dejanje«, čiji je bio urednik. Za člana IOOF izabran je 1941. Decembra 1942. delegiran je od IOOF za trećeg podpredsjednika AVNOJ-a. Februara 1943, u vrijeme boravka rukovodstva NOP Slovenije u Dolomitima, bio se odlučio na odvajanje od OF. Nakon obavljenih razgovora s rukovodstvom KPS i IOOF, potpisao je Dolomitsku izjavu, kojem je pristao na programsko i akciono jedinstvo OF. Na skupštini delegata slovenačkog naroda u Kočevju, oktobra 1943, izabran je za drugog podpredsjednika IOOF; bio je vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a i povjerenik za prosvjetu NKOJ. Poslije rata je bio ministar u vladi DFJ, podpredsjednik prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, republički i savezni poslanik. S politikom OF se razišao 1953, kada je razrešen svih funkcija. Od tada se bavio književnim radom — 187, 271, 361

Koča vid. Popović Konstantin Koča

Koliševski Lazar (1914), metalski radnik. Član KPJ od 1935. Do 1941. bio je organizacioni sekretar OK KPJ za Kragujevac i delegat na V zemaljskoj konferenciji KPJ u Zagrebu 1940. Po okupaciji Jugoslavije, kao član PK KPJ, prelazi na rad u Makedoniju. U pripremanju ustanka došao u sukob sa sekretarom PK KPJ za Makedoniju Metodijem – Šarlom Šatorovim. Septembra 1941. postavljen za sekretara PK KPJ za Makedoniju. Novembra 1941. pao u ruke bugarskoj policiji. Smrtna kazna zamjenjena je doživotnom robijom, koja je okončana 9. septembra 1944. Marta 1943. izabran za sekretara CK KPM, na kojoj funkciji je ostao do 1963. Bio je vijećnik II zasje-

danja AVNOJ-a i član Prezidijuma ovog tjela, delegat Petog zasjedanja i član Prezidijuma ASNOM-a. Poslije rata bio je predsjednik vlade NR Makedonije, predsjednik Narodnog sobranja NR Makedonije, republički i savezni poslanik svih saziva od 1945. do 1972, član Savjeta Federacije (1967-1972) i član Predsjedništva SFRJ (1972-1984). Nosilac je Ordena junaka socijalističkog rada. Narodni heroj – 377

Kolumbo Josip (1905–1930), bravarski radnik; član SKOJ-a od 1922; sekretar MK SKOJ-a u Nišu, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za nišku oblast i član Oblasnog komiteta Partije. Upućen u Moskvu na školovanje 1927, gdje je završio KUNMZ. U Jugoslaviju se vraća 1929. kao politički sekretar CK SKOJ-a. Poginuo u Zagrebu u sukobu s policijom – 338

Komnenović Blagoje (1897–1974). Do 1941. oficir JV u činu majora. Poslije kapitulacije Jugoslavije odveden u Albaniju u italijanski logor. Saradnik NOP-a od 1942. a u sastavu NOV i POJ od 9. septembra 1943. U toku NOR-a je bio član operativnog djela GŠ Makedonije, zamjenik načelnika GŠ NOV i PO Srbije, komandant grada Niša, komandant kragujevačke vojne oblasti i komandant 14. korpusne oblasti. Poslije rata radio u inspektoratu JA i Vojnoistorijskom institutu u Beogradu. Poslije prihvatanja Rezolucije IB (1952) preveden u rezervu u činu pukovnika JNA a potom lišen zvanja rezervnog oficira – 186

Komnenović Danilo (1915). Pred II svjetski rat bio aviomehaničar u JV. Nakon aprilskog rata 1941, u toku kojeg je bio u Rumi, otišao u rodni kraj u Hercegovinu, gdje se uključio u pripremu ustanka. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio je komandir seoske čete, komandant bataljona u 10. hercegovačkoj brigadi, komandant 12. i 13. hercegovačke udarne brigade i Bosanskohercegovačke divizije KNOJ-a. Poslije rata završio VVO. Obavljao je visoke dužnosti u JNA; bio je načelnik štaba armije i inspektor Glavne inspekcije JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj. – 224

Končar Rade (1911–1942), mašinbravar. Član KPJ od 1933. Zbog revolucionarne političke aktivnosti 1936. osuđen na godinu dana robije. Od 1937. radi u Zagrebu; 1938. sekretar ćelije i član MK KPH Zagreb; sljedeće godine postao je sekretar CK KPH. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. Organizovao više štrajkova i drugih akcija. Najistaknutiji organizator ustanka i borbi u Hrvatskoj. Uhvaćen od italijanske policije 17. novembra 1941, herojski se držao, pokušao da pobjegne iz zatvora. Italijanski specijalni sud ga osudio na smrt. Strijeljan kod Šibenika 22. maja 1942. Narodni heroj – 83, 225

Konjhodžić Dutka (1908–1962). Do II svjetskog rata domaćica. U toku rata živjela u ilegalnosti do zatvaranja i zatočenja u logor Gradiška. Novembra 1943. po nalogu vrhovnog komandanta NOVJ Josipa Broza Tita razmijenjena za zarobljene Nijemce. Po dolasku na oslobođenu teritoriju angažovana na zbrinjavanju djece u zbjegovima. Član KPJ od 1945. Poslije rata (1946–1948) radila u jugoslovenskom poslanstvu u Kairu. Po povratku u zemlju aktivan društveno-politički radnik u Zagrebu i službenik u ŽTP Zagreb – 160, 226, 341, 360

Kopinič Josip, (Vokšin; 1914). Član KPJ od 1931; jedan od organizatora partijskog rada među mornarima na podmornicama jugoslovenske ratne mornarice. Kao kompromitovan 1934, emigrirao najprije u Beč, pa u SSSR, gdje je pohađao KUNMZ; 1936. po odluci Kominterne otišao je u republikansku Španiju. Od početka 1938. na službi u poslanstvu repbulikanske Španije u Parizu, a od sredine 1938, ponovo u SSSR-u. U proljeće 1940. po nalogu Kominterne i u dogovoru s Titom dolazi u Jugoslaviju da organizuje punkt za vezu Kominterne s KPJ i komunističkim partijama iz susjednih zemalja; tu dužnost obavljao do 1944. Poslije oslobođenja bio direktor »Litostroja« u Ljubljani i »Uljanika« u Puli – 87, 241, 359

Kosovac Vujo (1902), rudar. Član KPJ od 1936. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Brinju i Lici. U toku NOR-a najviše bio angažovan na stvaranju i u radu organa narodne vlasti u Lici. Bio je predsjednik Kotarskog NOO-a u Brinju, član I, II i III zasijedanja ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio predsjednik

Okružnog suda za Liku, poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Ustavotvorne skupštine FNRJ, član Obalskog komiteta KPH i Oblasnog narodnog odbora u Karlovcu i Okružnog komiteta KPH za Liku — 376

Kosta vid. *Nađ Kosta*

Košutić inž. August (1883–1964), jedan od prvaka HSS-a; ministar u vladi Pašić–Radić 1925; poslije 6. januara 1929. u emigraciji, odakle je sarađivao s dr V. Mačekom. U zemlju se vratio početkom 1937. Podpredsjednik HSS-a i pristalica desne struje u toj stranci; napadao komuniste. U ljeto 1943. ponudio izvjesne uslove i saradnju s NOP-om u Hrvatskoj, ali su ti uslovi odbijeni kao nerealni. Septembra 1944. izišao iz Zagreba na oslobođenu teritoriju NOP-a u vrijeme Pavelićevih razračunavanja s kolebljivim ustašama i prozapadnim aktivnim prvacima HSS-a – 87, 327

Kovačević Mitar (1901). Do II svjetskog rata bio je opštinski službenik. Pripadao Samostalnoj demokratskoj stranci. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio komandant Ribničkog bataljona »Soko«, komandant vojnog područja, zamjenik komandanta korpusa vojne oblasti, član ZAVNOBiH-a i vijećnik I i II zasijedanja AVNOJ-a. Prihvatio Rezoluciju IB – 357

Kovačević Vojo (1912). Prije II svjetskog rata studirao tehniku u Beogradu. Član KPJ od 1934. Bio član IK KPJ Beogradskog univerziteta. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio član OK KPJ Nikšić, ilegalni politički radnik u Crnoj Gori, rukovodilac Politodjela 2. dalmatinske brigade, 10. hercegovačke brigade i 29. divizije, politički komesar 29. divizije i politički komesar GŠ Srbije. Poslije rata bio politički komesar armije, politički komesar oblasti, načelnik Tehničke uprave u SSNO, član Stalnog vijeća Konferencije SKJ u JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 341

Krajačić Ivan (Stevo; 1906), radnik. Mlad se uključio u radnički pokret; više puta hapšen zbog revolucionarnog rada. Primljen u KPJ 1933. Bio član MK KPJ za Zagreb, a 1935. kooptiran u PK KPJ za Hrvatsku. Umjesto na školovanje u SSSR, otišao 1937. u Španiju, gdje se borio u 13. internacionalnoj brigadi. Po povratku u Jugoslaviju uključio se u partijski rad u Zagrebu. U NOR-u od 1941: bio član Predsjedništva AVNOJ-a i član Predsjedništva ZAVNOH-a, organizacioni sekretar CK KPH (1944). Poslije oslobođenja ministar unutrašnjih poslova u vladi NRH i predsjednik Sabora SRH. Član je Savjeta federacije. Narodni heroj – 358, 375, 376

Kranžalić Ivan (1920). Do II svjetskog rata obućarski radnik. Pripadao naprednom sindikalnom pokretu. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a, između ostalog, bio član ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasjedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata bio društveno-politički radnik u Zagrebu. Biran za poslanika Republičkog vijeća Sabora NR Hrvatske – 376

Kraš Josip (1900–1941), pekarski radnik. Član KPJ od 1919; član je uprave sindikata prehrambenih radnika u Zagrebu; tehnički urednik »Borbe« i njen kolpolter. Do 1929. je često hapšen, a 1929. osuđen je na pet godina robije. Po izlasku s robije u novembru 1934. radi kao sindikalni funkcioner u Zagrebu, a po osnivanju KP Hrvatske 1937. postaje član, a 1938. i politički sekretar CK KPH. Od 1938. je član Privremenog rukovodstva KPJ. U decembru 1939. upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi, odakle je izišao poslije 7 mjeseci. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran za kandidata za člana CK KPJ. Organizator ustanka 1941. u Baniji, na Kordunu, u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Poginuo u novembru 1941. u Karlovcu u uličnoj borbi protiv ustaša. Narodi heroj – 339

Krce Pavao (1890–1977), zemljoradnik. Zastupnik HSS-a u Sinju i okolini i član Glavnog odbora HSS. Učesnik NOR-a od 1942. Vijećnik sva tri zasijedanja AVNOJ-a i član njegovog predsjedništva (1942–1945). Poslije rata Savezni narodni poslanik (1945–1953) i poslanik Sabora NRH. Od 1954. član Glavnog odbora SSRNH i penzioner – 374, 376

Krek dr Miha (1897–1969), advokat i političar. Potpredsjednik klerikalne Prosvetne zveze. Od 1935. ministar u Stojadinovićevoj, Cvetkovićevoj i Simovićevoj vladi. Aprila 1941. emigrirao u SAD. Vođa slovenačkih klerikalaca u emigraciji – 317

Krstajić Pero (1900). Pred II svjetski rat bio sudija Okružnog suda na Cetinju. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio član Sreskog NOO na Žabljaku, vijećnik ZAVNO-a Crne Gore i Boke, predsjednik Sreskog odbora NF na Žabljaku i član IO NOF Crne Gore, član CASNO-a, vijećnik II i III zasjedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata bio savjetnik u Komitetu za zakonodavstvo vlade FNRJ. Objavio je više radova iz istorije narodne vlasti u toku NOR-a na Durmitoru – 357, 362

Krstulović Vicko (1905), radnik; član KPJ od 1922; član PK SKOJ za Dalmaciju od 1924, a od 1929. njegov sekretar; u zatvoru bio 4 godine. Od 1936. je član, a od 1939 sekretar PK KPH za Dalmaciju. Član CK KPH i CK KPJ od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Dalmaciji; komandant štaba IV operativne zone Hrvatske i 9. dalmatinske divizije; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio je na mnogim odgovornim političkim i državnim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 374, 376

Kršul Mate (1911), građevinski radnik. Revolucionarnom radničkom pokretu pristupio u Kosovskoj Mitrovici u kojoj je živio i radio od 1933. do 1941. Poslije okupacije Jugoslavije 1941. prelazi u rodni kraj, u Selca. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bavio se partijskim radom u Hrvatskom primorju i Istri. Bio je sekretar Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje i Okružnog komiteta KPH za Istru, vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije rata zaposlen u aparatu CK KPH, MK KPH u Zagrebu i MO Saveza sindikata Zagreba 1945–1946 i ministarstvu građevina Hrvatske (1947/48). Prihvatio Rezoluciju IB. Poslije izdržane kazne radio je u građevinskom preduzeću »Tehnika« u Zagrebu. Od 1970. u penziji – 376

Kržišnik dr Anton (1890–1973). Gimnaziju završio u Kranju, a pravne nauke u Pragu i Zagrebu. U I svjetskom ratu dobrovoljac u srpskoj vojsci. U međuratnom periodu radio u državnoj službi; bio je sudija Upravnog suda. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio član IO OF, predsjednik Višeg vojnog suda pri GŠ NOV i PO Slovenije, član SNOS-a, vijećnik AVNOJ-a i povjerenik NKOJ-a. Poslije rata je bio, poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, ministar za socijalnu politiku vlade NR Slovenije i potpredsjednik Narodne skupštine Slovenije. Od 1953, kada se povukao u penziju, posvetio se naučnom radu. Bio je predavač na Pravnom fakultetu u Ljubljani. Napisao više rasprava iz upravnog prava i socijalne politike. Pukovnik JNA – 271

Kukoč Ivan Ivica (1918). Do II svjetskog rata brodski mašinist. Član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. Do avgusta 1942. nalazio se u Splitu na partijskom radu u PK SKOJ-a za Dalmaciju. U NOVJ od avgusta 1942. na dužnosti političkog komesara 4. operativne zone, 9. divizije i 8. korpusa. Poslije rata (do kraja oktobra 1949) na raznim partijskim i vojnim dužnostima u Splitu, Zagrebu i Beogradu. Od 1949. ponovo u JNA; bio načelnik Uprave vojne industrije, pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu. Biran za člana Konferencije SKJ u JNA i delegata Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine. General-pukovnik JNA u rezervi – 21, 28, 376

Kukolj Uroš (1917). Prije II svjetskog rata zemljoradnik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant bataljona, zamjenik komandanta 8. krajiške brigade, načelnik Štaba i komandant 25. divizije. Poslije rata bio je načelnik štaba i komandant divizije, nastavnik taktike Pješadijske oficirske škole, pomoćnik komandanta vojnog područja. Završio je višu vojnu akademiju JNA – 329

Kulenović dr Džafer (1877–1945), advokat i političar. Značajna ličnost Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO) poslije smrti Mehmeda Spahe (1939) i šef ove stranke. Narodni poslanik JMO neprekidno od 1921. do 1929. Ponovo biran za poslanika na listi V. Mačeka 1935. i 1938. na listi JRZ. Ministar bez portfelja bio u vladi M. Stojadinovića i D. Cvetkovića, a ministar šuma i ruda u vladi Cvetković-Maček. U toku II svjetskog rata pristupio ustaškom pokretu. Bio potpredsjednik vlade NDH. Poslije rata (1945) kao ratni zločinac strijeljan – 324

Kulenović Skender (1910–1977), književnik. Gimnaziju završio u Travniku; prava studirao u Zagrebu. Prije rata učestvovao

u naprednom omladinskom pokretu. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio član ZAVNO BiH-a i vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata u Beogradu na odgovornim dužnostima u politici i kulturi. Za vrijeme rata napisao potresnu poemu »Stojanka majka Knežopoljka«. Ostala djela: »Poeme«, »Soneti«, »Pisma Jove Stanivuka« i druga. Dobitnik je više nagrada za književno stvaralaštvo: Savezne vlade (1946), Šantićeve (1969), Sedmojulske (1971), Dvadesetsedmojulske (1971) i nagrade AVNOJ-a (1972) – 357

Kulušić Krunoslav (1906–1943). Do 1941. pilot-poručnik JRV. Vazduhoplovno-izviđačku školu završio u Petrovaradinu 1929. U jesen 1941. mobilisan u Ratno zrakoplovstvo NDH. Do 13. novembra 1943, kada je s grupom simpatizera NOP-a preletio kod Livna na slobodnu teritoriju, bio je u sastavu 8. i 6. jata u Rajlovcu i Mostaru. Od 1942. aktivan saradnik NOP-a. Po preletu dodijeljen prvoj vazduhoplovnoj bazi NOVJ u Livnu. Bio je član štaba baze zadužen za nastavu iz navigacije i bombardovanja. Poginuo 6. XII 1943. prilikom prodora njemačke tenkovske divizije u Livno – 359

Kun vid. Andrejević Đorđe Kun

Kuprešanin Milan (1911). Prije II svjetskog rata bio finansijski službenik. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komandant sektora Gospić, komandant 1. ličkog NOP odreda »Velebit«, komandant 3. ličke brigade, načelnik Štaba 4. korpusa NOVJ, Komandant 19. divizije, načelnik štaba 8. korpusa. Pohađao je u SSSR Višu vojnu akademiju »K. E. Vorošilov«. Poslije rata bio komandant pozadine JA, komandant armije, pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu. Biran za člana CK SK Hrvatske, poslanika Savezne skupštine, člana Republičkog odbora SSRN Hrvatske i predsjednika rezervnih vojnih starješina Hrvatske. Narodni heroj – 28

Kurt dr Husnija (1900–1959). Do II svjetskog rata bio srednjoškolski profesor u Beogradu i Mostaru. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Kao ilegalac uhapšen od italijanske policije 1942. Do kapitulacije Italije proveo u internaciji na ostrvu Mamuli i u koncentracionom logoru u Italiji. Po prebacivanju u zemlju uključuje se u pokret. Biran je za vijećnika I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i člana Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio je predsjednik Oblasnog NOO-a za Hercegovinu, potpredsjednik i sekretar Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH i redovni profesor Šumarskog i Poljoprivrednog fakulteta u Sarajevu – 357, 374

Kusovac Labud (1898–1967), advokat i novinar. Član KPJ od 1919; do 1927. radio je u Beču (u Klubu marksista iz Jugoslavije), zatim u Parizu i Briselu; sarađivao u časopisu »La fédération Balcanique«. Uhapšen 1927. po dolasku u Jugoslaviju; kao član PK KPJ za Srbiju emigrirao 1932. u Beč, zatim u SSSR, gdje je do 1937. radio u aparatu Crvene sindikalne internacionale, a od 1937. u Komitetu za pomoć republikanskoj Španiji u Parizu. Zbog frakcionaštva smijenjen sa svih funkcija 1938. i isključen iz KPJ 1939. U Jugoslaviju se vratio 1939. Vraćen u KPJ 1945, a 1948. ponovo isključen – 339

Kuturec Tomo (1906), činovnik. Član KPJ od 1935. Prije rata sekretar MK KPJ za Kruševo i sekretar partijskog ovjerenstva. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a obavljao je razne dužnosti u Kruševu i na teritoriji Makedonije pod italijanskom okupacijom. Bio je vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a i delegat na Prvom zasjedanju ASNOM-a. Poslije rata obavljao je razne državne funkcije. Neko vrijeme bio je u diplomatskoj službi. Član je Savjeta Republike – 377

Kvisling Vidkun (Vidkun Quisling) (1887–1945), norveški oficir (ministar vojske 1931–1933) i političar. Osnovao fašističku stranku. U toku njemačke okupacije Norveške (1940–1945) bio predsjednik marionetske vlade. Osuđen zbog izdaje i strijeljan 1945. Njegovo ime postalo je simbol izdajstva i saradnje s neprijateljem – 329

Lacmanović Mile (Španac), naredbom VŠ NOV i POJ od 8. oktobra 1943. postavljen za komandanta reorganizovanog Mostarskog bataljona. Zbog teškog ranjavanja u toku bitke na Sutjesci, komandu bataljona nije mogao preuzeti. Teren Hercegovine napustio je zbog liječenja oktobra 1943. Na putu za oslobođenu teritoriju Hrvatske priključio se grupi partijskih i vojnih rukovodilaca NOP-a iz Crne Gore

i Hercegovine koja je išla u Jajce na referisanje u VŠ NOV i POJ. Na ovom putu gubi mu se trag – 33

Lakuš Filip (1888–1958), zemljoradnik. U međuratnom periodu pripadnik HSS. Jedan je od osnivača Izvršnog odbora HSS 1943. koji je počeo saradnju s NOP-om. Kao saradnik NOP-a bio član ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine FNRJ, u kojoj je bio potpredsjednik Predsjedništva. Poslije rata je biran za poslanika Privremene narodne skupštine DFJ, Ustavotvorne skupštine FNRJ u srezu Zlatar (NRH); bio je potpredsjednik Prezidijuma Ustavotvorne skupštine i Narodne skupštine FNRJ prvog i drugog saziva – 375, 376

Lala, neidentifikovana ličnost, član sanitetske ekipe 3. korpusa NOVJ novembra 1943 – 240

Lapčev vid. Cervulanov Nenov Pavel

Leković Petar (1897–1973), pravnik. Član KPJ od 1920. do 1936. i od 1943. do 1973. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio ustanik 13. jula, logoraš u italijanskom zatvoru (decembar 1941 – jul 1942), borac Lovćenskog partizanskog bataljona, učesnik zasijedanja ZAVNO-a Crne Gore i Boke, vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a, I zasijedanja CASNO-a i komandant Komande područja Cetinje. Poslije rata bio na raznim dužnostima u Crnoj Gori, između ostalog i sudija Vrhovnog suda SR Crne Gore – 357, 362

Leković Voja (1912), privatni namještenik. Član KPJ od 1939; ranije aktivan u naprednom pokretu. U NOR-u od 1941: jedan od organizatora ustanka u Sandžaku, politički komesar Glavnog štaba NOPO Sandžaka, zamjenik političkog komesara 3. proleterske (sandžačke) brigade sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak, Vijećnik AVNOJ-a a na II zasijedanju izabran za člana Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata član CK SKS, član CK SKJ, potpredsjednik Skupštine Srbije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 341, 374

Lenjin Vladimir Iljič (1870–1924), vođ i organizator RSDRP (boljševika), vođ oktobarske socijalističke revolucije i organizator sovjetske države, dosljedni nastavljač djela Marksa i Engelsa, klasik marksizma, osnivač Komunističke internacionale – 118, 332

Leontić Ljubo (1887–1967), pravnik i publicist. Za vrijeme I svjetskog rata član Jugoslovenskog odbora. Od 1924. član Samostalne demokratske stranke. Od 1936. zagovornik saradnje ove stranke s KPJ. Od 1941. do 1943. u koncentracionom logoru u Liparima. Poslije kapitulacije Italije (septembra 1943) pristupa NOP-u. Biran je za člana ZAVNOH i vijećnika AVNOJ-a. Poslije rata na dužnostima u Ministarstvu inostranih poslova; bio je sekretar Ministarstva, ambasador FNRJ u Londonu, član jugoslovenske delegacije na Mirovnoj konferenciji u Parizu – 374, 376

Leskošek Franc (1897–1983), radnik. Član KPJ od 1926; rano postao istaknuti sindikalni aktivist. Organizovao nekoliko velikih radničkih štrajkova u Sloveniji. Na junskom savjetovanju u Moskvi 1936. postao je član Politbiroa CK KPJ, a 1937. sekretar CK KP Slovenije. Godine 1938. i 1940. biran je za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941; član Vojnog komiteta pri CK KPJ, član Izvršnog odbora OF, jedan od organizatora NOR-a i revolucije u Sloveniji, sekretar CK KPSl, a tokom 1941. i 1942. komandant Glavnog štaba NOV i POJ; član SNOO, vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata ministar u vladi Slovenije, ministar Savezne vlade, član Izvršnog vijeća Slovenije, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije, član PB (IK) CK SKJ. Odlikovan Ordenom Narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. Član Savjeta Federacije – 83, 338, 339, 375, 384

Levi dr Salomon (1896). Član KP Austrije od 1922. Saradnik lista »La fédération Balcanique« i lista jugoslovenskih komunista »Srp i čekić«. Zbog komunističke djelatnosti izgnan iz Austrije. U Jugoslaviju dolazi 1928. i u Zagrebu po odluci CK KPJ radi u centralnoj tehnici. Bio član MK KPJ Zagreba i sekretar rejonskog komiteta. Krajem zime 1929. postaje tehnički sekretar CK KPJ. Uhapšen juna 1929. i aprila 1930. osuđen na 10 godina robije. Godine 1941. postaje politički komesar čete, a potom upravnik bolnice u Drvaru. Decembra 1942. šef je saniteta 7. krajiške brigade. Sve vrijeme rata bio na rukovodećim sanitetskim dužnostima. Po oslobođenju zemlje načelnik

saniteta Armije, načelnik Vojno-medicinske akademije, zamjenik načelnika Sanitetske uprave JNA, sanitetski general-major – 240

Lidl Eugen, njemački inspektor rudnika na Balkanu u toku II svjetskog rata. Poginuo 8. oktobra 1943. od partizanske zasjede na putu Beograd – Kragujevac – 155.

Livada Dušan (1912). Do II svjetskog rata zemljoradnik. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio predsjednik Okružnog NOO-a na Kordunu, pomoćnik političkog komesara 34. divizije. Poslije rata je bio komesar divizije, politički komesar Vazduhoplovnog školskog centra, pomoćnik načelnika za moralno i političko vaspitanje Pješadijskog školskog centra. Završio je VVA. General-major JNA u penziji – 376.

Li Viliam Danijel (Wiliam Daniel Leahy; 1875–1959), američki admiral s pet zvjezdica. U međuratnom periodu (1919—1940) bio je visoki mornarički oficir, a 1940/41, poslije penzionisanja, postavljen je za američkog poslanika u Petenovoj Francuskoj. U decembru 1941. naimenovan je za šefa Vojnog savjeta predsjednika Ruzvelta. Na ovom položaju ostao je do 1949. i kod predsjednika SAD Hari Trumana – 351

Lubej Franc (Drejče) (1898). Do II svjetskog rata učitelj. Član Samostalne demokratske stranke. Učesnik NOR-a od 1941. Po osnivanju OF postaje član najužeg rukovodstva. U proljeće 1942. iz Ljubljane odlazi na slobodnu teritoriju. Bio je član slovenačke delegacije na II zasijedanju AVNOJ-a. Od juna 1943. član Izvršnog odbora OF. Poslije rata obavljao je u Sloveniji razne državne i političke dužnosti; bio je sekretar Prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, predsjednik Gimnastičkog saveza Slovenije, član GO SSRN Slovenije – 361

Lukačević Vojislav (1908–1945), privatni činovnik i rezervni kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Četničkom pokretu D. Mihailovića pristupio u ljeto 1941. Komandovao je četničkim vojnim formacijama u Sandžaku i Crnoj Gori. U toku 1943. komandovao je odredom i brigadom u toku bitke na Neretvi. Od ljeta 1943. bio je specijalni izaslanik D. Mihailovića u Crnoj Gori, a u proljeće 1944. u Kairu i Londonu. Po povratku u zemlju odvojio se od D. Mihailovića. Decembra 1944. britanska jedinica (ka kojoj je došao na pregovore u Bileću) predala ga Štabu 29. hercegovačke divizije. Avgusta 1945. u Beogradu Viši vojni sud osudio ga je kao ratnog zločinca na smrt strijeljanjem – 318, 367

Lukić Milisav Misa (1922). Do II svjetskog rata učenik gimnazije. Član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio komesar 4. ljubićke čete Čačanskog NOP odreda »Dr Dragiša Mišović«, politički komesar 2. bataljona 2. proleterske brigade, rukovodilac Politodjela 20. divizije, politički komesar 4. dalmatinske brigade. Poslije rata je bio na rukovodećim položajima u Upravi državne bezbjednosti, odnosno Gradskom SUP-u u Beogradu, republičkom i saveznom SUP-u. Bio je poslanik Savezne narodne skupštine i član GK SKJ Beograda. Sada se nalazi na dužnosti vice-guvernera Narodne banke SR Srbije. Pukovnik JNA u rezervi – 335

Lukić Simo (1916–1944). Kao učenik gimnazije pristupio je naprednom omladinskom pokretu. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio politički komesar bataljona Ozrenskog PO. U toku 1942/43. iz ilegalnosti rukovodi partijskim radom na terenu Doboja i Ozrena. Avgusta 1943. postavljen je za političkog komesara Ozrenskog PO. Bio je vijećnik I i II zasijedanja ZAVNOBiH-a i II zasijedanja AVNOJ-a. Narodni heroj – 357

Lukić Vojo vid. Ljujić Vojo

Lunaček dr Pavel (Igor) (1900–1955), doktor medicine. Do II svjetskog rata bavio se medicinskom praksom u Sloveniji. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio član Ljekarskog matičnog odbora OF za Ljubljanu, upravnik centralne partizanske bolnice NOV u Sloveniji i šef sekcije za bolnice Sanitetskog odjeljenja GŠ Slovenije. Biran je za člana SNOS-a i AVNOJ-a. Poslije rata je bio dekan Medicinskog fakulteta u Ljubljani, rektor Medicinske visoke škole i član SAZU. Pukovnik JNA – 360

Ljotić Dimitrije (1891–1945). Osnivač i voda fašističke organizacije Jugoslovenski narodni pokret »Zbor«, obrazovane 1935. Od pristalica »Zbora«, organizovao

je u vrijeme okupacije vojne formacije pod nazivom Srpska dobrovoljačka komanda (od 1943. Srpski dobrovoljački korpus), koje su bile u službi okupatora i borile se protiv partizana. Poginuo 1945. u Vipavskoj dolini (Slovenija) u automobilskom udesu – 371

Ljubibratić Nikola (1912). Do II svjetskog rata poštanski službenik. Poslije okupacije zemlje učestvovao u formiranju partizanskih jedinica u kraju oko Trebinja. Član KPJ od 1941. U ratu je prošao put od komandira čete do komandanta 10. hercegovačke proleterske brigade i komandanta 5. (srpske) divizije KNOJ-a. Istakao se hrabrošću i vještinom u komandovanju i mnogim borbama. Poslije rata bio je komandant divizije i pomoćnik komandanta armije za pozadinu u činu general-majora. Narodni heroj – 224, 360

Ljubičić Nikola (1916). Završio srednju poljoprivrednu školu 1936. Član KPJ od 1941; učestvovao u organizovanju ustanka u užičkom kraju. U toku NOR bio komandant bataljona (u 1. i 2. proleterskoj brigadi), komandant 3. srpske brigade i načelnik štaba 2. proleterske divizije. Poslije oslobođenja završio najviše vojne škole u našoj zemlje i obavljao vojne dužnosti (komandant Korpusa graničnih jedinica, 1. armijske oblasti, savezni sekretar za narodnu odbranu), poslanik Savezne skupštine u više saziva. Od VIII kongresa SKJ (1964) član CK SKJ, a od IX kongresa (1969) član Predsjedništva SKJ odnosno Predsjedništva CK SKJ Predsjednik Predsjedništva SR Srbije (1982). General armije. – 316

Ljubičić Radoje (1920–1972). Do II svjetskog rata radnik. Član KPJ od 1939. Od 1940. član CK KPJ u Užicu. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio politički komesar 2. užičke čete Užičkog NOP odreda, komesar 5. bataljona 1. proleterske brigade, pomoćnik političkog komesara 3. krajiške i 3. proleterske sandžačke brigade, član Politodjela 2. proleterske divizije, rukovodilac Politodjela 46. divizije i pomoćnik komesara 22. divizije. Poslije rata je bio politički komesar divizije, načelnik uprave u komandi RV, komandant vazduhoplovne divizije, komandant korpusa. Završio je VVA JNA. Bio je član CK SKS. Narodni heroj – 141, 341

Ljujić Voja (1916), metalski radnik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio član Vojnog komiteta PK KPJ BiH, komandant Crnovrškog bataljona NOP odreda »Zvijezda«, komandant 1. istočnobosanskog udarnog bataljona i 6. istočnobosanske proleterske brigade. Poslije rata je bio komandant grada Sarajeva, sekretar Gradskog NOO Sarajevo, ministar Saobraćaja u vladi NR BiH. Prihvatio Rezoluciju IB – 277, 357

Ljumović Vuksan (1914). Do II svjetskog rata otpravnik vozova. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je komesar bataljona »Serdar Jole«, zamjenik komandanta bataljona »18. oktobar«, komesar 1. čete 2. bataljona 1. proleterske brigade, član Politodjela 10. krajiške brigade i 5. divizije NOVJ. Poslije rata bio načelnik Personalnog odjeljenja Povjereništva za saobraćaj DFJ, načelnik Personalnog odjeljenja Ministarstva saobraćaja FNRJ, pomoćnik sekretara vlade FNRJ, sekretar za Opštu upravu vlade SFRJ, podsekretar u vladi SFRJ i sekretar za budžet i opšte poslove Skupštine SFRJ – 278

Maček dr Vladimir Vlatko (1879–1964), pravnik i političar; predsjednik HSS. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade u avgustu 1939. i krajem te godine osniva koncentracione logore za antifašite. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; kad je proglašena NDH, kao vođa HSS pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD – 164, 301, 327

Magovac Božidar, publicist. Do II svjetskog rata pripadao Hrvatskoj seljačkoj stranci; bio je član Glavnog odbora ove stranke i narodni poslanik u Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije. Promjenom politike dijela HSS prema NOP-u, poslije septembra 1943. počeo da sarađuje s NOP-om. Biran je za vijećnika i člana Predsjedništva ZAVNOH-a, vijećnika AVNOJ-a i člana NKOJ-a; bio je i član IOHSS. Poslije rata odstupio od saradnje s narodnofrontovskom politikom. Zbog opozicionog stava osuđen na kaznu zatvora. – 187, 270, 352, 376

Makiedo dr Sergije (1910), pravnik i diplomata. Završio Pravni fakultet u Zagrebu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od pre rata. U toku NOR-a bio sekretar opštinskog i sreskog NOO na terenu Dalmacije. Od novembra 1943. u činu potpukovnika nalazio se na čelu Baze NOV i POJ u Bariju pri Komandi savezničkih snaga u Italiji. Na sličnim dužnostima ostao do kraja rata. Poslije rata na službi u Ministarstvu inostranih poslova (DASIP, SSIP); bio je savjetnik ambasade FNRJ u Vašingtonu (1945–1949), pomoćnik načelnika i načelnik odjeljenja u MIP (1950–1952), savjetnik ambasade FNRJ u Parizu (1952–1956), opunomoćeni ministar u DASIP. Sada u penziji – 349

Maklejn Ficroj (Fitzroy Maklean; 1911), diplomata, političar i brigadni general. Školovao se u Eston-koledžu, a studije završio na Univerzitetu u Kembridžu. Do II svjetskog rata bio sekretar britanskih ambasada u Parizu i Moskvi. Po izbijanju II svjetskog rata napušta diplomatsku službu i prijavljuje se u vojnu jedinicu. Kao komandos učestvuje u mnogim akcijama na Bliskom istoku i Grčkoj. Polovinom 1943. godine Vinston Čerčil ga određuje za šefa Britanske vojne misije i ličnog predstavnika pri VŠ NOV i POJ. U ovoj misiji ostao je od 17. IX 1943. do 13. III 1945. Poslije rata objavio je memoare koji su u Jugoslaviji prevedeni 1953. pod naslovom »Zlatni drum, pijesak Orijenta, rat na Balkanu«. – 54, 267, 309, 316, 319, 359

Maksimović Goran vid. Goranović Maksim

Maksumić Omer (1890–1972). Do II svjetskog rata bavio se zemljoradnjom, a obavljao je i dužnost vjeroučitelja u selu Dobočani kod Konjica. Učesnik NOR-a od 1943. U toku NOR-a je bio član Sreskog i Opštinskog NOO-a u Konjicu i Oblasnog NOO-a za Hercegovinu, vijećnik I, II i III zasijedanja ZAVNOBIH-a i II i III zasijedanja AVNOJ-a – 357

Malbašić Stevan, borac Kozarskog NOP odreda. Pohvaljen 24. novembra 1943. od vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita za izuzetnu hrabrost koju je ispoljio prilikom napada Kozarskog odreda na željezničku prugu Kostajnica – Bosanski Novi 20. novembra 1943 – 250

Malić, komandant četničke jedinice koja je dejstvovala na sektoru Derventa – Doboj. Zarobljen početkom novembra 1943. od boraca 5. brigade 11. divizije NOVJ – 208

Malinska Veselinka (1917), student. Član KPJ od 1936, a od 1940. član MK KPJ za Kumanovo. Na studijama u Beogradu sekretar je MO Narodne pomoći. Po okupaciji Jugoslavije 1941. kurir PK KPJ za Srbiju; Jedan je od pratilaca Josipa Broza Tita prilikom njegovog prelaska, 16. septembra 1941, iz Beograda na oslobođenu teritoriju u zapadnoj Srbiji. Do kraja novembra 1941. radila u Agitpropu u Čačku i Užicu, a potom prelazi na partijski rad u Makedoniju. U Makedoniji je od 1942. sekretar MK KPJ za Skoplje, sekretar Odjeljenja za Agitprop GŠ NOV i PO Makedonije, vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a i delegat Prvog zasjedanja ASNOM-a. Poslije rata bila je član CK KPM, član Predsjedništva CK SKM, poslanik Narodnog sobranja i Savezne skupštine – 377

Mališić Jovan (Martinović) (1902–1938), učitelj. Od 1920. bio član Okružnog komiteta KPJ za Danilovgrad. Emigrirao 1923. u SSSR i 1924. primljen u SKP(b). Završio Vojno-političku akademiju u Lenjingradu, a zatim 1927–1928. bio predavač na KUNMZ-u. Povodom sprovođenja *Otvorenog pisma* Kominterne članovima KPJ, sredinom 1928, prelazi na ilegalni rad u Jugoslaviju. Godine 1928–1931. je sekretar CK KPJ. Vratio se u SSSR 1931, gdje je završio Institut crvene profesure. U španskoj republikanskoj vojsci učestvuje 1937–1938. Uhapšen po povratku iz Španije i nestao u Staljinovim čistkama. Rehabilitovan juna 1958. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a – 128, 131, 337, 338

Mančevski Veljo (1905-1962), sveštenik. Zbog saradnje s NOP-om proganjan od albanskih fašista. Od septembra 1943. vjerski referent pri GŠ NOV i PO Makedonije. Organizator prve slobodne crkvene opštine na slobodnoj teritoriji Debarce 1943. Jedan je od organizatora Prvog svješteničkog sabora makedonskih sveštenika, oktobra 1943. u Debarcu. U prvoj polovini 1944. uhapšen je od albanskih vlasti. Poslije puštanja iz zatvora ponovo

je stupio u jedinice NOV i PO Makedonije. Bio je vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a i delegat Prvog zasjedanja ASNOM-a – 377

Mandić dr Ante (1881–1959). Prava studirao u Beču i Gracu. Bio advokatski pripravnik, zatim advokat. Prvi svjetski rat zatekao ga je u Rusiji, gdje je 1915. kao član Jugoslovenskog odbora postao delegat tog odbora za Rusiju. Od septembra 1917. vodi u Londonu centralnu kancelariju Jugoslovenskog odbora do kraja njegovog postojanja. Po povratku u domovinu 1919, sarađuje u Jadranskom odboru i predsjednik je Jugoslovensko-čehoslovačke lige; 1921. odlazi u Opatiju, a 1937. se nastanjuje u Beogradu. Poslije aprilskog sloma 1941. živi ponovo u Opatiji, a 1943, poslije kapitulacije Italije prelazi na oslobođenu teritoriju. U oktobru iste godine izabran je za vijećnika ZAVNOH-a. U novembru 1943. učestvuje kao delegat na II zasijedanju AVNOJ-a u Jajcu, gdje je izabran u njegovo Predsjedništvo. Godine 1944. je predsjednik republičke Komisije za ratne zločine, a od 2 marta do 29. novembra 1945. član Kraljevskog namjesništva– 374, 376

Mandić Gligorije Gligo (1912). Prije II svjetskog rata bio narednik u Ratnoj mornarici; zbog revolucionarnog rada degradiran i istjeran iz vojske. Član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Boki. U NOR-u je bio komandat Orjenskog bataljona, Komskog NOP odreda, 1. dalmatinske brigade, 17. divizije i 12. korpusa. Poslije rata je komandant armije i KNOJ-a, načelnik Štaba vojne oblasti, komandant vojnog područja. Završio je VVA »K.E. Vorošilov« u SSSR-u i VVA JNA. Narodni heroj – 106

Mandžić Pašaga (1907–1975). stolarski radnik. Od 1929. član KPJ, a od 1932, sekretar MK KPJ u Tuzli; decembra 1932. uhapšen i osuđen na 4 godine robije. Od 1938. je član PK KPJ za BiH i sekretar Komiteta za Tuzlansku oblast. U NOR-u od 1941: politički komesar Ozrenskog NOPO i 1. proleterskog istočnobosanskog bataljona, član Biroa PK KPJ za istočnu Bosnu, član GŠ NOV i PO BiH; vijećnik ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja, između ostalog, bio član IK CK SK BiH, CK SKJ (do 1972) i član Savjeta Federacije. God. 1975. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj – 334, 357

Manola Srećko (1914–1979). Član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939. god; bio komandant diviziona, poručnik. Od februara 1939. do maja 1941. bio u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u od 1941. Bio je: delegat Vojnog komiteta CK KPH, komandant grupe NOP odreda Banije i Korduna, 1. operativne zone Hrvatske, 6. ličke divizije, prvi pomoćnik komandanta GŠ Hrvatske, zamjenik komandanta Mornarice. Poslije rata načelnik Više vojne akademije komandant Štaba Teritorijalne odbrane Hrvatske general-pukovnik JNA. Narodni heroj – 84, 109.

Mardešić Uroš (1907). Do 1941. oficir JV u činu kapetana. Saradnik NOP-a od 1942. a u sastavu NOV i POJ od 12. avgusta 1943. U toku NOR-a je bio zamjenik komandanta bataljona, načelnik Štaba Mornarice NOVJ i personalni referent u komandi RM NOVJ. Poslije rata bio načelnik Personalnog odjeljenja JRM. Preveden u rezervu 1946. u činu kapetana korvete – 84, 109

Marganović Pavle Paja (1904–1929), član SKOJ-a od 1920, član KPJ od 1921. Na Komunističkom univerzitetu »Sverdlov« u Moskvi od 1924. do 1928. kooptiran u CK SKOJ-a Poslije savjetovanja vraća se u Jugoslaviju u ljeto 1928. i radi na sprovođenju *Otvorenog pisma* IK KI Članovima KPJ; sekretar CK SKOJ-a, a na IV kongresu KPJ (novembar 1928) izabran za člana CK KPJ. Uhapšen u Zagrebu 11. aprila 1929, podvrgnut mučenju i ubijen. U zatvoru se držao herojski – 337, 338

Marić Ignjat (1905). Do II svjetskog rata bio radnik i šofer. Od 1929. do 1939. bio na radu u Francuskoj, gdje se uključio u sindikalni pokret. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio, između ostalog, vijećnik ZAVNOBiH-a, i I, II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Narodne skupštine NR BiH, član Okružnog narodnog odbora u Travniku i Sreskog

narodnog odbora u Bugojnu, predsjednik Sreskog saveza zemljoradničkih zadruga u Bugojnu, direktor Poljoprivrednog dobra u Kupresu, direktor »Žitoprometa« u Bugojnu itd. — 357

Marić Ivan (1894–1968), od 1919. predsjednik Sindikalnog vijeća za Dalmaciju. Kao član Pokrajinskog komiteta KPJ za Dalmaciju emigrirao u SSSR 1935. U aprilu 1936. biran za kandidata za člana Politbiroa CK KPJ; sredinom te godine uhapšen i bio godinu dana u bečkom zatvoru; 1939. Isključen iz KPJ zbog frakcionaštva. Vratio se iz Pariza u Jugoslaviju 1940. U toku II svjetskog rata bio 2 godine u koncentracionim logorima Italije. Poslije 1945. živio u Splitu – 339

Marinko Miha (1900–1983), radnik. Član SKOJ-a od 1919, a član KPJ od 1924. Učestvovao u borbi rudara Trbovlja. 1. juna 1924. protiv orjunaša, poslije čega je uhapšen. Emigrirao u Francusku, gdje je aktivno radio u jugoslavenskoj sekciji KPF. Od 1931. na partijskom školovanju u SSSR-u, odakle se vraća u Jugoslaviju i radi kao instruktor CK KPJ. Ubrzo je izabran za sekretara PK KPJ za Sloveniju. Bio je član CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Sloveniji, politički komesar Glavnog štaba. 1941. bio je uhapšen i osuđen; iz zatvora je pobjegao 1943. Do kraja rata radio u vojnom i partijskom rukovodstvu Slovenije Poslije oslobođenja, predsjednik vlade NR Slovenije, sekretar CK KPSl i na drugim partijskim i državnim dužnostima. Narodni heroj Član Savjeta Federacije – 138, 189, 339, 341, 362, 386

Marinković Ivan Ivo (1905–1943), do II svjetskog rata srednjoškolski profesor. Član KPJ od 1933. Zbog revolucionarnog rada i pripadnosti KPJ osuđen 1935. na 3 godine strogog zatvora. Za člana CK KP Hrvatske izabran 1937. Od 1939. do 1941. sekretar je OK KPH za Karlovac, Baniju i Kordun. Jedan je od organizatora ustanka 1941. na Kordunu i u Baniji. Član je Biroa CK KPH. Od jeseni 1942. nalazi se u Zagrebu na dužnosti sekretara Povjereništva CK KPH za sjevernu Hrvatsku. Februara 1943. uhapšen od ustaške policije i strijeljan 21. aprila iste godine. Narodni heroj – 362

Marinković Sofija Sonja (1916–1941), inženjer agronomije. Član KPJ od 1936. Kao partijski radnik radila je na stvaranju ženskih sekcija u okviru URSS-a, na obnovi SKOJ-a: bila je predsjednik MK SKOJ-a u Novom Sadu (1939), član PK SKOJ-a za Vojvodinu i član PK KPJ za Vojvodinu (1940). Jedan je o istaknutih organizatora ustanka u Vojvodini. Uhapšena je 14. jula 1941, teško mučena i poslije 16 dana strijeljana. Narodni heroj – 113

Marinović Jovan (1908), politički radnik. Rukovodilac studentske partijske organizacije na Beogradskom univerzitetu 1932–1933, sekretar MK KPJ Beograda 1933–1934. Uhapšen i osuđen, na dvije i po godine robije. Po izlasku s izdržavanja kazne 8. maja 1937, odlazi u Crnu Goru, gdje iste godine postaje sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. U NOR-u od 1941. obavljao odgovorne zadatke. Po oslobođenju na raznim dužnostima – 335

Marjanović Dragomir (1880–1943), tipografski radnik. U radničkom pokretu od 1902, višegodišnji sindikalni funkcioner. Član KPJ od 1919. Na Vukovarskom kongresu 1920 izabran za člana CIO CPV KPJ i za poslanika na komunističkoj listi 1920. Na vidovdanskom procesu osuđen na 2 godine zatvora. Pripadao desnoj frakciji u KPJ; 1926–1927. član PB CK KPJ; odvojio se od komunističkog pokreta poslije uklanjanja Sime Markovića iz rukovodstva KPJ. U vrijeme okupacije uhapšen od Gestapoa 12. novembra 1941. i odveden u logor na Banjici, gdje je umro 6 januara 1943 – 336

Marković Moma (Čora; 1912). Član KPJ od 1933. Do rata član UK KPJ Beogradskog univerziteta, član OK KPJ u Beogradu i Kragujevcu i član PK KPJ za Srbiju i rukovodilac vojne komisije PK KPJ za Srbiju. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji. U toku NOR-a bio je član PK KPJ za Srbiju, politički komesar GŠ NOV Srbije, viječnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a, delegat i poslanik ASNOS-a. Poslije rata nalazio se na državnim i partijskim dužnostima. Biran je za člana CK KPJ-SKJ od V do VIII kongresa i za poslanika Republičke i Savezne skupštine. Član Predsjedništva CK CKJ. Narodni heroj – 354, 374

Marković Predrag (Alimpije); (1910–1943), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Kao simpatizer KPJ prihvatio se položaja komandanta četničkog odreda formiranog u istočnoj Srbiji od Srba iz Bosne (»1. samostalni dobrovoljački odred«). Po dolasku u istočnu Bosnu, marta 1942, prišao s odredom partizanima. Bio načelnik Štaba 6. istočnobosanske brigade. Poginuo januara 1944. u istočnoj Bosni kao pukovnik, načelnik Štaba 1. južnomoravske brigade – 173

Marković dr Sima (Semić Sima; 1888–?), profesor univerziteta i političar. Jedan od osnivača KPJ; od 1919. Do 1929. bio je član i sekretar CK KPJ, a jedno vrijeme i član IK KI; 1922. je osuđen na 2 godine zatvora. Do 1928. jedan od glavnih lidera desne frakcije u KPJ. Zbog frakcionaštva isključen iz KPJ 1929. Po odluci Partije 1935. odlazi u SSSR, gdje radi kao naučni saradnik u Institutu za filozofiju pri Akademiji nauka u Moskvi. Uhapšen 1937. u vrijeme Staljinovih čistki i osuđen na 10 godina robije. Umro u zatvoru – 130, 336, 337, 339

Markovski Venko (1915), pjesnik. Učesnik NOR-a od 1941. Iste godine je interniran u logor. Septembra 1943. prelazi na slobodnu teritoriju u zapadnoj Makedoniji. Postavljen za člana GŠ NOV i PO Makedonije; bio je član Inicijativnog odbora za sazivanje Prvog zasjedanja ASNOM-a. Biran je za vijećnika II zasjedanja AVNOJ-a i delegata Prvog zasjedanja ASNOM-a. Kasnije postaje član Predsjedništva II zasjedanja AVNOJ-a, poslanik u Privremenoj skupštini DFJ i Ustavotvornoj skupštini FNRJ. Prihvatio je Rezoluciju IB, zbog čega je osuđivan, a zatim emigrirao u Bugarsku, gdje i danas živi baveći se antijugoslovenskom propagandom – 377

Maršal Džordž (George Marshall; 1880–1959), američki general. U I svjetskom ratu (1917–1918) učestvovao u borbama u Francuskoj. Od 1939 do 1945. radio na stvaranju američke vojske. Kao načelnik Glavnog štaba oružanih snaga SAD odlikovao se kao veliki strateg. Učesnik je savezničke Konferencije u Potsdamu (1945). od 1945. do 1949. bio je državni sekretar SAD – 351

Martinović Milan vid. Mališić Jovan

Martinović Nikola Niko (1915–1943). Do aprilskog rata 1941. potporučnik JV. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio angažovan na pripremama narodnog ustanka u Crnoj Gori (Cetinje), formiranju Cetinjskog bataljona i na razbijanju četničko-nacionalističke izdaje na Cetinju. Od 1942. bio je komandir čete u Lovćenskom NOP odredu, i u 4. proleterskoj brigadi, komandant 2. bataljona 4. proleterske brigade načelnik Štaba 5. proleterske brigade i komandant 26. divizije. Narodni heroj – 28

Masleša Veselin (1906–1943), publicist; autor više marksističkih studija iz istorije i društvenog razvitka u Jugoslaviji. Revolucionarnom pokretu pristupio kao gimnazijalac u Banjaluci; član SKOJ-a 1921, a član KPJ postaje u Beogradu 1928; aktivno radi među studentima u Frankfurtu i Parizu, gdje je studirao političku ekonomiju i sociologiju; učestvuje u sporu na književnoj ljevici od 1932. do 1934. i od 1937. do 1940. Od 1932. do 1935. glavni partijski punkt za obnovu i rad KP u Srbiji; od 1935. član Inicijativnog odbora IRP odnosno SRN; često hapšen i proganjan od policije. Učestvuje u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a od 1942. je član Politodjela crnogorske brigade; član je redakcije »Borbe« i urednik »Narodnog oslobođenja«, sarađuje u raznim ratnim publikacijama. Izabran 1942. za člana AVNOJ-a. Poginuo pri prelasku Sutjeske 14. juna 1943 — 262

Mastilović Novak (1906). Do II svjetskog rata pravoslavni svještenik u Gacku. Aktivni učesnik NOR-a od 1943. U toku NOR-a bio predsjednik Oblasnog NOO za Hercegovinu, vijećnik I, II i III zasjedanja ZAVNOBiH-a i II i III zasijedanja AVNOJ-a i ministar za socijalnu politiku u vladi NR BiH. Poslije rata bio generalni sekretar vlade NR BiH, poslanik u više saziva Narodne skupštine FNRJ i Skupštine NR BiH, član Saveznog odbora SSRNJ i Glavnog odbora SSRN BiH – 357

Mašanović Marko (1894–1930), učitelj i partijski radnik. Osnivač organizacije KPJ u Gornjem Ceklinu i njen sekretar 1919. Poslije Obznane otpušten iz službe, te 1925. ilegalno odlazi u Moskvu, gdje pohađa MLS. Juna 1928. odlukom IK KI

dolazi u Jugoslaviju radi sprovođenja *Otvorenog pisma* Kominterne članovima KPJ. Na IV kongresu KPJ izabran za člana CK KPJ. Uskoro kooptiran u Politbiro CK KPJ. U tom svojstvu više puta dolazio u Jugoslaviju. Pošto je prokazan od provokatora policijski organi su pokušali da ga uhapse, ali se on odupro oružjem. Poginuo pošto je usmrtio jednog žandarma, a dvojicu ranio – 337, 338

Matijaš dr Josip, duhovni začetnik ustaškog genocida u logoru u Novoj Gradiški. Pao u ruke NOP-a oktobra 1943. prilikom oslobođenja Tuzle – 148, 343

Mavrak Anton (1899–1938), bravarski radnik iz Travnika. Član KPJ od 1920. Bio član zagrebačkog Mjesnog komiteta KPJ, sekretar KP KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, član Organizacionog biroa CK KPJ. U vrijeme frakcijskih borbi u KPJ pripadao antifrakcijskoj struji. Godine 1929. emigrirao u Beč, gdje je od avgusta 1930. do novembra 1931. bio član CRJ KPJ: tada upao u grupaške i frakcionaške borbe. Od 1932. u SSSR-u radio u aparatu Kominterne, a zatim kao bravar u Moskovskom automobilskom preduzeću. Uhapšen 1938. i nestao u Staljinovim čistkama. Rehabilitovan 1963. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR – 338

Medan Savo (1903). Do II svjetskog rata stolarski radnik. Učesnik međuratnog naprednog radničkog pokreta. Član KPJ od 1924. Učesnik NOR-a od 1941. u toku NOR-a je bio komesar bataljona, vijećnik ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Vijeća proizvođača Savezne narodne skupštine, predsjednik CO Saveza sindikata građevinskih radnika Jugoslavije, član CK SK BiH – 357

Medić Branko (1909). Do II svjetskog rata otpravnik vozova. Novembra 1940. izabran za sekretara Centralne uprave udruženje željezničkih činovnika Jugoslavije. Učesnik NOR-a od 1943. Do prelaska na slobodnu teritoriju, jula 1943, živio u Beogradu. Od tada do kraja rata radio u Tehničkom odjeljenju VŠ NOVJ; bio je komesar Inženjerijskog bataljona VŠ i komandant Željezničke direkcije u Beogradu. Poslije rata bio na dužnostima generalnog sekretara Sindikata željezničkih radnika Jugoslavije i načelnika vojne delegacije pri Ministarstvu saobraćaja (1947–1959). Rezervni potpukovnik JNA – 378

Melhior Dominik, italijanski general. Poslije kapitulacije Italije 9. septembra 1943. jedan od rukovodilaca partizanskih jedinica u sjevernoj Italiji – 50

Meštrović dr Đura (1908), ljekar. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. Po slomu Republike bio u koncentracionom logoru u Francuskoj. Član KPJ od 1938. u NOR-u ljekar Valjevskog, pa Posavskog NOP odreda, upravnik vojne bolnice u Žabljaku, upravnik bolnice u Foči, šef hirurške ekipe 1. proleterske divizije, referent saniteta 3. korpusa NOVJ, šef ljekarske misije VŠ u Italiji, član Vojne misije u SSSR-u, šef odsjeka u sanitetskom odjeljenju VŠ (Generalštaba). Poslije rata zamjenik, pa načelnik Sanitetske uprave JNA, predsjednik Crvenog krsta Jugoslavije General-pukovnik JNA u penziji – 240

Mićević Milan (1906–1944), radnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio komandir voda i čete, zamjenik i komandant Mostarskog bataljona 10. hercegovačke brigade. Poginuo 28. aprila 1944. u borbi s četnicima u selu Grušci kod Konjica — 33

Mićunović Vukašin (1919). Do II svjetskog rata student filozofije. Član KPJ od 1939. U NOR-u je od 1941. Bio je sekretar OK SKOJ-a i član OK KPJ za okrug Cetinje, rukovodilac politodjela 10. hercegovačke udarne brigade i 29. hercegovačke udarne divizije i politički komesar iste divizije. Poslije rata je bio pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JA, politički komesar Jugoslovenske ratne mornarice, sekretar Ideološke komisije pri CK SKJ, direktor NIP »Borbe«, predsjednik Savjeta za obrazovanje i kulturu SIV-a. Završio je VVA JNA. Bavio se publicistikom. Rezervni general-major JNA – 341

Mihailo vid. Nešković Blagoje

Mihailović Dragoljub Draža (1893–1946), vođa kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik

vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanje monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvislinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika naročito od 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik Štaba vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unapređen je u čin armijskog generala. Uhvaćen 1946, i na javnom procesu u Beogradu kao ratni zločinac i izdajnik osuđen na smrt 8, 9, 12, 14, 23, 34, 37, 38, 41, 53, 73, 81, 90, 94, 97, 101, 103, 110, 111, 136, 142, 144, 146, 148, 155, 164, 170, 179, 186, 197, 206, 208, 209, 213, 214, 220, 221, 233, 234, 236, 239, 246, 248–250, 253, 255, 261, 263–265, 272, 276, 285, 289, 294, 295, 313, 316, 319. 321, 322, 326, 331, 333, 343, 346, 347, 351, 367, 371, 372, 375, 380, 382, 386, 388, 390, 392, 393

Mijatović Cvjetin Majo (1913). Studirao filozofiju. U revolucionarni pokret stupio veoma mlad, a član je KPJ od 1933. Jedan od istaknutih aktivista u Beogradu. Više puta hapšen i proganjan (izvođen pred Sud za zaštitu države, interniran u Višegrad i dr.). Bio instruktor PK KPJ za Srbiju, član MK KPJ Beograd, bio i na partijskom radu u Bosni. U NOR-u od 1941: politički komesar štaba Tuzlanske oblasti; politički komesar Birčanskog NOPO, zatim 6. istočnobosanske proleterske brigade; sekretar Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu i član PK KPJ za BiH. Bio je član ZAVNOBiH-a i vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata ministar u vladi BiH, skeretar i predsjednik CK SK BiH, član Predsjedništva CK SKJ, predsjedništva SFRJ i Savjeta Federacije. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada – 240, 257, 363

Mijatović Milorad (1909). Završio srednju poljoprivrednu školu. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio komandant 1. krajiškog NOPO, 6. krajiške brigade, 10. divizije i načelnik Štaba 5. korpusa. Poslije rata bio zamjenik republičkog sekretara za poljoprivredu i šumarstvo NR BiH, predsjednik Komiteta za turizam – 20

Mijović, kapetan JV, pripadnik četničkog pokreta Draže Mihailovića u Dalmaciji – 209

Mika – 226, 360

Mikulić Jure (1895–1965), poljoprivredni tehničar. U međuratnom periodu radio u ŠIP »Ugar« u Gornjem Vakufu. Pripadao je lijevom krilu HSS. Pred II svjetski rat distancira se od politike HSS zalažući se za odbranu zemlje. Po stvaranju NDH izražava neslaganje s politikom ustaške vlasti i suprotstavlja se njenim zločinima. Saradnik je NOP-a od 1942. U toku NOR-a je bio odbornik pa predsjednik NOO-a u Gornjem Vakufu, predsjednik Sreskog NOO-a u Bugojnu i potpredsjednik Oblasnog NOO-a za Bosansku krajinu, vijećnik sva tri zasjedanja ZAVNOBiH-a i II i III zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, povjerenik u Okružnom NO u Travniku i Oblasnom NO u Sarajevu i učesnik Prve zemaljske konferencije NOF BiH i drugo – 357

Mikuž dr Metod (1909–1982), istoričar. Diplomirao na Teološkom fakultetu u Ljubljani 1932, 1940. upisao studije istorije. Učesnik NOR-a od 1941. Odmah po okupaciji zemlje opredijelio se za OF. Radio je kao aktivist OF u Gradskom muzeju u Ljubljani. U proljeće 1942. prelazi na slobodnu teritoriju i do kraja rata obavljao više funkcija u OF. Bio je referent za vjerska pitanja pri GŠ NOV i PO Slovenije, član IO OF i Slovenačkog NOO, vijećnik i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio je u više saziva narodni poslanik u Skupštini NR Slovenije i Skupštini FNRJ, član GO SSRN Slovenije i Jugoslavije i RO SUBNOR-a Slovenije. Za doktora istorijskih nauka promovisan je 1947, od kada je i profesor Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Napisao je preko 270 naučnih radova. Dobitnik je »Kidričeve nagrade«, nagrade »4. jul« i Nagrade AVNOJ-a – 361, 374

Miletić Petko (1897–1939), stolarski radnik. Član MK KPJ za Danilovgrad 1920; od 1926. do 1929. bio je na školovanju u

Moskvi. Od 1930. do 1932. sekretar PK KPJ za Srbiju i član Politbiroa CK KPJ. Uhapšen u junu 1932. i osuđen na 7 godina robije. Na policiji i sudu otkrio veze i ljude s kojima je radio, što se nije odmah znalo; naprotiv, o njemu je širena fama da se herojski držao, čime je zaveo mnoge komuniste, naročito na robiji. Iz KPJ isključen 1939. zbog frakcionaštva koje je sprovodio u partijskoj organizaciji na robiji i izvan nje. Po izlasku s robije, u junu 1939. odlazi ilegalno i bez znanja CK KPJ u SSSR, gdje je uhapšen i osuđen – 129, 132, 134, 339, 340

Milić Ante (dr Ilik), komandant 2. ustaškog zdruga. Ubijen 2. oktobra 1943. na pruzi između Osijeka i Našica prilikom napada jedinica NOVJ na voz – 19

Milojević Miloje (1912), vojni službenik. U NOB-u i KPJ od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta Beogradskog bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik i komandant 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta 1. proleterske divizije, član Vojne misije pri Savezničkoj komandi za Bliski istok i komandant 21. divizije. Poslije rata je komandant grada Beograda, korpusa, armije i dr. Bio predsjednik Centralnog odbora ratnih vojnih invalida FNRJ, član Centralnog odbora SSRNJ, Glavnog odbora SSRNJ General-pukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj – 374, 377

Milosavljević Ljubinka (1917), studirala na Beogradskom univerzitetu. Član SKOJ-a od 1935, a član KPJ od 1936. Do II svjetskog rata i u toku 1941. sekretar PK SKOJ-a za Srbiju, zatim član Politodjela 2. proleterske brigade, član PK KPJ za Srbiju i član CK SKOJ-a. Poslije rata sekretar OK KPJ Svetozarevo (Jagodina), član CK KPS, član Revizione komisije SKJ. Bila vijećnik III zasijedanja AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a, Narodne skupštine SRS i Narodne skupštine FNRJ do 1955, kada je penzionisana – 317

Milosavljević Milan, kapetan JV. U ustaničkim danima 1941. u Srbiji pristupio NOP-u i borio se u sastavu Kosmajskog NOP odreda. Poginuo u borbi s Nijemcima na Kosmaju 8. avgusta 1941. – 354

Milosavljević Milosav (1911), zanatlija. Član KPJ od 1934. Bio je član MK KPJ u Čačku, sekretar OK KPJ užičkog, a zatim valjevskog okruga. U NOR-u od 1941: politički komesar Valjevskog, zatim Rogatičkog i Sjevernohercegovačkog NOPO i 2. proleterske divizije, a vršio je i dužnost političkog komesara GŠ NOV i PO Srbije i dr. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata obavljao odgovorne dužnosti u CK SKS, Sindikatu Srbije i Vojvodine. Narodni heroj – 317

Milošević dr Sima (1896–1943), ljekar, profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu, član IO AVNOJ-a. Rođen u Kamenarima u Boki kotorskoj; u Kotoru i Zagrebu učio gimnaziju, a Medicinski fakultet u Beogradu; kao student bio je pristalica Demokratske stranke, ali se vremenom orijentiše sve više ulijevo, tako da se preko organizacije URO (1932, kada je bio izveden pred DSZD i zatvoren) sve više približava komunistima i pred II svjetski rat postaje član KPJ. U NOP-u je bio šef zdravstvene službe GŠ NOV i POJ za Crnu Goru 1941. Ranjen na Sutjesci u petoj ofanzivi; sklonio se zajedno s Goranom Kovačićem u selo Vrbnicu, gdje su ih ubili četnici 61

Milovanović Pećanac Kosta (1879–1944), četnički vojvoda iz I svjetskog rata i rezervni kapetan JV. U međuratnom periodu je bio predsjednik GO Udruženja srpskih četnika u Kraljevini Jugoslaviji. Poslije aprilskog rata 1941. organizovao je četnički pokret uglavnom u južnim krajevima Srbije, u oko trideset odreda. Otvorenu saradnju s Nijemcima počeo je nakon postignutog sporazuma s Gestapoom u Aranđelovcu 27. avgusta 1941. Krajem 1942. njegovi odredi su prešli pod komandu D. Mihailovića. Likvidiran je 11. maja 1944. od četnika iz Deligradskog korpusa po nalogu D. Mihailovića – 371

Milutin vid. Milutinović Ivan

Milutinović Ivan (Milutin) (1901–1944). Završio studije prava. Član KPJ od 1923. Kao student rukovodio Udruženjem marksista na Beogradskom univerzitetu. god. 1928. osuđen na 6 mijeseci, 1929. na 6 godina, a 1934. na još 2 godine robije. Tokom 1940. postao član CK KPJ. Od kraja 1939. do maja 1940. nalazio se u koncentracionom logoru u Bileći. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. Istaknuti je organi-

zator narodnog ustanka. Član Vrhovnog štaba od 1941, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ u Crnoj Gori. Organizator narodne vlasti; vijećnik AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva; od II zasjedanja AVNOJ-a član NKOJ-a; general-lajtnant NOVJ. Poginuo nesrećnim slučajem na Dunavu kod Beograda 23. oktobra 1944. Narodni heroj. – 17, 45, 83, 187, 211, 271, 311, 315, 343, 357, 370, 384, 389

Miljanić dr Niko (1892–1957), hirurg, profesor univerziteta. Završio Medicinski fakultet u Parizu. U I svjetskom ratu učestvovao kao dobrovoljac. Jedan od osnivača Medicinskog fakulteta u Beogradu. Član Francuske hirurške akademije. U NOR-u od 1942. Bio član AVNOJ-a i prvi predsjednik CASNO-a. Poslije II svjetskog rata posvetio se ljekarskom pozivu na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Objavio veći broj naučnih radova – 375

Miljković Huska, domobranski pukovnik. Prešao na stranu NOP-a početkom 1944. Tom prilikom je doveo iz rejona Cazinske krajine u sastav NOVJ oko 2200 domobrana – 327

Milojković Života (1888–1947), publicist i novinar. Član KPJ od 1919. član CIO KPJ od 1920. U vrijeme formiranja desne frakcije 1924. predstavljao krajnje desno krilo frakcije. Isključen iz KPJ krajem 1924. Njegovi socijaldemokratski stavovi osuđeni su u Jugoslovenskoj komisiji V proširenog plenuma KI. Početkom 1926. formirao je tzv. Socijalističku radničku grupu »Ujedinjenje« i pokreće i uređuje list »Radničko jedinstvo« (1925–1934) – 336, 337

Minčev Nikola (1915), učitelj. Prije rata, kao student, aktivno učestvovao u naprednom omladinskom pokretu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio je član MK KPJ za Kavadarce i jedan od organizatora NOP-a u kavadarskom području, sekretar Oblasnog komiteta, komandant Štaba 3. operativne zone Makedonije, član GŠ NOV i PO Makedonije, vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a i delegat Prvog zasjedanja ASNOM-a. Poslije rata bio je poslanik Sobranja NRM i Savezne narodne skupštine, predsjednik vlade NR Makedonije, predsjednik i potpredsjednik Sobranja SRM, član SIV-a, direktor Saveznog zavoda za društveno planiranje, predsjednik IV SRM, član CK i IK KPM SKM, CK SKJ, RK SSRN Makedonije i SO SSRNJ. Član je Savjeta Federacije – 377

Mirković Joso (1888–1965), trgovac. U međuratnom periodu bavio se trgovačkim poslovima u selu Boljanjićima i u Pljevljima. Pripadao Radikalnoj stranci odnosno Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici. Učesnik NOR-a od 1941. Potpisnik je Rezolucije rodoljuba Crne Gore i Boke koja je donijeta na II konferenciji na Tjentištu 16. juna 1942; vijećnik AVNO-a Sandžaka i I, II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio je poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Narodne skupštine NR Crne Gore. Kao penzioner živio je u Pljevljima – 341

Mišić Janko (1900–1929), član SKOJ-a 1920; bio član MK SKOJ-a za Zagreb i PK SKOJ-a za Hrvatsku (1922. i 1923) i član Biroa CK SKOJ-a (1928). Od 1926. do 1928. učio na Komunističkom univerzitetu »Sverdlov« u Moskvi. Poginuo u borbi s policijom u Samoboru – 338

Mitić Milorad, kapetan četničkog pokreta Draže Mihailovića i Dražina povjerljiva ličnost. Novembra 1943. u ime Draže Mihailovića vodio u Beogradu pregovore s Nijemcima o saradnji – 367

Mitrašević Mitar, vijećnik ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a iz istočne Bosne – 121, 385

Mitrović Mitra (1912) završila Filozofski fakultet u Beogradu. Član KPJ od 1933; član PK KPJ za Srbiju. U NOR-u od 1941: član Politodjela 1. proleterske brigade, član redakcije »Borbe«, član Centralnog odbora AFŽ-a, vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata ministar u vladi Srbije; direktor Saveznog zavoda za proučavanje školskih i prosvjetnih pitanja. Bila član CK SKS i CK SKJ – 370, 377

Molotov Vjačeslav Mihailovič (1890), sovjetski političar. U radničkom pokretu od 1907, član Politbiroa RKP (b) od 1921. U 1929/1930. član Prezidijuma KI; od 1930. do 1941. predsjednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a. Od ljeta 1939. do 1957. ministar inostranih poslo-

va i potpredsjednik vlade. Poslije toga ambasador. Jedan od najistaknutijih Staljinovih saradnika; vidno se angažovao u kampanji IB protiv Jugoslavije. Na plenumu CK KPSS juna 1957. isključen iz CK zbog antipartijske djelatnosti i otpora politici XX kongresa KPSS i smijenjen s funkcije prvog zamjenika predsjednika vlade – 352

Montgomeri Bernard Lou (Bernard Law Montgomery; 1887–1976), britanski feldmaršal. Učesnik I i II svjetskog rata. Kao britanski imperijalni oficir službovao u Indiji i Palestini. Borio se u sastavu engleskog ekspedicionog korpusa u Francuskoj 1939/40. Od avgusta 1942. komanduje Osmom britanskom armijom; pobjednik u bici kod El Alamejna. Od tada učestvuje u borbama u Tunisu, na Siciliji i u Italiji. Prilikom desanta savezničkih snaga u Francusku juna 1944. komandovao 21. grupom armija. U Remsu primio njemačku ponudu kapitulacije. Poslije rata bio komandant britanske okupacione zone u Njemačkoj. Od 1946. je načelnik Imperijalnog štaba – 104, 281, 331, 332, 388

Morača Milutin (1914), pravnik. U revolucionarnom pokretu od 1935. Član KPJ od 1936. God. 1939. izabran je za člana OK KPJ za svjevernu Bačku u Subotici. U NOB-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Drvaru. Bio je komandant bataljona »Sloboda«, zamjenik komandanta 5. krajiškog odreda, komandant 5. divizije. U operacijama u proljeće 1944. u Srbiji komandovao je 2. i 5. divizijom, a u završnim operacijama JA bio je načelnik Štaba 1. armije. Poslije rata je bio komandant armijske oblasti, zamjenik načelnika Generalštaba JNA, član SIV-a, član CK SK BiH, član SK SSRNJ i predsjednik Udruženja rezervnih vojnih starješina. Narodni heroj — 43, 122, 140, 144, 149

Moša vid. Bošković Momir

Mraz Franjo (1910–1981), slikar i grafičar. U međuratnom periodu zemljoradnik i samouki slikar podravskih pejzaža i kompozicija s prizorima iz seoskog života. Zapažen kao predstavnik »naive« poslije izložbi u Zagrebu 1935. i 1936. Kao član KPH i sekretar Kotarskog komiteta KPH u Koprivnici djeluje na terenu Podravine. Učesnik NOR-a od 1941, kada se povlači u ilegalu djelujući na terenu Koprivnice. Poslije prelaska na slobodnu teritoriju u jesen 1943. radio u Agitpropu CK KPH; biran za vijećnika ZAVNOH-a i AVNOJ-a; bio ilustrator »Vjesnika« i član Propagandnog odjeljenja 3. armije. Poslije rata zaposlen u Ministarstvu prosvjete i školstva NR Hrvatske i Vojnom muzeju u Beogradu. Od 1950. je slobodni umjetnik. Njegova slikarska i grafička preokupacija bili su prizori iz NOR-a, obnova i izgradnja zemlje i velike radne akcije. Imao je više samostalnih izložbi u zemlji i inostranstvu – 376

Mrazović Karlo Cofek (1902), radnik. Član KPJ od 1920. Po odluci CK KPJ 1929. upućen na KUNMZ. Od 1934. do 1936. radio u KI i bio upravnik jugoslovenskog odjeljenja KUNZM-a. Učestvovao u španskom građanskom ratu. Bio zatočen u logoru u Lepoglavi. Član CK KPH. U NOR-u od 1941: jedan od organizatora ustanka u sjevernoj Hrvatskoj, komandant 1. slavonskog NOPO, član GŠ Hrvatske, komandant i politički komesar 3. operativne zone, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata bio član vlade NR Hrvatske, predsjednik Sabora NR Hrvatske, republički i savezni poslanik, ambasador; član IK CK SKH, CK SKJ i Saveznog odobra SSRNJ. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj. – 376

Mujkić Hadži Mehmed (1893–1944), vjeroučitelj iz Kotor-Varoša. U prvim danima ustanka opredjeljuje se za NOP, što utiče i na opredjeljenje muslimanske omladine u Kotor-Varošu. Poslije prelaska na slobodnu teritoriju nalazi se pri Štabu 11. divizije NOVJ. Bio je vijećnik I i II zasijedanja ZAVNOBiH-a, II zasijedanja AVNOJ-a i član Oblasnog NOO za Bosansku krajinu – 357

Mujkić Mesud (1903–1938), partijski radnik. Član SKOJ-a od 1922, a KPJ od 1925. Odlukom CK KPJ upućen na KUNMZ, koji je pohađao od 1927. do 1930. Uhapšen 1934. i osuđen na 3 godine robije. Od marta 1938. bori se kao dobrovoljac u Španiji. Poginuo na aragonskom frontu u septembru 1938 – 335

Mutapović Dragoslav (1912). Diplomirao na Poljoprivrednom fakultetu u Zemunu (1938). Bio je aktivista naprednog sre-

dnjoškolskog i studentskog pokreta. Član KPJ od 1936. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik političkog komesara Takovskog bataljona Čačanskog NOPO, politički komesar 2. čačanskog bataljona 2. proleterske brigade, politički komesar 2. krajiške brigade, rukovodilac Politodjela 1. proleterske brigade, politički komesar 6. ličke divizije. Poslije rata bio je prvi sekretar CK KPJ za Beograd, član CK SKS, ministar u vladi Srbije, član IV Srbije, SIV-a, Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 377

Naceva Mara (1920), tekstilna radnica. Uoči rata učestvovala u naprednom sindikalnom pokretu. Član KPJ od 1940. Zbog učešća u sindikalnom pokretu dva puta hapšena. Poslije izlaska iz zatvora sekretar je MK KPJ i sekretar OK KPJ za Niš, delegat PK Srbije na V zemaljskoj konferenciji KPJ u Zagrebu, 1940. U toku NOR-a bila je član PK KPJ za Makedoniju, član i organizacioni sekretar Prvog CK KPM, član Inicijativnog odbora za sazivanje Prvog zasjedanja ASNOM-a, delegat ovog tijela, i vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata bila je poslanik Sobranja NRM i Savezne narodne skupštine u više saziva, član GO SSRNJ, potpredsjednik AFŽ (Konferencije za društvenu aktivnost žena) i SO SUBNOR-a. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj – 377

Nad Kosta (1911), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CK SKS i CK SKJ, predsjednik SUBNORJ. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. General-armije JNA – 13, 17, 20, 90, 106, 114, 122, 230, 343, 381

Natlačen dr Marko (1886–1942), slovenački političar, pripadnik Slovenske ljudske stranke. Pred II svjetski rat ban Dravske banovine. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. postao saradnik Trećeg Rajha stavljajući se na čelo kvislinške nacionalističke organizacije »Bela garda«. Ubijen u Ljubljani 9. oktobra 1942. od pripadnika VOS-a, organizacije OF – 317

Naumovski Naum (1920), radnik. Uoči II svjetskog rata, kao radnik u Beogradu učestvovao u većem broju demonstracija i štrajkova. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. Poslije aprilskog rata postaje sekretar MK KPJ za Kruševo i radi na organizovanju oružane borbe. U toku NOR-a bio je politički komesar 2. operativne zone Makedonije, politički komesar 2. makedonske brigade, 41. divizije i 15. makedonskog korpusa i član GŠ NOV i PO Makedonije. Bio je delegat Prvog zasjedanja ASNOM-a i vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio je poslanik Sobranja NRM i Savezne narodne skupštine, član vlade i IV NRM, predsjednik GNO Skoplja, član IK CK SKM i član CK SKJ. Narodni heroj – 377

Nazor Vladimir (1876–1949), književnik. Službovao kao profesor i direktor u nizu mjesta Dalmacije i Istre. Od 1931. u Zagrebu, gdje je penzionisan 1933. prije punog radnog staža. U sporu na književnoj ljevici optuživan zbog glasanja 1935. za listu B. Jevtića. U danima okupacije aktivan u NOP-u, a 1942. odlazi s Goranom Kovačićem u partizane. Predsjednik ZAVNOH-a, a potom i Prezidijuma Sabora NRH – 375, 376

Nedeljković dr Dušan (1899), profesor univerziteta. Član KPJ i u NOR-u od 1941. Bio je urednik užičkih »Vesti« i član redakcije »Borbe«, komandant mjesta u Ustikolini, član Politodjela 3. sandžačke proleterske brigade, načelnik Prosvjetnog odjeljenja AVNOJ-a i vijećnik AVNOJ-a, predsjednik Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača pri NKOJ-u; urednik nekoliko listova, »Biblioteke marksizma-

-lenjinizma« i dr. publikacija. Poslije rata redovni profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu, redovni član SANU; republički i savezni poslanik – 377

Nedić Milan (1877–1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armisjki general, komandant armije, načelnik Glavog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su brojne zločine. Uhvaćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 – 41, 94, 111, 136, 155, 164, 200, 294, 318, 343, 347, 362, 371, 381

Nešković dr Blagoje Mihailo (1907), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) do 1948. sekretar CK KPS i predsjednik vlade NR Srbije, 1948–1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CK KPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu u Beogradu. Profesor univerziteta – 173, 374, 387

Nikoliš dr Gojko (1911), ljekar. Član KPJ od 1935. Medicinski fakultet završio u Beogradu 1936. U španskom građanskom ratu ljekar u II interbrigadi u činu poručnika. U zemlju se vratio 1940. Učesnik NOR-a od 1941. Bio je u Kraljevačkom NOPO, šef sanitetske službe pri VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata je načelnik Sanitetske uprave u JNA, načelnik Vojnomedicinske akademije i ambasador FNRJ u Indiji (1953/54). Napisao je više radova iz oblasti vojne medicine i memoarsku knjigu *Korijen, stablo, pavetina*. Redovni je član SANU. Narodnij heroj General-pukovnik JNA u penziji – 329, 376

Ninković Dmitar (1904–1969). U međuratnom periodu bavio se zemljoradnjom, a bio je i fizički radnik u Beogradu (1925–1929) i u Francuskoj (1929–1936). Od 1936. do 1941. predsjednik opštinske uprave u Vagnju. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a najviše se bavio partijskim radom i radom u organima narodne vlasti u Podgrmeču. Bio je komesar čete u bataljonu »Budućnost«, predsjednik Sreskog NOO u Glamoču i predsjednik Orkužnog NOO u Livnu. Biran je za vijećnika I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i vijećnika II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio je predsjednik Okružnog suda u Travniku, sudija Okružnog suda u Livnu i predsjednik Sreskog suda u Glamoču – 357

Nojbaher Herman (Hermann Neubacher; 1893–1981), inženjer šumarstva i doktor ekonomije. U međuratnom periodu (1921–1934) generalni direktor preduzeća za gradnju porodičnih kuća u Beču. Bio je vođa političkog pokreta »Austro-njemački narodni savez«, čija je programska orijentacija bila prisajedinjenje Austrije Njemačkoj. Zbog politike koju je vodio bio zatvoren 1935/36. Za gradonačelnika Beča izabran marta 1938. Od januara 1940. do maja 1945. u rangu opunomoćenog poslanika na službi u Ministarstvu inostranih poslova Njemačke. U tom periodu bio je opunomoćenik za privredna i finasijska pitanja za Jugoistok i politički savjetnik feldmaršala Keselringa prilikom kapitulacije južnih armija Vermahta. Zbog neprijateljske djelatnosti na tlu Jugoslavije u toku II svjetskog rata 1945. izručen vladi FNRJ. Na procesu u Sarajevu 1946. osuđen na 20 godina robije. Poslije 7 godina pomilovan – 355, 367

Novak Franc (1914). Do rata moler. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio na partijskim dužnostima u MK, SK i OK KPJ za Mostar i Hercegovinu; partijski radnik u Mostarskom bataljonu (1942), 5. livanjskom bataljonu 10. hercegovačke brigade i 29. hercegovačke divizije, zamjenik komesara 12. brigade (1943) i sekretar komiteta KPJ 29. divizije (1944) i član OK KPJ za Hercegovinu (1945). Poslije rata na raznim partijskim i društvenim funkciiama u

Mostaru, Beogradu i Sarajevu. Član IV BiH u penziji. – 224

Novak Ivan Očka (1898–1969), obućar. Od 1926. je radio u naprednim radničkim društvima. Član KPS od 1938. Organizaciono je omogućio održavanje u Tacnu 9. i 10. juna 1939. zemaljsko partijsko savjetovanje, prvi veći skup KPJ u zemlji pod Titovim rukovodstvom. bio je politički internirac u Ivanjici 1940. Po raspadu Kraljevine Jugoslavije bio je organizator NOP-a u Notranjskoj i Beloj krajini. U toku NOR-a je bio sekretar CK KP Slovenije i OO OF, sekretar OO OF za Novo Mesto, član SNOS-a i AVNOJ-a i instruktor CK KPS u Gorenjskoj. Poslije rata obavljao je razne partijske i upravne dužnosti: bio je član mjesnog i okružnog komiteta KPS Ljubljana, član CK KPS (od 1948), predsjednik kontrolne komisije CK SKS i član organizacionog sekretarijata CK SKS (od 1952), poslanik u Veću naroda Skupštine FNRJ, predsjednik Zanatske komore NRS, inspektor i načelnik kontrolne komisije NRS 1946—1952, direktor direkcije kožne industrije NRS i direktor preduzeća TOBUS u Ljubljani – 361

Novak Karel (1905–1963), major jugoslovenske kraljevske vojske. Uz pomoć ostataka buržoaskih stranaka organizovao je na tlu Slovenije belu gardu. Na komandna mjesta ove vojne formacije postavljao je oficire privržene kralju. U toku 1943. formirao je nekoliko četničkih jedinica, koje su po kapitulaciji Italije doživjele slom. Novembra 1943. unaprijeđen je u čin pukovnika. Kako u svojim planovima nije uspjeo, prvo se sklonio u Italiju, potom je prešao u Francusku i na kraju u Grčku – 318

Novaković Kosta (1886–1938), publicist i novinar. Član SDRP od 1907. Jedan od osnivača KPJ. Na Osnivačkom kongresu SRPJ(k) 1919. član IO CPV, a 1920. biran za poslanika na listi KPJ. Član Zamjeničkog IO 1921–1922, delegat KPJ na IV i VI kongresu KI; referent na I, II, III konferenciji KPJ i njenom III kongresu. Urednik legalnih partijskih listova i časopisa »Borba«. Aktivan učesnik u borbi ljevičara za komunističku politiku i taktiku KPJ. Hapšen i proganjan, a 1926. osuđen na 5 godina robije; pobjegao iz zatvora u januaru 1927. i emigrirao u SSSR. Isključen iz KPJ 1933, vraćen u Partiju 1935. U čistkama 1938. u SSSR-u uhapšen u novembru i likvidiran. Rehabilitovan 10. juna 1958. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a – 336

Novosel Đoko, odlukom VŠ NOV i POJ od 16. novembra 1943. postavljen za političkog komesara 3. hercegovačke brigade – 224

Nježić Vid (1903–1945), obućarski radnik. Pripadao je Zemljoradničkoj stranci, njenom lijevom krilu. Pred II svjetski rat izabran je za predsjednika Vijačke opštine. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio je predsjednik Opštinskog NOO u Vijačama, član Sreskog komiteta KPJ u Prnjavoru (1943), predsjednik Sreskog NOO Prnjavor i predsjednik Okružnog NOO za srednju Bosnu (1944–1945). Narodni heroj – 357

Omanović Hamdija (1915). Do II svjetskog rata željeznički službenik. Član KPJ od 1941. Učesnik NOR-a od 1942. U toku NOR-a bio komandant bataljona, komandant 8. krajiške brigade, šef Saobraćajnog odsjeka 5. korpusa, vijećnik AVNOJ-a i ZVNOBiH-a. Poslije rata je pomoćnik direktora Direkcije državnih željeznica u Sarajevu, pomoćnik komandanta armijske oblasti; poslanik Skupštine SR BiH u više saziva. General-potpukovnik JNA u penziji. – 257

Omolina Valentino (Valentino Omolina), kapetan italijanske vojske. Član vojno-obavještajne grupe Badoljove vojske, koja se krajem oktobra 1943. prebacila podmornicom iz Brindizija na ostrvo Lošinj. Zadatak ove misije je bio da se prebaci u okolinu Trsta i obavještajno djeluje u neprijateljskoj pozadini – 245, 349

Opačić Stanko (Ćanica) (1908). Do II svjetskog rata bavio se zemljoradnjom. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio komandant bataljona, biran za vijećnika ZAVNOH-a i AVNOJ-a i član Predsjedništva ova dva tijela. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i na radu u vladi NR Hrvatske. Prihvatio Rezoluciju IB. Penzioner – 374, 376

Oreški Mijo (1905–1929), član SKOJ-a od 1922, a član i sekretar MK SKOJ-a u

Zagrebu od 1923. Godine 1924. postaje i član PK SKOJ-a za Hrvatsku. Na III kongresu SKOJ-a 1926. izabran za organizacionog sekretara CK SKOJ-a. U toku 1928. završio partijski kurs u Njemačkoj. Poginuo u borbi s policijom u Samoboru 27. jula – 338

Oreški Vjekoslav Slavko (1901–1929), građevinski radnik. Bio tehnički sekretar CK SKOJ-a, radio na izdavanju ilegalnog organa CK SKOJ-a »Mladi boljševik«. Poginuo zajedno sa svojim bratom Mijom i Jankom Mišićem 27. jula u Samoboru – 338

Osmić Omer (1883–1944), zemljoradnik i vodeničar u selu Proslapu kod Prozora. Do II svjetskog rata nije pripadao nijednoj političkoj stranci. Poslije okupacije zemlje aktivno radi na pripremama za ustanak i propagiranju ideja NOP-a. U toku ustanka u BiH s pet sinova pristupa NOP-u. Do jula 1942. radi ilegalno na području Prozora, a od tada nalazi se pri Komandi mjesta u Prozoru, Opštinskom NOO Prozora, Štabu Ramskog NOPO i Štabu 10. hercegovačke brigade. Biran za vijećnika I i II zasijedanja AVNOJ-a. Poginuo u Prozoru 11. decembra 1944. u borbi protiv ustaša – 357

Ostojić, komandant četničkog odreda s teritorije smederevskog okruga. Ubijen početkom decembra 1943. od boraca Kosmajskog NOP odreda – 220

Ot Hans (Ott Hans; Doktor Bauks, »R«, 513«), inženjer. Rukovodilac njemačke ekipe za istraživanje uglja i boksita na teritoriji NDH za firmu »Hanza Lajhtmetal«. Posredovao u pregovorima partizanske i njemačke delegacije za razmjenu zarobljenika – 282, 355, 375

Palkovljević Boško Pinki (1920–1942). Kao đak srednje škole u Novom Sadu postao član SKOJ-a, a 1940. i sekretar SKOJ-a u školi. Hapšen i proganjan. Učestvovao u pripremama bjekstva komunista iz zatvora u Sremskoj Mitrovici 21. avgusta 1941. Istakao se kao hrabar borac i diverzant u Sremu 1941. Kao partizanski kurir početkom januara 1942. probio se iz Srema do Vrhovnog štaba u rejon Romanije. Poginuo 10. juna 1942. u Maloj Remeti štiteći povlačenje naroda ispred Nijemaca. Narodni heroj – 113

Pandža Mehmed, profesor teologije iz Sarajeva. U toku rata komandant muslimanske vojne organizacije »Zeleni kadar« u istočnoj Bosni. Zarobljen 10 novembra 1943. od boraca 2. krajiške brigade. Poslije zarobljavanja dao izjavu o pristupanju NOP-u i objavio proglas muslimanskom stanovništvu pozivajući ga da stupa u redove NOVJ. U zimu 1943/44. u toku njemačkih operacija u istočnoj Bosni zarobljen i odveden u Sarajevo. Poslije rata zbog saradnje s okupatorom osuđen na višegodišnji zatvor – 215, 257, 358

Pantić Radisav (1906–1943), zemljoradnik. U međunarodnom periodu pripadao lijevom krilu Demokratske stranke koje je vodio dr Ivan Ribar. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio član seoskog NOO-a u Vukosavcima. Poslije povlačenja partizanskih snaga iz Srbije, novembra 1941, po nalogu Okružnog komiteta u Aranđelovcu ostao u selu na ilegalnom radu. Njegovu aktivnost otkrili su četnici Draže Mihailovića, pa su ga oktobra 1943. zaklali – 285

Panjković Stevan (1895–?), zemljoradnik iz Bunića (Luka). Od 1913. do 1924. bio na radu u SAD, gdje se uključio u revolucionarni pokret i postao član KP. Od 1924. do 1928. bio u SSSR-u, završio je KUNMZ. Polovinom 1928. došao u Jugoslaviju u grupi aktivista koji su radili na sprovođenju *Otvorenog pisma* IK KI članovima KPJ; dodijeljen partijskoj organizaciji u Nišu, gdje je bio član MK do februara 1929. Tada emigrirao u Beč, pa u SAD. Poslije oslobođenja vratio se u Jugoslaviju. Umro u Beogradu – 337.

Parmač Stanko (1913–1982), učitelj. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio komesar čete, operativni oficir bataljona »Marko Orešković«, politički komesar II operativne zone NOV i PO Hrvatske, zamjenik komandanta 1. dalmatinske brigade, načelnik Štaba 28. divizije i komandant 19. divizije. Poslije rata bio zamjenik komandanta JRM. načelnik Štaba JRM i direktor PIK »Neretva« u Opuzenu. Isključen iz SKJ 1975. Kontraadmiral JNA. Narodni heroj – 28.

Paunović Stanko (1907–1942). Do II svjetskog rata metalski radnik. U revolu-

cionarnom pokretu od 1926, a član KPJ od 1928. Zbog revolucionarnog rada uhapšen i 1929. osuđen na 16 godina robije. Pobjegao iz sremskomitrovačke kaznione zajedno s drugim političkim osuđenicima noću 21/22. avgusta 1941. Odmah biran za člana Biroa CK KPJ za Srem. Jedan je od najistaknutijih organizatora ustanka u Sremu. Bio je komesar Fruškogorskog NOP odreda i politički komesar Štaba NOP odreda Srema. Poginuo 1942. u toku neprijateljske ofanzive na partizanske snage na Fruškoj gori. Narodni heroj – 113

Pavelić dr Ante (1889–1959), vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske, kvisling i ratni zločinac. Godine 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku vladu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje komunista i svih rodoljuba, uništenje Srba, Jevreja, Roma i borba protiv progresa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su stotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije, živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu – 18, 94, 143, 164, 236, 294, 307, 371, 372

Pavičić Mile (1899–1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u komandir čete, nastavnik Oficirske škole Vrhovnog štaba, referent za vojne vlasti u pozadini, zatim za vojno vazduhoplovstvo VŠ, vojni inspektor Štaba 1. bosanskog korpusa, komandant 1. vazduhoplovne baze NOVJ, član Vojne misije VŠ u SSSR-u, Poslije rata general-major i zamjenik komandanta Vazduhoplovstva JA. – 46

Pavić Janko, zemljoradnik iz Dragoševca (Žumberak), vijećnik ZAVNOH-a i II zasjedanja AVNOJ-a – 376

Pavlić Pavle (1900–1980). Do II svjetskog rata drvosječa. Od 1926. jugoslovenski iseljenik u Kanadi. Član KP Kanade odnosno KPJ od 1930. Jedan je od pokretača i urednika prvog lista naših iseljenika u Kanadi, »Nezaposleni radnik« i sekretar Saveza radničko-seljačkih klubova jugoslovenskih iseljenika (1934). Biran za člana Komisije CK KP Kanade za rad s nacionalnim grupama (1936) i člana Gradskog komiteta KPK u Vankuveru (1938). Član je savezničke misije za vezu s NOVJ koja se spustila kod Brinja u Lici 20/21. aprila 1943. Misiju je napustio decembra 1943. i pristupio NOP-u. Do kraja rata bio pri GŠ NOV Hrvatske; bio je predavač na političkim kursevima. Poslije rata organizuje Glavni zadružni savez Hrvatske, a bio je i direktor »Zadružne štampe« – 346

Pavlović Dragoslav (1888–1944), potpukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Četničkom pokretu D. Mihailovića pristupio u ljeto 1941. Učestvovao je skoro u svim pregovorima koje je D. Mihailović lično vodio s Titom (ili s GŠ NOVJ) i predstavnicima Vermahta. Bio je načelnik štaba D. Mihailovića. Od avgusta 1942. bio delegat Štaba D. Mihailovića u Šumadiji i sjevernoj Srbiji; 1943. delegat u istočnoj Srbiji, a potom komandant pozadine VK JVUO. Zbog razilaženja s D. Mihailovićem oktobra 1944. ubijen od četnika – 367

Pavlović Milovan (1918–1943), učitelj. Učiteljsku školu završio u Beogradu, u kojoj postaje član SKOJ-a. Službovao je u više mjesta u Srbiji: u Kloki, Natalincima i Donjoj Trnavi kod Topole. Saradnik NOP-a i član KPJ od 1941. Radio je na prikupljanju obavještajnih podataka, održavanju veza i obezbijeđivanju raznog materijala. Po otkrivanju njegove djelatnosti četnici Draže Mihailovića zaklali su ga juna 1943 – 285

Pecarski Živojin Žika (1894–?), član KPJ od 1919. Partijski rukovodilac u Nišu. Član Oblasnog komiteta KPJ za Niš do kraja 1924. Tada odlazi u Moskvu, gdje pohađa Komunistički univerzitet »Sverdlov«. Delegat na IV kongresu KPJ u novembru 1928. u Drezdenu, kada je izabran za člana CK KPJ. Na konstitutivnom sastanku CK KPJ izabran u Politbiro, kao i u najuže tijelo – Sekretarijat. U rukovodstvu je bio do oktobra 1929, kada je na II plenumu CK KPJ isključen. Tada odlazi u emigraciju u SSSR, gdje živi sve do završetka II svjetskog rata,

kada se vraća u Jugoslaviju. Bio član KPJ do 1948. Umro u Nišu – 337

Pedišić Vlado, pilot. Od oktobra do decembra 1943. bio u sastavu Prve vazduhoplovne baze NOV i POJ u Livnu. Poginuo 6. decembra 1943. prilikom prodora njemačko-ustaških jedinica na ovo područije – 135, 340

Pejčev Pervanov Ivan (1901–1968), bugarski partijski i vojni funkcioner. Član bugarskog Komsomola od 1919. Učesnik septembarskog ustanka 1923. Emigrant u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu od 1923. do 1934. i 1936–1943. Jedno vrijeme radio u apartu Kominterne. Po nalogu CK BKP i posredstvom VŠ NOVJ vratio se u Bugarsku februara 1944. Poslije rata radio u CK BKP i bio komandant pograničnih trupa i zamjenik ministra informacija – 219, 275, 280, 313, 319, 359

Pejić, potporučnik JV, komandant četničke jedinice u centralnoj Bosni. Uhvaćen i likvidiran novembra 1943. u okolini Doboja – 208

Pejnović Kata (1899–1966). Do II svjetskog rata seoska domaćica. Član KPJ od 1938. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Lici. U toku rata posebno se bavila radom na organizovanju žena. Na I zemaljskoj konferenciji AFŽ (6–8. decembra 1942. Bosanski Petrovac) izabrana za predsjednicu AFŽ Jugoslavije. Bila je i vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata obavljala je više funkcija u Saboru SR Hrvatske i drugim društveno-političkim organizacijama. Bila je čan CK KPH. Narodni heroj – 376

Perić Ratko (1914), rudar. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio komandant Majevičkog NOPO, 2, istočno-bosanskog udarnog bataljona, komandant 1. majevičke brigade, zamjenik komandanta 15. majevičke NOU brigade, pa 38. divizije. Poslije rata bio je pomoćnik načelnika OZN-e za BiH, komandant grada Sarajeva, komandant puka. General-major JNA u penziji. Narodni heroj – 232, 363

Perković Mile (1919). Do II svjetskog rata metalski radnik. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio, između ostalog vijećnik ZAVNOBiH-a i vijećnik I, II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, Ustavotvorne skupštine FNRJ i poslanik Vijeća proizvođača Narodne skupštine NR BiH, pomoćnik ministra rada i ministra drvne industrije NR BiH. Od 1951. direktor Preduzeća drvne industrije u Živinicama i u Blažuju; sekretar Sekretarijata za industriju i zanatstvo NR BiH i drugo – 334, 335, 357

Peruničić Mile (1890–1961), učitelj. Učestvovao u mladoturskoj revoluciji u Sandžaku 1908. i u crnogorskoj vojsci u 1. balkanskom i 1. svjetskom ratu. Između dva rata pripada Demokratskoj stranci. Član KPJ od 1942. U NOR-u od 1941: komandant Crnogorsko-sandžačkog odreda, član GŠ NOPO Sandžaka, zamjenik komandanta 3. proleterske sandžačke brigade; vijećnik AVNOJ-a, sekretar AVNOJ-a. Poslije rata je bio sekretar Privremene narodne skupštine, Ustavotvorne skupštine i Prezidijuma Savezne narodne skupštine – 271, 341, 362

Petković Nikola Seljak (1900–1929), radnik; skojevski aktivist u Beogradu; zavrbovan od beogradske policije 1926; u međuvremenu bio član Biroa CK SKOJ-a; čim ga je otkrio kao provokatora, CK SKOJ-a ga je prebacio u SSSR, gdje je osuđen na smrt – 339

Petričević Branko Kađa (1914–1981). Član SKOJ-a je od 1932. na Pravnom fakultetu u Beogradu; član KPJ od 1933. Prije rata bio je član i organizacioni sekretar PK KP za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju, zatim organizacioni sekretar i MK KPJ za Cetinje. U NOP-u je od 1941. Bio je komesar divizije, korpusa i 3. armije, a nakon oslobođenja pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JNA do 1948, kada je lišen svih funkcija i isključen iz KPJ zbog prihvatanja Rezolucije Informbiroa. Prije penzionisanja (1969) bio je urednik Izdavačkog preduzeća »Rad« – 65, 322

Petrović Dragutin (1899–1941), keramičarski radnik. Član KPJ od 1919. Do 1923. učestvuje u partijskom radu u Zagrebu, a potom prelazi na rad u Beograd. Uhapšen 1929. kao član MK KPJ i osuđen na 2 godine robije. Po izlasku s robije 1931. vraća se u Zagreb, gdje je 1934. izabran u PK KPJ za Hrvatsku. Delegat KPJ na VII kongresu KI 1935.

Poslije provale u Zagrebu 1936. prelazi u emigraciju. Po povratku, 1938–1939. bio je član privremenog rukovodstva KPJ i sindikalni funkcioner. Uhapšen u Zagrebu u decembru 1939. i upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi. U NOP-u učestvuje od 1941 – 339

Petrović dr Nikola (1910), inženjer. Revolucionarnom pokretu pristupio kao student; član KPJ od 1932. U NOR-u od 1941; bio član PK KPJ za Vojvodinu, član Predsjedništva AVNOJ-a i član Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Poslije oslobođenja član vlade DFJ. Naučni saradnik Istorijskog instituta u Beogradu. Prihvatio rezoluciju IB – 374

Pijade-Nešić Leposava Lepa (1897–1975), profesor književnosti. Član KPJ od 1920. Učesnik NOR-a od 1941. Revolucionarnom pokretu pristupila kao student preko svog supruga Vladimira Nešića, koji je kao komunista ubijen 1929. Po nalogu KPJ otišla 1932. u Sovjetski Savez, gdje je kao predavač na KUNMZ-u boravila do 1936. Za Mošu Pijada udala se 1939. Od 1940. do juna 1943. radila (povezano sa KPJ) u Direkciji za ishranu u Beogradu. Po dolasku na oslobođenu teritoriju uključila se u rad tek osnovanog Tanjug-a, a od decembra 1943. do oslobođenja Beograda nalazila se u sastavu Pratećeg bataljona Štaba 3. Korpusa (Odjeljenje za kulturu i prosvjetu) i Propagandnom odjeljenju GS NOV Srbije. Poslije rata radila u Saveznoj skupštini (Dopisničko odjeljenje) i kao redaktor u IP »Kultura« – 335

Pijade Moša (1890–1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ »Komunista«, 1925. osuđen na 20 godina robije, koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934. osuđen na još 2 godine robije. Mandator CK KPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. S R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov »Kapital«. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilećkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941: radio na organizovanju ustanka u Crnoj Gori; u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na I zasijedanju; od Drugog zasjedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IK CK SKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada – 121, 187, 270, 335, 336, 339, 374, 375

Pilipović Pero, borac Kozarskog NOP odreda. Pohvaljen 24. novembra 1943. od vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita za izuzetnu hrabrost koju je ispoljio prilikom napada ovog odreda na železničku prugu Kostajnica – Bosanski Novi 20. novembra 1943 – 250

Pirc France (1899–1954). U austrougarskoj vojsci završio oficirsku školu, a u Jugoslovenskoj vojsci pilotsku školu. Imao je čin pukovnika. Za NOP radio od 1941, kao pukovnik RZ NDH, a u NOVJ od oktobra 1943. U ratu je bio načelnik Odjeljenja za vazduhoplovstvo Vrhovnog štaba NOV i POJ i komandant Vazduhoplovstva NOVJ. Poslije rata je komandant vazduhoplovstva JNA i ambasador FNRJ u Argentini. General-major avijacije – 216, 322, 358

Piruze Petre (1907-1980). Pravnik. U međuratnom periodu pripadao je naprednom pokretu. Član KPJ od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u ohridskom kraju. Zbog revolucionarne djelatnosti osuđen 1941. od bugarskih okupacionih vlasti na smrt u odsustvu. U toku NOR-a bio je sekretar MK KPJ za Ohrid, komandant odreda i 2. operativne zone, član GŠ NOV i PO Makedonije, član Inicijativnog odbora za sazivanje ASNOM-a vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a, delegat Prvog zasjedanja ASNOM-a i član Prezidijuma ovog tijela. Poslije rata bio je poslanik Privremene narodne skupštine DFJ. Prihvatio Rezoluciju IB – 377

Pobrić Edhem (1920). Do II svjetskog rata je bio student. Na fakultetu se uključuje u rad organizacija naprednog studentskog pokreta. Član KPJ od prije

rata. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan je od organizatora ustanka na području opštine Teslić. U toku NOR-a je bio, između ostalog, vijećnik I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a. Prihvatio Rezoluciju IB. – 357

Počuča Mile (1899–1979), stolarski radnik. Član KPJ od 1923. Od 1929. do 1935. bio na robiji u Sremskoj Mitrovici Član CK KPH za Liku od 1940. Jedan je od organizatora ustanka 1941. u Lici. U toku NOR-a je bio komesar 1. ličkog NOPO »Velebit«, član PB CK KPH, član Predsjedništva ZAVNOH, vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je na dužnostima potpredsjednika Prezidijuma Sabora Hrvatske, člana Izvršnog vijeća Hrvatske, člana Izvršnog komiteta CK KPH, člana CK KPJ i član Savjeta Federacije. Više puta je biran za poslanika u Saboru Hrvatske i u Saveznoj narodnoj skupštini. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 376

Poleksić Momčilo (1912–1984), vojni službenik u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i učesnik NOB-a od 1941. Bio je komandant Durmitorskog NOPO i bataljona u 4. crnogorskoj proleterskoj brigadi, šef sekcije za naoružanje Ekonomskog odsjeka VŠ NOV i POJ, zamjenik komandanta 7. krajiške brigade, načelnik Štaba 9. dalmatinske divizije i 13. korpusa NOVJ. Poslije rata, do 1948, kada je prihvatio Rezoluciju IB, nalazio se na službi u JNA – 28

Poležina dr Vladimir (1912-1981), pravnik. U međuratnom periodu aktivan u naprednom studentskom pokretu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Od maja do septembra 1943. zatočenik u italijanskom logoru »Porto Romano«, u Albaniji. Po povratku iz logora postavljen za člana Odjeljenja za narodnu vlast pri GŠ NOV i PO Makedonije. Bio je vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a, delegat Prvog zasjedanja ASNOM-a i drugi sekretar Prezidijuma ASNOM-a – 377

Polič Zoran Marko (1912), pravnik. Do II svjetskog rata bavio se advokaturom i bio pravnik u Državnom pravobranilaštvu u Ljubljani. Učesnik NOR-a od 1941 Predstavnik slovenačkog Sokola u OF od njenog osnivanja. Bio je član Mjesnog i Pokrajinskog odbora OF u Ljubljani, član IO OF Slovenije, član Predsjedništva SNOS-a, načelnik Sudskog odjeljenja GŠ NOV i PO Slovenije, vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine, Narodne skupštine FNRJ prvog i drugog saziva i Skupštine NR Slovenije. U prvoj vladi Slovenije je ministar unutrašnjih poslova, a potom ministar finansija i član IV NR Slovenije, državni podsekretar za finansije FNRJ, sekretar Saveznog sekretarijata za budžet i opštu upravu, član više odbora Savezne skupštine, član GO SSRN Slovenije – 361

Popivoda Krsto (1910), revolucionarnom pokretu pristupio u cetinjskoj gimnaziji. Član KPJ od oktobra 1933. Radio u tehnici MK KPJ za Suboticu, gdje je uhapšen u oktobru 1943. i osuđen na 18 mjeseci strogog zatvora. Ponovo je uhapšen u junu 1937. kao član oblasnog rukovodstva KP za užu Srbiju sa sjedištem u Kragujevcu i osuđen na 2 godine robije. I pored strahovitog mučenja, držao se herojski i nije ništa priznao. Po izlasku s robije član je Agitpropa PK KPJ za Srbiju; organizator i rukovodilac partijskih kurseva; a na V konferenciji KPJ (1940) izabran je za kandidata za člana CK KPJ. Nakon okupacije je bio član Biroa PK KPJ za Crnu Goru, a poslije oslobođenja na visokim partijskim i političkim dužnostima. Član Savjeta federacije. Narodni heroj – 335

Popivanova Malina (1902-1954), apotekarska pomoćnica. Član KPJ od 1920. Bila je član MK KPJ za Skoplje do 1924, kada je po odluci CK KPJ otišla u Moskvu na Komunistički univerzitet »Sverdlov«. U Jugoslaviju došla 1928. s grupom partijskih aktivista da bi radila na sprovođenju Otvorenog pisma KI članovima KPJ. Iste godine učestvovala na IV kongresu KPJ u Drezdenu. Radi lečenja ponovo otišla u Sovjetski Savez u jesen 1929. Od tada do 1937. u Černjiševu (Tjumenska oblast) predavala istoriju u jugoslovenskom sektoru KUNMZ-a. Iz Partije isključena 1937; uhapšena u vreme staljinističkih čistki i dve godine, zajedno sa svojim suprugom Vladimirom Sakunom, provela u zatvoru. Od 1939 ponovo je predavač istorije u Tjumenu, gde je i umrla 1954 – 377

Popović Konstantin Kočo (1908), Apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu: bavio se književnošću, i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od I i član njegovog Predsjedništva od II zasijedanja. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, CK SKJ, Predsjedništva CK SKJ i Savjeta Federacije. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom slobode. Rezervni general-pukovnik – 14, 17, 20, 22, 43, 63, 374, 377

Popović Mile – 316

Popović Nikola (1907–1967), glumac, pozorišni i filmski reditelj. Posle studija režije i glume u Berlinu (1927–1931), angažovan kao glumac u Narodnom pozorištu u Beogradu (1931–1939). Od 1939. do 1941. bio je osnivač, glumac i reditelj u Umetničkom pozorištu u Beogradu. Učesnik je NOR-a od 1941. Bio je član KPJ – SKJ. U toku NOR-a je bio ilegalac u Beogradu (1941–1943), kada s grupom beogradskih intelektualaca odlazi na oslobođenu teritoriju. U sastavu NOVJ je bio član Pozorišta nacionalnog oslobođenja i rukovodilac Filmske sekcije pri VŠ NOVJ. Poslije rata je bio generalni sekretar i pomoćnik upravnika Narodnog pozorišta u Beogradu, potom radi na formiranju jugoslovenske kinematografije i u Radio Beogradu kao reditelj i glumac. Režirao je prvi posleratni jugoslovenski film »Beograd« i igrane filmove »Majka Katina«, »Živjeće ovaj narod« i »Major Bauk«. Kao glumac dao je nekoliko kreacija najvišeg umjetničkog dometa – 82

Popović Pero Aga (1905–1930), član SKOJ-a od 1923; sekretar MK SKOJ-a za Beograd 1924; od jeseni 1924. do 1928. pohađao Komunistički univerzitet »Sverdlov« u Moskvi, a po povratku postaje organizacioni sekretar CK SKOJ-a. Smrtno je ranjen u borbi s policijom avgusta 1930. u Zagrebu, uhvaćen i pod mučenjem umro – 338

Popović Vladimir Vlado (1914–1972), student. U radnički pokret stupio 1929; član KPJ od 1932. Bio sekretar MK KPJ u Beogradu, Hapšen i proganjan. Kao predstavnik Beogradskog univerziteta učestovovao na Svetskoj konferenciji studenata komunista i socijalista i na Svetskoj konferenciji studenata. U španskom građanskim ratu dobio čin kapetana i najviše odlikovanje. Po povratku iz Španije član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za kandidata za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941: delegat CK KPJ u Hrvatskoj, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH; član Vrhovnog štaba; politički komesar, pa komandant 3. korpusa NOVJ, potom predstavnik NKOJ-a u Bugarskoj. Poslije rata ambasador, član SIV-a, generalni sekretar Predsjednika Republike; član CK SKJ, Narodni heroj – 20

Popović Vojin (1913–1962), student prava. Član KPJ od 1937. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen. U NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar Južnohercegovačkog NOPO i 3. udarnog hercegovačkog bataljona, zatim zamjenik političkog komesara i zamjenik komandanta 10. hercegovačke brigade i politički komesar 26. pa 23. divizije. Poslije rata je politički komesar Garde JNA, pomoćnik komandanta armije, komandant divizije i područja. General major JNA – 28

Popović Vujadin (1916), pravnik. Učesnik NOR-a od jula 1941, od kada je i član KPJ. Za vrijeme rata je bio politički komesar čete, pa bataljona Zetskog odreda; od juna 1942. komandir čete, zatim komandant bataljona u 5. crnogorskoj brigadi; od avgusta 1943. komandant iste brigade. Avgusta 1944. postaje načelnik Štaba Bregalničko-strumičkog korpusa, a februara 1945. politički komesar 15. korpusa. Poslije rata komandant divizije, načelnik štaba armije, pomoćnik komandanta armije. Završio je Višu vojnu akademiju JNA 1952. general-potpukovnik JNA – 168

Poptomov Vladimir (1890–1952). U međuratnom periodu više godina je živeo u Sovjetskom Savezu. Od 1925. do 1933

bio je politički sekretar VMRO (ujedinjenje) i urednik lista »Makedonsko delo«. Poslije 1934. radi u aparatu Kominterne. Na II zasjedanju AVNOJ-a izabran je za vijećnika iz Makedonije i člana Predsjedništva AVNOJ-a. Pod pritiskom inostranog odjeljenja CK BKP opredjelio se za Bugarsku. Od 1945. do 1947. nastavio je politiku Dimitrova (bratska saradnja između Bugarske i Jugoslavije). Od 1948, naročito kao ministar spoljnih poslova i potpredsjednik vlade NR Bugarske istakao se u antijugoslovenskoj kampanji Informbiroa – 286, 376, 377

Pozderac Nurija (1892–1943), učitelj. Član JMO. Na izborima 1935. izabran za narodnog poslanika na listi JMO za srez Cazin. U NOR-u od 1941. Vijećnik i potpredsjednik I zasijedanja AVNOJ-a. U bici na Sutjesci podlegao zadobijenim ranama – 261, 325

Preka Aleksandar (1897), bankarski činovnik. Trgovačku akademiju završio u Sarajevu. U međuratnom periodu radio u tuzlanskim bankama: u Ujedinjenoj hrvatskoj banci, Prvoj hrvatskoj banci i Privrednoj banci. Pripadao je HSS-u na čijoj listi je 1935. biran za narodnog poslanika za okrug tuzlanski. Od 1941. do 1943. živi u Tuzli, kada počinje njegova saradnja s NOP-om. Biran za vijećnika i člana Predsjedništva ZAVNOBiH-a i II zasijedanja AVNOJ-a. U povratku za istočnu Bosnu januara 1944. zarobljen na Majevici i odveden u Zagreb radi istražnog postupka. Poslije rata radio kao bankarski činovnik u Narodnoj banci FNRJ u filijalama u Tuzli i Zagrebu – 335, 357, 374

Pribićević dr Rade (1896–1953), advokat. Pravne nauke i Visoku diplomatsku školu završio u Parizu. Jedan od osnivača i prvi predsjednik Društva Srba u Hrvatskoj »Prosvjeta«; Istakao se radom na produbljavanju sloge između Srba i Hrvata. U toku NOR-a biran za vijećnika AVNOJ-a. Bio je član Predsjedništva ovog tijela, povjerenik za građevine NKOJ-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine, sudija Vrhovnog suda NR Hrvatske, ministar građevina vlade FNRJ, potpredsjednik vlade NR Hrvatske i ambasador FNRJ u Poljskoj i Kanadi – 187, 271, 374, 376

Pribišic Lazo (1902–1963). Do II svjetskog rata bavio se zemljoradnjom. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio komandant zbjega »Iliju«, komandir čete u Popovom Polju, član Štaba bataljona »Neđo Čubrilović« (1941). U toku 1942. bio je na liječenju od posljedica teškog ranjavanja. Od 1943. do kraja rata je bio predsjednik ilegalnog NOO-a za srez Ljubinje, vijećnik I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a; član Privremenog oblasnog NOO-a za Hercegovinu, predsjednik Okružnog NOO-a za južnu Hercegovinu. Poslije rata nalazio se na položaju člana IO Oblasnog NOO-a za Hercegovinu, a bio je i poslanik Narodne skupštine NR BiH – 357

Primorac Rudolf (1904–1979). Prije II svjetskog rata oficir Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku NOR-a je bio instruktor u 4. operativnoj zoni, načelnik Štaba 1. dalmatinske brigade, načelnik Štaba 3. divizije, načelnik Štaba 2. korpusa, načelnik GŠ NOV i PO Srbije, pomoćnik načelnika VŠ NOVJ i šef Vojne misije u SSSR-u. Poslije rata je bio pomoćnik načelnika Generalštaba JNA, glavni inspektor JNA i komandant Graničnih jedinica Jugoslavije. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 20, 45, 319

Prvčić S. Stjepan (1893–?), zemljoradnik. Pripadao HSS od 1918. Bio istaknuti radićevac u srezu koprivničkom. Zbog političke djelatnosti osuđen na 8 godina robije. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a radio u pozadini kao član ilegalnih NOO-a na terenu Bjelovara i Koprivnice. Biran je u najviša predstavnička tijela NOP-a – ZAVNOH i AVNOJ. Poslije rata je bio ministar poljoprivrede u vladi NR Hrvatske, poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, i Narodne skupštine FNRJ, zastupnik u Saboru Hrvatske 1946–1953, i poslanik Vijeća proizvođača Savezne narodne skupštine. Više godina je bio i potpredsjednik Glavnog zadružnog saveza Hrvatske – 376

Pucar Đuro (1899–1979), bravarski radnik. Član SKOJ-a od 1920, a KPJ od 1922. Od 1924. radio u Željezničkoj radionici u Subotici, gdje je bio i član Mjesnog komiteta KPJ. Zbog revolucio-

narne djelatnosti osuđen 1929. na 8 godina robije, a kazna mu je u toku robije povećana još za 2 godine. Od 1939. živi ilegalno u Sarajevu, postaje član PK KPJ za BiH, a 1940. član CK KPJ. U NOB-u rukovodi ustankom u Bosanskoj krajini, član je Glavnog štaba BiH, potpredsjednik ZAVNOBiH-a i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio na visokim dužnostima u BiH i Federaciji: predsjednik vlade NR BiH, sekretar CK KP BiH, član Politbiroa CK KPJ, odnosno SKJ, član Savjeta Federacije. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada - 357, 370, 374

Purić dr Božidar (1891–1981), diplomata. U aprilskom ratu 1941. emigrirao je u inostranstvo. Do početka avgusta 1943. najprije poslanik, a zatim ambasador Kraljevine Jugoslavije u Londonu. Predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije u emigraciji od 10. avgusta 1943. do 10. juna 1944. Na suđenju Draži Mihailoviću (jun–jul 1946) osuđen je, u odsustvu, na 16 godina robije – 349, 351, 372

Putarek Vinko, domobranski vojnik. Slučajni putnik u avionu DO–17 s kojim je posada aviona u sastavu Džemil Bukovac, Krunoslav Kužinić, Viktor Tabaković i Jure Grgić preletjela 13. novembra 1943. iz Mostara na oslobođenu teritoriju kod Livna. U redovima NOVJ ostao do kraja rata. Poslije rata bio oficir JNA u sastavu JRV – 359

Račić Dragoslav (1905–1945), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. Kao komandant četničkog Cerskog odreda u zapadnoj Srbiji 1941. učestvovao zajedno s partizanskim jedinicama u borbama protiv okupatora. Početkom novembra stupa u otvorenu borbu protiv NOP-a i sa svojim jedinicama, kao komandant odreda, komandant grupe korpusa i komandant 4. grupe jurišnih korpusa vodio borbe protiv partizana u Srbiji i istočnoj Bosni. Ubijen kao odmetnik 1945 – 90, 328

Račić Puniša, radikalski poslanik. Atentator na prvaka Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića u Narodnoj skupštini 20. juna 1928. Osuđen na 20 godina robije. Godine 1941. pustili ga Nijemci. Poslije oslobođenja Vojni sud 21. srpske udarne divizije osudio ga na smrt – 337

Radević Petar (1918), pilot, potporučnik RV jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od septembra 1942. do novembra 1943. i od 1944. do 1957. U toku NOR-a je bio učesnik 13. julskog ustanka u Crnoj Gori, borac bataljona »18. oktobar« i 2. bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta i komandant 3. batanjona »Josip Jurčević« 1. dalmatinske brigade i zamjenik komandanta ove brigade. U toku bitke na Sutjesci ponovo komandovao 3. bataljonom 1. dalmatinske brigade, a potom grupom bataljona. Za komandanta 1. grupe bataljona 10. hercegovačke brigade postavljen septembra 1943. Zbog striktne primjene kazne za dezerterstvo juna 1943. odlukom VŠ NOVJ od 9. XI 1943. smijenjen s komandnog položaja, lišen čina, isključen iz KPJ i upućen kao borac u sastav 2. korpusa NOVJ. Avgusta 1944. po razjašnjenju njegovog slučaja VŠ ga uputio u Sovjetski Savez u Vazduhoplovnu akademiju. Poslije rata je bio komandant 1, 3. i 39. vazduhoplovne lovačke divizije. Penzionisan 1956. u činu vazduhoplovnog pukovnika JNA. Narodni heroj – 224, 360

Radić Pavle (1880–1928), bankarski činovnik, političar i publicist. Kao sinovac Stjepana Radića svoj politički uspon postiže za vrijeme tzv. Obznane protiv HRSS-a odnosno njene zabrane (1924), zastupajući ideje svoga strica. Bio ministar za agrarnu reformu u Pašićevoj vladi i Uzunovićevim vladama (1925–1926). Poginuo kao žrtva atentata na S. Radića u Narodnoj Skupštini (20. juna) – 337

Radić Stjepan (1871–1928), godine 1903. učestvuje u hrvatskom narodnom pokretu protiv mađarskog pritiska i već tada odlučuje da s bratom Antunom osnuje Seljačku stranku (1904). Zasnivajući svoju politiku na priznavanju jugoslovenske državne zajednice, uz punu afirmaciju hrvatske nacionalne individualnosti, zalagao se za federativno uređenje, zbog čega je došao u sukob s nosiocima unitarističkih i centralističkih koncepcija u Kraljevini SHS. Bio je na čelu HRSS-a, a docnije HSS-a. Zajedno sa Svetozarom Pribićevićem formira 1927. Seljačko-demokratsku koaliciju. Umro poslije

ranjavanja u Narodnoj skupštini (8. avgusta). Kao jedan od vođa Hrvatsko-srpske koalicije, do proljeća 1918. kolebao se između imperijalizma (borba za posebnost Južnih Slovena u okviru Austro-Ugarske) i jugoslovenstva, a poslije se odlučno opredijelio za nezavisnost južnoslovenskih naroda – 337

Radić Vojislav Voja (1902–1977), metalski radnik. U međuratnom periodu član rukovodilac sindikalnih organizacija u Beogradu i Kragujevcu. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio komandir 1. čete Kragujevačkog NOP odreda, zamjenik komandanta 3. (kragujevačkog) bataljona 1. proleterske brigade i obavještajni oficir, komandant 1. tenkovskog bataljona 1. tenkovske divizije i komandant 1. i 2. tenkovske brigade. U toku 1944. boravio je u Italiji, Egiptu i Sovjetskom Savezu. Poslije rata (1945–1956) je bio direktor Zavoda »Crvena zastava« u Kragujevcu. General-major JNA. Narodni heroj – 377

Radl, njemački general. Zarobljen od jedinica NOVJ 2. oktobra 1943. prilikom oslobođenja Tuzle. Poginuo kao zarobljenik 3. korpusa NOVJ prilikom forsiranja rijeke Krivaje novembra 1943 – 185, 351

Radojčić Savo Feđa (1913). Do II svjetskog rata visokokvalifikovani metalski radnik u Vojno-tehničkom zavodu u Kragujevcu. Član KPJ od 1939; član OK KPJ za Kragujevac od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio vršilac dužnosti komesara i komesar Kragujevačkog NOP odreda, komesar 3. bataljona (kragujevačkog) 1. proleterske brigade, član Politodjela 4. krajiške i rukovodilac Politodjela 9. krajiške brigade, komesar 1. šumadijske i 3. srpske brigade i 45. divizije i načelnik KOS-a 2. armije. Poslije rata (1945–1964) je bio na rukovodećim položajima u Upravi državne bezbednosti u AP Vojvodini i SR Srbiji. Bio je član ASNOS-a. Pukovnik JNA u rezervi. Član Savjeta SR Srbije – 317

Radojević Savo vid. Radojčić Savo

Radovanović Ljubomir Ljuba (1887–1964), profesor. Član KPJ od 1919; emigrirao u Beč 1921, gdje je bio član Zagraničnog komiteta KPJ. Učesnik IV kongresa KI (1922). Po povratku u zemlju bio je sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Osijek (1924), sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ (1928); više puta hapšen; pred rat se pasivizirao; 1939. isključen iz KPJ zbog učešća u frakcijskim borbama (istaknuti desničar). Za vrijeme okupacije bio je u logoru na Banjici. Prihvatio Rezoluciju IB – 336

Radović Darinka (1896–1943), seoska domaćica iz Rajkovca u Šumadiji. Saradnju s NOP-om počela 1942. iz patriotskih pobuda; kasnije je ta saradnja postala aktivna; organizovala je prikupljanje pomoći, zbrinjavala ranjene borce i obavljala kurirske poslove. Saznavši za tu njenu aktivnost, četnici Nikole Kalabića zaklali su je 23. maja 1943. zajedno s dvije kćeri. Narodni heroj – 285

Radović Joksim (1886–1961). Do II svjetskog rata kapetan JV. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku NOR-a je bio zamjenik komandanta Zetskog NOP odreda i komandant područja. Biran za vijećnika II i III zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ i člana CASNO-a. Poslije rata je bio poslanik Savezne narodne skupštine i Skupštine NR Crne Gore, potpredsjednik Prezidijuma NR Crne Gore i potpredsjednik Narodne skupštine Crne Gore. Bio je član GO NF Crne Gore, GO Crvenog krsta Crne Gore i predsjednik RO Saveza ratnih vojnih invalida. Pukovnik JNA – 357, 362

Radović R. Miloš (1915), pravnik. Do rata angažovan u radničkom pokretu. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu bio komandant Donjomoračkog bataljona, sekretar Sreskog NOO u Kolašinu, učesnik Ostroške skupštine (1943), član i zamjenik načelnika Ekonomskog odjeljenja VŠ NOVJ, zamjenik vijećnika na Prvom zasijedanju AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova vlade FNRJ, direktor Uprave materijalnih rezervi, član Savezne kontrolne komisije, savezni javni pravobranilac i sudija Vrhovnog suda SFRJ. – 357, 362

Radović Petar (1907–1944), student. Član KPJ od 1931. Zbog revolucionarnog rada 1934. osuđen na 3 godine robije. U toku izdržavanja kazne u mitrovačkoj kaznioni potpao pod uticaj frakcionaške grupe Petka Miletića, zbog čega je 1939. isključen iz KPJ. Učesnik NOR-a od

1941. U KPJ ponovo primljen 1942. U toku NOR-a je bio član Politodjela 5. krajiške brigade, politički komesar Oficirske škole pri VŠ NOVJ i politički komesar Mornarice NOVJ. Izvršio samoubistvo – 84

Radović Radovan (1915). Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1939. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio komesar Komskog NOP odreda, sekretar Mjesnog i Sreskog komiteta KPJ u Kolašinu i član CK KPJ u Kolašinu, zamjenik političkog komesara 4. crnogorske brigade i načelnik Personalnog odjeljenja 1. proleterskog korpusa. Poslije rata je bio instruktor u Političkoj upravi JA, načelnik Političke uprave oblasti, rukovodilac Kontrolne komisije opunomoćstva CK KPJ za vojnu oblast, politički komesar korpusa. Po završenoj VVA (1955) bio je pomoćnik direktora IMPP, član Organizacione komisije CK SKJ, sekretar Komisije za istoriju KPJ–SKJ i savjetnik u Skupštini SFRJ. Pukovnik JNA u rezervi – 141

Radović Ratko (1916), prije rata student prava. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio član rukovodstva ustanka sreza danilovgradskog, sekretar OK KPJ za podgorički okrug, rukovodilac Politodjela 3. proleterske (sandžačke) brigade i 37. divizije i pomoćnik političkog komesara 48. divizije. Poslije rata je bio politički komesar VMA, politički komesar divizije, sudija i predsjednik Vojnog suda u Beogradu. Završio je Pravni fakultet u Beogradu. General-major u penziji – 341

Radulović Nevenka, borac Kozarskog NOP odreda. Pohvaljena 24. novembra 1943. od vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita za izuzetnu hrabrost koju je ispoljila prilikom napada Kozarskog odreda na železničku prugu Kostajnica – Bosanski Novi 20. novembra 1943. – 250

Rakovac Joakim (1914–1945), zemljoradnik iz Istre. U toku napada na Jugoslaviju 1941. mobilisan u italijansku vojsku, u kojoj ostaje do sredine 1942. Od tada do pogibije januara 1945. učesnik NOP-a u Istri. Član KPJ od 1943. Kao organizator narodne vlasti i partijski radnik u Istri biran je za predsjednika Privremenog NOO za Istru (1943) i člana Oblasnog komiteta KPH za Istru (1943), vijećnika II i III zasijedanja ZAVNOH-a. Narodni heroj – 376

Ranković Aleksandar (Leka; 1909–1983) Član SKOJ od 1927. a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ za Srbiju; 1929. osuđen na šest godina robije; član i sekretar PK KPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938. (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941: član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik savezne vlade odnosno SIV; od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IK CK SKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svojih pozicija u Službi državne bezbjednosti na IV plenumu CK SKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CK SK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan – 83, 269, 339, 374, 377, 384

Ravela (Ravella), general italijanske vojske. Poslije kapitulacije Italije 9. septembra 1943. jedan od komandanata italijanskih partizana u sjevernoj Italiji – 50

Redžić dr Enver (1915). Do II svjetskog rata profesor njemačkog jezika. Član KPJ od juna 1941. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio sekretar Sreskog komiteta KPJ za Bihać, član OK KPJ za Bihać i vijećnik I, II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio poslanik Ustavotvorne skupštine DFJ, direktor IP »Svjetlost« u Sarajevu (1952–1959), direktor Instituta za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu (1961–1972), član IO Glavnog odbora SSRN BiH (1960–1962), član Revizione komisije CK SK BiH (1961–1965) i član Predsjedništva SK SSRNJ (1967–1971). Objavio je više naučnih radova iz istorije socijalizma –357

Rendulic Lotar (Lothar Rendulitz; 1881–1971), general-pukovnik Vermahta. Poreklom iz stare austrijske vojničke porodice. Vojničku karijeru počeo u austrijskom Generalštabu. U međuratnom

periodu bio vojni ataše u Londonu i Parizu, kada postaje vatreni pobornik nacionalsocijalizma. U sastavu Vermahta borio se na istočnom frontu od 1941. do avgusta 1943. kada je prekomandovan na Balkan za komandanta 2. oklopnog korpusa. Od jula 1944. komanduje 20. planinskom armijom u Finskoj. Na Hitlerov zahtjev, januara 1945. ponovo preuzima komandu na istočnom frontu (Sjeverna, Kurlandska i Južna armija). Aprila 1945. komandant je Južne armijske grupe koja brani Beč – 365

Ribar dr Ivan (1881–1968), advokat i političar. Jedan od osnivača Hrvatske demokratske stranke. Od 1919. aktivan učesnik u političkom životu u Jugoslaviji i branilac demokratskih sloboda u okviru Demokratske stranke, u kojoj vrši funkciju potpredsjednika. U vrijeme diktature pripada lijevom krilu ove stranke. Pristalica narodnog fronta. U NOR-u od 1941. vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Privremene narodne skupštine, a od 1945. do 1953. predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine – 187, 270, 291, 293, 295, 297, 300, 369, 377, 384, 388

Ribar dr Lola (1916–1943), student, 1935. postao član SKOJ-a, a 1936. član KPJ. U 1935. i 1936. učestvovao u više akcija i borbi studenata Beograda protiv režima. Kao predstavnik jugoslavenske omladine učestovao na Međunarodnoj omladinskoj konferenciji za mir u Briselu (1936) i na Svjetskom omladinskom kongresu za mir u Ženevi (1936). Od Titovog dolaska na čelo KPJ 1937. rukovodi Centralnom izvršnom omladinskom komisijom pri CK KPJ. Bio je sekretar CK SKOJ-a (1939–1943). Na V konferenciji KPJ izabran je za člana CK KPJ, a 1943. za člana PB CK KPJ. Uhapšen decembra 1939, a od januara do aprila 1940. bio u logoru u Bileći. U NOR-u od 1941. član VŠ NOV i POJ. Na I kongresu USAOJ-a (decembra 1942) izabran za njegovog predsjednika. Poginuo je kao šef Vojne misije VŠ NOV i POJ pri Savezničkoj komandi za Srednji istok na Glamočkom polju 24. novembra 1943. Narodni heroj – 83, 339, 374, 384, 392

Ribnikar Vladisav (1900–1955), novinar i politički radnik. Od 1924. direktor lista »Politika«; velikim dijelom njegova je zasluga što se »Politika« od sredine tridesetih godina sve izrazitije antifašistički orijentisala. Član KPJ od 1941; u NOB-u član Predsjedništva AVNOJ-a; jedan od osnivača agencije Tanjug i njen prvi direktor. Poslije oslobođenja savezni ministar, predsjednik Komiteta za nauku itd. – 82, 187, 352, 374, 377

Roćko vid. Čolaković Rodoljub

Rodić Slavko (1918–1949), geometar. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Drvaru i okolini. U ratu bio komandant Drvarskog gerilskog odreda, Petrovačkog bataljona, bihaćkog bataljona i 5. krajiškog odreda, zamjenik komandanta Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, komandant 5. divizije i 5. korpusa NOVJ. Poslije rata bio komandant 5. armije JA, zamjenik načelnika Generalštaba, član CK KP BiH, član Saveznog odbora NFJ. General-potpukovnik JA. Narodni heroj – 20, 85, 98

Rožman dr Gregorij (1883–1959), svećenik, od 1912. doktor teologije i biskup. Profesor Teološkog fakulteta u Ljubljani (1924–1929). Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. postao saradnik Trećeg Rajha organizujući oružane jedinice seoske straže – vrstu slovenačkog domobranstva protiv NOP-a. Zbog svog antikomunizma bio je tokom NOR-a među vodećim ličnostima kontrarevolucije u Sloveniji. Poslije rata (1946) u odsustvu osudio ga Vojni sud u Ljubljani na 18 godina prinudnog rada. Umro u izbjeglištvu – 317

Rukavina Ivan Ivo (1912), student. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Zbog progona, po odluci Partije emigrirao 1934; u toku 1935. i 1936. radio u tehnici KPJ koja je pripremala izdavanje »Proletera«. Učesnik španskog građanskog rata; bio je kapetan, komandant bataljona. Po porazu Republike interniran u logor u Francusku, a 1939. dolazi u zemlju, postaje član PK SKOJ-a za Hrvatsku. U NOR-u od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj: komandant GŠ Hrvatske, zatim 4. korpusa, Vojne uprave za Vojvodinu i šef Vojne misije u Parizu. Poslije rata načelnik uprave u SSNO, komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu

odbranu; član CK SKH i CK SKJ, general armije. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije – 20

Rumbak Ivan (1901–1977), zemljoradnik. Od 1923. do 1928. pripadao je HSS a od tada do 1941. djelovao je vanstranački. S politikom KPH, odnosno KPJ upoznaje se u zatvoru (1939) preko Karla Mrazovića. Za načelnika opštine Petrovsko izabran juna 1940. Na ovoj dužnosti ostao je, povezan s NOP preko OK KPH u Krapini, do maja 1943. Član KPH od marta 1943. Od prelaska na slobodnu teritoriju bio je član Kotarskog NOO-a i član Kotarskog komiteta KPH u Krapini, član IO Okružnog NOO-a u Krapini, vijećnik ZAVNOH-a (1943–1945) i AVNOJ-a II i III zasjedanja. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Savezne narodne skupštine (1945–1953), narodni zastupnik u Saboru NR Hrvatske i na drugim društveno-političkim i izvršnim funkcijama u Krapini – 376

Rupnik Leon (1880–1946), general vojske Kraljevine Jugoslavije. Po okupaciji zemlje stavio se na raspolaganje talijanskoj vojnoj komandi; postao ljubljanski župan i organizator kvislinške civilne uprave. Poslije kapitulacije Italije stavlja se u službu Nijemaca. Organizator kvislinške vojne formacije Slovensko domobranstvo. Kao ratni zločinac osuđen na smrt – 164, 294

Rus Josip Joža (Andrej) (1893–197..). Do II svjetskog rata sudija Apelacionog suda u Ljubljani. Veoma angažovan u sokolskoj organizaciji u Sloveniji. Kao predstavnik demokratskog krila ove organizacije učestvovao na osnivačkom sastanku Osvobodilne fronte. Biran za člana IO OF. Februara 1942. prešao u ilegalnost, a u maju na slobodnu teritoriju. Bio vijećnik I zasijedanja i vijećnik i potpredsjednik II zasijedanja AVNOJ-a. poslije rata potpredsjednik Ustavotvorne skupštine (1945), potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ (1946–1953), predsjednik Republičkog vijeća Narodne skupštine NR Slovenije (1954–1958) i predsjednik DTV »Partizan«. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 187, 270, 360

Ruzvelt Franklin Delano (Rousevelt Franklin Delano; 1882–1945), američki političar i državnik. Za predsjednika SAD biran uzastopno četiri puta (1932–1945) – 26, 313, 351, 352, 354, 381, 393

Sajers Kenet (Kenneth Syers), poručnik britanskog Kraljevskog ratnog vazduhoplovstva (RAF). Član Britanske vojne misije pri VŠ NOVJ. Spustio se padobranom na Petrovo polje (Bosna) da bi kao obavještajni oficir zamijenio Bila Stjuarta, koji je poginuo 9. juna 1943. u toku bitke na Sutjesci – 319

Sakun Vladimir (1902–1967), sovjetski revolucionar. Radio u aparatu Kominterne, bio u Sekretarijatu IK Kominterne za balkanske zemlje. Kao instruktor Kominterne dolazio u Jugoslaviju (1927–1929); najvjerovatnije je pod pseudonimom »Mirković« učestvovao u radu VIII zagrebačke partijske konferencije i u sprovođenju *Otvorenog pisma* IK KI članovima KPJ (1928) – 337

Samardžić Risto (1895–1930), sindikalnom pokretu BiH pristupio 1910. Član KPJ od 1919. Poslije dolaska u SSSR na KUNMZ-u postaje član SKP(b) 1926. Po odluci CK KPJ i IK Kominterne povučen 1929. iz škole, kooptiran u Politbiro CK KPJ u Beču i upućen na rad u zemlju. Uhapšen polovinom 1930. u Zagrebu i mučen na policiji. Umro je poslije više od godinu dana (15. oktobra) – 338

Santini Edo (1918). Do II svjetskog rata privatni namještenik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOB-a od 1941. U toku NOR-a je bio sekretar OK KPH za Split, sekretar OK KPH za Livno, zamjenik političkog komesara 20. divizije i pomoćnik političkog komesara Ratne mornarice NOVJ. Poslije rata inspektor u Političkoj upravi JA, načelnik Političke uprave JRM, politički komesar armije i korpusa, načelnik katedre u VVA JNA i pomoćnik glavnog urednika RVE. General-major JNA u penziji – 28

Sardelić Mirko (1912), građevinski inženjer. Do II svjetskog rata radio u Odjeljenju za građenje Ministarstva saobraćaja. Član KPJ od 1935. Zbog revolucionarske djelatnosti osuđen na godinu dana zatvora. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio ilegalac u Beogradu i Splitu, šef Obavještajnog centra NOVJ

u Splitu (1941/42), obavještajni oficir u Štabu 8. korpusa, član Vojne baze NOVJ u Bariju pri komandi savezničkih snaga u Italiji (1943–1944). Poslije rata je bio član Jugoslovenske misije pri Kontrolnom savjetu u Njemačkoj (1945–1947), načelnik u Ministarstvu inostranih poslova, savjetnik ambasade FNRJ u Vašingtonu i ambasador FNRJ u Finskoj (1947–1953) i savjetnik sekretara u Sekretarijatu za informacije SFRJ – 278

Savić Branislav Brano (1912–1984), pravnik. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu 1940. Pripadao Zemljoradničkoj stranci. Poslije otpuštanja s posla u Beogradu otišao u Šekoviće gdje se bavi političkim radom. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio zamjenik političkog komesara Birčanskog odreda, komesar i komandant Birčanskog NOP odreda i Birčanskog vojnog područja, vijećnik ZAVNOBiH-a i I, II i III zasijedanja AVNOJ-a i povjerenik Oblasnog NOO-a za istočnu Bosnu. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, Narodne skupštine NR BiH i Savezne narodne skupštine u više saziva, ministar saobraćaja u vladi NR BiH, predsjednik Višeg privrednog suda u Sarajevu. Član Savjeta SR BiH – 357

Savić dr Pavle (1909), profesor univerziteta. Od 1935. do 1939. u Parizu (zajedno s Irenom Žolio-Kiri i drugim fizičarima) uspješno radio na značajnim naučnim istraživanjima. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941: na radu u Vrhovnom štabu, vijećnik AVNOJ-a, (potpredsjednik na I zasijedanju); član Vojne misije VŠ u Moskvi. Poslije rata ministar u vladi Srbije, direktor Instituta za nuklearne nauke, potpredsjednik Savezne komisije za nuklearnu energiju. Objavio više naučnih radova; počasni doktor Beogradskog univerziteta, član više naučnih društava i akademija; predsjednik SANU. Dobitnik nagrade AVNOJ-a i medalje Lomonosov. Član Savjeta Federacije – 377

Savić Sava (1876–1954), sveštenik iz Strmice (Bosna). Kao pripadnik Narodne odbrane suđen 1914. u Banjalučkom veleizdajničkom procesu. U međuratnom periodu sveštenik u Lovnici. Pripadao je Radikalnoj stranci. Jula 1941. interniran s porodicom u ustaški logor u Capragu, iz kojeg je iste godine protjeran u Srbiju. Do aprila 1942. službovao u selu Orid kod Šapca, kada prelazi u Bosnu u Šekoviće. Po povratku u Bosnu počinje njegova saradnja s NOP-om. Biran je za vijećnika ZAVNOBiH-a i vijećnika II zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Ustavotvorne skupštine FNRJ i predsjednik Republičkog odbora Crvenog krsta BiH. Po povlačenju s javnih funkcija živio je u Strmici – 121, 357, 385

Savićević Đorđe Đoko (1905). Do II svjetskog rata otpravnik vozova. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu 1. proleterske brigade. U ovoj brigadi bio je borac, intendant 2. bataljona i intendant brigade. Oktobra 1943. prelazi na rad u Ekonomsko odjeljenje VS, a od februara do oktobra 1944. intendant je 1. korpusa NOVJ. Rat je završio u činu potpukovnika NOVJ i na položaju intendanta Komande grada Beograda. Poslije rata je bio pomoćnik ministra Jugoslovenskih željeznica (1945–1947), načelnik saobraćajnog odjeljenja JA (1947–1948), sekretar za saobraćaj SR Crne Gore (1961–1963) i generalni direktor Luke Bar (1963–1971) – 278

Savićević inž. Svetozar (1911). Do II svjetskog rata saobraćajni činovnik JDŽ. Od 1931. do 1940. bio otpravnik vozova u Dugom Selu i sekretar mjesne organizacije KPJ. Član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. Do septembra 1943. ilegalno boravio u Beogradu, kada prelazi u Bosnu na oslobođenu teritoriju. Od tada do kraja rata je bio član Sreskog komiteta KPJ u Jajcu, Okružnog komiteta u Travniku, Okružnog komiteta u Drvaru i Sreskog komiteta u Bosanskom Petrovcu. U toku 1944. bavio se stručnim poslovima pri ZAVNOBiH-u. Marta 1945. prešao na rad u Beograd. Poslije rata bio načelnik ministarstva željeznica (1948/49), pomoćnik ministra spoljne trgovine (1950/51) pomoćnik ministra saobraćaja (1952) i generalni direktor »Tehnoprometa« (1956–1972) – 277

Sejfula Kemal (1912-1978), radnik. U međuratnom periodu pripadao radničkom i sindikalnom pokretu, radio je u URSS-u. Član KPJ od 1940. Posebnu aktivnost pokazao je u organizovanju turske i albanske narodnosti. Učesnik je NOR-a od

1941; 1943. bio je u skopskom partizanskom odredu. Od oktobra 1943. član je PK SKOJ-a za Makedoniju i član Narodnooslobodilačkog omladinskog saveza Makedonije, omladinski i politički rukovodilac u 1. i 2. makedonskoj brigadi. Bio je vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a i delegat Prvog zasjedanja ASNOM-a. Poslije rata bio je sekretar i predsjednik Gradskog odbora Skoplja, ministar u vladi NR Makedonije, potpredsjednik Privrednog vijeća Sobranja SR Makedonije. Izvjesno vrijeme radio je u diplomatskoj službi – 377

Semič Stanko (Daki) (1915). Prije II svjetskog rata pekarski radnik. Učesnik spanskog građanskog rata. Od 1939. ilegalac u Zagrebu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio komandant 1. proleterskog bataljona »Tone Tomšič«, zamjenik komandanta 15. divizije, komandant 18. divizije. Poslije rata je završio VVA u SSSR-u, potom je bio komandant 43. divizije i 2. divizije KNOJ-a. U rezervu preveden 1946. u činu pukovnika JA. Kao civil radio je u Upravi za šumarstvo NR Slovenije, u Republičkom odboru Saveza boraca Slovenije, a bio je i direktor Muzeja narodnog oslobođenja u Ljubljani. Narodni heroj – 88, 327, 384

Semić Sima vid. Marković Sima

Serdar Stevan (1907), do II svjetskog rata rudar, jugoslovenski iseljenik u Kanadi. Član KP Kanade, odnosno KPJ od 1931. Bio je sindikalni i partijski aktivista u provinciji Ontario. Od 1937. do 1939. u Španiji se borio u sastavu 15. Interbrigade u bataljonu »Dimitrov«. Od tada do juna 1942. živi u Kanadi kao rudar. Kao član savezničke misije za vezu s NOVJ »Hoathley I« spušta se padobranom 20/21, aprila kod Šekovića u istočnoj Bosni. U sastavu misije ostao je do kraja rata, kada se vratio u Kanadu. Kao organizator prve grupe jugoslovenskih povratnika iz Kanade, u Jugoslaviju se konačno vratio 1947. Do penzionisanja 1960. bio je na raznim funkcijama u SSJ, Savezu rudara. Od tada aktivan u Matici iseljenika Srbije – 8, 309

Sergej Kalčev vid. Blgarjanov Bojan

Sernec Dušan (1882–1952), univerzitetski profesor i političar. Do 1922. bio direktor električnih centrala u Sloveniji, a od tada profesor elektrotehnike na Tehničkom fakultetu u Ljubljani. Politički opredijeljen za SLS, čiji je bio poslanik. Bio je ministar građevina, ban Dravske banovine, ministar ruda i šuma i ponovo ministar građevina. Kao disident SLS, poslije aprilskog rata 1941. prišao OF i bio član njenog Vrhovnog plenuma. U ljeto 1943. prešao na oslobođenu teritoriju. Na Zboru u Kočevju izabran za člana SNOS-a i vijećnika AVNOJ-a. Za povjerenika za finansije NKOJ-a imenovan 30. XI 1943, a za člana Kraljevskog namjesništva 2. III 1945. Na ovoj funkciji ostao je do proglašenja Republike – 187, 271

Simičić Petar (1921), do II svjetskog rata mornar i brodski telegrafista. Učesnik španskog građanskog rata od februara 1937. do novembra 1939. Iz logora u Francuskoj odlazi u SAD, gdje se u toku 1941. prijavljuje u dobrovoljačku »Linkolnovu brigadu« za borbene aktivnosti na Bliskom istoku i Evropi. Član KP SAD, odnosno KPJ od aprila 1940. Član Britanske vojne misije koja se spustila na Krbavsko polje 22/23, maja 1943, odakle se uputila u Slavoniju. Ovu vojnu misiju napustio decembra 1943. i pristupio jedinicama NOVJ. Do kraja rata bio u službi veze pri GŠ NOVH, Štabu 12. slavonske divizije, 6. omladinske brigade i CK KPH. Poslije rata ostao u JNA. Penzionisan 1965. u činu potpukovnika JNA – 309

Simić-Stevens Aleksandar (Simitch-Stevens Alexander; 1916), novinar, britanski državljanin jugoslovenskog porijekla. Od 1932. do 1937. boravio u Beogradu kao dopisnik britanskih dnevnika (»Evening Standard« i »The Star«) i kao pomoćnik urednika listova »South Slav Herald« i »Balkan Herald«, listova koje je u Beogradu na engleskom jeziku izdavao Terens Aterton. Od 1937. do početka II svjetskog rata (1939) je novinar u listu »Sanday Despatch« u Londonu. U toku rata angažovan je za rad na specijalnim zadacima britanske vojske. Bio je telegrafista u prvoj savezničkoj misiji za vezu s NOVJ koja je padobranima spuštena 21. aprila 1943. kod Brinja u Lici. Sada živi u Londonu – 346

Smodlaka Josip (1869–1956), političar; advokat iz Splita. Od 1901. poslanik u Dalmatinskom saboru; oštro je kritikovao

austrijsku upravu u Dalmaciji; u Narodnom vijeću u Zagrebu zalagao se za ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom. Potkraj 1939. postao je senator. NOP-u pristupa 1941. u Splitu; biran je za vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOH-a; bio je povjerenik za inostrane poslove NKOJ-a, zatim ministar i u diplomatskoj službi – 187, 196, 271, 375, 376, 389

Sofijanić Ratko (1915–1968), radnik. U NOR-u i član KPJ je od 1941. Bio je komandant bataljona u Užičkom NOPO i komandant 2. proleterske brigade, 24, a zatim 22. divizije. Na II zasijedanju AVNOJ izabran je za vijećnika. Poslije rata bio je komandant korpusa, armije i graničnih jedinica Jugoslavije. Bio je poslanik Savezne skupštine. General-pukovnik JNA. Narodni heroj. – 316, 377

Sokol Vid (1915–1944), krojački radnik. Do II svjetskog rata pripadao je HSS; bio je radnički povjerenik u fabrici »Tivar« u Varaždinu. Od jeseni 1941. opredjeljuje se za NOP, a početkom 1942. uključuje se preko Okružnog komiteta KPH u pokret. Član KPJ od februara 1943. do kraja rata bio je član Izvršnog odbora Kotarskog NOO Varaždin, član Kotarskog komiteta KPH Varaždin, vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a i III zasijedanja ZAVNOH-a. Uhapšen od ustaša i strijeljan 15. septembra 1944 – 376

Soldat Mitar (1902). Do II svjetskog rata bavio se zemljoradnjom i sezonskim radom na održavanju puteva. Bio je član Zemljoradničke stranke. Učesnik je NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku NOR-a je bio predsjednik Seoskog NOO-a u selu Brdo kod Mrkonjić-Grada, predsjednik Opštinskog NOO-a u Mrkonjić-Gradu, predsjednik Sreskog NOO-a za srez Mrkonjić-Grad, vijećnik I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio predsjednik IO sreza Mrkonjić-Grad, povjerenik za zdravstvo i socijalnu politiku Sreskog NO za isti srez i poslanik Skupštine NR BiH – 357

Sorić Mate (1886–1974). Do II svjetskog rata bavio se zemljoradnjom i radom u šumskim pilanama. Pripadao je HSS; bio je predsjednik Opštinskog odbora HSS u Pazarištu i u toku jednog mandata Opštinski načelnik u istom mjestu. Saradnju s NOP-om počeo je 1943. prelazi na slobodnu teritoriju. Od tada do kraja rata bio je potpredsjednik Okružnog NOO za Liku, predsjednik JNF za Liku, vijećnik i član IO ZAVNOH-a, vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio predsjednik Planske komisije Okružnog NOO za Liku, potpredsjednik i predsjednik kotora Perušić i narodni poslanik u Saboru NR Hrvatske u toku dva saziva – 376

Spaho Mehmed (1883–1939), pravnik i političar, prvak Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO) od 1921. do svoje smrti 1939. Do 1918. sektretar Trgovačke komore u Sarajevu. U međuratnom periodu (1919–1939) ministar u više vlada. Imao veliki uticaj na muslimansko stanovništvo u Bosni i Hercegovini – 325

Sremec Nada (1898). U međuratnom periodu studirala na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Učesnik NOR-a od 1943. Od tada do kraja rata obavljala razne dužnosti u AFŽ na području Like, Korduna, Banije i Dalmacije. Poslije rata se bavila novinarstvom i radom u društveno-političkim organizacijama u Hrvatskoj. Bila je urednik Izdavačkog preduzeća i časopisa »Sloga« u Zagrebu, član GO Saveza ženskih društava NR Hrvatske i Saveza ženskih društava Jugoslavije, član Plenuma SSRN Hrvatske. – 376

Sremec dr Zlatan (1898–1971), ljekar. U međuratnom periodu radio u bolnicama u Zagrebu i Vinkovcima i školskoj poliklinici u Zagrebu, u kojoj je bio šef Odjeljenja za socijalnu medicinu. Član HSS od 1924. Učesnik NOR-a od 1943. Od tada do kraja rata bio je vijećnik ZAVNOH-a i II i III zasijedanja AVNOJ-a i član Predsjedništva oba ova tijela; povjerenik za narodno zdravlje NKOJ-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, poslanik Narodne skuštine FNRJ prvog i drugog saziva, ministar narodnog zdravlja u vladi FNRJ, predsjednik Sabora NR Hrvatske, predsjednik RV Sabora NR Hrvatske, član SO SSRNJ – 187, 370, 376

Srzentić dr Špiro (1918). Prije II svjetskog rata student Medicinskog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio član Politodjela 10. hercegovačke briga-

de, politički komesar 11. hercegovačke brigade, Operativne grupe 29. divizije i 3. divizije KNOJ-a. Poslije rata je bio politički komesar divizije i armije, vojni instruktor u Albaniji, pomoćnik komandanta vojnog područja. General-major JNA u penziji — 224

Staljin Josif Visarionovič (1879–1953), sovjetski državnik, političar, generalisimus. Član RSDRP od 1898; po njenom rascepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RS – DRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1953. generalni sekretar SKP(b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kritikovana je njegova politika – 118, 119, 130, 166, 338, 339, 352, 385, 393

Stambolić Petar (1912), inženjer agronomije; član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Jedan od istaknutih organizatora i rukovodilaca studentskog pokreta. Bio je član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu; instruktor PK KPJ za Srbiju; učesnik V zemaljske konferencije KPJ. Hapšen i proganjan. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji, sekretar Glavnog NOO Srbije, član Glavnog štaba Srbije. U 1942. radi u PK KPJ za BiH i u Sremu. U 1943. član PK KPJ za Srbiju, a 1944. komandant Glavnog štaba Srbije, potom izabran za sekretara ASNOS-a. Na II zasijedanju AVNOJ-a izabran za člana Predsjedništva. Poslije rata ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, predsjednik vlade Srbije i Skupštine Srbije, predsjednik SIV-a i Skupštine Jugoslavije, sekretar CK SK Srbije, član IK odnosno Predsjedništva CK SKJ, član Predsjedništva SFRJ i Savjeta Federacije. Narodni heroj – 374

Stampolo Federiko (Federico Stampolo), telegrafista iz sastava italijanske vojno-obavještajne grupe Badoljove vojske, koja se krajem 1943. prebacila podmornicom iz Brindizija na ostrvo Lošinj. Zadatak ove misije je bio da se prebaci u okolinu Trsta i obavještajno djeluje u neprijateljskoj pozadini – 245, 349

Stanišić Bajo (1891–1943), pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u ustanku u Crnoj Gori jula 1941. kao savjetodavni član Privremene komande nacionalnooslobodilačkih trupa. Februara 1942. stupio u saradnju s italijanskim okupatorskim vlastima, organizovao četničke jedinice za borbu protiv partizana i bio jedan od najistaknutijih kvislinga i protivnika NOP-a. Poginuo u borbi protiv partizana 18. oktobra 1943 – 111, 117, 332

Stefanović Lazar (1885–1950), stolarski radnik, partijski i sindikalni funkcioner; član Srpske socijaldemokratske partije od 1903. Član KPJ od 1919. Na vukovarskom kongresu 1920. izabran za člana IO Centralnog partijskog vijeća KPJ. Komunistički poslanik 1920. Na vidovdanskom procesu 1922. osuđen na 2 godine robije. Po izlasku kao funkcioner aktivno djeluje u sindikatu i NRPJ. Na III kongresu KPJ (maja 1926) izabran za člana Politbiroa CK KPJ; 1928. odlazi u Moskvu. Najprije radi kao predstavnik sindikata Jugoslavije u Crvenoj sindikalnoj internacionali, a zatim je član i sekretar Međunarodnog komiteta drvodeljskih radnika. U jugoslaviju se vratio 1944. i bio potpredsjednik CO jedinstvenih sindikata Jugoslavije, a od 1949. član CK KP Srbije — 366

Stefanović Risto (1886–1978), bankarski namještenik. Clan KPJ od 1919. Zbog učešća u revolucionarnom radničkom pokretu hapšen, proganjan i otpuštan iz službe. U jesen 1941. stupio u Čačanski NOPO. Od 1942. bio je intendant VŠ NOV i POJ; vijećnik AVNOJ-a direktor i viceguverner Narodne banke Jugoslavije; član CK SKS – 240

Stević Luka (1895–1978), zemljoradnik, borac srpske vojske u prvom svjetskom ratu; nosilac Karađorđeve zvijezde. Učesnik NOR-a od 1941. Biran za vijećnika II i III zasijedanja AVNOJ-a i člana Predsjedništva ovog tijela; član ASNOS-a. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, Savezne skupštine FNRJ i Narodne skupštine NR Srbije. Major JNA – 374, 375

Stilinović Marijan (Srećko Šunjevarić; 1904–1959). Clan SKOJ-a od 1920, član

KPJ od 1924. Radio u tehnici CK SKOJ-a i bio njegov instruktor. Uhapšen jula 1929. i osuđen na 3 godine robije. Poslije izlaska s robije nastavlja aktivno da djeluje u zagrebačkoj partijskoj organizaciji. Postaje glavni tehničar – rukovodilac tehnike CK u zemlji. Ponovo uhapšen novembra 1933. i osuđen na 10 godina robije. Avgusta 1941. pobjegao iz sremskomitrovačke tamnice i priključio se fruškogorskim partizanima. Obavljao dužnosti u aparatu vrhovnog štaba (član Agitpropa i dr.). Bio je vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije rata glavni urednik »Borbe«, predsjednik Komiteta za škole i nauku FNRJ, ambasador u NR Mađarskoj i Argentini – 341, 352, 355, 362, 376

Stivenson Ralf Skrajn, britanski diplomata. U toku II svjetskog rata (1942–1945) britanski poslanik kod jugoslovenske kraljevske vlade i kod Privremene vlade DFJ – 371

Stojanović Miloš (1910–1944). Do II svjetskog rata bio je željeznički činovnik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. Do novembra 1941. borio se u sastavu Čačanskog NOPO »Dr. Dragiša Mišović«. Poslije povlačenja partizanskih snaga iz Srbije u Sandžak odlazi po zadatku na Mali Jastrebac. Od tada do proljeća 1944. bio je u sastavu Jastrebačkog i Topličkog NOPO, na položajima komandira čete, komandanta bataljona i načelnika Štaba brigade. U toku 1944. bio je načelnik Štaba 3. južnomoravske brigade i komesar 16. srpske brigade. Poginuo avgusta 1944. kod Boljevca u Timočkoj krajini – 277

Stojnić Velimir Veljo (1916), učitelj. Član KPJ od 1936. U NOR-u od 1941. Bio je politički komesar 1. krajiškog NOPO i 1. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, politički komesar 2 (5.) bosanskog korpusa, šef Vojne misije u Albaniji. Poslije rata bio član SIV-a, generalni sekretar SUBNOR-a Jugoslavije, član Generalnog savjeta Svjetske federacije bivših boraca, član CK SKJ. Član Savjeta federacije. Narodni heroj – 20

Strit Vivijen (Vivien Street), pukovnik britanske vojske, zamjenik šefa Britanske vojne misije pri VŠ NOVJ brigadnog generala Ficroja Maklejna u toku 1943/44 – 319

Strižić Tomo (1906–1944), krojač. Član KPJ od 1934. Jedan od organizatora ustanka 1941. u Bribiru. U toku NOR-a bio je partijski sekretar Bribirske čete, član Štaba partizanskih jedinica u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru, član Kotarskog komiteta KPH u Delnicama (1941), sekretar Kotarskog komiteta KPH u Senju (1942), sekretar Kotarskog NOO-a u Novom Vinodolskom, član Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje, vijećnik ZAVNOH-a i vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a. Narodni heroj – 376

Subotić Mitar (1902–1963), zemljoradnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio komandant zbjega »Ilijų«, komandir čete u Popovom Polju i član Štaba bataljona »Neđo Čubrilović« (1941). U toku 1942. bio na liječenju posljedica teškog ranjavanja. Od 1943. do kraja rata bio je predsjednik ilegalnog NOO-a za srez Ljubinje, vijećnik I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i I III zasijedanja AVNOJ-a; član Privremenog oblasnog NOO-a za Hercegovinu. Poslije rata nalazio se na funkciji člana Izvršnog odbora Oblasnog NOO-a za Hercegovinu; bio je i poslanik Skupštine NR BiH – 357

Sudžuka Muhamed (1905-1970), pravnik. U međuratnom periodu član JMO. U toku rata bio podžupan u Fojnici. Po pristupanju NOP-u 1943. biran za vijećnika ZAVNOBiH-a i II zasijedanja AVNOJ-a i člana Prezidijuma, odnosno Predsjedništva ovih tijela. Zbog ispoljenog neprijateljskog shvatanja NOP-a, 18. februara 1945. oduzet mu mandat vijećnika ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. Poslije rata bavio se poljoprivredom – 82, 357, 374

Surla Branko (1922–1944), zemljoradnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio borac Vrtočke čete, desetar i komandir voda u 1. krajiškoj brigadi, komandir čete i komandant bataljona u 10. krajiškoj brigadi. Isticao se mnogobrojnim podvizima naročito u toku borbe s bugarskim okupacionim pukom u Kremni kod Užica. Poginuo 23. aprila 1944. kod Mionice. Narodni heroj – 242

Šakota Slobodan (1918), student. Član SKOJ-a od 1938. a član KPJ od 1940. Hapšen 1938. i 1940. kao komunista. U NOR-u učestvuje od 1941. u Hercegovini. Bio je politički komesar 2. udarnog bataljona Južnohercegovačkog NOPO, te zamjenik političkog komesara bataljona u 10. hercegovačkoj brigadi; načelnik OZN-e za Hercegovinu i član Oblasnog komiteta KPJ. Vijećnik je ZAVNOBiH-a od I zasijedanja. Poslije rata obavljao razne državne dužnosti – 224

Šalamun Stjepan, član ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a – 376

Šašić Jefto (1917). Do II svjetskog rata student Sveučilišta u Zagrebu. Član KPJ od 1939 i član CK KPH za Novu Gradišku. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a ilegalac u Beogradu, sekretar KK KPH u Novskoj i sekretar CK KPH u Novoj Gradiški; politički komesar 12. slavonske divizije; vijećnik ZAVNOH-a i II zasijedanja AVNOJ-a, član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, član GŠ Hrvatske; pomoćnik načelnika VŠ NOVJ i jedan od rukovodilaca OZN-e. Poslije rata je bio poslanik Ustavotvornę narodne skupštine, poslanik u Saboru NR Hrvatske, načelnik Uprave bezbijednosti i načelnik Uprave za MPV DSNO, pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu; član CK SKJ. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 376

Šćepanović Jefto (1911–1978), pravnik. Član KPJ od 1935, a član CK KPJ u Podgorici i PK KPJ za Crnu Goru, Sandžak i Metohiju od 1936. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio sekretar CK KPJ u Kolašinu. Od juna 1942. radi u ilegalnosti kao član Okružnog komiteta na Cetinju i sekretar CK KPJ u Podgorici. Od proljeća 1943. je član Politodjela 5. proleterske crnogorske brigade i zamjenik političkog komesara 3. proleterske sandžačke brigade i na liječenju u Bariju u Italiji. Poslije rata je bio član Biroa PK KPJ za Crnu Goru, član Politbiroa CK KP Crne Gore, ministar u vladi NR Crne Gore, predsjednik Odbora za privredu Narodne skupštine Crne Gore, poslanik Saveznog vijeća Savezne skupštine, sudija Ustavnog suda SR Crne Gore i predsjednik ovog suda; redovni profesor Tehničkog fakulteta u Titogradu. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 141

Šećibović Refik (1919–1944), student Pravnog fakulteta. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio zamjenik političkog komesara 2. čete 3. bataljona, zamjenik političkog komesara i komesar Mostarskog bataljona 10. hercegovačke brigade. Poginuo 28. aprila 1944. u borbi s četnicima u selu Grušči kod Konjica – 33

Šegrt Vlado (1907) zemljoradnik. Član KPJ od 1931. U NOR-u od 1941, jedan je od organizatora ustanka u okolini Trebinja. Bio je komandir čete, komandant bataljona, zatim Sjevernohercegovačkog NOPO, 10. hercegovačke brigade, zamjenik komandanta 3. divizije i komandant 29. divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je republički i savezni poslanik, član vlade NR BiH, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, potpredsjednik Narodne skupštine NR BiH. Bio je član CK SKJ i Izvršnog komiteta CK SK BiH. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 224, 357

Šiljegović Boško (1915) . Do II svjetskog rata student Filozofskog fakulteta u Skoplju. Član KPJ od 1940. Pred rat je bio sekretar SK KPJ za srez Bosanska Dubica. Učesnik NOR-a od 1941. Istaknuti organizator ustanka na Kozari. U toku rata je najduže bio politički komesar i to: 2. krajiškog odreda, 5. krajiške brigade, 4. divizije, 8. korpusa i 4. armije NOVJ; član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu; vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a i vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata je komesar armije, načelnik Političke uprave JNA, načelnik VII, glavni urednik Vojne enciklopedije, član CK SKJ, poslanik Savezne narodne skupštine više saziva. Predsjednik je Komisije CK SKJ za istoriju KPJ–SKJ; general-pukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj – 85, 357

Šijegović Miloš (1909–1952). Do II svjetskog rata učitelj. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio komandant bataljona u 2. krajiškom NOP odredu, zamjenik komandanta i komandant 5. kozarske brigade, komandant 7. i 11. krajiške brigade i komandant 9. krajiške divizije. Poslije rata je bio na štabnim dužnostima. Završio VVA JNA – 85

Škara Stanko (1900–1969). Između svjetskih ratova bio je partijski aktivist HSS u imotskom kraju i član Središnjeg odbora HSS. Uz prosvjetni rad na selu, bavio se i literaturom. Pristupio NOP-u 1941. Član KPJ od 1943. U toku NOR-a bavio se organizacijom narodne vlasti u Imotskom i Dalmaciji (1942–1943); bio je vijećnik i član Predsjedništva I, II i III zasijedanja ZAVNOH-a, vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a i član IO JNOF Hrvatske. Poslije rata (1944–1950) bio je sekretar HSS i glavni urednik »Slobodnog doma«, poslanik Narodne skupštine FNRJ (1945–1950), član Prezidijuma Sabora NR Hrvatske i direktor trgovinskog preduzeća »Pokućstvo« (1952–1967) – 376

Škondrić Mihajlo (1907–1980). Do II svjetskog rata službenik Jugoslovenskih državnih željeznica. Pripadao je sindikatu željezničkih radnika i službenika. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od novembra 1941. U toku NOR-a bio komandant Jelašinovačkog gerilskog odreda, komandant Podrgmečkog PO i Podgrmečkog vojnog područja, načelnik odjeljenja u 5. korpusu NOVJ, član ZAVNOBiH-a i vijećnik I, II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata ostao na službi u JNA. Penzionisan u činu pukovnika. Bio je član Savjeta SR Bosne i Hercegovine – 357

Šlander Mica (1911–1973). Član KPJ od 1938; član MK a od 1940. sekretar OK KPSl u Celju. U martu 1941. počela da radi kao kurirka CK KPSl a od avgusta 1941. rukovodila ilegalnom štamparijom CK KPSl. Desetog decembra 1941. uhapsile su je talijanske vlasti i osudile na višegodišnju robiju. Uz pomoć OF i VOS, u martu 1942. pobjegla je iz zatvora i stupila u partizane. Bila je politički komesar bataljona u brigadi »Tone Tomšič«, zatim član OK KPSl u Beloj krajini, a od 1944. do oslobođenja radila je u Štajerskoj. Bila član SNOS-a i AVNOJ-a. Poslije rata bila na dužnostima u forumima Sindikata Slovenije i Jugoslavije i član, CK SKSl, republički poslanik, član Glavnog odbora OF – 361, 363

Šnidaršić Ivan (1898–1967), pravnik. U toku I svjetskog rata, nakon zarobljavanja na tlu Rusije, pristupio je Srpskom dobrovoljačkom korpusu. U međuratnom periodu diplomirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu, a potom službovao JDŽ. Član KPH od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a kao direktor fabrike likera »Beker« u Zagrebu bio obavještajac NOP-a. Po odlasku Ivana Krajačića Steve na oslobođenu teritoriju septembra 1943. preuzeo je rukovođenje obavještajnim punktom u Zagrebu i vodio ga do kraja rata. Poslije rata je bio načelnik Odjeljenja za industriju GNO u Zagrebu, a potom (1948–1957) je bio generalni direktor Zagrebačkog velesajma – 358

Šorgo Mićo (1912–1943), nekvalifikovani radnik. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu Kozarskog NOP odreda. Bio je zamjenik komandanta odreda. Poginuo oktobra 1943. prilikom napada odreda na željezničku prugu Kostajnica – Bosanski Novi – 250

Šubašić dr Ivan (1892–1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939. poslije sporazuma Cvetković–Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu pohapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 2. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945, postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu (1945) – 326, 372

Švabić Mihailo (1919), grafički radnik. Član KPJ od 1938; zbog revolucionarnog rada osuđen na godinu dana zatvora. U NOR-u od 1941: politički komesar čete i bataljona u 1. i 2. proleterskoj brigadi; član CK SKOJ-a i CO USAOJ-a. Poslije rata član CK SKOJ-a, CK SKS i CK SKJ, potpredsjednik Izvršnog veća SR Srbije, ambasador SFRJ u Poljskoj. Član Savjeta Federacije – 370

Tabaković Viktor (1909). Do 1941. pitomac Vazduhoplovno-pilotske škole. Vazduhoplovno školovanje završio u Zrakoplovnoj akademiji NDH juna 1943. Od juna do novembra 1943. pilot izviđač u 8.

jatu ratnog zrakoplovstva NDH u Rajlovcu. Na slobodnu teritoriju preletio kod Livna 13. XI 1943. Do zarobljavanja 6. XII 1943. bio u sastavu Prve vazduhoplovne baze NOVJ u Livnu. Po zarobljavanju proveo 9 mjeseci u njemačkim i ustaškim zatvorima u Zagrebu i Solunu. Ponovo stupa u sastav NOVJ septembra 1944. Do kraja rata borio se u sastavu 2. eskadrile 5. korpusa i 422. jurišnog puka. Poslije rata bio u Operativnom odsjeku 2. vazduhoplovne divizije, nastavnik taktike i zamjenik komandanta vazduhoplovne baze u Puli. Član KPJ od 1948. Vazduhoplovni potpukovnik JNA u penziji – 359

Tanasković Rajko (1917), Do II svjetskog rata oficir Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U NOR-u bio komandir čete Čačanskog NOPO (1941), komandant 2. bataljona 2. proleterske brigade. Decembra 1942. po nalogu VŠ NOV i POJ odlazi u Sloveniju, gdje ostaje do kraja rata kao komandant divizije i korpusa i načelnik Operativnog odjeljenja GŠ NOV Slovenije. Poslije rata ostaje na službi u JNA na visokim vojnim dužnostima. General-pukovnik JNA. – 20

Tiljak Đuro (1895–1965), slikar, grafičar i likovni kritičar. Bio član udruženja »Zemlja« i više drugih slikarskih grupa, u okviru kojih je izlagao. Od 1930 do 1939. kao likovni kritičar sarađivao u časopisu »Književnik«. God. 1938. bio urednik lijevo orijentiranog časopisa »Kultura«. Od 1942. u partizanima, član AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Redovni profesor Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu od 1945 – 376

Todorović Mihailo (1889–1964). profesor, politički radnik i publicist. Socijaldemokratskom pokretu prilazi još kao đak gimnazije. Član KPJ je od 1919: bio komunistički poslanik, politički sekretar CK KPJ (1922–1923), sekretar Centralnog odbora NRPJ. Urednik je i saradnik većeg broja partijskih i sindikalnih listova. Jedan od vođa desne frakcije u KPJ. Poslije zavođenja šestojanuarske diktature 1929. povlači se iz radničkog pokreta. Godine 1945. kooptiran u AVNOJ – 336, 370

Todorović Mijalko (1913), diplomirao na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Aktivista u studentskom pokretu (član Izvršnog odbora Ujedinjene studentske omladine). Član KPJ od 1936, a od 1939. sekretar MK KPJ za Kragujevac; od 1940. član PK KPJ za Srbiju. U NOR-u sekretar OK za Kragujevac; politički komesar 1. proleterske brigade, I proleterske divizije, I proleterskog korpusa i 1. armije; vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar savezne vlade, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Skupštine Jugoslavije. Bio član CK SK Srbije, CK SKJ i sekretar IK CK SKJ. Sada član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 20, 377

Todorović Simo (1907). Do II svjetskog rata bavio se zemljoradnjom. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio komesar čete i bataljona Banijskog NOP odreda, komesar i komandant Vojnog područja za Baniju, predsjednik Okružnog NOF za Baniju, vijećnik svih zasjedanja ZAVNOH-a i II i III zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, predsjednik Okružnog NOO za Baniju 1945–1947, ministar drvne industrije NRH (1947–1949), ministar šumarstva NRH (1949–1950), ministar saobraćaja (1950–1951), predsjednik Sreskog NO za Glinu i Sisak (1951–1961). Biran za zastupnika Sabora NR Hrvatske i poslanika Savezne narodne skupštine; bio je potpredsjednik Glavnog zadružnog saveza Hrvatske i član CK SKH. Potpukovnik JNA u rezervi – 376

Todorović Vojo (1914), revolucionarnom pokretu pristupio na Zagrebačkom sveučilištu. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1934. Od 1937 do 1939. učesnik u španskom građanskom ratu, gdje je borac u bataljonu »Đuro Đaković«. U julu 1941. prebacio se preko Njemačke u Jugoslaviju i zatim upućen u Bosansku krajinu. U NOR-u na raznim vojnim dužnostima od komandanta bataljona do komandanta divizije. Nakon oslobođenja u JNA na odgovornim dužnostima. General-pukovnik. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 183

Todorovski Nikola (1914-1944). Do 1941. radi kao advokat u Bitolju. Član KPJ od 1936. U godinama uoči drugog svjetskog rata radio u organizaciji KPJ u

Bitolju. Jedan je od organizatora KPJ i oslobodilačkog rata u bitoljskom kraju. U toku 1941. i 1942. godine više puta je zatvaran i osuđivan od bugarskih okupacionih vlasti. Od septembra 1942. do pogibije u julu 1944. bio je borac i član Štaba partizanskog odreda »Dame Gruev«, član Štaba Prve makedonsko-kosovske brigade i politički komesar Prve makedonske brigade. Biran je za vijećnika Drugog zasjedanja AVNOJ-a. – 377

Tomić Ljubo (1869–1943), zemljoradnik i opštinski djelovođa. Zbog naprednih ideja i sukoba koje je imao s radikalskim predsjednicima opštine u rodnoj Trnavi kod Topole, morao je službovati u susjednim selima Svetliću i Šumama. Saradnik NOP-a od 1941. Od ustaničkih dana do smrti važni obavještajni podaci za pokret dolazili su od njega kao opštinskog djelovođe. Nakon otkrivanja njegove djelatnosti četnici Draže Mihailovića zaklali su ga 30. juna 1943 – 285

Tomović Janko, major JV, pripadnik četničkog pokreta Draže Mihailovića u Crnoj Gori u toku II svjetskog rata – 117

Tomanović Petar, inženjer. Na Prvom zasijedanju ZAVNO-a Crne Gore i Boke od 15. do 17. novembra 1943. u Kolašinu izabran za potpredsjednika IO ZAVNO-a Crne Gore i Boke. U sastavu CASNO-a imenovan za povjerenika Odjeljenja za građevine (1944). Poslije rata je bio ministar građevina u prvoj vladi NR Crne Gore – 357, 362

Toša vid. Vujasinović Todor Toša.

Trpovski Jonče (1901-1949). Zemljoradnik i pečalbar. Prije rata pripadao je građanskoj opoziciji. Član KPJ od 1939. Kao komunista bio je proganjan od tadašnjih vlasti. Učesnik NOR-a od 1941. U ljeto 1943. stupio u Bitoljsko-prespanski partizanski odred »Dame Gruev«. Uskoro se vraća u Prespu, gdje radi kao pozadinski radnik. Bio je član Sreskog komiteta KPM. Bio je vijećnik Drugog zasjedanja AVNOJ-a i Prvog zasjedanja – ASNOM-a.

Tuđman Stjepan (1902–1946), zemljoradnik. Pripadao Hrvatskoj seljačkoj stranci. Bio je prvak ove stranke i načelnik opštine u Velikom Trgovišću. Nakon formiranja NDH povukao se s položaja predsjednika opštine i počinje da sarađuje s KPJ. Član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio predsjednik Okružnog NOO-a Krapina, član Okružnog komiteta KPH Krapina, vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, član Oblasnog i potpredsjednik Okružnog NOO-a u Zagrebu — 376

Uzunovski Cvetko (1912), radnik. Sindikalnom pokretu pristupio je 1934. Član KPJ od 1937. Interbrigadista u Španskom građanskom ratu. Po povratku u zemlju (1941) postavljen za člana PK KPJ za Makedoniju a potom i za člana Pokrajinskog vojnog štaba. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je član GŠ NOV i PO Makedonije, član CK KPM, politički komesar GŠ NOV Makedonije, vijećnik Prvog zasjedanja ASNOM-a i Drugog zasjedanja AVNOJ-a i načelnik OZN-e Makedonije. Poslije rata bio je ministar unutrašnjih poslova u vladi NR Makedonije, načelnik Uprave SSUP i načelnik u SSNO. Bio je član CK do 1952. General-pukovnik JNA u penziji – 377

Vajks fon Maksimilijan (Maximilian von Weichsi 1882–1954), feldmaršal Vermahta. Vojničku karijeru započeo 1900. U toku I svjetskog rata bio je na službi u njemačkom Generalštabu. U međuratnom periodu komandovao je konjičkim divizijama. U čin general-majora unapređen 1936. U toku II svjetskog rata komandovao 2. armijom na zapadnom frontu (1939/1940). S istom armijom učestvuje u napadu na Sovjetski Savez 1941. Od jula 1942. do februara 1943. komanduje armijskom grupom »B« na istočnom frontu, a od tada je komandant trupa u Jugoistočnoj Evropi. Krajem rata zarobile su ga američke trupe. Iako mu nije suđeno u Nirnbergu, u zatvoru je ostao do 1948 – 346, 355

Valter – Tito Broz Josip

Vasić Dragiša (1885–1945), književnik, advokat i akademik. Bio potpredsjednik Srpskog književnog kluba. U ljeto 1941. dolazi u štab D. Mihailovića. Smatran je za zamjenika D. Mihailovića i njegovog nasljednika u slučaju njegove pogibije. Učestvovao u pregovorima Tito-Mihailo-

vić u Stuganiku i Brajićima 1941. Po dolasku Stevana Moljevića u štab D. Mihailovića njegova uloga političkog i ideološkog vođe opada. God. 1943. pasivizirao se i izvjesno vrijeme nalazio se u Gruži. Na kongresu u selu Ba izabran je za člana Izvršnog odbora tzv. Centralnog nacionalnog komiteta, u kojem je bio predsjednik pravnog i zakonodavnog odbora. Bio je urednik izdanja »Ravna gora«. S D. Mihailovićem se povukao iz Srbije u Bosnu. Bio je u grupi komandanata koja je napustila D. Mihailovića. Ubijen od strane ustaša u Jasenovcu aprila 1945. – 375

Vavpetič dr Lado (1902–1982), pravnik. Do II svjetskog rata advokat u Ljubljani. Juna 1941. priključio se OF i postao član njenog Plenuma. Do septembra 1943. živio je u Ljubljani, kada prelazi na oslobođenu teritoriju. Od tada do kraja rata biran je za člana Vrhovnog plenuma OF, vijećnika II i III zasijedanja AVNOJ-a i člana SNOS-a. Poslije rata je bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, ministar za trgovinu i snabdijevanje prve vlade NR Slovenije, dekan Pravnog fakulteta u Ljubljani, direktor Instituta za javnu upravu i radne odnose u Ljubljani, član više komisija Izvršnog vijeća NR Slovenije, SIV-a i Savezne skupštine. Član je nekoliko jugoslovenskih i inostranih naučnih institucija. Redovni je član SAZU. Napisao je više naučnih radova iz pravnih nauka – 361

Vejnović Svetozar (1908–1973), zemljoradnik. Do II svjetskog rata pripadao Samostalnoj demokratskoj stranci. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od januara 1942. U toku NOR-a bio član Sreskog komiteta i Sreskog NOO za Bosanski Novi, zamjenik komandanta Komande mjesta Budimlić Japra, član Sreskog komiteta u Bosanskom Novom, predsjednik Okružnog NOO za Podgrmeč i Banjaluku (1945). Biran je za vijećnika I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i vijećnika II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio poslanik ustavotvorne skupštine DFJ i Narodne skupštine FNRJ prvog saziva. Bio je član IO Oblasnog odbora u Banjaluci (1949–1951), predsjednik sreza Bosanski Novi, član Sreskog komiteta KPJ i predsjednik Sreskog odbora SUBNOR-a u Prijedoru – 357

Velebit Vladimir Vlatko (1907). Završio je Pravni fakultet u Zagrebu 1931, a doktorirao 1933. Član KPJ od 1939. U NO od 1941. Bio je ilegalni politički radnik u Zagrebu, načelnik Vojnosudskog odjeljenja pri VŠ i šef Vojne misije u V. Britaniji. Poslije rata bio je pomoćnik ministra za inostrane poslove FNRJ, ambasador, državni podsekretar u DSIP, izvršni sekretar Evropske ekonomske komisije UN – 374

Venerandi Luiđi (Luigi Venerandi); (1892–1971), pukovnik italijanske vojske. Vojničku karijeru započeo 1911, a završio decembra 1948, kada je penzionisan. U toku II svjetskog rata nalazio se u sastavu Vrhovne komande u Albaniji (1939–1942) i u Jugoslaviji, u sastavu štaba brigade »Roma« u Splitu (1942/43). Poslije kapitulacije Italije 9. septembra 1943. stupio u činu potpukovnika u bataljon »Garibaldi« koji se borio u sastavu 1. proleterske brigade. U sastavu NOVJ ostaje do 17. XII 1943, kada odlazi u Italiju. Poslije rata (1946/48.) nalazio se na radu u Generalštabu italijanske vojske – 319, 320

Venosta Atilio (Atilio Venosta) (1896), divizijski general italijanske vojske. Vojničku karijeru započeo 1920, a završio 1962, kada je preveden u rezervu. U međuratnom periodu nalazio se u komandnom sastavu više jedinica stacioniranih na tlu Italije. Od 1934. do 1942. bio na službi u Generalštabu italijanske vojske. U sastav 18. korpusa koji se borio u Jugoslaviji, dolazi jula 1942. Poslije kapitulacije Italije 9. septembra 1943. stupa u činu potpukovnika u sastav NOVJ; bio je komandant bataljona »Garibaldi« 1. proleterske brigade. Juna 1944. dolazi u Italiju, gdje nastavlja vojničku karijeru. U poslijeratnom periodu angažovan u Udruženju italijanskih partizana – 320

Veselinov Jovan (1906–1982). Član KPJ od 1923. Do 1926, kada po nalogu CK KPJ odlazi u Sovjetski Savez, radio je kao sindikalni i partijski radnik u Smederevu, Beogradu i Banatu. U Moskvi je završio studije na KUNMZ-u. Po povratku u zemlju postaje član PK KPJ za Vojvodinu 1930, a 1931. po nalogu rukovodstva KPJ odlazi na partijski rad u Sloveniju. U aprilu iste godine uhapšen je i osuđen na 15 godina robije, od kojih je 10 izdržao u

kaznionama u Lepoglavi i Sremskoj Mitrovici. Na robiji je bio sekretar Kazničkog komiteta KPJ. Noću 21/22. avgusta 1941. pobjegao je iz zatvora u Sremskoj Mitrovici s grupom partijaca i priključio se sremskim partizanima. Odmah postaje organizacioni sekretar OK KPJ za Srem, 1942. član Biroa PK KPJ za Vojvodinu, a 1943. sekretar PK KPJ Vojvodine. Biran je za vjećnika AVNOJ-a i člana Predsjedništva ovog tijela. Poslije rata bio je ministar u vladi NR Srbije, poslanik Narodne skupštine Srbije i Savezne narodne skupštine u više saziva, predsjednik Izvršnog vijeća SR Srbije i predsjednik Skupštine SR Srbije, politički sekretar CK SK Srbije, član CK KPJ i SKJ, član Izvršnog komiteta CK SKJ, član Savjeta Federacije. Rezervni general-major JNA. Narodni heroj – 335

Veselinović Ljubiša (1914). Do II svjetskog rata otpravnik vozova. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio borac Kragujevačkog PO, komesar čete i bataljona i načelnik Štaba 1. proleterske brigade i komandant i načelnik 2. proleterske divizije. Poslije rata bio direktor Željezničke direkcije u Sarajevu, direktor Generalne direkcije jugoslovenskih željeznica, pomoćnik ministra saobraćaja FNRJ, načelnik Saobraćajnog odjeljenja JNA, predsjednik Saobraćajne komore SFRJ, pomoćnik Saveznog sekretara sa saobraćaj – 378

Veslievski Naum (1921-1974), zemljoradnik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1942. Od jula 1942. nalazi se u bitoljsko-prespanskom NOPO »Dame Gruev«, u kome je obavljao razne dužnosti. Od 18. avgusta 1943. komandant 1. makedonskog bataljona »Mirče Acev«. Poslije formiranja 1. makedonsko-kosovske brigade ušao je u njen sastav. Bio je vijećnik II zasjedanja AVNOJ-a i Prvog ASNOM-a. Rat je završio na dužnosti komandanta divizije. Poslije rata, do 1949, obavljao je razne dužnosti. Prihvatio je Rezoluciju IB – 377

Vicković Mihailo (1897). U međuratnom periodu pripadao Federalističkoj stranci, na čijoj je listi tri puta biran za predsjednika ćeklićke opštine. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio komandant katunskih ustaničkih snaga, zamjenik komesara i komesar Lovćenskog NOP odreda. Od juna 1942. do oslobođenja Crne Gore bavio se pozadinskim radom u rejonu Cetinja; bio je član i sekretar Sreskog komiteta KPJ za Cetinje, predsjednik Sreskog NOO-a za Cetinje i vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata se nalazio na dužnostima ministra u vladi Crne Gore, predsjednika Komiteta za saobraćaj vlade SR Crne Gore, predsjednika SO Cetinje i generalnog sekretara GO SUBNOR-a Crne Gore. Član Savjeta Republike Crne Gore. Biran je za poslanika Skupštine NR CG (1945–1958) i Narodne skupštine FNRJ prvog saziva – 357, 362

Vidas Božidar Božo (Vuk); (1893–1931), bravarski radnik. U socijalističkom pokretu od 1911. Od 1913. do 1921. na radu u Kanadi i u SAD, gdje je vodio i revolucionarni rad među jugoslovenskim iseljenicima; poslije protjerivanja iz SAD 1923. vratio se u domovinu i radio u Hrvatskom primorju i Zagrebu; tada postaje član centralnog rukovodstva NRPJ i KPJ (na II konferenciji KPJ u maju 1923. izabran za člana CK KPJ). Pošto je ubrzo ostao bez posla, 1924. odlazi ponovo u emigraciju najprije na Kubu (u Havanu), pa u Meksiko, gdje postaje i član CK KP Meksika. Od 1929. je u SSSR-u, a od jula 1931. na partijskom radu u Jugoslaviji. Uhapšen je u rodnom mjestu u Hreljinu 30. septembra iste godine, podvrgnut mučenju u zagrebačkoj policiji, a početkom novembra je ubijen u blizini mjesta Ruše (kod Maribora) na jugoslovensko-austrijskoj granici – 338

Vidmar Josip (Saša); (1895), akademik, kritičar, esejista, dramaturg i prevodilac. Studirao istoriju književnosti u Beču, Pragu i Parizu; diplomirao na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Od 1934. do 1942. dramaturg Narodnog pozorišta u Ljubljani. Jedan od osnivača Osvobodilne fronte (OF) aprila 1941. Za predsjednika Izvršnog odbora OF izabran januara 1943, na kojoj dužnosti je ostao do aprila 1953. Bio je predsjednik SNOS-a i član AVNOJ-a. Poslije rata je predsjednik Vijeća naroda Narodne skupštine FNRJ, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, redovni profesor na Akademiji za pozorišnu umjetnost u Ljubljani, član i predsjednik Slovenačke akademije nauka i umjetnosti. Dobitnik je

nagrade AVNOJ-a i Njegoševe nagrade za književnost 1981 – 279, 361, 370, 374

Vidović Nikola (1917). Do II svjetskog rata bravarski radnik. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio komandant 1. kordunaškog NOP odreda, komandant 1. kordunaške brigade, operativni oficir 8. kordunaške divizije, komandant 2. i 3. kordunaške brigade, vijećnik ZAVNOH-a i II i III zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata je pomoćnik komandanta za pozadinu korpusa i na drugim štabnim dužnostima. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 376

Viljem Džons (Jones William) (1895–1969), kanadski major, učesnik, heroj i invalid I svjetskog rata (ostao bez oka i s ukrućenom nogom). U II svjetskom ratu dobrovoljac britanskih vojnih snaga, pripadnik RAF-a i britanske Glavne komande za Srednji istok. Član savezničke misije za vezu s NOVJ koja se padobranima spustila 18/19. maja 1943 na Krbavsko polje. Rat je završio na tlu Jugoslavije. Svoja sjećanja na boravak s partizanima objavio je 1946. u knjizi »Twelve months with's Tito's Partisans« (»Dvanaest mjeseci s Titovim partizanima«). Nosilac je Ordena jugoslovenske zastave sa zlatnim vijencem – 319, 347

Vilson, engleski kapetan, član Britanske vojne misije pri Štabu 3. korpusa NOVJ. Poginuo krajem decembra 1943. dok je 3. korpus forsirao rijeku Krivaju – 351

Vilson Henri Mejtlend (Henry Maitland Wilson; 1881–1964), britanski feldmaršal; učesnik burskog, I i II svjetskog rata. U toku II svjetskog rata bio komandant britanskih snaga u Africi (1939–1941), komandant korpusa u toku operacija u Grčkoj /1941/, komandant britanskih snaga na Sredozemlju /1942–1944/. Od 1944. do 1947. šef Britanske vojne misije u Vašingtonu – 8, 237, 251, 267, 364, 391

Vilson Tomas Vudrou (Woodrow Thomas Wilson) (1856–1924), doktor prava i istorije, američki državnik, 28. predsjednik SAD. Za predsjednika SAD izabran novembra 1912. kao kandidat Demokratske stranke. Po izbijanju I svjetskog rata zalagao se za neutralnost SAD. Za vrijeme njegovog drugog mandata na njegov zahtjev i saglasnost Kongresa, SAD ulaze u rat 6. aprila 1917. kao saveznik sila Antante. Tvorac je programa od 14 tačaka za uređenje odnosa među zraćenim državama. Založio se za stvaranje svjetske organizacije – Lige naroda. Dobitnik je Nobelove nagrade za mir 1920 – 393

Vlahov Dimitar (1878-1953). Politički radnik i publicista. U toku studija u Njemačkoj i Švajcarskoj postao je član Makedonskog socijalističkog i oslobodilačkog pokreta. Član je CK VMRO od 1904. a od 1908. Federativne partije i Mladoturskog parlamenta. Poslije prvog svjetskog rata živio je u emigraciji i bio je angažovan u naprednim makedonskim organizacijama. Bio je urednik časopisa »Balkanska federacija« i jedan je od osnivača (1924) VMRO (ujedinjenje). Od 1935. do 1944. boravio je u Sovjetskom Savezu. U toku NOR-a biran je za člana ASNOM-a, vijećnika i potpredsjednika II i III zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio predsjednik NOF Makedonije, poslanik Privremene narodne skupštine DGJ i potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ. Autor je više radova iz makedonske istorije – 270, 286, 376

Vlahović Sekula, četnički komandant u Kolašinu. Ubijen početkom oktobra 1943 – 14

Vlahović Velimir Veljko (1914–1975). U napredni srednjoškolski pokret uključio se u Podgorici i Beogradu; bio je jedan od istaknutih skojevskih rukovodilaca na Univerzitetu u Beogradu. U SKOJ je primljen 1933, a u KPJ 1935. Januara 1937. otišao je iz Praga u Španiju i kao borac republikanske vojske teško je ranjen. Od 1939. je član CK SKOJ-a i predstavnik SKOJ-a i KOI. Jedan je od organizatora radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« u Moskvi (u novembru 1941). U Jugoslaviju se vratio krajem 1944. Poslije oslobođenja bio je zamjenik ministra inostranih poslova, direktor lista »Borba«, član IK (i Predsjedništva) CK SKJ, SO SSRNJ, SO SUBNORJ, poslanik, član Savjeta Federacije. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada – 308

Vlasov Andrej (1900–1946), sovjetski general. Bio komandant korpusa Crvene

armije. Jula 1941. na sovjetsko-njemačkom frontu predao se Nijemcima. Uz njihovu pomoć od zarobljenih crvenoarmejaca koji su zbog političkih ili vjerskih pobuda i da bi se spasli logora pristali da se bore protiv SSSR-a, formirao je jedinice koje su učestvovale u operacijama protiv Crvene armije. Kraj II svjetskog rata dočekao na tlu Njemačke. Savezničke vlasti predale ga Sovjetskom Savezu. Na procesu u Moskvi 1946. osuđen na smrt – 116, 248, 255, 332

Vojvodić Todor Đedo (1915–1972). Pred II svjetski rat student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1938. Do aprilskog rata bio je član MK KPJ u Đakovici. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u rodnim Konjusima i Andrijevici u Crnoj Gori. U toku NOR-a je bio komesar Beransko-andrijevičkog bataljona, sekretar Sreskog komiteta KPJ u Andrijevici, član Okružnog komiteta KPJ u Kolašinu, rukovodilac Personalnog odjeljenja GŠ Srbije i 2. armije NOVJ. Poslije rata je bio sekretar Kontrolne komisije CK KPJ, član CK KP Crne Gore, član Izvršnog vijeća NR Crne Gore, poslanik Republičke skupštine Crne Gore i Savezne skupštine – 341

Vrkljan Ante (1899–1969), privatni činovnik. U međuratnom periodu pripadao je HSS; bio je višegodišnji sekretar gradske i kotarske organizacije HSS u Sušaku. Saradnju s NOP-om počeo je 1941. Jedan je od osnivača obnovljenog Izvršnog odbora HSS, čiji je bio generalni sekretar. U ljeto 1943. prelazi na oslobođenu teritoriju kada je izabran za potpredsjednika Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje. Bio je vijećnik i član Predsjedništva II i III zasijedanja ZAVNOH-a i vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a, na kojem je izabran za člana Prezidijuma ovog tijela, i ministar pravosuđa u prvoj hrvatskoj vladi. Poslije rata biran je za poslanika Narodne skupštine FNRJ, zastupnika Sabora NR Hrvatske; bio je i ministar pomorstva vlade FNRJ i potpredsjednik vlade NR Hrvatske – 374, 376

Vujačić Marko (1889–1974). Član Izvršnog odbora Zemljoradničke stranke; novinar, narodni poslanik i senator. Učestvovao u julskom ustanku u Crnoj Gori. Novembra 1943. izabran za člana Odbora za saziv skupštine ZAVNO-a i Crne Gore i Boke. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran za jednog od potpredsjednika. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ – 270, 357, 362, 370

Vujasinović Todor Toša (1904), student. Kao omladinac pristupio naprednom omladinskom pokretu, član KPJ od 1930; od 1934. bio član PK KPJ za Srbiju. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen i bio na robiji u Sremskoj Mitrovici i u koncentracionom logoru u Bileći. U NOR-u od 1941: bio jedan od organizatora ustanka u istočnoj Bosni, komandant Ozrenskog NOPO, član Operativnog štaba za istočnu Bosnu, zamjenik komandanta 1. bosanskog korpusa NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a i povjerenik NKOJ-a. Poslije rata bio ministar u vladi FNRJ, član vlade, odnosno IV NR BiH; član CK SKJ i CK SK BiH; poslanik Savezne skupštine. Član Savjeta Federacije – 121, 187, 271, 357, 370, 374, 385

Vujović Grgur (1901–1937), partijski radnik. Član SKOJ-a od 1920. Kao student u Beču postao član KP Austrije (1922). God. 1924. došao u Sovjetski Savez, radio u IK Kominterne. Na rad u Jugoslaviju vraća se 1926. Bio je član CK SKOJ-a. Oktobra 1927. uhapšen u Beogradu, ali je oslobođen od optužbe usljed nedostatka dokaza. Ponovo odlazi u Moskvu 1928. i do juna 1932. radi u IK KOI. Jedno vrijeme sekretar Balkanskog komiteta IK KOI. Od 1932. do 1934. predstavnik KPJ u IK Kominterne. Poslije toga opet radi u KOI. U julu 1937. uhapšen, osuđen i likvidiran. Rehabilitovan 27. jula 1957. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR – 339

Vujović Radomir Rade (1895–1938). Član KPJ od 1919. Tokom 1919. u Parizu uključuje se u komunistički pokret i od novembra kao saradnik KOI djeluje među socijalističkom omladinom Francuske. Poslije protjerivanja iz Pariza aprila 1921, u Beču učestvuje u radu Zagraničnog komiteta KPJ. Član je i sekretar Balkanskog sekretarijata KOI. Na III kongresu KPJ (1926) izabran za člana CK KPJ, a na plenarnoj sjednici za organizacionog sekretara. U julu 1927. uhapšen u Beogradu i februara 1928. osuđen na 5

godina robije. Po izlasku s robije boravi u Jugoslaviji do avgusta 1933, kada odlazi u Beč, a otuda u Moskvu. Radi u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu. Uhapšen septembra 1938. osuđen i od tada mu se gubi trag. Rehabilitovan 10. juna 1958. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR – 337

Vujović Ratko (1916–1977). Kao đak nikšićke gimnazije uključio se u napredni omladinski pokret. Sa studija agronomije u Pragu otišao krajem 1936. za Španiju i u januaru 1937. uključio se u Bataljon »Georgi Dimitrov«. Na frontu u Španiji 1938. postao član KPJ. Po povratku u okupiranu Jugoslaviju, krajem ljeta 1941, upućen iz Zagreba u BiH. U NOR-u politički komesar 2. krajiške brigade, obavještajni oficir 1. bosanskog korpusa, komandant 15. majevičke brigade. Poslije oslobođenja na raznim vojnim dužnostima. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 117, 363

Vujović Vojislav Voja (1897–1936?). Član SDP od 1912. U toku I svjetskog rata aktivan je među studentima iz Srbije u Francuskoj; od 1919. do 1921. radi ilegalno u Francuskoj i Njemačkoj. Novembra 1919. učestvuje na Osnivačkom kongresu KOI. Od 1921. do 1926. je član i sekretar IK KOI, zatim član IK i Prezidijuma IK KI. Kao delegat KOI učestvuje na IV kongresu Kominterne. Iz Partije je isključen 1927. zbog pripadnosti trockističko-zinovjevskoj opoziciji, a u januaru 1928. protjeran u Sibir. Ponovo primljen u Partiju 1930. i vraćen na rad u Moskvu; bio je referent u Balkanskom sekretarijatu IK KI, predavač na KUNMZ-u, stariji naučni saradnik u Međunarodnom agrarnom institutu. Ponovo uhapšen početkom 1935. pod optužbom kao i 1927; osuđen i nestao. Rehabilitovan 1953. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSR – 339

Vukanović Radovan (1906) apsolvirao prava. Član SKOJ-a od 1924. a član KPJ od 1926. Bio sekretar PK SKOJ-a za Crnu Goru i član PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Proganjan i više puta hapšen. U NOR-u od 1941: politički komesar bataljona, zamjenik komandanta Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bataljona 1. proleterske brigade, 4. proleterske brigade, 3. divizije, 2. korpusa NOVJ, pa pomoćnik komandanta 2. armije. Poslije rata komandant armije i vojne oblasti, načelnik Uprave pješadije, načelnik Više vojne akademije. Bio vijećnik AVNOJ-a i CASNO-a i poslanik Skupštine Crne Gore. General-pukovnik u penziji. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj. – 103, 122, 169, 230, 331, 345

Vukelić Savo (1917–1974). Prije II svjetskog rata podoficir Jugoslovenske vojske. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio komandant 6. primorsko-goranske brigade, načelnik Štaba 13. divizije, komandant Operativnog štaba za Istru, komandant 43 (istarske) divizije. Poslije rata je komandant divizije, načelnik štaba i komandant korpusa, pomoćnik načelnika Više vojne akademije JNA General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 376

Vukić Svetozar Sveto (1901–1979), trgovac. Do II svjetskog rata pripadao Radikalnoj stranci, odnosno Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio angažovan u organima narodne vlasti. Bio je vijećnik I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata biran za poslanika Privremene narodne skupštine DFJ. Radio je na poslovima spoljne i unutrašnje trgovine. Bio je i direktor trgovinskog preduzeća »Bosnacoop« u Sarajevu – 357

Vukićević Dušan (1921). Studije prava upisao 1939. na Pravnom fakultetu u Beogradu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio politički komesar čete u Pješivačkom bataljonu, Nikšićkom NOP odredu i 5. proleterskoj crnogorskoj brigadi, član Politodjela 3. proleterske sandžačke brigade i 37. NOU divizije. Oktobra 1944. prelazi na radu u OZN-u (kasnije: UDB-a), gdje je ostao, vršeći razne dužnosti, do novembra 1953. Od tada do penzionisanja (1982) radio je u SSIP (DSIP), gdje je obavljao diplomatsko-konzularne poslove: bio je sekretar ambasade SFRJ u Atini, otpravnik poslova u Jemenskoj Arapskoj Republici i NDR Jemen i DR Somaliji i ambasador u NR Mongoliji — 341

Vukmanović Svetozar Tempo (1912), pravnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revo-

lucionar. Hapšen i proganjan. Član MK KPJ Beograd od 1928, a PK KPJ za Srbiju od 1939. Od 1940. kandidat za člana CK KPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK, a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CK KPJ. U NOR-u od 1941: delegat CK KPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ; delegat CK KPJ i VŠ u Makedoniji i Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističkih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u saveznoj vladi, potpredsjednik SIV-a, predsjednik CV SSJ, član CK i IK CK SKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skupštine Jugoslavije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 36, 45, 115, 122, 149, 153, 168, 191, 200, 311, 314, 315, 339, 335, 343, 345, 353, 382, 386, 389

Vukosavljević Sreten (1881–1960), sociolog. Učiteljsku školu završio u Aleksincu 1900; bio učitelj i nadzornik u Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori. Učesnik balkanskih ratova i I svjetskog rata. U međuratnom periodu bio je glavni povjerenik za agrarnu reformu u Skoplju (1919/20), narodni poslanik (1921/24) i državni podsekretar. Poslije penzionisanja posvećuje se sociologiji sela, a rezultate svojih istraživanja objavljuje u više listova i časopisa. God. 1938. izabran za honorarnog profesora na Pravnom fakultetu u Beogradu. NOP-u pristupio 1943. Bio je predsjednik ZAVNO-a Sandžaka, ministar u vladi Ivana Šubašića. Poslije rata je član Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ i Narodne skupštine Srbije, redovni profesor Pravnog fakulteta u Beogradu i upravnik Instituta za proučavanje sela pri SANU – 341, 374

Vukotić Jovan (1907). Do II svjetskog rata oficir JV. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio zamjenik komandanta bataljona, načelnik Štaba 5. proleterske (crnogorske) brigade, 2. proleterske divizije, načelnik Štaba 3. korpusa, komandant KNOJ-a. Poslije rata je bio komandant KNOJ-a, načelnik Pješadijskog školskog centra, načelnik Vojnoistorijskog instituta. Magistar istorijskih nauka. Napisao je više radova iz istorije NOR-a. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 20

Vuković Simo, četnički komandant na sektoru Banjaluke. Ubijen sredinom oktobra 1943. od boraca 5. kozarske brigade – 58

Vulin Sava (1904–1980), zemljoradnik i nadničar. Pred II svjetski rat pripadao Zemljoradničkoj stranci. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je predsjednik Sreskog NOO za Podgrmeč, član Sreskog komiteta KPJ za Podgrmeč, vijećnik I, II i III zasijedanja ZAVNOBiH-a i II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata biran je za narodnog poslanika Skupštine NR BiH i Skupštine FNRJ. Bio je predsjednik Sreskog NOO za Podgrmeč u Bosanskoj Krupi i predsjednik Sreskog suda u istom mjestu. Od 1952. u penziji – 357

Zarić Marko, zemljoradnik. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio borac ustaničkih jedinica u Podgrmeču i legendarni puškomitraljezac 6. krajiške brigade. Poginuo septembra 1944. kao vodnik voda 3. bataljona 6. krajiške brigade. Pohvaljen od vrhovnog komandanta NOVJ za herojstvo u borbi protiv Nijemaca kod Ljubije oktobra 1943 – 136

Zečević Stevo (1885–?), zemljoradnik iz Jagodnje (Ravni kotari u Dalmaciji). Do II svjetskog rata pripadao Zemljoradničkoj stranci, odnosno Seljačko-demokratskoj koaliciji Radić-Pribićević, Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio član Oblasnog NOO za Dalmaciju, član I, II i III zasijedanja ZAVNOH-a i vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata (1945–1946) bio je ministar građevina u vladi FNRJ – 376

Zečević Vladimir Vlada (1903–1970), sveštenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio je član VŠ, vijećnik AVNOJ-a i član Izvršnog odbora na I zasijedanju, a član NKOJ-a na II zasijedanju AVNOJ-a. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova; ministar savezne vlade; predsjednik Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine, član SIV-a, član SO SUBNORJ – 187, 196, 271, 374, 377, 389

Zekić Miloš (1915). Do II svjetskog rata bio je činovnik. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio zamjenik komandanta i komandant

Birčanskog NOP odreda, komandant 1. fruškogorskog bataljona, komandant 6. istočnobosanske brigade i komandant 38. divizije. Poslije rata je komandant divizije, vojni izaslanik JNA u NR Rumuniji, zamjenik načelnika Personalne uprave JNA, komandant grada Beograda. Završio je VVA JNA. Generalpotpukovnik JNA u penziji – 46, 47

Zlatarić dr Branko, (1915), referent u »Gospodarskoj slozi« u Zagrebu do 1941. i simpatizer KPJ. Pripadao je HSS-u. U NOP-u od 1942; član KPJ je od 1943. Član Inicijativnog odbora za osnivanje ZAVNOH-a i vijećnik ZAVNOH-a od I do V zasijedanja; bio je na čelu njegovog Ekonomskog odjela. Poslije oslobođenja radio je na raznim poslovima u privredi do 1958, kada je napustio zemlju i nastanio se u Engleskoj – 376

Žaja Andrija (1901–1941), drvodjeljski radnik. Revolucionarnom pokretu prišao je po završetku I svjetskog rata. Član KPJ od 1919. Bio je član PK SKOJ-a za Hrvatsku, MK KPJ u Zagrebu, PK KPJ za Hrvatsku i CK KPH. Više puta hapšen i proganjan; 31. marta 1941. uhapšen i upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi. Poslije pokušaja bjekstva komunista iz logora u Kerestincu, 14. jula izvršio samoubistvo da ne bi pao u ruke ustašama – 339

Žanko dr Miloš (1915), pravnik. Član SKOJ-a od 1934. a KPJ od 1941. U NOR-u od 1941. U prvo vrijeme bio je ilegalni partijski radnik u Splitu: urednik lista »Naš izvještaj«, zatim član Štaba – 4. operativne zone; potpredsjednik i sekretar NOO za Dalmaciju i član Biroa OK KPH za Dalmaciju, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata bio je republički i savezni ministar i poslanik; potpredsjednik Sabora NRH i Savezne skupštine; član CK SKH – 376

Žarković Gojko (1920), student. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. Bio je politički komesar 3. udarnog bataljona Durmitorskog NOPO, politički komesar čete u 4. proleterskoj crnogorskoj brigadi, član Politodjela 6. crnogorske brigade, član Vojne misije u Bugarskoj. Poslije rata na dužnosti u JNA i Državnoj bezbijednosti (do 1952), zatim u diplomatskoj službi kao generalni konzul i ambasador – 341

Žigić Rade (1909–1952). Do II svjetskog rata privatni namještenik u Bjelopolju kod Korenice. Član KPJ od prije rata. Učesnik NOR-a od 1941. i jedan od organizatora ustanka u Lici. U toku NOR-a je bio politički komesar Ličke grupe NOP odreda, zamjenik političkog komesara GŠ Hrvatske, vijećnik ZAVNOH-a, član Predsjedništva ovog tijela i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata politički komesar 2. armije, ministar u vladi NR Hrvatske, kandidat za člana CK KPJ. Prihvatio Rezoluciju IB – 376

Živanović Bratislav (1900–1943), učitelj. U međuratnom periodu službovao u Srbiji u više mjesta da bi pred II svjetski rat došao u rodno selo Gornju Trnavu kod Topole. Saradnju s NOP-om počeo 1941. kao terenski radnik. Bavio se prikupljanjem obavještajnih podataka i pomoći i organizovanjem mreže saradnika. Njegovu aktivnost otkrili su četnici Draže Mihailovića juna 1943, kada su ga i zaklali – 285

Živković Petar (1879–1947), armijski general, jedan od šefova militarističke klike kralja Aleksandra Karađorđevića (»Bele ruke«); po kraljevom nalogu organizovao je državni udar 6. januara 1929; predsjednik diktatorske vlade od 1929. do 1932, a od 1932. do 1936. ministar vojni. U toku II svjetskog rata kao emigrant ogorčeni protivnik NOP-a – 263, 289, 349, 372

Živković Živko (1912). Do II svjetskog rata zemljoradnik. Član KPJ od 1935. Zbog revolucionarnog rada 1936. osuđen od Okružnog suda u Beranama (sada Ivangrad) na 12 godina robije, od kojih je izdržao 5. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio borac ustaničkih odreda u Crnoj Gori, rukovodilac Politodjela 4. i 1. krajiške brigade, komesar 20 (srednjodalmatinske) divizije i 22. srpske divizije. Poslije rata je bio politički komesar divizije, pomoćnik komandanta za pozadinu korpusa. Završio VVA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 28

Žižić Veljko (1913), diplomirani pravnik. U NOR-u od 1941. Član KPJ 1942. Bio je komandant grupe gerilskih odreda i 3. udarnog bataljona Durmitorskog NOPO, zamjenik pa komandant 5. bataljona 4.

proleterske crnogorske brigade, komandant 6. crnogorske brigade, načelnik Štaba 2. udarnog korpusa NOV i POJ i komandant Grupe brigada na Kosovu – 183

Žujović Sreten (Crni, Švarc; 1899–1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921: član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RK KPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR. Od 1935. instruktor CK KPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938, član Politbiroa CK KPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CK KPJ. U NOR od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ, član NKOJ i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik. God. 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ – 83, 187, 196, 271, 320, 338, 377, 384, 389

Žujović Zoran (1924), učenik. Član SKOJ-a od 1938, a KPJ od 1942. Hapšen je kao skojevac. U NOR-u od 1941. Radio je u redakciji »Borbe« i bio urednik »Omladinske borbe«, Stenografisao je Titove govore (1942–1943). Radio je na izdavanju i uređivanju više publikacija u NOR-u. Bio je član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosansku krajinu. Poslije rata bio je sekretar GK SKOJ-a za Beograd i predsjednik USAOJ za Beograd i član GO USAOS-a; urednik časopisa »Mladost«, dopisnik iz Moskve, urednik »Politike« – 335

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

AFRIKA – 104, 331, 384
ALBANIJA – 37, 45, 199, 242, 250, 262, 314, 316, 319, 327, 343, 364, 365, 368, 371, 382, 386, 392
ALEKSANDRIJA – 331
AMERIKA – vidi SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE
ANDRIJEVICA – 58, 97, 105, 110, 186, 325–327, 329, 351, 353, 385, 388
ARANĐELOVAC – 136, 340, 341, 347, 354
ARILJE – 343
AROZA – 353
ARŽANO – 242, 243, 360, 366
ATLANTSKI OKEAN – 354
AUSTRIJA – 222, 228, 231, 352, 359, 363, 374

BABA – 176
BAČKA – 371
BAĆEVAC – 200, 355
BAĆ – 24
BAČKA PALANKA – 24, 249
BAČKI GRAČAC – 24
BAJINA BAŠTA – 159, 386
BAKAR – 18, 23, 47, 157, 220
BALKANSKO POLUOSTRVO – 36, 37, 40, 55, 155, 164, 199, 259, 286, 308, 315, 324, 365, 367
BANAT – 227, 249, 371
BANIJA – 116, 156, 365, 393
BANOVA JARUGA – 233, 346
BANOVCI – 81
BANJA (kod Aranđelovca) – 285
BANJA LUKA – 12, 58, 75, 175, 202, 218, 234, 243, 246, 310, 324, 368, 389, 392
BANJANI (predeo u Crnoj Gori) – 342
BANJŠKA VISORAVAN – 308
BARANJA – 371
BARČ – 97
BARI – 179, 349, 374
BARILOVIĆ – 116
BARONI – selo – 326
BAŠKE OŠTARIJE – 364
BAŠKE VODE – 43, 213, 360
BATKOVIĆI (kod Priboja) – 340
BEČ – 128, 197, 336, 338
BEDNJA (rijeka) – 80, 324
BEGUNJE – 138, 189, 357
BELA KRAJINA – 246, 330, 358, 366
BELGIJA – 348
BELOŠEVAC – 155
BENKOVAC – 19, 111, 312, 333
BEOGRAD – 36, 40, 82, 110, 116, 126, 127, 142, 155, 187, 213, 233, 254, 269, 317, 335–337, 340, 362, 367, 382
BERANE – vidi IVANGRAD
BIFERNO – 349
BIHAĆ – 157, 175, 186, 233, 259, 260, 344, 346, 348, 364
BIJELA (na Pelješcu) – 176
BIJELA GORA – 323
BIJELO BRDO (kod Priboja) – 142, 144, 146, 148, 342
BIJELO POLJE – 13, 249, 310, 365, 381
BIJELJINA – 11, 23, 136, 207, 227, 236, 310, 312, 356, 361
BIJELSKO (kod Ogulina) – 355
BILA – 62
BILAJ – 200
BILEĆA – 73, 220, 249, 342, 368
BINOVAC – 359
BIOČE – 170, 332
BIOKOVO – 361
BISTRICA (kod Priboja) – 111, 333
BISTRICA (kod Prijedora) – 117
BIŠINA – 213
BITOLJ – 375, 377
BITOVIK – 333
BJELAJ – 200, 355
BJELOPAVLIĆI – 220, 250, 255, 392
BJELORUSIJA – vidi BJELORUSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA
BJELORUSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA – 301, 377
BJELOVAR – 143, 170, 178, 332, 342
BLATNA – 351
BLINJSKI KUT – 116
BLISKI ISTOK – 391, 393, 394
BOJANA – 326
BOKA KOTORSKA – 141, 211, 321, 331, 332, 341, 371
BORAK (kod Skender Vakufa) – 211
BORCI (kod Konjica) – 212
BORIČEVCI – 344
BOROJEVIĆI (kod Kostajnice) – 156
BOROVA GLAVA – 355,
BOSANSKA DUBICA – 85, 326
BOSANSKA GRADIŠKA – 312
BOSANSKA KOSTAJNICA – 190, 250, 368
BOSANSKA KRAJINA – 85, 96, 117, 262, 314, 323, 385, 392
BOSANSKA KRUPA – 157, 221, 234, 259, 359, 363
BOSANSKA RAČA – 208
BOSANSKI BROD – 347
BOSANSKI NOVI – 19, 53, 186, 190, 221, 248, 250, 353, 359, 368
BOSANSKI PETROVAC – 19
BOSANSKO GRAHOVO – 16, 161, 171, 172, 188, 344, 346–348
BOSNA (rijeka) – 72, 324, 368
BOSNA I HERCEGOVINA – 12, 13, 23, 24, 40, 42, 44, 52, 70, 73, 75, 82, 83, 96, 106, 111, 117, 121, 138, 155, 159, 170, 178, 195, 197, 200, 206, 208, 212, 213, 220, 221, 233, 234, 236, 238, 239, 242, 243, 246, 248, 250, 253, 255, 258, 259, 261, 262, 272, 286, 296, 310, 311, 313, 314, 317–320, 322, 324, 327, 328, 331, 332, 334, 335, 341, 343, 346, 348, 357, 358, 360–365, 367, 371, 372, 374, 380, 381, 383, 384, 385, 387, 389–392
BOSUT – 81, 332
BOŽDAREVAC – 355
BOŽJAKOVINA – 110
BRAČ – 116, 136, 176, 330, 349, 361, 365
BRADINA – 70, 253, 314, 369

BRČKO – 81, 97, 105, 136, 176, 200, 207, 208, 227, 236, 236, 239, 329, 356, 358, 361, 385, 390
BRĐANI (kod Sunje) – 116
BREZA – 106, 323
BREZIČANI (kod Prijedora) –157
BREZOVAC (kod Bjelovara) – 170
BRIBIR (kod Crikvenice) –236, 246, 363, 366, 392
BRINDIZI – 349
BRINJE (kod Otočca) –325
BRKINI – 308
BROD NA KUPI – 186
BROD – vidi BOSANSKI BORD
BROD – vidi SLAVONSKI BROD
BRODAREVO – 239, 253
BRONZANI MAJDAN – 234
BRUVNO – 80, 175, 347
BUDAK – 23, 208, 312
BUDIMPEŠTA – 340
BUGARSKA – 38, 55, 191, 262, 280, 313-316, 328, 343, 353, 371, 382, 386, 387, 389, 392
BUGOJNO – 16, 27, 72, 107, 147, 188, 211, 212, 313, 321, 343, 346, 348, 353, 382, 390
BUKINJE – 14, 310
BUKOVICA (kod Doboja) – 195
BUSOVAČA – 63, 221, 243, 251, 322, 359, 392
BUSOVINICA – 239
BUTMIR – 347

CAPARDE (kod Lukavca) – 14, 310
CAREVO POLJE (kod Ogulina) – 190, 353
CAZIN – 208, 233, 236, 325, 363, 391
CAZINSKA KRAJINA – 324
CELJE – 228, 229, 362
CENTRALNA BOSNA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
CERKNICA – 357, 366
CERKNIŠKA DOLINA – 357, 366
CERNIK (kod Rijeke) – 23
CETINA – 4, 344
CETINJE – 73, 345
CETINJSKA DOLINA – 209
CRES – 23, 182, 220, 223, 227, 236, 307, 358, 361
CRIKVENICA – 47, 52, 213, 246, 248, 254, 308, 361, 363, 363, 364, 367, 369
CRKVICE (u Crnoj Gori) – 323
CRNA GORA – 14, 23, 36–38, 45, 47, 52, 58, 68, 73, 83, 105, 110, 111, 117, 134, 137, 141, 155, 175, 186, 189, 190, 197, 200, 208, 211, 213, 220, 233, 236, 238, 250, 255, 259, 261, 262, 284, 286, 296, 317–321, 323, 326, 327, 329, 331, 332, 341, 343, 348, 350, 358, 360, 363–366, 371, 374, 380, 381, 384–390
CRNI LUG (kod Bosanskog Grahova) – 344
CRNI VRH (kod G. Vakufa) – 246, 367
CRNO MORE – 164
CRNOGORSKO PRIMORJE – 318, 329
CRVENE STIJENE – 159, 178, 253, 272, 347, 348

ČAČAK – 220, 335, 343
ČAČINCI – 23, 97, 176, 312
ČAJETINA – 197, 353, 355
ČAKOR – 81, 325, 327
ČARDAK (kod Bosanske Krupe) – 234, 363
ČAZMA – 346
ČELIĆ – 361
ČISTA – 239, 364, 366
ČORTANOVCI – 24, 313
ČRNOMELJ – 246, 392
ĆAFA-SAN – 368
ĆIĆARIJA – 308
ĆUMIĆ – 344

DALMACIJA – 23, 28, 38, 40–42, 44, 70, 74, 81, 96, 105, 111, 116, 136, 155, 176, 178, 190, 197, 200, 209, 213, 220, 227, 236, 239, 242, 243, 254, 255, 262, 307, 309, 311, 316, 317, 323–326, 329, 331, 335, 337, 344, 346, 348, 356, 364, 365, 371, 385, 387, 389–393
DANILOVGRAD – 333, 350, 359, 368
DAROSAVA – vidi PARTIZANI
DAŽNICA – 208
DEBAR – 142, 195, 242, 262, 333, 342, 365, 377
DEBARCE – 342, 375
DEBELA GLAVA – 236
DEBELO BRDO (kod Zavidovića) – 197, 354
DEKANI – 308
DELESHAJM – 374
DELNICE – 186, 229, 330, 363, 388, 391
DERVENTA – 12, 73, 111, 175, 208, 234, 248, 255, 368, 369
DESINEC – 110, 332
DILJ-PLANINA – 312
DOBOJ – 14, 17, 24, 30, 46, 47, 62, 71, 73, 110, 111, 175, 208, 220, 234, 248, 255, 313, 314, 347, 356, 359, 361, 268, 369, 382
DOBRLJIN – 19, 312, 353
DOBRUN – 319, 328
DOLENJSKO – 308, 312, 330, 361, 366, 371
DONJA VEČERISKA – 321
DONJI LAPAC – 81, 156, 201, 325, 328, 244, 347
DONJI VAKUF – 55, 72
DRAGANIĆI (kod Karlovca) – 326
DRAVA – 358
DRAŽANJ – 142
DREZDEN – 337
DREŽNICA (kod Ogulina) – 81, 325
DREŽNIK-GRAD – 116
DRIJENAK – 350
DRINA – 90, 310, 317, 328, 346, 347, 361, 384
DRINIĆI – 370
DRNIŠ – 136, 176, 209, 213, 255, 348
DRUGOVAC – 220, 359
DRVAR – 348, 364
DUBOKA (rijeka) – 111, 333
DUBRAVE – vidi GORNJE DUBRAVE
DUBRAVICA (kod Viteza) – 63
DUBROVNIK – 80, 225, 330, 348, 360
DUGA RESA – 18, 200, 355
DUGO SELO – 143, 226
DUNAV – 24, 372
DURATOVIĆI – 309
DUVNO – 6, 16, 18, 178, 272, 309, 322, 364, 370
DVOR NA UNI – 208
ĐAKOVIĆI (kod Novog Travnika) – 253, 369
ĐAKOVO – 19
ĐEKENEŠ – 111, 333
ĐEVĐELIJA – 377
ĐURĐEVAC (kod Virovitice) – 253, 369

EGIPAT – 317
EL ALAMEJN – 104, 331, 375, 384
ENGLESKA – vidi VELIKA BRITANIJA
ESTONSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA – 301, 377
EVROPA – 85, 94, 163, 164, 264, 281, 307, 329, 352, 388, 393

FALDOVAC – 97
FAZLAGIĆA KULA – 246, 250, 367
FIJUME – vidi RIJEKA
FILIPOVO – vidi BAČKI GRAČAC
FOČA – 48, 90, 91, 230, 233, 309, 360, 362, 370
FOJNICA (kod Visokog) – 48
FRANCUSKA – 134, 323, 348
FRUŠKA GORA – 332
FUŽINE (kod Delnica) – 195

GACKO – 342, 357, 368
GAJEVI (kod Orašca) – 285, 344
GAJSKA POLJANA – 143
GAKOVIĆI – 309
GENERALSKI STOL – 15, 311
GEROVO – 186

GLAMOČ – 16, 139, 216, 222, 241, 259, 309, 348, 374
GLAMOČKO POLJE – 348, 374, 393
GLAVATIČEVO – 212
GLINA – 143, 195, 243, 246, 249, 254, 346, 353, 366, 369
GLOBORNIČKI MOST – 18, 311
GOJAKOVAC – 62, 322
GOLI VRH – 110, 332
GOLIJA – 327
GOLO BRDO – 333
GOMIRJA – 255
GORAŽDE – 48, 90, 220, 328, 345
GORENJSKA – 186, 358, 371, 388
GORICA – 228, 229, 362
GORNJA NERETVA – 314
GORNJA SAVINJSKA DOLINA – 363
GORNJE DUBRAVE – 15, 18, 311
GORNJE PAZARIŠTE – 197, 353
GORNJE POLJE (kod Grahova) – 323
GORNJI MARTINIĆI – 368
GORNJI VAKUF – 48, 72, 261, 309, 321, 323
GORSKI KOTAR – 116, 208, 243, 255, 307, 308, 323, 330, 358, 365, 366
GOSPIĆ – 23, 30, 52, 197, 200, 208, 243, 314, 346, 353, 364
GOSTILJE (kod Danilovgrada) – 359
GOSTIVAR – 272, 365, 371, 377
GRABOVICA (Prenj) – 272
GRAČAC (u Lici) – 80, 175, 200, 201, 346, 347, 355, 364
GRAČANICA (kod Doboja) – 14, 136, 227, 236, 310, 314, 356, 361
GRADAC (kod Crikvenice) – 23
GRADAC (kod Našica) – 312
GRADAČAC – 335
GRADIŠKA – vidi NOVA GRADIŠKA
GRAHOVO (kod Cerknice) – 357, 366
GRAHOVO (kod Nikšića) – 323
GRAHOVO – vidi BOSANSKO GRAHOVO
GRČARICE – 318
GRČKA – 37, 38, 262, 314, 315, 372, 382
GRMEČ – 53
GROBNIČKO POLJE – 18
GRUBIŠNO POLJE – 178
GRUBOVAC – 361
GRUŽA – 347
GUBEREVAC (kod Ralje) – 142, 341
GUDOVAC – 342
GUNJA – 97, 329

HAN-KUMPANIJA – 321
HAN-OBOĐAŠ – 347
HERCEG-NOVI – 225
HERCEGOVINA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
HRASTOVICA (kod Petrinje) – 143, 253, 369
HRELJIN – 246, 367
HREŠA – 347
HRPELJE – 313
HRVAĆE – 4, 309
HRVATSKA – 3, 28, 40, 42, 44, 50, 54, 83, 86, 120, 143, 178, 208, 216, 235, 238, 249, 258, 259, 262, 286, 296, 301, 302, 307, 316, 320, 322, 325, 327, 330, 331, 334–337, 344, 346, 350–352, 355, 356, 358, 359, 361, 363, 365, 370–372, 374, 376, 384, 385, 390
HRVATSKO PRIMORJE – 47, 116, 155, 190, 227, 236, 243, 246, 248, 254, 307–309, 330, 358, 363, 366, 361, 390, 392, 393
HRVATSKO ZAGORJE – 42, 110, 116, 155, 170, 190, 206, 228, 254, 344, 389, 393
HVAR – 70, 330, 349, 361, 364, 365, 383

ILIDŽA – 52
ILIRSKA BISTRICA – 330
ILOK – 332
IMOTSKI – 12, 30, 47, 62, 70, 80, 111, 176, 190, 227, 236, 239, 242–243, 272, 322, 348, 349, 382, 383, 391
INĐIJA – 24
IRIG – 332
ISTOČNA BOSNA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
ISTOČNA HERCEGOVINA – vidi HERCEGOVINA
ISTOČNI SREM – vidi SREM
ISTRA – 4, 30, 235, 263, 307–309, 313, 323, 328, 330, 331, 349, 361, 370, 380
ITALIJA – 30, 38, 40, 50, 67, 70, 81, 93, 139, 151, 179, 181, 186, 189, 229, 240, 245, 256, 262, 263, 267, 268, 302, 307, 308, 316, 318, 320, 323, 327, 328, 330, 331, 341, 349, 350, 352, 355, 356, 359–361, 371, 372, 374, 377, 382, 383, 386, 387, 392, 393
IVAN-PLANINA – 313
IVAN-SEDLO – 309
IVANEC (kod Varaždina) – 110, 156, 332
IVANGRAD – 43, 47, 52, 111, 114, 137, 155, 157, 326, 329, 340, 344
IZVOR (kod Kičeva) – 368

JABLAN (selo u Crnoj Gori) – 325
JABLANAC – 328
JABLANICA (kod Sarajeva) – 324
JABLANICA (predeo Leskovac) – 173
JABUKOVAC (kod Petrinje) – 143
JADOVNIK – 206, 356
JADRAN – 281, 308, 317, 330, 358, 366
JADRANSKO MORE – 365
JADREŠKI – 4
JAHORINA – 360
JAJCE – 3–13, 15–17, 19, 21, 22, 24–27, 29–35, 39, 42, 45–64, 65–72, 74, 75, 79–88, 90–92, 96–103, 105–110, 112, 114, 115, 117–124, 134, 135, 137–141, 143, 145–154, 156–161, 167–174, 176–199, 201–205, 207, 209–212, 214–219, 221–232, 234–242, 244–249, 251, 252, 254–257, 259, 268, 269–272, 275, 276, 278, 285, 291, 293, 295, 297–300, 303, 311, 313, 323, 328, 334, 335, 345, 357, 362, 363, 368, 369, 380, 366, 392–394
JAMENA – 332, 361
JAPAN – 352
JASENAK (kod Ogulina) – 200, 227, 325, 355, 358
JASIKA (kod Karlovca) – 143
JASTREBAC – 322
JASTREBARSKO – 326, 364
JAVOR – 327
JAVORNIK – 309
JELAV (kod Bjelovara) – 342
JELISAVAC – 255, 369
JEZERANE – 81
JOHOVAC (kod Doboja) – 248
JOŠAVICA (kod Petrinje) – 143
JUGOISTOČNA BOSNA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
JUGOISTOČNA SRBIJA – vidi SRBIJA
JUGOSLAVIJA 9, 36–38, 44, 51, 54, 85, 94–96, 104, 118, 125, 128, 129, 131, 133, 142, 151, 162–166, 179, 184, 191, 235, 238, 243, 258–261, 263–266, 270, 276, 279, 280, 286–289, 290–292, 295–297, 307, 309, 313, 315, 316, 332, 335, 339, 340, 343, 349, 352, 353, 357, 363–365, 367, 370–374, 376, 381, 382, 385–387, 389–394
JUGOZAPADNA BOSNA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
JUGOZAPADNA SRBIJA – vidi SRBIJA
JUNKOVAC (kod Lazarevca) – 220
JUŽNA DALMACIJA – vidi DALMACIJA
JUŽNA ITALIJA – vidi ITALIJA
JUŽNA SRBIJA – vidi SRBIJA

KADINA VODA – 221, 359
KAIRO – 41, 172, 179, 256, 263, 267, 268, 347, 359, 366, 372, 374, 387, 393, 394
KAKANJ – 221, 359
KALIN – 72

KALINOVIK – 48, 309, 314
KALNIK – 344
KAMENSKO (kod Donjeg Lapca) – 116
KANADA – 309, 338, 346, 354
KARAVANKE – 228
KARLOBAG – 23, 312, 328, 364, 365
KARLOVAC – 14, 18, 23, 30, 47, 52, 67, 86, 100, 116, 143, 157, 175, 184, 229, 236, 311, 312, 326, 330, 332, 346, 362, 383, 391
KASAPOVIĆI – 253, 369
KASTELFRANKO – 189, 341
KAŠTELA – 330
KATALENA – 110, 332
KAVADAR – 377
KIČEVO – 142, 186, 262, 333, 342, 351, 368, 371, 375, 388
KIJEV – 284, 375
KIJEVO (kod Beograda) – 220
KIJEVO (kod Sarajeva) – 178
KISELJAK (kod Sarajeva) – 190, 197, 221, 353, 359
KISELJAK (kod Tuzle) – 47
KISTANJE – 12
KLADANJ – 358
KLADARI (kod Doboja) – 195
KLANA – 190
KLANJEC – 170, 346
KLAŠNICA – 197
KLENOEC – 368

KLIS – 176, 213
KLOŠTAR (kod Virovitice) – 332
KLUČ – 259
KNIN – 47, 111, 136, 213, 330, 346, 382
KOBARID – 246, 392
KOČEVJE – 186, 330, 358, 361, 363, 376, 388
KOČEVSKI ROG – 330
KOLAŠIN – 8, 14, 23, 47, 49, 111, 114, 170, 261, 309, 310, 326, 329, 332, 341, 342, 346, 350, 381, 382
KOLUBARA – 272
KOMAR (kod Donjeg Vakufa) –72
KOMARICA – 354
KONDRIĆ – 255, 369
KONJIC – 70, 314, 383
KOPAONIK – 322
KOPRIVNICA – 19, 176, 206, 208, 220, 233, 333, 346, 355, 356, 359, 369
KORČULA – 330, 334, 349, 361, 364, 365
KORDUN – 116, 175, 184, 190, 200, 208, 228, 236, 326, 330, 365
KORENICA – vidi TITOVA KORENICA
KORITA (kod Bileće) – 178
KORUŠKA – 358, 371
KOSATICA – 114
KOSJERIĆ – 250, 347, 354, 367, 392
KOSMAJ – 323, 341
KOSOVO – 313, 315, 327, 353, 354, 371, 374
KOSTAJNICA – 73, 116, 156, 208
KOSTAJNICA – vidi BOSANSKA KOSTAJNICA
KOSTAJNIČKI MAJUR – 116
KOSTURSKO – 315
KOŠARE (kod Tounja) – 197, 353
KOTOR – 169
KOTOR-VAROŠ – 12
KOTORSKO – 111, 195, 197, 333, 354
KOVIN – 227, 361
KOZARICA (kod Prijedora) –98, 384
KRAGUJEVAC – 155, 220, 344
KRAJINA – vidi BOSANSKA KRAJINA
KRALJEVICA – 52, 220
KRALJEVO – 220
KRAS – 308
KRAVICA (kod Osijeka) – 170, 346
KRBAVSKO POLJE — 139, 331
KREKA — 14, 47, 310
KREMNA (kod Titovog Užica) – 233, 242, 243, 249, 363, 366, 391
KRIVAJA (rijeka) – 351
KRIŽEVCI – 143, 155, 170, 208, 356
KRK – 213, 220, 223, 227, 236, 358, 361
KRŠKO POLJE – 330
KRUGE – 156
KRUPA – vidi BOSANSKA KRUPA
KRUŠEVICA (kod Lazarevca) – 272
KRUŠEVO – 253, 377, 393
KUČI – 208, 236, 356, 363
KULEN-VAKUF, – 323, 344
KUMANOVO – 186, 377, 388
KUNA (na Pelješcu) – 175
KUPA – 326
KUPRES – 6, 7, 16–18, 27, 30, 55, 107, 188, 309, 311, 313, 321, 380
KVARNER – 23
KVARNERSKA OSTRVA – 390
LABIN – 4, 308
LAPAC – vidi DONJI LAPAC
LASTOVO – 307, 330
LAŠVA – 62, 221, 322, 359, 366
LAŠVA (rijeka) – 321, 322
LATINSKA AMERIKA – 338
LAZAREVAC – 136, 155, 220, 390
LEDENICE (kod Crikvenice) – 236
LEDINCI – 332
LEKENIK – 208
LENJINGRAD – 332
LERIN – 315
LEŠĆE – 348
LETONIJA – 301
LEŽIMIR – 332
LIČKI OSIK – 23, 312
LIČKO PETROVO SELO – 200
LIJEVA RIJEKA – 86, 327
LIJEVČE POLJE – 12, 214
LIKA – 80, 110, 116, 156, 184, 190, 197, 200, 208, 228, 236, 241, 243, 344, 346–348, 353, 360, 364, 365, 387
LIM – 140, 159, 233, 326, 329, 331, 333, 343, 369, 385
LIMSKA DOLINA – 323
LIPIK – 233
LISOVIĆ – 142, 341
LITAVSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA – 301, 377
LITVA – vidi LITAVSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA
LITVANIJA – vidi LITAVSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA
LIVANJSKO POLJE – 311, 344, 355
LIVNO – 6, 7, 14, 16–18, 22, 30, 32, 55, 124, 135, 140, 145, 188, 241, 259, 309–311, 322, 335, 340, 342, 348, 349, 355, 358, 364, 366, 380, 381, 383
LONDON – 44, 164, 302, 334, 372
LOŠINJ – 5, 12, 181, 182, 190, 223, 236, 245, 307, 309, 349, 350, 358, 359, 361, 366, 392
LOŠKA DOLINA – 363
LOVINAC – 190, 353
LOVREĆ – 213, 239, 349, 364, 366
LUDBREG – 18, 30, 155, 156, 233, 312, 314, 344, 363
LUKA (kod Karlovca) – 170, 346
LUKAVAC (kod Tuzle) – 14, 46, 310, 314

LJELJEN – 347
LJUBIJA – 85, 136, 137, 157, 186, 234, 248, 326, 351
LJUBINJE – 233, 391
LJUBIŠ – 200, 355
LJUBLJANA – 127, 186, 317, 358, 366, 371, 388
LJUBLJANSKA POKRAJINA – 308

MAĐARSKA – 206, 371, 372
MAGLAJ – 73, 110, 368
MAJEVICA, – 200, 220, 234, 239
MAJUR – vidi KOSTAJNIČKI MAJUR

MAKARSKA – 236, 333, 348, 356, 360, 361
MAKEDONIJA – 37, 38, 43, 44, 55, 83, 96, 115, 142, 199, 200, 206, 208, 213, 238, 250, 253, 262, 272, 275, 280, 286, 296, 311, 313–316, 319, 327, 333, 353, 354, 365, 371, 374, 376, 382, 284, 386, 389, 390, 392, 393
MALI DRVENIK – 220, 359
MALI KRAJ – 236
MALI LOŠINJ – 359
MALJEN – 347
MANJAČA – 250
MASLOVARE (kod Kotor-Varoša) – 322
MATEŠEVO – 47, 52, 110, 320, 325, 326, 332, 342, 382
MATULJI – 309
MAZIN – 346
MEDAK – 190, 200, 353, 355
MEDVEĐE BRDO – 355
MEĐUMURJE – 116, 155, 321
MELJAK (kod Barajeva) – 355
METALJKA (kod Čajniča) – 90
METKOVIĆ – 136, 218, 225, 255, 334, 348, 360
METLIKA – 246, 326, 330, 392
METOHIJA – 38, 43, 199, 315, 354
MILNA – 333
MINSK – 334
MITROVICA – vidi SREMSKA MITROVICA
MLJET – 70, 86, 249, 324, 330, 349, 364, 383
MOČILA – 348
MODRIČA – 335
MODRINJE – 366
MODRUŠ – 80, 175
MOKRA GORA – 208, 356
MOKRO (na Romaniji) – 170, 175, 246, 347, 367, 368
MORAČA – 323, 342
MOSKVA – 187, 199, 267, 307, 310, 313, 315, 337–340, 343, 352, 353, 355, 359, 370, 372, 375, 377, 387, 388, 390, 392, 394
MOSLAVINA – 344
MOSOR – 105, 106, 385
MOSTAR – 33, 218, 243, 253, 282, 314, 368, 392
MOŠUNJ – 321
MOTAJICA – 159, 234, 341
MRKONJIĆ-GRAD – 259, 357
MRKOPALJ – 200, 325, 355
MRZLA VODICA – 330
MUĆ – 176, 348
MURINO – 81, 325, 326, 327
MUSULINSKI POTOK – 200, 355

NAKUCANI – 239
NAŠICE – 19, 255, 312, 321, 369
NEBLJUSI – 175, 344, 347
NEGOTIN – 377
NERETVA – 33, 261, 314, 316, 327, 328, 330, 348, 356
NEVESINJE – 213, 220, 233, 246, 249, 250, 391, 392
NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – vidi HRVATSKA
NIKŠIĆ – 225, 331, 333, 345, 350
NIŠ – 40, 382
NORMANDIJA – 347
NOTRANJSKO – 308, 312, 330, 357, 361, 366, 371
NOVA BUKOVICA – 253, 369
NOVA GRADIŠKA – 148, 343
NOVA VAROŠ – 73, 253, 255, 335, 342, 343, 345, 369
NOVI – vidi BOSANSKI NOVI
NOVI – vidi NOVI VINODOLSKI
NOVI MAROF – 156
NOVI SAD – 113
NOVI VINODOLSKI – 116, 236, 243, 246, 358, 363, 366, 392
NOVIGRAD – 23
NOVIGRADSKO MORE – 371
NOVO MESTO – 186, 233, 326, 330, 358, 363, 366, 388
NOVSKA – 346
NJEMAČKA – 47, 130, 138, 163, 189, 235, 238, 302, 352, 355, 368, 371, 372, 393

OBRENOVAC – 220, 355
OBROVAC – 175
OGULIN – 14, 18, 23, 47, 67, 70, 100, 143, 190, 195, 228, 229, 255, 311, 312, 323, 325, 330, 331, 346, 353, 355, 362, 366, 383, 391
OKIĆ – 326
OLOVO – 220, 328
OMARSKA – 117
OMIŠ – 213, 348, 356
ORAHOVICA (kod Našica) – 312
ORAŠAC (kod Aranđelovca) – 155, 285, 344
OSIJEK – 19, 170, 176, 206, 233, 312, 321, 336, 346, 369
OSTROG (manastir) – 117, 332, 345
OŠTARIJE – 353
OTOČAC – 216, 331, 334
OTOKA – 208, 351
OTRIĆ – 111
OZREN (kod Sarajeva) – 246, 272, 351, 367

PAG – 371
PAKRAC – 73, 80, 324
PALANKA – vidi BAČKA PALANKA
PALE – 251
PALESTINA – 317
PALISAD – 197, 353
PANONSKA NIZIJA – 308
PAPUK – 175
PARIZ – 129, 132, 339
PARTIZANI – 136, 340, 341, 347
PASJAČA – 322
PAZARIŠTE – vidi GORNJE PAZARIŠTE
PAZIN – 308, 309
PČELIĆI – 58
PEĆ – 325, 326, 329, 351
PELJEŠAC – 70, 73, 80, 116, 136, 155, 175, 190, 206, 209, 227, 272, 323, 334, 344, 347, 361, 365, 383
PERKOVIĆ – 176
PERUŠIĆ – 23, 312, 353, 364
PETKOVAC (kod Bosanskog Novog) – 19, 312
PETRINJA – 195, 246, 249, 253, 254, 353, 366, 369
PETRINJČICA — 253
PETROGRAD – vidi LENJINGRAD
PETROVARADIN – 332
PETROVO POLJE – 334
PEULJE – 344
PIROVIŠTE – 116
PISKAVICA (kod Banja Luke) – 117
PIŠKOPEJA – 333
PIVKA – 308
PLASE – 52
PLASENŠI – 354
PLAŠKI – 376
PLAVNO – 344
PLEŠIVICA (kod Jastrebarskog) – 236, 364
PLOČE – 176, 334, 356
PLJEVLJA – 43, 48, 68, 216, 241, 309, 310, 319, 326, 333, 341
PODGORA (kod Makarske) – 6, 309, 334, 361
PODGORAČ – 255, 369
PODGORICA – vidi TITOGRAD
PODGORSKI KANAL – 23
PODGRAB – 233
PODHOGRAJSKI DOLOMITI – 318
PODOROŠAC – 70, 323
PODRAVINA – 197, 206, 253, 393
PODVELEŽ – 314
PODVIS (kod Kičeva) – 368
POKUPLJE – 236, 343, 348, 365
POLJANA (kod Banove Jaruge) – 233
POLJANAK – 348
POLJSKA – 377

POREČ – 308
POSAVINA – 197
POSTOJNA – 363
POSUŠJE – 111, 136, 176, 213, 227, 272, 322, 333, 349
POTOMJE – 175
POTOMLJE – vidi POTOMJE
POŽAREVAC – 142
PRAČA – 233
PRAG – 334
PRANDANOVCI – 58, 312, 321
PREKOMURJE – 371
PREKOPA (kod Gline) – 249
PRESPA – 376
PRIBOJ – 90, 97, 111, 114, 136, 140, 142, 144, 146, 148, 149, 155, 200, 309, 319, 326, 331, 335, 340, 342, 343
PRIJEDOR – 19, 53, 74, 98, 136, 234, 248, 250, 326, 340, 351, 359, 368, 384
PRIJEPOLJE – 4, 43, 239, 242, 243, 247, 249, 253, 255, 326, 333, 335, 342, 347, 354, 365
PRILEP – 377
PRIMORJE – vidi HRVATSKO PRIMORJE
PRIMORJE – vidi SLOVENAČKO PRIMORJE
PRKOSI – 69, 323
PRKOŠKI VAGANAC – 344
PRNJAVOR (kod Banja Luke) – 335, 368
PROGOREVCI – 142
PROLOŽAC – 176, 348
PROZOR – 30, 311, 314
PUGLED – 375
PULA – 288, 229, 308, 309, 313
PUSTA REKA – 377
PUTINCI – 313

RAB – 361
RAČA – vidi BOSANSKA RAČA
RAČA – vidi SREMSKA RAČA
RADOJINJA – 168, 345
RADUČ – 200, 353, 355
RAJKOVAC – 285
RAKEK – 330
RAKOVAC (kod Beočina) – 332
RAKOVICA (kod Beograda) – 220
RAMA – 311, 314
RANKOVIĆI – 63, 253, 321, 369
RAŠKA – 343
RAVAN – 142
RAZBOJ – 24, 312
RELIĆ – 326
RENOVICA – 345
RESEN – 377
RIĐICA – 175
RIJEKA – 4, 220, 228, 229, 235, 307, 309, 313, 346, 370
RIJEKA (rijeka) – 72
ROGATICA – 90, 91, 114, 146, 220, 328, 334, 345
ROMANIJA – 155, 175, 217, 220, 248, 253, 343, 345, 348, 390, 393
ROŽAJ – 86, 326
RUDANKA – 155, 344
RUDNIK – 317, 347
RUDO – 90, 114, 136, 140, 309, 328, 333, 340, 343
RUSIJA – vidi SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
RUMA – 24, 313

SANDŽAK – 4, 13, 38, 40, 43, 55, 58, 97, 111, 141, 186, 206, 213, 220, 236, 239, 241–243, 246, 249, 253, 255, 261, 262, 275, 286, 309, 311, 313, 317–321, 323, 326–328, 331–333, 341, 347, 350, 354, 358, 362–366, 369, 374, 381, 382, 386, 387, 389–393
SANSKI MOST – 74, 98, 136, 137, 221, 250, 311, 329, 340, 359, 384
SARAJEVO – 61, 73, 117, 159, 160, 175, 178, 185, 190, 217, 218, 227, 233, 243, 248, 251, 252, 253, 314, 322, 324, 341, 343, 345, 347, 351, 353, 358–361, 363, 367, 368, 375, 386, 387, 390, 392
SARDINIJA – 349
SAVA – 97, 136, 332, 346, 361, 365, 372
SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA – 9, 94, 95, 118, 131, 162, 166, 248, 263, 268, 284, 290, 301, 302, 307, 310, 318, 320, 332, 337–340, 352, 354, 355, 372, 377, 380, 381–383, 393
SAVINJSKA DOLINA – 363
SELCE (kod Crikvenice) – 363, 366
SELCI (kod Đakova) – 369
SEMBERIJA – 361
SENJ – 80, 227, 243, 328, 358, 365, 366
SESVETE – 143
SIBINJ– 116
SICILIJA – 262
SINJ – 4, 23, 62, 70, 73, 80, 105, 136, 155, 176, 209, 213, 236, 242, 312, 324, 330, 348, 383, 385, 391
SISAK – 73, 116, 143, 277, 346
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE – 25, 59, 95, 163, 263, 268, 276, 290, 307, 313, 321, 338, 351, 352, 354, 355, 371, 372, 380, 381, 383, 384, 393
SJEKIRICA – 81, 325, 327
SJENICA – 220, 236, 243, 246, 255
SJEVERNA AFRIKA – vidi AFRIKA
SJEVERNA CRNA GORA – vidi CRNA GORA
SJEVERNA DALMACIJA – vidi DALMACIJA
SJEVERNA ITALIJA – vidi ITALIJA
SJEVERNI JADRAN – vidi JADRAN
SJEVERNO PRIMORJE – vidi HRVATSKO PRIMORJE
SKADAR – 315
SKAKAVCI (kod Prnjavora) – 72
SKALNICA – 309
SKOPLJE – 40, 242, 280, 315, 333, 376, 377, 382, 392
SLADOJEVCI – 58
SLANA (kod Otoke) – 208
SLANKAMEN – 24, 313
SLATINA (kod Danilovgrada) – 368
SLAVONIJA – 23, 42, 44, 58, 73, 97, 110, 116, 159, 170, 175, 176, 197, 206, 233, 243, 253, 316, 340, 341, 387, 389, 392
SLAVONSKI BROD – 16, 116, 312, 346, 347
SLIVOVO (kod Ohrida) – 369
SLOVENAČKO PRIMORJE – 186, 263, 308, 349, 361, 366, 370, 388
SLOVENIJA – 38, 40–42, 44, 50, 54, 83, 96, 120, 138, 186, 189, 197, 200, 206, 208, 213, 229, 231, 233, 238, 246, 256, 259, 262, 279, 286, 296, 308, 317, 318, 320, 323, 325, 330, 331, 334, 336, 338, 341, 343–346, 348, 357–359, 361, 362, 365, 366, 370, 371, 374, 384, 385, 388–393
SLUNJ – 116, 259
SMEDEREVO – 142, 220
SOČA – 326
SOFIJA – 280, 315
SOKOLAC (kod Sarajeva) – 170, 343, 345–347, 368, 386
SOLIN – 330
SPLIT – 4, 12, 23, 50, 56, 62, 70, 73, 136, 155, 255, 320, 324, 326, 328, 333, 346, 348, 350, 356, 371, 380, 383
SPREČA – 31
SPUŽ – 368
SRB – 175, 201
SRBIJA – 38, 40–43, 45, 83, 90, 91, 96, 113, 136, 142, 155, 170, 175, 184, 186, 197, 200, 206, 208, 213, 220, 233, 238, 239, 243, 246, 248–250, 259, 261, 272, 286, 294, 296, 309, 310, 315, 317, 318, 322, 325, 327, 333, 346, 347, 350, 351, 358, 364, 365, 367, 371, 374, 381, 382, 384–391
SREBRENICA – 351
SREDNJA BOSNA – vidi BOSNA
SREDNJA DALMACIJA – vidi DALMACIJA
SREDNJA HRVATSKA – vidi HRVATSKA
SREDOZEMLJE – 349, 381

SREM – 42, 44, 110, 209, 243, 317, 325, 332, 371, 392
SREMSKA MITROVICA – 81, 129, 131, 132, 339
SREMSKA RAČA – 136, 332, 361
SREMSKI KARLOVCI – 332
STALJINGRAD – vidi VOLGOGRAD
STARA PAZOVA – 113
STARI GRAD (kod Senja) – 328
STOLAC – 250, 368
STOLICE – 370
STON – 73, 80, 136, 323, 324, 334, 348, 356
STRMICA – 344
STRUGA – 368, 371
STUDENCI (kod Imotskog) – 62, 239, 322, 360, 364, 391
STUDENO VRELO – 355
SUHA (kod Tjentišta) – 314
SUHA KRAJINA – 363
SUHO POLJE (kod Virovitice) – 143, 233
SUNJA – 73, 346
SURDUK – 113
SUŠAK – 18, 23, 30, 47, 52, 67, 70, 190, 235, 311, 323, 330, 331, 346, 361, 363, 371, 382, 383
SUTJESKA – 314, 316, 317, 360, 371
SUVOBOR – 347, 354
SUVODOL (kod Smedereva) – 359
SVETA JANA – 326
SVETI IVAN ZELINA – 110
SVETI JURAJ – 328
SVETI PETAR (kod Ogulina) – 15, 311
SVODNA – 117
ŠABAC – 323
ŠARGAN – 208, 246, 367
ŠEKOVIĆI – 309
ŠEŠLIJE – 208
ŠIBENIK – 47, 136, 155, 326, 328, 330, 344, 346, 348, 382
ŠID – 81
ŠIPAN – 80, 324
ŠLJIVOVICA (kod Čajetine) – 233
ŠOLTA – 176, 349
ŠPANIJA – 26, 134, 309, 338
ŠTAJERSKA – 186, 358, 363, 371, 388
ŠTIP – 315, 377
ŠTITKOVO – 333, 343
ŠTOKERAU – 374
ŠUKICA – 227
ŠUMADIJA – 198, 285, 322, 347, 389
ŠVEDSKA – 352

TARA – 347
TARA (rijeka) – 323, 329, 331
TEHERAN – 351, 352, 393
TESLIĆ – 62, 175
TETOVO – 371, 377
TITOGRAD – 169, 225, 323, 325, 326, 329, 345, 363
TITOV VELES – 333
TITOVA KORENICA – 328, 331
TITOVO UŽICE – 159, 208, 242, 243, 345, 369, 386, 391
TOLMIN – 246, 392
TOMISLAV-GRAD – vidi DUVNO
TOUNJ – 353
TOPLICA (predeo kod Prokuplja) – 173, 347
TOVARNIK – 81
TRAVNIK – 61, 63, 71–73, 82, 175, 227, 251–253, 321, 322, 359, 361, 368, 392, 393
TRBUŠNICA (kod Lazarevca) – 142
TREBINJE – 225, 233, 246, 360, 391, 392
TREBIŠNJICA – 317
TREBINJE – 330
TRIBALJ – 363
TRILJ – 23, 239, 272, 312, 349, 364, 391
TRN (u Bugarskoj) – 315
TRNAVA (kod Aranđelovca) – 285
TRNOVO (kod Sarajeva) – 178, 314
TRNOVSKA VISORAVAN – 308
TRNOVSKI GOZD – 308
TROGIR – 62, 70, 73, 220, 324, 330, 359, 383
TROGLAV – 310
TRPANJ – 334
TRST – 4, 164, 228, 229, 235, 308, 313, 349, 362
TRSTENIK (kod Dubrovnika) – 249
TURBE – 72
TUROPOLJE – 326, 365
TURSKA – 352
TUŠILOVIĆ – 143, 175
TUZLA – 12–14, 17, 18, 22, 24, 30–32, 46, 47, 52, 57, 148, 207, 208, 213, 217, 227, 246, 310, 313, 314, 321, 335, 356–358, 361, 382, 390

UČKA – 308
UDBINA (kod Titove Korenice) – 123, 216, 331, 343
UDINE – 228, 229, 362
UGLJAN – 178, 254, 369
UGRINOVCI (kod Gornjeg Milanovca) – 248, 272
ULCINJ – 225, 360
UNA – 324
USTIPRAČA – 345
UVAC (rijeka) – 144, 255, 333, 342, 369, 385
UŽA SRBIJA – vidi SRBIJA
UŽICE – vidi TITOVO UŽICE
UŽIČKA POŽEGA – 343

VAGANAC – 110
VARAŽDIN – 18, 80, 110, 155, 206, 208, 233, 324, 332, 346, 356
VARAŽDINSKE TOPLICE – 15, 18, 155, 156, 311, 344
VAREŠ – 62, 71, 106, 112, 117, 323
VAREŠ-MAJDAN – 106
VAŠINGTON – 351
VEČERISKA – vidi DONJA VEČERISKA
VELES – vidi TITOV VELES
VELIKA BRITANIJA – 9, 37, 95, 104, 163, 263, 268, 290, 307, 310, 317, 352, 354, 355, 372, 380, 385, 393
VELIKA SOČANICA – 208
VELIKI DRVENIK – 220, 359
VELIKI KRAJ – 236
VELIKI RAT – 176
VELIKO LAŠĆE – 357
VELIKO TRGOVIŠĆE – 170
VELIKO TRGOVIŠTE – vidi VELIKO TRGOVIŠĆE
VENČANE – 285
VILENICA – 321
VINICA (kod Varaždina) – 254
VINKOVCI – 81
VIPAVSKA DOLINA – 308
VIROVITICA – 97, 206, 253, 356, 369
VIS – 139, 172, 328, 330, 347, 349, 350, 364, 365
VISOKO (kod Sarajeva) – 52, 190
VIŠEGRAD – 90, 91, 114, 117, 140, 146, 148, 159, 233, 309, 328, 333, 341–343, 345, 386
VIŠNJAN – 4, 308
VITARA – 176
VITEZ – 70, 321, 383
VJETARNIK – 81, 86, 170, 325, 327
VLASENICA – 220, 345, 351
VOJNIĆ – 348
VOJVODINA – 81, 83, 110, 200, 206, 209, 238, 249, 259, 374, 384, 389
VOLGOGRAD – 323
VOLTURNO – 349
VOLUJAK (kod Kreševa) – 314
VRAČEV GAJ – 249
VRANJE – 186, 388
VRBAS – 89, 246, 368
VRBOVEC (kod Križevaca) – 19, 312
VRBOVSKO – 182, 195, 330, 366
VRDNIK – 24, 313, 332
VREOCI – 220

VRGORAC – 105
VRLIKA – 209, 213
VRNJAČKA BANJA – 324
VRŠIĆ – 236
VRTOČE (kod Bosanskog Petrovca) – 157, 323
VUČJAK – 335
VUKMANIĆ – 175
VUKOSAVCI (kod Aranđelovca) – 285
VUKOSAVLJEVICA – 233

ZABOK – 170
ZADAR – 19, 23, 47, 307, 312, 328, 330, 346, 348, 365, 370
ZADVARJE – 227, 272, 360
ZAGORJE – vidi HRVATSKO ZAGORJE
ZAGREB – 14, 18, 19, 23, 30, 44, 47, 58, 67, 82, 110, 116, 126, 127, 155, 160, 206, 213, 216, 233, 254, 256, 311, 317, 324, 325, 327, 330, 336–338, 341, 346, 355, 356, 358, 362, 391
ZAGVOZD – 361
ZAJEČAR – 371
ZAPADNA BOSNA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
ZAPADNA MAKEDONIJA – vidi MAKEDONIJA
ZAPADNA SRBIJA – vidi SRBIJA
ZAVIDOVIĆI – 366
ZDENČAC – 97
ZEKOVA GLAVA – 310
ZEMUN – 317
ZEMUNIK – 81
ZENICA – 51, 61–63, 71, 157, 175, 243, 251, 313, 321, 322, 358, 366, 382, 392
ZETA – 323
ZIMLJE (kod Nevesinja) – 213
ZLARIN – 70, 383
ZLATAR (kod Krapine) – 155, 156, 344
ZLATAR (pl. kod Nove Varoši) – 343
ZLATIBOR – 327, 333, 354, 369
ZRMANJA – 80
ZVORNIK – 200, 358

ŽEPČE – 366
ŽIVINICE (kod Tuzle) – 52, 246, 320, 367
ŽLJEB – 206, 356
ŽMINJE – 4
ŽUMBERAK – 86, 110, 116, 138, 186, 228, 229, 236, 326, 330, 331, 334, 340, 343, 346, 348, 362, 385, 388

SKRAĆENICE

A–CK SKJ	– Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
A–VII	– Arhiv Vojnoistorijskog instituta
AFŽ	– Antifašistički front žena
ANOKM	– Akcioni narodnooslobodilački komitet za Makedoniju
ASNOM	– Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Makedonije
ASNOS	– Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOCiB	– Antifašističko vijeće Crne Gore i Boke
AVNOJ	– Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BAF	– Balkanske vazduhoplovne snage (Balkan Air Force)
BKF	– Balkanska komunistička federacija
BKP	– Bugarska komunistička partija
CASNO	– Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja
CG	– Crna Gora
CIO	– Centralni izvršni odbor
CK	– Centralni komitet
CO	– Centralni odbor
CPV	– Centralno partijsko veće
DFJ	– Demokratska Federativna Jugoslavija
DM	– Draža Mihajlović
DOMDO	– Domobransko-dobrovoljački
DR	– Demokratska republika
DSIP	– Državni sekretarijat za inostrane poslove
DSNO	– Državni sekretarijat za narodnu odbranu
DVJ	– Dobrovoljačka vojska Jugoslavije
FNRJ	– Federativna Narodna Republika Jugoslavija
GK	– Gradski komitet
GO	– Glavni odbor
GŠ	– Glavni štab
HRSS	– Hrvatska republikanska seljačka stranka
HSS	– Hrvatska seljačka stranka
IB	– Informbiro
IK	– Izvršni komitet
IO	– Izvršni odbor
IV	– Izvršno vijeće
JA	– Jugoslovenska armija
JAZU	– Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
JMO	– Jugoslovenska muslimanska organizacija
JNA	– Jugoslovenska narodna armija
JNOF	– Jedinstveni narodnooslobodilački front
JRM	– Jugoslovenska ratna mornarica
JRV	– Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo
JRZ	– Jugoslovenska radikalna zajednica
JVUO	– Jugoslovenska vojska u otadžbini
KI	– Komunistička internacionala
KK	– Kotarski komitet

KNOJ	–	Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KOI	–	Komunistička omladinska internacionala
KP	–	Komunistička partija
KPB	–	Komunistička partija Bugarske
KPH	–	Komunistička partija Hrvatske
KPJ	–	Komunistička partija Jugoslavije
KPSI	–	Komunistička partija Slovenije
KPSS	–	Komunistička partija Sovjetskog Saveza
KUNMZ	–	Komunistički univerzitet nacionalnih manjina zapada
MIP	–	Ministarstvo inostranih poslova
MK	–	Mjesni komitet
MLŠ	–	Međunarodna Lenjinska škola
MNO	–	Ministarstvo narodne odbrane
MOPR	–	Međunarodna organizacija za pomoć revolucionarima
NDH	–	Nezavisna Država Hrvatska
NDR	–	Narodna Demokratska Republika
NKOJ	–	Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NKVD	–	Narodni komesarijat za unutrašnje poslove
NO	–	Narodnooslobodilačka [I]
NOF	–	Narodnooslobodilački front
NOO	–	Narodnooslobodilački odbor
NOP	–	Narodnooslobodilački partizanski
NOP	–	Narodnooslobodilački pokret
NOPO	–	Narodnooslobodilački partizanski odred
NOR	–	Narodnooslobodilački rat
NOU	–	Narodnooslobodilačka (I) udarna (I)
NOVJ	–	Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
NR	–	Narodna republika
NRH	–	Narodna Republika Hrvatska
NRM	–	Narodna Republika Makedonija
NRPJ	–	Nezavisna radnička partija Jugoslavije
NSNRP	–	Nacionalsocijalistička njemačka radnička partija
OF	–	Osvobodilna fronta
OK	–	Oblasni komitet
OK	–	Okružni komitet
OUN	–	Organizacija ujedinjenih nacija
OZNA	–	Odjeljenje za zaštitu naroda
PB	–	Politbiro
PK	–	Pokrajinski komitet
PO	–	Partizanski odred
POJ	–	Partizanski odredi Jugoslavije
RM	–	Ratna mornarica
RO	–	Republički odbor
RSDRP	–	Ruska socijaldemokratska radnička partija
RZ	–	Ratno zrakoplovstvo
SAD	–	Sjedinjene Američke Države
SANU	–	Srpska akademija nauka i umetnosti
SBOTIČ	–	Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika
SDK	–	Seljačko-demokratska koalicija
SDP	–	Socijaldemokratska partija
SDS	–	Samostalna demokratska stranka
SHS	–	Srba, Hrvata i Slovenaca
SIV	–	Savezno izvršno veće
SKH	–	Savez komunista Hrvatske
SKJ	–	Savez komunista Jugoslavije
SKOJ	–	Savez komunističke omladine Jugoslavije

SKS	– Savez komunista Srbije
SKP(b)	– Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SLS	– Slovenska ljudska stranka
SNOS	– Slovenski narodnoosvobodilni svet
SO	– Savezni odbor
SOE	– Uprava za specijalne operacije (Subversive Operations Executive)
SR	– Socijalistička republika
SRH	– Socijalistička Republika Hrvatska
SRKPI i OJ	– Savez radnika kožarsko-preradivačke industrije i obrta Jugoslavije
SRMI i OJ	– Savez radnika metalske industrije i obrta Jugoslavije
SRPJ(k)	– Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista)
SS	– Zaštitni odred (Schutzstaffel)
SSIP	– Savezni sekretarijat za inostrane poslove
SSRNJ	– Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije
SSSR	– Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUBNORJ	– Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije
UAR	– Ujedinjena Arapska Republika
UDBA	– Uprava državne bezbednosti
UN	– Ujedinjene nacije
URO	– Ujedinjena revolucionarna omladina
URSSJ	– Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
USAOJ	– Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
USAOS	– Ujedinjeni savez antifašističke omladine Slovenije
VK	– Vrhovna komanda
VMRO	– Unutrašnja makedonska revolucionarna partija (Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija)
VOS	– Bezbednosno obaveštajna služba (Varnostno obveščevalna služba)
VŠ	– Vrhovni štab
VVA	– Viša vojna akademija
ZAVNOBiH	– Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
ZAVNOCiB	– Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke
ZAVNOH	– Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZGB	– Zagreb

POPIS ILUSTRACIJA

Faksimil Titovog radiograma od 2. oktobra 1943. Georgi Dimitrovu kojim moli da vladi SSSR-a uruči Titovu izjavu (notu) u vezi sa pripremama ministara inostranih poslova SSSR-a, V. Britanije i SAD za konferenciju u Moskvi.

Faksimil Titovog radiograma radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« o oslobođenju Tuzle i Bijelog Polja.

Faksimil prve i druge strane Titovog radiograma Georgi Dimitrovu i radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« o borbama jedinica NOVJ u Bosni.

Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ od 7. oktobra 1943. o formiranju VIII korpusa NOVJ.

Faksimil Titovog radiograma Georgi Dimitrovu o miješanju vlade SAD u unutrašnje poslove Jugoslavije.

Faksimil Titovog radiograma Georgi Dimitrovu o formiranju italijanskih jedinica u sastavu NOVJ.

Faksimil depeše koju su poslali Šterju Atanasov (Georgijev) i Josip Broz Tito Georgi Dimitrovu o upućivanju iz Vrhovnog štaba NOV i POJ bugarskih rukovodilaca u pravcu Makedonije.

Faksimil druge i treće strane Titovog radiograma Georgi Dimitrova da neće dozvoliti iskrcavanje savezničkih jedinica na teritoriju Jugoslavije.

Faksimil Titove depeše Georgi Dimitrovu kojom traži objašnjenje zašto se u parolama CK SKP(b) ne pominje borba naroda Jugoslavije i njihove NOVJ.

Faksimil Titovog radiograma radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« od 1. novembra 1943.

Faksimil druge i treće strane Titovog radiograma Georgi Dimitrovu o držanju Engleza prema jugoslovenskim zatvorenicima u Italiji i o zahtjevu da se Jugoslaviji vrate svi vojni i trgovački brodovi.

Faksimil depeše Šterju Atanasova (Georgijeva) od 14. novembra 1943. Georgi Dimitrovu o situaciji u Jugoslaviji

Faksimil Titovog radiograma Georgi Dimitrovu i radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« u kome se zabranjuje ispravljanje dokumenata CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Faksimil depeše koju je poslao Šterju Atanasov (Georgijev), a Tito supotpisao, Georgi Dimitrovu o datumu održavanja i sadržaju dnevnog reda Drugog zasjedanja AVNOJ-a.

Faksimil depeše koju je napisao Moša Pijade, a Tito uputio Georgi Dimitrovu o održanom Drugom zasjedanju AVNOJ-a i njegovim odlukama.

Panorama Jajca iz 1943. godine.

Josip Mažar Šoša, Josip Broz Tito, Todor Vujasinović i Vladislav Ribnikar u Jajcu oktobra 1943. godine.

Tito za radnim stolom uoči Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu.

Tito govori na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu 29. novembra 1943.

Tito sa vijećnicima Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu.

Vijećnici i gosti (predstavnici savezničke vojne misije) na balkonu na Drugom zasjedanju AVNOJ-a.

Kipar Antun Augustinčić izvajao je prvu bistu Josipa Broza Tita u Jajcu novembra 1943. godine.

Slikar Božidar Jakac radi portret Tita, novembra 1943. godine.

SADRŽAJ

PREDGOVOR VII
Glavnom štabu [NOV i PO] Hrvatske, 1. oktobra 1943. 3
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«] 1. oktobar 1943. 4
Štabu II korpusa [narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije] [1. oktobar 1943] 5
[Georgi Dimitrovu], 2. oktobar 1943. 6
Štabu II korpusa [narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije] [2. oktobar 1943] 7
[Štabu 1. bosanskog narodnooslobodilačkog udarnog korpusa] 2. oktobar [1943] 8
[Štabu 1. proleterske udarne divizije] 1. oktobar [1943] 9
[Štabu 1. proleterske udarne divizije] 1. oktobar [1943] 10
Štabu II korpusa [narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije] [1. oktobar 1943] 11
[Georgi Dimitrovu i radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«,] 2. oktobra 1943. 12
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«] 3. oktobar 1943. 13
[Georgi Dimitrovu Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 4. oktobar 1943. 14
[Štabu 1. proleterske udarne divizije], 4. oktobar [1943]. 16
Štabu II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 4. oktobar 1943. 17
[Georgi Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 5. oktobar 1943. 18
Naredba Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, 5. oktobar 1943. 20
[Štabu Prvog bosansko narodnooslobodilačkog udarnog korpusa], 5. oktobar [1943]. 22
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 6. oktobar 1943. 23
[Georgi Dimitrovu], 7. oktobar 1943. 25
[Georgi Dimitrovu], 7. oktobar 1943 26
[Štabu Prve proleterske udarne divizije], 7. oktobar [1943]. 27
Naredba Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, 7. oktobar 1943. 28
[Georgi Dimitrovu i Radio stanici »Slobodna Jugoslavija«], 8. oktobar 1943. 30
Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«, 8. oktobar 1943. 31
Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«, 8. oktobar 1943. 32
Naredba Vrhovnog štaba Narodnooslobod[ilačke] vojske i POJ, 8. oktobar 1943. 33
[Štabu Prvog bosanskog narodnooslobodilačkog udarnog korpusa], 8. oktobar 1943. 34
Štabu II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 8. oktobar 1943. 35
[Delegatu Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ Svetozaru Vukmanoviću Tempu], 9. oktobar 1943. 36
Glavnom štabu [NOV i PO] za Srbiju, 9. oktobar 1943. 40
[Štabu] II korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, 9. oktobar 1943. 43

Pohvala, 9. oktobar 1943. 46
[Georgi Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«, 10. oktobar 1943. 47
Štabu II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 10. oktobar 1943. 48
Pohvala, 10. oktobar 1943. 49
[Georgi Dimitrovu], 11. oktobar 1943. 50
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 12. oktobar 1943. 51
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 12. oktobar 1943. 52
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 12. oktobar 1943. 53
[Georgi Dimitrovu], 12. oktobar 1943. 54
[Georgi Dimitrovu], 12. oktobar 1943. 55
Pohvala, 12. oktobar 1943. 56
[Radio-stanici] »Slobodna Jugoslavija«, 13. oktobar 1943. 57
[Georgi Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 13. oktobar 1943. 58
[Georgi Dimitrovu], 13. oktobar 1943. 59
[Georgi Dimitrovu], 13. oktobar 1943. 60
[Štabu I proleterske udarne divizije], 13. oktobar 1943. 61
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 14. oktobar 1943. 62
[Štabu I proleterske udarne divizije], 14. oktobar 1943. 63
Naredba Vrhovnog štaba N[arodnooslobodilačke] vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, 14. oktobar 1943. 64
Štabu Trećeg korpusa NOVJ, 14. oktobar 1943. 65
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 14. oktobar 1943. 66
[Georgi Dimitrovu], 15. oktobar 1943. 67
Štabu II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 15. oktobar 1943. 68
Naredba, 15. oktobar 1943. 69
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 16. oktobar 1943. 70
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 16. oktobar 1943. 71
[Štabu Prve proleterske udarne divizije], 17. oktobar [1943]. 72
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 17. oktobar 1943. 73
[Georgi Dimitrovu], 17. oktobar 1943. 75
Naredba o organizaciji Ekonomske službe u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije, 17. oktobar 1943. 76
Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 18. oktobar 1943. 80
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 18. oktobar 1943. 81
[Georgi Dimitrovu], 18. oktobar 1943. 82
[Georgi Dimitrovu], 18. oktobar 1943. 83
Naredba Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, 18. oktobar 1943. 84
[Georgi Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 19. oktobar 1943. 85
[Georgi Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 20. oktobar 1943. 86
[Josipu Kopiniču], 20. oktobar 1943. 87
Naredba, 20. oktobar 1943. 88
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 21. oktobar 1943. 89
Štabu II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 21. oktobar 1943. 90
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 21. oktobar 1943. 91

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 21. oktobar 1943. 92
[Govor slušaocima prvog kursa Oficirske škole NOVJ], 21. oktobra 1943. 93
[Oproštajni govor oficirima prvog kursa Oficirske škole NOVJ], 21. oktobar 1943. 96
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 22. oktobar 1943. 97
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 22. oktfobar 1943. 98
Glavnom štabu [NOVJ i PO] za Hrvatsku, 22. oktobar 1943. 99
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 22. oktobar 1943. 100
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 22. oktobar 1943. 101
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 22. oktobar 1943. 102
Štabu II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 22. oktobar 1943. 103
Komandantu britanske Osme armije gospodinu generalu Mongomeriju, 23. oktobar 1943. 104
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 23. oktobar 1943. 105
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 23. oktobar 1943. 106
[Georgi Dimitrovu], 23. oktobar 1943. 107
Štabu II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 24. oktobar 1943. 108
Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ, 24. oktobar 1943. 109
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 25. oktobar 1943. 110
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 25. oktobar 1943. 111
Naredba, 25. oktobar 1943. 113
[Štabovima] II [i III] korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i V krajiške narodnooslobodilačke udarne divizije], 25. oktobar 1943. 114
Za Tempa, 25. oktobar 1943. 115
Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«, 26. oktobar 1943. 116
Centralnom komitetu SKP(b) — drugu Staljinu, 26. oktobar 1943. 118
Za [Radio-stanicu] »Slobodna Jugoslavija«, Vrhovnom komandantu, maršalu Sovjetskog Saveza drugu Staljinu, 26. oktobar 1943. 119
Glavnom štabu [NOV i PO] za Hrvatsku, 26. oktobar 1943. 120
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 26. oktobar 1943. 121
Štabu Trećeg korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 26. oktobar 1943. 122
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 26. oktobar 1943. 123
Štabu II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 26. oktobar 1943. 124
Osvrt na dva perioda iz razvitka KPJ [27. oktobar 1943]. 125
Štabu VIII korpusa N[arodno]o[slobodilačke] vojske [Jugoslavije], 27. oktobar 1943. 135
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 27. oktobar 1943. 136
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 27. oktobar 1943. 138
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 27. oktobar 1943. 139
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 27. oktobar 1943. 140
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 27. oktobar 1943. 141
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 28. oktobar 1943. 142
Štabu II korp[usa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 28. oktobar 1943. 144
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 28. oktobar 1943. 145
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 28. oktobar 1943. 146

Glavnom štabu [NOV i PO] za Hrvatsku, 28. oktobar [19]43. 147
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 29. oktobar 1943. 148
Štabu II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 29. oktobar 1943. 149
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 30. oktobar 1943. 150
[Georgi Dimitrovu], 30. oktobar 1943. 151
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 30. oktobar 1943. 152
Štabu II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 30. oktobar 1943. 153
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 30. oktobar 1943. 154
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 31. oktobar 1943. 155
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 31. oktobar 1943. 157
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 31. oktobar 1943. 158
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 31. oktobar [1943]. 159
Glavnom štabu [NOV i PO] za Hrvatsku, 31. oktobar 1943. 160
Glavnom štabu [NOV i PO] za Hrvatsku, 31. oktobar 1943. 161
Narodima Jugoslavije, [1.]. novembar 1943. 162
[Štabu] II korpus[a Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 1. novembar 1943. 168
[Štabu] II korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 1. novembar 1943. 169
[Georgi Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 1. novembar 1943. 170
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 1. novembar 1943. 171
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 1. novembar 1943. 172
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 2. novembar 1943. 173
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 2. novembar 1943. 174
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 2. novembar 1943. 175
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 3. novembar 1943. 177
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 3. novembar 1943. 178
[Georgi Dimitrovu], 3. novembar 1943. 179
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 3. novembar 1943. 180
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 4. novembar 1943. 181
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 4. novembar 1943. 182
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 4. novembar 1943. 183
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 4. novembar 1943. 184
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 4. novembar 1943. 185
[Georgi Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 4. novembar 1943. 186
Izvršnom odboru Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Centralnom komitetu Komunističke partije Hrvatske, 5. novembar 1943. 187
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 5. novembar 1943. 188
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 5. novembar 1943. 189
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 5. novembar 1943. 190
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 6. novembar 1943. 191
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 6. novembar 1943. 192

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 7. novembar 1943. 193
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 7. novembar 1943. 194
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 7. novembar 1943. 195
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 7. novembar 1943. 196
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 8. novembar 1943. 197
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 9. novembar 1943. 198
[Delegatu Vrhovnog štaba Centralnog komiteta KPJ] za Makedoniju, 9. novembar 1943. 199
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 9. novembar 1943. 200
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 10. novembar 1943. 202
[Georgi Dimitrovu], 10. novembar 1943. 203
[Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku], 10. novembar 1943. 204
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 11. novembar 1943. 205
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 11. novembar 1943. 206
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 13. novembar 1943. 208
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 14. novembar 1943. 210
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 14. novembar 1943. 211
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 14. novembar 1943. 212
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 14. novembar 1943. 213
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 14. novembar 1943. 215
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 15. novembar 1943. 226
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 15. novembar 1943. 217
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 15. novembar 1943. 218
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 15. novembar 1943. 219
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 15. novembar 1943. 220
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 16. novembar 1943. 222
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 16. novembar 1943. 223
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 16. novembar 1943. 224
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 16. novembar 1943. 225
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske i Centralnom komitetu KP Hrvatske], 16. novembar 1943. 226
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«], 17. novembar 1943. 227
[Glavnom štabu NOV i PO] Slovenije, 18. novembar 1943. 228
Gl[avnom] štabu Hrv[atske], 18. novembar 1943. 229
[Štabu] II korpusa [Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 18. novembar 1943. 230
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 18. novembar 1943. 231
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 18. novembar 1943. 232
[Radio-stanici] »Slob[odna] Jugoslavija«, 18. novembar 1943. 233

[Georgi Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 19. novembra 1943. 235
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 19. novembra 1943. 236
Gospodinu generalu Vilsonu, 20. novembar 1943. 237
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 20. novembar 1943. 238
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 20. novembar 1943. 239
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 20. novembar 1943. 240
Za Vokšina, [Josipa Kopiniča], 21. novembar 1943. 241
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 21. novembar 1943. 242
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 22. novembar 1943. 243
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 22. novembar 1943. 245
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 23. novembar 1943. 246
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 23. novembar 1943. 247
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 24. novembar 1943. 248
Za »Slobodnu Jugoslaviju«, 25. novembar 1943. 249
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 26. novembar 1943. 250
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 27. novembar 1943. 251
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 28. novembar 1943. 252
Za [Radio-stanicu] »Slobodnu Jugoslaviju«, 28. novembar 1943. 253
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 29. novembar 1943. 255
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 29. novembar 1943. 256
[Štabu Trećeg korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije], 29. novembar 1943. 257
Razvitak oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije u vezi s međunarodnim događajima, 29. novembar 1943. 258
[Govor održan na II zasedanju AVNOJ-a prilikom dodjele zvanja maršala Jugoslavije], [30. novembar 1943]. 269
[Georgi Dimitrovu i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 30. novembar 1943. 270
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 30. novembar 1943. 272
[Georgi] Dimitrovu, 12. oktobar 1943. 275
[Izjava Vrhovnog štaba NOV i POJ i Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije], [oktobar 1943]. 276
Za [Radio-stanicu] »Slobodna Jugoslavija«, 24. oktobar 1943. 277
Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«, 29. oktobar 1943. 279
[Za Valtera i] za Georgijeva, 3. novembar 1943. 280
Gospodinu generalu Titu, Vrhovnom komandantu partizanskih snaga Jugoslavije, 5. novembar 1943. 281
Georgijevu, lično za Valtera [Josip Broz Tito], 9. novembar 1943. 282
[Valteru i Georgijevu od Dimitrova], 11. novembar [1943]. 283
[Georgiju Dimitrovu], 14. novembar 1943. 284
[Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«], 16. novembar 1943. 285
[Georgi] Dimitrovu, 26. novembar 1943. 286
Dekleracija Drugog zasedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, 29. novembar 1943. 287
Odluka Drugog zasedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, 29. novembar 1943. 292
Odluka Drugog zasedanja Antifašističkog veća narodnog oslobo-đenja Jugoslavije, 29. novembar 1943. 294

Odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu, 29. novembar 1943. 296
Odluka o priznanju i zahvalnosti Narodnooslobodilačkoj vojsci, 29. novembar 1943. 298
Odluka o odobravanju odluka, naredaba i izjava Izvršnog odbora Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, 29. novembar 1943. 299
Predsedništvo Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, 30. novembar 1943. 300
[Zapis razgovora s vijećnicima AVNOJ-a iz Hrvatske, 30. novembar 1943. 301
NAPOMENE 307
HRONOLOGIJA 381
KARTA SLOBODNE TERITORIJE U JESEN 1943. 396
BIOGRAFSKE BELEŠKE 401
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA 481
SKRAĆENICE 488
POPIS ILUSTRACIJA 491

NIRO »KOMUNIST« – Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 17

Recenzenti:
Dr Pero Damjanović
Slavko Komarica
Slavko Odić

Jezička redakcija
Milorad Simonović

Registri
Aleksandar Spasojević
Ljiljana Matić

Prevodilac
Ljubinka Ribar

Izbor fotografija
Mehmedalija Bojić

Likovno rješenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Miloš Majstorović

Korektor
Zvezdana Đurić

Štampa
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd,
Bulevar vojvode Mišića 17

Tiraž 10.000
Izišlo iz štampe avgusta 1984.